

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

*Присвячений засновнику журналу доктору економічних наук,
професору, Заслуженому діячу науки і техніки України
Ірині Ткачук із нагоди ювілею*

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 20

ЮВІЛЕЙНИЙ

Том 2

**Івано-Франківськ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
2024**

Засновник і видавець Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Журнал видається з 2005 року 1 раз на рік у 2-х томах змішаними мовами: українською, польською, англійською.

Включено до переліку фахових видань України (Постанови Президії ВАК України № 1-05/1 від 18.01.2007 р. і № 1-05/2 від 10.03.2010 р., наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241).

Включено до категорії «Б» (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.09.2020 №1188).

Спеціальності, за якими видання публікує наукові праці: 051, 281, 292, 071, 072, 073, 075.

Журнал входить до таких вітчизняних та міжнародних бібліотечних та баз даних: Національна бібліотека України ім. В.Вернадського, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Research Journals Indexing, Index Copernicus, ResearchBib, DOAJ, Crossref, WorldCat.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Михайлишин Л.І. (гол.редактор) – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Щур Р.І. (заст. гол. редактора) – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Криховецька З.М. (відп.секретар) – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Плець І.І. (технічний секретар) – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Kisiel Roman – dr hab., prof., prof. zw. nauki ekonomiczne (polityka gospodarcza), University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Польща;

Paresashvili Nino – Ph.D., Associate Professor, Doctor of Economics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Грузія;

Tavares Jean Max – Ph.D., Postdoctoral in Economics, Professor (Full), Pontificia Universidade Católica de Minas Gerais, Бразилія;

Jantón-Drozdzowska Elżbieta – dr. hab., prof., Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Польща;

Dođu-Gugea Larisa – PhD, Associate Professor, Academy of Economic Studies of Moldova, Молдова;

Левандівський О.Т. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Буртняк І.В. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Шеленко Д.І. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Баланюк І.Ф. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Матковський П.С. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Сас Л.С. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Василюк М.М. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Пиліпів Н.І. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Лещук Г.В. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Зварич О.І. – д.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Благуш І.І. – д.е.н., професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Гонга О.І. – д.е.н., професор, НУ «Чернігівська політехніка», Україна;

Мацук З.А. – д.е.н., професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;

Стежко Н.В. – д.е.н., професор, Державний податковий університет, Україна;

Бондарчук Н.В. – д. держ. упр., професор, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна;

Лисяк Л.В. – д.е.н., професор, Університет митної справи та фінансів, Україна;

Мариненко Н.Ю. – д.е.н., професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна;

Бочко О.Ю. – д.е.н., професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна;

Калініна С.П. – д.е.н., професор, Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості, Україна;

Вівчар О. І. – д.е.н., професор, Західноукраїнський національний університет, Україна;

Махсма М.Б. – д.е.н., професор, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Україна;

Орлів М.С. – д. держ. упр., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;

Журба І.Є. – д.е.н., професор, Хмельницький національний університет, Україна;

Корчевська Л.О. – д.е.н., професор, Херсонський національний технічний університет, Україна;

Дзюба П.В. – д.е.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна;

Васильківський Д. М. – д.е.н., професор, Хмельницький національний університет, Україна;

Корж М. В. – д.е.н., професор, Державний торговельно-економічний університет, Україна;

Рибчук А. В. – д.е.н., професор, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка

Тюхтенко Н. А. – д.е.н., професор, Херсонський державний університет, Україна;

Лема Г. В. – к.е.н., доцент, НУ «Львівська політехніка», Україна;

Ломачинська І. А. – д.е.н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Україна;

Коровчук Ю. І. – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Когут-Ференс О. І. – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна;

Захарова О.В. – к.е.н., доцент, Маріупольський державний університет, Україна;

Вакуш О.В. – к.е.н., доцент, Західноукраїнський національний університет, Україна;

Онищук С.В. – д. держ. упр., професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;

Родіонова Т.А. – к.е.н., доцент, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Україна;

Кропельницька С.О. – к.е.н., доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна.

Серняк О.І. – к. держ. упр., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна;

Савош Л. В. – к.е.н., доцент, Луцький національний технічний університет, Україна.

Адреса редакційної колегії: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, тел. (0342) 752391, e-mail: aprer2005@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ : науковий журнал. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2024. Вип. 20. Т. 2. 396 с.

До наукового журналу "Актуальні проблеми розвитку економіки регіону" увійшли статті, у яких розглядаються теоретичні аспекти дослідження про блем економіки регіону; фінансово-кредитні проблеми формування виробничих відносин регіонального рівня, проблеми економічного й соціального розвитку регіонів України.

Для науковців, викладачів вищих закладів освіти й науки, аспірантів і студентів.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024

ISSN (Print) 2313-8246

ISSN (Online) 2518-7589

Founder and publisher of the journal: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The journal has been published from 2005 once a year in 2 volumes. It is published in Ukrainian, English and Polish.

Scientific journal is recognized as the professional edition, in which the results of dissertation research can be published (the Resolutions by the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine on Jan.18,2007 № 1-05/1 and on Mar.10, 2010 № 1-05/2, the Order by Ministry of Education and Science of Ukraine on Mar. 09, 2016 № 241. The scientific journal is included into **category«B»** (the Order by Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 dated September 24, 2020).

The journal is indexed by **Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Directory of Research Journals Indexing, Vernadsky national library, ResearchBib, DOAJ, Crossref, WorldCat.**

Editorial Board

Liliia Mykhailiushyn, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine (*EDITOR-IN-CHIEF*);

Roman Shchur, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine (*DEPUTY CHIEF OF EDITOR*).

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Zoriana Krykhovetska, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine (*EXECUTIVE SECRETARY*);

Ivan Plets, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine (*TECHNICAL SECRETARY*);

Nino Paresashvili, Ph.D. (Econ.), Associate Professor, Doctor of Economics, Tbilisi, Georgia

Jean Max Tavares, Ph.D. (Econ.), Posdoctoral in Economics, Professor (Full), Brazil

Roman Kisiel, D. Sc. (Econ.), prof. dr hab., prof. zw. nauki ekonomiczne (polityka gospodarcza), Olsztyn, Poland

Elzbieta Ewa Jantoń-Drozdowska, D. Sc. (Econ.), Poznan, Poland

Larisa Dodu-Gugea, PhD, Associate Professor, Academy of Economic Studies of Moldova, Moldova

Omelian Levandivskiy, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ivan Burtnyak, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ivan Balaniuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Diana Shelenko, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Petro Matkovskiy, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Liudmyla Sas, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Mariia Vasyliuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Nadiia Pylypiv, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Halyna Leshchuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ivan I. Blahun, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Olena Zvarych, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Olena Gonta, D. Sc. (Econ.), Professor, Chernihiv, Ukraine

Zoriana Matsuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Nadiia Stezhko, D. Sc. (Econ.), Professor, Irpin, Ukraine

Nataliia Bondarchuk, D. Sc. (Public admin.), Professor, Dnipro, Ukraine

Liubov Lysiak, D.Sc. (Econ.), Professor, Dnipro, Ukraine

Nataliia Marynenko, D. Sc. (Econ.), Professor, Ternopil, Ukraine

Olena Bochko, D. Sc. (Econ.), Professor, Lviv, Ukraine

Svitlana Kalinina, D. Sc. (Econ.), Professor, Kyiv, Ukraine

Oksana Vivchar, D. Sc. (Econ.), Professor, Ternopil, Ukraine

Mariia Makhsma, D. Sc. (Econ.), Associate Professor, Kyiv, Ukraine

Mariana Orliv, D. Sc. (Public admin.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Ihor Zhurba, D. Sc. (Econ.), Professor, Khmelnytskyi, Ukraine

Liliia Korchevska, D. Sc. (Econ.), Professor, Kherson, Ukraine

Pavlo Dziuba, D. Sc. (Econ.), Professor, Kyiv, Ukraine

Dmytro Vasykivskiy, D. Sc. (Econ.), Professor, Khmelnytskyi, Ukraine;

Maryna Korzh, D. Sc. (Econ.), Professor, Kyiv, Ukraine;

Anatolii Rybchuk, D. Sc. (Econ.), Professor, Drohobych, Ukraine;

Natalia Tiukhtenko, D. Sc. (Econ.), Professor, Kherson, Ukraine;

Galyna Lema, PhD (Econ.), Associate Professor, Lviv, Ukraine;

Iryna Lomachynska, D. Sc. (Econ.), Associate Professor, Odessa, Ukraine;

Svitlana Onyshchuk, D. Sc. (Public admin.), Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Yurii Korovchuk, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Oksana Kogut-Ferens, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Olha Zakharova, PhD (Econ.), Associate Professor, Mariupol, Ukraine

Oksana Vakun, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Tetiana Rodionova, PhD (Econ.), Associate Professor, Odessa, Ukraine

Svitlana Kropelnyska, PhD (Econ.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Larysa Savosh, PhD (Econ.), Associate Professor, Lutsk, Ukraine

Oleh Sermiak, PhD (Public admin.), Associate Professor, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Editorial address: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str.,57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine,

tel.: (0342) 75-23-91, e-mail: aprer2005@gmail.com

THE ACTUAL PROBLEMS OF REGIONAL ECONOMY DEVELOPMENT: scientific journal. Ivano-Frankivsk: Publishing house of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2024. Issue 20. Vol. 2. 396 p.

The theoretical aspects of research of problems of economy of region, the financial-credit problems of forming of production relations, problems of economic and social development are examined in the article of scientific journal "The actual problems of regional economy development". Scientific journal is designed for research workers, teachers of higher establishments of education and science, graduate students and students.

© Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2024

ЗМІСТ

Розвиток людського капіталу

<i>Балджи М.Д.</i> ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ВДОСКОНАЛЕННІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ	10
<i>Булатова О.В., Мітюшкіна Х.С., Кошман Д.В.</i> ПРОГРЕС КРАЇН У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РОЛЬ ОСВІТИ	20
<i>Боришкевич І.І., Гой Н.В., Жук О.І.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ КОМПАНІЇ	31
<i>Бачинська М.В.</i> ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ	41
<i>Тахтарова К.А., Чернова А.М.</i> РОЗВИТОК СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ДРАЙВЕРУ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ	50
<i>Ярова Ю.М.</i> ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	61
<i>Трофанюк Р.І.</i> РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ	69
Публічне управління	
<i>Бондарчук Н.В., Дзюрах Ю.М.</i> ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	78
<i>Вербицька Г.Л.</i> ПУБЛІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	86
<i>Підлісна Т.В.</i> РОЛЬ КАДРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КІБЕЗБЕЗПЕКИ КРИТИЧНО ВАЖЛИВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ	95
<i>Щур Р.І., Ткачук Д.Ю.</i> ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	112
Дослідження процесу розвитку вітчизняного підприємництва	
<i>Кудирко Л.П., Обозний В.В.</i> РЕЛОКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ	120
<i>Бочко О.Ю., Зарічна О.В., Кубрак Н.Р.</i> СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ З УРАХУВАННЯМ МАРКЕТИНГОВИХ РИЗИКІВ	130
<i>Білик І.І., Крикавський В.Є.</i> МАРКЕТИНГ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА БІЗНЕСУ: СТРАТЕГІЇ ТА ВИКЛИКИ	140
<i>Білик І.І., Погиба А.А., Маргіта М.В.</i> ВАЖЛИВІСТЬ БРЕНДИНГУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТВОРЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ЛОЯЛЬНОСТІ	150

<i>Нагорняк Г.С.</i> ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	159
Регіональна політика	
<i>Щербан О.Я., Малик Л.О., Сенишин С.Є.</i> ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	178
<i>Петрина М.Ю., Стельмайстер М.-В.А., Тараєвська Л.С.</i> ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД	187
Розвиток туристичного, готельного та ресторанного господарства	
<i>Бетлей А., Казюка Н., Білан О., Гуменюк В.</i> ЕФЕКТИВНІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ БРЕНД- ТА РР-МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ГАЛУЗІ	201
<i>Квасній З.В., Гонак І.М., Пецух А.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ В ЕКОНОМІЦІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЛЬВІВЩИНИ	213
<i>Лабазевич І.В., Косар Н.С.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РИНОК ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	222
Розвиток фінансово-кредитного та страхового ринку	
<i>Попело О.В., Дубина М.В.</i> ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ	232
<i>Буртяк І.В., Судук Н.В., Кашевський Р.М.</i> R/S-АНАЛІЗ ВАЛЮТНОГО РИНКУ	245
<i>Новальська Н.І., Дерев'янчук К.М., Лозовий Д.О., Єрошенко О.Р.</i> РОЗВИТОК СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СФЕРІ ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПЕРСПЕКТИВИ І ВИКЛИКИ	252
<i>Тарасенко А.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД	260
<i>Садчикова І. В., Колотило Л. Л., Волок А. Р.</i> ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО РИНКУ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	267
<i>Федишин М. П., Журко Р. В., Лобко О.М.</i> РОЛЬ FİNTECH У	

РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ	278
<i>Луцишин З. О., Катрич О. Д.</i> РЕАЛІЇ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНОСТІ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	291
<i>Кохан І.В., Солоджук Т.В., Криховецька З.М.</i> РИНОК ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	301
<i>Данилюк М. М., Дмитришин М. В.</i> РИНОК ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	316
Обліково-аналітична підтримка підприємництва	
<i>Баланюк І.Ф., Кузьмін Т.Л., Бойчук Т.Р., Смушак М.В.</i> ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТРОЛЬ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ Й УПРАВЛІННЯ ГРАНТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	325
<i>Трохановський В.Д., Василюк М.М.</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГРАНТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	335
<i>Бойко О.С., Мацків О.І., Костирко Д.Р., Кльоп В.М.</i> ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ	345
<i>Шкроміда В.В., Шкроміда Н.Я., Гнатюк Т.М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ І ЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ	370
<i>Василюк М.М., Чернецька О.Б.</i> ОПЛАТА ПРАЦІ У СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	379
Вітаємо ювілярку	388
Інформація про авторів	391

CONTENTS

Human capital development

<i>Baldzhy M.D.</i> EFFECTIVE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN IMPROVING THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF LEARNERS	10
<i>Bulatova O.V., Mitiushkina K.S., Koshman D.V.</i> PROGRESS OF COUNTRIES IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: THE ROLE OF EDUCATION	20
<i>Boryshkevych I.I., Hoi N.V., Zhuk O.I.</i> THEORETICAL PRINCIPLES OF COMPANY PERSONNEL DEVELOPMENT MANAGEMENT	31
<i>Bachynska M.V.</i> ECONOMIC CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF THE POST-WAR RECOVERY OF THE LABOR MARKET OF THE CARPATHIAN REGION	41
<i>Takhtarova K.A., Chernova A.M.</i> DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION AS A DRIVER OF THE FORMATION OF THE COMPETITIVE HUMAN CAPITAL OF UKRAINE	50
<i>Yarova Yu.M.</i> FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	61
<i>Trofanyuk R.I.</i> DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LABOR COMMUNICATIONS IN THE GLOBAL LABOR MARKET SYSTEM	69

Public management

<i>Bondarchuk N.V., Dziurakh Yu.M.</i> PUBLIC ADMINISTRATION IN CONDITIONS OF WAR: STRATEGIES FOR ENSURING FOOD SECURITY	78
<i>Verbytska H.L.</i> PUBLIC MECHANISMS OF INNOVATION DEVELOPMENT AS A FACTOR OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE	86
<i>Pidlisna T.V.</i> THE ROLE OF PERSONNEL IN ENSURING THE CYBERSECURITY OF CRITICALLY IMPORTANT INFRASTRUCTURE OF UKRAINE	95
<i>Shchur R.I., Tkachuk, D.Yu.</i> PUBLIC MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE MACHINE-BUILDING COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY	112

Research development of domestic business

<i>Kudyrko L.P., Obozny V.V.</i> RELOCATION OF UKRAINIAN BUSINESS IN THE CONDITIONS OF WAR WITH RUSSIA	120
<i>Bochko O.Yu., Zarichna O.V., Kubrak N.R.</i> STRATEGIC MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES CONSIDERING MARKETING RISKS	130
<i>Bilyk I.I., Krykavskyy V.E.</i> MARKETING AS AN INVISIBLE COMPONENT OF BUSINESS: STRATEGIES AND CHALLENGES	140
<i>Bilyk I.I., Pohyba A.A., Marhita M.V.</i> THE IMPORTANCE OF BRANDING FOR BUSINESSES AND ITS IMPACT ON BUILDING	

CONSUMER LOYALTY	150
<i>Nahorniak H.S.</i> IDENTIFICATION OF THE CONCEPT OF INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS DEVELOPMENT TRENDS IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES	159
Regional policy	
<i>Shcherban O.Ya., Malik L.O., Senyshyn S.Ye.</i> FEATURES OF FINANCIAL RESOURCE MANAGEMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE	178
<i>Petryna M.Y., Stelmaister M.-V.A., Tarayevska L.S.</i> INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE AND IVANO-FRANKIVSK IN THE WAR PERIOD	187
The development of tourism, hotel and restaurant business	
<i>Betlej A., Kaziuka N., Bielan O., Humeniuk V.</i> USEFUL MARKETING TOOLS OF BRAND- AND PR-MANAGEMENT TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY	201
<i>Kvasnii Z.V., Gonak I.M., Petsukh A.O.</i> FEATURES OF THE TOURISM AND RECREATION SPHERE IN THE ECONOMY OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF LVIV REGION	213
<i>Labazevych I. V., Kosar N. S.</i> STUDY OF FACTORS INFLUENCED ON THE MARKET OF HOTEL SERVICES IN MODERN CONDITIONS	222
Development of financial-credit and insurance market	
<i>Popelo O.V., Dubyna M.V.</i> THE POTENTIAL OF USING THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN THE ACTIVITIES OF CREDIT INSTITUTIONS	232
<i>Burtnyak I.V., Suduk N.V., Kashevsky R.M.</i> R/S-ANALYSIS OF THE CURRENCY MARKET	245
<i>Novalska N.I., Derevianchuk K.M., Lozovyi D.O., Yeroshenko O.R.</i> DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL PROPERTY INSURANCE SYSTEM IN TRANSPORT TECHNOLOGIES: PERSPECTIVES AND CHALLENGES	252
<i>Tarasenko A.V.</i> USE OF MACROECONOMIC FORECASTING AND PLANNING TOOLS IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT: A SYSTEMATIC APPROACH	260
<i>Sadchykova I.V., Kolotylo L.L., Volok A.R.</i> FORMATION OF THE STRATEGY OF BANKING INSTITUTIONS IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE FINANCIAL MARKET DIGITALIZATION AND MACROECONOMIC INSTABILITY	267
<i>Fedyshyn M.P., Zhurko R.V., Lobko O.M.</i> THE ROLE OF FINTECH IN THE FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE	278
<i>Lutsyshyn Z. O., Katrych O. D.</i> IMPLEMENTATION OF FISCAL SECURITY IN THE CONTEMPORARY CONDITIONS OF	

INTERCONNECTEDNESS OF THE WORLD ECONOMY	291
<i>Kokhan I.V., Solodzhuk T.V., Krykhovetska Z.M.</i> THE MORTGAGE LENDING MARKET IN THE CONDITIONS OF WAR AS AN ELEMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE BANKING SYSTEM	301
<i>Danyliuk M. M., Dmytryshyn M. V.</i> GOVERNMENT SECURITIES MARKET IN CONDITIONS OF FINANCIAL INSTABILITY	316
Accounting and analytical support of enterprises	
<i>Balaniuk I.F., Kuzmin T.L., Boichuk T.R., Smushak M.V.</i> ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT AND ECONOMIC CONTROL OF COMPANIES' STAFF PAYMENT CALCULATIONS USING DIGITAL TECHNOLOGIES AND MANAGEMENT OF GRANT ACTIVITIES	325
<i>Trokhanovskyi V.D., Vasyliuk M.M.</i> INFORMATION SUPPORT AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF GRANT ACTIVITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	335
<i>Boiko O.S., Matskiv O.I., Kostyrko D.R., Klop V.M.</i> THE UTILIZATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS WITHIN THE FRAMEWORK OF UPDATING REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES	345
<i>Shkromyda V.V., Shkromyda N.Ya., Gnatyuk T.M.</i> TRANSFORMATION OF THE ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM IN THE CONDITIONS OF BUSINESS DIGITIZATION	370
<i>Vasylyuk M.M., Chernetska O.B.</i> PAYMENT FOR WORK IN THE ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION SYSTEM OF BUSINESS ENTITIES	379
Congratulations to the anniversary	388
Information about authors	391

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

УДК 351: 37.005.94

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.10-20>

Балджи М. Д.

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ВДОСКОНАЛЕННІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

Міжнародний гуманітарний університет,
кафедра менеджменту,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса,
65009, Україна,
тел.: +38-0487198838,
e-mail: baldgi@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4654-9093>

Анотація. У статті розглянуто переваги вдосконалення самостійної роботи студентів у закладах вищої освіти для отримання якісних результатів в навчальному процесі, чим і обумовлена тема дослідження. Обґрунтовано, що вдосконалення організації самостійної роботи здобувачів позитивно впливатиме на ефективне управління діяльністю закладами вищої освіти. Систематизовано теоретичне підґрунтя самостійної роботи студентів як форми організації освітнього процесу, означено переваги виконання дидактичних умов для того, щоб самостійна робота студентів була ефективною та визначено рівні самостійної діяльності студентів. Виділені компоненти, характерні для самостійної роботи, як такої, що включають: мотиваційні ланки, постановку конкретного завдання, вибір способів виконання, виконавську ланку та контроль. Досліджено досвід європейських країн з організації самостійної роботи здобувачів, які свідчать про тісний зв'язок навчального процесу з ринком, виробництвом і можливими сферами майбутньої діяльності студента. Аргументовано застосування різних форм організації самостійної роботи студентів, залежно від спеціальності та освітніх програм, що мають пропонувати кафедри, розробляючи робочі програми дисциплін, враховуючи потреби стейкхолдерів та ринку праці. Метою статті виступає аналіз існуючих підходів до самостійної роботи студентів та вдосконалення її організації для ефективного управління діяльністю закладами вищої освіти.

У процесі дослідження й вирішення поставлених завдань використовувались різні наукові методи, до основних з них належать: систематизації, порівняння, аналізу, анкетування, графічного аналізу. У результаті проведеного дослідження організації самостійної роботи у закладах вищої освіти визначено позиції здобувачів та викладачів, які у цілому, мають спільні погляди на потребу вдосконалення окресленої проблеми. Завдяки аналізу анонімного анкетування студентів та викладачів визначено конкретні кроки вдосконалення даної форми навчального процесу. Науковою новизною виступає зв'язок вдосконалення організації самостійної роботи здобувачів з ефективним управлінням діяльністю закладів вищої освіти, що надає право стверджувати про підвищення якості освітніх послуг і покращення навчального процесу завдяки вдосконаленню системи СРС. Практична значущість дослідження полягає у застосуванні існуючих доробок для вдосконалення діючої системи організації самостійної роботи студентів, спрямованої на підготовку висококваліфікованих фахівців різних спеціальностей для подальшого розвитку суспільства і країни.

Ключові слова: самостійна робота студентів, заклади вищої освіти, анкетування відношення до самостійної роботи з точки зору студентів та викладачів, управління.

Baldzhy M. D.

EFFECTIVE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN IMPROVING THE ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF LEARNERS

International Humanities University,

department of management,
Fontanska Doroha str., 33, Odesa,
65009, Ukraine,
tel.: +38-0487198838,
e-mail: baldgi@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4654-9093>

Abstract. The article discusses the benefits of improving the independent work of students in higher education institutions to achieve quality results in the educational process, which defines the research topic. It is argued that improving the organization of independent work of learners will positively influence the effective management of higher education institutions. The theoretical basis of students' independent work as a form of organizing the educational process is systematized, the advantages of implementing didactic conditions for effective independent work of students are outlined, and levels of student independent activity are determined. The components characteristic of independent work, including motivational links, setting specific tasks, choosing methods of execution, execution, and control, are identified. The experience of European countries in organizing the independent work of learners is examined, which indicates a close connection between the educational process and the market, production, and possible areas of future student activity. The application of various forms of organizing students' independent work, depending on the specialty and educational programs offered by departments when developing discipline work programs, taking into account the needs of stakeholders and the labor market, is justified. The aim of the article is to analyze existing approaches to students' independent work and improve its organization for effective management of higher education institutions.

Various scientific methods were used in the research and solution of the tasks, the main ones being systematization, comparison, analysis, questionnaires, and graphical analysis. As a result of the conducted study of the organization of independent work in higher education institutions, the positions of learners and teachers were determined, which generally have common views on the need to improve the identified problem. Specific steps to improve this form of the educational process were identified through the analysis of anonymous questionnaires of students and teachers. The scientific novelty lies in the connection between improving the organization of independent work of learners and effective management of higher education institutions, which allows asserting the improvement of the quality of educational services and the improvement of the educational process through the improvement of the independent work system. The practical significance of the study lies in the application of existing developments to improve the existing system of organizing students' independent work, aimed at training highly qualified specialists in various fields for the further development of society and the country.

Keywords: students' independent work, higher education institutions, attitude towards independent work from the perspective of students and teachers, management.

Introduction. The needs of today dictate an increase in responsibility from higher education students, for which a developed system of independent work can be useful. Future professionals are required not only to perform standard tasks and solve problematic issues, but the main focus is on the ability to show initiative, propose and implement new ideas, develop and justify innovative solutions. Currently in Ukraine, the role of higher education institutions and educators is changing, as the level of responsibility of all participants in the educational process increases under martial law, hence significant functions are assigned to organizing the development of students' independence; directing students towards independent activity and forming the ability to solve non-standard tasks and achieve set goals.

The issue of improving independent work has been addressed by both domestic and foreign researchers. For example, Line Mathisen and Siri Ulfsdatter Soreng consider approaches to the formation of online learning landscapes for students [1]; Irene Bernhard and Anna Karin Olsson trace the connection between the educational process and practical needs through the activation of independent work among Swedish students [2]; Evangeline Fangonil-Gagalang proves the correlation between students' self-efficacy and the perceived support of teachers, justifying the presence of a sense of self-efficacy among students with imagined teacher support, preparing students for practice [3]; Xavier Sifuentes-Faura, Ursula Faura-Martinez, and Matilde Lafuente-Lechuga share their experiences with Spanish students [4]; Gwyneth Gilbert, Michelle

Turner, and Omid Haas trace the link between education and professional training in a study of Australian students, highlighting the readiness of male students to learn throughout life and emphasizing the improvement of university operations to develop professional skills and knowledge [5]. Ukrainian specialists consider theoretical and practical issues of organizing independent work in the domestic higher education [6; 7].

The relevance of the chosen topic is determined by the needs of the present, and precisely through the improvement of independent work skills, students can form a high level of organization, responsibility, and independence, and develop self-education and professional realization of acquired knowledge, thus the implementation of the independent work system may lead to a review of the management of higher education institutions' activities and enhance the quality assurance of the educational process.

Task statement. The purpose of the study is to analyze existing approaches to students' independent work and improve its organization for effective management of higher education institutions.

Results. Independent work of students, alongside classroom work, represents one of the forms of organizing the educational process [12] and is an essential part of it. Independent work, as a form of organizing the educational process, is considered as planned work by students performed according to assignments under the methodological guidance of the teacher but without their direct participation. Given the variety of definitions of independent work in pedagogical literature, we will adhere to the following formulation: independent work is planned work by students performed according to assignments under the methodological guidance of the teacher but without their direct participation [8].

For its successful implementation, two important steps are required in the management system:

- 1) Planning and control by teachers;
- 2) Planning the volume of independent work in the educational plans of specialties by profile departments, educational parts, and methodological services of the higher education institution.

Depending on the time and place of students' independent work (SIW), the nature of its supervision by teachers, and the method of monitoring its results, this form of organizing the educational process is divided into the following types [6]:

- Independent work during main classroom activities - lectures, seminars, practical and laboratory work;
- Independent work under the supervision of the teacher in the form of regular consultations, creative contacts, tests, and exams;
- Extracurricular independent work - when students perform homework of an educational and/or creative nature.

Of course, the independence of the aforementioned types of work is conditional, and in the real educational process, these types intersect with each other.

Structurally, SIW can be divided into two parts: that organized by the teacher and the independent work that the student organizes at their discretion, without direct supervision from the teacher (preparation for lectures, seminars, practical sessions, tests, quizzes, etc.). In this regard, it should be emphasized that managing SIW lies precisely in the ability to optimize the process of combining these two parts.

SIW is aimed at expanding and deepening knowledge of a specific discipline and, on senior courses, at mastering interdisciplinary connections.

Independent work in higher education institutions (HEIs) is multifunctional. Working independently, students firmly and deeply assimilate subject matter, develop research and professional skills, acquire the ability to work with educational and scientific literature, and develop the ability to make responsible and constructive decisions in various situations. Therefore, the purposes of SIW include [10]:

1. Mastering a specific discipline.

2. Forming skills of independent work in general (educational, scientific, professional activities).

3. Ability to take responsibility.

4. Ability to solve existing problems independently.

5. Finding constructive solutions.

6. Finding a way out of non-standard/crisis situations.

Depending on the time, place, nature of supervision by the teacher, and the method of monitoring results, the following types of students' independent work are distinguished:

- Independent work during main classroom activities (lectures, seminars, laboratory work);

- Systematic reading and summarizing of literature, constant familiarization with other information sources;

- Writing abstracts, essays, theses, term papers;

- Processing and analysis of experimental data obtained during research and observations for scientific research within student scientific circles, scientific work of students, etc.;

- Performing homework of an educational and/or creative nature, and so on.

The ratio of time allocated to classroom and independent work in the educational world community is in a ratio of 1:3.5. It is based on the existing didactic potential of this type of student activity. Independent work contributes to [10]:

- Deepening and expanding knowledge;

- Forming an interest in cognitive activity;

- Mastery of the methods of cognitive processes;

- Development of cognitive abilities.

Therefore, it becomes the main reserve for improving the effectiveness of professional training, develops abilities, and proves useful in practical activities.

In scientific and pedagogical literature, a system of principles has been proposed to help develop students' skills and abilities for independent work. These include:

1. The principle of unity of educational (classroom) and independent (extracurricular) activities of students. Classroom activities should ensure the completion of a mandatory minimum of independent work by all students and be conducted under the supervision of a teacher who can provide timely consultation during task execution. For successful implementation, teachers develop methodological recommendations, instructions, and algorithms aimed at successful task completion and fostering students' independence.

2. The principle of individualization and differentiation, which allows maximum consideration of students' cognitive abilities, skills, and interests. The implementation of this principle involves developing multi-level tasks, the necessity of using which is explained by the fact that students have different intellectual abilities. Multi-level tasks should include a mandatory part reflecting the requirements of the higher professional education standard. Students who excel in a certain discipline and quickly handle tasks should be offered various types of work: individual tasks of increased complexity, participation in research activities, work on projects, and at the same time, increase consultation for "weaker" students.

3. The principle of professional orientation, which contributes to transferring students' educational-cognitive activities to a professional level. This orientation is characterized by the personal characteristics of the profession; it is formed and developed based on interest in future activities, the application of theoretical knowledge in practice, and is reinforced by the practical experience gained by future specialists during internships.

One of the ways and means to increase students' professional interest is to solve applied tasks at a high level of skill, perform educational-creative tasks, prepare reports and presentations, write essays, pose and solve problem and situational tasks; students' work on social-practical projects.

4. The principle of consciousness and creative activity of students. Implementing this principle in organizing students' independent work requires the learner to consciously assimilate

knowledge, as well as methods of mental activity and ways of independent work in the process of active cognitive activity.

5. The principle of task complexity commensurate with the time allocated for their completion. This principle requires tasks to correspond to the level of complexity, knowledge, content, and volume of independently studied material to the level of students' intellectual development and the results of their previous preparation.

To ensure the effectiveness of students' independent work, the following didactic conditions must be met:

1) Optimal combination of classroom and independent work, methodology of its organization;

2) Creation of educational and methodological support for independent work, including the development of educational and methodological materials that orient students to the requirements, volume, and time frame for task completion; textbooks; lecture summaries, didactic handouts for practical or laboratory sessions; diagnostic, training, and control tasks, as well as the use of Internet resources, implementation of distance learning systems;

3) Systematic monitoring of the results of students' independent work.

The educational forms of students' educational activities in higher education institutions (lectures, practical, laboratory classes, seminars) determine the forms of independent work and types of homework. The control system also lays the foundation for its orientation. During lectures, the teacher recommends literature to students and explains methods of working with textbooks and primary sources. In this regard, introductory and instructional lectures, which reveal the topic's issues, the logic of mastering it, provide a description of the literature list, and identify sections for independent study, present special opportunities. Seminar and practical assignments should be designed to improve students' skills in finding optimal answers, calculations, and decisions. Independent work is performed using supportive didactic materials aimed at correcting students' work and improving its quality.

Independent work has an activity-based nature, and therefore its structure can be divided into components characteristic of such activity: motivational links, setting specific tasks, choosing ways of execution, execution links, control. In this regard, conditions ensuring successful completion of independent work can be distinguished [11]:

1. The motivation of the educational task (why, how it contributes).

2. Clear definition of cognitive tasks.

3. Algorithm, method of work execution, student knowledge of its execution methods.

4. Clear determination by the teacher of reporting forms, work volume, submission deadlines.

5. Definition of types of advisory assistance (consultations - instructional, thematic, problem-solving).

6. Criteria for assessment, reporting, etc.

7. Types and forms of control (practical work, tests, seminars, etc.).

Independent work includes reproductive and creative processes in students' activities, depending on this, three levels of students' independent activity are distinguished:

1. Reproductive (training) level. Training independent work is performed by pattern: solving problems, filling in tables, schemes, etc. The student's cognitive activity manifests itself in recognition, comprehension, memorization. The purpose of this type of work is to consolidate knowledge, develop skills, and abilities.

2. Reconstructive level. During such work, decisions are rebuilt, plans, theses are compiled, annotation is performed. At this level, essays can be written.

3. Creative, exploratory. Such independent work requires analyzing a problematic situation, obtaining new information. The student must independently choose means and methods of solution (educational-research tasks, course and diploma projects).

The main characteristics of students' independent work include:

1. Psychological conditions for the success of independent work. Primarily, the formation of a strong interest in the chosen profession and methods of mastering its specifics, which depend on the following parameters:

- Relationships between teachers and students in the educational process;
- Level of complexity of tasks for independent work;
- Involvement of students in the professional activities of the future.

Like any type of human activity, educational activity from a psychological point of view represents a process of solving specific tasks. The difference between educational tasks and any other lies in the fact that their purpose is to change the subject himself, which consists in mastering certain ways of action, rather than changing the objects with which the subject acts. The need for setting and solving such tasks arises before the subject only if he needs to master ways of action based on the generalization of the theoretical type.

Considering educational activity as a process of solving tasks, the following links should be highlighted. Firstly, setting the educational task. In pedagogical psychology, it is known that the goal arises as a result of the concretization of the meaningful motives of activity. Only interest in the content of the acquired knowledge can perform the function of such motives. Without such interest, not only independent setting of the educational task is impossible, but also the acceptance of the task set by the teacher. Therefore, education aimed at preparing students for independent educational activities should provide, above all, the formation of such interests. Secondly, the application of optimal methods of task solving. There is a fundamental difference between educational activities under the guidance of a teacher and its independent forms, which is not paid enough attention to. When a teacher leads students from concept to reality, such a course is effective only as a methodological technique. If we are talking about the formation of a concept through independent work with educational materials and tools, the conditions of activity change radically. The main among these conditions is the formation of methods of logical analysis of sources of educational information, in particular, methods of logical analysis of informational models that fix the content of scientific concepts, which simultaneously constitutes one of the most important tasks of education aimed at preparing students for independent educational activities. The next important condition for the transition to independent educational activities is mastering productive ways of solving educational tasks, and ensuring this condition is practically impossible without active methodological and methodical participation of the teacher. Thirdly, monitoring and evaluation of the progress and results of task solving. The formation of control and evaluation operations should start from mastering the methods of control and evaluation of the actions of the teacher and other students through control and evaluation of one's own work under the guidance of the teacher to self-control and self-assessment of independent educational activities.

2. Professional orientation of disciplines. The indisputability of this educational-content thesis from the point of view of knowledge, attachment to creative professional activity, effective personal interaction in the profession should not diminish the significance of knowledge of general humanitarian culture of relevant blocks of disciplines of the curriculum. In addition, the depth of profiling of certain disciplines should take into account the psychological regularities of the multi-level division of future professionals.

3. Limited student time budget. Firstly, when forming the temporary volume of their subject, the teacher should take into account the total cumulative workload of students beyond the often quite subjective opinion of the undeniable importance of "my" discipline. Secondly, the intensification of the educational process implies the regularity of independent work through reducing the routine work of the student during the semesters.

4. Individualization of independent work, which includes:

- Increasing the proportion of intensive work with more prepared students;
- Distribution of the lesson into mandatory and creative parts (for all those trying to cope independently with more difficult and, most importantly, non-standard tasks, additional questions, educational-problematic situations, etc.);

- Regularity of consultations with those being taught;
- Comprehensive and timely informing about the thematic content of independent work, deadlines, needs for auxiliary means, forms, methods of control and assessment of final results with mandatory comparison with expected ones.

Forms of organized independent work include:

- Essays (from disciplines of the humanitarian and socio-economic block);
- Semester assignments (from general technical and special disciplines);
- Coursework (from general technical and special disciplines);
- Course projects (from general technical and graduating departments);
- Bachelor's and master's qualification papers.

- Presentation with a report - the student's choice of a specific topic for presentation and expression of their vision, understanding, or misunderstanding of any aspect being discussed. Presentation time is 8-10 minutes. The presentation is evaluated based on the degree of topic disclosure; the level of interest generated among the audience; professionalism.

- Business game - role-playing or team-based, aimed at developing skills for future professional activities. Sometimes it requires preparation at home or completion in the library.

- Specific educational situation that requires student responses to questions about it or writing their own view of the problem.

- Group project - the group should consist of no more than 4-5 people. Each group develops its project within a specific discipline or at the interdisciplinary level.

The forms of organizing independent work in higher education institutions should be proposed by departments when developing discipline work programs. At the same time, they may establish other forms not mentioned above if agreed upon by the scientific-methodical council in the specialty.

Speaking about the significance of these forms of independent work, attitudes toward them abroad are somewhat different. For example, in the Netherlands, for each subject taught in any Dutch higher education institution, there is a certain basic foundation, including a textbook selected by a specially created committee on a competitive basis. Once the basic textbook for the course is determined, all students of that educational institution studying the course are recommended to purchase it. Thus, classes for each discipline are conducted from a specific textbook, which allows for more active use of various forms of student independent work in the educational process. Thus, the study of each new topic in the course usually begins with students independently familiarizing themselves with research materials.

With such an approach, strict use of a specific textbook for each discipline allows:

- Changing the form of material presentation and moving away from the "lecture-practice" tandem;

- The teacher works with a separate study group, allowing for an assessment of each student's level of preparedness as a result of independent pre-study of the material;

- Students independently study the textbook in combination with classroom work, with the determination of the importance of each topic left to the discretion of the teacher.

It is noteworthy that the number of so-called credit hours allocated to each discipline of the curriculum is determined by the size of the educational institution's funding and characterizes the volume of students' classroom work. The volume of independent work on the course and its form are determined directly by the teacher who teaches the discipline.

It is also interesting to note the close connection of the educational process with the market, production, and possible spheres of future student activity. For each discipline taught in higher education institutions, a consultant from a company collaborating with the educational institution is appointed. The educational process is provided with real information coming from the same sources. Students have the opportunity to undergo internships, which are not only introductory but also take place in specific workplaces. The time and place of internships usually depend on the profile of the educational institution. For example, at the Limburg School of Economics, on most faculties, students undergo internships twice: during one (autumn) semester

of the third year and during the last semester of the fourth year before defending their bachelor's thesis. For students of the International Business Faculty, this scheme is modified: throughout the third year, they are required to spend time abroad, one semester studying at a similar educational institution and another semester working in a real workplace in the same country. However, with this system, which is valid for international business faculties of all Dutch higher education institutions, students do not have specifically allocated time for pre-diploma internships and write their thesis during the final semester parallel to their classroom work.

Another form of independent work for students is the presence in the curriculum of the so-called integrated course, during which small groups of students (3-5 people) are formed to solve a problem based on real information (provided by one of the companies cooperating with the educational institution) that requires the application of knowledge obtained from several previously studied disciplines. The work is supervised by representatives of various departments of the educational institution. Introducing a similar form of independent work for students in other conditions is considered expedient, as it will not only consolidate students' theoretical knowledge but also more actively instill practical skills in them.

Our research is based on a methodology for analyzing surveys of attitudes towards independent work from the perspective of both students and teachers [11]. We developed two surveys, involving students and teachers from Odessa higher education institutions, covering both the pre-war period and the present. The main objectives of the surveys were:

- To analyze students' attitudes towards independent work as a form of educational and cognitive activity;
- To identify the content and forms of independent work, the technology, and the regularity of its organization;
- To determine the availability and nature of methodological support for independent student work;
- To analyze the types of teaching materials used by students in completing independent work assignments;
- To identify the nature of the tasks and problems presented to students;
- To identify the use of creative projects, independent work programs, etc., in the educational process, allowing students to choose their own educational path and prepare for practical activities.

The surveys for higher education students included questions such as:

1. Which forms of classroom activities encourage you to search independently for educational, scientific, and other sources?
2. What should be the focus of the topics of academic disciplines assigned for independent study: 1 - topics that allow for research activities with the possibility of completing a project task in a team; 2 - topics oriented towards review and consolidation of material covered in class; 3 - topics aimed at studying specific issues that are not essential or mandatory but rather provide additional information for general development; 4 - topics oriented towards in-depth study of specific material issues; 5 - individual practice-oriented topics (sections); 6 - difficult to answer.
3. Which forms of classroom work are most significant and interesting to you?
4. Which forms of independent work do you prefer: 1 - solving typical and complex tasks; 2 - library resource work; 3 - internet research; 4 - team project work; 5 - business game; 6 - working and participating in problem-solving seminars; 7 - participating in student conferences and competitions.
5. Justify your attitude towards the volume of independent work in higher education.
6. How much time do you spend preparing for homework assignments?
7. What guides you when completing tasks assigned for independent study?

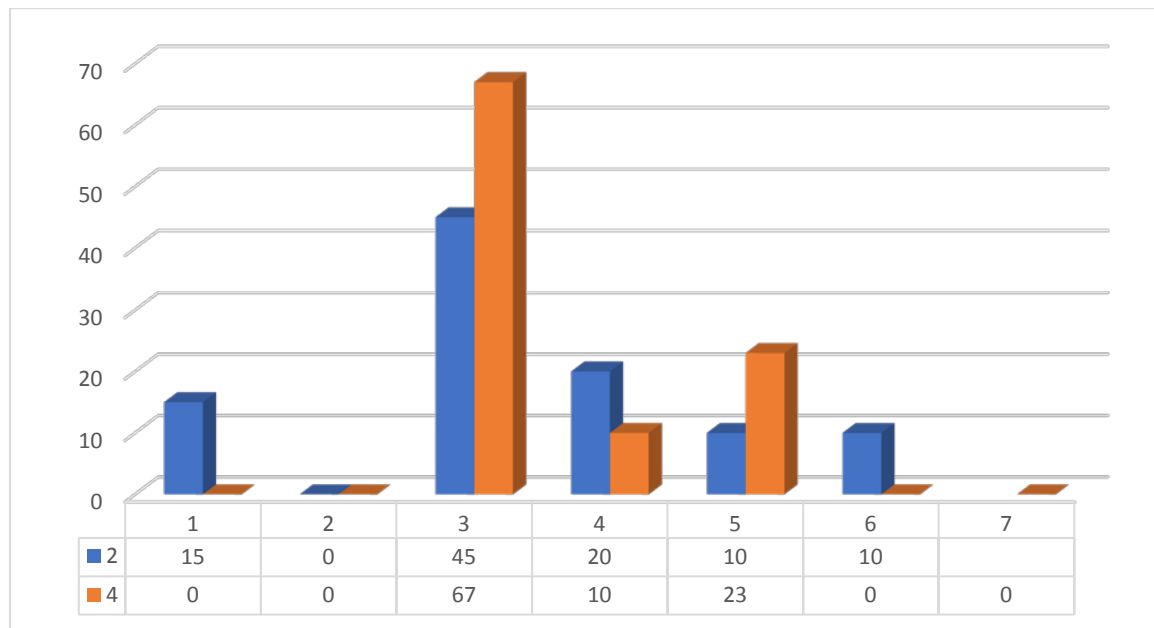

Fig. 1. Students' answers, %

The results of the surveys of higher education students indicate their interest in independent work, the predominant choice of internet sources for research, and the desire to work in teams on projects; the volume of independent work in higher education is generally considered sufficient; students spend an average of 1.5 hours on homework assignments; task completion is oriented towards achieving grades in the discipline.

The surveys for teachers included questions such as:

1. Which forms of classroom activities encourage students to search independently?
2. What should be the focus of the topics of academic disciplines assigned for independent study: [options same as above].
3. Which forms of organizing independent work do you most often use in your work with students?
4. List the forms of independent work that you would like to see additionally in higher education institutions? (e.g., visits to enterprises, excursions, practical application of discussed tasks in production, attending master classes, internships during studies in organizations; conducting scientific seminars within a group, seminars discussing global issues, debate seminars, discussion seminars; interaction between students and teachers through the internet, etc.).
5. What types of consultations do you conduct with students?
6. List the types of methodological support you use in your work with students.

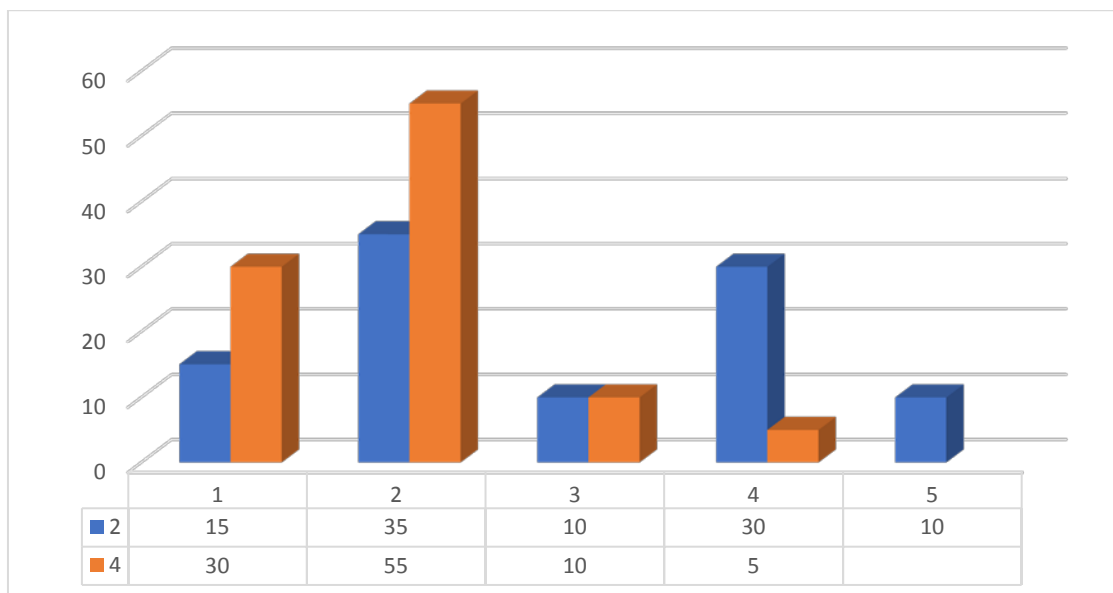

Fig. 2. Teachers' answers, %

Students need skills and abilities related to both professional activities and the development of a high level of organization, responsibility, and independence. Therefore, it requires improvement. Students and teachers, experiencing the challenges of the pandemic, were able to self-organize and work in new conditions, emphasizing independent work. However, it is difficult to determine the quality outcomes of such a process yet. Thanks to an organized system of independent work, higher education seekers in Ukraine can perform tasks even during a state of war.

To effectively manage the activities of higher education institutions, complexes of independent work (CIW) have been developed for various specialties in different institutions. Management in the field of higher education within institutions is carried out by founders and heads of higher education institutions, who oversee the training of specialists in professional fields according to educational programs and stakeholder needs. Improving the quality of educational services and enhancing the learning process is achieved through the improvement of the CIW system, which is based on two blocks: the presence of a task and the target setting for its implementation. Regardless of the specialty and educational program, all complexes of independent work should contain these blocks. Methodological guidelines for completing CIW with specific descriptions and step-by-step explanations, as well as clear evaluation criteria, are relevant. All this allows for control over both the implementation of independent work and the reliability of task completion. Target settings for CIW implementation make it possible to outline the advantages and needs of task execution, as they serve as the management block developed simultaneously for students with different levels of preparedness, self-organization, and responsibility.

Effective management of the activities of higher education institutions is manifested not so much in creating control measures to check the educational process but in forming an active system of organizing students' independent work aimed at preparing highly qualified specialists in various specialties for the further development of society and the country.

Conclusions. The research conducted has proven that effective management of higher education institutions is manifested in the improvement of the system for organizing students' independent work, aimed at preparing highly qualified professionals. The scientific novelty lies in the link between enhancing the organization of students' independent work and effective management of higher education institutions, which supports the claim of improving the quality of educational services and enhancing the educational process through the improvement of the independent work system. The theoretical significance of the study lies in the systematization of the provisions of independent work of higher education students and the features of its

organization. The practical value lies in the application of existing developments to enhance the current system of organizing students' independent work, aimed at preparing highly qualified professionals for the development of society and Ukraine. Future scientific developments in this direction may include studies on effective management of higher education institutions while improving the organization of independent work for students in specific fields of knowledge and specialties.

References

1. Mathisen, L., and S. U. Søreng. *The becoming of online students' learning landscapes: The art of balancing studies, work, and private life*, 2024, surl.li/tfoej. Accessed 2 April. 2024.
2. Bernhard, I., and A. K. Olsson. "One foot in academia and one in work-life – the case of Swedish industrial PhD students." *Journal of Workplace Learning*, 2023, surl.li/tfolv. Accessed 2 April. 2024.
3. Fangonil-Galang, E. "Association of self-efficacy and faculty support on students' readiness for practice." *Journal of Professional Nursing*, 2024, <http://surl.li/tfovfh>. Accessed 9 April. 2024.
4. Cifuentes-Faura, J., Faura-Martínez, U., and M. Lafuente-Lechuga. "Evaluation of the concerns of Spanish university students in the face of current major challenges." *Evaluation and Program Planning*, 2024, surl.li/tfpyu. Accessed 9 April. 2024.
5. Gilbert, G., Turner, M., and O. Haass. "Working up to work: Perceived employability of students commencing a project management degree." *Project Leadership and Society*, 2022, surl.li/tfqfi. Accessed 13 April. 2024.
6. Sharov, S. V. "The Concept of Independent Work and Its Features." *Sportpedagogy*, www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-02/08ssvaia.pdf. Accessed: 12 Mar. 2024.
7. Shumeiko, O. H. "Features of Organizing Independent Work of Students." core.ac.uk/download/pdf/200104868.pdf. Accessed 10 Mar. 2024.
8. "Independent Work of Students." [Vseosvita, vseosvita.ua/library/embed/0026mo-32da.docx.html](http://vseosvita.ua/library/embed/0026mo-32da.docx.html). Accessed 10 Mar. 2024.
9. Baldgi, M. D. "Improvement of the System of Organizing Independent Work of Students in the Conditions of European Integration." *Problems and Ways to Ensure the Quality of Economic Education in the Conditions of European Integration: Materials of the Scientific and Methodological Conference*, 2015, pp. 24-26.
10. Baldgi, M. D. "Methodological and Pedagogical Approaches to Independent Work of Students of the Third and Fourth Years." *Modernization of the Content of Higher Economic Education: Problems and Prospects: Proceedings of the Scientific and Methodological Conference, February 19, 2016, Odessa*. Odessa, ONEU, 2016, pp. 188-190.
11. Baldgi, M. D. "Prospects for the Exchange of International Pedagogical Experience to Improve the Educational Process in Higher Education Institution." *Ensuring the Quality of Higher Education: Problems and Prospects of Development: Materials of the Scientific and Methodological Conference*. Odessa, ONEU, 2017, pp. 91-94.
12. "On Higher Education. Law of Ukraine." *Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text*. Accessed: 10 Mar. 2024.

УДК 502.131.1:378.014

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.20-31>

Булатова О. В.¹, Мітюшкіна Х. С.², Кошман Д. В.³

ПРОГРЕС КРАЇН У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: РОЛЬ ОСВІТИ

¹Маріупольський державний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки та міжнародних економічних
відносин,
вул. Преображенська, 6, м. Київ,
03037, Україна,
тел.: +38 067 707 67 70,
e-mail: o.bulatova@mu.edu.ua,
ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-7938-7874>

²Маріупольський державний університет,
Міністерство освіти і науки України,

кафедра раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища,
вул. Преображенська, 6, м. Київ,
03037, Україна,
тел.: +38 067 961 34 34,
e-mail: k.mityushkyna@mu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4258-4433>

³Мариупольський державний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища,
вул. Преображенська, 6, м. Київ,
03037, Україна,
тел.: +38 066 813 26 16,
e-mail: dmytro.koshman@mu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2960-5703>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню прогресу країн у досягненні Цілей сталого розвитку ООН, зокрема ролі освіти в цьому процесі. Доведено, що для всіх без виключення країн сталий розвиток невід'ємно пов'язаний із процесами забезпечення екологічної ефективності розвитку країн та розбудови зеленої економіки.

Цілі сталого розвитку є важливим індикатором гармонійного збалансованого та безпекового розвитку країн світу. Зелене зростання та сталий розвиток є процесами, що взаємопов'язані та комплементарні, сталий розвиток є неможливим без максимально повного забезпечення принципів зеленого зростання.

Проведено оцінку взаємозв'язків між процесам забезпечення сталого розвитку, екологічною ефективністю та зеленим зростанням на прикладі країн Європейського Союзу та України. Прогрес країн у досягненні 17 цілей сталого розвитку ООН вимірює Sustainable Development Goals Index. В статті підтверджено, що найбільш високі результати щодо досягнення цілей сталого розвитку мають європейські країни, проте після спалаху пандемії у 2020 році та інших одночасних криз прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку зупинився в усьому світі.

З використанням інструментарію багатовимірного оцінювання, було визначено вплив та взаємозв'язок цілей сталого розвитку з відповідним індексом. Особливу увагу було приділено аналізу та встановленню зв'язку між рівнем сталого розвитку та якістю освіти. Визначено, що досягнення цілей сталого розвитку залежить від посилення ролі освіти та наукових досліджень, спрямованих на охорону навколишнього середовища, спільних зусиль у вирішенні екологічних проблем та розвитку екологічної освіти. Відтак, у процесі імплементації цілей сталого розвитку, визначених ООН, особлива роль належить університетам.

Україна підтримує досягнення Цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку країни. Враховуючи приєднання України до політики та стандартів Європейського Союзу, забезпечення завдань Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року є критично важливим для поствоєнного відновлення та відбудови України.

Ключові слова: сталий розвиток, якість освіти, індекс зеленого зростання, індекс екологічної ефективності, індекс сталого розвитку, Цілі сталого розвитку.

Bulatova O. V.¹, Mityushkina K. S.², Koshman D. V.³

PROGRESS OF COUNTRIES IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: THE ROLE OF EDUCATION

¹Mariupol State University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economics and International Economic Relations,
Preobrazhenska str., 6, Kyiv,
03037, Ukraine,

tel.: +38 067 707 67 70,
e-mail: o.bulatova@mu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7938-7874>

²Mariupol State University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Environmental Management and
Environmental Protection,
Preobrazhenska str., 6, Kyiv,
03037, Ukraine,
tel.: +38 067 961 34 34,
e-mail: k.mityushkyna@mu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4258-4433>

³Mariupol State University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Environmental Management and
Environmental Protection,
Preobrazhenska str., 6, Kyiv,
03037, Ukraine,
tel.: +38 066 813 26 16,
e-mail: dmytro.koshman@mu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2960-5703>

Abstract. The article is devoted to the study of the progress of countries in achieving the UN Sustainable Development Goals, in particular the role of education in this process. It is proved that for all countries, without exception, sustainable development is inextricably linked to the processes of ensuring the environmental efficiency of country development and building a green economy.

The Sustainable Development Goals are an important indicator of the harmonious, balanced and secure development of countries around the world. Green growth and sustainable development are interconnected and complementary processes, and sustainable development is impossible without the fullest possible implementation of the principles of green growth.

The article assesses the interrelationships between the processes of ensuring sustainable development, environmental efficiency and green growth on the example of the European Union and Ukraine. The progress of countries in achieving the 17 UN Sustainable Development Goals is measured by the Sustainable Development Goals Index. The article confirms that European countries have the highest results in achieving the Sustainable Development Goals, but after the outbreak of the pandemic in 2020 and other simultaneous crises, progress in achieving the Sustainable Development Goals has stopped worldwide.

Using multidimensional assessment tools, the impact and relationship of sustainable development goals with the relevant index were determined. Particular attention was paid to analysing and establishing the relationship between the level of sustainable development and the quality of education. It is determined that achievement of the sustainable development goals depends on strengthening the role of education and research aimed at environmental protection, joint efforts in solving environmental problems and development of environmental education. Therefore, universities have a special role to play in the implementation of the Sustainable Development Goals set by the UN.

Ukraine supports the achievement of the Sustainable Development Goals and the results of their adaptation, taking into account the specifics of the country's development. Given Ukraine's accession to the European Union's policies and standards, achieving the goals of the 2030 Agenda for Sustainable Development is critical for Ukraine's post-war recovery and reconstruction.

Keywords: sustainable development, quality of education, green growth index, environmental performance index, sustainable development index, Sustainable Development Goals.

Вступ. Основними імперативами сталого розвитку виступають: соціальний прогрес, економічний розвиток, навколишнє середовище, придатне для життя. Сучасний дискурс щодо проблематики сталого розвитку пов'язаний із визначенням шляхів соціально-

економічного розвитку людства без додаткового навантаження на навколишнє середовище. Цілі сталого розвитку покладено у національні стратегії і політики сталого розвитку. Реалізація відповідних національних політик вимагає стратегій мобілізації ресурсів та фінансування із залученням усіх зацікавлених сторін: уряду, громадянського суспільства, приватного сектору тощо. Україна цілком підтримує досягнення Цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку країни.

Постановка завдання. Сталий розвиток, як процес постійного перетворення якісних та кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямований на досягнення динамічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує добробут нинішніх та майбутніх поколінь, досліджений у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Герасимчук [1]. На думку Кейса, Періса [2], сталий розвиток, у першу чергу, передбачає рівноправність, розширення прав і можливостей та глибоку повагу до природи. Відповідно, різноманітність підходів до модернізації та регіональні відмінності через сповідування таких основних цінностей, як свобода, справедливість, демократія і стабільність є важливими умовами забезпечення прогресивного розвитку людства. На особливій ролі освіти в процесі реалізації цілей сталого розвитку акцентують увагу Анісімова, Донець [3]. Формуванню здорового середовища в закладах вищої освіти, як компоненти сталого громадського здоров'я присвячено роботи Кириченка, Лазненка, Решетняк [4].

Фахівці Дублінського університету Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G., Drumm, E. розробили звіт про сталий розвиток, що містить індекс ЦСР[5]. Динаміку просування людства на шляху реалізації цілей сталого розвитку відстежують міжнародні інституції, як то Global Green Growth Institute [6] та регіональні організації, зокрема Єльський центр екологічного права та політики та Центр міжнародної інформаційної мережі наук про Землю (CIESIN) [7]. Міністерство економічного розвитку та торгівлі [8] та Національний інститут стратегічних досліджень України, зокрема акцентують увагу на питаннях еколого-економічної безпеки України, вимірюють її стан, визначають основні загрози та розробляють заходи щодо їх подолання.

В цілому вагомість досліджень щодо просування на шляху реалізації Цілей сталого розвитку ООН актуалізує питання удосконалення підходів до аналізу та врахування показників в структурі загального індикатору сталого розвитку. Відповідно, розуміння спрямованості та ступеня щільності зв'язку між індексом рівня сталого розвитку та глобальними цілями, дозволило б визначати напрями корегування заходів, що потребують активізації та підвищувати ефективність цих заходів.

Результати. Цілі сталого розвитку є важливим індикатором гармонійного збалансованого та безпекового розвитку країн світу. Перелік цілей сталого розвитку був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року [10]. Сталий розвиток має збалансовувати економічну, соціальну та екологічну складові розвитку країн. Завдання сталого розвитку включають 17 цілей і 169 конкретних положень. Вони є інтегрованими, адже результати однієї сфери впливатимуть на результати іншої. Важливе місце у забезпеченні сталого розвитку відводиться освіті, актуальним завданням якої стає надання відповідних знань та вмінь, що забезпечать розробку та прийняття рішення на місцевому та глобальному рівнях, спрямованих на підвищення якості життя і які не загрожують можливостям наступних поколінь задовольняти свої потреби. Враховуючи поглиблення екологічних проблем в умовах сучасних глобальних трансформацій відбувається розширення фокусу досліджень ролі екологічної освіти, ролі університетів у забезпеченні сталого розвитку тощо.

Сталий розвиток невід'ємно пов'язаний із процесами забезпечення екологічної ефективності розвитку країн та розбудови зеленої економіки, що є одним із ключових орієнтирів економічних стратегій розвитку національних економіки. Для вимірювання екологічної ефективності та зеленого зростання в міжнародній практиці використовуються такі міжнародні рейтингові оцінки, як:

- Environmental performance index (індекс екологічної ефективності), що оцінює ефективність впровадження заходів державної екологічної політики [6];
- Green Growth Index (індекс зеленого зростання), що вимірює досягнення країн у впровадженні зеленої економіки [7].

Отже, використовуючи вищезазначені індекси проведено оцінку взаємозв'язків між процесам забезпечення сталого розвитку, екологічною ефективність та зеленим зростанням. Сформована вибірка зазначених індексів на прикладі країн ЄС та України представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл країн ЄС та України за індексами сталого розвитку, екологічної ефективності та зеленого зростання

Table 1

Ranking of EU countries and Ukraine by indices of sustainable development, environmental efficiency and green growth

Країни	Індекс екологічної ефективності (EPI) 2022	Індекс зеленого зростання (GGI), 2021	Індекс сталого розвитку (SDGI), 2022
Кількість країн в рейтингу	180	147	166
Австрія	66,5	77,78	82,28
Бельгія	58,2	64,33	79,46
Болгарія	51,9	63,93	74,62
Хорватія	60,2	68,07	81,50
Кіпр	58	59,35	72,49
Чехія	59,9	75,13	81,87
Данія	77,9	76,08	85,68
Естонія	61,4	68,27	81,68
Фінляндія	76,5	71,69	86,76
Франція	62,5	70,93	82,05
Греція	56,2	64,46	78,37
Іспанія	56,6	68,33	80,43
Нідерланди	62,6	66,04	79,42
Ірландія	57,4	59,95	80,15
Литва	55,9	68,47	76,81
Люксембург	72,3	67,99	77,65
Латвія	61,1	68,85	80,68
Мальта	75,2	50,72	75,53
Німеччина	62,4	75,01	83,36
Польща	50,6	66,66	81,80
Португалія	50,4	69,54	80,02
Румунія	56	68,01	77,46
Словаччина	60	74,04	79,12
Словенія	67,3	67,68	81,01
Швеція	72,7	76,64	85,98
Угорщина	55,1	69,75	79,39
Італія	57,7	70,89	78,79
Україна	49,6	57,31	76,52
Світ:	34,35	55,724	66,69

Примітка: складено на основі (5,6,7)

З використанням інструментів кореляційного аналізу отримано матрицю взаємозв'язків (таблиця 2). Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки:

– існує тісна пряма кореляція (0,71) є між сталим розвитком та зеленим зростанням, отже досягнення сталого розвитку неможливо без впровадження принципів зеленої економіки та навпаки;

– між екологічною ефективністю та сталим розвитком простежується помірна кореляція (0,49), що ще раз підтверджує певні висновки зроблені раніше щодо того, що цілі екологічного спрямування в структурі індексу сталого розвитку не демонструють суттєвого впливу на загальний рівень сталості, бо ефективність екологічних заходів не є достатньо ефективною;

– між екологічною ефективністю та зеленим зростанням кореляція несуттєва (0,24), що свідчить про низьку ефективність або недостатність важелів екологічної політики країн щодо забезпечення високого рівня зеленого зростання.

Таблиця 2

Матриця взаємозв'язків між досліджуваними індексами

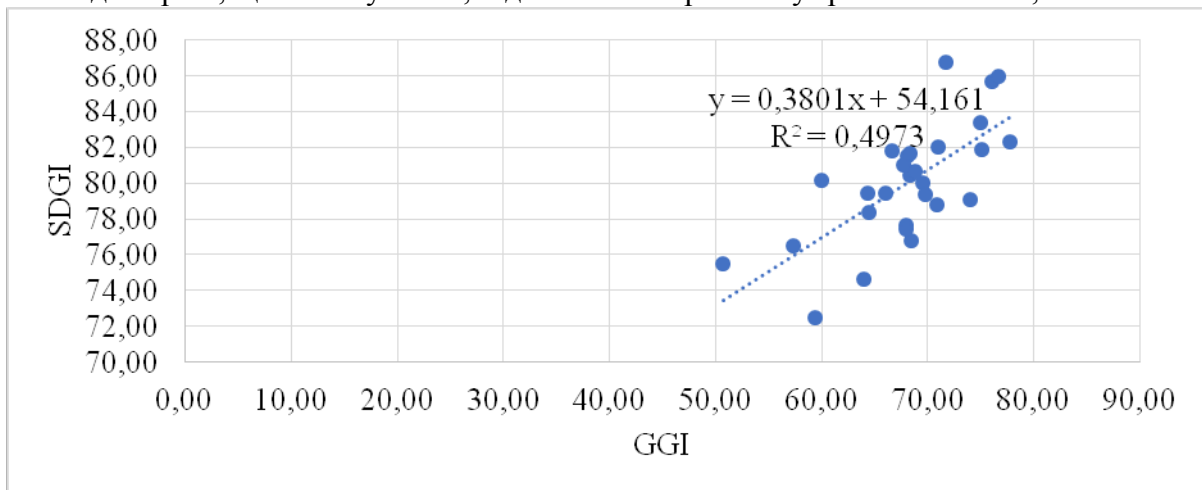
Table 2

Matrix of interrelations between the studied indices

	Індекс екологічної ефективності (EPI)	Індекс зеленого зростання (GGI)	Індекс сталого розвитку (SDGI)
Індекс екологічної ефективності (EPI)	1		
Індекс зеленого зростання (GGI)	0,24	1	
Індекс сталого розвитку (SDGI)	0,49	0,71	1

Примітка: розраховано автором

На рис. 1 представлено характер залежності між зеленим зростанням та сталим розвитком. Можна зазначити, що на 49,7% зміна рівня сталого розвитку та його індексу пояснюється варіацією індексу зеленого зростання; при зміні індексу зеленого зростання на 1% для країн, що аналізуються, індекс сталого розвитку зростатиме на 0,38%.

Примітка: розраховано автором

Рис. 1. Кореляційне поле залежності індексу сталого розвитку від індексу зеленого зростання (вибірка країни ЄС та Україна)

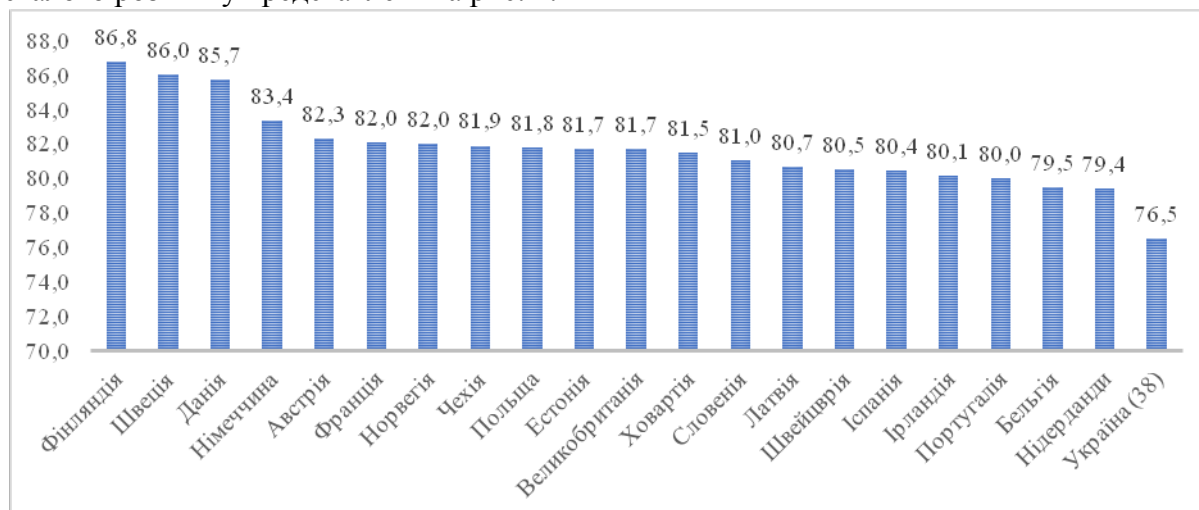
Fig. 1. Correlation field between the Sustainable Development Index and the Green Growth Index (sample of EU countries and Ukraine)

Аналіз розподілу також дозволяє виявити ті країни (знаходяться над лінією рівняння регресії на графіку), які є більш ефективні з точки зору досягнення сталого розвитку в умовах забезпечення зеленого зростання (певного рівня розвитку «зеленої економіки»). До таких країн з числа досліджуваних належать: Фінляндія, Данія, Швеція, Франція, Польща, Латвія, Естонія, Словенія, Ірландія, Мальта, Греція.

Таким чином, для переважної більшості країн світу дії щодо досягнення цілей сталого розвитку є стратегічними орієнтирами, серед яких освіта є драйвером сталого економічного зростання. Зелене зростання та сталий розвиток є процесами, що взаємопов'язані та комплементарними, отже сталий розвиток є неможливим без максимально повного забезпечення принципів зеленого зростання.

Спостереження за реалізацією Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року вимагає міцної системи індикаторів та статистичних даних для моніторингу прогресу. У сучасних умовах наслідки кліматичної кризи, війни в Україні, слабкої світової економіки та тривалих наслідків пандемії COVID-19 виявили слабкі місця, що перешкоджають прогресу в досягненні Цілей сталого розвитку.

Sustainable Development Goals Index (SDGI) вимірює прогрес країн у досягненні 17 цілей сталого розвитку ООН та порівнює країни за відсотком успіху (бал у 100 сигналізує досягнення всіх цілей програми ООН). Топ-20 країн за ефективністю у досягненні цілей сталого розвитку представлені на рис. 2.

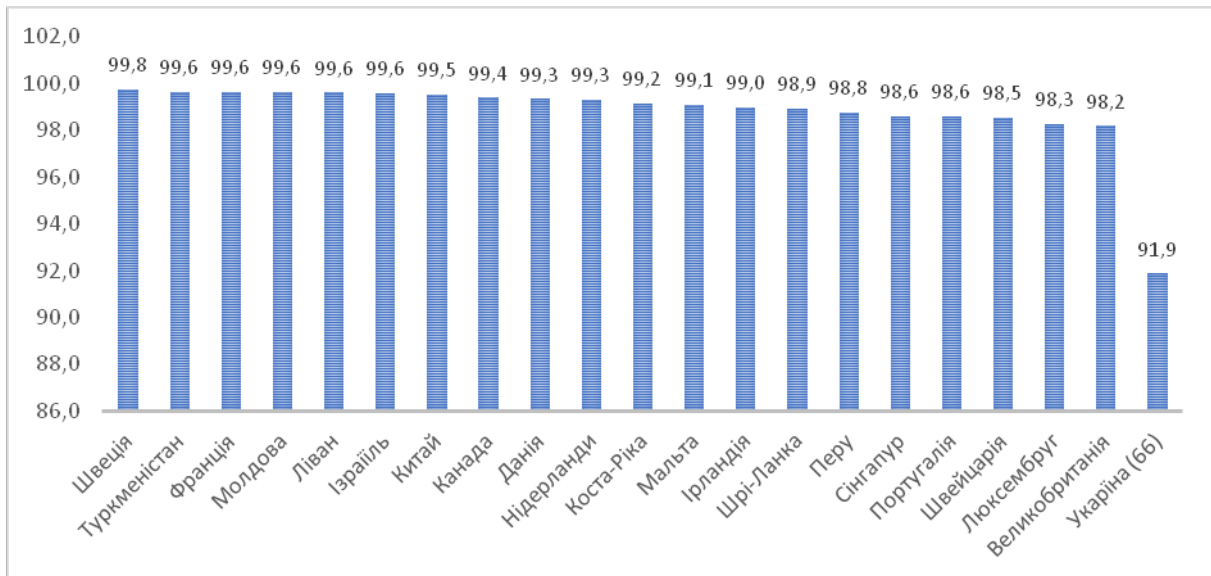
Примітка: побудовано автором

Рис. 2. Топ 20 країн за індексом досягнення цілей сталого розвитку (2022)

Fig. 2. Top 20 countries by the Sustainable Development Goals Index (2022)

У доповіді Звіт про цілі сталого розвитку 2023 [5] зазначено, що по всіх країнам спостерігається відсутність прогресу, при цьому саме найбідніші та найуразливіші верстви населення світу відчувають на собі найгірші наслідки зазначених безпрецедентних глобальних викликів. Двадцятка країн світу, що мають найбільш високі результати щодо досягнення цілей сталого розвитку – це європейські країни. Україна в рейтингу сталого розвитку займає 38 місце з результатом 76,5% із 100 можливих.

Якість освіти (Goal 4) є одним із критеріїв досягнення цілей сталого розвитку, при цьому слід зазначити, що країни мають більш високі успіхи в цій цілі, порівняно з іншими. Топ-20 країн за якістю освіти як складової SDGI представлені на рисунку 3. За цілю 4 «Якість освіти» в 20 лідерів не тільки країни європейського регіону, але й країни азійського регіону, південноамериканського[5]. Україна займає 66 місце з показником 91,9% із 100, що є досить високим показником.

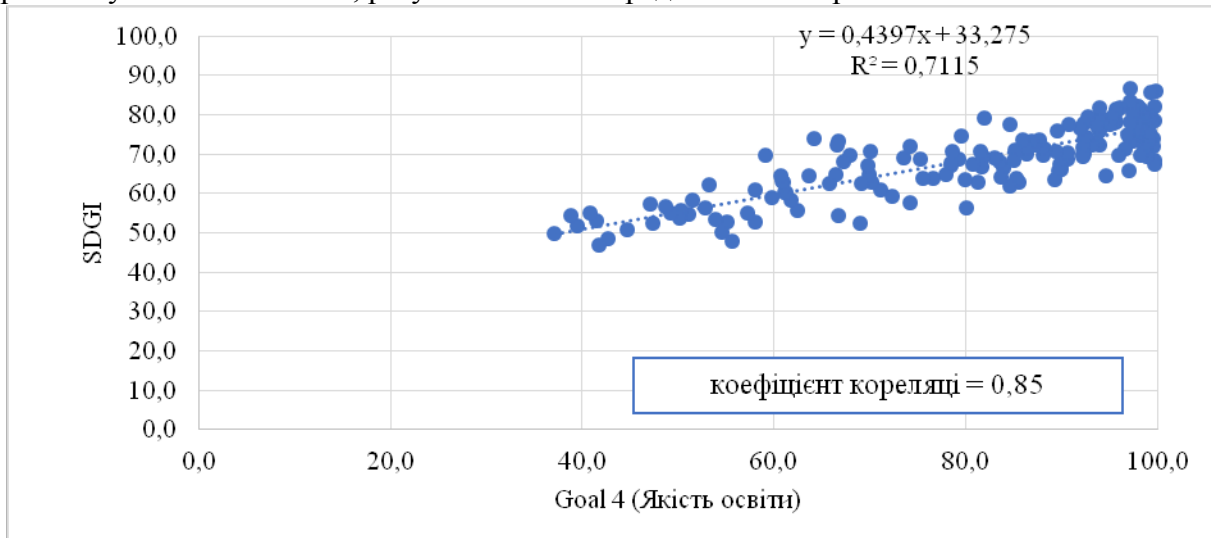

Примітка: побудовано автором

Рис. 3. Топ 20 країн за Goal 4 (Якість освіти) як складової індексу досягнення цілей сталого розвитку (2023)

Fig. 3. Top 20 countries by Goal 4 (Quality of Education) as a component of the Sustainable Development Goals Index (2023)

За сукупністю всіх країн, що індексуються ООН в рейтингу SDGI, було проведено кореляційно-регресійний аналіз з метою встановлення зв'язку між рівнем сталого розвитку та якістю освіти, результати якого представлені на рис. 4.

Примітка: розраховано автором

Рис. 4. Кореляційне поле залежності індексу сталого розвитку та складової цілі 4 «Якість освіти»

Fig. 4. Correlation field between the Sustainable Development Index and Goal 4: Quality of Education

Між індексом рівня сталого розвитку та глобальною ціллю «Якість освіти» за всіма країнами світу спостерігається тісний та прямий зв'язок, що вимірюється коефіцієнтом кореляції 0,85. На 73,63% рівень досягнення цілей сталого розвитку пояснюється зміною результатів в забезпеченні якості освіти (ціль 4). Оцінка еластичності свідчить, що при зміні результатів по цілі 4 на 1% рівень сталого розвитку збільшується на 0,38%.

З метою визначення впливу інших цілей та кореляції цілі 4 з іншими цілями (складовими) індексу сталого розвитку були побудовані кореляційні матриці залежностей по вибірці всіх країн світу, аналіз яких дозволив зробити такі висновки:

- тісний зв'язок виявлено між індексом сталого розвитку та ціллю 1 (подолання бідності), 3 (здоров'я та добробут), 4 (якість освіти), 6 (чиста вода), 7 (доступна та чиста енергія), 8 (гідна праця та економічне зростання), 9 (інновації та інфраструктура), 11 (сталий розвиток міст та громад) та 16 (мир та справедливість);

- із шести цілей екологічного спрямування (6,7,12,13,14,15) відповідно взаємозв'язок із рівнем сталого розвитку мають цілі 6,7, які пов'язані із водними та енергетичними ресурсами; цілі 12 та 13 (відповідальне споживання та боротьба зі змінами клімату) мають помірну, однак зворотну кореляцію, бо за цими цілями досягнення є не такими суттєвими; цілі 14 та 15 (морські екосистеми та екосистеми суші) демонструють досить слабку кореляцію з загальним рівнем сталого розвитку;

- щодо цілі 4 (якість освіти), то її оцінки тісно корелюють з результатами по таких цілях, як 6 (чиста вода), 7 (доступна та чиста енергія), 9 (інновації та інфраструктура) та 11 (сталий розвиток міст та громад), отже виявлено кореляцію цілі якості освіти з двома цілями екологічного спрямування.

Аналогічне дослідження взаємозв'язків по індексам сталого розвитку, було проведено і для України й показало такі результати:

- тісний зв'язок виявлено між індексом сталого розвитку України та ціллю 2 (подолання голоду), 3 (здоров'я та добробут), 5 (гендерна рівність), 6 (чиста вода), 7 (доступна та чиста енергія), 8 (гідна праця та економічне зростання), 12 (відповідальне споживання, однак виявлено зворотній зв'язок), 13 (боротьба зі зміною клімату), 15 (збереження екосистем суші) та 16 (мир та справедливість);

- цілі 10 (зменшення нерівності), 14 (морські екосистеми) та 17 (партнерство заради стійкого розвитку) мають прямий помірний зв'язок з рівнем сталого розвитку; ціль 11 (сталий розвиток міст та громад) також корелює помірно з загальним індексом, але зворотньо;

- із шести цілей екологічного спрямування відповідно взаємозв'язок із рівнем сталого розвитку України мають п'ять цілей (окрім цілі 14 – морські екосистеми);

- щодо цілі 4 (якість освіти) то вона майже не впливає на зміни індексу сталого розвитку, що може пояснюватися достатньо високим результатом, що досягнуто в освітній складовій, які не змінюється протягом останніх років; також зазначимо, що ціль 4 не корелює і з іншими цілями-складовими індексу сталого розвитку.

Підсумовуючи, слід зазначити, з 2015 по 2019 рік світ у цілому досяг певного прогресу в досягненні ЦСР, однак після спалаху пандемії у 2020 році та інших одночасних криз прогрес у досягненні Цілей сталого розвитку зупинився в усьому світі. У більшості країн з високим рівнем доходу автоматичні стабілізатори, надзвичайні витрати та плани відновлення пом'якшили вплив цих численних криз на соціально-економічні результати. Досягнуто лише обмеженого прогресу в досягненні цілей щодо навколишнього середовища та біорізноманіття, включаючи ЦСР 12 (відповідальне споживання та виробництво), ЦСР 13 (Боротьба зі зміною клімату), ЦСР 14 (Життя під водою) та ЦСР 15 (Життя на суші), навіть у країнах, які значною мірою винні у кризі клімату та біорізноманіття.

В Україні на державному рівні Цілі сталого розвитку закріплено у якості орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів [9]. Завдання національного розвитку, індикатори для моніторингу їх виконання та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року було відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [8]. Ця система є базою для подальшого комплексного моніторингу країни. Доповідь, присвячена Цілям сталого розвитку має забезпечувати базову основу для подальшого планування та розвитку. Україна посіла 35-е місце серед 166-ти країн у рейтингу сталого розвитку від ООН [5]. Україна показала прогрес у 10-ти з 17-ти цілей, які визначають

сталий розвиток країни. Вагомі зрушення спостерігалися у «повсюдній ліквідації бідності у всіх її формах». У жодній із базових цілей Україна не погіршила свої позиції.

Отже, до початку повномасштабної війни в лютому 2022 року Україна стабільно просувалась у досягненні 15 із 17 Цілей сталого розвитку, і до того ж найбільший успіх досягла саме у скороченні бідності. Добровільний національний огляд України за 2021 рік показав зниження рівня бідності з 58,3 % у 2015 році до 43,2 % у 2018 році. Однак ці позитивні тенденції швидко змінюються. Вже цілком очевидно, що війна України не дозволить найближчим часом досягти визначених Цілей. Попередні прогнози ПРООН [12] свідчать про те, що близько 90 % населення України може зіткнутися з бідністю та надзвичайною економічною вразливістю, якщо війна поглибиться, відкинувши країну на десятиліття назад і залишивши глибокі соціальні та економічні шрами для майбутніх поколінь. За 2022 рік за оцінками групи Світового Банку бідність в Україні зросла з 5,5 % до 24,1 % [13]. Фактично, 18 років соціально-економічних досягнень можуть бути втрачені, при цьому майже одна третина населення буде жити за межею бідності, а ще 62% будуть знаходитись під значним ризиком зазнати бідності протягом наступних дванадцяти років.

Із початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України виникла необхідність актуалізації локальних завдань та індикаторів Цілей сталого розвитку [14]. Вторгнення російської федерації в Україну, яке почалося 24 лютого 2022 року, спричинило значні жертви серед цивільного населення та пошкодження інфраструктури та виробничих активів, а також завдало серйозних людських, соціальних та економічних втрат. За попередніми оцінками збитків, яку проведено спільно Групою Світового банку, Урядом України, Європейською Комісією та Організацією Об'єднаних Націй, за один повний рік війни станом на 24 лютого 2023 року прямі збитки в Україні сягнули понад 135 млрд. доларів США.

Найбільших руйнувань зазнали сектори житла, транспорту, енергетики, торгівлі та промисловості. Основні пошкодження та руйнування зосереджено в прифронтових областях, зокрема Донецькій, Харківській, Луганській, Запорізькій, Херсонській, Миколаївській та в областях, які були повернуті під контроль уряду, таких як Київська та Чернігівська. Порушення господарських зв'язків, ланцюгів виробництва, а також пов'язані з цим додаткові витрати, сукупно вимірюються як збитки та становлять приблизно 290 мільярдів доларів США [13]. Одночасно, потреби у реконструкції та відновленні станом на 24 лютого 2023 року оцінюються приблизно в 411 мільярдів доларів США.

Висновки. Поствоєнне відновлення України після її перемоги окрім гуманітарної, технічної, інфраструктурної допомоги має враховувати заходи з виконання Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Завдяки цьому Україна має відновитися як зелена, інклюзивна, прогресивна та справедлива держава. Цілі сталого розвитку та їхні ключові показники ефективності мають визначати політику відновлення на національному рівні та сприяти її впровадженню на місцевому рівнях. Досягнення цілей сталого розвитку залежить від посилення ролі освіти та наукових досліджень, спрямованих на охорону навколишнього середовища, спільних зусиль у вирішенні екологічних проблем та розвитку освіти, зокрема екологічної. Драйвером посилення ролі освіти має бути активізація розповсюдження концепції зеленого університету в системі закладів вищої освіти в Україні. Адже, враховуючи приєднання України до політики та стандартів Європейського Союзу, забезпечення завдань Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року є критично важливим для поствоєнного відновлення та відбудови України.

1. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика. Луцьк: Надстир'я, 2008. 528 с.
2. Kates R., Parris T., Leiserowitz A. Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes. *GTI Paper Series*. 2006. № 9. URL: https://www.greattransition.org/archives/papers/Great_Transition_Values.pdf (дата звернення: 25.02.2024)

3. Анісімова Г., Донець О. Екологізація вищої освіти як пріоритетний напрям державної екологічної політики: сучасні організаційно-правові аспекти. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Conf_25.05.16/Conf_25.05.16_2.pdf (дата звернення: 25.02.2024)
4. Kyrychenko, K., Laznenko, D., & Reshetniak, Ya. Green University as an Element of Forming a Sustainable Public Health System. *Health Economics and Management Review*. 2021. №4. P.21-26. URL: <http://doi.org/10.21272/hem.2021.4-0>
5. Sustainable Development Report 2023. URL: <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2023/sustainable-development-report-2023.pdf>. (дата звернення: 25.02.2024)
6. Green Growth Index. Global Green Growth Institute, 2023. URL: <https://gggi-simtool-demo.herokuapp.com/>(дата звернення: 25.02.2024)
7. Environmental Performance Index. Yale Center for Environmental Law & Policy. URL: <https://epi.yale.edu/>(дата звернення: 25.02.2024)
8. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 25.02.2024)
9. Цілі сталого розвитку та Україна. URL:<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення: 25.02.2024)
10. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.undp.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 25.02.2024)
11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року Указ Президента України №722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 25.02.2024)
12. Every day of delayed peace will accelerate a freefall into poverty for Ukraine, warns UNDP 2022 (16 MARCH) URL:<https://www.undp.org/press-releases/every-day-delayed-peace-will-accelerate-freefall-poverty-ukraine-warns-undp> (дата звернення: 25.02.2024)
13. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 - February 2023 (English). Washington, D.C. : World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497> (дата звернення: 25.02.2024)
14. Координація імплементації Цілей сталого розвитку. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina/koordinatsiia-implementatsii-tsilei-staloho-rozvytku> (дата звернення: 25.02.2024)
15. Цілі сталого розвитку – невід’ємна частина Плану відновлення України. 2022 (26 серпня). URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/tsili-staloho-rozvytku-nevidyemna-chastyina-planu-vidnovlennya-ukrayiny> (дата звернення: 25.02.2024)

References

1. Gerasymchuk, Z. V. *Regional policy of sustainable development: theory, methodology, practice*. Lutsk, Nadstyr'ya, 2008.
2. Kates, R., Parris, T., and A. Leiserowitz. "Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes." GTI Paper Series, no. 9, 2006, www.greattransition.org/archives/papers/Great_Transition_Values.pdf. Accessed 25 Feb. 2024.
3. Anisimova, G., and O.Donets. "Ecologisation of higher education as a priority direction of the state environmental policy: modern organisational and legal aspects." SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTE of providing legal framework for the innovative development, ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Conf_25.05.16/Conf_25.05.16_2.pdf. Accessed 25 Feb. 2024.
4. Kyrychenko, K., Laznenko, D., and Ya. Reshetniak. "Green University as an Element of Forming a Sustainable Public Health System." *Health Economics and Management Review*, no. 4, 2021, pp.21-26, <http://doi.org/10.21272/hem.2021.4-0>.
5. "Sustainable Development Report 2023." AWS, s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2023/sustainable-development-report-2023.pdf. Accessed 25 Feb. 2024.
6. "Green Growth Index." Global Green Growth Institute, 2023, gggi-simtool-demo.herokuapp.com/. Accessed 25 Feb. 2024.
7. Environmental Performance Index. Yale Centre for Environmental Law & Policy, epi.yale.edu/. Accessed 25 Feb. 2024.
8. "Sustainable Development Goals: Ukraine. National report." Gov.ua www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf. Accessed 25 Feb. 2024.
9. "Sustainable Development Goals and Ukraine." gov.ua, www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina. Accessed 25 Feb. 2024.
10. "Sustainable Development Goals 2016-2030." undp, www.undp.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku. Accessed 25 Feb. 2024.
11. On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030: Decree of the President of Ukraine No. 722/2019. President of Ukraine, www.president.gov.ua/documents/7222019-29825. Accessed 25 Feb. 2024.

12. "Every day of delayed peace will accelerate a freefall into poverty for Ukraine, warns UNDP 2022 (16 MARCH)", www.undp.org/press-releases/every-day-delayed-peace-will-accelerate-freefall-poverty-ukraine-warns-undp. Accessed 25 Feb. 2024.
13. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 - February 2023. Washington, D.C.: World Bank Group, documents.worldbank.org/curated/en/099184503212328877/P1801740d1177f03c0ab180057556615497. Accessed 25 Feb. 2024.
14. "Coordination of the implementation of the Sustainable Development Goals." gov.ua, www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina/koordynatsiia-implementatsii-tsilei-staloho-rozvytku. Accessed 25 Feb. 2024.
15. "The Sustainable Development Goals are an integral part of the Recovery Plan for Ukraine." 2022 (26 September). Undp, www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/tsili-staloho-rozvytku-nevidyemna-chasty-na-planu-vidnovlennya-ukrayiny. Accessed 25 Feb. 2024.

УДК 331.108

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.31-40>

Боришкевич І. І.¹, Гой Н. В.², Жук О. І.³

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ КОМПАНІЇ

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту в інформаційних технологіях,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: +38 (095) 867 84 11
e-mail: iryna.boryshkevych@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7508-6556>

²Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту в інформаційних технологіях,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: +38 (050) 104 68 09
e-mail: nataliya.hoy@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7293-6527>

³Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра публічного управління та адміністрування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: +38 (050) 678 09 82
e-mail: olha.zhuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8519-5529>

Анотація. Нинішні вітчизняні компанії стикаються з рядом викликів, такими як нестабільність економічної ситуації, війна у країні, швидкі технологічні зміни, а також зміни у споживацьких уподобаннях. Керівництво тих компаній, які розуміють важливість розвитку персоналу, активно впроваджують стратегії навчання та розвитку, що допомагають співробітникам удосконалювати навички, засвоювати нові знання та пристосовуватися до нових

вимог та технологій. Розвиток персоналу сприяє підвищенню ефективності та продуктивності праці, покращує якість роботи та обслуговування клієнтів, а також підвищує рівень задоволеності та відданості співробітників, зменшуючи плинність кадрів та сприяючи залученню й утриманню талановитих спеціалістів. У статті досліджено сутність розвитку персоналу компанії. Розглянуто трактування поняття «розвиток персоналу» різними науковцями. Встановлено, що розвиток персоналу – це цілеспрямований системний підхід, що допомагає покращити знання й підвищити компетентність працівників. Охарактеризовано три основні підходи до розвитку працівників компанії: процесний, системний та функціональний. Основна мета розвитку персоналу компанії полягає у забезпеченні її такими працівниками, що володіють необхідними знаннями та компетенціями для досягнення поставлених цілей. Серед складових розвитку персоналу компанії виокремлено пошук персоналу, його адаптацію, професійне навчання, оцінювання й атестацію, а також планування трудової кар'єри. Розглянуто основні підходи до управління розвитком персоналу компанії. Зокрема, охарактеризовано три підходи: підхід з позиції особистісного розвитку, підхід з позиції соціального розвитку та підхід з позиції професійного розвитку. Етапи управління процесом розвитку працівників в компанії включають планування, впровадження та моніторинг. Розглянуто завдання та переваги ефективного управління розвитком персоналу. Здійснено класифікацію методів розвитку персоналу за різними ознаками: за місцем навчання, за рівнем інноваційності, за кількістю осіб, за рівнем залучення, за рівнем виробничої інтегрованості та за тривалістю.

Ключові слова: розвиток персоналу, управління розвитком, управління персоналом, компетентність, продуктивність, компанія.

Boryshkevych I. I.¹, Hoi N. V.², Zhuk O. I.³

THEORETICAL PRINCIPLES OF COMPANY PERSONNEL DEVELOPMENT MANAGEMENT

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management in Information Technologies,
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: +38 (095) 867 84 11
e-mail: iryna.boryshkevych@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7508-6556>

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management in Information Technologies,
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: +38 (050) 104 68 09
e-mail: nataliya.hoy@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7293-6527>

³Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Public Management and Administration,
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: +38 (050) 678 09 82
e-mail: olha.zhuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8519-5529>

Abstract. Current domestic companies face a number of challenges, such as the instability of the economic situation, war in the country, rapid technological changes, as well as changes in consumer preferences. In order to address these challenges, companies that recognize the significance of employee

development actively implement training and development strategies. These strategies aim to enhance employees' skills, foster the acquisition of new knowledge, and facilitate adaptation to evolving demands and technologies. Staff development plays a crucial role in enhancing efficiency and productivity, improving the quality of work and customer service, and boosting employee satisfaction and loyalty. Moreover, it aids in reducing employee turnover and attracting and retaining talented professionals. This article explores the essence of personnel development within a company. The interpretations of the concept of "personnel development" by various scholars are examined. It is established that personnel development involves a purposeful and systematic approach to enhancing employees' knowledge and competencies. Three main approaches to employee development within a company are characterized: process-oriented, system-oriented, and function-oriented. The primary objective of personnel development in a company is to ensure that employees possess the necessary knowledge and competencies to achieve predetermined goals. The components of personnel development within a company include personnel sourcing, adaptation, professional training, evaluation and certification, as well as career planning. The article also delves into the main approaches to managing personnel development within a company. Specifically, three approaches are characterized: personal development-oriented, social development-oriented, and professional development-oriented. The stages of managing the employee development process within a company encompass planning, implementation, and monitoring. The article further explores the objectives and advantages of effective personnel development management. Various characteristics are employed to classify personnel development methods, including the location of study, level of innovation, number of participants, level of involvement, level of production integration, and duration.

Key words: personnel development, development management, personnel management, competence, productivity, company.

Вступ. Упродовж останніх десятиліть відбулись значні зміни у зовнішньому середовищі функціонування різних компаній, установ та організацій. З метою швидкої адаптації до мінливих умов конкурентного оточення, а також підготовки до можливих загроз, компанії повинні більше уваги приділяти не лише відповідності матеріально-технічного забезпечення новітнім технологіям, але й розвитку працівників, підвищенню їх кваліфікації задля прийняття якісних рішень та забезпечення високого рівня виконаної роботи. Знання, вміння, навички та досвід працівників формують інтелектуальний та соціальний капітал компанії. Працівники з їх компетентностями, професійними здібностями, а також спроможністю використовувати власні знання для новаторства й постійного удосконалення діяльності стають все більш важливішими факторами у складному та конкурентному зовнішньому середовищі компанії.

Актуальність питання необхідності розвитку працівників компаній висвітлюються у наукових працях багатьох вчених. Зокрема, В. Я. Брич та О. Я. Гугул зазначають, що досягнення високого рівня конкурентоспроможності компанії відбувається через пошук прихованих резервів підвищення рівня продуктивності персоналу шляхом налагодження системи його безперервного розвитку [1]. О. О. Гетьман та А. В. Плясун підкреслюють той факт, що розвиток персоналу сприяє підвищенню прибутковості компанії і в той же час зростанню рівня добробуту працівника [2]. Т. П. Збрицька, Г. О. Савченко та М. С. Татаревська акцентують увагу на постійному зростанні вимог до професійної підготовки працівників, їх компетенцій та професійно-кваліфікаційного рівня [3]. Це свідчить про необхідність систематичного покращення системи управління розвитком персоналу. Ю. А. Пługина у своїх працях досліджує основні моделі розвитку персоналу із зазначенням переваг та недоліків їх застосування. Серед моделей розвитку персоналу охарактеризовано модель конкурентних переваг, модель підтримки працівників, модель підтримки суспільства та модель-концепцію людського розвитку [4]. На думку А. А. Сиволап, С. С. Хавалиць та Р. Б. Ніколаєнко персонал компанії виступає стратегічним ресурсом, від якого залежить кінцевий результат її функціонування, а тому управління розвитком персоналу є одним з ключових елементів HR-менеджменту, що дає змогу ефективно використовувати потенціал трудових ресурсів [5].

В умовах економічної кризи, інфляції, війни в Україні та глобалізації соціально-

трудових відносин проблема розвитку персоналу компанії набуває ще більшої актуальності. Сьогодні мало тільки знайти працівників з високою кваліфікацією, їх ще потрібно утримати, правильно мотивувати й стимулювати до здійснення продуктивної праці, а також розвивати їх потенціал, що в кінцевому результаті дозволяє підвищувати ефективність та результативність функціонування компанії та нарощення нею конкурентних переваг на ринку.

Постановка завдання. У сучасних умовах, які характеризуються загостреним конкурентним середовищем, здійснюється жорстока боротьба за виживання, а робота вимагає нового підходу. Керівництво компаній встановлює все нові очікування до своїх працівників, які повинні швидко реагувати на ринкові вимоги та постійно навчатись. Метою статті є узагальнення теоретичних основ та підходів до розуміння терміну «розвиток персоналу компанії», а також аналіз процесу управління розвитком працівників. Методичними засадами наукового дослідження є наукові праці різних вчених, методи узагальнення, групування, а також системний та графічний методи.

Результати. Розвиток персоналу в сучасних вітчизняних компаніях є ключовою складовою успішної стратегії в умовах постійних змін у бізнесі та суспільстві. Компанії, що інвестують у розвиток свого персоналу, стають більш конкурентоспроможними, адаптивними до нових технологій та потреб ринку. В умовах швидкої динаміки та постійних змін у сфері технологій, методів управління та вимог споживачів, розвиток персоналу важливий для забезпечення відповідності кваліфікацій та компетентностей працівників вимогам часу.

Розвиток персоналу – це не просто інвестиція у людські ресурси, це стратегічний підхід до підвищення продуктивності та конкурентоспроможності компанії. Надання співробітникам можливості розвивати свої навички та компетенції дозволяє компанії привернути талановитих працівників, підвищити рівень їх мотивації та зберегти їх у складі команди.

Різні вчені по-різному трактують поняття «розвиток персоналу», а тому розглянемо деякі із них у табл. 1.

Проаналізувавши різні трактування досліджуваного поняття, можемо сказати, що розвиток персоналу є цілеспрямованим системним підходом, що допомагає покращити знання та підвищити компетентність працівників з метою зростання професійних показників, виконання ними більш складніших завдань, можливості працювати із сучасними технологіями, що в кінцевому результаті забезпечує підвищення ефективності та продуктивності діяльності компанії.

Серед основних підходів до розвитку працівників компанії традиційно можна виокремити три підходи:

1. Процесний підхід, відповідно до якого розвиток персоналу є організованим процесом систематичного професійного навчання працівників з метою їх підготовки до виконання складніших завдань, кар'єрного просування, формування кадрового резерву, стимулювання до кращого виконання посадових обов'язків тощо.

2. Системний підхід, що являє собою сукупність взаємопов'язаних заходів для розширення знань, вмінь, навичок та досвіду працівників у процесі навчання, підвищення їх кваліфікації та перепідготовки задля підвищення конкурентоспроможності персоналу в цілому.

3. Функціональний підхід, що передбачає постійне проведення заходів задля розкриття індивідуального потенціалу працівників з метою якісного виконання ними поставлених на них обов'язків [8].

Трактування терміну «розвиток персоналу» різними науковцями*

Table 1

Interpretation of the term “personnel development” by different scientists*

Вчений	Трактування	Джерело
В. Я. Брич, О. Я. Гугул	Розвиток персоналу є комплексним поняттям, що охоплює економічні, соціальні, педагогічні та психологічні проблеми. Це зумовлює різні підходи до трактування даного терміну.	[1, с. 14]
О. О. Гетьман, А. В. Плясун	Розвиток персоналу виступає каталізатором постійного особистісного та організаційного зростання працівників за допомогою розширення їх обсягу знань, підвищення рівня компетентності та здобутих навичок. Основна мета розвитку персоналу є підвищення мотивації кожного працівника до діяльності.	[2, с. 98]
Т. П. Збрицька, Г. О. Савченко, М. С. Татаревська	Розвиток персоналу – це такий напрямок, що пов’язаний з підготовкою працівників до виконання нових функцій, розв’язання нових завдань та кар’єрного зростання.	[3, с. 22]
Ю. А. Плугіна	Розвиток персоналу передбачає зміну якісних характеристик певної категорії працівників, що може вимірюватись як кількісними, так і якісними показниками.	[4, с. 323]
Л. А. Сиволап, С. С. Хавалиць, Р. Б. Ніколаєнко	Розвиток персоналу є організаційно-економічним процесом, що передбачає використання сучасних методів й інструментів та дає змогу підвищити професійний та якісний рівень працівників для зростання результативності компанії.	[5]
В. А. Сливка	Розвиток персоналу являє собою критерій ефективності економічно-соціального функціонування компанії.	[6, с. 110]
А. М. Ткаченко, К. А. Марченко	Розвиток персоналу є систематичним та цілеспрямованим впливом на працівників за допомогою їх професійного навчання в процесі виконання ними посадових обов’язків задля підвищення їх конкурентоспроможності на ринку, досягнення високої ефективності діяльності компанії та забезпечення виконання завдань підвищеної складності.	[7, с. 196]

*Джерело: узагальнено авторами на основі [1-7].

Основною метою розвитку персоналу є забезпечення компанії такими працівниками, що володіють необхідними знаннями та компетенціями для досягнення поставлених цілей. Серед елементів розвитку персоналу можна виокремити такі елементи: планування й розвиток кар’єрного зростання, професійне навчання, формування кадрового резерву, виявлення та розкриття наявного потенціалу працівників, що в кінцевому результаті призводить до використання усіх їх знань, навичок та здібностей [9, с. 67].

До основних завдань розвитку персоналу працівників можна віднести:

- 1) поширення знань та передового досвіду через систему безперервного навчання;
- 2) виявлення та підтримка працівників, спроможних до навчання;
- 3) використання прихованого потенціалу працівників та підвищення їх компетенції;
- 4) підвищення внутрішньої конкуренції між працівниками та підвищення духу змагань;
- 5) формування кадрового резерву у компанії;

б) планування трудової кар'єри та створення системи кваліфікаційного розвитку. Відобразимо складові розвитку персоналу компанії на рис. 1.

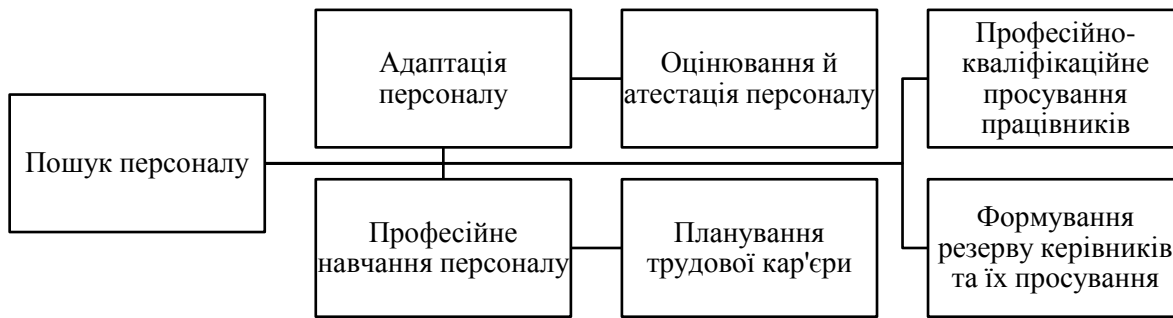

Рис. 1. Складові розвитку персоналу компанії*

Fig. 1. Components of company personnel development*

*Джерело: сформовано авторами на основі [10, с. 78].

Розвиток персоналу вимагає якісного процесу пошуку й відбору нових працівників для компанії, що є вирішальним кроком. Робота HR-відділу у напрямку впровадження програми розвитку включає декілька переваг:

1) даний процес сприяє залученню в компанію двох ключових категорій працівників. Перша категорія – це досвідчені спеціалісти, які раніше працювали в інших компаніях та можуть принести нові підходи й досвід, а іноді вони можуть бути наставниками або лідерами. Друга категорія – це випускники закладів освіти, які можуть принести нові ідеї й академічний підхід до управління процесами в компанії. Крім того, молоді працівники прагнуть розвитку та демонстрації своїх знань та навичок, проявляючи великий інтерес до роботи за меншу зарплату;

2) під час виведення на вищі посади висококваліфікованих спеціалістів, конкуренція за ці посади збільшується, що стимулює розвиток та покращення всіх працівників в компанії;

3) активний пошук й відбір працівників свідчать про стабільність компанії, оскільки створення нових посад є показником росту. Такий ріст вимагає від працівників активного вдосконалення, щоб не відставати у своєму професійному розвитку.

Процес управління розвитком персоналу полягає у формуванні та реалізації заходів, що спрямовані на досягнення необхідного рівня якісних характеристик працівників, до яких можна віднести знання, навички, компетенції, досвід, мотивацію, задля досягнення стратегічних цілей компанії.

На думку А. О. Кузьменко та Г. Б. Мирошніченко, управління розвитком персоналу є сукупністю організаційних структур та методик, що необхідні для ефективності реалізації завдань в напрямку розвитку працівників, а також забезпечення їх професійної підготовки, самореалізації та кар'єрного зростання [11, с. 875].

Серед основних підходів до управління розвитком персоналу компанії можна виокремити підхід з позиції особистісного розвитку, соціального та професійного (рис. 2).

Підхід з позиції особистісного розвитку	Підхід з позиції соціального розвитку	Підхід з позиції професійного розвитку
<ul style="list-style-type: none">• фізіологічний розвиток;• психологічний розвиток;• впровадження системи цінностей.	<ul style="list-style-type: none">• підвищення соціального статусу та авторитету серед працівників;• кар'єрне зростання.	<ul style="list-style-type: none">• набуття нових знань, вмінь та навичок, що необхідні для кращого виконання поставлених завдань;• підвищення кваліфікації.

Рис. 2. Підходи до управління розвитком персоналу компанії*
Fig. 2. Approaches to managing the company's personnel development*

*Джерело: сформовано авторами на основі [12, с. 140].

Основною перевагою особистісного розвитку працівників є найкраще використання навичок та можливостей працівників, а також розкриття їх прихованого потенціалу. Перевагою соціального розвитку є забезпечення комфортної праці працівників в компанії та їх відданість цілям компанії. Основною перевагою професійного розвитку є здобуття працівниками необхідних знань та професійних навичок з метою забезпечення їх подальшої діяльності.

Серед принципів управління розвитком персоналу можна виокремити: функціональність, економічність, науковість, безперервність, комплексність, адаптивність, інноваційність, відповідальність та справедливість.

Основними завданнями управління розвитком персоналу компанії є:

- 1) формування системи розвитку працівників, враховуючи концепцію корпоративної соціальної відповідальності, у відповідності до сформованої стратегії розвитку компанії;
- 2) побудова та реалізація системи розвитку персоналу, що включатиме виявлення потреби у напрямках розвитку, організація навчання та моніторинг результатів, а також планування й бюджетування процесу розвитку працівників;
- 3) розробка програм навчання працівників в межах компанії, а також планування зовнішнього навчання;
- 4) створення умов, що забезпечать гармонійний розвиток працівників;
- 5) залучення, стимулювання й утримання талановитих працівників в компанії;
- 6) розвиток управлінського потенціалу й забезпечення стійкого управління компанією [13, с. 163].

Етапи управління процесом розвитку працівників в компанії включають: планування, впровадження та моніторинг (рис. 3).

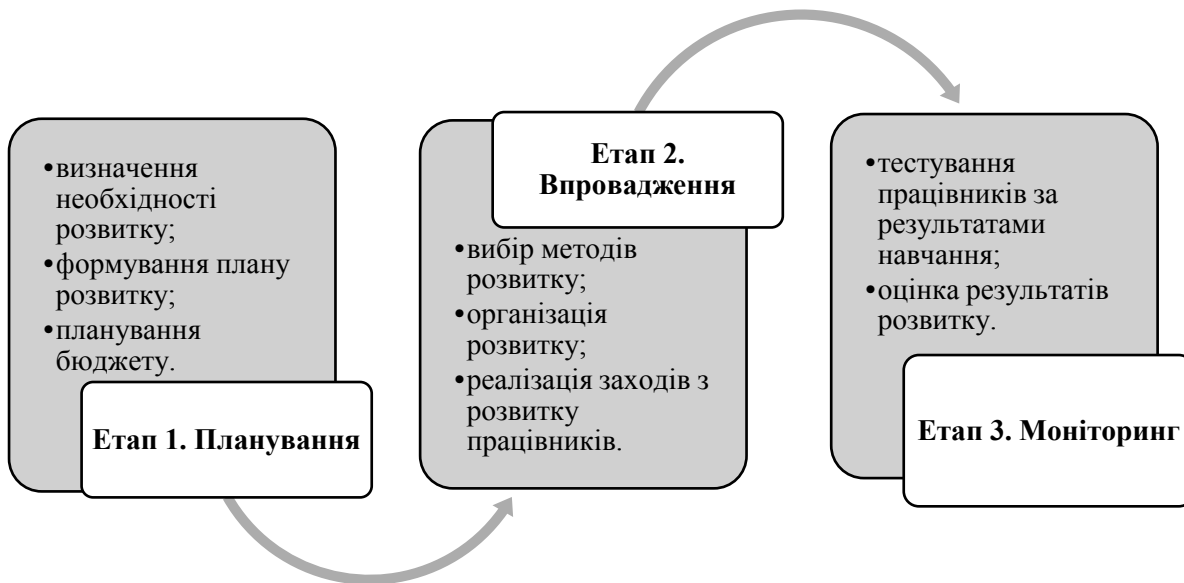

Рис. 3. Етапи управління процесом розвитку працівників в компанії*

Fig. 3. Stages of managing the process of employee development in the company*

*Джерело: сформовано авторами на основі [14, с. 202].

Управлінням розвитку персоналу може бути спрямована діяльність, що охоплює процеси розвитку та удосконалення навичок, знань і компетенцій працівників в компанії з метою підвищення їхньої продуктивності, ефективності та адаптивності до змін у робочому середовищі. Основне завдання керівництва компанії полягає у створенні таких умов для розвитку працівників, щоб збільшити віддачу кожного працівника в межах як окремого функціонального підрозділу, так і компанії загалом.

Серед переваг ефективного управління розвитком персоналу можна виокремити наступні:

- 1) набуття працівниками нових знань та навичок для досягнення цілей компанії;
- 2) підвищення внутрішньої мотивації працівників на довгостроковий період та збільшення їх відданості щодо виконання обов'язків;
- 3) підвищення конкурентних переваг кожного працівника та забезпечення їх систематичного професійного розвитку;
- 4) розвиток потенціалу працівників компанії та реалізація їх потенційних можливостей;
- 5) розвиток співпраці, довіри та формування команди;
- 6) формування резерву керівників компанії;
- 7) підвищення гнучкості реакції на зміни у зовнішньому середовищі;
- 8) зниження опору у працівників щодо запровадження змін в компанії.

Якісне управління розвитком персоналу відіграє критичну роль в сучасних компаніях. Це сприяє забезпеченню постійного розвитку та підвищенню компетентності працівників, що має безпосередній вплив на конкурентоспроможність та успіх компанії. Залучення, розвиток та утримання висококваліфікованих співробітників, постійне навчання та пристосування до змін у галузі та ринку стають необхідністю в умовах постійної динаміки бізнесу. Таке управління дозволяє зберегти і привернути талановитих працівників, а також підтримує їхню мотивацію, задоволеність роботою та вірність компанії, що має вирішальне значення для стабільності й успіху компанії в цілому.

На практиці існує різноманітна кількість методів розвитку персоналу. Розглянемо їх класифікацію на рис. 4.

За місцем навчання	<ul style="list-style-type: none"> •внутрішнє навчання; •зовнішнє навчання.
За рівнем інноваційності	<ul style="list-style-type: none"> •традиційні методи; •сучасні методи.
За кількістю осіб	<ul style="list-style-type: none"> •індивідуальні методи; •групові методи.
За рівнем залучення	<ul style="list-style-type: none"> •активні методи; •пасивні методи.
За рівнем виробничої інтегрованості	<ul style="list-style-type: none"> •з відривом від виробництва; •без відриву від виробництва.
За тривалістю	<ul style="list-style-type: none"> •короткострокове навчання; •середньострокове навчання; •довгострокове навчання.

*Рис. 4. Класифікація методів розвитку персоналу**
*Fig. 4. Classification of personnel development methods**
**Джерело: сформовано авторами на основі [15, с. 54].*

До традиційних методів навчання можемо віднести лекції, самонавчання, інструктаж, наставництво, а до сучасних – мозковий штурм, дистанційне навчання, відеонавчання, тренінг-навчання, коучинг, ділові ігри, кейс-стаді тощо. Керівництво компанії має можливість обрати ті методи навчання, які найбільше підходять для досягнення певних цілей.

Висновки. Таким чином, в сучасних умовах господарювання розвиток персоналу є важливим елементом для управління кадрами та успіху компанії в цілому. Ефективні процеси, пов'язані з розвитком персоналу, приносять позитивні результати як для компанії, так і для її працівників. Це відображається у зростанні конкурентоспроможності компанії, підвищенні прибутковості, зменшенні плинності працівників, покращенні психологічного клімату у колективі, підвищенні як морального, так і матеріального стимулювання персоналу та ін. Саме тому, керівництво компанії повинно дбати про систематичний розвиток та підвищення кваліфікації працівників, а також планувати відповідні фінансові ресурси для забезпечення даного процесу. Спроможність компанії розвиватись швидше, ніж конкуренти є джерелом її економічно-соціальних стратегічних переваг, що реалізується через нарощення інтелектуального потенціалу персоналу.

1. Брич В. Я., Гугул О. Я. Теоретичні аспекти розвитку персоналу. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. С. 13-16.
2. Гетьман О. О., Плясун А. В. Розвиток персоналу в забезпеченні безпеки ринку праці. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 1(29). С. 97-105.
3. Збрицька Т. П., Савченко Г. О., Татаревська М. С. Управління розвитком персоналу: навчальний посібник. Одеса: Атлант, 2013. 427 с.
4. Плугіна Ю. А. Розвиток персоналу підприємства: підходи, сутність, моделі. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 42. С. 323-327.
5. Сиволап Л. А., Хавалиць С. С., Ніколаєнко Р. Б. Аналіз розвитку персоналу підприємства в сучасних умовах господарювання. *Ефективна економіка*. 2021. № 12. URL:

- http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2021/15.pdf (дата звернення: 19.03.2024).
<https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.13>
6. Сливка О. А. Формування моделі розвитку персоналу на основі концепції людського розвитку. *Торгівля і ринок: тематичний збірник наукових праць*. 2010. Вип. 29. С. 109-114.
 7. Ткаченко А. М., Ткаченко К. А. Професійний розвиток персоналу – нагальне завдання сьогодення. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 1. С. 194-197.
 8. Новак І. М., Альошкіна Л. П. Методологічні підходи до формування та ефективного управління кадровою політикою підприємства. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/9.pdf (дата звернення: 19.03.2024).
<https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.7>
 9. Боришкевич І. І., Гой Н. В., Жук О. І. Теоретичні основи управлінського потенціалу керівника у сфері охорони здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 1. 67-72. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.1.67>
 10. Волобуєв М. І., Дідусь М. О. Розвиток персоналу підприємства – сучасні аспекти. *Економіка та держава*. 2015. № 12. С. 77-79.
 11. Кузьменко А. О., Мирошніченко Г. Б. Удосконалення системи управління розвитком персоналу організації. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 874-880. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-132>
 12. Дзямулич М. І., Шматковська Т. О. Управління розвитком персоналу підприємства в умовах економічної глобалізації. *Економічний форум*. 2020. № 3. С. 138-142.
 13. Красношарпа В. В. Навчання та розвиток персоналу в контексті конкурентоспроможності підприємства. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (1). С. 162-165.
 14. Вороніна А. В., Ніколаєва К. М. Передумови та особливості розвитку персоналу підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. Вип. 4 (04). С. 200-204.
 15. Федоришина Л. М., Гарват О. А. Розвиток персоналу в системі корпоративного управління. *Інноваційна економіка*. 2022. № 1 (90). С. 52-59. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.7>

References

1. Brych, V. Ya., and O. Ya. Huhul. "Theoretical aspects of personnel development." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, no. 5, 2009, pp. 13-16.
2. Hetman, O. O., and A. V. Pliasun. "Personnel development in ensuring the safety of the labor market." *Bulletin of Zaporizhzhya National University*, no. 1(29), 2016, pp. 97-105.
3. Zbryska, T. P., Savchenko, H. O., and Tatarevska, M. S. *Management of personnel development*. Odesa, Atlant, 2013
4. Pluhina, Yu. A. "Enterprise personnel development: approaches, essence, models." *Herald of the economy of transport and industry*. no. 42, 2014, pp. 323-327.
5. Syvolap, L. A., Khavalyts, S. S., and R. B. Nikolaienko. "Analysis of the development of the company's personnel in modern business conditions." *Efficient economy*, no. 12, 2021. Accessed 19 March 2024. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.13>
6. Slyvka, O. A. "Formation of a personnel development model based on the concept of human development." *Trade and the market: thematic collection of scientific works*, no. 29, 2010, pp. 109-114.
7. Tkachenko, A. M., and K. A. Tkachenko. "Professional development of personnel is an urgent task today." *Economic Herald of Donbass*, no. 1, 2014, pp. 194-197.
8. Novak, I. M., and L. P. Aloskhina. "Methodological approaches to the formation and effective management of the company's personnel policy." *Efficient economy*, no. 1, 2022. Accessed 19 March 2024, <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.7>
9. Boryshkevych, I. I., Hoi, N. V., and O. I. Zhuk. "Theoretical foundations of the manager's managerial potential in the field of health care." *Investments: practice and experience*, no. 1, 2024, pp. 67-72, <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.1.67>
10. Volobuiev, M. I., and M. O. Didus. "Development of enterprise personnel – modern aspects." *Economy and the state*, no. 12, 2015, pp. 77-79.
11. Kuzmenko, A. O., and H. B. Myroshnychenko. "Improvement of the organization's staff development management system." *Economy and society*, no. 19, 2018, pp. 874-880, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-132>
12. Dziamulych, M. I., and T. O. Shmatkovska. "Management of enterprise personnel development in conditions of economic globalization." *Economic Forum*, no. 3, 2020, pp. 138-142.
13. Krasnoshapka, V. V. "Training and development of personnel in the context of enterprise competitiveness." *Young scientist*, no. 12(1), 2014, pp. 162-165.
14. Voronina, A. V., and K. M. Nikolaieva. "Prerequisites and features of the development of the company's personnel." *Economics and enterprise management*, no. 4(04), 2016, pp. 200-204.
15. Fedoryshyna, L. M., and O. A. Harvat. "Personnel development in the corporate management system." *Innovative economy*, no. 1(90), 2022, 52-59, <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.7>

УДК 331.5:338.246.8(292.451/.454)

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.41-50>

Бачинська М. В.

ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ РИНКУ ПРАЦІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

ДУ"Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України",
відділ проблем соціально-гуманітарного розвитку
регіонів,
вул. Козельницька, 4, м. Львів,
79026, Україна,
тел.: 097 697 11 31,
e-mail: maricka1104@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-308X>

Анотація. Економічні виклики та можливості повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону.

Метою статті є дослідження економічних викликів та можливостей повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону. Теоретичною й методологічною основами дослідження є положення вітчизняної та зарубіжної економічних наук. Для досягнення мети дослідження використовували прийняті в економічній науці методи: аналітичний - для дослідження й узагальнення наукових джерел, статистичних даних, офіційних документів, публікацій у ЗМІ; статистичний - обробка та аналіз статистичних даних про стан ринку праці Карпатського регіону; графічний – для узагальнення та наочного представлення інформації.

У статті визначено, що через війну виникли значні обмеження можливостей для працевлаштування, структурні та якісні перетворення в праці, масові переміщення людей та мобілізація – як результат - загострення проблем на ринку праці. Проведено аналіз ринку праці в розрізі кількості безробітних та вакансій Карпатського регіону. Окрему увагу приділено працездатному населенню молодшого віку (до 35 років), а це 25 % з тих, хто зареєстрований як безробітний в Україні та визначено, що під час військових дій кількість офіційно зареєстрованих безробітних молодого віку зменшилася, оскільки деякі були виключені з реєстру через еміграцію або мобілізацію до ЗСУ. Найбільше безробітних молодого віку виявлено в Львівській та Івано-Франківській областях. Виокремлено виклики з якими стикається молодь, активно шукаючи роботу, зокрема: відсутність професійного досвіду та адаптаційних навичок; соціальна незрілість та економічна незахищеність; розбіжність між кваліфікацією і якістю робочого місця; високі очікування від роботодавців щодо професійних навичок та їх невідповідність реальним вимогам; невідповідність умов праці відповідним потребам кандидатів та інші. Досліджено, що Уряд країни активно застосовує ряд економічних інструментів для стимулювання гнучкості ринку праці та підтримки зайнятості, а саме: вдосконалено механізми компенсацій для роботодавців, які працевлаштовують специфічні категорії безробітних, а також ініційовано програми працевлаштування безробітних на робочі місця у суб'єктах малого підприємництва. Визначено основні економічні виклики ринку праці Карпатського регіону: зростання безробіття, некваліфікована робоча сила, відтік кадрів, нестачу інвестицій та недосконалість державної політики. Наведено можливості повоєнного відновлення для ринку праці Карпатського регіону, зокрема стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, інвестування в інфраструктурні проекти, надання допомоги ВПО у працевлаштуванні, перекваліфікації та адаптації до нових умов, створення сприятливих умов для праці та життя в регіоні, підвищення рівня зарплат, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, гарантування безпеки інвестицій; підвищення ефективності системи допомоги безробітним, координація дій різних органів влади.

Науковою новизною роботи є проведення комплексного аналізу економічних викликів та можливостей повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно розширює теоретичні уявлення про вплив війни на ринок праці Карпатського регіону та надає органам державної влади, місцевого

самоврядування та бізнесу обґрунтовані рекомендації щодо подолання економічних викликів й реалізації можливостей повоєнного відновлення ринку даного регіону.

Ключові слова: ринок праці, Карпатський регіон, повоєнне відновлення, економічні виклики, безробіття, міграція, інвестиції, державна політика.

Bachynska M. V.

ECONOMIC CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF THE POST-WAR RECOVERY OF THE LABOR MARKET OF THE CARPATHIAN REGION

State University "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi National Academy of Sciences of Ukraine",
Department of problems of social and humanitarian development of regions,
Kozelnytska str., 4, Lviv,
79026, Ukraine,
tel.: 097 697 11 31,
e-mail: maricka1104@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4589-308X>

Abstract. Economic challenges and possibilities of the post-war recovery of the labor market of the Carpathian region.

The purpose of the article is to study the economic challenges and possibilities of the post-war recovery of the labor market of the Carpathian region. The theoretical and methodological foundations of the research are the provisions of domestic and foreign economic sciences. To achieve the goal of the research, the methods accepted in economic science were used: analytical - for research and generalization of scientific sources, statistical data, official documents, publications in mass media; statistical - processing and analysis of statistical data on the state of the labor market of the Carpathian region; graphic - for generalization and visual presentation of information.

The article is aimed at researching the economic challenges and possibilities of the post-war recovery of the labor market of the Carpathian region. It was determined that due to the war there were significant restrictions on employment opportunities, structural and qualitative transformations in work, massive displacement of people and mobilization - as a result - aggravation of problems on the labor market. An analysis of the labor market was carried out in terms of the number of unemployed and vacancies in the Carpathian region. Particular attention is paid to the working population of younger age (up to 35 years old), which is 25% of those registered as unemployed in Ukraine, and it is determined that during the hostilities the number of officially registered unemployed young people decreased, as some were excluded from the register due to emigration or mobilization to the Armed Forces. The largest number of unemployed young people was found in the Lviv and Ivano-Frankivsk regions. Challenges faced by young people actively looking for work are highlighted, in particular: lack of professional experience and adaptation skills; social immaturity and economic insecurity; discrepancy between qualifications and workplace quality; high expectations from employers regarding professional skills and their inconsistency with real requirements; inconsistency of working conditions with the corresponding needs of candidates and others. It has been investigated that the Government of the country actively applies a number of economic tools to stimulate the flexibility of the labor market and support employment, namely: compensation mechanisms for employers who employ specific categories of the unemployed have been improved, and programs for the employment of the unemployed for jobs in small business entities have been initiated. The main economic challenges of the labor market of the Carpathian region have been identified: the growth of unemployment, unskilled labor force, the outflow of personnel, lack of investments and imperfect state policy. Possibilities of post-war recovery for the labor market of the Carpathian region are given, in particular, stimulating the development of small and medium-sized businesses, investing in infrastructure projects, providing assistance to IDPs in employment, retraining and adaptation to new conditions, creating favorable conditions for work and life in the region, raising the level of salaries, ensuring a favorable investment climate, guaranteeing the safety of investments; increasing the efficiency of the system of assistance to the unemployed, coordinating the actions of various authorities.

The scientific novelty of the work is the comprehensive analysis of economic challenges and opportunities for the post-war recovery of the labor market of the Carpathian region

The practical significance of the study is that it expands theoretical ideas about the impact of the war on the labor market of the Carpathian region and provides state authorities, local self-government and business with reasonable recommendations for overcoming economic challenges and realizing the possibilities of post-war market recovery in this region.

Key words: labor market, Carpathian region, post-war recovery, economic challenges, unemployment, migration, investments, state policy.

Стаття підготовлена в рамках тематики: "Трансформація ринку праці Карпатського регіону України у перспективі повоєнного відновлення", номер ДР 0124U000984, строки виконання: січень 2024 - червень 2026.

Вступ. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 році змінило соціально-економічну стійкість і прискорило формування солідарної економіки в країні в умовах триваючої війни. У контексті цього дослідження питання повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону пов'язується з важливістю та необхідністю розуміння реальних потреб громад та розробки програм для їх задоволення та необхідністю налагодження соціальних зв'язків у кожній громаді, а також підвищення взаємопідтримки й солідарності [2, с. 256]. Бочко О. [1, с. 23-34; 5, с. 180-186] характеризує ринок праці як економічний простір, тобто сферу працевлаштування, в якій взаємодіють покупці й продавці праці; механізм, що забезпечує узгодження ціни і умов праці між роботодавцями та найманими працівниками, регулює її попит і пропозицію. Вчені Лихолат С., Рожко Н. та Мульська О. [3, с. 25-34] визначили, що ринок праці є складною інтегрованою системою з великою кількістю економічних суб'єктів, у тому числі посередників чи іммігрантів, а також соціально-економічними процесами, неоднозначними детермінантами, великими обсягами інформації та постійно зростаючими зв'язками між ринковими контрагентами. Черьомухіна О. та Чалюк Ю. [10] аналізували стан ринку праці у довоєнний та воєнний періоди та підсумували, що незважаючи на жорсткі умови, ринок праці продемонстрував свою пристосованість до нових умов. Дослідженню диспропорції ринку праці областей Карпатського регіону України займалися Васильців Т., Левицька О. та Рудковський О. [6], зокрема ідентифіковано три типи трансформацій ринку праці та сфери зайнятості, відображено рівні загального та економічного навантаження на населення областей Карпатського регіону України вимушеною міграцією. Однак, незважаючи на значні наукові досягнення, зміни сучасних умов праці потребують ґрунтовного дослідження економічних викликів та можливостей повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону.

Постановка завдання. Стаття спрямована на дослідження економічних викликів та можливостей повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону. Теоретичною й методологічною основами дослідження є положення вітчизняної та зарубіжної економічних наук. Для досягнення мети дослідження використовували прийняті в економічній науці методи: аналітичний - для дослідження й узагальнення наукових джерел, статистичних даних, офіційних документів, публікацій у ЗМІ; статистичний - обробка та аналіз статистичних даних про стан ринку праці Карпатського регіону; графічний – для узагальнення та наочного представлення інформації.

Результати. Військовий конфлікт має вагомий вплив на внутрішній ринок праці, де відзначаються значущі зміни та коливання. Нестабільність умов через війну, обмеження можливостей для працевлаштування, структурні та якісні перетворення в праці, масові переміщення людей та мобілізація загострили проблеми на ринку праці. Незважаючи на поступове пристосування економіки до нових умов, в Україні залишається високий рівень безробіття. Згідно з аналізом агенції «Info Sapiens», у січні 2024 року рівень безробіття досяг 17%. Проблеми на ринку праці поглиблюються через наявні дисбаланси. На початок 2024 року в Державній службі зайнятості (ДСЗ) було зареєстровано 96,1 тис. безробітних

осіб, з яких більше 40 % мають вищу освіту. При цьому було доступно лише 40,2 тис. вакансій [4]. На рисунку 1 відображено ринок праці в розрізі кількості безробітних та вакансій Карпатського регіону.

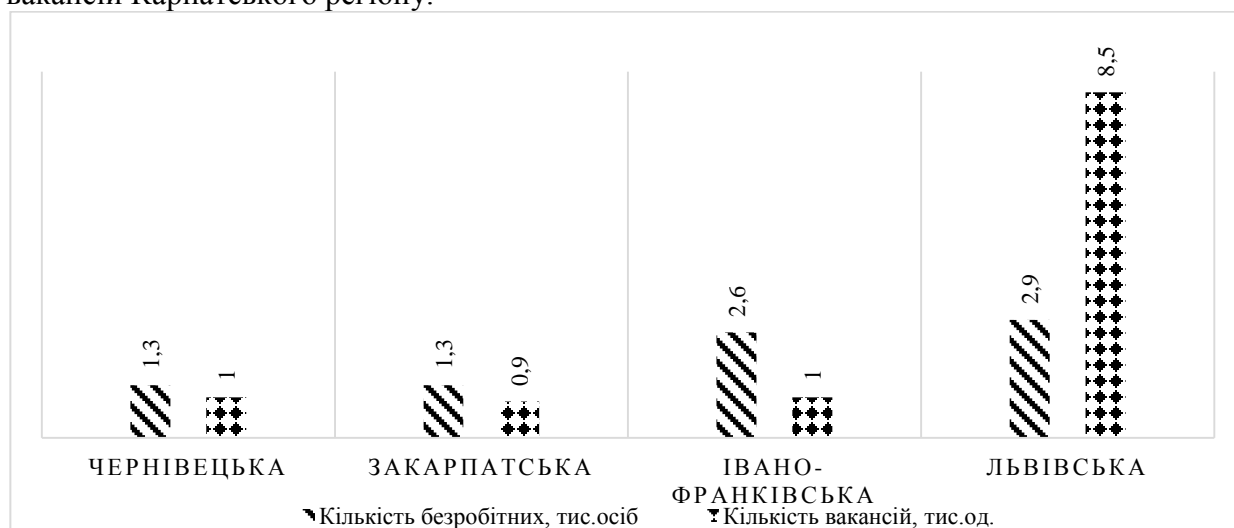

Рис. 1. Кількість безробітних та вакансій станом на 1 січня 2024 р.

Fig. 1. Number of unemployed and vacancies as of January 1, 2024.

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Рис. 1 свідчить про регіональні відмінності у рівнях безробіття в Карпатському регіоні, де Львівська область має значно вищий показник (2,9 тис. осіб) порівняно з Чернівецькою (1,3 тис. осіб), Закарпатською (1,3 тис. осіб), Івано-Франківською (2,6 тис. осіб). Найбільша кількість вакансій спостерігається у Львівській області - близько 8,5 тисяч осіб, решта областей досліджуваного регіону знаходяться на однакових рівнях.

Важливо зауважити, що частина безробітних не включена до реєстру служб зайнятості. Майже 25% з тих, хто зареєстрований як безробітний в Україні, насправді є працездатним населенням молодшого віку до 35 років. Під час військових дій кількість офіційно зареєстрованих безробітних молодого віку зменшилася, оскільки деякі були виключені з реєстру через еміграцію або мобілізацію до ЗСУ. Найбільше безробітних молодого віку виявлено в Карпатському регіоні, з основним числом в Львівській (7,5 тис. осіб) та Івано-Франківській (4,9 тис. осіб) областях (рис. 2).

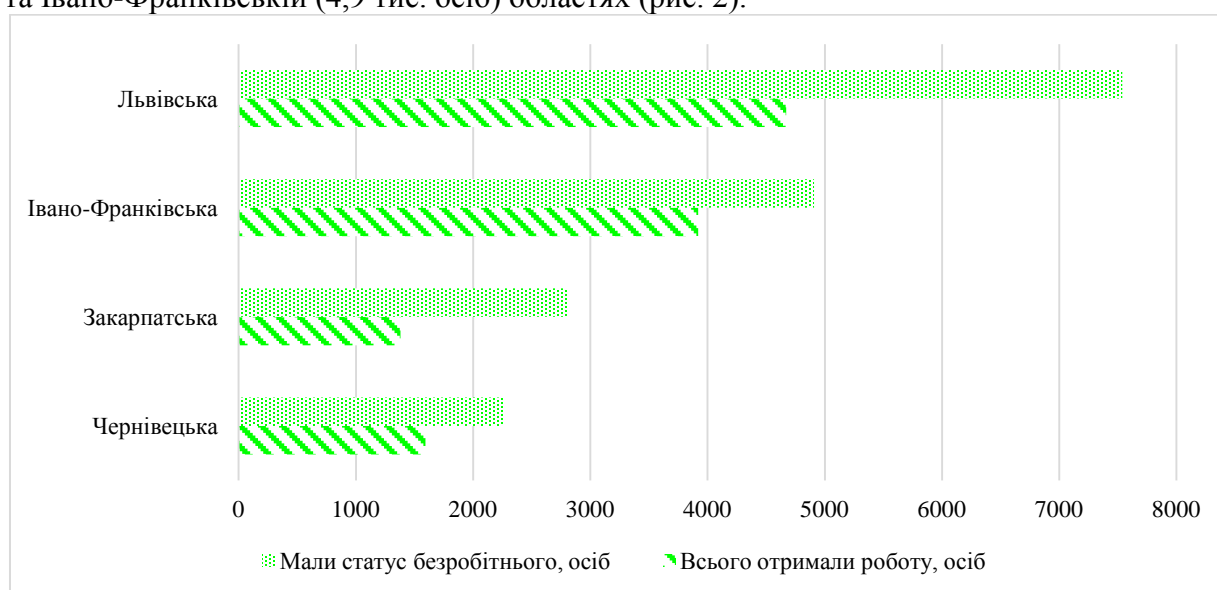

Рис.2. Кількість безробітних та працевлаштованих осіб у віці до 35 років у 2023 році

Fig. 2. The number of unemployed and employed persons under the age of 35 in 2023

Джерело: побудовано автором на основі [4]

Незважаючи на ініціативи Державної служби зайнятості (ДСЗ) щодо інтеграції молоді в економічний сектор, індикатори трудової зайнятості в цьому демографічному сегменті залишаються недостатніми. Молодь, активно шукаючи роботу, стикається з традиційними викликами для цього віку: відсутність професійного досвіду та адаптаційних навичок; соціальна незрілість та економічна незахищеність; розбіжність між кваліфікацією і якістю робочого місця; високі очікування від роботодавців щодо професійних навичок та їх невідповідність реальним вимогам; невідповідність умов праці відповідним потребам кандидатів та інші. Ці фактори відчутно підвищують конкурентність на ринку праці серед молоді. Нерозв'язані питання щодо зайнятості молодих людей, які складають чверть працездатного населення, призводять до обмеження та деградації трудового потенціалу Карпатського регіону, що у свою чергу ускладнює досягнення стабільного економічного росту регіону, поглиблює соціальні дисбаланси в суспільстві і сприяє розвитку тіньового сектору зайнятості.

Уряд країни активно застосовує ряд економічних інструментів для стимулювання гнучкості ринку праці та підтримки зайнятості, що призводить до поступових позитивних економічних зрушень. Наприклад, у 2023 році було вдосконалено механізми компенсацій для роботодавців, які працевлаштовують специфічні категорії безробітних, а також ініційовано програми працевлаштування безробітних на робочі місця у суб'єктах малого підприємництва.

Згідно з даними «Work.ua» на січень 2024 року, порівняно з лютим 2022 року, ринок праці показав відновлення на рівні 93% за кількістю вакансій. Однак цей процес неоднаковий за регіонами. У порівнянні з показниками до конфлікту, найбільший приріст вакансій зафіксовано в Карпатському регіоні (Закарпатській (155%), Івано-Франківській (146%), Львівській (123%), Чернівецькій (116%)), а також у Вінницькій (120%), Рівненській (118%) та Хмельницькій (125%) областях (рис. 3).

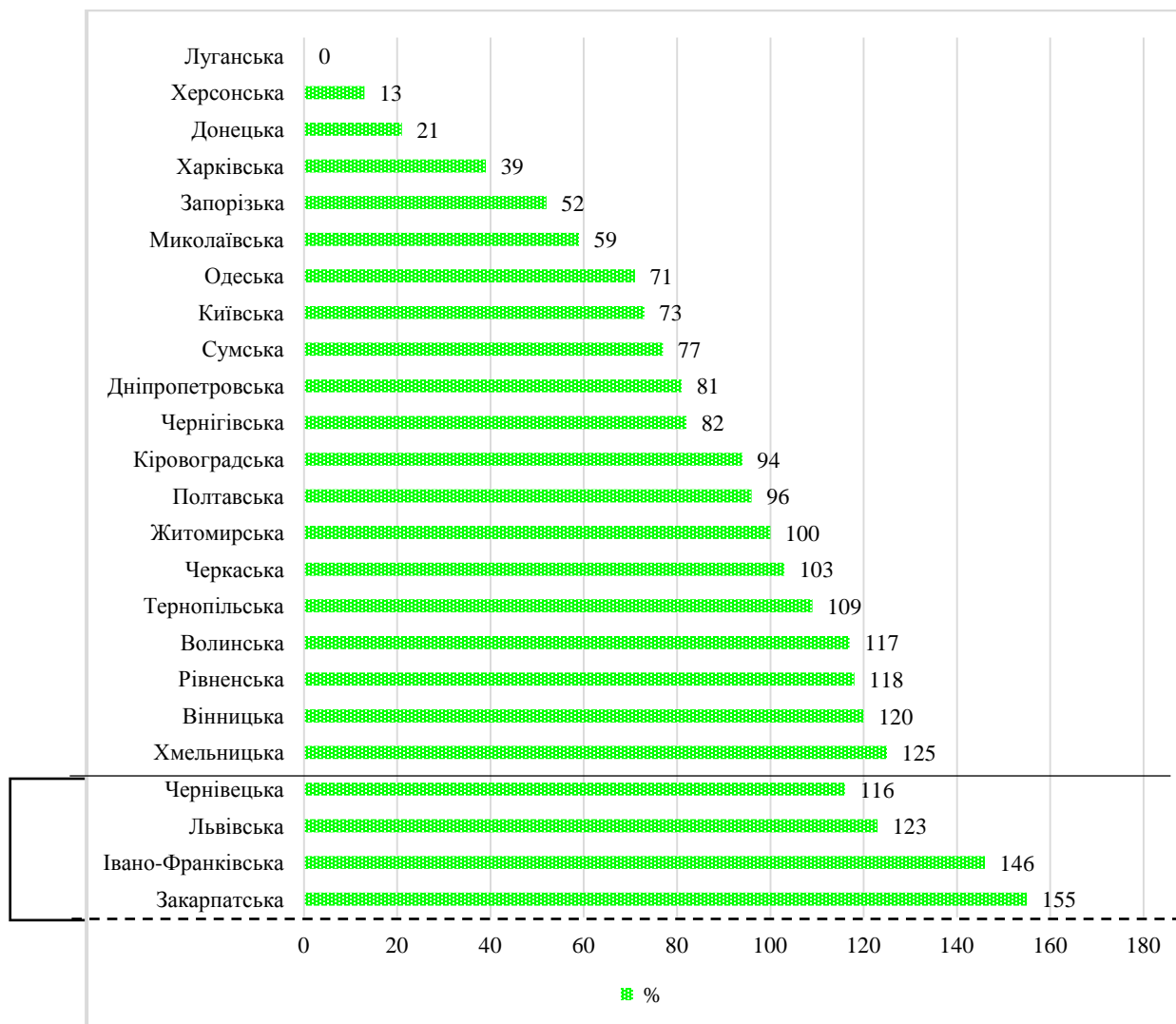

Рис. 3. Відновлення ринку праці в розрізі областей з лютого 2022 до січня 2024 років, %
 Fig. 3. Labor market recovery by region from February 2022 to January 2024, %
 Джерело: побудовано автором на основі [7, 9]

Підприємства активно адаптуються, розробляючи стратегії гнучкого найму, спрямовані на агільність й оперативну реакцію на змінні умови. Однак тривалість економічної дестабілізації, невизначеність та поширення ризикованих тенденцій у воєнний період перешкоджають їх ефективному функціонуванню. Ключовими проблемами бізнес-екосистеми України є: безпека і захист працівників (91%); ракетні атаки на критичну інфраструктуру та бізнес-активи (66%); здоров'я та психологічний стан персоналу (65%); економічний спад та споживча рецесія (45%) та обмеження у доступі до електроенергії, води, мобільного зв'язку та тепла (44%) [8]. Також відзначається зростання державного регулювання та регуляторних викликів для представників малого та середнього бізнесу. Ці проблеми є типовими для всіх регіонів України, зокрема і Карпатського. Отже, економічні зрушення, ініційовані повномасштабною військовою агресією РФ проти України, відображаються на функціонуванні національного ринку праці, а також його регіональних підринкових сегментах, що призводить до поглиблення проблем дисбалансу та незбалансованості.

Аналізуючи ринок праці Карпатського регіону, доречно виокремити його економічні виклики та можливості повоєнного відновлення (рис.4).

Рис. 4. Комплексний аналіз економічних викликів та можливостей повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону

Fig. 4. Comprehensive analysis of the economic challenges and possibilities of the post-war recovery of the labor market of the Carpathian region

Джерело: власна розробка автора

Основними економічними викликами ринку праці Карпатського регіону є:

- зростання безробіття. Значний приплив внутрішньо переміщених осіб (ВПО) до Карпатського регіону призвів до конкуренції за робочі місця та зростання безробіття;
- некваліфікована робоча сила. Частина ВПО не має необхідної освіти та навичок для роботи в нових умовах. Деяким людям буде потрібна перекваліфікація, щоб адаптуватися до нових потреб ринку праці;
- відтік кадрів. З початку війни спостерігаємо значну міграцію кваліфікованих фахівців за кордон, що негативно впливає на економічне відновлення регіону.
- нестача інвестицій. Нестабільність та ризики стримують інвесторів, які сприяють розвитку економіки;
- недосконалість державної політики. Неefективна система допомоги безробітним ускладнює їм пошук роботи. Сюди віднесемо також незлагодженість дій різних органів влади, що уповільнює процес повоєнного відновлення.

Слідом за викликами наводимо можливості повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону, зокрема стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, інвестування в інфраструктурні проекти, надання допомоги ВПО у працевлаштуванні, перекваліфікації та адаптації до нових умов, створення сприятливих умов для праці та життя в регіоні, підвищення рівня зарплат, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, гарантування безпеки інвестицій; підвищення ефективності системи допомоги безробітним, координація дій різних органів влади.

Слід навести додаткові можливості повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону

- розвиток туризму, адже дана галузь потребує значної кількості працівників у різних сферах, таких як готельний бізнес, ресторани, транспорт, екскурсійні послуги, ремесла тощо. Також туризм генерує значні доходи для місцевих жителів та бізнесу, які можуть бути реінвестовані в розвиток інфраструктури, створення нових підприємств та покращення якості життя людей в регіоні. Туризм може допомогти зберегти та популяризувати місцеву культуру та традиції, що в свою чергу підвищить привабливість регіону для туристів. Розвиток туризму стимулює інвестиції в інфраструктуру, таку як дороги, мости, транспорт, комунікації тощо з метою покращання якості життя людей в регіоні та зробити його більш зручним для туристів;

- використання нових технологій: створення онлайн-платформ для пошуку роботи та вакансій, що полегшить зв'язок між роботодавцями та шукачами роботи; запуск онлайн-курсів та програм з перепідготовки, які допоможуть людям набути нових навичок та знань, необхідних для роботи в нових сферах; використання онлайн-інструментів для дистанційної роботи та фрілансу, що дозволить людям працювати з будь-якого місця, незалежно від їхнього фізичного розташування; використання ШІ для автоматизації рутинних завдань та підвищення продуктивності праці, розробки нових продуктів та послуг, які можуть бути затребуваними на ринку, аналізу даних та прийняття кращих управлінських рішень; застосування 3D-друку для виробництва запчастин, деталей та продуктів, що може допомогти відновити пошкоджені підприємства та ланцюги постачання; перехід на використання зелених технологій та енергоефективних рішень, що може допомогти створити нові робочі місця та зменшити залежність від імпорту енергоносіїв, а також захистить навколишнє середовище та збереже природні ресурси Карпатського регіону.

- розвиток нових галузей економіки може стати потужним драйвером повоєнного відновлення та створити нові можливості для працевлаштування. Сюди віднесемо:

- розвиток відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова та гідроенергетика, адже дані галузі можуть створити нові робочі місця у сфері будівництва, експлуатації та обслуговування електростанцій;

- розвиток ІТ-індустрії як рушійної сили економічного зростання та створення високооплачуваних робочих місць для кваліфікованих фахівців. Карпатський регіон має потенціал щоб стати центром розробки програмного забезпечення, надання ІТ-послуг та дистанційної роботи;

- розвиток креативних індустрій, таких як дизайн, реклама, кіно, музика та ремесла, може стимулювати туризм, сприяти самозайнятості та створювати нові культурні та економічні можливості;

- розвиток екотуризму, агротуризму та оздоровчого туризму може створити нові робочі місця у сфері гостинності, транспортних послуг та ремесел;

- розвиток органічного землеробства, переробки сільськогосподарської продукції та створення ланцюгів постачання сприятиме стійкому розвитку та створенню нових робочих місць.

Отже, ефективне повоєнне відновлення ринку праці Карпатського регіону можливе за умови комплексного підходу, який включатиме:

- ✓ створення нових робочих місць;
- ✓ підтримку внутрішньо переміщених осіб;
- ✓ зниження рівня міграції;
- ✓ залучення інвестицій;
- ✓ вдосконалення державної політики;
- ✓ розвитку туризму;
- ✓ використанню новітніх технологій;
- ✓ розвитку нових галузей економіки.

Висновки. Ефективний комплексний аналіз економічних впливів та можливостей повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону дасть можливість створити нові робочі місця, які допоможуть безробітним людям знайти роботу та покращити свій рівень життя; стимулюватиме економічне зростання та сприятиме загальному добробуту регіону; підвищить конкурентоспроможність регіону на світовому ринку, а також зменшить залежність регіону від традиційних галузей, які можуть бути більш схильні до ризиків та коливань.

Слід наголосити, що подолання економічних викликів ринку праці Карпатського регіону потребуватиме спільних зусиль влади, бізнесу та громадськості. Реалізація запропонованих у статті шляхів може допомогти у повоєнному відновленні регіону та створенні сприятливих умов для розвитку ринку праці.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в тому, що воно розширює теоретичні уявлення про вплив війни на ринок праці Карпатського регіону та надає органам державної влади, місцевого самоврядування та бізнесу обґрунтовані рекомендації щодо подолання економічних викликів й реалізації можливостей повоєнного відновлення ринку даного регіону.

Дослідження економічних викликів та можливостей повоєнного відновлення ринку праці Карпатського регіону є лише першим кроком на шляху до комплексного вирішення проблеми, отже перспективними напрямками подальших наукових розробок будуть дослідження ролі бізнесу та громадських організацій у відновленні економіки та ринку праці регіону, а також аналіз ефективності державної політики щодо підтримки ринку праці в повоєнний період. Проведення таких досліджень допоможе розробити дієві рекомендації щодо сприяння повоєнному відновленню ринку праці Карпатського регіону та сприятиме його швидкому й ефективному розвитку.

1. Bochko O., Bachynska M., Grynkevych S., Ryndzak O. Determinants influencing socially vulnerable population of Ukraine during the russo-ukrainian war. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2023. Nr. 2 (92). Pp. 23-34.
2. Kuzior A., Kostenko A., Sotnyk I., Tulyakov O., Podmanyska M. Socioeconomic sustainability and the solidarity economy formation under the war conditions in Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2023. Nr 5(52). Pp. 256-267.
3. Lykholat S., Rozko N., Mulska O. Labour market of Ukraine in the conditions of intensification of migration population processes. *Scientific journal "Economics, Entrepreneurship, Management"*. 2020. Vol. 7, No. 1. Pp. 25-34.
4. Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analytics/view> (дата звернення 11.03.2024).
5. Бочко О. Ю. Розвиток ринку праці Закарпатської обл. в умовах кризової ситуації. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 2. С.180-186
6. Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. *Економіка та суспільство*. 2022. №37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-37>
7. Національний інститут регіональних досліджень. Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vidnovlennya-rynku-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni> (дата звернення 22.03.2024).
8. Опитування Американської торговельної палати в Україні та Сіті Україна. Ведення бізнесу в воєнній Україні. Вересень 2023. Американська торговельна палата. URL: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2023/09/AmCham-Citi-Survey_Doing-... (дата звернення 12.03.2024).
9. Соціальна вразливість населення Карпатського регіону України: стан, виклики, сценарії послаблення : електронне науково-аналітичне видання / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2023. 109 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjcgclclefindmkaj/https://ird.gov.ua/irdp/p20230035a.pdf> (дата звернення 09.03.2024).
10. Черьомухіна О., Чалюк Ю. Ринок праці під час війни: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. №46. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-24> (дата звернення 12.04.2024).

References

1. Bochko, O., Bachynska, M., Grynkevych, S., and O. Ryndzak. "Determinants influencing socially vulnerable population of Ukraine during the Russo-Ukrainian war." *Studia Regionalne i Lokalne*, no. 2 (92), 2023, pp. 23-34.
2. Kuzior, A., Kostenko, A., Sotnyk, I., Tulyakov, O., and M. Podmanytska. "Socioeconomic sustainability and the solidarity economy formation under the war conditions in Ukraine." *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, no.5(52), 2023, pp. 256-267.
3. Lykholat, S., Rozko, N., and O. Mulska. "Labor market of Ukraine in the conditions of intensification of migration population processes." *Scientific journal "Economics, Entrepreneurship, Management."* vol. 7, no. 1, 2020, pp. 25-34.
4. "Analytical and statistical information." State Employment Service, www.dcz.gov.ua/analytics/view. Accessed 03 Mar. 2024.
5. Bochko, O. Yu. "Development of the labor market of the Transcarpathian region. in a crisis situation." *Actual problems of the economy*, no. 2, 2010, pp.180-186
6. Vasylytsiv, T., Levytska, O., & O. Rudkovskiy. "Structural disproportions and imbalances of the labor market of the regions of the Carpathian region of Ukraine in the conditions of war: trends, threats, orientations of the policy of stabilization and use of opportunities." *Economy and society*, no. 37, 2022, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-37>
7. Restoration of the labor market in Ukraine in war conditions: regional aspects. National Institute of Regional Studies, niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/vidnovlennya-rynku-pratsi-v-ukrayini-v-umovakh-viyny-rehionalni. Accessed 22 Mar. 2024.
8. "Survey of the American Chamber of Commerce in Ukraine and Citi Ukraine. Doing business in wartime Ukraine. September 2023." *American Chamber of Commerce*, chamber.ua/wp-content/uploads/2023/09/AmCham-Citi-Survey_Doing-... Accessed 12 Mar. 2024.
9. *Social vulnerability of the population of the Carpathian region of Ukraine: state, challenges, mitigation scenarios: electronic scientific and analytical edition*, edited by T. G. Vasylytsiva.. Lviv, 2023, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ird.gov.ua/irdp/p20230035a.pdf. Accessed 09 Mar. 2024.
10. Cheryomukhina, O., and Y. Chalyuk. "The labor market during the war: state and prospects." *Economy and society*, no.46, 2022, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-24>. Accessed 12 Mar. 2024.

УДК: 331.3

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.50-61>

Тахтарова К. А.¹, Чернова А. М.²

РОЗВИТОК СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ДРАЙВЕРУ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ

Маріупольський державний університет
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки праці,
вул. Преображенська, 6, м. Київ,
03037, Україна,
тел.: (0629) 58-74-84

¹e-mail: k.takhtarova@mdu.in.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8670-3211>

²e-mail: antonina.chernova@mdu.in.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9624-3662>

Анотація. Стаття спрямована на дослідження системи безперервного навчання в Україні та визначення шляхів його розвитку. Неперервність навчання, вважається основою формування людини в якості конкурентоспроможного людського капіталу. Через створення та розвиток системи безперервної освіти людині потрібно надати академічну свободу для того, щоб мати можливість самостійно обирати напрям, методи, стратегії, способи і засоби навчання, щоб адаптуватись до

змін у суспільстві та на ринку праці. Метою дослідження є удосконалення теоретико-методологічних основ системи безперервної навчання як пріоритетного напрямку щодо задоволення потреб ринку праці у кваліфікованих кадрах. Під час дослідження були використані діалектичний та логічний методи, спостереження, аналізу, синтезу, методи системного підходу для класифікації чинників, що впливають на формування та розвиток системи безперервного навчання; метод теоретичного моделювання. Відповідно завданням матеріали проведеного дослідження можуть надати можливість подальшому вивченню аспектів розвитку вітчизняної системи безперервного навчання як чинника поствоєнної стабілізації ринку праці України. Стаття висвітлює теоретичні підходи щодо розвитку людського капіталу, формуванню системи безперервного навчання та професійної підготовки, бо навчання впродовж життя є складною категорією і може бути розглянута з різних точок зору. Розвиток системи безперервного навчання в Україні є важливим завданням як на державному рівні, так і на рівні корпорацій та підприємств. Безперервне навчання необхідне, оскільки дозволяє особистості адаптуватись до змін на ринку праці, розвивати нові навички та підтримувати конкурентоспроможність у сучасному світі, де технології та вимоги змінюються швидко. Безперервне навчання сприяє підвищенню творчості, розширенню кругозору та когнітивних навичок і допомагає у вирішенні глобальних викликів. Наукова новизна отриманих результатів: шляхом узагальнення основних тенденції розвитку вітчизняної системи безперервного навчання розроблено структурно-логічну модель системи безперервного навчання в Україні, в якій представлено її як множину взаємозалежних елементів, що створені для формування конкурентоспроможного людського капіталу щодо забезпечення економічного і соціального прогресу суспільства. В практичному застосуванні це може сприяти ефективному та інноваційному професійному навчанню.

Ключові слова: система безперервного навчання, людський капітал, професійний розвиток, корпоративний навчальний центр, формальне та неформальне навчання, етапи процесу професійного становлення, конкурентоспроможність.

Takhtarova K. A.¹, Chernova A. M.²

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF CONTINUOUS EDUCATION AS A DRIVER OF THE FORMATION OF THE COMPETITIVE HUMAN CAPITAL OF UKRAINE

Mariupol State University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Labor Economics,
Preobrazhenska str., 6, Kyiv,
03037, Ukraine,
tel.: (0629) 58-74-84

¹ e-mail: k.takhtarova@mdu.in.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8670-3211>

² e-mail: antonina.chernova@mdu.in.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9624-3662>

Abstract. The article is aimed at researching the system of continuous education in Ukraine and determining ways of its development. Continuity of learning is considered the basis of human formation as a competitive human capital. Through the creation and development of the system of continuous education, a person needs to be given academic freedom in order to be able to independently choose the direction, methods, strategies, methods and means of learning in order to adapt to changes in society and the labor market. The purpose of the study is to improve the theoretical and methodological foundations of the continuous education system as a priority direction in meeting the needs of the labor market in qualified personnel. During the research, dialectical and abstract-logical methods, observation, analysis, synthesis, methods of the system approach were used to classify factors affecting the formation and development of the continuous education system; method of theoretical modeling. According to the task, the materials of the conducted research can provide an opportunity for further study of aspects of the development of the domestic system of continuous education as a factor in the post-war stabilization of

the labor market of Ukraine. The article highlights theoretical approaches to the development of human capital, the formation of a system of continuous learning and professional training, because lifelong learning is a complex category and can be considered from different points of view. The development of the system of continuous education in Ukraine is an important task both at the state level and at the level of corporations and enterprises. Continuous learning is essential because it allows individuals to adapt to changes in the labor market, develop new skills and maintain competitiveness in today's world, where technology and requirements change rapidly. Continuous learning promotes creativity, expands horizons and cognitive skills and helps in solving global challenges. The scientific novelty of the obtained results: by summarizing the main trends of the development of the domestic system of continuous learning, a structural-logical model of the system of continuous learning in Ukraine was developed, in which it is presented as a set of interdependent elements created for the formation of competitive human capital to ensure the economic and social progress of society. In practical application, this can contribute to effective and innovative vocational training.

Key words: system of continuous training, human capital, professional development, corporate training center, formal and informal training, stages of the process of professional formation, competitiveness.

Вступ. Формування людського капіталу відбувається за рахунок доступної робочої сили, її кваліфікації та якості освітніх інститутів. Економіка України не може функціонувати та розвиватись без достатньо високих інвестицій в освіту та без формування у працездатного населення необхідності у постійному безперервному навчанні (life-long learning), щоб відчувати свою конкурентоспроможність на ринку праці. Знання та вміння створюють додану вартість для економіки кожної країни та доходи для власників бізнесу, тому в процесі навчання (формального та неформального) і створюється якісний людський капітал.

Важливий внесок у розробку та аналіз проблем, пов'язаних з вивченням передумов виникнення та розвитку терміну безперервного навчання та конкурентоспроможного людського капіталу внесли вчені О.В. Баніт [1], О.А. Грішнова [2], С. М Калаур , М.М. Карпенко [3], С.П. Ланська [4], Н.Г.Ничкало, І.Ф. Прокопенко [5], П. Таланчук [6] та ін. Але, зазначимо, що питання актуальності безперервного навчання в Україні, у розрізі підвищення професійної компетентності персоналу, потребує подальшого розгляду. Враховуючи природу даного поняття, його спрямованість на постійне освоєння сучасних технологій та нових знань, сферою застосування безперервності у навчанні виступає саме навчання протягом життя та підвищення кваліфікації кадрів.

Постановка завдання. Метою дослідження є удосконалення теоретико-методологічних основ системи безперервної навчання як пріоритетного напрямку щодо задоволення потреб ринку праці України у кваліфікованих кадрах. Під час дослідження були використані діалектичний та логічний методи, методи спостереження, аналізу, синтезу, системного підходу для класифікації чинників, що впливають на формування та розвиток системи безперервного навчання; метод теоретичного моделювання. В процесі виконання дослідження поставлено завдання узагальнити основні тенденції розвитку вітчизняної системи безперервного навчання та запропонувати структурно-логічну модель системи безперервного навчання в Україні.

Результати. Загально визнано, що накопичення людського капіталу є одним із головних важелів економічного зростання та ключовим фактором соціального добробуту суспільства.

Для кожної людини безперервне навчання - це процес навчання та задоволення її когнітивних запитів та духовних потреб, розвитку здібностей та можливостей у мережі навчальних закладів різних форм власності або завдяки самоосвіті. У чому полягає його сутність розглянемо на рисунку 1.

Рис. 1. Сутність безперервного навчання*

Fig.1. The essence of continuous learning*

*Джерело: складено авторами на основі [1]

Метою безперервного навчання є навчання та розвиток особистості як у періоди її фізичного та соціально-психологічного дозрівання, стабілізації життєво важливих сил та можливостей, а також у періоди старіння, коли завдання компенсації втрачених сил і можливостей виходять на перший план.

Генеруючий фактор безперервного навчання - це суспільна потреба в постійному розвитку кожної особистості. Саме цим і визначається діяльність багатьох навчальних структур: основних та паралельних, базових та додаткових, державних та громадських (соціальних), формальних та неформальних. Їх взаємозв'язок та взаємозалежність, взаємне підпорядкування за рівнями, координація за орієнтацією та об'єктивністю перетворює всі ці структури в єдину систему [1].

Єдність цілей безперервного професійного розвитку через неперервну освіту і специфічні завдання кожної її складової органічно поєднуються з її різноманітністю та варіативністю типів освітніх закладів, інноваційних форм навчання, навчальних технологій та форм державно-суспільного управління. І все це сприяє *формуванню конкурентоспроможного людського капіталу щодо забезпечення економічного і соціального прогресу суспільства.*

До об'єктів/суб'єктів системи безперервного навчання можна віднести:

1. Безперервність освіти особи:

- можливості навчатись формально (в освітніх установах різного рівня акредитації), неформально (сертифіковані курси, тренінги, цифрова освіта, університети третього віку, тощо), інформально (самоосвіта);

- результатом безперервного навчання стають:

1) рівень власної кваліфікації, професійної майстерності;

2) підйом рівнів та ступенів професійної освіти;

3) зміна профілю освіти, відповідно до можливостей і потреб людини та до соціально-економічних умов у суспільстві (зміни профілю спеціальності).

2. Освітні процеси (програми). Безперервність в освітньому процесі характеризується оновленням та удосконаленням освітніх програм формальних та неформальних закладів освіти, спадкоємністю змісту освітньої діяльності щодо потреб суспільства та економіки країни.

3. Освітні установи. Комплекс освітніх установ державних, приватних і громадських закладів освіти, що забезпечують організаційну і змістовну єдність і

наслідувальний зв'язок всіх ланок освіти, який створює простір освітніх послуг, здатних задовольнити всю безліч освітніх потреб людини, окремого регіону, суспільства в цілому та забезпечують прагнення особистості до самоосвіти та розвитку протягом всього життя.

Щоб уявити собі систему безперервного навчання, потрібно розібрати поняття процесу професійного розвитку.

Становлення людини, яка хоче мати професійний фах, нерозривно пов'язане з її професійним самовизначенням. О. В. Винославська [7] відзначає, що професійне самовизначення – це «визначення людиною себе щодо вироблених у суспільстві і прийнятих цією людиною критеріїв професіоналізму. Одна людина вважає критерієм професіоналізму просто приналежність до професії або здобування спеціальної освіти, відповідно і себе оцінює з цих позицій; інша людина вважає, що критерієм професіоналізму є індивідуальний творчий внесок у свою професію, збагачення своєї особи засобами професії, відповідно з цієї вищої «планки» людина інакше себе самовизначає і самореалізує».

Процес професійного становлення та розвитку, безперервний для суспільства в цілому, для окремого члена суспільства представлено на рисунку 2. Він складається з послідовних етапів, цілі яких є самостійними, але взаємопов'язаними, та засобами їх досягнення.

Рис. 2. Процес професійного становлення та розвитку*
Fig.2. The process of professional formation and development*

*Джерело: складено авторами на основі [1]

Підсумовуючи різноманітність викладених підходів до визначення сутності понять «освіта», «професійна освіта», «безперервна освіта», «безперервне навчання», «професійний розвиток» можна стверджувати, що [4, с.53]: «безперервний професійний розвиток – процес послідовного розширення професійних знань, удосконалення практичних вмінь і навичок, підвищення професійної майстерності людини з метою випереджальної підготовки до повноцінної та ефективної участі в професійній і суспільній діяльності в умовах економічної системи, що постійно розвивається. Побудована за принципом безперервності система професійного розвитку дозволить суспільству забезпечувати своєчасну та якісну підготовку і перепідготовку кваліфікованих фахівців».

Входження освітньої політики України до Болонського процесу та реформування освіти формують запит на навчання протягом життя, а саме, на неперервну (безперервну)

освіту, яка проголошена ключовою для розвитку людини XXI століття в умовах глобалізаційних процесів.

Можна стверджувати, що [8, с.51] «*безперервна освіта в Україні* являє собою особливий тип освіти, який базується на індивідуальній ініціативі до максимального розвитку інтелектуального потенціалу фахівця, через систему навчальних закладів, приватних послуг, Інтернет – технологій, відповідно до потреб власного та професійного розвитку, спрямований на постійне оновлення професійних знань з метою підвищення рівня професійної компетентності. Вигоди від такої освіти є очевидними, якщо оцінити вартість постійно поновлюваних знань в сучасному суспільстві».

Процес функціонування та розвитку галузі освіти держава вимагає державного регулювання та державного управління.

І. Колодій дає таке визначення державної освітньої політики [9, с 236]: «планомірно організована діяльність та відповідно цілісна, комплексна система заходів державних інституцій щодо цілеспрямованого управління освітньою галуззю з метою її оптимізації, повноцінного функціонування та розвитку».

Загальним інструментарієм державного регулювання освіти є наступні групи методів:

– адміністративно-правові (нормативно-правові та адміністративні акти, які регулюють діяльність освітньої галузі, забезпечують якість освіти, виконують функцію планування, моніторингу та контролю, аналізу та прогнозування);

– економічні (формуєть систему фінансового забезпечення та економічного функціонування галузі освіти).

Нормативно-правове регулювання включає сукупність широкого законодавчого та нормативного забезпечення освітньої галузі, що гарантує та забезпечує її функціонування на макро-, мезо- та мікрорівнях.

На макрорівні розглядаються базові міжнародні та загальнонаціональні законодавчо-нормотворчі акти. Так, право на освіту для кожної людини регулюється на міжнародному рівні в Декларації прав людини (ст. 26) [10], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права ООН, Конвенції про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, Спільній декларації міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти». Цими документами світ визнає освіту як одне із основних прав людини та підтверджує важливість підтримки освіти на міжнародному рівні.

Право на освіту на вищому рівні законодавства України задекларовано у Конституції України (ст. 53 про обов'язковість повної загальної середньої освіти) [11]: «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних закладах освіти; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і здобувачам освіти». Не менш важливими є стратегічні документи: Національна доктрина розвитку освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.

На мезорівні – до основоположних нормативно-правових актів у сфері освіти України відносимо:

-Закон України «Про освіту» [12], кардинально видозмінений в 2017 році та який розкриває основні положення щодо змісту, структури, основних провайдерів та суб'єктів освіти, стандартів та систем якості, суб'єктів управління та контролю і їх повноважень.

-тематичні закони по рівнях освіти: «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»;

-укази Президента України в контексті розвитку освітньої галузі, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, тощо.

На мікрорівні: норми (відповідні вимогам попередніх двох рівнів), які встановлюють заклади освіти та освітні провайдери для регулювання своєї діяльності (положення, укази, інструкції, розпорядчі документи тощо).

З боку державного регулювання освіти контроль за її якістю здійснюється різноманітними способами та органами (АКУ, НАЗЯВО, інші комісії). Якість освіти забезпечується завдяки наступним інструментам:

- стандартизація;
- ліцензування освітньої діяльності;
- інституційна акредитація;
- акредитація освітніх програм;
- громадська акредитація;
- зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання;
- моніторинг якості освіти;
- інституційний аудит;
- сертифікація працівників;
- атестація педагогічних працівників
- громадський нагляд, тощо.

Фінансове регулювання з боку держави знаходиться в досить тісному взаємозв'язку з фінансовим забезпеченням галузі освіти (державним та позадержавним).

Основними способами фінансового забезпечення освіти в Україні є:

- пряме фінансування,
- дотації та субвенції,
- проектне /грантове фінансування,
- кошти юридичних осіб,
- кошти фізичних та юридичних осіб (добровільна безповоротна допомога),
- кошти фізичних осіб (плата за освітні послуги),
- кредитні кошти.

Слід відмітити, що і у секторі недержавного фінансування здійснюється опосередковане державне регулювання: визначаються основні правила діяльності фізичних та юридичних осіб, їх розрахунків, оподаткування та звітність. Щодо міжнародної допомоги держава регулює:

- форму розрахунків (в національній валюті),
- звітність за отримані кошти тощо.

Бюджетний кодекс України (БКУ) є основним законодавчим документом, що регулює та визначає розмежування бюджетних видатків на освіту.

Але, основною перевагою безперервної освіти перед звичайною є процес постійного збільшення інтелектуального надбання, в якого доволі довгий строк використання. А головне, що ці надбання знань залишаються у людини, незважаючи на будь які обставини.

Статтею 8 Закону України «Про освіту» [12] визначено зміст трьох видів освіти, які необхідні для забезпечення повноти реалізації права особи на освіту упродовж життя, – *формальної, неформальної та інформальної*. Визначення, сформульовані в Законі, узгоджені з відповідними термінами Міжнародної стандартної класифікації освіти МСКО (ISCED) 2011 року, що використовується Інститутом статистики ЮНЕСКО як стандарт для порівняння національних систем освіти у статистичних дослідженнях.

Згідно з Законом України «Про освіту»[12], формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою.

Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.

Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Результати навчання, здобуті шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством. Законодавство України виділяє два види неформальної освіти: позашкільна освіта та післядипломна освіта. Разом з тим існує багато інших форм неформальної освіти, наприклад, у формі онлайн-курсів, тощо.

Ключовим викликом для системи освіти є створення порядку визнання результатів неформальної освіти, а також інформальної освіти (часто вживають термін «інформальне навчання» відповідно до МСКО) у системі формальної освіти з метою здобуття освітніх чи професійних кваліфікацій (ч. 5 ст. 8 Закону). Міністерство освіти і науки України підготувало алгоритм визнання результатів навчання, здобутого шляхом неформальної та/або інформальної освіти закладами фахової передвищої, вищої освіти. (Проект Постанови КМУ «Про затвердження Положення про акредитацію кваліфікаційних центрів» (розроблено НАК)) [13, с.246], який означає, що кваліфікаційні центри за певною методологією можуть присвоювати професійні кваліфікації незалежно від того, у якій формі здобувалася освіта/

Постійні зміни в технології та інформатиці потребують безперервного навчання персоналу. Для компанії більш ефективно та економічно застосувати навчання для своїх співробітників ніж залучення нового персоналу. Застосовуючи систему безперервного навчання, компанія може гарантувати більшу відповідність структури працівників структурі робочих місць, враховуючи перелік усіх вимог до працівників. Тому розвиток корпоративного персоналу здійснюється підприємством самостійно, незалежно від інших організацій. В ринкових умовах значно розширились функції підприємств у сфері розвитку персоналу. Система підготовки, підвищення кваліфікації й перепідготовки працівників, по-перше, повинна швидко реагувати на зміни потреб підприємства в робочій силі, по-друге, - надати працівникам можливість завдяки навчанню підвищувати свій професійний рівень, відповідно враховуючи їх інтереси.

Тому, система розвитку персоналу має бути гнучкою, яка здатна змінювати зміст, методи та організаційні форми за потреби виробництва і ситуації, на ринку праці і включати певні напрями:

- розробка стратегії щодо навчання кваліфікованого персоналу;
- оцінка потреби у навчанні працівників у контексті спеціальностей та професій;
- вибір форм та методів професійної підготовки персоналу;
- фінансове підґрунтя для всіх видів навчання у потрібній сумі;
- вибір програмного забезпечення та методологічної та логістичної підтримки процесу навчання як важливої умови його якості.

Розглянемо систему корпоративної освіти, яка є складною динамічною системою неперервної професійної освіти в організації, яка усвідомила свої конкурентні переваги та особистісні цінності для кожного працівника. Ця система навчання спрямована на досягнення задач стратегії розвитку бізнесу в напрямі формування й просування бренду організації. Усім співробітникам відомі визначені цілі (корпоративні й особисті), вони їх знають і приймають. Розвитком людського капіталу в таких організаціях займаються окремі відділи з розвитку та навчання персоналу, фахівці, менеджери з навчання, координатори, навчальні центри підприємств, корпоративні університети й академії (приклад: академія ДТЕК).

В останнє десятиліття з'явився новий напрям як внутрішньофірмове навчання. Під цим поняттям розуміють передусім підготовку персоналу, що здійснюється за освітніми програмами додаткової професійної освіти на території організації, за рахунок її засобів і в її інтересах [5, с.125].

Другий напрям – бізнес-освіта. Стрімке підвищення вимог до професійних і підприємницьких компетентностей змушує бізнес віднаходити нові технології навчання, що дозволяють підвищувати рівень ефективності професійної діяльності та сприяють адаптації до постійних змін на ринку праці.

Мета отримання нових специфічних знань базується на розумінні того, що [14, с. 128] «знання сьогодні є джерелом не лише конкурентоздатності, але й прибутку. У зв'язку з цим у бізнес-освіті використовуються сучасні технології та методи навчання, орієнтовані на практичну спрямованість навчання, що передбачає максимальне їх використання в реальній виробничій ситуації і виражається в зміні поведінки працівників, підвищенні продуктивності праці. Пріоритетом такого навчання є не отримання великого обсягу знань, а підвищення ефективності діяльності організації».

Бізнес-освіта спрямована на дипломованих фахівців, які займають управлінські посади, але прагнуть розширити свій професійний світогляд. Найвідоміші програми міжнародних бізнес-шкіл: MBA, INSEAD, IMD, London Business School, IESE та ін.

Глобальне збільшення тривалості життя і старіння населення ставить перед кожним суспільством завдання щодо вирішення цієї демографічної проблеми, яка в повній мірі пов'язана з політичними, економічними, культурними та освітніми інституціями. За статистикою, у нас вчиться 10 зі 100 людей старших за 40 років, тимчасом як у Німеччині цей показник – 40, а в Швеції – 60 осіб. Кількість дорослих людей, які бажають отримати освітні послуги, щороку буде збільшуватися.

Програми навчання для людей третього віку (від 55 років) – це освітній напрям, який інтенсивно розвивається як у нашій країні, так і за кордоном. В Україні, кількість людей віком понад 65 років -15,6%. Наша країна входить до тридцятки країн світу з найстарішою віковою категорією населення, однак, ця проблема не вирішується належним чином через політичні, економічні і соціальні причини [5, с.505].

Тому створення університетів третього віку, яке почалося в Україні ще з 2009 року («Школа 50+» НУА м. Харків, при Львівському державному університеті фізичної культури, тощо), набирає обертів, та передбачає навчання людей похилого віку за кількома напрямками відразу: від вдосконалення навичок роботи з сучасною технікою до вивчення права та іноземних мов. Завданням цих університетів є залучення осіб літнього віку до активного суспільного життя, надання освітніх послуг, збереження фізичного, психічного та духовного здоров'я цієї вікової верстви населення [15, с.53].

Цифровізація освітньої сфери є одним із ключових, пріоритетних напрямів інтенсифікації розвитку системи освіти. На рівні МОН сформовано окремий вектор освітнього менеджменту, який передбачає централізовану координацію освітніх ІТ-проектів, комплексне узгодження їхніх концепцій та дорожніх карт.

В Україні відкрито безліч можливостей навчатися в цифровому форматі, створено достатньо освітніх платформ, таких як HUMAN ШКОЛА, НОВІ ЗНАННЯ, ЄДИНА ШКОЛА, MOODLE, GOOGLE CLASSROOM, PROMETHEUS, ED-ERA, iLEARN, LEARNINGAPPS.

Для всіх, хто хоче поглибити свої цифрові навички (школярів, студентів, батьків та дітей, людей літнього віку) створено цифровий портал Дія.Цифрова освіта. Зокрема, на порталі зареєструвалися на навчання цифрових навичок понад 800 000 українців, понад 200 000 осіб – у Всеукраїнській школі онлайн, що є складовою частиною проєкту Дія. Цифрова освіта; 1,8 млн. українців пройшли навчання на курсах, більше 2,5 млн. сертифікатів отримали студенти платформи. Дія.Освіта для всіх використовує різні форми навчання: освітні серіали, тести, стимулятори, гайди, вебінари, подкасти, тощо.

Для представлення загальної картини системи безперервного навчання в Україні розглянемо її структурно-логічну модель (рис. 3).

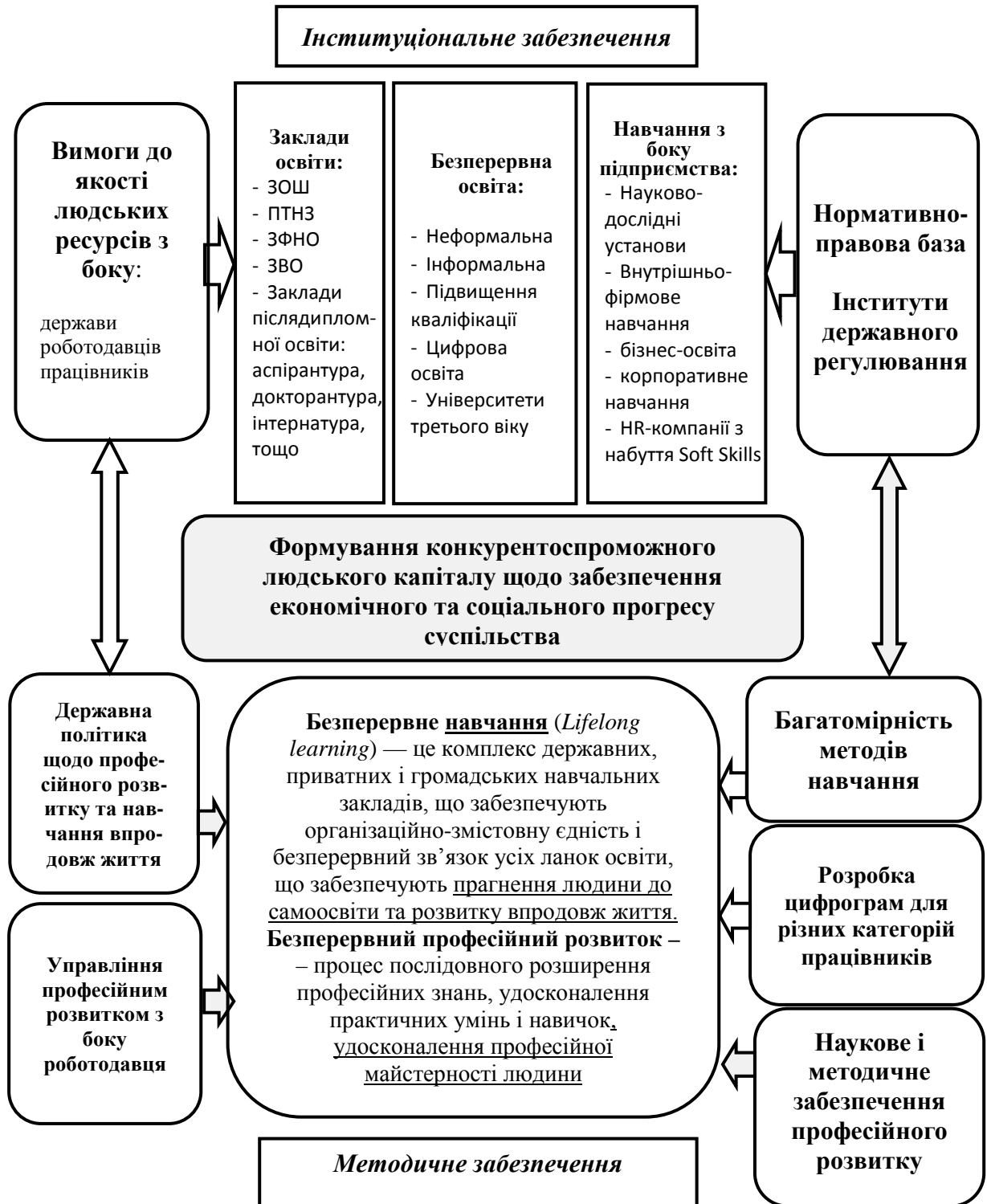

Рис. 3. Структурно-логічна модель системи безперервного навчання та професійного розвитку*

Fig.3. Structural and logical model of the system of continuous training and professional development*

*Джерело: складено авторами

Висновки. Узагальнюючи всі перераховані вище форми і методи освіти та навчання, можна представити їх як систему безперервного навчання в Україні та визначити її як множину взаємозалежних елементів, яка створена для формування конкурентоспроможного людського капіталу щодо забезпечення економічного і соціального прогресу суспільства.

Таким чином, розвиток кожної ланки освіти: дошкільної, початкової, базової, професійно-технічної, вищої та всіх форм подальшої освіти дорослої людини протягом усього її життя є пріоритетом особистого розвитку.

1. Баніт О.В. Професійний розвиток персоналу в системі неперервної освіти дорослих. Київ, 2015. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32310635.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).
2. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 1 (7). С. 34–42.
3. Карпенко М.М. Освіта протягом життя як чинник людського розвитку. НІСД. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/osvita-protyagom-zhittya-yak-chinnik-lyudskogo-rozvitku> (дата звернення: 02.05.2024).
4. Ланська С.П. Система безперервного професійного розвитку працівників: актуалізація та етапи формування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. Випуск 36 (2). Одеса, ПНДІ економіки та інновацій, 2018. С.52-56.
5. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / за заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 546 с.
6. Таланчук П. Навчання протягом життя – серцевина сучасного освітнього процесу. Київ, *Університет «Україна»*. 2014. 79 с. URL: <http://vnz.org.ua/statti/7038-navchannja-protjagom-zhyttja-sertsevyna-suchasnogo-osvitnogo-protsesu-petro-talanchuk> (дата звернення: 02.05.2024).
7. Винославська О. В. Психологія: навч. посіб. для студ. вузів / ред. О.В. Винославська. Київ, ІНКОС. 2005. 352 с.
8. Історія педагогіки : навч. посіб. / заг. ред. Г. В. Троцько. Харків, Харк. нац. пед. ун-т, 2008. 545 с.
9. Колодій І. С. Сучасні тенденції державної освітньої політики України. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні* : зб. тез доповідей XI наук.-практ. конф. м. Львів, 30.03 – 04.04.2015 р. Львів, 2015. С 235-239.
10. Загальна Декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.05.2024).
11. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL : https://osvita.ua/legislation/law/2231/#google_vignette (дата звернення: 02.05.2024).
13. Освіта в Україні: виклики та перспективи: інформаційно-аналітичний збірник. Київ. 2020, 293 с. URL.: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).
14. Баніт О. В. Розвиток людського капіталу в системі корпоративної освіти. *Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях досвід Німеччини і Польщі* : монографія. Київ, ДКС- Центр, 2018. С.124-129.
15. Тахтарова К.А. Університет третього віку як драйвер розвитку глобального ринку праці. Матеріали круглого столу «Глобалізація ринку праці: виклики для України». 17 грудня 2020 року, ІПК ДСЗУ м. Київ. С.51-53.

References

1. Banit, O.V. "Professional development of personnel in the system of continuing adult education." Core, core.ac.uk/download/pdf/32310635.pdf. Accessed 02 May 2024.
2. Grishnova, O.A. "Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, relationship, assessment, directions of development." *Social and labor relations: theory and practice*, no. 1 (7), 2014, pp. 34–42
3. Karpenko, M.M. "Education throughout life as a factor of human development." NISS, niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/osvita-protyagom-zhittya-yak-chinnik-lyudskogo-rozvitku. Accessed 02 May 2024.
4. Lanska, S.P. "The system of continuous professional development of employees: actualization and stages of formation in Ukraine." *Black Sea Economic Studies*, issue 36 (2), 2018, pp.52-56.
5. *Adult education: world trends, Ukrainian realities and prospects: monograph*, edited by N.G. Nichkalo, I.F. Prokopenko. Kharkiv, FOP Brovin O.V., 2020.
6. Talanchuk, P. *Learning throughout life is the core of the modern educational process*. Kyiv, "Ukraine" University. 2014. vnz.org.ua/statti/7038-navchannja-protjagom-zhyttja-sertsevyna-suchasnogo-osvitnogo-protsesu-petro-talanchuk. Accessed 02 May 2024.
7. Vynoslavskaya, O. V. *Psychology: teaching. manual for students universities*, edited by O.V. Vynoslavskaya. Kyiv, INKOS. 2005.

8. *History of pedagogy: education. manual*, edited by H. V. Trotsko. Kharkiv, Khark. national ped. University, 2008.
9. Kolodiy, I. S. "Modern trends of the state educational policy of Ukraine." *Problems and prospects of the development of the economy and entrepreneurship and computer technologies in Ukraine: coll. theses of reports of the 11th Science-Pract. conf. Lviv, March 30 - April 4, 2015*. Lviv, 2015, pp. 235-239.
10. General Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948. Osvita.ua, osvita.ua/legislation/law/2231/#google_vignette. Accessed 02 May 2024.
11. Constitution of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. Accessed 02 May 2024.
12. On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII. Osvita.ua, osvita.ua/legislation/law/2231/#google_vignette. Accessed 02 May 2024.
13. Education in Ukraine: challenges and prospects: informational and analytical collection. Kyiv, 2020, <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>. Accessed 02 May 2024.
14. Banit, O. V. "Development of human capital in the system of corporate education." *Systems of professional development of managers in transnational corporations, the experience of Germany and Poland: monograph*. Kyiv, DKS-Center, 2018, pp.124-129.
15. Takhtarova, K.A. "The university of the third age as a driver of the development of the global labor market." *Materials of the round table "Globalization of the labor market: challenges for Ukraine". December 17, 2020*. Kyiv, IPC DSZU, pp. 51-53.

УДК 336

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.61-68>

Ярова Ю. М.

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Західноукраїнського національного університету,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Гонте, 37, Вінниця,
21000, Україна,
тел.: 097-740-22-59,
e-mail: yarovaya.yuliana@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0334-7264>

Анотація. У статті досліджено сутність фінансової грамотності, визначено її сучасний стан та вплив на соціально-економічні процеси в умовах сучасного розвитку.

Ця наукова стаття присвячена вивченню взаємозв'язку між рівнем фінансової грамотності населення та економічним розвитком країни. Ця тема набуває все більшої актуальності в сучасному світі. Зокрема, в статті досліджується роль освіти, інформаційних технологій та інших факторів у формуванні фінансових навичок та умінь серед населення. Метою даної статті є дослідження теоретичних аспектів фінансової грамотності населення та безпосередній вплив фінансової грамотності населення на економічний розвиток країни. Дослідження проводилося з використанням таких методів дослідження, як метод наукових абстракцій, метод порівняння та економічного аналізу і синтезу. Аналіз світового досвіду підтверджує беззаперечну необхідність фінансової грамотності населення країни, що дасть змогу поліпшити не лише добробут громадян, а й сприятиме стабільності та економічному розвитку держави. Фінансова грамотність населення в сучасному світі стає ключовим фактором успішного економічного розвитку держави. Фінансова грамотність населення безпосередньо впливає на економіку країни на різних рівнях, недостатня фінансова грамотність може призвести до споживчого боргу, втрати фінансової безпеки, збільшення рівня банкрутств і ризиків для фінансової системи. Висока фінансова грамотність населення сприяє розвитку економіки, збільшенню заощаджень населення та розвитку підприємництва. Здатність громадян розуміти та ефективно використовувати фінансові ресурси з

метою не тільки їхньої фінансової стабільності, але і впливає на макроекономічну ситуацію в країні, недостатня фінансова грамотність може призвести до неправильного управління особистими фінансами, накопичення боргів та недосягнення фінансових цілей. Питання фінансової грамотності населення щодо розвитку національної економіки в цілому залишається недостатньо дослідженим, що також свідчить про актуальність та практичну значимість даного дослідження.

Ключові слова: фінансова грамотність, фінансова безграмотність, економічний розвиток, національна економіка, фінансова система, фінансова освіта, підвищення фінансової грамотності.

Yarova Yu. M.

FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION AND DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics,
Western Ukrainian National University,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Gonte str., 37, Vinnitsia,
21000, Ukraine,
tel.: 097-740-22-59,
e-mail: yarovaya.yuliana@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0334-7264>

Abstract. The article examines the essence of financial literacy, defines its current state and influence on socio-economic processes in the conditions of modern development, considers the sources of improving the financial culture of the population. This scientific article is devoted to the study of the relationship between the level of financial literacy of the population and the economic development of the country. In particular, the influence of the level of financial literacy on the formation of an effective financial system and support of the national economy is considered. The article is based on the analysis of the current state of financial literacy among the population and its impact on key indicators of economic growth. The role of education, information technologies and other factors in the formation of financial skills and abilities among the population is studied. This article notes the importance of financial literacy of the population and its impact on the development of the national economy. The issue of financial literacy of the population regarding the development of the national economy as a whole remains insufficiently researched, which also indicates the relevance and practical significance of this study. The purpose of this article is to study the theoretical and practical aspects of national financial literacy and the direct impact of national financial literacy on the economic development of the country. The purpose of this article is to study the theoretical aspects of the financial literacy of the population and the direct impact of the financial literacy of the population on the economic development of the country. The issue of theoretical validity and practical regulation of the process of financial literacy of the population in relation to the development of the national economy as a whole is still insufficiently researched, which also indicates the relevance and practical significance of this study. Analysis of world experience confirms the undeniable need for financial literacy of the country's population, which will make it possible to improve not only the well-being of citizens, but also contribute to the stability and economic development of the state. Financial literacy of the population in the modern world is becoming a key factor in the successful economic development of the state. The ability of citizens to understand and effectively use financial resources for the purpose of not only their financial stability, but also affects the macroeconomic situation in the country, insufficient financial literacy can lead to mismanagement of personal finances, accumulation of debt and failure to achieve financial goals. The purpose of the article is to study the theoretical and practical aspects of the financial literacy of the population and the direct impact of the financial literacy of the population on the economic development of the country. Financial literacy of the population is becoming a key component of the country's economic development. It plays an important role in ensuring sustainable growth of the national economy and a higher standard of living of citizens. In the context of globalization and the growing influence of financial markets, the understanding of basic financial concepts and the skills of managing public finances are of strategic importance for the stability of the economy.

Key words: financial literacy, financial illiteracy, economic development, national economy,

financial system, financial education, increasing financial literacy.

Вступ. Фінансова грамотність населення є ключовим елементом сталого розвитку національної економіки. Ця тема набуває все більшої актуальності в умовах сучасного світу, де економічна нестабільність та змінні умови вимагають від громадян ефективного управління своїми фінансами.

Фінансова грамотність населення має безпосередній вплив на економіку країни на різних рівнях, недостатня фінансова грамотність може призвести до споживчого боргу, втрати економічної стабільності, підвищення рівня банкрутств та підвищення ризику для фінансової системи. Недостатня фінансова грамотність населення може призвести до низького рівня заощаджень та інвестицій, що негативно впливає на розвиток національної економіки. Наприклад, якщо громадяни не мають достатніх знань про інструменти фінансового планування, вони можуть інвестувати в сумнівні проекти або недостатньо детально розглядати свої фінансові рішення. Висока фінансова грамотність населення навпаки сприяє розвитку економіки, збільшенню заощаджень населення та розвитку підприємництва.

Фінансова грамотність є важливим аспектом управління особистими фінансами, який може формувати фінансову поведінку. Це стосується здатності розуміти та ефективно керувати особистими фінансами, включаючи складання бюджету, заощадження, інвестиції та управління боргом. Фінансова грамотність має вирішальне значення в сучасному суспільстві, де люди все більше відповідають за свій фінансовий добробут. Дослідженням фінансової грамотності населення займалися такі зарубіжні і вітчизняні науковці, як А. Сміт, Е. Ларсон, Ш. Данс, Т. Хіра, А. Лусарді, О. Білик, О. Вовчак, Т. Гірченко, О. Другов, О. Дудчик, О. Костюченко, А. Кузнецова, Т. Кізіма, З. Лапішко, Т. Новікова, Б. Пшик, В. Рисін, Л. Слобода, Т. Смовженко, Н. Ткаченко, М. Хмельярчук [1; 4; 9]. Проте питання теоретичної обґрунтованості та практичної регламентації процесу фінансової грамотності населення щодо розвитку національної економіки в цілому є ще недостатньо дослідженим, що також свідчить про актуальність та практичну значимість даного дослідження.

Постановка завдання. Фінансова грамотність населення є важливим аспектом сталого розвитку будь-якої країни. Це вміння людей розуміти та ефективно використовувати фінансові ресурси, планувати свої доходи і витрати, розуміти основні принципи фінансової системи та інвестування. Фінансова грамотність населення безпосередньо впливає на економічний розвиток країни, формує стабільну економічну базу та забезпечує підвищення рівня життя.

Всебічно освічені, компетентні та професійно підготовлені особистості виступають ключовими агентами соціальних змін, включаючи ринкові зміни та трансформацію. Фінансова грамотність населення є одним із ключових факторів, що визначають якість життя та добробут населення. Підвищення добробуту населення та існування його економічного потенціалу є запорукою національної стабільності в умовах соціальної демократизації та глобалізації.

Формування фінансової обізнаності та фінансової культури є одним із ефективних інструментів попередження бідності. Фінансова обізнаність – це знання та навички, які допомагають людині розуміти та ефективно управляти своїми особистими фінансами. Вона включає розуміння таких понять, як бюджет, кредит, інвестиції, страхування та податки. Фінансова культура – це сукупність умінь, знань і навичок, які дозволяють людям приймати обґрунтовані фінансові рішення. Вона полягає в усвідомленні значення фінансів та їх впливу на життя людини, здатності контролювати витрати та розумінні основних принципів інвестування та управління ризиками. Фінансова культура є важливою складовою успішного життя та дозволяє забезпечити фінансову стабільність. Тому необхідно готувати майбутніх професіоналів, здатних підвищувати фінансову грамотність молоді з метою формування достатнього рівня фінансової культури та

поведінки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів фінансової грамотності населення та безпосередній вплив фінансової грамотності населення на економічний розвиток країни. Дослідження проводилося з використанням таких методів дослідження, як метод наукових абстракцій, метод порівняння та економічного аналізу і синтезу.

Результати. Низький рівень грамотності у населення негативно позначається не лише на добробуті окремої людини, а й в цілому на фінансовій сфері. Наприклад, неправильне планування та відсутність ясності щодо доходів і витрат можуть призвести до накопичення боргів у громадян, а неграмотність може призвести до зростання фінансового шахрайства. На глобальному рівні це може призвести до фінансової кризи в економіці країни.

Один із проблемних аспектів фінансової грамотності – недостатня освіта в галузі фінансів у шкільних та університетських програмах. Сьогодні фінансову грамотність викладають лише у 10-11 класах як вибірковий або факультативний предмет.

Брак адекватної, доступної та зрозумілої інформації стосовно фінансових питань призводить до низького рівня фінансової грамотності. Сьогодні є багато інформації стосовно фінансів країни, персональних фінансів, корпоративних фінансів тощо, проте недостатній рівень фінансової грамотності не дає змогу її правильно сприймати, розуміти та використовувати. Через відсутність відповідних фінансових навичок велика частина молоді дотримується тих самих моделей, що й їхні батьки, без шансів розірвати це коло або з малим відсотком щось змінити. Відсутність фінансової грамотності населення негативно впливає не лише на самих громадян але і на державу в цілому. Загалом це може призвести до фінансової кризи в країні.

Фінансова безграмотність – головний глобальний виклик. Фінансова безграмотність є перешкодою, з якою стикаються громади, що розвиваються або які щойно створилися, а також розвинені суспільства в усьому світі. Відсутність фінансової освіти впливає на окремих осіб, сім'ї та громади, частина населення не має достатніх знань та навичок щодо управління фінансами, розуміння основних понять і методів фінансового планування, бюджетування, інвестування тощо. Обмежений доступ до освіти та навчання з фінансової грамотності: багато людей не мають доступу до якісної освіти та навчання у сфері фінансової грамотності, відсутність такого доступу обмежує їх змоги розвивати навички фінансового планування та приймати обґрунтовані фінансові рішення. Також відсутня мотивація до розвитку фінансової грамотності: багато людей не вбачають прямої користі в розвитку власних фінансових навичок та не розуміють важливості фінансової грамотності для особистого та загального благополуччя. Це повільно починає впливати на місцеву економіку і з часом поширюється на глобальний рівень. Досягнення та розвиток принципів і навичок управління капіталом є важливими для зростання на всіх рівнях [4].

Для подолання проблеми фінансової безграмотності необхідно впровадження системних заходів на різних рівнях: від шкільної освіти до просвітницьких умов для дорослого населення. Ключову роль у цьому процесі відіграють уряди, фінансові та державні установи.

Фінансова грамотність повинна стосуватися духовних, психологічних, емоційних і технічних аспектів управління капіталом. Фінансова грамотність через розвиток характеру забезпечує основу для поєднання розвитку характеру з фінансовою освітою, щоб виховати покоління, яке навчається стати фінансово стабільним і незалежним, а також використовувати різні форми багатства, наприклад такі як знання, досвід, таланти, гроші та час, а також фізичні, розумові, емоційні та духовні уміння (терпіння, відповідальність, поміркованість, вдячність, самовідданість, щедрість, правдивість та багато іншого).

Мета фінансової грамотності – надати всім, хто цього потребує, інформацію про сенс і правила монетарно-економічної діяльності у зручному для розуміння форматі.

Фінансова грамотність – це не лише знання про те, як управляти своїми фінансами, але й здатність застосовувати ці знання на практиці. Вона включає в себе розуміння основних фінансових концепцій, таких як складні проценти, інвестиції, ризики та забезпечення фінансової безпеки. Підвищення рівня фінансової грамотності веде до зменшення фінансових проблем, таких як борги, недостатність засобів на пенсію та недооцінка фінансових ризиків [9].

Фінансова грамотність є частиною сталого економічного розвитку. Здатність населення розуміти складнощі фінансових питань і приймати обдумані фінансові рішення ухваливши його внесок у формування стабільної економічної системи країни, здатність керувати особистими фінансами є важливою навичкою, яка є запорукою економічного успіху громадян. Освіченість населення у фінансових питаннях забезпечує ефективне використання ресурсів, запобігає борговому навантаженню та ускладненню накопичення особистого капіталу. Освічені громадяни здатні приймати обґрунтовані фінансові рішення, що впливає на якість їх життя та забезпечує фінансову стабільність, фінансова грамотність населення відображається на роботі фінансових ринків.

Фінансова грамотність також грає ключову роль у забезпеченні соціальної стабільності. Громадяни, які ефективно управляють своїми фінансами, сприяють стабільності банківської системи, мають здатність ефективно вкладати свої гроші в реальний сектор економіки. Це сприяє створенню сприятливих умов для росту бізнесу, інновацій та загальноекономічного процвітання.

Фінансова грамотність – це комплекс знань та навичок, які допомагають людині ефективно управляти своїми фінансами. Вона включає в себе розуміння основних фінансових термінів, навички раціонального бюджетування, уміння вибирати інвестиційні інструменти та здатність планувати фінансове майбутнє [7].

Фінансова грамотність населення є фактором успішного розвитку держави, вона пов'язана як з особистим добробутом громадян, так і з соціальною стабільністю, що у свою чергу впливає на загальний економічний розвиток, необхідно докласти зусиль в розвиток програм та освітніх ініціатив, спрямованих на підвищення рівня фінансової грамотності населення, щоб забезпечити стабільну та ефективну економіку в майбутньому.

Фінансова грамотність населення стає ключовою складовою економічного розвитку країни. Вона займає важливу роль у забезпеченні стійкого зростання національної економіки та підвищеного рівня життя громадян. У контексті глобалізації та зростаючого впливу фінансових ринків, розуміння базових фінансових понять та навички управління фінансами населення мають стратегічне значення для стабільності економіки.

Фінансова грамотність населення зростає як здатність людей розуміти та приймати обґрунтовані рішення з фінансових питань. Ця здатність включає в себе розуміння основних фінансових понять, навички управління бюджетом, здатність планувати та забезпечити фінансову стабільність.

Фінансова грамотність населення також впливає на споживчу поведінку. Люди, які мають достатній рівень фінансової грамотності, здатні прогнозувати свої доходи та витрати, уникати заборгованості та купувати лише те, що їм необхідно. Це завдяки створенню стійкого ринку споживання, підтримує здорову економіку та посилення розширення мікроекономічного сектора.

Крім того, фінансова грамотність населення є важливою для розвитку підприємництва та інновацій. Наявність фінансових знань у підприємців сприяє більш грамотному управлінню фінансовими ресурсами, залученню коштів та їх ефективному використанню; це може створити нові підприємства, робочі місця та сприяти інноваційному розвитку національної економіки.

Основні аспекти фінансової грамотності можна поділити на три основні блоки (рис. 1):

Рис. 1. Основні аспекти фінансової грамотності

Fig.1. Basic aspects of financial literacy

(складено автором на основі [2; 3; 5; 8])

1. *Освіта у сфері фінансів*: важливо забезпечити доступ населення до фінансової освіти. Шкільні та позашкільні програми повинні включати в себе вивчення основ фінансів, банківської справи, інвестицій та інших аспектів фінансової системи.

2. *Планування та бюджетування*: фінансова грамотність включає в себе вміння ефективно управляти своїми фінансами. Люди повинні вміти скласти бюджет, планувати свої витрати та визначати пріоритети в розпорядженні грошима.

3. *Інвестиції та ризики*: фінансово грамотне населення має розуміти можливості та ризики інвестування. Інвестиції є ключовим елементом розвитку економіки, але для їх успішного використання необхідно мати знання про фінансові інструменти та ризики.

Вплив фінансової грамотності на розвиток економіки:

1. *Стабільність фінансової системи*: збалансоване використання фінансових ресурсів населення сприяє стабільності фінансової системи країни. Люди, які розуміють принципи фінансів, менше схильні до ризикованих фінансових рішень.

2. *Зростання ефективності виробництва*: фінансово грамотне населення в змозі краще планувати свої фінанси, що призводить до збільшення попиту на товари та послуги. Це сприяє зростанню ефективності виробництва та підтримці підприємництва.

3. *Зменшення рівня бідності*: фінансово грамотні люди здатні краще управляти своїми фінансами, уникати боргів та забезпечити стабільний дохід. Це допомагає зменшити рівень бідності та покращує соціальний стан населення.

Отже, фінансовою грамотністю населення є сукупність світоглядних позицій, знань і навичок населення щодо ефективного управління особистими фінансами та вміння їх належним чином застосовувати під час прийняття фінансових рішень. До світоглядних позицій належать сформовані населенням традиції і культура фінансової поведінки та рівень поінформованості населення щодо необхідності підвищення фінансової грамотності. Знання включають оволодіння населенням основних фінансових категорій, понять, явищ та процесів (наприклад, сутність, мотиви та фактори заощаджень, природа та функціонування фінансових ринків, принципи функціонування фінансових установ, порівняння фінансових установ тощо). Навички включають в себе здатність шукати та аналізувати фінансову інформацію, звичку стежити за подіями на фінансовому ринку, здатність порівнювати пропозиції інвестування грошей у фінансові активи від різних фінансових установ, а також здатність ретельно вивчати договори на купівлю фінансових послуг, розуміти інформацію, що в них закладена [9].

Завдання підвищення фінансової грамотності – це сфера відповідальності і сім'ї, і бізнесу, і держави. Щоб досягти належного рівня фінансової грамотності, ми повинні сформувати у населення вміння розраховувати «на власні сили», завдяки якому кожен громадянин зможе досягти фінансової незалежності та зберегти її упродовж усього життя, кожен має зрозуміти, що фінансово грамотна людина це необхідність для нормального функціонування у суспільстві [9].

Також для покращення рівня фінансової грамотності населення необхідна комплексна стратегія, що включає в себе як широкомасштабні освітні програми в школах та вузах, так і ініціативи з боку уряду та фінансових установ. Недостатня освітня програма, низька доступність фінансових консультацій та непрозорість фінансових процесів можуть ускладнити завдання підвищення рівня фінансової грамотності. Програми повинні бути орієнтовані на практичні навички, які дозволяють людям ефективно управляти своїми фінансами на різних етапах життя. Зрештою, належний рівень фінансової грамотності населення сприятиме швидкому підвищенню рівня життя населення, ефективному економічному розвитку та зростанню суспільного добробуту.

Висновки. Фінансова грамотність населення має велике значення для розвитку національної економіки. Вона сприяє стабільності фінансової системи, збільшує рівень заощаджень та інвестицій громадян, підтримує стійкий ринок споживання та сприяє розвитку підприємництва та інновацій. Шляхом сприяння освіти та інформації у сфері фінансів можна досягти ефективного використання фінансових ресурсів, забезпечити стабільність та підвищити рівень життя населення. Подальший розвиток фінансової грамотності стане ключовим чинником для побудови сильної та стійкої економіки.

Отже, фінансова грамотність – це не просто питання особистого бюджетування. Це стратегічний ресурс для розвитку держави, який визначає її конкурентоспроможність та стійкість до економічних труднощів. Забезпечення високого рівня фінансової грамотності населення вимагає комплексного підходу та співпраці всіх суб'єктів суспільства, і лише досягнення цієї мети може стати запорукою успішного розвитку держави.

Покращення фінансової грамотності населення є ключовим фактором успішного розвитку держави. Це не тільки дозволяє людям краще розуміти свої фінансові можливості та ризики, але й сприяє стабільності економіки та соціального розвитку.

Пропозиції для покращення фінансової грамотності населення:

1. Підвищення фінансової грамотності можна досягти через систему освіти. Важливо включити фінансову грамотність у навчальні програми у школах та університетах, це можуть бути фінансові курси та практичні заняття.

2. Важливо забезпечити доступ до фінансової та інвестиційної інформації, щоб люди могли прийняти обґрунтовані рішення. Це може бути здійснено через інформаційні кампанії, веб-сайти та публікації.

3. Необхідно покращити доступ до фінансових послуг, таких як банківські рахунки та кредити, це може допомогти людям краще управляти своїми фінансами. Важливо забезпечити доступ до послуг для всіх, включаючи людей з низькими доходами та мешканців віддалених місцевостей.

4. Важливо забезпечити надання фінансових консультацій для тих, хто має питання чи проблеми з фінансами. Це може бути здійснено за допомогою фінансових працівників, курсів та вебінарів.

5. Важливо забезпечити доступ до фінансової допомоги для тих, хто має низький дохід або знаходиться в складних життєвих обставинах, це може включати в себе соціальні програми та інші фінансові послуги.

6. Покращення фінансової грамотності можна досягти шляхом зміни фінансової культури. Важливо підтримувати позитивні фінансові звички та цінності, такі як розуміння фінансових ризиків та відповідальне використання грошей.

Ці пропозиції можуть допомогти покращити фінансову грамотність населення та сприяти успішному розвитку держави.

Високий рівень фінансової грамотності сприяє стійкому економічному зростанню та високому рівню життя населення. Громадяни які мають високий рівень фінансової грамотності, виявляють більшу стійкість до економічних криз та більші показники економічного зростання.

Отже, просування фінансової грамотності населення є важливим для покращення економічного розвитку країни, недостатня фінансова грамотність населення може призвести до низького рівня заощаджень та інвестицій, що негативно впливає на розвиток національної економіки. Інвестування у підвищення рівня фінансової грамотності становить інвестицію в майбутнє національної економіки.

1. Фінансова грамотність : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. Київ : УБСНБУ, 2014. 316 с.
2. Бречко О. Фінансова і цифрова грамотність як базові складові розвитку сучасного інформаційного суспільства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 129-135.
3. Гаврилко Т. О., Довгань М. М. Фінансова грамотність населення: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30 (2). С. 48-52.
4. Дудчик О.Ю., Матвійчук І.О. Фінансова грамотність населення: теоретичні аспекти, проблеми і перспективи поліпшення в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 31. С. 631-635.
5. Дорошенко Н.О., Романів В.В. Фінансова грамотність населення України. *Ефективна економіка*. 2018. № 11. – URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/81.pdf (дата звернення: 09.03.2024)
6. Калініченко О. О., Вікарчук О. І., Ніколаєнко С. М. Фінансова грамотність – запорука успішного населення. *Економіка. Управління. Інновації*. Сер. : економічні науки. 2019. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2019_1_5 (дата звернення: 9.03.2024)
7. Савчук Н. Фінансова грамотність: сутність і перспективи розвитку. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. Сер.: філософські науки. 2021. Вип. 1. С. 92-97.
8. Щьокіна Є. Ю., Черепанова Н. О., Гужва О. А. Фінансова грамотність як запорука соціального та економічного розвитку держави. *Економічні науки. Сер.: регіональна економіка*. 2020. Вип. 17. С. 296-302.
9. Юрій С.І., Кізіма Т.О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій . *Теорія та історія фінансів*. URL: http://finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf (дата звернення: 09.03.2024)

References

1. *Financial literacy: textbook* / author. number; edited by T. Smovzhenko. Kyiv, UBSNBU, 2014.
2. Brechko, O. «Financial and digital literacy as basic components of the development of the modern information society.» *Regional aspects of the development of productive forces of Ukraine*, issue 24, 2019, pp. 129-135.
3. Havrylko, T. O., and M. M. Dovgan. «Financial literacy of the population: domestic and foreign experience.» *Black Sea Economic Studies*, issue 30 (2), 2018, pp. 48-52.
4. Dudchik, O. Yu., and I. O. Matviychuk. «Financial literacy of the population: theoretical aspects, problems and prospects for improvement in Ukraine.» *Market infrastructure*, issue 31, 2019, pp. 631-635.
5. Doroshenko N.O., Romaniv V.V. «Financial literacy of the population of Ukraine.» *Efficient economy*, no. 11, 2018, www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/81.pdf. Accessed 9 May 2024
6. Kalinichenko, O. O., Vikarchuk, O. I., and S. M. Nikolayenko. «Financial literacy is the key to a successful population.» *Economy. Management. Innovations*. Ser. : economic sciences, issue 1, 2019. Vernadsky National Library, nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2019_1_5. Accessed 9 May 2024
7. Savchuk, N. «Financial literacy: essence and development prospects.» *Pedagogical innovations: ideas, realities, perspectives*. Ser.: philosophical sciences, issue 1, 2021, pp. 92-97.
8. Shchyokina, E. Yu., Cherepanova, N. O., and O. A. Guzhva. «Financial literacy as a guarantee of social and economic development of the state.» *Economic sciences. Ser.: regional economy*, issue 17, 2020, pp. 296-302.
9. Yurii, S.I., and T.O. Kizima. «Financial literacy of the population in the dialectic of modern educational trends.» *Theory and history of finance*, finukr.org.ua/docs/FU_12_02_016_uk.pdf. Accessed 9 May 2024

УДК: 330.3:331.104/5:339.9

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.69-77>

Трофанюк Р. І.

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Маріупольський державний університет,
вул. Преображенська, 6, м. Київ,
03037, Україна,
тел.: 0978493327,
e-mail: quattro4eu@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5963-4422>

Анотація. Глобалізація ринку праці призвела до зростання потреби в міжнародних трудових комунікаціях. Це стосується як спілкування між роботодавцями та працівниками, так і між різними країнами та міжнародними організаціями. Метою статті є проведення дослідження місця України в міжнародних трудових комунікаціях та в системі глобального ринку праці, а також визначення аспектів зовнішньої трудової міграції. Для виконання дослідження були використані такі методи, як аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, формалізація тощо. В науковій публікації проаналізовано місце України в міжнародних трудових комунікаціях, будучи як країною, що експортує, так і імпортує робочу силу. Досліджено переваги (збільшення доходів, зниження безробіття, набуття нових навичок, зростання валового внутрішнього продукту та зближення з Європейським Союзом) та виклики (міграція кваліфікованих кадрів, соціальні проблеми, небезпека для життя) участі України в системі глобального ринку праці. По результатам дослідження визначено теоретичні аспекти зовнішньої трудової міграції, які включають економічні, соціальні та політичні аспекти для аналізу та розуміння зовнішньої трудової міграції, а також сформовано пропозиції розвитку міжнародних трудових комунікацій в системі глобального ринку праці. Наукова новизна статті полягає у сформованих пропозиціях розвитку міжнародних трудових комунікацій в системі глобального ринку праці – це зміцнення співпраці між державами, підтримка розвитку міжнародних профспілок, роботи з діаспорами, розвитку міжнародних платформ для пошуку роботи, а також посилення ролі освіти та навчання, для подальшого практичного використання стимулювання окремих форм зайнятості для біженців з України закордоном, що забезпечуватимуть зростання ВВП;

Розвиток міжнародних трудових комунікацій є важливим фактором розвитку глобального ринку праці. Це може призвести до економічного зростання, підвищення рівня життя та розвитку культурного обміну. Уряди та міжнародні організації повинні вжити заходів для подолання викликів, щоб зробити міжнародний ринок праці більш доступним для всіх.

Ключові слова: міжнародні трудові комунікації, ринок праці, робоча сила, трудова діяльність, міжнародні економічні відносини.

Trofanyuk R. I.

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LABOR COMMUNICATIONS IN THE GLOBAL LABOR MARKET SYSTEM

Mariupol State University,
Preobrazhenska st., 6, Kyiv,
03037, Ukraine,
tel.: 0978493327,
e-mail: quattro4eu@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-5963-4422>

Abstract. The globalization of the labor market has led to an increased need for international labor communications. This applies both to communication between employers and employees, and between different countries and international organizations. The purpose of the article is to conduct a study of Ukraine's place in international labor communications and the global labor market system, as well as to

determine aspects of external labor migration. To carry out the research, were used methods such as analysis, synthesis, systematization, generalization, formalization, etc. The scientific publication analyzes the place of Ukraine in international labor communications, being both an exporting country and an importing labor force. The advantages (increased income, decreased unemployment, acquisition of new skills, growth of gross domestic product and rapprochement with the EU) and challenges (migration of qualified personnel, social problems, danger of life) of Ukraine's participation in the global labor market system are explored. Based on the results of the study, theoretical aspects of external labor migration were identified, including economic, social and political aspects of the analysis and understanding of external labor migration, and proposals for the development of international labor communications in the global labor market system were formed. The scientific novelty of the article lies in the established proposals for the development of international labor communications in the global labor market system - strengthening cooperation between states, supporting the development of international trade unions, developing international platforms for job search, as well as strengthening the role of education and training for further practical use.

The development of international labor communications is a fundamental factor in the development of the global labor market. This can lead to economic growth, improved living standards and increased cultural exchange. Governments and international organizations must take action to overcome the challenges to make the international labor market more accessible to all.

Key words: international communications, labor market, labor force, labor activity, international economic relations.

Вступ. На сьогоднішній день міжнародні трудові комунікації відіграють все більшу роль у розвитку світового ринку праці. Україна, як країна, що активно інтегрується у світове співтовариство, не є винятком з цього правила. Зростання зовнішньої трудової міграції українців, розширення співпраці з іншими країнами у сфері зайнятості населення та активізація участі у міжнародних трудових проектах роблять дослідження місця України в міжнародних трудових комунікаціях та в системі глобального ринку праці вельми актуальним.

Розвиток інформаційних технологій та зростання потреб у міжнародній співпраці роблять тему міжнародних трудових комунікацій надзвичайно актуальною. Спілкування в міжнародному контексті вимагає від фахівців не лише знання мов, а й розуміння культурних особливостей, навичок вирішення конфліктів та ефективного спілкування в різноманітних командних структурах.

Літературний огляд дозволяє визначити основні теоретичні підходи до вивчення міжнародних трудових комунікацій та ідентифікувати їх роль у сучасному глобальному контексті. Науковці Калініна С.П., Булатова О.В., Кушнарєнко О.П. та Савченко Е.О. [1] вивчали трансформацію світового ринку праці під впливом глобалізації, а також провели комплексне дослідження змін на світовому ринку праці, враховуючи різні аспекти впливу глобалізації. Schuchmann V.A. та Schastnyi V.O. [2] досліджували кваліфікацію трудових ресурсів на міжнародному ринку праці, у праці Smaliyuchuk G. [3] охарактеризовано ключові фактори процесу становлення міжнародного працівника (поява уніфікованих міжнародних вимог до освіти та кваліфікації працівника, формування глобальних інформаційно-комунікаційних мереж тощо), а науковці Вежакović Р. й Mrnjavac Ž. [4] досліджували взаємозв'язок між цифровими навичками та зайнятістю населення із наголошенням на важливості підвищення цифрової грамотності.

Також, науково-теоретичною основою дослідження розвитку міжнародних трудових комунікацій в системі глобального ринку праці є наукові публікації таких зарубіжних і вітчизняних науковців, як Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Птащенко О.В., Іващенко О.А. [5], Тахтарова К.А. [6], Михайлишин Л.І., Коровчук Ю.І. [7], Graham M., Anwar M.A. [8], Lenner K., Turner L. [9], Klasen S. [10], Huang N., Burtch G., Hong Y., Pavlou P.A. [11], Haddad C., Hornuf L. [12] та інші.

Таким чином, дослідження розвитку міжнародних трудових комунікацій у системі глобального ринку праці має важливе значення як для наукової спільноти, так і для

практиків у сфері міжнародних відносин та бізнесу, сприяючи підвищенню ефективності співпраці та досягненню успіху в умовах глобальної конкуренції.

Постановка завдання. Метою наукової статті є дослідження місця України в міжнародних трудових комунікаціях та в системі глобального ринку праці, а також визначення аспектів зовнішньої трудової міграції. Для вирішення зазначеної мети визначено наступні завдання (цілі) дослідження:

1. Проаналізувати місце України в міжнародних трудових комунікаціях.
2. Дослідити переваги та виклики участі України в системі глобального ринку праці.
3. Визначити теоретичні аспекти зовнішньої трудової міграції.
4. Сформулювати пропозиції розвитку міжнародних трудових комунікацій в системі глобального ринку праці.

Методами дослідження є аналіз, синтез і систематизація (вивчення наукових публікацій, монографій, статей, статистичних даних і інших джерел інформації з теми дослідження; аналіз місця України в міжнародних трудових комунікаціях), узагальнення (деталізація переваг і викликів участі України в системі глобального ринку праці), формалізація (формування пропозиції розвитку міжнародних трудових комунікацій в системі глобального ринку праці) тощо.

Результати. Україна відіграє суттєву роль у міжнародних трудових комунікаціях, будучи як експортером, так і імпортером робочої сили. Її кваліфіковані фахівці затребувані в багатьох країнах світу, а значна кількість українців шукають роботу за кордоном. За даними Світового банку [13], у 2020 році 3,2 мільйона українців працювали за кордоном. Це становило 7,7% загальної чисельності населення України. Найпопулярніші країни, у яких працювали українці були Польща (1,3 мільйона), Чехія (0,2 мільйона), Німеччина (0,2 мільйона) тощо. Перекази від українських трудових мігрантів 2020 році становили 18,5 мільярда доларів США, що еквівалентно 10% валовому внутрішньому продукту (далі – ВВП) України [15]. Повномасштабне вторгнення РФ суттєво посилює міграційні процеси. Так, за даними Центру економічної стратегії (ЦЕС) станом на кінець червня 2023 року за кордоном через війну перебувають 5,6–6,7 млн українців, з них близько 1,3 млн – на території Росії. З європейських країн першу п'ятірку за кількістю українських переселенців становлять Німеччина (1,1 млн. осіб), Польща (990 тис. осіб), Чехія (340 тис. осіб), Іспанія (178 тис. осіб) та Італія (158 тис. осіб) [6]. Що стосується їх зайнятості, то цей процес значною мірою залежить від політики приймаючих країн. Найбільший показник працевлаштування забезпечила Чехія – 47%, Польща – 41%, Німеччина – 15%, Італія – лише 12% [16]. В інших приймаючих країнах 20% біженців працюють повний робочий день, 12% працюють неповний робочий день, 26% шукають роботу в рідній країні, а 9% працюють віддалено за кордоном на українські компанії.

За даними УВКБ ООН, станом на 26.09.2023 року кількість українських громадян, що шукають прихисток через війну в Європі, становить 5,8 млн осіб, у інших державах, що або надають Україні наразі допомогу, або принаймні не беруть участь в збройній агресії, поза межами Європи (зокрема, США, Канада) кількість біженців становить 369,2 тис. осіб. Велика кількість громадян України також перебуває в РФ – 1,3 млн осіб [16]. Сумарно демографічні втрати останніх років, тільки за публічно доступними даними оцінюються в від 6 до 10 млн. осіб, що зважаючи на дані Державної служби статистики в сфері оцінки демографічної ситуації складає близько 15-25% всього населення країни [17].

За даними Міжнародної організації з міграції [17] та Центру Разумкова [15] в середньому Тридцять дев'ять відсотків біженців, які шукали роботу нелегально, знайшли роботу, а понад 60% – ні. Мігранти, які знайшли роботу в інших країнах, швидше за все, не повернуться в Україну.

Український уряд вживає заходів для регулювання трудової міграції та максимізації її позитивного впливу на економіку (рис. 1) відіграючи значну роль у міжнародних трудових комунікаціях, як постачальник робочої сили для країн Європейського Союзу

(далі – ЄС) та інших регіонів, так і як приймальник іноземних спеціалістів у власному ринку праці.

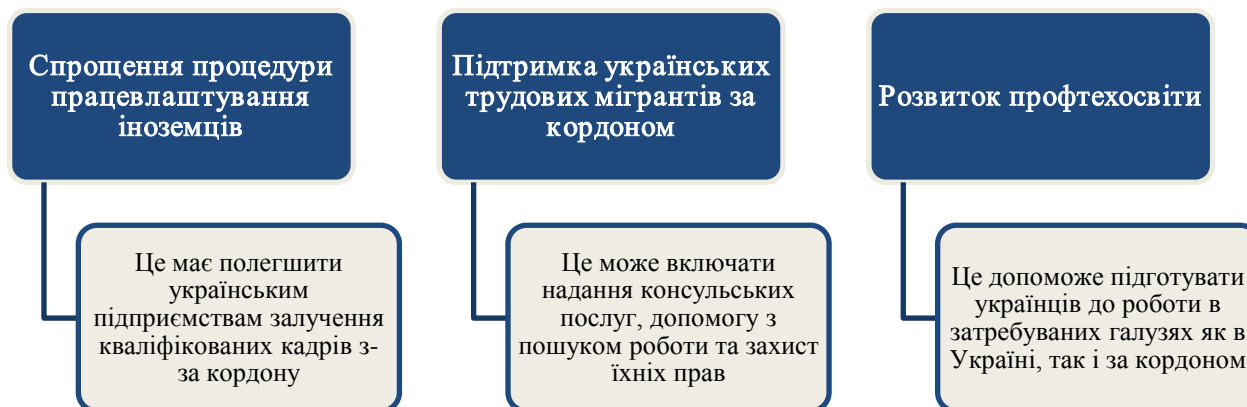

Рис. 1. Заходи для регулювання трудової міграції

Fig. 1. Measures to regulate labor migration

Джерело: сформовано автором на основі даних [1]

Міграція робочої сили має як позитивні, так і негативні наслідки для української економіки. Уряд вживає заходів для регулювання трудової міграції та максимізації її позитивного впливу для налагодження стійких міжнародних трудових комунікацій між країнами.

У сучасному світі глобалізації Україна, як і багато інших країн, активно бере участь у глобальному ринку праці. Це відкриває перед країною нові можливості для економічного зростання та розвитку, але також несе з собою певні виклики. У цьому тексті ми дослідили основні переваги та виклики участі України в глобальному ринку праці, які викладені у табл. 1 та табл. 2 відповідно.

Таблиця 1

Переваги участі України в глобальному ринку праці

Table 1

Advantages of Ukraine's participation in the global labor market

Переваги	Опис
Збільшення доходів	<ul style="list-style-type: none"> Трудові мігранти надсилають додому значні суми грошей, які стимулюють економіку України. За оцінками Світового банку, у 2021 році трудові мігранти переказали в Україну понад \$12 мільярдів. Ці кошти використовуються для купівлі товарів та послуг, оплати житла та освіти, а також для інвестування в бізнес.
Зниження безробіття	<ul style="list-style-type: none"> Трудова міграція допомагає знизити рівень безробіття в Україні. За даними Державної служби зайнятості України, у 2023 році рівень безробіття в країні становив 7,8%.
Набуття нових навичок	<ul style="list-style-type: none"> Трудові мігранти набувають нових навичок та досвіду, які вони можуть використовувати після повернення в Україну. Це може допомогти їм знайти кращу роботу та підвищити свій зарібок. Нові навички та досвід, які набувають трудові мігранти, можуть бути корисними для української економіки в цілому.

Зростання ВВП	<ul style="list-style-type: none"> • Дослідження показали, що трудові міграції можуть призвести до зростання ВВП країни. • Дослідження Світового банку 2019 року показало, що трудові міграції з України призвели до збільшення ВВП країни на 2%.
Зближення з ЄС	<ul style="list-style-type: none"> • Участь України в глобальному ринку праці також може допомогти країні зблизитися з ЄС (ЄС є одним із основних напрямків трудової міграції з України). • Відповідність стандартам ЄС щодо освіти та підготовки кадрів може зробити українських працівників більш конкурентоспроможними на європейському ринку праці.

Джерело: розроблено автором на основі даних [3; 4; 10; 13; 15]

Таблиця 2

Виклики участі України в глобальному ринку праці

Table 2

Challenges of Ukraine's participation in the global labor market

Виклики	Опис
Міграція кваліфікованих кадрів	<ul style="list-style-type: none"> • Трудова міграція може призвести до переїзду кваліфікованих кадрів, оскільки найкращі та найталановитіші працівники їдуть за кордон. • Це може призвести до того, що Україні не вистачатиме кваліфікованих кадрів у таких важливих галузях, як медицина, освіта та наука.
Соціальні проблеми	<ul style="list-style-type: none"> • Трудова міграція може призвести до розпаду сімей та соціальних проблем. Коли члени сім'ї розлучаються, це може негативно вплинути на їхнє психічне та емоційне здоров'я. • Трудові мігранти можуть мати труднощі з адаптацією до нової культури та мови.
Небезпека для життя	<ul style="list-style-type: none"> • З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України в 2022 році мільйони українців були змушені покинути свої домівки, рятуючись від небезпеки. Багато з них знайшли притулок у сусідніх країнах, таких як Польща, Словаччина та Угорщина. Однак не всім вдалося знайти безпечне місце, і деякі люди загинули або отримали поранення внаслідок бойових дій. <p>За даними УВКБ ООН, станом на 26.09.2023 року кількість українських громадян, що шукають притулок через війну в Європі, становить 5,8 млн. осіб, у інших державах, що або надають Україні наразі допомогу, або принаймні не беруть участь в збройній агресії, поза межами Європи (зокрема, США, Канада) кількість біженців становить 369,2 тис. осіб. Велика кількість громадян України також перебуває в РФ – 1,3 млн осіб [16]. Сумарно демографічні втрати останніх років, тільки за публічно доступними даними оцінюються в від 6 до 10 млн. осіб, що зважаючи на дані Державної служби статистики в сфері оцінки демографічної ситуації складає близько 15-25% всього населення країни [17].</p>

Джерело: розроблено автором на основі даних [3; 4; 10; 13; 15, 16,17]

Успішна участь України в глобальному ринку праці може стати потужним двигуном економічного зростання та розвитку країни, а також сприяти підвищенню добробуту її громадян. Однак для досягнення цієї мети необхідно вживати комплексних та зважених заходів, спрямованих на подолання існуючих викликів.

Зовнішня трудова міграція є актуальним і складним явищем, яке впливає на економіку, соціальні відносини, політику та культуру країн. Це процес переміщення людей з однієї країни в іншу для здобуття роботи або інших трудових можливостей [1]. Історично, трудова міграція відіграла ключову роль у формуванні економік та культур багатьох країн. Теоретичні аспекти цього явища досліджуються з різних напрямків, включаючи економічні, соціологічні, політичні та антропологічні.

Основні теоретичні аспекти до зовнішньої трудової міграції включають:

- економічні аспекти – трудова міграція є результатом різниці в оплаті праці між країнами. Працівники будуть шукати можливості для заробітку там, де зарплати вищі, або де є більше можливостей для зайнятості;

- соціальні аспекти – трудова міграція є реакцією на соціальні фактори, такі як війни, конфлікти, дискримінація або бідність. Люди можуть мігрувати з метою поліпшення свого соціального статусу та якості життя;

- політичні аспекти – трудова міграція досліджується в контексті політичних відносин між країнами, враховуючи законодавчі аспекти, такі як імміграційні закони, політику відкритості кордонів та договори про міграцію.

Вищенаведені основні теоретичні аспекти взаємодіють між собою та використовуються для розуміння та аналізу зовнішньої трудової міграції.

Глобальний ринок праці стає все більш динамічним і складним, що вимагає нових підходів до розвитку міжнародних трудових комунікацій. Нами сформовано деякі пропозиції, які можуть допомогти вдосконалити цю систему (рис. 2).

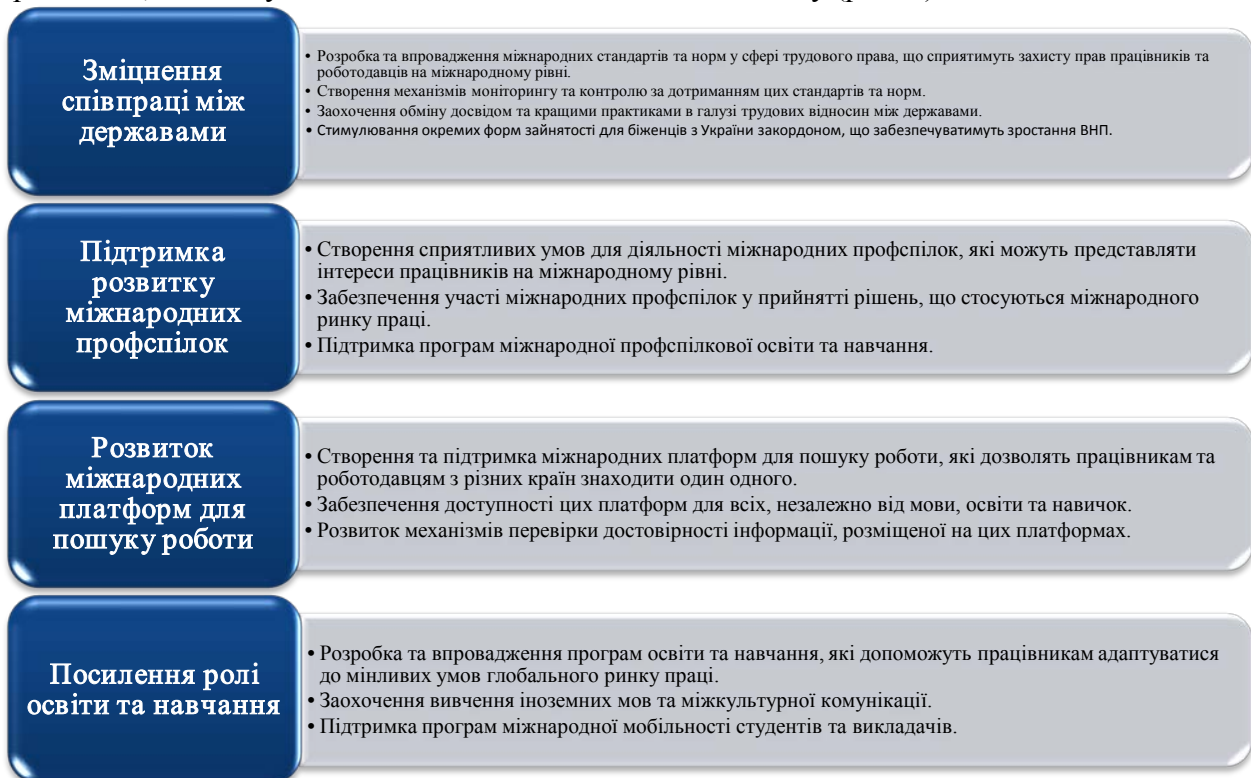

Рис. 2. Пропозиції розвитку міжнародних трудових комунікацій в системі глобального ринку праці

Fig. 2. Proposals for the development of international labor communications in the system of the global labor market

Джерело: сформовано автором на основі даних [2; 4; 5; 8]

Впровадження пропозицій на рис. 2 допоможе зробити міжнародні трудові комунікації більш ефективними та доступними, що, в свою чергу, сприятиме розвитку глобального ринку праці та підвищенню добробуту працівників у всьому світі.

Важливо зазначити, що це лише деякі з можливих пропозицій, і їх можна доповнювати та вдосконалювати. Розвиток міжнародних трудових комунікацій – це складний процес, який потребує постійних зусиль та співпраці всіх зацікавлених сторін.

Висновки. Дослідження місця України в міжнародних трудових комунікаціях та в системі глобального ринку праці, а також визначення аспектів зовнішньої трудової міграції є актуальним та важливим завданням, яке має як наукове, так і практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані для розробки державної політики у сфері міжнародної трудової міграції, удосконалення системи регулювання зовнішньої трудової міграції, захисту прав та інтересів українських трудових мігрантів, стимулювання окремих форм зайнятості для біженців з України за кордоном, що забезпечуватимуть зростання ВВП.

Наукова новизна дослідження полягає у сформованих пропозиціях розвитку міжнародних трудових комунікацій в системі глобального ринку праці для подальшого практичного використання, а саме, зміцнення співпраці між державами, підтримка розвитку міжнародних профспілок, розвитку міжнародних платформ для пошуку роботи, а також посилення ролі освіти та навчання.

Теоретичне значення дослідження полягає у проведеному аналізі місця України в міжнародних трудових комунікаціях і визначено, що завдяки своїм кваліфікованим кадрам та вигідному географічному розташуванню, Україна має значний потенціал для розвитку міжнародних трудових комунікацій. Також було визначено основні теоретичні аспекти зовнішньої трудової міграції, які включають економічні, соціальні та політичні аспекти для аналізу та розуміння зовнішньої трудової міграції.

Досліджені переваги та виклики участі України в системі глобального ринку праці можуть бути використані на практиці для вживання заходів щодо максимізації переваг та мінімізації ризиків, пов'язаних з участю в глобальному ринку праці. Це може включати в себе інвестування в освіту та підготовку кадрів, надання стимулів для українських працівників, які працюють за кордоном, і захист прав українських працівників за кордоном.

Перспективні подальшої роботи у даному напрямку включають аналіз ролі транснаціональних корпорацій у розвитку міжнародних трудових комунікацій, поглиблене вивчення використання інформаційних технологій у міжнародних трудових комунікаціях і підготовку аналізу міжнародних трудових комунікацій у різних країнах світу.

Розвиток міжнародних трудових комунікацій є важливим фактором для успішного функціонування глобального ринку праці. Дослідження та впровадження нових практик та технологій можуть допомогти покращити ефективність міжнародних трудових комунікацій та сприяти кращому розумінню та співпраці між людьми з різних країн.

1. Калініна С.П., Булатова О.В., Кушнарєнко О.П., Савченко Е.О. Розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації: трансформаційний дискурс: [монографія]. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 221 с. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jsui/handle/123456789/3572> (дата звернення: 16.05.2024).
2. Schuchmann V.A., Schastnyi V.O. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах глобалізації. *Journal of Strategic Economic Research*. 2023. No. 5. P.110-117. URL: <http://www.jrnl.knutd.edu.ua/index.php/jseconres/article/view/1394> (дата звернення: 15.05.2024).
3. Smaliychuk G. Formation of international employee competencies in the conditions of the global labor market transformation. *Social and Labour Relations: Theory and Practice*. 2020. Vol. 10, No. 2. P. 1-9. URL: https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/14221/SLRTP_2020_02_Smaliychuk.pdf (дата звернення: 16.05.2024).
4. Bejaković P., Mrnjavac Ž. The importance of digital literacy on the labour market. *Employee Relations: The International Journal*. 2020. Vol. 42, No. 4. P. 921-932. URL:

- <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/ER-07-2019-0274/full/html> (дата звернення: 16.05.2024).
5. Панченко В.Г., Резнікова Н.В., Птащенко О.В., Івашченко О.А. Цифрові трансформації міжнародного ринку праці в умовах платформізації зайнятості. *Ефективна економіка*, 2024. Вип. 2. С. 1-19. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48792/> (дата звернення: 15.05.2024).
 6. Калініна С.П., Тахтарова К.А., Кушнарєнко Н.П. Стратегічні імперативи формування міжнародного ринку праці в умовах глобалізації. Одеса: Фенікс, 2020. С. 34-36. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1069/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%202020.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).
 7. Калініна С.П., Михайлишин Л.І., Коровчук Ю.І., Савченко Е.О. Трансформація трудових ресурсів: забезпечення світової економіки: глобалізаційний дискурс: [монографія]. Вінниця: ТВОРИ, 2021. 253 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/15048> (дата звернення: 15.05.2024).
 8. Graham M., Anwar M.A. The global gig economy: Toward a planetary labor market. In: *The digital transformation of labor*. Routledge, 2019. p. 213-234. URL: https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/23634/1/9780367330705_text%20%281%29.pdf#page=235 (дата звернення: 15.05.2024).
 9. Lenner K., Turner L. Making refugees work? The politics of integrating Syrian refugees into the labor market in Jordan. *Middle East Critique*. 2019. Vol. 28, No. 1. P. 65-95. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19436149.2018.1462601> (дата звернення: 16.05.2024).
 10. Klasen S. What explains uneven female labor force participation levels and trends in developing countries? *The World Bank Research Observer*. 2019. Vol. 34, No. 2. P. 161-197. URL: <https://academic.oup.com/wbro/article-abstract/34/2/161/5549890> (дата звернення: 16.05.2024).
 11. Huang N., Burtch G., Hong Y., Pavlou P.A. Unemployment and worker participation in the gig economy: Evidence from an online labor market. *Information Systems Research*. 2020. Vol. 31, No. 2. P. 431-448. URL: <https://pubsonline.informs.org/doi/abs/10.1287/isre.2019.0896> (дата звернення: 16.05.2024).
 12. Haddad C., Hornuf L. The emergence of the global fintech market: Economic and technological determinants. *Small Business Economics*. 2019. Vol. 53, No. 1. P. 81-105. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-018-9991-x> (дата звернення: 15.05.2024).
 13. DataBank. The World Bank Group. URL: <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (дата звернення: 15.05.2024).
 14. Data and statistics. International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/data-and-statistics> (дата звернення: 15.05.2024).
 15. Відкриті дані. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/opendata> (дата звернення: 15.05.2024).
 16. Ukraine Refugee Situation: Operational data UNHCR's Last updated 26 September 2023. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413. (Дата звернення : 10.04.2024 р.).
 17. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.04.2024).

References

1. Kalinina, S.P., Bulatova, O.V., Kushnarenko, O.P., and E.O. Savchenko. *The development of the world labor market in the conditions of globalization: a transformational discourse: [monograph]*. Vinnytsia, TVORY, 2022. Repository.MU, repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3572. Accessed 16 May 2024
2. Schuchmann, V.A., and V.O. Schastnyi. "Ways to increase the competitiveness of the enterprise in the conditions of globalization." *Journal of Strategic Economic Research*, no. 5, 2023, pp. 110-117. jrnل.knutd, www.jrnل.knutd.edu.ua/index.php/jseconres/article/view/1394. Accessed 16 May 2024
3. Smaliychuk, G. "Formation of international employee competencies in the conditions of the global labor market transformation." *Social and Labour Relations: Theory and Practice*, vol.10, no.2, 2020, pp.1-9. Businessperspectives, www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/14221/SLRTP_2020_02_Smaliychuk.pdf. Accessed 16 May 2024
4. Bejaković, P., & Ž.Mrnjavac. "The importance of digital literacy on the labour market." *Employee Relations: The International Journal*, vol. 42, no. 4, 2020, pp. 921-932. Emerald, www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/ER-07-2019-0274/full/html. Accessed 16 May 2024
5. Panchenko, V.H., Reznikova, N.V., Ptashchenko, O.V., and O.A. Ivashchenko. "Digital transformations of the international labor market in conditions of platformization of employment." *Efficient economy*, no. 2,2024, pp. 1-19. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48792/> (date of access: 15.05.2024).
6. Kalinina, S.P., Takhtapova, K.A., and N.P. Kushnarenko. *Strategic imperatives of the formation of the international labor market in the conditions of globalization*. Odessa: Feniks, 2020. p. 34-36. R.DONNU, r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1069/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%202020.pdf. Accessed 16 May 2024

7. Kalinina, S.P., Mykhailyshyn, L.I., Korovchuk, Yu.I., and E.O. Savchenko. *Transformation of labor supply of the world economy: globalization discourse: [monograph]*. Vinnythia, TVORY, 2021. Lib.pnu, lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/15048. Accessed 16 May 2024
8. Graham, M., and M.A. Anwar. *The global gig economy: Toward a planetary labor market*. In: *The digital transformation of labor*. Routledge, 2019, pp. 213-234. Library.oopen, library.oopen.org/bitstream/handle/20.500.12657/23634/1/9780367330705_text%20%281%29.pdf#page=235. Accessed 16 May 2024
9. Lenner, K., and L. Turner “Making refugees work? The politics of integrating Syrian refugees into the labor market in Jordan. *Middle East Critique*, vol. 28, no. 1, 2019, pp. 65-95. Tandfonline, www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19436149.2018.1462601. Accessed 16 May 2024
10. Klasen, S. “What explains uneven female labor force participation levels and trends in developing countries?” *The World Bank Research Observer*, vol. 34, no. 2, 2019, pp. 161-197. Academic.oup, academic.oup.com/wbro/article-abstract/34/2/161/5549890. Accessed 16 May 2024
11. Huang, N., Burtch, G., Hong, Y., and P.A. Pavlou. “Unemployment and worker participation in the gig economy: Evidence from an online labor market.” *Information Systems Research*, vol. 31, no. 2. 2020, pp. 431-448. Pubsonline, pubsonline.informs.org/doi/abs/10.1287/isre.2019.0896. Accessed 16 May 2024
12. Haddad, C., and L. Hornuf. “The emergence of the global fintech market: Economic and technological determinants.” *Small Business Economics*, vol. 53, no. 1, 2019, pp. 81-105. Springer, link.springer.com/article/10.1007/s11187-018-9991-x. Accessed 16 May 2024
13. “DataBank.” The World Bank Group, databank.worldbank.org/home.aspx. Accessed 16 May 2024
14. “Data and statistics.” International Labour Organization, www.ilo.org/data-and-statistics. Accessed 16 May 2024
15. Open data. State Employment Service, www.dcz.gov.ua/opendata. Accessed 16 May 2024
16. Ukraine Refugee Situation: Operational data UNHCR’s Last updated 26 September 2023. UNHCR, data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413. Accessed 16 May 2024
17. State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/ Accessed 16 May 2024

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351.863:338.439

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.78-85>

Бондарчук Н. В.¹, Дзюрах Ю. М.²

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

¹Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування,
вул. С. Єфремова, 25, м. Дніпро,
49600, Україна,
тел.: 0675657022
e-mail: bondarchuk-nv@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0418-5239>

²Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку,
Національного університету «Львівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра адміністративного та фінансового менеджменту,
вул. Ст. Бандери, 28а, м. Львів,
79013, Україна,
тел.: (032)2582630,
e-mail: yriu.dziurakh@ukr.net .
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7131-7468>

Анотація. Стаття направлена на дослідження питань забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Метою статті є розгляд впливу воєнної агресії росії проти України на продовольчу безпеку держави та розробка стратегій і заходів управління, спрямованих на забезпечення стійкості продовольчої безпеки в умовах війни. В статті використано методи синтезу та аналізу для визначення стратегій забезпечення продовольчої стратегії.

В роботі констатовано, що розробка та впровадження ефективних стратегій управління продовольчою безпекою стає критично важливою для забезпечення життєвої безпеки та здоров'я місцевого населення. Запропоновано під продовольчою безпекою розуміти такий стан системи національної економіки, за якого забезпечується продовольчий суверенітет держави, тобто здатність забезпечувати нагальні потреби населення у якісній продукції, економічну та фізичну доступність до продуктів харчування, а також відповідність продукції внутрішнім та зовнішнім стандартам якості.

Запропоновано низку заходів протидії загрозам продовольчої безпеки України: аналіз, оцінка погроз продовольчої безпеки та існуючих заходів протидії в Україні та у регіонах зокрема; формування системи моніторингу продовольчої безпеки та вразливості для прогнозування можливих надзвичайних подій з метою поліпшення розробки планів на випадок непередбачених ситуацій; співробітництво з міжнародними організаціями з питань обміну досвідом у галузі продовольчої безпеки; планування та формування резервів продовольчих продуктів першої необхідності у разі надзвичайних ситуацій та інші.

Запропоновано реалізовувати стратегію «зелена економіка». «Зелена економіка» спрямована на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, ефективне використання ресурсів та сприяння збереженню природних екосистем. Реалізація даної стратегії дозволить покращити стан ґрунтового покриву, що призведе до розвитку агропромислового комплексу та підвищенню рівня забезпеченості продовольчою безпекою держави та регіонів зокрема. Окрім того зазначено,

що продовольча безпека країни може бути забезпечена тільки в рамках комплексного підходу, при цьому її базові складові мають бути закріплені на законодавчому рівні. Україні слід будувати ефективну продовольчу політику з урахуванням всього накопиченого досвіду.

Ключові слова: публічне управління, продовольча безпека, продовольчий суверенітет, стратегії забезпечення продовольчої безпеки.

Bondarchuk N. V.¹, Dziurakh Yu. M.²

PUBLIC ADMINISTRATION IN CONDITIONS OF WAR: STRATEGIES FOR ENSURING FOOD SECURITY

¹Dnipro State Agrarian and Economic University,
Ministry Of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Public Administration,
S. Efremova str., 25, Dnipro,
49600, Ukraine,
tel: 0567135157,
e-mail: bondarchuk-nv@ukr.net,
ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-0418-5239>

²Institute of Public Administration,
Governance and Professional Development,
Ministry Of Education and Science of Ukraine,
Department of Administrative and Financial Management,
Stepan Bandera str., 28a, Lviv,
79013, Ukraine,
tel.: (032) 2582630,
e-mail: yriu.dziurakh@ukr.net .
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7131-7468>

Abstract. The article is aimed at researching the issues of ensuring food security of Ukraine in modern conditions. The purpose of the article is to consider the impact of Russia's military aggression against Ukraine on the country's food security and to develop management strategies and measures aimed at ensuring the stability of food security in the conditions of war. The article uses methods of synthesis and analysis to determine strategies for ensuring the food strategy.

The work states that the development and implementation of effective food security management strategies is critically important for ensuring the life safety and health of the local population. It is suggested that food security should be understood as the state of the national economy system, which ensures the food sovereignty of the state, that is, the ability to provide the urgent needs of the population for quality products, economic and physical availability of food products, as well as compliance of products with internal and external quality standards. propose a number of countermeasures against threats to food security of Ukraine: analysis, assessment of threats to food security and existing countermeasures in Ukraine and in the regions in particular; formation of a food safety and vulnerability monitoring system for forecasting possible emergency events in order to improve the development of contingency plans; cooperation with international organizations on exchange of experience in the field of food safety; planning and formation of reserves of essential food products in case of emergencies and others.

It is proposed to implement the "green economy" strategy. "Green economy" is aimed at reducing the negative impact on the environment, efficient use of resources and promoting the preservation of natural ecosystems. The implementation of this strategy will improve the condition of the soil cover, which will lead to the development of the agro-industrial complex and increase the level of food security of the state and regions in particular. In addition, it is stated that the food security of the country can be ensured only within the framework of an integrated approach, while its basic components must be fixed at the legislative level. Our country has to build an effective food policy taking into account all the accumulated experience.

Key words: public administration, food security, food sovereignty, food security strategies.

Вступ. У зв'язку з повномасштабною війною в Україні, проблема продовольчої безпеки стає особливо актуальною та нагальною. Активні воєнні дії призводять до руйнування інфраструктури, знищення сільськогосподарських угідь, переривання постачання харчових продуктів та необхідних інгредієнтів. Населення, зокрема у зоні конфлікту та на передовій, стикається зі складнощами доступу до їжі, води та необхідних життєвих ресурсів. Стає актуальним питання безпечності продуктів харчування через ризики отруєння, зараження та неякісного виробництва в умовах воєнного стану. Окрім того вказані обставини оголили вже існуючі проблеми щодо забезпечення продовольчої безпеки в Україні.

У цих обставинах розробка та впровадження ефективних стратегій управління продовольчою безпекою стає критично важливим питанням для забезпечення життєвої безпеки та здоров'я місцевого населення.

Дослідження проблем продовольчої безпеки держави та виявлення економічних загроз інтересам держави вже тривалий час є предметом уваги багатьох науковців. Серед видатних дослідників у цій області можна виокремити таких науковців, як В. Андрійчук, В. Балабанов, В. Богачова, П. Борщевський, М. Бужанська, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, Н. Клименко, А. Мостова, П. Саблук, О. Сурілова та інші. В роботах провідних вчених розглядаються різні аспекти продовольчої безпеки, включаючи аналіз сучасного стану, визначення ключових проблем, розробку стратегій та рекомендацій для забезпечення стійкого і надійного харчового захисту держави.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд впливу воєнної агресії росії проти України на продовольчу безпеку держави та розробка стратегій і заходів управління, спрямованих на забезпечення стійкості продовольчої безпеки в умовах війни. Для досягнення мети дослідження використовували методи: аналітичний, статистичний, графічний.

Результати. В даний час продовольча безпека розглядається одночасно і як стан соціально-економічного розвитку країни і як напрям забезпечення національної безпеки. У більшості передових країн питання забезпечення продовольчої безпеки є ключовим компонентом національної безпеки. Це відображається у розробці та прийнятті відповідних законів, державних стратегій і програм, спрямованих на забезпечення стабільності та безпеки продовольчого сектору.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки широко досліджуване та обговорюване питання для міжнародного та вітчизняного наукового співтовариства. При вивченні наукових праць вдалося виділити кілька факторів, що надають безпрецедентний вплив на глобальну продовольчу безпеку: зростання населення, дієтичні зміни, зростання цін на продовольство та сільськогосподарського виробництва, надмірна експлуатація природних ресурсів, зміна клімату, збільшення використання біопалива та біомаси.

Існують різні підходи до визначення категорії «продовольча безпека». Вперше у наукову практику поняття «продовольча безпека» було введено у 1974 році на Всесвітній продовольчій конференції: на ній було сформульовано і визначення: «продовольча безпека (foodsecurity) – це забезпечення стабільності на ринку продовольчих товарів за доступності базових продуктів харчування для всіх країн в світі» [11].

Гойчук О.І. під продовольчою безпекою пропонує розуміти: «такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток» [2].

Колектив авторів вважає, що продовольча безпека – це: «офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, яке використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку» [4].

Експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй (ФАО) пропонують продовольчу безпеку розглядати як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного та здорового способу життя [2].

В Законі України «Про основи національної безпеки» поняття продовольчої безпеки трактується як: «захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєвоважливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність [6].

Шойко В.А. розглядає продовольчу політику с позиції стабілізації соціально-економічних відносин у країні, яка має бути гарантована державою [10].

Згідно з найпоширенішим у світі визначенням, продовольча безпека досягається шляхом забезпечення фізичного та економічного доступу до безпечного та достатнього продовольства. Складовими елементами дефініції «продовольча безпека» наступні (рис 1).

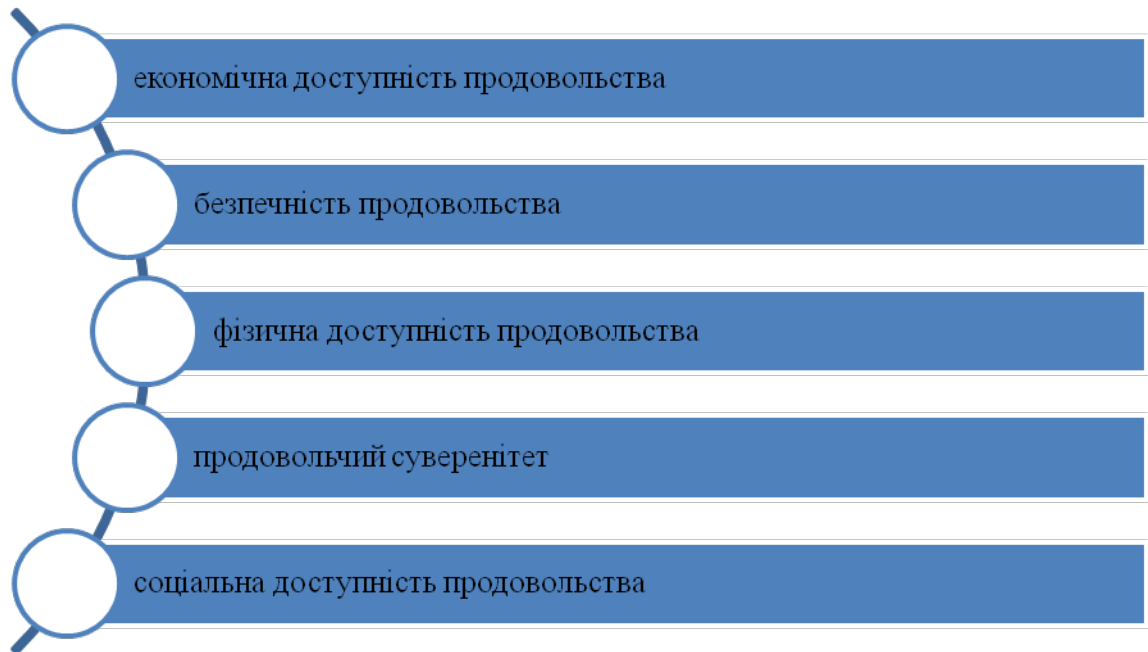

Рис. 1. Складові елементи дефініції «продовольча безпека».
Fig.1. Constituent elements of the definition of "food safety".

Складено автором [4, 9]

Продовольча безпека передбачає виконання наступних умов.

Фізична доступність продовольства. Продукти харчування повинні бути наявними на території країни у необхідному обсязі та асортименті (відповідно до прийнятих норм споживання). Окрім того їх надходження має бути безперебійним. Досягнення цієї умови забезпечується за рахунок державного контролю за зовнішніми та внутрішніми постачаннями, а також наявними запасами продуктів харчування.

Економічна доступність продовольства. Кожен громадянин країни незалежно від віку, майнового стану та посад повинен мати достатній рівень доходів для придбання мінімального набору продуктів харчування. Досягнення цієї умови забезпечується за допомогою підтримки достатнього рівня доходів населення, контролю над рівнем ціни на продукти харчування. Окрім того має існувати можливість самозабезпечення населення продовольством з допомогою ведення особистих підсобних господарств та дачних ділянок.

Безпека харчування. Якість сировини та продуктів харчування має відповідати встановленим вимогам та гарантувати безпечне споживання. Людина повинна отримувати з їжею весь комплекс речовин, необхідних для нормального розвитку організму і в той же час бути впевненою у її безпеці. Тобто без шкідливих для здоров'я та навколишнього

середовища речовин. Підвищення інтересу до безпеки продуктів харчування у світі пояснюється зростанням кількості захворювань, пов'язаних із харчовими отруєннями. До того ж хвороби, спричинені неякісними продуктами харчування, здатні негативно вплинути на стан внутрішньої та зовнішньої торгівлі, а також на доходи та зайнятість окремих категорій населення [10].

Соціальна доступність продовольства передбачає можливість для всіх людей мати доступ до достатньої кількості безпечних, поживних та якісних продуктів харчування за доступною ціною. Це означає, що незалежно від соціального статусу, доходу або інших обставин, людина може отримати необхідні продукти харчування для забезпечення своїх потреб у їжі. Для досягнення соціальної доступності продуктів харчування потрібно розробити ефективну державну політику та програми, спрямовані на забезпечення доступності та доступності продуктів харчування для всіх шарів населення.

Продовольчий суверенітет передбачає право кожної країни на самостійне прийняття рішень щодо власного сільськогосподарського виробництва та забезпечення своїх громадян якісним та безпечним продовольством.

Продовольча й сільськогосподарська організація об'єднаних націй (FAO) зазначає, що «продовольча безпека вважається досягнутою за наявності у всіх людей постійного фізичного, соціального та економічного доступу до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, що дозволяє задовольняти їх харчові потреби та смакові переваги для ведення активного та здорового способу життя. Основами складовими продовольчої безпеки є наступні: наявність, доступ, використання та стабільність» [3].

Отже, враховуючи погляд різних вчених на дану категорію пропонуємо під продовольчою безпекою розуміти такий стан системи національної економіки, за якого забезпечується продовольчий суверенітет держави, тобто здатність забезпечувати нагальні потреби населення у якісній продукції, економічну та фізичну доступність до продуктів харчування, а також відповідність продукції внутрішнім та зовнішнім стандартам якості.

Механізм забезпечення продовольчої безпеки включає систему соціально-економічних та інституційно-правових норм щодо запобігання загрозам, що ведуть до втрати забезпеченості населення основними продуктами харчування. Система передбачає постійний моніторинг виробництва та імпорту продуктів харчування, а також споживання продуктів харчування на душу населення з урахуванням їх доступності. Одночасно виробляються гранично допустимі значення споживання продуктів харчування на душу населення, зниження яких може призвести до дестабілізації суспільства. Всебічний моніторинг дозволяє виявити зовнішні та внутрішні загрози продовольчої безпеки та продовольчої незалежності та намітити основні шляхи щодо їх запобігання

Розпочата війна росією проти України продемонструвала вразливість як національних, так і глобальних продовольчих систем перед антропогенними, економічними і природними загрозами. Зростання світових цін на продовольство та неврожаї в результаті порушення глобальних постачань продуктів харчування, вплив збройних конфліктів, зокрема війна в Україні - усе це призвело до зменшення продовольчого забезпечення багатьох країн Близького Сходу та Північної Африки, які великою мірою залежать від імпорту продовольства [3].

Нині вже можна спостерігати глибокі перебої у світових постачаннях продовольства, зростання цін у найбільш вразливих країнах Близького Сходу та Північної Африки через повномасштабне вторгнення росії в Україну (табл. 1).

Показники Глобального індексу продовольчої безпеки для України в 2022 р.

Indicators of the Global Food Security Index for Ukraine in 2022.

Показник	Отримані бали	Рейтингове місце
Забезпечення продуктами харчування	66,6/100	65
Економічна та фізична доступність	48/100	93
Сталість та стійкість природних ресурсів	43,5/100	94
Якість та безпека продовольства	71,3/100	52

Складено автором [8]

Досягнення продовольчої безпеки пов'язано з подоланням різних ризиків та стратегічних загроз, найбільш ймовірними з яких є: природні, кліматичні та техногенні; економічні та виробничі; інноваційні [2]. Загрози для досягнення продовольчої безпеки пов'язані з низьким рівнем доходів значної частини населення, нерозвиненістю інфраструктури, зносом основних виробничих фондів, дефіцитом кадрів у сільському господарстві, неефективною системою управління [9].

Війна в Україні впливає на продовольчу безпеку країни з різних боків. З одного боку, вона призводить до зниження виробництва сільськогосподарської продукції через зруйнування інфраструктури, пошкодження поля, зменшення виробничих потужностей та втрати сільськогосподарської техніки. З іншого боку, військові дії перерозподіляють ресурси держави, зокрема збільшують витрати на оборону та військові цілі, що може вплинути на фінансові можливості для підтримки сільського господарства.

За даними Державної служби статистики України, внаслідок війни на сході країни з 2014 року зазнало пошкоджень близько 1,5 мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь. Це призвело до зменшення виробництва основних культур, таких як зернові, овочі та фрукти, і вплинуло на доступність продовольства на ринку. Крім того, військові дії призвели до евакуації сільського населення та втрати місцевої робочої сили, що також вплинуло на виробництво сільськогосподарської продукції [8].

Забезпечення повноцінної продовольчої безпеки країни чи регіону є стратегічним пріоритетом, реалізація якого дозволить мінімізувати вплив існуючих загроз, передбачити та підготуватися у разі настання надзвичайних ситуацій.

Узагальнюючи вищевикладене, хотілося б запропонувати низку заходів протидії загрозам продовольчої безпеки України з метою мінімізації їх впливу:

- аналіз, оцінка погроз продовольчої безпеки та існуючих заходів протидії в Україні та у регіонах зокрема;
- формування системи моніторингу продовольчої безпеки та вразливості для прогнозування можливих надзвичайних подій з метою поліпшення розробки планів на випадок непередбачених ситуацій;
- співробітництво з міжнародними організаціями з питань обміну досвідом у галузі продовольчої безпеки;
- планування та формування резервів продовольчих продуктів першої необхідності у разі надзвичайних ситуацій;
- розробка схем швидкого реагування для виробників сільськогосподарської продукції у разі надзвичайних ситуацій;
- розширення доступу до продовольчої допомоги для вразливих та незаможних верств населення;

- розробка та проведення заходів щодо рекреації території, на якій відбувалися воєнні дії;
- розробка державних програм щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників, зокрема тих які опинилися в складних обставинах внаслідок ведення воєнних дій або на окупованих територіях;
- реалізація заходів щодо зниження вартості імпортованого продовольства та сільського господарства. сировинної сировини;
- сформувати державні інформаційні ресурси у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Загрозливою ситуацією стало виведення значної кількості сільськогосподарських угідь з використання внаслідок воєнних дій. Ця стратегічна загроза є актуальною для північних регіонів України. Наслідком цього, є активізація процесів деградації ґрунтів, а в деяких випадках і повного знищення окремих ґрунтових різниць. Ще значний час такі сільськогосподарські угіддя не зможуть бути використані за призначенням. Таке забруднення довкілля ускладнює ситуацію з якістю харчування, виключенням шкідливих хімічних речовин із продуктів харчування

Слід розглянути стратегію переорієнтації деяких регіонів України, особливо вразливих після воєнних дій, на «зелену» економіку». «Зелена економіка» спрямована на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, ефективне використання ресурсів та сприяння збереженню природних екосистем. Реалізація даної стратегії дозволить покращити стан ґрунтового покриву, що призведе до розвитку агропромислового комплексу та підвищенню рівня забезпеченості продовольчою безпекою держави та регіонів зокрема. Окрім того з метою зменшення ступню загрози залежності господарства від ґрунтово-кліматичних умов слід активно впроваджувати ґрунтозахисні та ресурсозберігаючі технології, які адаптовані до вказаних умов відповідних регіонів.

Впровадження такої «адаптивної моделі» дуже актуально для ефективного, екологічного та довгострокового розвитку АПК з наступних причин. По-перше, перехід до цього виду ведення сільського господарства є глобальним трендом.

По-друге, даний підхід не тільки забезпечить можливість підвищення конкурентоспроможності та зростання рентабельності сільськогосподарської продукції, а й також дозволить уникнути їх деградації та забруднення, що безперечно актуально для України.

По-третє, дана система дозволить відновити та розвинути екологічні системи, таких як парки, ліси, та відновлення екосистем після війни, можуть стати одночасно ресурсозберігаючими та економічно вигідними.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, забезпечення продовольчої безпеки є важливою складовою соціальної доступності продовольства, яку має забезпечити держава. Запропоновано під продовольчою безпекою розуміти такий стан системи національної економіки, за якого забезпечується продовольчий суверенітет, тобто здатність забезпечувати нагальні потреби населення у якісній продукції, економічну та фізичну доступність до продуктів харчування, а також відповідність продукції внутрішнім та зовнішнім стандартам якості.

Державна політика продовольчого забезпечення це обґрунтоване поєднання заходів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та активної соціальної політики. Державна підтримка має стимулювати всі типи сільськогосподарських підприємств нарощувати виробництво продукції, підвищувати її якість, забезпечувати виконання державних програм, оновлювати технічні засоби з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу.

Продовольча безпека країни може бути забезпечена тільки в рамках комплексного підходу, при цьому її базові складові мають бути закріплені на законодавчому рівні.

Нашій країні належить побудувати ефективну продовольчу політику з урахуванням всього накопиченого досвіду.

1. Вплив війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки. UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/19-04-22/> (дата звернення: 9.04.2024)
2. Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі. К.: Наукметодцентр аграрної науки, 2003. 114 с.
3. Клименко Н. Г. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: стан, проблеми, перспективи. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 30. С. 128-132 DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.30.22>
4. Кочетков О. В., Марков Р.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2002. № 9. С. 142–148.
5. Про продовольчу безпеку України. Закон України № 8370-1 від 28.04.2011 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G?an=3> (дата звернення: 9.04.2024)
6. Про основи національної безпеки. Закон України № 964-IV від 08.07.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15/>(дата звернення: 9.04.2024)
7. Про стан забезпечення продовольчої безпеки: Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 09.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0038525-23#Text> (дата звернення: 9.04.2024)
8. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny> (дата звернення: 9.04.2024)
9. Хаєцька О.П. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.47>(дата звернення: 9.04.2024)
10. Шойко В.А. Сутнісна характеристика державного регулювання продовольчої безпеки. *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6202> (дата звернення: 9.04.2024)
11. Roman Declaration of World Food Security. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/195568> (дата звернення: 9.04.2024)

References

1. “The impact of the Russian Federation's war against Ukraine on the state of global food security.” UkraineInvest, ukraineinvest.gov.ua/uk/news/19-04-22/ Accessed 09 April 2024.
2. Hoychuk, O. I. *Food security in Ukraine and the world*. Kyiv, Naukmetodtsentr of Agrarian Science, 2003.
3. Klymenko, N. G. “Ensuring food security in the conditions of martial law: condition, problems, prospects.” *Publichne upravlinnya i administruvannya v Ukrayini*, issue 30, 2022, pp. 128-132, DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.30.22>
4. Kochetkov, O.V., and R.V. Markov. “Formation of the system of indicators of food security of Ukraine.” *Ekonomika APK*, vol. 9, 2002, pp. 142–148.
5. On food security of Ukraine. The Law of Ukraine. Ligazakon, ips.ligazakon.net/document/JF6GI01G?an=3. Accessed 09 April 2024.
6. On the Basics of National Security. The Law of Ukraine. The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ Accessed 09 April 2024.
7. On the state of ensuring food security. The Decision of Rada of National Security and Defense of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0038525-23#Text. Accessed 09 April 2024.
8. “Ukraine and global food security in conditions of war: an analytical review.” NISS, niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny. Accessed 09 April 2024.
9. Khayetska, O.P. “Ensuring food security of Ukraine in war conditions.” *Efektivna ekonomika*, vol. 6, 2023, DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.47>
10. Shoyko, V.A. “Essential characteristics of state regulation of food safety.” *Efektivna Ekonomika*, vol. 11, 2017, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6202. Accessed 09 April 2024.
11. “Roman Declaration of World Food Security.” Digitallibrary, digitallibrary.un.org/record/195568. Accessed 09 April 2024.

УДК 351.824.1

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.86-95>

Вербицька Г. Л.

ПУБЛІЧНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Львівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра адміністративного та фінансового
менеджменту,
вул. Степана Бандери, 12, м. Львів,
79013, Україна,
тел.: (032) 2582632,
e-mail: galinaverbicka@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3212-7392>

Анотація. Метою статті є дослідження проблем розвитку інноваційної діяльності підприємств та формування публічних механізмів її активізації для забезпечення економічної безпеки України. Основним завданням дослідження є аналіз сучасного стану інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, визначення впливу інноваційної діяльності на економічну безпеку України; розробка публічних механізмів розвитку інноваційної діяльності в Україні. У статті використано такі наукові методи, як аналізу, синтезу, порівняння, індукції, дедукції, аналітичний і структурно-логічний. Результати дослідження показали, що російська воєнна агресія здійснила негативний вплив на темпи впровадження інновацій вітчизняними підприємствами, більше того, поставила цілі галузі на межу виживання. Встановлено, що основну частку експорту України складає аграрна продукція, що не сприяє розвитку інтелектуального потенціалу та призводить до зниження економічної безпеки держави. Наявні підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека» не в повній мірі враховують роль інновацій у її забезпеченні. Під економічною безпекою запропоновано розуміти здатність країни в умовах глобалізації та конкуренції забезпечувати стабільність та ефективність своєї економіки, максимально використовуючи весь наявний економічний потенціал, здійснюючи захист власних економічних інтересів від зовнішніх загроз, шляхом розвитку інноваційної діяльності та забезпечення соціальної стабільності. Доведено, що активізація інноваційної діяльності підприємств здатна забезпечити зростання ВВП, підвищити рівень добробуту населення, що сприятиме сталому економічному розвитку та соціальній стабільності. Визначено роль публічного управління у стимулюванні інноваційної діяльності підприємств. Наукова новизна дослідження полягає у використанні комплексного підходу до обґрунтування публічних механізмів розвитку інноваційної діяльності. При цьому зусилля органів публічного управління повинні бути зосереджені на підтримці інноваційних підприємств для подолання технологічного відставання від розвинених країн. Важливо, щоб публічні механізми розвитку інноваційної діяльності були цільовими, ефективними, прозорими та гнучкими. Вони мають бути спрямованими на підтримку пріоритетних напрямків економічного розвитку, забезпечувати максимальну віддачу від інвестованих коштів, бути зрозумілими та доступними для всіх підприємств, а також здатними адаптуватися до мінливих ринкових умов.

Ключові слова: публічне управління, механізми, інноваційний розвиток, війна, підприємства, економічна безпека, інновації.

Verbyska H. L.

PUBLIC MECHANISMS OF INNOVATION DEVELOPMENT AS A FACTOR OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

National University "Lviv Polytechnic",
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of administrative and financial management,
Stepan Bandera str.,12, Lviv,
79013, Ukraine,

tel.: (032) 2582632,

e-mail: galinaverbicka@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3212-7392>

Abstract. The article is aimed at studying the problems of development of innovation activity of enterprises and formation of public mechanisms for its activation to ensure economic security of Ukraine. The main objectives of the study are to analyse the current state of innovation activity of domestic enterprises, determine the impact of innovation activity on the economic security of Ukraine; develop public mechanisms for the development of innovation activity in Ukraine. The article uses such scientific methods as analysis, synthesis, comparison, induction, deduction, analytical and structural-logical. The results of the study show that the Russian military aggression has had a negative impact on the pace of innovation by domestic enterprises, moreover, it has put entire industries on the brink of survival. It has been established that the main share of Ukraine's exports is made up of agricultural products, which does not contribute to the development of intellectual potential and leads to a decrease in the economic security of the State. The existing approaches to defining the essence of the concept of "economic security" do not fully take into account the role of innovations in its provision. It is proposed to understand economic security as the ability of a country in the context of globalisation and competition to ensure the stability and efficiency of its economy, making maximum use of all available economic potential, protecting its own economic interests from external threats, by developing innovation and ensuring social stability. It is proved that intensification of innovation activities of enterprises can ensure GDP growth, increase the level of welfare of the population, which will contribute to sustainable economic development and social stability. The role of public administration in stimulating the innovation activity of enterprises is determined. The scientific novelty of the study lies in the use of an integrated approach to substantiating public mechanisms for the development of innovation activity. At the same time, the efforts of public authorities should be focused on supporting innovative enterprises to overcome the technological gap with developed countries. It is important that public mechanisms for innovation development are targeted, efficient, transparent and flexible. They should be aimed at supporting priority areas of economic development, ensure maximum return on investment, be understandable and accessible to all businesses, and be able to adapt to changing market conditions.

Key words: public administration, mechanisms, innovative development, war, enterprises, economic security, innovations.

Вступ. У сучасному світі інноваційна діяльність має ключове значення для забезпечення економічної стабільності країни. Інновації відкривають перед підприємствами можливості для розширення свого ринку та сприяють створенню нових робочих місць. Перетин інновацій та економічної безпеки демонструє, що їх вплив на конкурентоспроможність країни та її здатність адаптуватися до глобальних економічних змін є критично важливим для забезпечення сталого економічного зростання. Інновації є головним каталізатором піднесення України, а публічні механізми розвитку інноваційної діяльності відіграють суттєву роль у стимулюванні цього процесу, сприяючи створенню сприятливого середовища для впровадження новаторських ідей та технологій.

Аналізуванням проблем активізації інноваційної діяльності підприємств органами публічного управління займалися багато вчених, зокрема Білик Р.С., Загурський В.Ф., Квак М.В., Лисяк О.М., Неустроєв Ю.Г., Охріменко І.В., Вдовенко Н.М, Овчаренко Є.І., Гнатенко І.А. тощо. Однак темпи впровадження інновацій в Україні залишаються недостатніми, що негативно відображається на економічній безпеці нашої держави. Тому тема дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки післявоєнне майбутнє України потребуватиме нових способів публічного управління для відновлення економіки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем розвитку інноваційної діяльності підприємств та формування публічних механізмів її активізації для забезпечення економічної безпеки України. Основним завданням дослідження є аналіз сучасного стану інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, визначення впливу інноваційної діяльності на економічну безпеку України; розробка публічних механізмів розвитку інноваційної діяльності в Україні.

У статті використано наукові методи аналізу та синтезу, порівняння (при оцінюванні впливу інновацій на економічну безпеку України), індукції та дедукції (при виокремленні ключових проблем, які здійснюють негативний вплив на економічну безпеку держави та причин, які гальмують розвиток інноваційної діяльності в Україні), аналітичний і структурно-логічний (при виокремленні механізмів розвитку інноваційної діяльності як основних шляхів подолання наслідків російської військової агресії).

Результати. В умовах сьогодення розвинуті країни світу обрали інноваційний шлях розвитку. оскільки на світовій арені формуються передумови для нового VI технологічного укладу. Цей перехід суттєво трансформує всю інфраструктуру сфери виробництва, базуючись на використанні передових інноваційних технологій. Економічна безпека будь-якої країни тепер залежить від темпів впровадження інновацій, оскільки саме вони підвищують конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку, сприяють покращенню життя населення, розвитку науки та освіти.

Держава виступає одним з ключових гарантів при формуванні інноваційної економіки. Хоча вона безпосередньо не втручається в інноваційні процеси, проте відіграє важливу роль у створенні сприятливого інноваційного середовища, яке повинне забезпечити адекватне фінансування інноваційної діяльності, стимулювати розвиток інноваційного потенціалу країни. Крім того, співпраця між державними установами, бізнес-середовищем та науково-дослідними установами є ключовою для успішного впровадження інновацій. Розвиток інноваційної економіки вимагає взаємодії різних секторів суспільства та активної підтримки з боку держави з метою забезпечення сталого та успішного економічного зростання.

В умовах війни особливо гостро відчувається нестача високотехнологічного озброєння та новітнього обладнання для успішного проведення військових операцій. Нестача в доступі до таких ресурсів може значно обмежити можливості ведення бойових дій та підвищити ризики для військових підрозділів. Для забезпечення армії сучасним військовим обладнанням та технологіями державі необхідно приділяти велику увагу військовому бюджету, розвитку військово-промислового комплексу, співпраці з іноземними партнерами у сфері оборони та інноваціям у галузі військової науки. Вирішення цього питання може визначити успіх військових операцій та збереження національної безпеки країни.

Така ж ситуація склалася і в інших галузях економіки. В 2023 р. Україна експортувала продукції на 35,8 млрд. доларів, з них аграрної продукції на 23,4 млрд. дол. У загальній структурі агроекспорту України основними статтями були: олії соняшникова, сафлорова або бавовняна, кукурудза, пшениця, соєві боби, насіння свиріпи або ріпаку, макуха, тверді відходи від вилучення рослинних жирів і олій, м'ясо та їстівні субпродукти птиці, цукор з цукрової тростини або з цукрових буряків у твердому стані, ячмінь, насіння соняшнику [12]. Такий стан речей не сприяє розвитку інтелектуального потенціалу в Україні. Надзвичайно велика частка агропродукції у структурі експорту (більше 60%) призводить до зниження економічної безпеки України. На сьогоднішній день – це особливо добре помітно, у зв'язку з постійними страйками фермерів ЄС, які блокують транзит нашої продукції. Це призводить до недоотримання валютної виручки та негативно відображається на платіжному балансі України.

Економічна безпека держави є однією з ключових складових національної безпеки. Тільки на основі сталого економічного розвитку можна реалізувати національні інтереси України [8, С. 49]. На сьогоднішній день в економічній літературі можна знайти досить багато трактувань поняття економічна безпека, які можна звести до трьох основних підходів, виходячи з позицій:

- захисту від різного роду загроз економіці країни;
- забезпеченості ресурсами для стійкого розвитку економіки;
- досягненні економічних цілей.

На нашу думку, жоден з цих підходів не відображає в достатній мірі сутність поняття «економічна безпека». Тому, під економічною безпекою ми пропонуємо розуміти здатність країни в умовах глобалізації та конкуренції забезпечувати стабільність та ефективність своєї економіки, максимально використовуючи весь наявний економічний потенціал, здійснюючи захист власних економічних інтересів від зовнішніх загроз, шляхом розвитку інноваційної діяльності та забезпечення соціальної стабільності.

Отже, ключовим, на нашу думку, у забезпеченні економічної безпеки є розвиток інноваційної діяльності підприємств. Саме він здатен забезпечити зростання ВВП та знизити рівень безробіття. Однак досягнути цих цілей неможливо без ефективного публічного управління. Розробка нових технологій, товарів і послуг не лише забезпечує конкурентоспроможність підприємств на ринку, але й сприяє підвищенню продуктивності праці, залученню інвестицій та створенню нових робочих місць. Ефективне публічне управління відіграє значну роль у стимулюванні інноваційної діяльності підприємств шляхом створення сприятливого законодавчого середовища, надання фінансової підтримки та розвитку інноваційної інфраструктури.

Інноваційна складова економічної безпеки виступає системою заходів, яка покликана забезпечити широке використання інноваційних нововведень та створити сприятливий інвестиційний клімат для виробництва. Ми можемо спостерігати, що вектор сучасного розвитку економіки багатьох країн все більше зміщується у напрямі інноваційної моделі функціонування господарства [9, С. 104].

Однією з ключових причин недостатньої конкурентоспроможності нашої продукції на світовому ринку є її низька інноваційність. В Україні частка реалізованої інноваційної продукції промислових підприємств в загальному її обсязі залишалася мізерною і не перевищує 2% [3]. За підсумками 2020 року кількість інноваційно-активних підприємств скоротилась порівняно з 2016 роком у 3,6 рази – до 2,28 тис. одиниць. Окрім того, частка інноваційно-активних у загальній кількості підприємств за цей період зменшилась з 28,1% до 8,5% [7]. За рівнем технологічності українська промисловість на третину позаду від показників ЄС, за часткою хай-тек-продукції в експорті відстає у чотири-вісім разів, за енергоефективністю — у десятеро [4].

Українська економіка зазнала значних втрат через війну, яка триває уже понад два роки. Багато підприємств зазнали значних збитків через знищення обладнання, переривання постачання сировини та евакуацію працівників. Це призвело до зниження виробництва, збільшення безробіття та загрози економічній стабільності України. Проте, війна ще не закінчилася і важко передбачити її тривалість. Продовження війни означає продовження зниження виробництва, збільшення безробіття, збільшення витрат на оборону та загрозу економічній стабільності. А тому цивільні інновації стають другорядними.

Протягом першого року після широкомасштабного вторгнення, яке сталося 24 лютого 2022 року, реальний ВВП України скоротився на 29,1%. Проте завдяки ефективним заходам органів публічного управління у 2023 р. економіка України почала потрохи оговтуватися і реальний ВВП зріс на 5,3% в порівнянні з 2022 р., хоча був значно нижчим, ніж у 2021 р. [2]. Для відновлення економіки після таких втрат потрібні комплексні заходи, включаючи відновлення інфраструктури, стимулювання інвестицій, реформування економіки та забезпечення стабільності. Однак такий процес може зайняти значний час і вимагатиме великих зусиль з боку органів публічного управління, бізнесу та міжнародних партнерів.

Починаючи з початку війни, бізнес в Україні постійно стикається з серйозними випробуваннями, такими як обстріли, переселення співробітників, відключення енергопостачання та зниження потоку платоспроможних клієнтів. У зв'язку з економічною нестабільністю в країні, підприємці були змушені пристосовуватися до ринкових умов, переглядати стратегії розвитку та розробляти нові підходи до роботи в умовах воєнного стану. Багато компаній припинили свою діяльність, переїхали з

окупованих територій в Центральну і Західну Україну, а деякі громадяни розпочали бізнес у Європі. Підприємства стикнулися з труднощами при бронюванні своїх співробітників, а тому досить часто втрачають кваліфікованих працівників через мобілізаційні процеси. Такий стан речей негативно відобразився на інноваційній діяльності підприємств. Головним завданням під час війни для більшості підприємств є вижити, як суб'єкт господарювання.

Всеохоплююча техніко-технологічна відсталість суб'єктів господарювання, звужений цикл виробництва, відсутність партнерських зв'язків між наукою та бізнесом, сировинна залежність від імпорту створюють значні загрози соціально-економічній безпеці держави та унеможливають її інноваційний шлях розвитку [10, С. 5]. Тому головним завданням органів публічного управління створити дієві механізми розвитку інноваційної діяльності, які допоможуть забезпечити економічну безпеку шляхом стимулювання технологічного прогресу, збільшення продуктивності праці, поліпшення якості життя населення та підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку.

Роль держави повинна полягати у виявленні можливостей для переорієнтації зусиль вітчизняних підприємств на інноваційну сферу та в подоланні технологічного відставання від розвинених країн. Важливо продовжувати стимулювати інноваційну діяльність національних підприємств, підтримувати дослідження та розвиток нових технологій, сприяти співпраці між бізнесом, наукою та державою. Тільки так Україна зможе забезпечити свою економічну безпеку в умовах швидких змін на світовому ринку. У протилежному випадку, це може призвести до «вимивання» національного багатства через механізм несприятливого обміну та втрати власних джерел економічного зростання у довгостроковій перспективі.

Публічні механізми розвитку інноваційної діяльності містить у собі низку інструментів і методів, які сприяють стимулюванню та підтримці інновацій у суспільстві. До таких механізмів можна віднести державні програми підтримки інновацій, виділення грантів і субсидій на дослідження та розробки, створення інноваційних центрів і технопарків, організацію конкурсів і конференцій у сфері інновацій, а також сприяння взаємодії між науковими установами, бізнесом і державою для ефективного впровадження нових технологій і рішень. Важливо, щоб публічні механізми розвитку інновацій були прозорими, доступними та ефективними, щоб створити сприятливе середовище для розвитку інноваційної діяльності та стимулювання економічного зростання.

Одним з основних публічних механізмів розвитку інноваційної діяльності є державне фінансування та підтримка інновацій. Держава може надавати різні форми підтримки, такі як субсидії, гранти, податкові пільги, кредити та інші інструменти для стимулювання інновацій у різних секторах економіки. Це сприяє збільшенню обсягів інвестицій в інноваційні проекти та розвиток нових технологій.

Більшість вітчизняних підприємств опинилися на межі виживання, тому не в змозі вкладати кошти в інноваційні розробки. Тут Україні варто скористатися досвідом США, які протягом десятиліть залишаються лідером у сфері інновацій. Їхня динамічна економіка, сприятливий клімат для підприємництва та сильна науково-дослідницька база відіграють вирішальну роль у цьому успіху. Уряд США щорічно інвестує значні кошти в науково-дослідні роботи, як у державному, так і в приватному секторі. Це дає можливість проводити передові дослідження та розробки в різних галузях, таких як медицина, енергетика, інформаційні технології та космос. США мають безліч всесвітньо відомих університетів та дослідницьких інститутів, які є центрами інновацій та співпраці між наукою та бізнесом.

Інноваційне лідерство США має величезний вплив на різні аспекти економіки та суспільства. Воно стимулює економічне зростання, забезпечує створення нових робочих місць, розвиток нових галузей та відкриття нових ринків. Інновації сприяють підвищенню рівня життя, оскільки вони призводять до створення нових продуктів і послуг, що

поліпшують якість життя населення. Крім того, інновації надають США конкурентну перевагу на світовому ринку, зміцнюючи їхню позицію серед інших країн. Не менш важливою є роль американських інновацій у впливі на світовий прогрес, сприяння розвитку різних сфер глобальної економіки і суспільства.

Україні необхідно застосовувати стратегію стимулювання інноваційної діяльності та підвищувати рівень наукоємності національного виробництва, задовольняючи внутрішній попит на інновації не за рахунок імпорту технологій, устаткування, а шляхом створення національного інноваційного продукту та його комерціалізації, зокрема на світовому ринку. Україна має всі шанси перетворитись із сировинно-орієнтованої держави на таку, яка експортує інноваційні продукти з великою доданою вартістю й технології, збільшує свій реальний ВВП за рахунок позитивного інноваційного бізнес-досвіду, новітньої інфраструктури (зокрема, освітньої) та креативності людської компоненти національного багатства (наприклад, щодо розроблення військових інновацій) [6, С. 22].

На жаль, стан інноваційної діяльності в Україні не можна назвати задовільним. Незважаючи на наявність потенціалу українських науковців та підприємців, інноваційний сектор країни стикається з численними викликами. Деякі з основних проблем, що гальмують розвиток інновацій в Україні, включають недостатній рівень інвестицій у науково-дослідну сферу, складність отримання фінансування для стартапів, недосконалу правову базу щодо інтелектуальної власності та відсутність стимулів для впровадження нововведень.

Багато наукових розробок, які робляться в Україні, не доводяться до стадії комерційного застосування. Це пов'язано з низкою факторів, таких як недосконала система інтелектуальної власності, відсутність зв'язків між наукою та бізнесом, а також бюрократичні бар'єри, відсутність фінансових ресурсів на просування інновацій у підприємств.

Розвиток інноваційної діяльності в Україні становить ключовий фактор для досягнення стійкого економічного росту та підвищення якості життя населення. Для успішної реалізації цієї мети необхідно збільшити інвестиції в науково-дослідницькі роботи як з боку держави, так і з боку приватного сектора. Також важливо посилити науково-дослідницьку базу країни, створивши сучасні наукові інститути та лабораторії, які могли б здійснювати передові дослідження та розробки.

Для поліпшення ситуації у сфері інновацій в Україні необхідно розглядати комплексний підхід. Серед можливих заходів можна назвати збільшення інвестицій у наукові дослідження та розвиток технологій, спрощення процедур фінансування для інноваційних проектів, удосконалення законодавства у сфері інтелектуальної власності, підтримку молодих підприємців та стартапів, а також створення сприятливих умов для співпраці між наукою, бізнесом та державою. Важливо також забезпечити створення структурованої системи підтримки інновацій та побудови механізмів моніторингу та оцінки ефективності реалізації інноваційних проектів. Тільки через спільні зусилля різних секторів суспільства можна досягти значного прогресу у розвитку інноваційної сфери в Україні.

Інший важливий аспект економічної безпеки – це захист економічних інтересів країни в умовах глобалізації. Держава повинна розвивати механізми захисту внутрішнього ринку від недобросовісних конкурентів, боротися зі зловживаннями у сфері міжнародної торгівлі та інвестицій, а також забезпечувати доступ до зовнішніх ринків для своїх виробників. Крім того, економічна безпека держави включає в себе захист критично важливої інфраструктури від кіберзагроз, забезпечення енергетичної безпеки, контроль над виробництвом та постачанням продовольства, безпеку праці та соціальний захист населення.

Будь-який елемент економічної безпеки можна значно посилити шляхом впровадження інновацій. Одним із напрямів, де інновації можуть значно посилити

економічну безпеку, є впровадження новітніх технологій виробництва. Впровадження автоматизації, штучного інтелекту, Інтернету речей та інших інноваційних рішень дозволяє підприємствам оптимізувати виробничі процеси, зменшувати витрати та підвищувати якість продукції. Це в свою чергу сприяє збільшенню ефективності сектору, збереженню робочих місць та залученню інвестицій.

Інновації також можуть бути важливим елементом забезпечення кібербезпеки країни. Запровадження новітніх технологій у галузі кіберзахисту дозволить підвищити рівень захищеності від кібератак, забезпечити конфіденційність даних та запобігти можливим кіберзлочинам. Інноваційні рішення у цій сфері сприяють зміцненню кіберінфраструктури та забезпеченню безпеки в інформаційному просторі.

Крім того, інновації можуть покращити енергоефективність за рахунок розвитку відновлювальних джерел енергії, що має важливе значення для забезпечення енергетичної безпеки країни. Впровадження нових технологій у сфері енергетики дозволить зменшити залежність від імпортованих видів палива та знизити викиди парникових газів.

Для забезпечення стабільного розвитку України у післявоєнний період необхідно здійснити модернізацію економіки. Модернізація вітчизняної економіки – це ключове завдання для зміцнення конкурентоспроможності нашої країни в умовах глобалізації. Вона повинна включати в себе застосування новітніх технологій, розвиток інновацій, підтримку малих та середніх підприємств, підвищення ефективності виробництва та експорту, сприяння підприємству та інвестиціям, а також формування сприятливого бізнес-середовища. Тільки таким чином ми зможемо вийти на новий рівень розвитку і забезпечити стабільний економічний ріст для наших громадян.

Модернізація України потребує комплексних та системних реформ, які мають бути послідовно та неухильно впроваджені. Україна на світовому ринку часто асоціюється з аграрною державою, незважаючи на високий науково-освітній потенціал. Проте, щоб відповідати сучасним умовам, вітчизняна економіка потребує інноваційної модернізації. Важливо, щоб українські підприємства займали важливі позиції в глобальних ланцюжках доданої вартості. Тому розвиток інноваційної економіки має ґрунтуватися не лише на досвіді країн, які вдало відновилися після війни або подвоїли свій ВВП за короткий час, але й на революційних ідеях, які могли б мати цінність для всього світу.

Незважаючи на складність ситуації, наразі важливо приступити до розробки стратегії відновлення країни після війни. Ця стратегія повинна містити заходи щодо відновлення інфраструктури, підтримки бізнесу, розвитку людського капіталу та інтеграції України у європейський та світовий контексти. Також необхідно забезпечити максимальну підтримку громадянам України, які постраждали від війни. Ця підтримка повинна включати надання фінансової допомоги, житлову підтримку, психологічну допомогу та інші необхідні заходи.

Свій перший глобальний проєкт відновлення, спрямований на прискорення сталого економічного зростання країни протягом наступних десяти років, Україна презентувала у 2022 р. на міжнародній конференції в Лугано (Швейцарія). Цей план включає ряд національних програм, спрямованих на досягнення ключових результатів, таких як зміцнення інституційної спроможності, розвиток цифрової держави, підвищення безпеки та оборони, прагнення до інтеграції, охорона навколишнього середовища, енергетична незалежність, поліпшення бізнес-середовища, забезпечення конкурентоспроможного доступу до капіталу, макрофінансова стабільність, розвиток галузей економіки з високою доданою вартістю, розширення та інтеграція логістики, відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів, розвиток соціальної інфраструктури, системи освіти, охорони здоров'я, культури, спорту та ефективної соціальної політики [11].

Публічне управління інноваційним розвитком в Україні, з фокусом на впровадженні передових технологій, дозволить вітчизняним компаніям не лише виходити на міжнародні ринки з конкурентоспроможною продукцією, а й здійснювати імпортозаміщення у тих сферах, де на внутрішньому ринку переважно присутні іноземні виробники.

Високотехнологічне виробництво зможе відіграти ключову роль у підвищенні рівня економічної безпеки нашої держави, включаючи оборонну промисловість.

У сучасних умовах інноваційна модернізація економіки набуває якісно нового змісту і є однією з передумов розвитку країн світу та підвищення їх конкурентоспроможності на світових ринках. Вона передбачає нарощування інноваційного потенціалу країни, створення умов для розвитку різних галузей економіки, оновлення їхньої матеріально-технічної бази, стимулювання інвестиційних процесів, впровадження сучасного типу виробничих технологій для виробництва інноваційної конкурентоспроможної продукції як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках, розвиток безпосередньо на виробництві наукоємних галузей, що забезпечують отримання найкращих результативних показників інноваційних підприємств [1, С. 22].

Рівень інноваційної активності на підприємствах істотно залежить від трьох ключових факторів: державної інноваційної політики, наявності конкурентів, попиту на інновації. Світовий досвід підтверджує, що малі організаційні форми, такі як венчурні фірми, фірми-спінофф, та стартапи, відіграють ключову роль у трансформації економічних механізмів і структурної перебудови. Розвиток стартапів сприяє науково-технічному прогресу та прискорює впровадження новітніх досягнень науки і техніки у виробництво. Тому органам публічного управління важливо підтримувати приток капіталу в Україну від приватних та інституційних інвесторів і розвивати цю сферу діяльності.

В Україні венчурний капітал має низький рівень розвитку, і жоден з венчурних фондів не вкладає гроші в розвиток технологій шостого технологічного устрою [5]. Одним з можливих шляхів розвитку венчурного капіталу є створення венчурних фондів з державною підтримкою. Ці фонди можуть надавати фінансову підтримку стартапам і технологічним компаніям, що розвивають технології шостого технологічного устрою. Такий підхід дозволить залучити приватний капітал та стимулювати інвестиції у високотехнологічні проекти. Важливо сприяти розвитку венчурного екосистеми в країні, залучаючи до цього процесу різноманітні галузі та громадські організації. Окрім цього, слід розглянути можливість розвитку державних інкубаторів та акселераторів для підтримки стартапів і розвитку нових технологій. Ці установи можуть надавати стартапам не лише фінансову підтримку, але й консультації з розвитку бізнесу.

Публічні механізми розвитку інноваційної діяльності в Україні повинні включати у себе різноманітні програми, проекти та ініціативи, які забезпечать підтримку та стимулюють інноваційну активність підприємств в різних сферах економіки. Важливим елементом публічних механізмів може бути фінансова підтримка інноваційних проектів через надання грантів, субсидій або податкових пільг для інноваційних підприємств. З метою поширення кращих практик та знань у сфері інновацій, можливо організувати конференції, семінари та навчальні програми з участю вітчизняних і закордонних експертів. Це дозволить створити обмін досвідом та сприятиме створенню мереж співпраці у галузі інновацій.

Важливо забезпечити активізацію інноваційної діяльності малих та середніх підприємств. В цьому напрямку публічному управлінню доцільно зосередитися на розробці спеціальних програм для підтримки малих та середніх інноваційних підприємств, таких як кредитування, консультації та навчання; сприятимуть патентуванню та комерціалізації інноваційних розробок, зокрема шляхом спрощення процедур та зниження витрат на отримання патентів. Варто знизити податкове навантаження на підприємства, які здійснюють інноваційні розробки V та VI технологічного укладів. Ці механізми сприятимуть розвитку інноваційної діяльності в Україні, стимулюватимуть підприємства до впровадження нових технологій та підвищать рівень економічної безпеки держави.

Важливо, щоб публічні механізми розвитку інноваційної діяльності були цільовими, ефективними, прозорими та гнучкими. Вони мають бути спрямованими на підтримку пріоритетних напрямків економічного розвитку, забезпечувати максимальну віддачу від

інвестованих коштів, бути зрозумілими та доступними для всіх підприємств, а також здатними адаптуватися до мінливих ринкових умов.

Висновки. Головна мета інноваційної діяльності полягає в тому, щоб створювати та впроваджувати нові ідеї, продукти, процеси та послуги, які сприятимуть розвитку економіки країни. Забезпечення умов для розвитку інновацій – важлива складова економічної безпеки, оскільки інноваційна діяльність дозволяє країні бути визнаною на світовому ринку та займати лідируючі позиції у важливих галузях.

Початок війни, в результаті вторгнення російських збройних сил в Україну, перервав звичайний ритм роботи підприємств в країні. Проте навіть у складних воєнних умовах українські підприємства намагаються продовжувати свій розвиток. Їхні зусилля в напрямку продовження розвитку свідчать про впевненість в майбутньому країни, а також про важливість економічного стабілізації у складних часах. Це свідчить про великий потенціал та віру в успіх українського бізнесу навіть у найважчих періодах

Проте вітчизняним підприємствам важко впоратися самостійно з наслідками воєнної російської агресії. Тому публічне управління повинне бути спрямоване на стимулювання розвитку економіки та надання необхідної підтримки та допомоги інноваційним підприємствам у складних ситуаціях. Важливою є модернізації економіки та перехід на виробництво товарів V та VI технологічного укладів.

Впровадження ефективних публічних заходів для підтримки інноваційної діяльності є критично важливою для забезпечення економічної безпеки України. Україна може досягти успіху в цій сфері шляхом створення сприятливого середовища для інновацій. Запропоновані нами механізми публічного управління дадуть змогу захистити економічні інтереси країни в умовах глобалізації та асоціювати Україну не тільки як «житницю Європи», а як промислово розвинуту економіку з налагодженим виробництвом конкурентоспроможних високотехнологічних товарів.

Заохочуючи наукові дослідження та розробки, посилюючи співпрацю між науковими колами та промисловістю, надаючи фінансування та стимули для інноваційних проєктів, а також створюючи сприятливе регуляторне середовище, Україна може підвищити свій інноваційний потенціал та зміцнити економічну безпеку. Важливо, щоб уряд, приватний сектор та наукова спільнота працювали разом над впровадженням ефективних механізмів стимулювання інновацій та забезпечення сталого економічного зростання в країні.

Перспективами подальших досліджень є оцінювання стану розвитку венчурного фінансування в Україні та розробка заходів публічного управління щодо зростання темпів залучення венчурного капіталу в вітчизняну економіку.

1. Білик Р.С. Механізми інноваційної модернізації економіки в умовах глобального розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 26. Ч. 1. С. 17-24.
2. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/imf/arhiv/nr/nr_pot_u.htm (дата звернення: 28.03.2024).
3. Григоренко Ю. Частка інноваційної продукції в Україні не перевищує 2%. *GMK Center*. URL: <https://gmk.center/ua/infographic/chastka-innovacijnoi-produkcii-v-ukraini-ne-perevishhuie-2/> (дата звернення: 07.03.2024).
4. Жмеренецький О. Інновації або смерть: як бізнесу вижити на тонучому кораблі «Україна». *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/08/16/628080/> (дата звернення: 08.03.2024)
5. Загурський В.Ф. Державно-інституційне забезпечення інноваційної моделі економіки. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. №2. С. 144-149.
6. Квак М.В. Детермінанти формування траєкторії інноваційного розвитку держави в сучасному економічному просторі. *Економічний простір*. 2020. №155. С. 20-24.
7. Колісніченко В. Уряд виніс на розгляд у Верховну Раду законопроект про інноваційні парки. *GMK Center*. URL: <https://gmk.center/ua/news/uryad-vinis-na-rozglyad-u-verhovnu-radu-zakonoprojekt-pro-innovacijni-parki/> (дата звернення: 07.03.2024).
8. Лисяк О.М. Економічна безпека держави в умовах її становлення. *Економічний аналіз*. 2021. № 1. Т. 31. С. 47-56.
9. Неустров Ю.Г. Роль інновацій у забезпеченні економічної безпеки. *Агросвіт*. 2022. №7-8. С. 103-108.

10. Охріменко І.В., Вдовенко Н.М., Овчаренко Є.І., Гнатенко І.А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*. 2021. №8. С. 4-9.
11. Шмигаль назвав чотири джерела коштів на відновлення України після війни. Аналітичний портал «Слово і діло»: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/19/novyna/finansy/shmyhal-nazvav-chotyry-dzherela-koshtiv-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny> (дата звернення: 08.02.2024).
12. Як змінився агроекспорт України і його структура за 2023 рік? *AgroPolit.com*. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2126/2055> (дата звернення: 06.03.2024).

References

1. Bilyk, R.S. "Mechanisms of innovative modernisation of the economy in the context of global development." *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, issue 26, 2019, part 1, pp. 17-24.
2. State Statistics Service of Ukraine: official website, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 28.03.2024.
3. Hryhorenko, Yu. "The share of innovative products in Ukraine does not exceed 2%." GMK Center, www.gmk.center.ua/infographic/chastka-innovacijnoi-produkcii-v-ukraini-ne-perevishhuie-2/. Accessed 07.03.2024.
4. Zhmerenetskyi, O. "Innovation or death: how businesses can survive on the sinking ship Ukraine." *Ekonomichna Pravda*, www.epravda.com.ua/publications/2017/08/16/628080/. Accessed 08.03.2024.
5. Zahurskyi, V.F. "State and institutional support of the innovative model of economy." *Economics, management and administration*, no 2, 2023, pp. 144-149.
6. Kvak, M.V. "Determinants of formation of the trajectory of innovative development of the state in the modern economic space." *Economic space*, no 155, 2020, pp. 20-24.
7. Kolisnichenko, V. "The government has submitted a draft law on innovation parks to the Verkhovna Rada for consideration." GMK Center, www.gmk.center.ua/news/uryad-vinis-na-rozglyad-u-verhovnu-raduzakonoproekt-pro-innovacijni-parki/. Accessed 07.03.2024.
8. Lysiak, O.M. "Economic security of the state in the conditions of its formation." *Economic analysis*, vol. 31, no 1, 2021, pp. 47-56.
9. Neustroiev, Yu.H. "The role of innovation in ensuring economic security." *Agrosvit*, no7-8, 2022, pp. 103-108.
10. Okhrimenko, I.V., Vdovenko, N.M., Ovcharenko, Ye.I., and I.A. Hnatenko. "Innovations in the system of strategic management of national economic security in the context of risks and uncertainty of globalisation." *Economy and State*, no 8, 2021, pp. 4-9.
11. "Shmyhal names four sources of funds for Ukraine's post-war reconstruction." Analytical portal "Slovo i Dilo", www.slovoidilo.ua/2023/01/19/novyna/finansy/shmyhal-nazvav-chotyry-dzherela-koshtiv-vidnovlennya-ukrayiny-pislya-vijny. Accessed 08.02.2024.
12. "How did Ukraine's agricultural exports and their structure change in 2023?" *AgroPolit.com*. www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2126/2055. Accessed 06.03.2024.

УДК 354+321+355+327

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.95-112>

Підлісна Т. В.

РОЛЬ КАДРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КІБЕРБЕЗПЕКИ КРИТИЧНО ВАЖЛИВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова,
кафедра публічного управління та адміністрування,
вул. Героїв Майдану, 8, Хмельницький,
29000, Україна,
тел.: +38(0382) 71-75-80
e-mail: tanyapidlisna05@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7492-923X>

Анотація. Дослідження спрямоване на вивчення стратегій посилення ролі персоналу в кібербезпеці в організаційних умовах. Основна мета полягає в ідентифікації найбільш ефективних підходів для забезпечення активної участі персоналу в захисті від кіберзагроз та збереженні кібербезпеки в організаціях. Дослідження ґрунтується на аналізі літературних джерел, включаючи наукові статті, матеріали, звіти та практичні бізнес кейси. Застосовуються методи синтезу та

аналізу для визначення стратегій та практичних рекомендацій для організацій. В ході дослідження виявлено ряд стратегій для підвищення ролі персоналу в кібербезпеці, включаючи комплексне навчання та підвищення обізнаності, створення культури безпеки, визначення чітких ролей та обов'язків, сприяння міжфункціональній співпраці та забезпечення визнання та заохочення. Ці результати мають значущість для практичного застосування в організаціях. Автор дослідження пропонує концептуальний алгоритм розуміння забезпечення кібербезпеки через активну участь персоналу в організаціях та розглядає стратегії, які можуть бути застосовані для підвищення ефективності кіберзахисту. Рекомендації та висновки дослідження мають практичне значення для організацій, що прагнуть зміцнити свій кіберзахист та максимізувати внутрішні ресурси для захисту від кіберзагроз.

Основні висновки дослідження підкреслюють важливість персоналу як критичного компонента стратегій кібербезпеки. Персонал служить першою лінією захисту від кіберзагроз, виступаючи в ролі "людського файрвола" для виявлення, запобігання та реагування на потенційні інциденти безпеки. Пропагуючи свідомість безпеки серед персоналу, організації можуть суттєво знизити ймовірність успішних кібер-атак та мінімізувати наслідки порушень безпеки. Дослідження також підкреслює необхідність комплексних програм навчання, постійної освіти та інформаційних кампаній для оснащення персоналу знаннями та навичками, необхідними для розпізнавання та зменшення кібер-ризиків. Крім того, дослідження наголошує на важливості чітких ролей і обов'язків, міжфункціональної співпраці та стимулювання кібербезпеки для формування культури свідомості безпеки та активної оборони.

Більше того, дослідження надає детальний аналіз прикладів з різних організацій, які успішно впровадили ініціативи з кібербезпеки. Ці приклади пропонують цінну інформацію про ефективні практики, включаючи створення команд реагування на інциденти (IRT), впровадження програм навчання з кібербезпеки та проактивні стратегії пом'якшення внутрішніх загроз. Досліджуючи ці реальні приклади, організації можуть отримати практичні поради щодо покращення своєї кібербезпеки та стійкості до розвиваючих кіберзагроз.

Дослідження підкреслює, що активна участь персоналу є вирішальною для ефективного впровадження та підтримки заходів кібербезпеки в організаціях. Інвестуючи в навчання персоналу, сприяючи формуванню культури свідомості безпеки та просуваючи співпрацю, організації можуть покращити свою здатність захищатися від кіберзагроз і забезпечити безпеку своєї критичної інфраструктури. Висновки та рекомендації цього дослідження мають на меті надати практичні поради та стратегії для організацій, що прагнуть зміцнити свою кібербезпеку та максимізувати свої внутрішні ресурси для ефективного захисту від кіберзагроз.

Ключові слова: кібербезпека, персонал, стратегії, навчання, культура безпеки, роль персоналу.

Pidlisna T. V.

THE ROLE OF PERSONNEL IN ENSURING THE CYBERSECURITY OF CRITICALLY IMPORTANT INFRASTRUCTURE OF UKRAINE

Khmelnytskyi University of Management and Law named after
Leonid Yuzkov,
Department of Public Management and Administration,
Heroiv Maidanu str., 8, Khmelnytskyi,
29000, Ukraine,
tel.: +38(0382) 71-75-80
e-mail: tanyapidlisna05@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7492-923X>

Abstract. The research aims to study strategies for enhancing the role of personnel in cybersecurity within organizational settings. The main objective is to identify the most effective approaches to ensure active participation of personnel in defending against cyber threats and maintaining cybersecurity in organizations. The study is based on the analysis of literature sources, including scholarly articles, materials, reports, and practical case studies. Synthesis and analysis methods are applied to determine strategies and practical recommendations for organizations. The research identified a range of strategies for enhancing the role of personnel in cybersecurity, including comprehensive training and awareness

raising, fostering a culture of security, defining clear roles and responsibilities, promoting cross-functional collaboration, and providing recognition and incentives. These results have practical significance for implementation in organizations. The research offers an original perspective on cybersecurity through the active participation of personnel in organizations and considers strategies that can be applied to enhance the effectiveness of cybersecurity measures. The recommendations and conclusions of the study have practical significance for organizations seeking to strengthen their cybersecurity and maximize internal resources for protection against cyber threats.

Key findings of the research emphasize the importance of personnel as a critical component of cybersecurity strategies. Personnel serve as the first line of defense against cyber threats, acting as a "human firewall" to detect, prevent, and respond to potential security incidents. By promoting a security-conscious mindset among personnel, organizations can significantly reduce the likelihood of successful cyber-attacks and minimize the impact of security breaches. The study also highlights the necessity of comprehensive training programs, continuous education, and awareness campaigns to equip personnel with the knowledge and skills required to recognize and mitigate cyber risks. Additionally, the research underscores the importance of clear roles and responsibilities, cross-functional collaboration, and incentivizing cybersecurity efforts to foster a culture of security awareness and proactive defense.

The research provides a detailed analysis of case studies from various organizations that have successfully implemented cybersecurity initiatives. These case studies offer valuable insights into effective practices, including the establishment of Incident Response Teams (IRT), the implementation of security awareness training programs, and proactive insider threat mitigation strategies. By examining these real-world examples, organizations can gain practical guidance on enhancing their cybersecurity posture and resilience against evolving cyber threats.

The research emphasizes that the active involvement of personnel is crucial for the effective implementation and maintenance of cybersecurity measures within organizations. By investing in personnel training, fostering a culture of security awareness, and promoting collaboration, organizations can enhance their ability to defend against cyber threats and safeguard their critical infrastructure. The findings and recommendations of this study are intended to provide practical insights and strategies for organizations aiming to strengthen their cybersecurity defenses and maximize their internal resources for effective protection against cyber threats.

Keywords: cybersecurity, personnel, strategies, training, security culture, role of personnel.

Introduction. In contemporary society, critical infrastructure plays a pivotal role in sustaining essential services, economic stability, and national security, encompassing sectors such as energy, transportation, telecommunications, and healthcare. With the rapid digitization and interconnectivity of critical infrastructure systems, the importance of cybersecurity has become paramount [1]. Cybersecurity involves protecting digital assets, networks, and information systems from cyber threats, which can include unauthorized access, disruption, or destruction. In the context of critical infrastructure, cybersecurity assumes heightened significance due to the potential catastrophic consequences of cyber-attacks. Unlike traditional physical threats, cyber threats can propagate swiftly and surreptitiously, potentially causing widespread disruption, economic loss, and even loss of life [2]. The increasing reliance on interconnected digital systems within critical infrastructure has expanded the attack surface for malicious actors, including nation-states, criminal organizations, and hacktivists. These adversaries exploit vulnerabilities in software, hardware, and human factors to compromise critical systems, disrupt operations, and undermine public trust [3].

The significance of cybersecurity in critical infrastructure is underscored by several key factors. Firstly, interdependencies among critical infrastructure sectors mean that disruptions in one sector can cascade into others. For instance, a cyber-attack targeting the energy grid can impact transportation, telecommunications, and emergency services, leading to widespread chaos and disruption. Secondly, the economic ramifications of cyber-attacks on critical infrastructure can be severe, ranging from direct financial losses to long-term damage to business continuity and investor confidence. The costs associated with remediation, system restoration, and reputation damage can be substantial, affecting both public and private stakeholders.

Thirdly, critical infrastructure is intrinsically linked to national security, with its disruption posing significant risks to sovereignty, defense capabilities, and geopolitical stability. Nation-states may target adversary infrastructure during times of conflict or as part of strategic espionage campaigns, amplifying the importance of robust cybersecurity measures [5]. Finally, many critical infrastructure services directly impact public safety and well-being, including healthcare, emergency response, and water supply.

Cyber-attacks targeting these sectors can have life-threatening consequences, compromising essential services and undermining societal resilience [7]. Given these multifaceted challenges, ensuring the cybersecurity of critical infrastructure is imperative for safeguarding national interests, preserving societal functions, and mitigating risks to public safety and security. Effective cybersecurity strategies must encompass proactive risk management, continuous monitoring, and collaboration across sectors, disciplines, and international borders. Moreover, investing in cybersecurity awareness, workforce training, and technological innovation is essential to stay ahead of evolving threats and safeguard the integrity and resilience of critical infrastructure systems.

Cybersecurity has emerged as a critical concern in today's interconnected digital world, where organizations and individuals face a multitude of cyber threats that jeopardize the confidentiality, integrity, and availability of digital assets. Recent research and publications have underscored the escalating nature of cyber threats, including ransomware attacks, data breaches, phishing scams, and sophisticated malware infections. These threats not only pose significant risks to individual privacy and organizational security but also have far-reaching implications for national security, economic stability, and societal well-being [8].

Amidst this backdrop, it is imperative to examine the current state of cybersecurity research and practice to identify key challenges, trends, and areas for improvement. Recent studies have highlighted the growing sophistication and frequency of cyber-attacks, the widening cybersecurity skills gap, and the evolving regulatory landscape surrounding data privacy and security. Additionally, advancements in technology, such as the Internet of Things (IoT), artificial intelligence (AI), and cloud computing, have introduced new vulnerabilities and attack surfaces, further complicating the cybersecurity landscape.

In light of these developments, this research aims to address the pressing issue of enhancing personnel's role in cybersecurity within organizational settings. Specifically, this study focuses on identifying strategies and best practices for empowering personnel to play a proactive and effective role in defending against cyber threats and safeguarding organizational assets. By exploring this critical aspect of cybersecurity, the research seeks to contribute to the ongoing discourse on cybersecurity resilience and provide practical insights for organizations seeking to bolster their security posture in the face of evolving cyber threats.

Cybersecurity is a pressing concern for Ukraine, especially regarding its critically important infrastructure. Various studies have contributed to understanding the structural and classification characteristics of information security [1]. Skrynkovskyy and Malashko outlined priority areas for improving information security in Ukraine, shedding light on the importance of robust cybersecurity measures to protect vital infrastructure [1].

Legal frameworks play a crucial role in supporting cybersecurity efforts, as highlighted by Bakalinska and Bakalynskyy [3]. Their research emphasized the significance of legal support for cybersecurity in Ukraine, underscoring the need for comprehensive legislation to address cyber threats effectively.

Tykhomyrov explored the role of ensuring information security as a function of the modern state, emphasizing the importance of cybersecurity in maintaining national sovereignty and integrity [5]. The study emphasized the need for proactive measures to mitigate cyber threats and protect critical infrastructure from potential attacks.

In the context of critical infrastructure protection, Biriukov and Kondratov highlighted key challenges and prospects for implementation in Ukraine [11]. Their research underscored the

importance of developing comprehensive strategies and protocols to safeguard critical infrastructure assets against cyber threats.

Modern approaches to detecting and identifying critical infrastructure objects were discussed by Hnatiuk, Sydorenko, and Duksenko [12]. Their study outlined innovative methods for identifying and protecting critical infrastructure assets, emphasizing the role of advanced technologies and surveillance systems in enhancing cybersecurity measures.

Furthermore, Hnatiuk, Riabyi, and Liadovska analyzed approaches to defining critical information infrastructure and its protection [13]. Their research provided valuable insights into the challenges and considerations involved in safeguarding critical information assets against cyber threats.

The relevance of this research is underscored by the increasing frequency and severity of cyber-attacks targeting organizations of all sizes and sectors. As cyber threats continue to evolve and proliferate, organizations must recognize the importance of investing in their personnel and cultivating a culture of security awareness and vigilance. By addressing the role of personnel in cybersecurity, this research aims to offer practical recommendations and actionable insights to help organizations mitigate cyber risks and enhance their overall resilience in today's dynamic threat landscape.

Task statement. The research objective is to identify and explore key areas for future research in the field of cybersecurity, with a focus on addressing emerging challenges and advancing cybersecurity practices. The aim is to formulate recommendations that inform and guide scholarly inquiry, practical interventions, and policymaking efforts in cybersecurity.

To achieve this objective, the research methodology involves a comprehensive review and analysis of existing literature, scholarly publications, industry reports, and expert opinions on cybersecurity trends, threats, and best practices. This includes synthesizing insights from academic research, case studies, and real-world experiences to identify gaps, opportunities, and areas of concern in current cybersecurity discourse.

The research methodology incorporates a qualitative approach, such as expert consultations and thematic analysis of secondary data sources. By consulting with cybersecurity professionals, practitioners, policymakers, and other relevant stakeholders, the research aims to gather perspectives and insights on the most pressing cybersecurity issues and potential avenues for future research.

The research methodology emphasizes a collaborative and interdisciplinary approach, leveraging insights and expertise from multiple disciplines, including computer science, psychology, law, economics, and public policy. By integrating diverse perspectives and methodologies, the research seeks to generate holistic and actionable recommendations for advancing cybersecurity research, practice, and policy.

The research objective is to inform evidence-based decision-making and contribute to the ongoing dialogue on cybersecurity by identifying key research priorities, methodologies, and avenues for future inquiry in this critical domain.

Results.

1. Overview of the critically important infrastructure in Ukraine and importance of personnel in maintaining cybersecurity. Ukraine possesses a diverse array of critical infrastructure sectors vital for the functioning of its economy, society, and national security. These sectors encompass various domains, each playing a crucial role in sustaining essential services and supporting the country's development [1].

Ukraine's energy sector is one of the most significant components of its critical infrastructure. It includes electricity generation, transmission, and distribution networks, as well as natural gas pipelines and storage facilities. The country relies heavily on nuclear power, coal, and natural gas for electricity generation, with nuclear power accounting for a significant portion of its energy mix. Ensuring the security and resilience of Ukraine's energy infrastructure is essential for maintaining a stable power supply and supporting industrial production, heating, and transportation [3].

Ukraine boasts an extensive transportation network comprising roads, railways, ports, and airports. The transportation sector plays a crucial role in facilitating domestic and international trade, passenger travel, and logistics operations [14]. Key infrastructure elements include major highways connecting cities and regions, railway networks for freight and passenger transportation, as well as seaports on the Black Sea and the Dnieper River. Protecting transportation infrastructure is vital for ensuring the efficient movement of goods and people, supporting economic growth, and maintaining connectivity with neighboring countries and global markets.

Telecommunications and IT infrastructure are fundamental to Ukraine's modern economy and society. The country has a well-developed telecommunications network, including landline and mobile phone services, internet connectivity, and data centers. Ukraine's IT sector is also growing rapidly, with a thriving ecosystem of software development companies, IT services providers, and tech startups [4]. Securing telecommunications and IT infrastructure is critical for safeguarding digital communication channels, protecting sensitive data, and preventing cyber-attacks on information systems and networks.

Ukraine's industrial and manufacturing sector encompasses a wide range of facilities, including steel mills, chemical plants, machinery factories, and automotive assembly plants. These facilities are essential for producing goods, raw materials, and intermediate products for domestic consumption and export. Ensuring the security and reliability of industrial infrastructure is essential for maintaining productivity, meeting market demands, and supporting economic development in key industrial regions across the country [4].

Ukraine's water supply and sanitation systems are critical for ensuring public health, hygiene, and environmental sustainability. The country relies on a network of water treatment plants, reservoirs, pipelines, and pumping stations to provide clean drinking water to urban and rural communities. Additionally, wastewater treatment facilities play a crucial role in managing and treating sewage and industrial effluents to protect water quality and prevent pollution of natural water bodies. Safeguarding water supply and sanitation infrastructure is essential for preserving public health, mitigating waterborne diseases, and promoting sustainable water management practices [2].

Ukraine's critically important infrastructure spans multiple sectors and plays a vital role in supporting the country's economy, society, and national security. Protecting and securing this infrastructure is paramount for ensuring the resilience, sustainability, and prosperity of Ukraine's development efforts in the face of emerging challenges and threats [9].

Personnel are central to the effective implementation and maintenance of cybersecurity measures within any organization or critical infrastructure sector. Their roles extend beyond the deployment of technical solutions and encompass a wide range of activities aimed at protecting digital assets, mitigating cyber threats, and fostering a culture of security awareness. Several key reasons underscore the importance of personnel in maintaining cybersecurity:

Personnel serve as the first line of defense against cyber threats, acting as a "human firewall" to detect, prevent, and respond to potential security incidents. Through training and awareness programs, employees are empowered to recognize phishing attempts, suspicious activities, and other common tactics employed by cyber attackers. By promoting a security-conscious mindset among personnel, organizations can significantly reduce the likelihood of successful cyber-attacks and minimize the impact of security breaches [6].

Personnel play a critical role in ensuring compliance with cybersecurity regulations, industry standards, and internal policies governing data protection and privacy. They are responsible for implementing security controls, conducting risk assessments, and maintaining documentation to demonstrate adherence to regulatory requirements. By actively engaging personnel in compliance efforts, organizations can mitigate legal and financial risks associated with non-compliance and safeguard sensitive information from unauthorized access or disclosure.

In the event of a cybersecurity incident, personnel are instrumental in orchestrating an effective response and facilitating rapid recovery efforts. Trained incident response teams and designated security personnel are tasked with detecting, analyzing, and containing security breaches, minimizing their impact on operations and mitigating further damage. By leveraging their expertise and collaboration skills, personnel can expedite the restoration of critical systems, restore data integrity, and restore business continuity following a cyber-attack [10].

Personnel awareness and training programs are essential components of an organization's cybersecurity strategy, equipping employees with the knowledge and skills needed to recognize and mitigate cyber risks. Training initiatives cover a wide range of topics, including password security, safe browsing practices, social engineering awareness, and incident reporting procedures. By investing in ongoing education and awareness-raising activities, organizations can foster a security-conscious culture and empower personnel to proactively contribute to cybersecurity efforts.

Personnel are also a potential source of insider threats, including accidental errors, negligence, or malicious intent. Effective cybersecurity measures involve implementing controls and monitoring mechanisms to detect and mitigate insider threats proactively. This may include access controls, user behavior analytics, and regular security awareness training to educate personnel about the risks associated with unauthorized data access or misuse. By addressing insider threats, organizations can reduce the likelihood of insider attacks and protect sensitive information from internal breaches.

Personnel play a vital role in maintaining cybersecurity within organizations and critical infrastructure sectors. Their active involvement in security initiatives, compliance efforts, incident response, and awareness training is essential for mitigating cyber risks, protecting digital assets, and ensuring the resilience of systems and networks against evolving threats. By recognizing the importance of personnel in cybersecurity and investing in their training and development, organizations can strengthen their cybersecurity posture and effectively mitigate the ever-growing array of cyber threats.

2. Analysis of personnel's role in cybersecurity. Cybersecurity within organizations and critical infrastructure sectors requires a multidisciplinary approach involving various stakeholders with distinct roles and responsibilities. Identifying and understanding the key personnel involved in cybersecurity is essential for effective collaboration, coordination, and decision-making. Several roles and positions are integral to cybersecurity efforts, each contributing specialized expertise and insights to the overall security posture. The following are key personnel involved in cybersecurity:

The Chief Information Security Officer (CISO) is a senior executive responsible for overseeing the organization's cybersecurity strategy, policies, and initiatives. The CISO typically reports to the Chief Information Officer (CIO) or Chief Executive Officer (CEO) and plays a pivotal role in aligning cybersecurity objectives with business goals, managing cybersecurity risks, and ensuring regulatory compliance. The CISO leads a team of cybersecurity professionals and coordinates with other departments to implement security controls, incident response plans, and security awareness programs [11].

Security Operations Center (SOC) analysts are tasked with monitoring and analyzing security events and incidents within an organization's network and information systems. They use specialized tools and technologies to detect, investigate, and respond to potential security threats in real-time. SOC analysts play a crucial role in triaging security alerts, conducting threat hunting activities, and coordinating incident response efforts to mitigate cyber risks effectively.

Network security engineers are responsible for designing, implementing, and maintaining network security infrastructure to protect against unauthorized access, data breaches, and network-based attacks. They deploy firewalls, intrusion detection systems (IDS), and other security appliances to monitor and secure network traffic, as well as configure virtual private networks (VPNs) and encryption protocols to safeguard data in transit. Network security

engineers also conduct vulnerability assessments and penetration testing to identify and remediate security vulnerabilities in network devices and systems [10].

Information security managers are responsible for developing and implementing information security policies, procedures, and standards to safeguard the organization's data assets and information systems. They assess security risks, define security requirements, and collaborate with business units to ensure the effective implementation of security controls. Information security managers also oversee security awareness training programs, conduct security audits, and manage incident response and recovery efforts to mitigate cyber threats effectively [11].

Incident Response Team (IRT) members are designated individuals responsible for coordinating and executing the organization's incident response plan in the event of a cybersecurity incident or breach. The IRT typically consists of representatives from various departments, including IT, legal, communications, and human resources, to address the technical, legal, and operational aspects of incident response. IRT members play a critical role in assessing the severity of security incidents, containing the impact, and restoring normal operations while adhering to regulatory requirements and best practices.

Security awareness trainers are responsible for educating employees about cybersecurity best practices, policies, and procedures to mitigate cyber risks and promote a culture of security awareness within the organization. They develop training materials, conduct cybersecurity awareness sessions, and provide ongoing support and guidance to employees on security-related matters. Security awareness trainers play a crucial role in empowering personnel to recognize and respond to cyber threats proactively, thereby reducing the organization's overall risk exposure.

Table 1 represents a comparative analysis of the roles and responsibilities of key personnel involved in cybersecurity within organizations and critical infrastructure sectors [12].

The comparative analysis highlights the diverse expertise required across different cybersecurity roles. From leadership and communication skills for CISOs to technical proficiency in network security for engineers, each role brings unique capabilities to the cybersecurity landscape. Organizations should prioritize building multidisciplinary teams that encompass a wide range of skills and competencies to effectively address cyber threats and challenges.

Effective cybersecurity requires seamless collaboration and coordination among various personnel roles. Incident response teams must work closely with SOC analysts, network security engineers, and information security managers to detect, analyze, and respond to security incidents promptly. Cross-functional collaboration enhances the organization's ability to mitigate cyber risks and ensure a unified approach to cybersecurity governance and operations [13].

The rapidly evolving nature of cyber threats necessitates continuous learning and development across all cybersecurity roles. Security awareness trainers must stay abreast of emerging threats and mitigation techniques to deliver relevant and impactful training programs to employees. Likewise, network security engineers and SOC analysts must undergo regular training and certification to remain proficient in the latest cybersecurity technologies and methodologies.

Cybersecurity efforts should be guided by a risk-based approach that prioritizes resources and investments based on the organization's unique risk profile and threat landscape. Information security managers play a crucial role in conducting risk assessments, defining security requirements, and implementing controls to mitigate identified risks effectively. By aligning cybersecurity activities with business objectives and risk tolerance levels, organizations can optimize their cybersecurity posture and resource allocation.

Table 1

A comparative analysis of the roles and responsibilities of key personnel involved in cybersecurity

№	Role	Responsibilities	Skills/expertise required
1.	CISO	<ul style="list-style-type: none"> - overseeing cybersecurity strategy, policies, and initiatives. - aligning cybersecurity objectives with business goals. - managing cybersecurity risks and ensuring regulatory compliance. 	<ul style="list-style-type: none"> - strong leadership and communication skills. - deep understanding of cybersecurity principles and best practices. - experience in risk management and regulatory compliance.
2.	SOC analysts	<ul style="list-style-type: none"> - monitoring and analyzing security events and incidents. - detecting and responding to potential security threats. - coordinating incident response efforts with other teams. 	<ul style="list-style-type: none"> - proficiency in security information and event management (SIEM) tools. - knowledge of cybersecurity threats, vulnerabilities, and attack techniques. - analytical and problem-solving skills.
3.	Network security engineers	<ul style="list-style-type: none"> - designing, implementing, and maintaining network security infrastructure. - configuring firewalls, IDS, and VPNs. - conducting vulnerability assessments and penetration testing. 	<ul style="list-style-type: none"> - expertise in network security technologies and protocols. - familiarity with vulnerability assessment and penetration testing methodologies. - ability to troubleshoot network security issues.
4.	Information security managers	<ul style="list-style-type: none"> - developing and implementing information security policies and standards. - assessing security risks and defining security requirements. - overseeing security awareness training programs. 	<ul style="list-style-type: none"> - knowledge of information security frameworks (e.g., ISO 27001, NIST Cybersecurity Framework). - experience in security risk management and compliance. - strong project management skills.
5.	IRT members	<ul style="list-style-type: none"> - coordinating and executing incident response plans. - assessing the severity of security incidents. - containing the impact of security breaches. 	<ul style="list-style-type: none"> - cross-functional collaboration and communication skills. - technical expertise in incident detection, analysis, and response. - knowledge of legal and regulatory requirements related to incident response.
6.	Security awareness trainers	<ul style="list-style-type: none"> - educating employees about cybersecurity best practices. - developing training materials and conducting awareness sessions. - providing ongoing support and guidance to employees. 	<ul style="list-style-type: none"> - strong presentation and training delivery skills. - knowledge of cybersecurity threats and mitigation techniques. - ability to tailor training programs to different audiences.

Source: authors development using [12].

Building a culture of security awareness is paramount to the success of cybersecurity initiatives. Security awareness trainers play a pivotal role in educating employees about cybersecurity best practices, policies, and procedures. By fostering a security-conscious culture where every employee understands their role in protecting sensitive information and detecting potential security threats, organizations can significantly reduce the risk of security breaches and enhance overall resilience [12].

The comparative analysis underscores the importance of diverse expertise, interdisciplinary collaboration, continuous learning, risk-based approaches, and a culture of security awareness in maintaining effective cybersecurity. By leveraging the strengths of each cybersecurity role and promoting collaboration and innovation, organizations can strengthen their cybersecurity posture and effectively mitigate cyber risks in an ever-evolving threat landscape.

Identifying key personnel involved in cybersecurity is essential for building a robust and resilient security posture within organizations and critical infrastructure sectors. By recognizing the distinct roles and responsibilities of cybersecurity professionals, organizations can effectively leverage their expertise, skills, and insights to mitigate cyber risks, protect digital assets, and maintain business continuity in the face of evolving threats.

Understanding the roles, responsibilities, and competencies of personnel involved in cybersecurity is essential for optimizing their effectiveness in safeguarding organizational assets. A comprehensive assessment of these aspects provides insights into the strengths, weaknesses, and areas for improvement within the cybersecurity workforce.

Conducting a thorough analysis of the roles and responsibilities of cybersecurity personnel involves delineating specific job functions, accountabilities, and expectations associated with each position. This assessment helps clarify the scope of work, identify overlaps or gaps in responsibilities, and ensure alignment with organizational objectives and industry best practices. Additionally, evaluating the clarity and consistency of role descriptions enables organizations to streamline communication, enhance accountability, and foster a culture of collaboration and teamwork.

Assessing the competencies of cybersecurity personnel involves evaluating the knowledge, skills, and abilities required to perform their roles effectively. This evaluation may encompass technical proficiency in cybersecurity technologies and tools, analytical and problem-solving skills, communication and interpersonal skills, and familiarity with relevant regulatory requirements and industry standards. By identifying competency gaps and training needs, organizations can develop targeted professional development plans, certification programs, and skills enhancement initiatives to empower personnel and strengthen the cybersecurity workforce.

Establishing key performance indicators (KPIs) and performance metrics is critical for evaluating the effectiveness and efficiency of cybersecurity personnel. Performance measurement criteria may include incident response times, incident resolution rates, compliance with security policies and procedures, adherence to established security controls, and contributions to overall risk reduction and incident prevention. Regular performance evaluations enable organizations to recognize and reward high performers, provide constructive feedback for improvement, and make informed decisions regarding workforce planning and resource allocation.

Training programs and awareness campaigns are integral components of cybersecurity initiatives aimed at equipping personnel with the knowledge, skills, and behaviors necessary to mitigate cyber risks and protect organizational assets. Evaluating the effectiveness of these programs and campaigns is essential for gauging their impact, identifying areas for improvement, and ensuring ongoing alignment with organizational objectives and industry best practices.

Assessing the effectiveness of cybersecurity training programs involves evaluating various aspects, including curriculum content, instructional design, delivery methods, learner engagement, and knowledge retention. Surveys, assessments, and feedback mechanisms can be utilized to gather input from trainees regarding the relevance, clarity, and usefulness of training materials and activities. Additionally, tracking metrics such as training completion rates, performance improvement, and incident response effectiveness can provide insights into the overall efficacy of training programs in enhancing cybersecurity awareness and readiness.

Evaluating the impact of cybersecurity awareness campaigns involves measuring changes in employee behavior, attitudes, and perceptions related to cybersecurity practices and policies.

Pre- and post-campaign surveys, focus groups, and behavioral observations can be used to assess awareness levels, identify areas of improvement, and measure the effectiveness of messaging and communication strategies. Furthermore, monitoring indicators such as incident reporting rates, phishing awareness, and policy compliance can help gauge the success of awareness campaigns in promoting a culture of security awareness and reducing human-related security risks.

Continuous improvement and iteration are essential principles for enhancing the effectiveness of cybersecurity training programs and awareness campaigns over time. By soliciting feedback from stakeholders, analyzing performance data, and benchmarking against industry standards, organizations can identify opportunities for refinement and optimization. Iterative design cycles, pilot testing, and ongoing evaluation enable organizations to adapt to evolving threats, emerging technologies, and changing organizational needs, ensuring that cybersecurity initiatives remain relevant, impactful, and aligned with strategic objectives.

Assessing the roles, responsibilities, competencies, and effectiveness of cybersecurity personnel and training programs is essential for strengthening organizational resilience to cyber threats. By leveraging data-driven insights, feedback mechanisms, and continuous improvement processes, organizations can enhance the capabilities of their cybersecurity workforce, cultivate a culture of security awareness, and mitigate cyber risks effectively in an ever-evolving threat landscape.

3. *Case studies.* Table 2 presents case studies of successful cybersecurity initiatives undertaken by prominent organizations. These case studies highlight the proactive measures implemented by companies to mitigate cyber risks, protect sensitive information, and enhance their overall security posture. Each case study showcases a unique cybersecurity initiative, ranging from the establishment of IRT to the implementation of security awareness training programs and insider threat mitigation strategies. By examining these real-world examples, organizations can gain valuable insights into effective cybersecurity practices and learn from the experiences of industry leaders in safeguarding their digital assets and maintaining resilience against evolving cyber threats.

Table 2

Case studies of successful cybersecurity initiatives undertaken by prominent organizations

№	Case Study	Company	Initiative	Outcome
1.	IRT implementation	AcmeTech Solutions Inc.	Establishment of an IRT comprising cybersecurity professionals. Regular tabletop exercises and simulations. Coordination of incident response efforts across departments.	Successful detection and mitigation of cyber incidents, including ransomware attacks and data breaches. Reduced downtime and protection of sensitive information. Recognition for cybersecurity readiness.
2.	Security awareness training program	National Cybersecurity Agency (NCA)	Launch of a comprehensive security awareness training program led by cybersecurity trainers. Coverage of topics such as phishing awareness, password security, and incident reporting.	Measurable improvement in employee awareness and behavior regarding cybersecurity best practices. Reduction in successful phishing attempts and enhancement of incident response capabilities.

Continuation of table 2

3.	Insider threat mitigation	MedSecure Healthcare Group	Implementation of a proactive insider threat mitigation program led by a cross-functional team. Conducting risk assessments, implementing access controls, and providing training on insider threat detection.	Significant reduction in insider incidents, including data breaches and unauthorized access to patient records. Strengthened trust among patients, partners, and stakeholders in the organization's cybersecurity practices.
----	---------------------------	----------------------------	--	--

Source: authors development using [12].

The case studies presented in the table underscore the importance of proactive cybersecurity measures in mitigating cyber risks and protecting organizational assets. Across different industries and sectors, companies have demonstrated their commitment to cybersecurity by implementing a range of initiatives, including the establishment of Incident Response Teams, comprehensive security awareness training programs, and proactive insider threat mitigation strategies. The outcomes of these initiatives have been significant, leading to improved incident detection and response capabilities, enhanced employee awareness and behavior regarding cybersecurity best practices, and strengthened trust among stakeholders. By leveraging the lessons learned from these case studies, organizations can enhance their cybersecurity readiness, mitigate potential threats, and foster a culture of security awareness to safeguard their operations and reputation in today's digital landscape.

In the realm of cybersecurity, personnel face numerous challenges in safeguarding organizational assets against evolving threats. Table 3 and Table 4 delineate the primary obstacles encountered by cybersecurity personnel, ranging from sophisticated cyber threats to skills shortages and limited resources. Additionally, these tables highlight the lessons learned and best practices adopted by cybersecurity professionals to navigate these challenges effectively. By examining these insights, organizations can gain valuable guidance on enhancing their cybersecurity posture and resilience in today's dynamic threat landscape.

Table 3

Examples of challenges faced by personnel in ensuring cybersecurity

№	Challenge	Description
1.	Sophisticated cyber threats	Cybersecurity personnel encounter increasingly sophisticated and evolving cyber threats, including advanced malware, ransomware, and social engineering attacks. These threats often bypass traditional security defenses, making detection and mitigation challenging.
2.	Skills shortage	The cybersecurity skills gap remains a significant challenge, with a shortage of qualified professionals capable of addressing complex cyber threats. Recruiting and retaining skilled cybersecurity personnel is difficult, leading to understaffing and increased workload for existing personnel.
3.	Limited resources	Many organizations face budget constraints and limited resources for cybersecurity initiatives, hindering their ability to invest in advanced security technologies, tools, and training programs. This lack of resources can impede personnel's effectiveness in detecting, preventing, and responding to cyber threats.

Continuation of table 3

4.	Complexity of IT environments	Modern IT environments are increasingly complex, with diverse systems, platforms, and applications interconnected across hybrid cloud and on-premises environments. Managing and securing these complex environments poses challenges for cybersecurity personnel, who must navigate interoperability issues, configuration errors, and misconfigurations that can introduce vulnerabilities.
5.	User behavior and awareness	Despite security awareness training programs, personnel often remain the weakest link in cybersecurity defenses due to human error, negligence, or lack of awareness. Educating and changing user behavior to adhere to security policies and best practices is an ongoing challenge for cybersecurity personnel.

Source: authors development.

Table 4

Lessons learned and best practices

№	Lesson learned / best practice	Description
1.	Continuous education and training	Investing in continuous education and training programs is essential for keeping cybersecurity personnel abreast of emerging threats, technologies, and best practices. Providing opportunities for professional development and certification enables personnel to enhance their skills and adapt to evolving cyber threats effectively.
2.	Automation and orchestration	Leveraging automation and orchestration tools can help streamline and automate routine cybersecurity tasks, freeing up personnel to focus on more strategic initiatives and threat hunting activities. Automation also improves consistency, accuracy, and efficiency in incident response and remediation efforts.
3.	Collaboration and information sharing	Establishing partnerships with industry peers, government agencies, and cybersecurity communities facilitates collaboration and information sharing on threat intelligence, best practices, and lessons learned. Sharing insights and experiences with trusted partners enhances situational awareness and strengthens collective defenses against cyber threats.
4.	Risk-based approach	Adopting a risk-based approach to cybersecurity prioritizes resources and investments based on the organization's unique risk profile and threat landscape. By identifying and prioritizing critical assets, vulnerabilities, and potential threats, cybersecurity personnel can allocate resources effectively and focus efforts on mitigating the most significant risks to the organization.
5.	User-centric security	Recognizing the importance of user behavior and awareness, cybersecurity personnel should adopt a user-centric approach to security that emphasizes education, engagement, and empowerment. Providing tailored security awareness training, ongoing communication, and incentives for positive security behaviors can help mitigate human-related security risks and foster a culture of security awareness within the organization.

Source: authors development.

Table 3 and Table 4 presented herein shed light on the multifaceted challenges faced by cybersecurity personnel and the strategies employed to overcome them. From grappling with sophisticated cyber threats to addressing skills shortages and resource constraints, cybersecurity professionals confront a myriad of obstacles in ensuring organizational security. However, through continuous education, automation, collaboration, risk-based approaches, and user-centric security practices, cybersecurity personnel have gleaned valuable lessons and best practices to bolster organizational resilience and mitigate cyber risks effectively. By embracing these insights, organizations can fortify their cybersecurity defenses, protect sensitive assets, and adapt to the ever-evolving threat landscape with confidence and agility.

4. Implications for policy and practice. In the face of escalating cyber threats, policymakers and government agencies play a pivotal role in shaping the cybersecurity landscape and fostering a resilient digital ecosystem. To effectively address the evolving challenges and safeguard critical infrastructure, author propose some recommendations.

Policymakers should prioritize investment in cybersecurity education and workforce development initiatives to bridge the skills gap and cultivate a robust cybersecurity workforce. This includes funding for cybersecurity training programs, scholarships, and partnerships between academic institutions, industry stakeholders, and government agencies to nurture the next generation of cybersecurity professionals.

Facilitating collaboration between the public and private sectors through PPPs is essential for sharing threat intelligence, best practices, and resources to combat cyber threats effectively. Policymakers should incentivize and facilitate information sharing initiatives, threat intelligence exchanges, and joint cybersecurity exercises to enhance collective cybersecurity defenses and resilience across critical infrastructure sectors.

Policymakers must enact and enforce robust cybersecurity regulations and standards to establish minimum security requirements and promote cybersecurity best practices across industries. This includes frameworks for risk management, incident response, and data protection, as well as regulatory oversight mechanisms to ensure compliance and accountability among organizations handling sensitive data and critical infrastructure.

Government agencies should bolster their cybersecurity incident response capabilities by establishing dedicated cyber response teams, coordinating cross-sector incident response efforts, and conducting regular exercises to test incident response plans. Additionally, policymakers should provide guidance and support to organizations in developing and implementing effective incident response procedures and collaborating with law enforcement agencies to investigate and prosecute cybercriminal activities.

Policymakers should foster an environment conducive to cybersecurity innovation and the adoption of emerging technologies that enhance cybersecurity resilience. This includes supporting research and development initiatives in areas such as artificial intelligence, machine learning, blockchain, and quantum cryptography, as well as incentivizing private sector investment in cybersecurity solutions and technologies.

Given the global nature of cyber threats, policymakers should prioritize international cooperation and the development of norms and agreements to promote responsible behavior in cyberspace. This includes diplomatic efforts to establish consensus on cybersecurity principles, norms of behavior, and rules of engagement, as well as collaboration with international organizations and multilateral forums to address common cyber threats and challenges.

Policymakers and government agencies have a critical role to play in enhancing cybersecurity resilience and mitigating cyber risks across society. By prioritizing investment in cybersecurity education and workforce development, promoting public-private partnerships, enacting robust cybersecurity regulations and standards, enhancing incident response capabilities, supporting emerging technologies and innovation, and fostering international cooperation and norms, policymakers can create a safer and more secure digital environment for individuals, organizations, and nations alike.

In an era of escalating cyber threats, organizations must prioritize enhancing the role of personnel in cybersecurity to mitigate risks effectively and safeguard critical assets. The author proposes some strategies for organizations to empower and equip their personnel to play a proactive and effective role in cybersecurity.

Organizations should invest in comprehensive training and education programs to equip personnel with the knowledge, skills, and awareness necessary to identify, prevent, and respond to cyber threats. Training should cover a wide range of topics, including cybersecurity best practices, threat awareness, incident response procedures, and compliance requirements. Additionally, organizations should provide ongoing training and opportunities for professional development to ensure that personnel stay abreast of emerging threats and evolving technologies.

Organizations should foster a culture of security awareness where cybersecurity is viewed as everyone's responsibility. This can be achieved through regular communication, awareness campaigns, and interactive training sessions that highlight the importance of cybersecurity and provide practical guidance on how personnel can contribute to maintaining a secure environment. By promoting a culture of security awareness, organizations can empower personnel to recognize and report suspicious activities, adhere to security policies, and adopt secure behaviors in their day-to-day activities.

Organizations should define clear roles and responsibilities for personnel involved in cybersecurity to ensure accountability and effective coordination of efforts. This includes delineating specific job functions, accountabilities, and expectations for cybersecurity personnel, as well as establishing reporting structures and escalation procedures for security incidents. By clarifying roles and responsibilities, organizations can minimize confusion and ensure that personnel understand their role in maintaining cybersecurity.

Effective cybersecurity requires collaboration and communication across different departments and functional areas within an organization. Organizations should foster a culture of collaboration by encouraging cross-functional teams, sharing information and insights, and facilitating regular communication channels for discussing security-related issues. By breaking down silos and promoting collaboration, organizations can leverage the expertise and perspectives of personnel from diverse backgrounds to address cybersecurity challenges more effectively.

Organizations should recognize and reward personnel who demonstrate exemplary cybersecurity practices and contribute to improving the organization's security posture. This can be achieved through employee recognition programs, performance incentives, and career advancement opportunities for individuals who actively participate in cybersecurity initiatives, report security incidents, or undergo additional training and certification. By incentivizing cybersecurity awareness and participation, organizations can reinforce a culture of security and motivate personnel to prioritize cybersecurity in their roles.

Organizations should implement continuous monitoring and feedback mechanisms to assess personnel's adherence to security policies and identify areas for improvement. This includes conducting regular security assessments, monitoring compliance with security controls, and soliciting feedback from personnel on their experiences and challenges related to cybersecurity. By monitoring personnel's cybersecurity behaviors and providing constructive feedback, organizations can identify gaps in knowledge or practices and tailor training programs accordingly to address specific needs.

Organizations play a critical role in enhancing personnel's role in cybersecurity by investing in training and education, promoting a culture of security awareness, defining clear roles and responsibilities, fostering cross-functional collaboration, recognizing and incentivizing cybersecurity efforts, and implementing continuous monitoring and feedback mechanisms. By empowering personnel to take an active role in cybersecurity and providing the necessary support and resources, organizations can strengthen their security posture and mitigate cyber risks effectively in today's dynamic threat landscape.

5. *Suggestions for future research.* Future research could delve deeper into understanding human behavior and its impact on cybersecurity outcomes. This could involve studying factors such as cognitive biases, decision-making processes, and social dynamics within organizations to identify strategies for promoting more secure behaviors among personnel. Additionally, exploring the effectiveness of different approaches to security awareness training and interventions in changing user behavior could provide valuable insights for enhancing cybersecurity practices.

With the increasing adoption of AI and ML in cybersecurity, there is a need for research on developing more advanced AI-driven security solutions. Future research could focus on improving the accuracy and effectiveness of AI-based threat detection and response systems, as well as exploring the potential risks and ethical considerations associated with autonomous cybersecurity decision-making.

As supply chains become more interconnected and globally distributed, there is a growing need to research and develop effective strategies for securing supply chain ecosystems against cyber threats. Future research could explore approaches for assessing and managing cybersecurity risks across supply chains, as well as developing mechanisms for enhancing transparency, accountability, and resilience in supply chain operations.

The proliferation of IoT devices presents new cybersecurity challenges due to their inherent vulnerabilities and diverse deployment scenarios. Future research could focus on developing robust security architectures, protocols, and standards for IoT devices, as well as exploring novel approaches for detecting and mitigating IoT-specific threats such as device tampering, data breaches, and botnet attacks.

With growing concerns about data privacy and regulatory requirements such as GDPR and CCPA, there is a need for research on privacy-preserving technologies and techniques. Future research could explore methods for anonymizing and encrypting sensitive data, enhancing user privacy controls, and ensuring compliance with privacy regulations while maintaining usability and functionality in digital systems.

Research in cyber threat intelligence (CTI) and attribution is essential for understanding the motives, tactics, and origins of cyber-attacks. Future research could focus on developing advanced CTI frameworks, methodologies, and tools for collecting, analyzing, and sharing threat intelligence data across organizations and sectors. Additionally, research on attribution techniques and forensic methodologies could help improve the accuracy and reliability of identifying cyber attackers and attributing cyber incidents to specific threat actors.

As cybersecurity practices and technologies evolve, there is a need to consider the ethical and legal implications of cybersecurity decisions and actions. Future research could explore topics such as cybersecurity ethics, digital rights, liability frameworks, and international legal norms in cyberspace. Additionally, research on the socio-political impacts of cybersecurity policies and regulations could help inform more balanced and equitable approaches to cybersecurity governance.

The field of cybersecurity offers numerous opportunities for future research to address emerging challenges, develop innovative solutions, and advance our understanding of cyber threats and defenses. By focusing on areas such as behavioral analysis, AI and ML, supply chain security, IoT security, privacy-preserving technologies, CTI and attribution, and ethical and legal implications, researchers can contribute to building a safer and more secure digital ecosystem for individuals, organizations, and societies.

Conclusions. The recommendations provided for future research in cybersecurity offer valuable insights into the evolving landscape of cyber threats and defenses. By addressing these research areas, scholars and practitioners can contribute to advancing the field of cybersecurity and enhancing our collective ability to mitigate cyber risks effectively.

Scientific novelty. The suggested research directions highlight novel approaches and methodologies for addressing pressing cybersecurity challenges. From exploring human factors and behavioral analysis to developing AI-driven security solutions and advancing supply chain

security, these research areas offer new avenues for understanding and combating cyber threats in a rapidly evolving digital environment.

Theoretical and practical significance. The proposed research directions have both theoretical and practical significance. By delving into the complexities of human behavior, AI-driven security, and IoT security, researchers can enhance our theoretical understanding of cybersecurity phenomena and develop theoretical frameworks and models that inform practical cybersecurity strategies and interventions. Additionally, research on privacy-preserving technologies, CTI, and attribution addresses practical concerns such as data privacy, threat intelligence sharing, and cyber incident response, which have tangible implications for cybersecurity practitioners and policymakers.

Prospects for future research. The recommendations outlined for future research lay the groundwork for ongoing scientific inquiry and innovation in cybersecurity. Scholars and practitioners have the opportunity to explore these research areas further, develop novel methodologies and technologies, and contribute to the advancement of cybersecurity knowledge and practices. By embracing interdisciplinary collaboration, leveraging emerging technologies, and addressing ethical and legal considerations, future research endeavors in cybersecurity hold the promise of enhancing our collective resilience to cyber threats and safeguarding the integrity and security of digital ecosystems.

The recommendations for future research in cybersecurity underscore the importance of ongoing scientific inquiry and innovation in addressing evolving cyber threats and challenges. By pursuing these research directions, scholars and practitioners can contribute to the advancement of cybersecurity theory and practice, develop innovative solutions to emerging threats, and ultimately, foster a safer and more secure digital world for individuals, organizations, and societies.

1. Скриньковський Р. М., Малашко О. Є. Структурно-класифікаційна характеристика забезпечення інформаційної безпеки. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2020. №7(29). С. 25–32.
2. Малашко О. Є., Скриньковський Р. М. Пріоритетні напрями удосконалення інформаційної безпеки України. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2020. №6(28). С. 13–19.
3. Бакалінська О., Бакалінський О. Правове забезпечення кібербезпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №9. С. 100–108. doi: 10.32849/2663-5313/2019.9.17.
4. Загальні вимоги до кіберзахисту об'єктів критичної інфраструктури, 19.06.2019, № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-п#n8> (дата звернення 12.04.2024).
5. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасної держави. Київ, Ліра, 2014.
6. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», 25.03.2021, № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2> (дата звернення 12.04.2024).
7. Порядок формування переліку об'єктів критичної інформаційної інфраструктури (Україна), 09.10.2020, № 943. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2020-п#Text> (дата звернення 12.04.2024).
8. Про інформацію (Україна), 02.10.1992, № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 12.04.2024).
9. Про Національну програму інформатизації, 04.02.1998, № 74/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр#Text> (дата звернення 12.04.2024).
10. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні, 15.03.2013, № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text> (дата звернення 12.04.2024).
11. Бірюков Д. С., Кондратов С. І. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні. Київ, НІСД, 2012
12. Гнатюк С. О., Сидоренко В. М., Дуксенко О. П. Сучасні підходи до виявлення та ідентифікації найбільш важливих об'єктів критичної інфраструктури. *Безпека інформації*. 2015. №21(3). С. 269–275. doi: 10.18372/2225-5036.21.9690.
13. Гнатюк С. О., Рябий М. О., Лядовська В. М. Визначення критичної інформаційної інфраструктури та її захисту: аналіз підходів. *Зв'язок*. 2014. №4. С. 3–7.
14. Про основні засади кібербезпеки України, 05.10.2017, № 2163-VIII. Актуально на 28.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 12.04.2024).

References

1. Skrynkovskyy, R. M., & O. Ye. Malashko. "Structural and classification characteristics of information security." *Internauka. Serii: Yurydychni nauky*, no.7(29), 2020, pp. 25–32..

2. Malashko, O. Ye., Skrynkovsky R. M. "Priority areas for improving information security in Ukraine." *Internauka. Seriya: Yurydychni nauky*, no.6(28), 2020, pp. 13–19.
3. Bakalinska, O., and O. Bakalynskiyi. "Legal support of cybersecurity in Ukraine." *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, no.9, 2019, pp. 100–108, doi: 10.32849/2663-5313/2019.9.17.
4. General requirements for cyber security of critical infrastructure, 19.06.2019, No 518. Verkhovna Rada of Ukraine./zakon.rada.gov.ua/laws/show/518-2019-п#n8. Accessed 12 April. 2024.
5. Tykhomyrov, O. O. *Ensuring information security as a function of the modern state*. Kyiv, Lira, 2014.
6. Military Security Strategy of Ukraine "Military Security - Comprehensive Defense", 25.03.2021, No 121/2021. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n2. Accessed 12 April. 2024.
7. The order of formation of the list of objects of critical information infrastructure, 09.10.2020, No 943. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2020-п#Text. Accessed 12 April. 2024.
8. About information, 02.10.1992, No 2657- XII. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text. Accessed 12 April. 2024.
9. About the National Informatization Program, 04.02.1998, No 74/98-BP. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр#Text. Accessed 12 April. 2024.
10. Information society development strategy in Ukraine, 15.03.2013, No 386-p. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text. Accessed 12 April. 2024.
11. Biriukov, D. S., and S. I. Kondratov. *Critical infrastructure protection: problems and prospects of implementation in Ukraine*. Kyiv, NISD, 2012.
12. Hnatiuk, S. O., Sydorenko, V. M., and O. P. Duksenko. "Modern approaches to critical infrastructure objects detection and identification." *Bezpeka informatsii*, no.21(3), 2015, pp. 269–275, doi: 10.18372/2225-5036.21.9690.
13. Hnatiuk, S. O., Riabiyi, M. O., and V. M. Liadovska. "Critical Information Infrastructure Definition and Protection - Approach Analysis." *Zv'iazok*, no.4, 2014, pp. 3–7.
14. On the basic principles of cybersecurity of Ukraine, 05.10.2017, No 2163-VIII. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text. Accessed 12 April. 2024.

УДК 351:338.4

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.112-119>

Щур Р. І.¹, Ткачук Д. Ю.²

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9945-3939>

²Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра публічного управління та адміністрування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351,
e-mail: denys.tkachuk.19@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8803-3218>

Анотація. В статті доведено, що машинобудівний комплекс є, був і залишається базовим сегментом національної економіки та промисловості, зокрема тому, що він має достатній

виробничо-ресурсний потенціал і людський капітал для ефективного функціонування та забезпечення потреб економіки необхідним асортиментом продукції машинобудування. Проте, є необхідність вдосконалення проведення державної політики та публічного управління розвитком машинобудівного комплексу України.

Метою статті є дослідження публічного управління розвитком машинобудівного комплексу України в умовах економічної нестабільності та визначення ефективності прийняття управлінських рішень щодо стимулювання державної політики розвитку даної галузі.

Проведені в статті дослідження показали, що основними причинами деструктивних змін в машинобудівному комплексі України (крім військової агресії РФ з відповідними наслідками) стали: а) неврахування національних економічних інтересів у здійсненні державного управління (виходячи з позиції міжнародної конкурентоспроможності та стратегічного значення розвитку машинобудування), насамперед в угодах про вступ до СОТ та Угоді про вільну торгівлю з ЄС, а також інші документи щодо лібералізації зовнішньої торгівлі, що стосуються цього сегменту галузі; б) неефективна державна політика щодо створення сприятливих, мотиваційних та стимулюючих умов для залучення капітальних інвестицій у машинобудівне виробництво та оптимізації його зв'язків з іншими галузями економіки, зокрема для задоволення внутрішнього попиту на відповідну продукцію.

Також, було встановлено, що формування та реалізація стратегічних засад удосконалення публічного управління в машинобудівному комплексі сьогодні є необхідним для України. Розробка комплексу організаційних заходів сприятиме досягненню результатів у сфері технологічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств. Такі стратегічні рішення мають враховувати світові тенденції інноваційного розвитку, сприяти розбудові міжнародних відносин, створенню кооперативних проєктів у цій сфері, а також підвищенню обороноздатності та національної безпеки на основі проведення ефективної державної політики та управління.

Ключові слова: публічне управління, механізм державного управління, машинобудівний комплекс, ефективність управління, фінансова діяльність, економічна нестабільність.

Shchur R. I.¹, Tkachuk, D. Yu.²

PUBLIC MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF THE MACHINE-BUILDING COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9945-3939>

²Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Public Management and Administration,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351,
e-mail: denys.tkachuk.19@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8803-3218>

Abstract. The article proves that the machine-building complex is, was and remains a basic segment of the national economy and industry, in particular, because it has sufficient production and resource potential and human capital for effective functioning and providing the needs of the economy with the necessary range of machine-building products. However, there is a need to improve the implementation of state policy and public management of the development of the machine-building complex of Ukraine.

The purpose of the article is to study the public management of the development of the machine-building complex of Ukraine in conditions of economic instability and to determine the effectiveness of management decision-making regarding the stimulation of the state policy of the development of this industry.

The research carried out in the article showed that the main causes of destructive changes in the machine-building complex of Ukraine (except for the military aggression of the Russian Federation with the corresponding consequences) were: a) neglect of national economic interests in the implementation of state management (based on the position of international competitiveness and the strategic importance of the development of machine-building), primarily in the agreements on accession to the WTO and the Free Trade Agreement with the EU, as well as other documents on the liberalization of foreign trade related to this segment of the industry; b) ineffective state policy to create favorable, motivational and stimulating conditions for attracting capital investments in machine-building production and optimizing its connections with other sectors of the economy, in particular to meet domestic demand for relevant products.

Also, it was established that the formation and implementation of strategic principles for the improvement of public management in the machine-building complex is necessary for Ukraine today. The development of a complex of organizational measures will contribute to achieving results in the field of technological modernization and increasing the competitiveness of machine-building enterprises. Such strategic decisions should take into account the global trends of innovative development, contribute to the development of international relations, the creation of cooperative projects in this area, as well as the increase of defense capability and national security based on the implementation of effective state policy and management.

Key words: public management, state management mechanism, machine-building complex, management efficiency, financial activity, economic instability.

Вступ. Враховуючи нинішні реалії воєнного стану та високий рівень кризових явищ в економіці України, важко переоцінити роль і значення ефективного публічного управління у сфері машинобудування. Війна з РФ показала, що ефективне машинобудування є основою не лише економічної стабільності та науково-технічного розвитку держави, а й забезпечення обороноздатності та національної безпеки країни. Для визначення перспективних напрямів розвитку машинобудування на шляху відбудови України важливо визначити сучасний стан динаміки та структури розвитку вітчизняного машинобудівного комплексу.

Відсутність з боку держави продуманої стратегії розвитку машинобудівного комплексу та ефективної системи публічного управління, призвело до того що більшість підприємств здійснюють самофінансування свого інвестиційного розвитку і існують в режимі виживання. Результатом стала втрата ринкових позицій, ринків збуту і банкрутство багатьох підприємств, відтік кваліфікованих кадрів, а також критичне моральне і фізичне старіння технологій і обладнання [1]. Переорієнтація вітчизняного машинобудівного комплексу на інтенсивний, перспективний шлях розвитку передбачає вирішення комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених проблем у законодавчій, нормативно-правовій, фінансово-економічній, освітній, кадровій та інших сферах, що зумовлює необхідність вивчення стану публічного управління розвитком машинобудівного комплексу України в сучасних умовах [1].

Значний внесок у вирішення проблеми розвитку машинобудівного комплексу здійснили такі вчені: В. П. Вишневський, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, В.В. Дикань, В. О. Леховіцер, Н.Г. Пігуль та інші. Дані науковці також значну увагу приділяли дослідженню проблем державного управління розвитком машинобудівного комплексу України. Про те, крім значної кількості напрацювань, відкритим залишається питання вдосконалення нових підходів щодо публічного управління розвитком машинобудівного комплексу України.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження публічного управління розвитком машинобудівного комплексу України в умовах економічної нестабільності та визначення ефективності прийняття управлінських рішень щодо стимулювання державної політики розвитку даної галузі.

Результати. За внеском в національну економіку машинобудівний комплекс України відстає від більшості країн ЄС. Незважаючи на це, машинобудування було і залишається базовим сегментом національної економіки та промисловості, зокрема тому, що воно має достатній виробничо-ресурсний потенціал і людський капітал для ефективного функціонування та забезпечення потреб економіки необхідним асортиментом продукції машинобудування. Зокрема, вітчизняне машинобудування має великий досвід у виробництві літаків, вагонів, автобусів, морських суден, легкових і вантажних автомобілів, тракторів, сільськогосподарського обладнання та машин, побутової техніки, продукції ракетно-космічної та оборонної промисловості. Крім того, машинобудування характеризується найрізноманітнішими міжгалузевими зв'язками: машинобудування виробляє проміжну продукцію (деталі і вузли) і кінцеву продукцію (прилади, машини і механізми) виробничого і побутового призначення. Тісні міжгалузеві зв'язки є основою для віднесення машинобудування до системи утворюючої галузі реальної економіки та (опосередковано) фінансово-соціальної сфери [2]. Враховуючи високу мультиплікаційну дію машинобудування на суспільство, ця галузь промисловості є рушійною силою і локомотивом у вирішенні завдань, пов'язаних із зростанням зайнятості населення, підвищенням продуктивності праці, підвищенням середньої заробітної плати (в економіці в цілому), надходжень до бюджетів усіх рівнів, підвищення матеріально-технічної обороноздатності країни, збереження та розвиток науково-технічного потенціалу, активізація зовнішньоекономічної діяльності та, зрештою, посилення ролі країни у світових геополітичних процесах.

Сучасні економічні реалії переконливо доводять, що машинобудування є базовою галуззю розвитку будь-якої країни, оскільки відіграє важливу роль у прискоренні науково-технічного прогресу (рис. 1). Машинобудування забезпечує засобами виробництва інші галузі економіки, сприяючи тим самим оновленню та накопиченню капіталу. Крім того, машинобудування є однією з провідних галузей, займаючи перше місце в структурі світової промисловості за вартістю продукції, інвестиційною привабливістю та чисельністю працівників.

Рис. 1. Роль машинобудівного комплексу у розвитку національної економіки

Fig. 1. The role of the machine-building complex in the development of the national economy

Джерело: систематизовано автором на основі [3]

Проте, незважаючи на значну роль машинобудування в економіці України, його розвиток супроводжується значними втратами виробничого та кадрового потенціалу, більш ніж удвічі скороченням частки машинобудівної продукції в промисловому виробництві, збільшенням собівартості виробленої продукції, зниження інноваційної та інвестиційної активності тощо. Причиною цього є диспропорційність національної економіки, відсутність ефективних реформ, неможливість адаптації до ринкових умов та освоєння нових ринків збуту. Слід також зазначити, що відбувається трансформація галузевої структури продукції машинобудування на користь металомісткої продукції, а частка наукомістких високотехнологічних виробництв має тенденцію до зменшення [4]. Водночас залишається занадто велика залежність розвитку машинобудування від зовнішньоекономічної діяльності. Темпи імпорту продукції машинобудування значно перевищують темпи експорту, що негативно впливає на торговельний баланс і збільшує його негативне сальдо. Відповідно зростає і частка продукції машинобудування в загальному імпорті товарів країни. Нестача фінансових ресурсів призводить до повільного вирішення проблем відновлення виробничого потенціалу промисловості на основі використання інноваційних технологій та впровадження наукових розробок, подальших змін у структурі сировинного виробництва, розвитку інвестиційного машинобудування та проведення ефективної державної політики. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на особливості розвитку машинобудування в сучасних умовах функціонування національної економіки, а також розробки чітких і структурованих державних заходів з метою стимулювання розвитку даної галузі.

У табл. 1 наведемо основні показники розвитку машинобудівного комплексу України за період 2015-2022 рр.

Таблиця 1

**Показники розвитку машинобудівного комплексу України
за період 2015-2022 рр.**

Table 1

**Development indicators of the machine-building complex of Ukraine
for the period 2015-2022**

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	103708,1	116367,3	150417	182103,1	188082,3	173078	204852,2	152924,4
Кількість суб'єктів господарювання, одиниць	6865	6602	6682	6969	7304	7409	7505	6084
Додана вартість за витратами виробництва, млн. грн.	52604,1	65133,5	78173,0	85543,9	93830,9	87392,4	72958,3	63651,5
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	687	579	328	400	396	400	277	280
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, грн.	4789	5902	7631	9633	11788	12760	14902	15176

Продовження табл.1

Експорт продукції, млн. дол.	4620,0	4193,6	4902,7	5324,1	5346,8	5243,2	5936,6	4092,8
Імпорт, млн. дол.	8017,0	10848,9	14084,7	16509,3	19475,6	17295,9	21275,6	14817,9
Капітальні інвестиції, млн. грн.	6254,1	7613,6	10465,4	12267,8	12313,0	9166,4	11957,3	6957,6

Джерело: розраховано автором на основі [5, 6]

Як видно з наведених даних, спостерігається негативна тенденція до скорочення кількості господарських одиниць машинобудівної галузі з 6865 до 6084, що пов'язано з руйнуванням окремих підприємств, окупацією територій, на яких вони знаходяться, банкрутством у зв'язку з втратою майна та неможливістю здійснювати свою діяльність внаслідок воєнних дій.

Додана вартість за витратами виробництва має тенденцію до зменшення з 2019 року (93 830,9 млн. грн.) і у 2022 році становить лише 63 651,5 млн. грн., що свідчить про низьку ефективність діяльності підприємств цієї галузі.

Середньорічна чисельність працівників у 2022 році порівняно з 2020 роком скоротилася майже вдвічі та становила 280 тис. осіб. Причини – наслідки війни, такі як масове переселення населення, мобілізація, людські втрати внаслідок бойових дій, зменшення потреби в робочій силі через припинення діяльності підприємств. Проблема нестачі людських ресурсів також ускладнюється мобілізацією та відсутністю можливостей перенесення підприємств машинобудівного комплексу в інші регіони [7].

Середньомісячна заробітна плата працівників машинобудівного комплексу у 2022 році склала 15176 грн., що на 28,7 % більше, ніж у 2019 році, та на 216,9% вище, ніж у 2015 році.

Яскравим підтвердженням негативних наслідків пасивної поведінки нашої держави у питаннях захисту національних інтересів, зокрема в машинобудуванні, в умовах посилення лібералізації зовнішньої торгівлі стало збільшення імпорту машинобудівної продукції до України, а водночас скоротився експорт вітчизняних підприємств. Наприклад, у 2022 році імпорт перевищив експорт продукції машинобудування на понад 10 млн. дол. (14 817,9 млн. дол. проти 4 092,8 млн. дол.).

Наведені тенденції, що свідчать про падіння обсягів виробництва та експорту машинобудівної продукції при одночасному стрімкому зростанні імпорту, низький (з тенденцією до зниження) рівень технологічної та інноваційної продукції, продуктивності праці, капіталовкладень, зайнятості та погіршення зовнішньоекономічного балансу є прямим наслідком деструктивних системних змін у вітчизняному машинобудівному комплексі України.

Негативні тенденції основних показників діяльності машинобудівного комплексу для національної економіки були характерними для періодів посилення глобалізації економіки України. Таким чином, це емпірично підтверджує, що однією з головних причин кризового стану вітчизняного машинобудування (поряд із військовою та гібридною агресією РФ проти України з відповідними наслідками) є нехтування національними економічними інтересами в процесах зовнішньої торгівлі, лібералізація, зокрема в СОТ та угодах про вільну торгівлю з ЄС, а також відсутність державного протекціонізму та ефективного публічного управління спрямованого на модернізацію виробництва на інноваційній основі [3].

Основними причинами деструктивних змін в машинобудівному комплексі України (крім військової агресії РФ з відповідними наслідками) стали:

а) неврахування національних економічних інтересів у здійсненні державного управління (виходячи з позиції міжнародної конкурентоспроможності та стратегічного значення розвитку машинобудування), насамперед в угодах про вступ до СОТ та Угоди про вільну торгівлю з ЄС, а також інші документи щодо лібералізації зовнішньої торгівлі, що стосуються цього сегменту галузі;

б) неефективна державна політика щодо створення сприятливих, мотиваційних та стимулюючих умов для залучення капітальних інвестицій у машинобудівне виробництво та оптимізації його зв'язків з іншими галузями економіки, зокрема для задоволення внутрішнього попиту на відповідну продукцію.

Погоджуємося з думкою про те, що велике значення для інноваційного розвитку національної економіки в т.ч і машинобудівного комплексу та її післявоєнного відновлення має налагодження ефективної взаємодії установ державного управління з інвестиційним ресурсом [8, 9].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи результати аналітичних оцінок, можна виявити загалом негативні тенденції розвитку вітчизняного машинобудівного комплексу, а також відсутність дієвого державного управління особливо за останні 5 років, а саме:

- спад виробництва з 2015 року (який значно зріс у 2020-2022 роках), особливо у високотехнологічному виробництві комп'ютерної, електронної та оптичної продукції. Причинами такого спаду стала втрата економічних зв'язків та традиційних ринків збуту та постачання готової продукції та комплектуючих внаслідок зміни геополітичного курсу України та, як наслідок, обмеження ділової активності в цілому через поширення глобальної пандемії COVID-19, масові руйнування та економічна криза внаслідок повномасштабного військового вторгнення РФ;

- погіршення структури виробництва машинобудівної продукції в бік зменшення частки високотехнологічної продукції, зокрема електронних компонентів та плат (у 2015-2022 рр.) і натомість збільшення частки середньо-технологічного виробництва, в першу чергу вузлів, деталей та приладдя для автомобілів. Проблема ускладнюється тим, що більшості видів електрообладнання функціонує з використанням давальницької сировини, тобто його розвиток зумовлений відкриттям (у Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернівецькій областях) підприємств-філій ТНК, що здійснюють толінгові операції;

- посилення переваги імпорту над експортом. Ця проблема здебільшого стосується «засоби наземного транспорту, крім залізничного»;

- погіршення структури експорту – збільшення частки проміжних товарів (переважно проводів ізольованих, кабелі та інші ізольовані електропровідники; волоконно-оптичні кабелі), серед яких переважає продукція зі давальницької сировини (65%), і також водночас погіршення структури імпорту – зростання частки готової продукції (в основному легкових автомобілів та інших транспортних засобів, призначених переважно для пасажирських перевезень), виробництво якої в Україні обмежене через низьку конкурентоспроможність (як за якістю, так і за ціною);

- зменшення капіталовкладень – зменшення капітальних інвестицій у машинобудівне виробництво на 60% у 2013-2022 роках і, як наслідок погіршення технологічного стану та конкурентоспроможності вітчизняного машинобудівного комплексу.

Виходячи з цього, на нашу думку, формування та реалізація стратегічних засад удосконалення публічного управління в машинобудівному комплексі сьогодні є необхідним для України. Розробка комплексу організаційних заходів сприятиме досягненню результатів у сфері технологічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств. Такі стратегічні рішення мають враховувати світові тенденції інноваційного розвитку, сприяти розбудові міжнародних відносин, створенню кооперативних проєктів у цій сфері, а також підвищенню

обороздатності та національної безпеки на основі проведення ефективної державної політики та управління.

1. Дикань В. В. Державне регулювання розвитку машинобудування України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42. С. 213-217.
2. Research on the development of the machine-building industry of Ukraine: state and prospects – multi-authored monograph. Latvia: "Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2017. 200 p.
3. Розвиток машинобудування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: монографія; ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"; наук. редактор д.е.н., проф. С. О. Ішук. Львів, 2022. 137 с.
4. Леховіцер В. О. Особливості розвитку машинобудівної галузі в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4974> (дата звернення 12.04.2024).
5. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.04.2024).
6. Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 12.04.2024).
7. Саkun О.С., Щур Р.І., Мацьків В.В., Білий М.М. Формування інвестиційного ресурсу структурної модернізації національної економіки як фактору відновлення в післявоєнний період. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий журнал*. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2023. Вип. 19. Т. 1. С.270-277.
8. Саkun О.С., Щур Р.І., Мацьків В.В. Фінансові аспекти підтримки бізнес-сектору України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий журнал*. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2022. Вип. 18. Т. 1. С. 50-60.
9. Пігуль Н.Г., Пігуль Є. І. Сучасний стан та перспективи розвитку машинобудівного комплексу України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 444-449.

References

1. Dykan, V. V. "State regulation of the development of machine-building in Ukraine." *Herald of the economy of transport and industry*, no. 42, 2013, pp. 213-217.
2. *Research on the development of the machine-building industry of Ukraine: state and prospects – multi-authored monograph*. Latvia, "Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2017.
3. *Development of mechanical engineering in Ukraine: problems and ways to solve them: monograph*, edited by S. O. Ishchuk. Lviv, 2022.
4. Lekhovitser, V. O. "Peculiarities of the development of the machine-building industry in modern conditions." *Efficient economy*, no. 5, 2016, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4974. Accessed 12 April. 2024.
5. "Volume of sold industrial products by types of activity." State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/. Accessed 12 April. 2024.
6. "Capital investments by types of industrial activity." State Statistics Service of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua/. Accessed 12 April. 2024.
7. Sakun, O.S., Shchur, R.I., Matskiv, V.V., and M.M. Bilyi. "Formation of the investment resource for the structural modernization of the national economy as a factor of recovery in the post-war period." *The actual problems of regional economy development*, 2023, vol. 1, no. 19, pp.270-277.
8. Sakun, O.S., Shchur, R.I., and V.V. Matskiv. "Financial aspects of supporting the business sector of Ukraine under martial law." *The actual problems of regional economy development*, vol. 1, no. 18, 2022, pp. 50-60.
9. Pigul, N.G., and E.I. Pigul. "Current state and prospects for the development of the machine-building complex of Ukraine." *Economy and society*, no. 15, 2018, pp. 444-449.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 338.1:658

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.120-130>

Кудирко Л. П.¹, Обозний В. В.²

РЕЛОКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ

¹ Державний торговельно-економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра світової економіки,
вул. Кіото, 19, м. Київ,
02156, Україна,
тел.: 044 513 33 48,
e-mail: l.kudyrko@knute.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9089-7223>

² Державний торговельно-економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра світової економіки,
вул. Кіото, 19, м. Київ,
02156, Україна,
тел.: 044 513 33 48,
e-mail: v.oboznyy_fmtp_1m_23_m_d@knute.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4728-4114>

Анотація. В статті досліджуються чинники та тенденції релокації вітчизняних компаній до країн ЄС та інших регіонів у зв'язку з розгортанням активним військових дій на території України. Метою дослідження є аналіз особливостей релокації українських компаній до країн ЄС у контексті війни з РФ. В перебігу дослідження було використано як загально-наукові, так і спеціальні методи, зокрема аналізу та синтезу, елементи компаративного аналізу, емпірико-статистичний метод, підходи інституціоналістського аналізу.

На основі узагальнення сучасних праць вітчизняних та зарубіжних науковців визначено, що в практиці міжнародного бізнесу можна спостерігати процеси суперечливої взаємодії стратегій офшорингу та рещорингу. Це у свою чергу змінює підходи до зовнішньої релокації національного бізнесу під впливом нових чинників, а саме активізації гасел неопротекціонізму в умовах COVID-19 та загострення геополітичних конфліктів. Зазначено, що чинники релокації вітчизняного бізнесу у більшості випадків зумовлюється впливом військових дій та їх деструктивними наслідками. Розглянуто фактори, що спонукають українські компанії до релокації як всередині країни, так і за її межі. Аналіз геопросторової структури переміщень вітчизняного бізнесу показав, що для зовнішньої релокації українські підприємці найбільше обирають країни ЄС. Ідентифіковано переваги та ризики, з якими стикається вітчизняний бізнес в новому для себе середовищі. Ознайомлення із кейсом вітчизняної компанії Ajax Systems, яка обрала в якості місця локації свого бізнесу Туреччину, показало, що додатковим фактором на користь вибору конкретного ринку є фіскальні переваги та наявність відповідної секторальної інфраструктури для ведення бізнесу.

Теоретична значимість дослідження полягає в поглибленні теоретичного розуміння процесів глобалізації та міжнародного підприємництва в новітню добу, а також в отриманні додаткового знання щодо механізмів стратегічного менеджменту в частині чинників впливу на міжнародну економічну експансію компаній в умовах загострення геополітичних конфліктів.

Практична цінність дослідження пов'язана із визначенням мотивації українського бізнесу при виборі конкретних країн релокації. Розуміння пріоритетності чинників інституційного середовища на основі виявлення географічної структури вибору зарубіжного ринку може

слугувати основою для підвищення ефективності регуляторної системи сучасної України за галузевими напрямками.

Перспективи подальших досліджень розглядаються в контексті оцінки рівня та джерел конкурентоспроможності українських підприємств в новому середовищі та можливостей імплементації успішних практик їх міжнародної підприємницької діяльності у вітчизняне регуляторне та підприємницьке середовище

Ключові слова: релокація, офшоринг, рещоринг, Україна, ЄС, Туреччина, експансія, стратегія, адаптація.

Kudyrko L. P.¹, Obozny V. V.²

RELOCATION OF UKRAINIAN BUSINESS IN THE CONDITIONS OF WAR WITH RUSSIA

¹ State University of Trade and Economics,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of International Economics,
Kyoto str., 19, Kyiv,
02156, Ukraine,
tel.: 044 531 48 72,
e-mail: l.kudyrko@knute.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9089-7223>

²State University of Trade and Economics,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of International Economics,
Kyoto str., 19, Kyiv,
02156, Ukraine,
tel.: 044 531 48 72,
e-mail: v.oboznyy_fmtp_1m_23_m_d@knute.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4728-4114>

Abstract. The article examines the factors and trends of relocation of domestic companies to EU countries and other regions in connection with the deployment of active military operations on the territory of Ukraine. The purpose of the study is to analyze the peculiarities of the relocation of Ukrainian companies to EU countries in the context of the war with the Russian Federation. In the course of the research, both general scientific and special methods were used, including analysis and synthesis, elements of comparative analysis, empirical-statistical method, approaches of institutional analysis.

Based on the generalization of modern works of domestic and foreign scientists, it is determined that in the practice of international business, processes of conflicting interaction of offshoring and reshoring strategies can be observed. This, in turn, changes approaches to the external relocation of national business under the influence of new factors, namely the activation of neo-protectionist slogans in the context of COVID-19 and the aggravation of geopolitical conflicts. It is noted that the factors of domestic business relocation are in most cases determined by the influence of military actions and their destructive consequences. Factors that encourage Ukrainian companies to relocate both within the country and abroad are considered. Analysis of the geospatial structure of domestic business movements showed that Ukrainian entrepreneurs mostly choose EU countries for foreign relocation. The advantages and risks faced by domestic business in a new environment have been identified. Familiarization with the case of the domestic company Ajax Systems, which chose Turkey as the location of its business, showed that an additional factor in favor of choosing a specific market is fiscal advantages and the availability of appropriate sectoral infrastructure for doing business.

The theoretical significance of the research lies in the deepening of the theoretical understanding of the processes of globalization and international entrepreneurship in the modern era, as well as in obtaining additional knowledge about the mechanisms of strategic management in terms of factors influencing the international economic expansion of companies in the context of worsening geopolitical conflicts.

The practical value of the study is related to determining the motivation of Ukrainian business when choosing specific relocation countries. Understanding the priority of the factors of the institutional environment based on the identification of the geographic structure of the choice of the foreign market can serve as a basis for increasing the efficiency of the regulatory system of modern Ukraine by branch.

Prospects for further research are considered in the context of assessing the level and sources of competitiveness of Ukrainian enterprises in the new environment and the possibilities of implementing successful practices of their international business activities in the domestic regulatory and business environment.

Keywords: relocation, offshoring, reshoring, Ukraine, EU, Turkey, expansion, strategy, adaptation.

Вступ. Із початком повномасштабної агресії з боку РФ, українська економіка зазнала вкрай негативних наслідків. Зокрема, мова йде про руйнування інфраструктури та виробничих потужностей підприємств, обмеження доступу бізнесу до ресурсів та ринків збуту, дестабілізація монетарної сфери, девальвація національної валюти, масова міграція населення тощо.

Згідно з оцінками експертів задля подолання матеріальних збитків від агресії станом на 31 грудня 2023 року загальна вартість реконструкції та відновлення України складатиме 486 млрд дол США протягом наступного десятиліття, що перевищує попередню оцінку на 75 млрд дол. США, яка становила 411 млрд дол США рік тому [11]. У таких складних умовах попри всі труднощі бізнес продовжує пристосовуватися до воєнного контексту, подолавши перший період дестабілізації і дещо скоригувавши негативні прогнози щодо свого майбутнього.

Підприємствам промисловості довелося переглядати свої стратегії, ураховуючи фактичну безальтернативність завдань поступового відновлення ланцюгів постачання сировини та компонентів, пристосування до нових умов збуту продукції. Для деяких із них в якості нагального постало питання релокації частини виробництва в безпечніші регіони. За таких нових для підприємства викликів продовжили працювати та утримувати виробництво власної продукції. І це виявилось більш досяжним завданням, ніж нова проблема, яка стосується гострого дефіциту кадрів. Звичайно ж, різні види діяльності диференціюються за пріоритетністю найбільших проблем, що постали перед українським бізнесом. Разом з тим перелік найбільш вагомих із них є цілком зрозумілим. Це - невизначеність щодо майбутнього, обмежені ресурси, логістичні проблеми, дефіцит кваліфікованих кадрів, зниження попиту на внутрішньому ринку.

Проблематика переміщення виробничих підприємств за межі національних ринків є багатоаспектною. Вона торкається і питань інтерналізації виробництва та збуту, і ресурсної та фіскальної оптимізації компаній, і деструктивного впливу внутрішніх чинників країни походження на підприємницьку діяльність. Все це у підсумку спонукає до виведення потужностей та фінансових ресурсів за кордон. Такий транскордонний трансфер виробничих потужностей та капіталу суттєво впливає на подальший економічний розвиток країни походження бізнесу, а також на світову економіку у цілому та економіку окремих регіонів. Адже це напряму впливає на економічне зростання країн, що є реципієнтами нових виробництв, розвиток їх інноваційного та експортного потенціалу.

У випадку із українськими підприємствами питання релокації бізнесу гостро постало з моменту розгортання активних військових дій по всій території України і є скоріше вимушеною стратегією, ніж логічним етапом еволюції національного капіталу, що потребує подальшої експансії.

Рішення щодо розміщення виробництва є достатньо дискусійною темою в теорії міжнародних економічних відносин з позицій макроекономічних аспектів, воно приваблює увагу теоретиків та практиків в рамках теорії організацій та трансакційних витрат, концепції управління ланцюгами постачання в міжнародному бізнесі. Якщо донедавна ключову увагу приділялося питанням офшорингу, тобто перенесенню

потужностей за кордон, то останні роки під впливом низки політичних та безпекових міркувань все активніше в епіцентрі наукового дискурсу опиняється проблематика решорингу - повернення бізнесу під національну юрисдикцію. Так, в колективній праці Л. Фратоккі, А. Анкарані, П. Барб'єрі, К. Ді Мауро, Г. Насімбені, М. Сартор, М. Віньолі, А. Заноні офшоризація виробничої діяльності в країні з низькими витратами оцінюється з огляду управлінських викликів для компаній, а також поглиблення економічних та соціальних проблем на рівні національних економік у цілому[3]. Мова йде зокрема про те, що завдяки зовнішній релокації бізнесу з США та країн Європи відбулася деіндустріалізація їх економічного потенціалу, згорання виробництва промислової продукції на власній території. Для національних індустрій це призводило також до скорочення робочих місць в промисловості та поступової втрати кадрового потенціалу по певним видам промислової діяльності. Разом з тим науковцями зауважено, що в останній період посилюється зворотна тенденція щодо решорингу. Хоча ця проблематика потребує більш розлогого пояснення його мотивацій та закономірностей. Адже вочевидь виникає проблема досягнення балансу між інтересами держави, яка ініціює решоринг, та транснаціонального бізнесу, що керується у першу чергу комерційними цілями.

В науковій публікації Н.К. Джайн, Т. Котарі, та В. Кумар пояснюється, що рішення щодо локалізації бізнесу за межами країни походження набувають великого значення як з огляду бізнесу, так і розвитку економічної науки[5]. Для менеджерів підприємств вибір місця розташування потужностей за кордоном може як підвищити, так і знизити прибутковість діяльності. З огляду економічної науки, цей напрямок дослідження є важливим з позицій обґрунтування новітніх трендів в прямому іноземному інвестуванні (ПІІ) та визначення комбінаторного впливу сукупності зовнішніх та внутрішніх детермінант, які демонструють складний взаємозв'язок та суперечливий характер прояву.

В дослідженні С.К. Бхаумік, С. Естрінта, Р. Нарула піднімається питання щодо вагомого впливу політико-правового середовища країни, що приймає компанії-нерезиденти для локалізації їх господарської діяльності[2]. І якщо донедавна ключове значення мало отримання місцевими політичними елітами певних преференцій від співпраці із міжнародними компаніями, то нині важливим є досягнення більш комплексних макроекономічних ефектів від прийому капіталу іноземної компанії. Це і питання позитивних змін в сфері зайнятості, і посилення інноваційності економіки, і підвищення добробуту у країні у цілому.

З початком війни вітчизняні дослідники також зробили свій внесок в розкриття проблематики зовнішньої релокації національного бізнесу. Так, Н. Зеліско розглядає релокацію вітчизняних підприємств як інструмент економічної безпеки в умовах воєнного стану[8]. О. Захарова визначає, що релокацію підприємств за межі національного ринку нинішньої України варто розглядати з позицій середньо-та довгострокових цілей та вбачати у ній потенціал для її повоєнного відновлення[7].

О.Ковалик та А.Шардакова акцентують увагу на причинах вибору релокації, геопросторовій структурі та факторах впливу на релокацію підприємницької діяльності, а також перевагах та ризиках цих важливих стратегічних рішень [9]. Автори підкреслюють, що релокацію варто розглядати в площині еволюції стратегії, що може позитивно вплинути на розвиток підприємства. Процак К. та Просович О. здійснили аналіз релокації українського бізнесу в сучасних умовах з позицій проблем, які виникають при цьому[1].

Незважаючи на достатньо значну кількість робіт по даній темі, нинішні умови невизначеності формують нові виклики, адже мова може йти про складнощі інтеграції українського бізнесу в нове середовище, яке за своїми політико-правовими, економічними та соціокультурними чинниками істотно відрізняється від вітчизняного ринку. Чи всім підприємствам вдасться подолати нові для себе виклики? Наскільки прийнятною є стратегія релокації бізнесу з точки зору ризиків неповернення після війни під юрисдикцію України. Ці та низка інших питань виникають та потребують відповідей.

Постановка завдання Метою даної статті є аналіз особливостей релокації українських компаній до країн ЄС у контексті війни з рф. В перебігу дослідження було використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи, зокрема аналізу та синтезу, елементи компаративного аналізу, емпірико-статистичний метод, підходи інституціоналістського аналізу. На основі даних вітчизняної статистики, офіційних документів та медіа-публікацій розкрито вектори вимушеної зовнішньої експансії українського бізнесу.

Результати. Релокація бізнесу для вітчизняних компаній донедавна не була поширеною, а практичний досвід переміщення виробничих потужностей практично відсутній. Однак, поточні обставини війни змусили ухвалювати швидкі рішення в непередбачуваному середовищі, забезпечуючи роботу переселенцям та зберігаючи виробничі можливості.

Оскільки підприємницька діяльність відіграє важливу роль у розвитку сучасних індустрій, а також у протидії загроз і ризиків для національної та фінансово-економічної безпеки регіонів, збереженні та розвитку бізнес-потенціалу та промислового капіталу, її активізація є пріоритетом в умовах війни як для самих підприємств, так і економічної політики держави. Для підприємств, які опинилися в зонах активних бойових дій, виникла необхідність релокації в безпечні регіони України або за кордон для забезпечення діяльності та подальшого розвитку.

Згідно з даними Міністерства економіки України станом на жовтень 2023 року, близько 840 підприємств вже переїхали у більш безпечні місця, з них понад 667 встигли відновили свою діяльність на новому місці [10]. Більшість компаній обрали Закарпатську та Львівську області як нове місце для своєї діяльності — відповідно 120 і 199 підприємств. До популярних регіонів для підприємців також увійшли Чернівецька область з 78 релокаціями та Івано-Франківщина - з 70. З іншого боку, найменш популярними виявились Одеська область із лише 3 компаніями, Житомирська область - з 6 компаніями та Кіровоградська область - з 17 (Рис. 1).

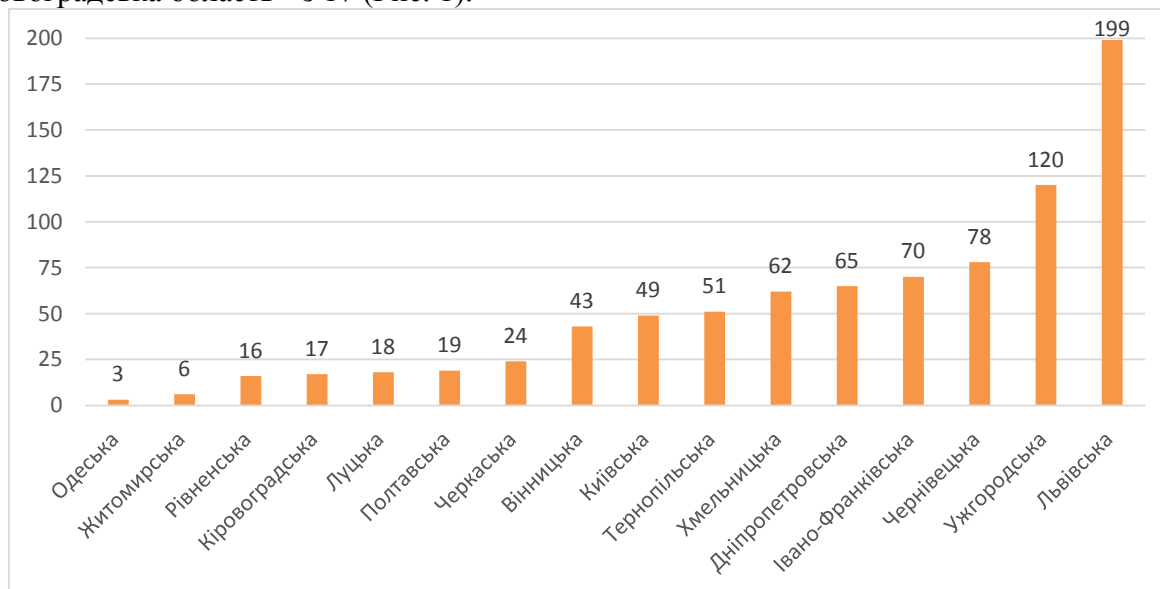

Рис. 1. Кількість релокованих підприємств в Україні, одиниць

Fig.1. The number of relocated enterprises in Ukraine

Джерело: сформовано на основі [10]

Перенесення підприємства на нову територію є важливим інструментом для втілення бізнес-стратегії компанії. Менеджери, які розглядають релокацію як частину стратегії розвитку, повинні усвідомлювати, що цей процес є складним з технічної, юридичної та етичної точок зору, а також потребує значних фінансових витрат і несе ризику [8, с. 42]. Тому перед прийняттям рішення про релокацію підприємствам слід

провести аналіз бізнес-середовища, який дозволить сформулювати вимоги до місця, куди переноситься бізнес, та умови для релокації підприємств.

Можна виділити такі критерії, що можуть забезпечити успіху в нових для підприємства умовах [7, с. 135]:

- сприятливе ставлення регіональної влади до переселених підприємств і її бажання створити найбільш комфортні умови для їх функціонування;
- доступ до сировинних ресурсів та розвинена логістична мережа у регіоні;
- платоспроможний попит місцевого населення та достатня ринкова потенціальна споживча база для продукції чи послуг;
- можливості для забезпечення гідного проживання працівників та керівництва підприємства та членів їх сімей, які були змушені змінити місце проживання у зв'язку з релокацією підприємства;
- наявність серед місцевого населення кваліфікованих фахівців, які можуть зайняти вакансії та вільні робочі місця на релокованому підприємстві.

В сучасних нестабільних умовах багато власників підприємств розглядають можливість перемістити свій бізнес не тільки в межах України, а й за кордон. Спеціалізовані компанії, що діють у сферах ІТ, професійних послуг (наприклад, маркетингу, консалтингу, дизайну) та медичного обслуговування, є найбільш схильними до такого переїзду. В свою чергу основними країнами для релокації стали країни Європейського Союзу (зокрема Польща, Німеччина, Болгарія, Бельгія, Естонія), Туреччина та Молдова [12].

Прийняття рішення про релокацію за кордон потребує аналізу ризиків та переваг такого кроку, а також складання докладного переліку завдань з релокації. Важливо мати на увазі, що витрати на релокацію включають не лише фізичне переміщення меблів, документів та обладнання, а й багато інших витрат, які починаються з моменту ухвалення рішення та тривають після переїзду підприємства.

При плануванні релокації варто звернути увагу на такі аспекти: стабільність політичної та економічної ситуації, міжнародний статус країни, гарантії безпеки для іноземних інвесторів. Також важливо оцінити ризики, пов'язані з міжнародними відносинами між дружніми та недружніми регіонами (наприклад, країнами Євросоюзу, Туреччиною, країнами Середньої Азії), з урахуванням місця виробництва та експорту продукції.

З погляду юридичних аспектів, релокація за кордон є процесом, який вимагає більше часу та зусиль порівняно з переміщенням в межах країни. Підприємцям необхідно знаходити нове місце в іншому бізнес-середовищі, пристосовуватися до іншого законодавства та податкової системи, а також гнучко реагувати на потреби нових клієнтів. Українські підприємці вважають основними перешкодами для введення бізнесу в країни Європейського Союзу: високий рівень конкуренції; складнощі у відкритті та започаткуванні господарської діяльності; проблеми з пошуком кваліфікованого бухгалтера, що розуміє бухгалтерський облік у ЄС; мовні бар'єри, пов'язані з необхідністю ведення обліку та документації на мові країни реєстрації та інші.

Релокація за кордоном або імміграція бізнесу, зазвичай, охоплює два ключових аспекти: закриття бізнесу в Україні та реєстрацію і початок діяльності в іншій країні [1, с. 86]. Перенесення підприємства до іншої країни можливе лише в разі відповідності всім вимогам, що встановлені конкретною державою. Навіть у межах Європейського Союзу список необхідних документів, обсяги капіталу та інші умови можуть значно відрізнятися. Також можуть існувати вимоги щодо екологічної безпеки, обов'язковості отримання ліцензій, наявності контрактів з партнерами в даній країні і т. д.

Уникнення всіх цих проблем і ризиків є вельми складною задачею. Тому підприємствам, які розглядають можливість релокації виробництва в іншу країну під час конфлікту, слід ретельно врахувати всі можливі наслідки і зважити їх проти можливих вигод.

Якщо оцінювати первинний досвід з релокації вітчизняних підприємств саме закордон, то варто вказати на те, що в основному вона відбувається до країн Європейського Союзу. Це складає 62% тих підприємств, хто полишили Україну (Рис. 2). Вибір Європейського Союзу як нового напрямку для розвитку відкриває перед українськими підприємствами широкі перспективи, але водночас вимагає ретельного аналізу та планування.

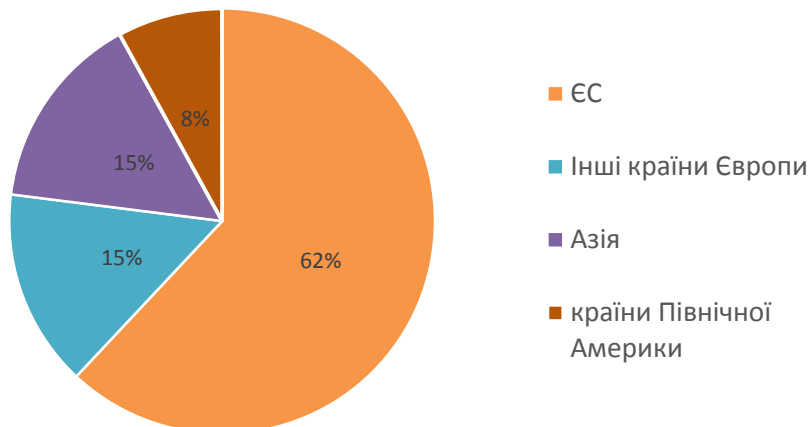

Рис. 2. Напрями релокації українського бізнесу за кордон, %
Fig.2. Directions of relocation of Ukrainian business abroad, %
Джерело: сформовано на основі [4, с. 7]

У першу чергу увагу вітчизняних підприємців притягує те, що у країнах ЄС бізнесове середовище відзначається стабільністю та прозорістю, що забезпечує надійні умови для розвитку підприємництва. Українські компанії можуть скористатися різноманітними програмами та підтримкою від держав ЄС, які сприяють стартапам, інноваціям та розвитку бізнесу. Також привабливим є те, що ринки ЄС характеризуються низьким рівнем економічної злочинності, що створює надійні та безпечні умови для підприємництва. Не можливо не звернути увагу і на те, що у багатьох країнах ЄС існують спеціальні програми та умови для іноземних підприємців, що дозволяють отримати доступ до фінансових ресурсів та кредитування. Також деякі країни ЄС надають можливість отримати посвідку на проживання для іноземних підприємців, що дозволяє стати резидентом та легалізувати свій бізнес. Звісно українські компанії притягує той факт, що більшість країн ЄС мають спрощені процедури реєстрації та створення компаній, що сприяє швидкому запуску бізнесу [9, с.57].

Разом з тим окрім переваг перенесення бізнесу до ЄС існують і певні виклики, з якими можуть стикнутися підприємства. Першочерговим є різноманітність мов та культурних особливостей у країнах ЄС, що може ускладнити комунікацію та ведення бізнесу для українських компаній. Бізнесменам не потрібно забувати, що ринки ЄС насичені виробничими підприємствами, що може призвести до зростання конкуренції та складнощів у привабленні клієнтів. Окрім цього, кожна країна ЄС має свої правила, норми та податкові системи, що вимагає адаптації та ознайомлення з новими правилами бізнесу. Наприклад, у Фінляндії для ведення бізнесу може бути обов'язкове отримання посвідки на проживання, що ускладнює процес релокації. Також при релокації бізнесу можуть виникнути труднощі у встановленні нових партнерських зв'язків та мережі контактів. В решті решт, ринки ЄС можуть відрізнятися за своєю специфікою, моделями споживання та культурними особливостями, що вимагає аналізу та адаптації бізнес-стратегії [9, С.57].

Беручи до уваги ці аспекти, підприємцям, які розглядають релокацію свого бізнесу до країн ЄС, слід ретельно аналізувати переваги та ризики (Табл. 1). Важливою передумовою має стати ознайомлення з правовими та податковими нормами, а також

грунтовне розроблення своєї бізнес-стратегії для успішної адаптації та розвитку у новому середовищі.

Таблиця 1

Переваги і недоліки релокації бізнесу до країн ЄС

Table 1

Advantages and disadvantages of business relocation to EU countries

Переваги	Недоліки
Стабільна політична ситуація.	Мовні бар'єри
Підтримка підприємництва з боку держави	Висока конкуренція
Низький рівень або відсутність економічної злочинності.	Відсутність глибокого знання про законодавство та податкову систему приймаючої країни.
Гнучкі умови кредитування для іноземців.	Відсутність та незначна кількість партнерів-контрагентів
Можливість отримання посвідки на проживання.	Специфіка ринків та моделей споживання
Мінімальні перешкоди при відкритті бізнесу	Негативне сприйняття місцевим бізнесом з позицій ризиків втрати ним частини свого ринку

Джерело: сформовано на основі [6-7].

На сьогоднішній день ключовими напрямками релокації для українських компаній в країни Європейського Союзу стають: Польща (47% підприємств обрали цей напрям), Німеччина (19%), Болгарія (12%), Бельгія (10%) та Естонія (8%), оскільки вони мають сприятливий бізнес-клімат, розвинуту інфраструктуру та кваліфіковану робочу силу [7, 12].

Багато підприємств малого та середнього бізнесу вперше розпочали активну діяльність на зарубіжних ринках через примусову необхідність переїзду та релокації. Компанії, які не мали значних активів, пов'язаних з Україною (виробництва, нерухомості, спеціалізованих ліцензій та дозволів), найшвидше впоралися з цим завданням. За 2 роки з початку повномасштабного вторгнення на територію України існує чимало прикладів переміщення доволі відомих та великих українських компаній (Рис. 3).

Нова Пошта	•розвиває мережу під брендом "Nova Post" у різних країнах за кордоном
Rozetka.ua	•розширила свою діяльність на ринок Польщі
Фармак	•розпочав будівництво заводу в Іспанії
Добродія Фудз (Agricom Group)	•відкрила торговий дім та склад у Варшаві
Ajax Systems	•запустила виробництво у Туреччині
Корпорація "Біосфера"	•придбала австрійський бренд Alufix та завод Alufix у Румунії
"Makeup"	•відкрив "ательє краси" у Польщі.

Рис. 3. Приклади українських релокованих компаній

Fig.3. Examples of Ukrainian relocated companies

Джерело: сформовано на основі [6]

Існує багато випадків, коли знищення українських активів змушувало власників стояти перед вибором - припинити бізнес або прийняти виклик та ризикнути перенести бізнес у інші країни, і багато підприємців обирали саме останню опцію. Доволі швидко

здійснити релокацію вдалось компаніям, які ще до початку вторгнення розглядали перспективу розширення свого бізнесу.

Чудовим прикладом є досвід переміщення компанії Ajax Systems, яка змогла розміститися у Туреччині. Представники компанії на багатьох прес-конференціях зазначали, що планували запуснути міжнародне виробництво ще задовго до початку активних військових дій на території України. Перед тим як почати розширення, Ajax Systems вивчали досвід провідних міжнародних компаній, таких як The 3M Company, Johnson Controls та Toyota, які керують сотнями заводів у всьому світі. Незважаючи на те, що думки про розширення були присутні ще до початку війни, виробництво в Туреччині Ajax Systems розпочалося в жовтні 2022 року, що дозволило створити тривалу географічну різноманітність у виробничих процесах: два в Україні та один - у Туреччині [6]. Таким чином, на новому турецькому заводі Ajax Systems, площею 8300 квадратних метрів, де планується виробництво всієї лінійки пристроїв Ajax, уже працюють 100 людей, а загалом планується найняти 400.

Для релокації компанія розглядала Туреччину і Польщу, де вже була побудована логістична інфраструктура, наявний офіс і команда. Однак компанія підійшла детально до цього питання, та з'ясувала, що для них Туреччина виявилася більш прийнятним варіантом з огляду присутності вільної економічної зони. Це забезпечує особливий режим з нульовим податком на прибуток та пільгами при розмитненні. Крім того, в Туреччині Ajax Systems має доступ до значного людського капіталу та достатньо кваліфікованих фахівців у сфері виробництва [4].

Висновки. Ознайомлення із теоретичними підходами та практичними аспектами релокації національного бізнесу за межі країни походження, дозволило зробити певні висновки.

Транскордонна експансія компаній може розглядатися як елемент їх стратегічних намірів, та, водночас, є похідною впливу на підприємницьку діяльність низки чинників внутрішнього та зовнішнього походження. В практиці міжнародного бізнесу можна спостерігати процеси суперечливої взаємодії стратегій офшорингу та рещорингу, викликані активізацією гасел неопротекціонізму та захисту національного бізнесу в умовах COVID-19 та загострення геополітичних конфліктів.

Чинники релокації вітчизняного бізнесу у більшості випадків за останні роки зумовлюється впливом військових дій та їх деструктивними наслідками. Внутрішньорегіональні переміщення бізнесу мають підтримку з боку уряду та закріплюються заходами зі спрощення умов для ведення бізнесу. Більшість компаній не стоїть на місці та переміщують свої виробництва як всередині країни, так і за її межами. Аналіз геопросторової структури переміщень вітчизняного бізнесу показав, що для зовнішньої релокації українські підприємці найбільше обирають країни ЄС. З них по кількості бізнесів, що вже переїхали, переважає Польща, що зумовлено чинником близького розташування щодо кордону України та відносно нижчими мовними бар'єрами. Ознайомлення із кейсом вітчизняної компанії Ajax Systems, яка обрала в якості місця локації свого бізнесу Туреччину, показало, що додатковим фактором на користь конкретного ринку є фіскальні переваги та наявність відповідної інфраструктури для ведення бізнесу.

Перший досвід перебування українських компаній за кордоном засвідчив про відносно більш сприятливі умови щодо якості та швидкості багатьох сервісів сфери ІТ саме в Україні щодо держав нової локації. Це створює позитивні очікування того, що українські ІТ-компанії повернуться в Україну та внесуть свій гідний внесок у повоєнне відновлення економіки нашої держави.

Теоретична значимість дослідження полягає в поглибленні теоретичного розуміння процесів глобалізації та міжнародного підприємництва в новітню добу, а також в отриманні додаткового знання механізмів стратегічного менеджменту в частині чинників впливу на міжнародну економічну експансію компаній в умовах загострення

геополітичних конфліктів та активізації регуляторних практик держав на засадах нового економічного націоналізму та неопротекціонізму.

Практична цінність дослідження пов'язана із визначенням мотивації українського бізнесу при виборі конкретних країн релокації. Розуміння пріоритетності чинників інституційного середовища на основі виявлення географічної структури вибору зарубіжного ринку може слугувати основою для підвищення ефективності регуляторної системи сучасної України за секторальними напрямками.

Перспективи подальших досліджень розглядаються в контексті оцінки рівня та джерел конкурентоспроможності українських підприємств в новому середовищі та можливостей імплементації успішних практик їх міжнародної підприємницької діяльності у вітчизняне регуляторне та підприємницьке середовище.

1. Процак К., Просович О. Проблеми релокації українського бізнесу в сучасних умовах. В: Сучасні тенденції сталого розвитку: теорія, методологія, практика: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Т. В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2022. С. 83–94. DOI: <https://doi.org/10.30837/978-617-8254-05-6>
2. Bhaumik S.K., Estrin S., Narula R. Integrating host-country political heterogeneity into MNE–state bargaining: insights from international political economy. *Journal of International Business Studies*, 2024. №55. P. 157–171. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41267-023-00651-w>
3. Fratocchi L., Ancarani A., Barbieri P., Di Mauro C., Nassimbeni G., Sartor M., Vignoli, M., Zanoni A. Motivations of Manufacturing reshoring: An interpretative framework. *International journal of physical distribution & logistics management*. 2016. STAMPA. №46(2). P. 98–127. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-06-2014-0131>
4. Gradus Research Company. Опитування українського бізнесу. 2022. 15 с. URL: https://gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes___Ukrainian_Business_Survey.pdf
5. Jain N.K., Kothari T., Kumar V. Location Choice Research: Proposing New Agenda. *Manag Int Rev*, 2016. № 56. P 303–324. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11575-015-0271-6>
6. Бабенко М. Іспанія, Туреччина, Польща. Куди йдуть українські бізнеси для розвитку та прибутків. URL: <https://focus.ua/uk/economics/559445-nova-poshta-v-polshi-ajax-systems-v-turechchini-farmak-v-ispaniyi-ukrayinski-kompaniyi-vijshli-na-mizhnarodnij-rinok-pid-chas-vijni> (дата звернення 12.03.2024)
7. Захарова О. Релокація підприємств як інструмент відновлення економіки України. *Економіка підприємства: теорія та практика*: 36. праць (м. Київ, 13 жовтня 2022 р.) 134–136. URL: https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/4260/1/22-5750__removed.pdf. (дата звернення 12.03.2024)
8. Зеліско Н. Релокація підприємства як інструмент економічної безпеки в умовах воєнного стану. *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series AIC Economics*. 2023. С. 38-43. DOI: <https://doi.org/10.31734/economics2023.30.038>
9. Ковалик О., Шардакова А.Д. Передумови та досвід релокації діяльності вітчизняних виробничих підприємств в умовах невизначеності. *Економіка: реалії часу*. 2023. № 4 (68). С. 50-60. DOI: <https://doi.org/10.15276/ETR.04.2023.5>
10. Собенко Н. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіони. URL: <https://suspilne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot/>.(дата звернення 12.03.2024)
11. Спільний пресреліз ООН, Світового Банку, Європейської комісії та уряду України. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. 2024. URL: <https://ukraine.un.org/uk/260758-оновлена-оцінка-потреб-україни-на-відновлення-та-відбудову>. (дата звернення 12.03.2024)
12. Терещук А. Релокація бізнесу в Україні та в ЄС. URL: [https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-s#:~:text=Релокація%20до%20ЄС,\)%20охорони%20здоров'я](https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-s#:~:text=Релокація%20до%20ЄС,)%20охорони%20здоров'я). (дата звернення 12.03.2024)

References

1. Protsak K., and O. Prosovych. “Problems of relocation of Ukrainian business in modern conditions.” *Modern trends in sustainable development: theory, methodology, practice: a collective monograph*, edited by T. V. Polozova. Kharkiv, NURE, 2022, pp. 83-94, DOI: <https://doi.org/10.30837/978-617-8254-05-6>
2. Bhaumik, S.K., Estrin, S., and R.Narula. ”Integrating host-country political heterogeneity into MNE-state bargaining: insights from international political economy.” *Journal of International Business Studies*, no. 55, 2024, <https://doi.org/10.1057/s41267-023-00651-w>
3. Fratocchi, L., Ancarani, A., Barbieri, P., Di Mauro, C., Nassimbeni, G., Sartor, M., Vignoli, M., and A. Zanoni. “Motivations of Manufacturing reshoring: An interpretative framework”. *International journal of physical distribution & logistics management*, no. 46(2), 2016, <https://doi.org/10.1108/IJPDLM-06-2014-0131>
4. Gradus Research Company. *Survey of Ukrainian business*, 2022, gradus.app/documents/262/Gradus_Forbes___Ukrainian_Business_Survey.pdf. Accessed 12 Mar. 2021.

5. Jain, N.K., Kothari, T., and V. Kumar. "Location Choice Research: Proposing New Agenda." *Manag Int Rev*, no. 56, 2016, <https://doi.org/10.1007/s11575-015-0271-6>
6. Babenko, M. "Spain, Turkey, Poland. Where Ukrainian businesses go for development and profits." *Focus*, focus.ua/uk/economics/559445-nova-poshta-v-polshi-ajax-systems-v-turechchini-farmak-v-ispaniyi-ukrayinski-kompaniyi-vijshli-na-mizhnarodnij-rinok-pid-chas-vijni. Accessed 12 Mar. 2021.
7. Zakharova, O. "Relocation of enterprises as a tool for economic recovery of Ukraine." *Enterprise Economics: Theory and Practice: Collection of works (Kyiv, October 13, 2022)*, pp. 134-136. ER.CHDTU, er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/4260/1/22-5750__removed.pdf. Accessed 12 Mar. 2024.
8. Zelisco, N. "Relocation of the enterprise as an instrument of economic security under martial law." *Bulletin of Lviv National Environmental University, AIC Economics Series*, 2023, pp. 38-43, <https://doi.org/10.31734/economics2023.30.038>.
9. Kovalyk, O., and A.D.Shardakova. "Prerequisites and experience of relocation of domestic manufacturing enterprises under conditions of uncertainty." *Economics: the realities of time. Scientific journal*, no. 4 (68), 2023, pp. 50-60, <https://doi.org/10.15276/ETR.04.2023.5>
10. Sobenko, N. "840 enterprises in Ukraine moved to safe regions because of the war". *Suspilne.media*, suspilne.media/600097-840-pidpriemstv-v-ukraini-pereihali-cerez-vijnu-u-bezpecni-regioni-opendatabot/ Accessed 12 Mar. 2024.
11. "Joint press release of the UN, the World Bank, the European Commission and the Government of Ukraine. Updated assessment of Ukraine's recovery and reconstruction needs." 2024. *Ukraine.un*, ukraine.un.org/uk/260758-оновлена-оцінка-потреб-україни-на-відновлення-та-відбудову/ Accessed 12 Mar. 2024.
12. Tereshchuk, A. "Relocation of business in Ukraine and the EU". *Biz.ligazakon*, [biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-#:~:text=Relocation%20to%20the%20EU,\)%20health%20care](https://biz.ligazakon.net/analytics/213880_relokatsya-bznesu-v-ukran-ta-v-#:~:text=Relocation%20to%20the%20EU,)%20health%20care). Accessed 12 Mar. 2024.

УДК 339.1+338.2

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.130-140>

Бочко О. Ю.¹, Зарічна О. В.², Кубрак Н. Р.³

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ З УРАХУВАННЯМ МАРКЕТИНГОВИХ РИЗИКІВ

¹Національний університет «Львівська політехніка»
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Митрополита Андрея, 5, Львів,
79000, Україна,
тел.: (032) 258-26-25
e-mail: bochkoolena@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3422-4654>

²Ужгородський національний університет
кафедра бізнес-адміністрування, маркетингу та
менеджменту,
вул. Заньковецької, 89, м.Ужгород,
88000, Україна,
тел.: +38(0312)61-33-21
e-mail: olena.zarichna@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2947-8732>

³Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького,
кафедра маркетингу,
вул. Пекарська, 50, Львів,
79000, Україна,

тел.: 239-26-39

e-mail: nadiyakubrak@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2834-9736>

Анотація. Досліджено регіональні аспекти стратегічного управління сільським (фермерським) господарством з урахуванням маркетингових ризиків, що є важливим аспектом для забезпечення ефективного та стійкого розвитку аграрної галузі, особливо в умовах динамічних змін ринку та кліматичних факторів, що потребує додаткових досліджень. Метою статті є розглянути та проаналізувати регіональні аспекти стратегічного управління сільським господарством з урахуванням маркетингових ризиків. Для досягнення цієї мети застосовано методики оцінювання маркетингових ризиків. В процесі написання статті авторами використано індуктивний та дедуктивний методи при проведенні аналізу маркетингового ризику. За допомогою аналізу та порівняння здійснено порівняння методик оцінювання маркетингових ризиків. Абстрактно-логічний метод застосовано для теоретичних узагальнень і формування висновків. Обґрунтовано методики оцінювання маркетингових ризиків. Розкрито та систематизовано канали збуту продукції з урахуванням маркетингових ризиків. Для зменшення рівня маркетингових ризиків доцільно: виявити область підвищеного ризику, його ступінь, прийняти правильне рішення для його максимально можливого зменшення або взагалі запобігти ризику; забезпечити збереження ризику та його передачу ризику; зменшити рівень ризику. Запропоновано провести ретельний аналіз ринку та клієнтів, тестування та експериментів. Авторами зацентровано увагу на забезпеченні використання різноманітних маркетингових каналів, таких як соціальні мережі, пошукова реклама, електронний маркетинг, та інші. Запропоновано розробити резервний план на випадок непередбачених обставин або невдалих кампаній, застосовувати інноваційні напрями, процеси стимулювання та навчання маркетингової команди новітнім технологіям і стратегіям, стимулювати співпрацю з іншими компаніями або організаціями Крім того одним із засобів зменшення маркетингових ризиків є мотивація. Перспективами подальших досліджень в даному напрямі є детальне вивчення чинників макро-, мікро- і мідісередовища, які впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: сільське (фермерське) господарство, стратегічне управління, маркетингові ризики, маркетингові рішення, втрати, оцінка ризику, канали збуту продукції.

Bochko O. Yu¹, Zarichna O. V.², Kubrak N. R.³

STRATEGIC MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES CONSIDERING MARKETING RISKS

¹ Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics
Metropolitan Andrew str., 5, Lviv,
79000, Ukraine,
tel.: (032) 258-26-25
e-mail: bochkoolena@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3422-4654>

²Uzhhorod National University,
Department of Business-administration, Marketing
and Management
Narodna Square str., 3, Uzhhorod,
88000, Ukraine,
tel.: +38(0312)61-33-21
e-mail: olena.zarichna@uzhnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2947-8732>

³Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary
Medicine and Biotechnologies Lviv,
Department of Marketing,
Pekarska str, 50, Lviv,

79010, Ukraine,
tel.: 239-26-39
e-mail: nadiyakubrak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2834-9736>

Abstract. The regional aspects of strategic management of agriculture (farming) have been studied, taking into account marketing risks. These aspects play a crucial role in ensuring effective and sustainable development of the agricultural industry, especially in the context of dynamic changes in market and climatic factors, which calls for further research. The purpose of the article is to discuss and analyze regional aspects of strategic management of agriculture, considering marketing risks. To achieve this goal, a marketing risk assessment technique was applied. The authors used inductive and deductive methods for analyzing marketing risks while writing the article. Through analysis and comparison, a method for comparing the assessment of marketing risks was implemented. The abstract-logical method was employed for theoretical generalizations and forming conclusions. The methods of evaluating marketing risks are substantiated. Product sales channels are discussed and systematized, taking into account marketing risks. To reduce the level of marketing risks, it is advisable to: Identify areas of increased risk and their degree, then make decisions to mitigate them or prevent the risks entirely. Preserve and transfer risks as needed. Reduce the level of risk. Thorough analysis and customer testing and experiments are proposed. The authors emphasize the importance of utilizing various marketing channels, such as social networks, search advertising, electronic marketing, and others. A backup plan is proposed in case of unforeseen circumstances or unsuccessful outcomes. The development of innovative directions, processes for stimulating and training the marketing team in new technologies and strategies, and encouraging cooperation with other companies or organizations are all suggested. Additionally, reducing marketing risks involves motivation. Prospects for further research in this area include a detailed study of macro-, meso-, and micro-environmental factors that affect the activity of agricultural enterprises.

Keywords: agriculture, strategic management, marketing risks, marketing decisions, losses, risk assessment, product sales channels.

Вступ. Сільське (фермерське) господарство в різних регіонах відрізняється кліматичними умовами, типами ґрунтів, доступністю водних ресурсів та іншими природними чинниками. Це вимагає індивідуального підходу до стратегічного управління, з урахуванням специфіки кожного регіону, щоб забезпечити максимальну продуктивність та прибутковість.

На регіональному рівні, в сучасних умовах, сільське (фермерське) господарство піддається багатьом маркетинговим ризикам, таким як зміни ринкової кон'юнктури, коливання цін на продукцію, зміни в політичному та економічному середовищі, правового регулювання в регіонах, а також у регіональних кліматичних умовах. Суперечливість маркетингового ризику виявляється у необхідності прийняття маркетингових рішень, які можуть суперечити установленій моделі поведінки підприємства в регіоні щодо маркетингової діяльності [14]. Маркетингові ризики – це сукупність ризиків, які властиві маркетинговій діяльності компанії, тобто вони характеризуються ймовірністю виникнення певних подій та їх послідовністю, які створюють труднощі або роблять неможливим досягнення цілей на окремих етапах маркетингової діяльності або ж загалом у сфері маркетингу [13].

Врахування маркетингових ризиків у процесі стратегічного управління дозволяє підприємствам адаптуватися до мінливих умов і забезпечити стійкість, зважаючи на регіональні особливості їх функціонування.

Використання стратегічного управління з урахуванням маркетингових ризиків сприяє стійкому розвитку сільського господарства в регіонах. Це включає раціональне використання ресурсів, збереження навколишнього середовища, забезпечення продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності регіональних аграрних підприємств.

Використання сучасних технологій та інновацій у стратегічному управлінні дозволяє підвищити ефективність сільськогосподарської діяльності та зменшити вплив ризиків. Це також сприяє розвитку нових ринків збуту та підвищенню вартості сільськогосподарської продукції.

Автори неодноразово здійснювали спроби вивчити вплив інновацій, маркетингу, стратегічного управління на розвиток сільського (фермерського) господарства. Дослідження здійснювались як на регіональному рівні, так і України загалом. Напрями стратегічного управління сільським господарством розкриті в працях Могильної Л.М. [12], Чирва О. Г. [16], Єрмаков О. Ю., Лайко О.О. [6] Белко І.А. [1] Мікловда В.П. [11] та ін.

Таким чином, вивчення регіональних аспектів стратегічного управління сільським (фермерським) господарством з урахуванням маркетингових ризиків є важливим аспектом для забезпечення ефективного та стійкого розвитку аграрної галузі, особливо в умовах динамічних змін ринку та кліматичних факторів, що потребує додаткових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути та проаналізувати регіональні аспекти стратегічного управління сільським господарством з урахуванням маркетингових ризиків. Для досягнення цієї мети застосовано методики оцінювання маркетингових ризиків. В процесі написання статті авторами використано індуктивний та дедуктивний методи при проведенні аналізу маркетингового ризику. За допомогою аналізу та порівняння здійснено порівняння методик оцінювання маркетингових ризиків. Абстрактно-логічний метод застосовано для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Результати. Стратегічне управління в регіональному аспекті визначається як діяльність, що спрямована на впровадження змін у соціально-економічному розвитку регіонів країни, формування системи, яка допоможе розробити більш привабливу стратегію для зростання продуктивних ланок регіональної економіки. Сьогодні, в умовах війни, стратегічне управління є вагомим інструментом радикальних перетворень у всіх сферах економіки, але особливу увагу необхідно приділити саме дослідженням регіональних особливостей стратегічного управління в сільському господарстві. Відповідно до умов, які були висунуті Європейським союзом до України ще у 2014 році, та підписуючи угоду про Асоціацію між цими країнами, України повинна була вдосконалити нормативно-правове забезпечення у сільському господарстві, також визначались умови для підтримки сільськогосподарських виробників, фермерських господарств тощо. Загалом, у звіті про виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2023р. зазначено що прогрес виконання вимог щодо покращення розвитку сільського господарства становив 70%.

Наслідки війни, спричинили багато деструктивних змін, а тому вироблення ефективного механізму регіонального стратегічного управління у сільському господарстві допоможе стабілізувати процеси розвитку, наростити обсяги виробництва продукції рослинництва і тваринництва та покращити умови для функціонування фермерських господарств. Зрозумілим є той факт, що кожний процес впровадження стратегії управління і розвитку регіонів вимагає інвестицій, вкладанні коштів суб'єктів сільського господарства, які можуть опинитися в ризикованих умовах. Ризик є певною ситуацією, яка може призвести або до успіху, або до провалу (негативних наслідків). Важливим тут є здійснення маркетингової оцінки ситуації, чинників впливу в секторі сільського господарства, а це соціальне і економічне середовище, умови клімату, природні ресурси та людський фактор.(14)

Гуржій Н.М. доводить, що маркетинговий ризик можна визначити як ймовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємством коштів в реалізацію маркетингових заходів, а також в розробку управлінських рішень, які не принесуть очікуваного ефекту [5].

Для визначення маркетингового ризику С. О. Солнцев [15] пропонує використовувати методіку, яка характеризується трьома етапами: можливістю настання ризику, його аналізу та оцінки рівня впливу (табл. 1). Пропонуємо при цьому також врахувати і напрями формування зменшення ризиків, які .

Таблиця 1

Методика оцінювання маркетингових ризиків*

Table 1

Marketing risk assessment methodology*

Етап оцінювання ризиків	Методи, що доцільно використовувати
1. Виявлення ризику	Чек-листи Попередній аналіз небезпек/загроз Метод «Що якщо»
2. Аналіз ризику	Метод «Що якщо» Аналіз причинно-наслідкових зв'язків Conjoint analysis Прямі оцінки
3. Кількісна та якісна оцінка ризиків	Аналіз чутливості Метод Монте-Карло
4. Формування напрямів зменшення ризиків	Аналіз причинно-наслідкових зв'язків Conjoint analysis. Прогнозування

*Уточнено авторами [15]

Застосування запропонованої етапності визначення маркетингового ризику дозволить виявити всі потенційні прояви чинників ризику та визначити найбільш оптимальні шляхи їх усунення чи рівень зменшення впливу, провести аналіз та зробити правильні висновки.

Одним із основних питань аналізу маркетингового ризику є аналіз втрат, що враховує:

- рівень втрат по видах і джерелах ризику. При цьому треба мати на увазі, що:

а) значна їх частина визначається шляхом порівняння даних у звітному періоді з плановими на основі різних документів (актів, рапортів, протоколів, т.п.);

б) деякі втрати досить часто документально не підтверджуються і вважаються такими, що відсутні. Це стосується, насамперед, втрат від валютних ризиків у маркетинговій діяльності (зміни курсу валют);

- визначення загальної суми втрат від маркетингових ризиків у звітному періоді, а також їх динаміку за три - п'ять років, яка враховує такі показники:

а) абсолютні величини втрат;

б) відносні (процент зміни абсолютних втрат по роках);

в) питому вагу розміру втрат в обсязі продажу;

- джерела покриття втрат від ризиків у маркетинговій діяльності. До них відносять:

а) включення втрат до фактичної собівартості продукції;

б) покриття втрат за рахунок прибутку підприємства. Це стосується, в першу чергу, ризиків, заподіяних силами природи;

в) відшкодування наслідків ризику особами, які своїми діями спричинили ці втрати;

г) кошти організацій, що здійснювали страхування втрат від ризиків [9].

Доцільно відмітити, що рівень ризику зростає залежно від каналу розподілу (рис. 1).

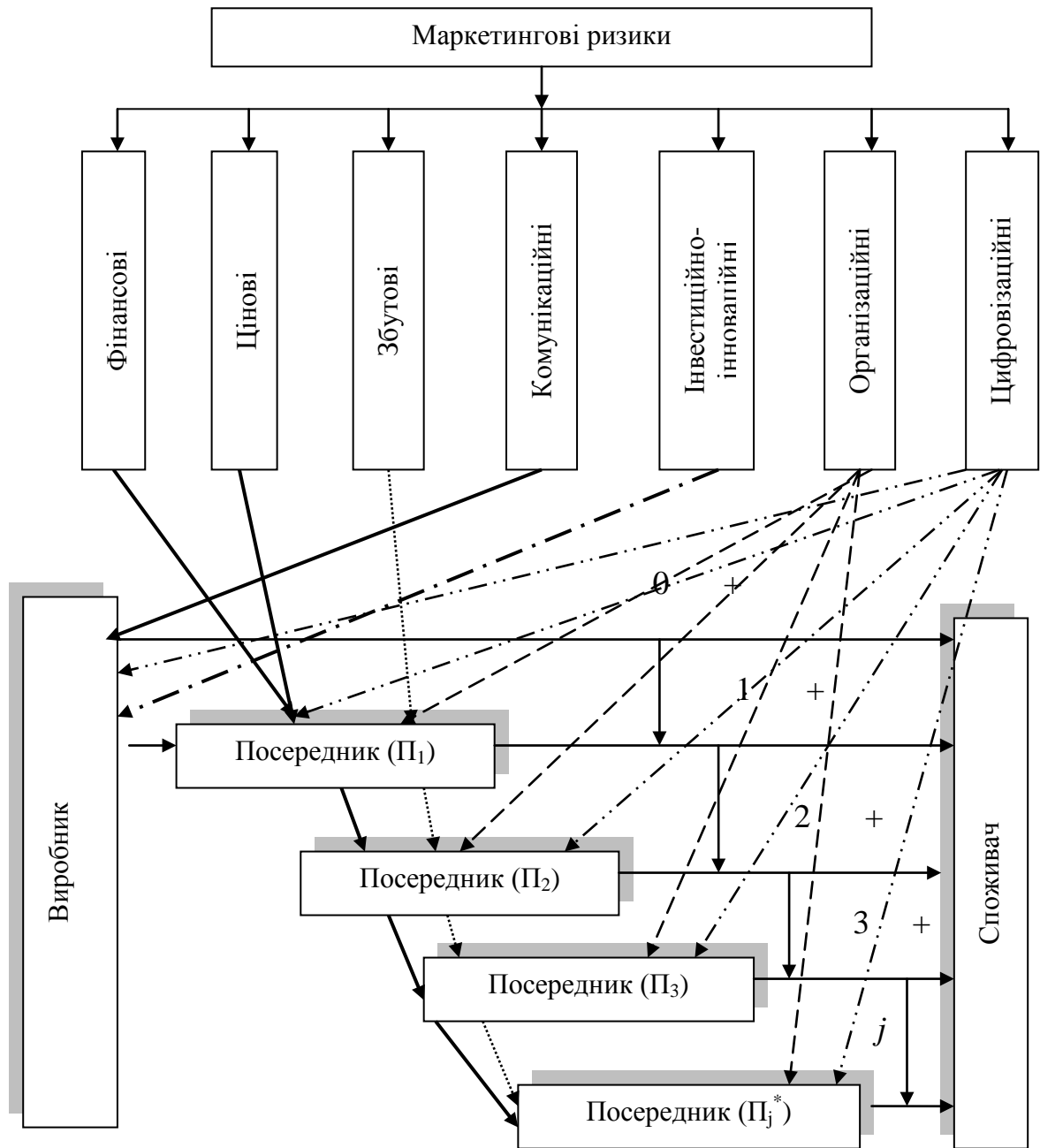

Рис. 1. Канали збуту продукції з урахуванням маркетингових ризиків**

Fig. 1. Product sales channels taking into account marketing risks

*j – кількість посередників

** – удосконалено автором на основі [3]

Найбільш простий варіант реалізації продукції – нульовий канал - «виробник-споживач». Позитивними сторонами такого рівня є те, що споживач може придбати продукцію найдешевше. Маркетингові ризики в даному випадку є найменшими.

Другий канал розподілу «виробник – посередник – споживач» характеризується зростанням вартості товару, через надбавку посередника. Виникає ризик невчасної поставки товару чи продукції, яка не повністю відповідає техніко-економічним базовим параметрам чи запитам споживача. Як результат заміна товару на новий може мати великий інтервальний час.

Третій канал розподілу «виробник – гуртовий посередник – роздрібний посередник – споживач» характеризується більшими маркетинговими ризиками, які пов'язані, крім, попередньо вказаних, ще і ціновими. Цінові ризики в даному каналі розподілу характеризуються високим рівнем ціни за продукцію не належної якості, неправильно обраною ціною стратегією. Крім того через неправильно обрану систему збуту обсяги реалізації можуть не змінюватися, а навпаки, скоротитися.

Зазначимо, що збільшення кількості посередників призводить до зростання ймовірності настання маркетингових ризиків, а кількість гуртових посередників залежить від розмірів підприємства, сфери функціонування, наявності матеріально-технічної інфраструктури, рівня поінформованості про товар, торгову марку тощо.

У всіх досліджуваних каналах збуту продукції, роль посередників різна та залежить від багатьох чинників: ставлення до підприємства, керівництва, рівня співпраці, ставлення до торгової марки, терміну угоди та її умов тощо. Зазначимо, що посередницькі послуги пов'язані не лише з маркетинговими ризиками, а й з іншими видами ризиків, які впливають на підприємство та його кінцеві фінансово-економічні показники. Зокрема, значну роль потрібно приділити ймовірності втрат підприємством-виробником контролю над ринком безпосередніх виробників продукції; збільшення ризику опортуністичної поведінки торговельного посередника і збутової залежності виробника від результатів його діяльності; зростання багатоетапності процесу реалізації продукції, що на 25—50 % підвищує витрати виробника; зменшення контролю над кінцевою ціною на свою продукцію [7].

Не малу роль тут відіграють і «доповнюючі канали підприємств, що не входять у структуру пануючих каналів, виконують ті ж самі функції, які залишаються поза увагою учасників каналу, або обслуговують невеликі ринкові сегменти. Вони можуть також мати у своєму складі досить велику кількість невеликих обслуговуючих підприємств. Такі підприємства, як правило, задоволені існуючими економічними відносинами і не прагнуть внести в структуру каналу будь-які суттєві зміни» [10].

В кожному окремому випадку рівень ймовірності настання маркетингових ризиків залежить і від виробника, посередника та споживача, впливу на них мікро-, міді- та макросередовища, тощо.

Відмітимо і ймовірність повторень будь-яких ризиків розраховують за формулою:

$$M = n N_j p_j \quad (1)$$

де p_j – ймовірність повторення значень;

N_j – кількість значень, що повторилися;

n – загальна кількість подій.

При цьому розрахунок ймовірності очікування певної загрози в маркетингу розраховують за формулою:

$$O_z = I_3 \times V_3, \quad (2)$$

де O_z – математичне очікування певної загрози у сфері маркетингу;

I_3 – ймовірність настання певної загрози у сфері маркетингу;

V_3 – величина втрат від певної загрози у сфері маркетингу [4].

Зменшення рівня маркетингових ризиків можливо за умов: уникнення чи зменшення помилок при організації, управлінні та ефективного контролю маркетингової діяльності на підприємстві; отримання достовірної та вчасної інформації, яка є результатом правильно проведеного маркетингового дослідження; чітко сформованих маркетингових цілей та завдань для їх досягнення; правильно обраної та покроково розробленої маркетингової стратегії.

Важливим є звести до мінімуму можливий рівень настання маркетингових ризиків до прийняттого шляхом його контролю, передачі чи самофінансування. Крім того

важливо володіти достовірною інформацією про маркетингове мікро-, міді та макросередовище, рівень його впливу на підприємство для оперативності прийняття правильного рішення чи обрання ефективного методу оптимізації ризику.

Отже, вчасне виявлення маркетингового ризику на різних рівнях збуту продукції, розрахунок ймовірності його настання призводить до можливості формування заходів для зменшення його негативного впливу, варіантів компенсації чи усунення, обґрунтування правильного управлінського рішення, оптимального ціноутворення тощо. Чітко та поетапно розроблені заходи щодо вчасного усунення ризику мінімізують витрати підприємства, покращують його діяльність.

Також важливим є здійснити розрахунок планування ризику на перспективу виходячи із формули:

$$W_i = P_i * r \quad (3)$$

Де W_i – абсолютне значення ризику за i -м параметром;

P_i - планове значення i -го параметра при успішному результаті;

R – розрахункове значення ступеня ризику.

Відповідно до проведених розрахунків ризиків, системи їх планування варто визначити і рівень ефективності вжитих заходів щодо зміцнення економічної безпеки підприємства за такою формулою:

$$K_{\text{меб}} = B_{\text{зб}} : (B_{\text{п}} + B_{\text{л}}), \quad (4)$$

де $K_{\text{меб}}$ - критерій зміцнення економічної безпеки підприємства у сфері маркетингу;

$B_{\text{зб}}$ - відвернений збиток у сфері маркетингу;

$B_{\text{п}}$ - понесені підприємством превентивні витрати у сфері маркетингу;

$B_{\text{л}}$ - понесені підприємством ліквідаційні витрати у сфері маркетингу.

Системою зниження маркетингових ризиків підприємства є можливість впливу на поведінку споживачів шляхом врахування інтересів суб'єктів маркетингової взаємодії: підприємства і споживачів; формування стратегій управління поведінкою споживачів; створення ефективної організаційної структури; формування інформаційних ресурсів; раціонального позиціонування товарної пропозиції, створення затребуваних домінуючих атрибутів товарів та оцінки ефективності діяльності з формування чинників впливу на поведінку споживачів [8].

Щодо маркетингових управлінських ризиків, то найбільш поширеними напрямками їх зменшення є одержання додаткової маркетингової інформації про результати об'єкта дослідження маркетингу (товару, ринку, сегменту тощо). Основою отримання такої інформації може бути ефективно проведене маркетингове дослідження на основі опитування експертів.

Висновки. Для зменшення рівня маркетингових ризиків доцільно:

1. Виявити область підвищеного ризику, його ступінь, прийняти правильне рішення для його максимально можливого зменшення або взагалі запобігти ризику. Запобігання ризику означає відмову від реалізації заходу, пов'язаного з ризиком. Зниження ступеня ризику припускає скорочення ймовірності й обсягу втрат. Серед способів зниження ступеня ризику можна виділити: створення резервів, запасів; зовнішнє страхування або розподіл ризику [5].

2. Забезпечити збереження ризику — переважно відмова від дій, спрямованих на відшкодування збитку, чи його компенсація з певних існуючих спеціальних джерел (фонд ризику, фонд самострахування, кредити і т.д.). Приміром, відшкодування ризику здійснюється за рахунок коштів інвестора.

3. Забезпечити передачу ризику — передача відповідальності за настання ризику третім особам (страховикам) при збереженні існуючого рівня ризику. Для прикладу, можливе страхування ризику.

4. Зменшити рівень ризику, що можливо за умови: зниження рівня ризику внаслідок зменшення величини втрат або ймовірності їх настання чи одночасної зміни величини втрат та ймовірності їх настання [2].

5. Провести ретельний аналіз ринку та клієнтів, що сприяє визначенню поточних тенденцій, зміни в уподобаннях клієнтів та конкурентну ситуацію та дозволяє розробляти більш ефективні маркетингові стратегії та приймати інформовані рішення.

6. Провести тестування та експериментів, таких як А/В тестування, що допомагає визначити, які маркетингові кампанії працюють найкраще, та зменшити ризики невдалих стратегій.

7. Забезпечити використання різноманітних маркетингових каналів, таких як соціальні мережі, пошукова реклама, електронний маркетинг, та інші, зменшує залежність від одного каналу та знижує ризик, пов'язаний з його можливим провалом. Постійний моніторинг результатів маркетингових кампаній та використання аналітичних інструментів дозволяє виявити потенційні проблеми на ранній стадії та швидко реагувати на зміни в ринку.

8. Розробити резервний план на випадок непередбачених обставин або невдалих кампаній, компанії можуть швидко змінити свою маркетингову стратегію та зменшити негативні наслідки.

9. Застосовувати інноваційні напрями, процеси стимулювання та навчання маркетингової команди новітнім технологіям і стратегіям, що допомагає підвищити ефективність і адаптивність до змін.

10. Стимулювати співпрацю з іншими компаніями або організаціями може допомогти зменшити ризики, пов'язані з виходом на нові ринки або запуском нових продуктів.

Крім того вважаємо ефективним засобом зменшення маркетингових ризиків є мотивація. Формування мотивації – матеріальної чи нематеріальної в спеціалістів-маркетологів може підвищити рівень самооцінки, сили волі, прагнення до успіху та уникнення невдач, готовність до ризику, який може мати позитивний ефект.

Перспективами подальших досліджень в даному напрямі є детальне вивчення чинників макро-, мікро- і мідісередовища, які впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств.

1. Белко І. А. Стратегія розвитку аграрних підприємств в умовах невизначеності ринкового середовища. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9, ч. 1. С. 73-77.
2. Борисова Т. М. Економічне оцінювання та організування маркетингового забезпечення антиризикових заходів на машинобудівних підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук : спец. 08.00.04 економіка та управління підприємствами (машинобудування та приладобудування). Львів, 2007. 25 с.
3. Бочко О.Ю. Зниження маркетингових ризиків в аграрних підприємствах *Вісник національного університету "Львівська політехніка"*. 2015. № 819. С.24-28 Серія: менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку
4. Голяш І., Данилюк І. Аналіз маркетингових ризиків підприємства. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/22637/1/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%82.%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення: 22.03.2024).
5. Гуржій Н. М. Система маркетингових ризиків в діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. URL: http://journals.khnu.km.ua/vesnik/pdf/ekon/2011_6_4/167-170.pdf (дата звернення: 22.03.2024).
6. Єрмаков О. Ю., Лайко О.О. До методології формування стратегій розвитку сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2014. Вип. 200. Ч. 2. С. 107-114.
7. Загородній А.Г., Коваль З.О. Посередництво та винагорода за посередницькі послуги. *Проблеми економіки та управління*. 2003. № 484. С. 72–79

8. Іванов Ю. Б. Зниження маркетингових ризиків промислових підприємств на засадах управління поведінкою споживачів. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 4. С. 52-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2013_4_10 (дата звернення: 18.03.2024).
9. Маркетинговий аналіз / Штефаніч Д., Братко О., Дячун О., Лагоцька Н., Окрелкий Р. ; За ред. доктора економічних наук, професора Д.А. Штефаніча. Тернопіль: Економічна думка, 2011, 267 с.
10. Маркетингова політика розподілу. URL: <http://library.if.ua/book/56/4022.html>. (дата звернення: 18.03.2024).
11. Мікловда В.П. Ефективність стратегічного управління підприємствами :сучасні проблеми та перспективи їх вирішення. Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т», Вищ. навч. закл. Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі». Полтава : ПУЕТ, 2013. 231 с.
12. Могильна Л.М. Вдосконалення стратегічного управління сільськогосподарським підприємством. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/64.pdf (дата звернення: 21.03.2024).
13. Пасенченко О. Ю. Маркетингові ризики проникнення підприємств на міжнародні ринки. *Економіка. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2005. Випуск 73.
14. Писаренко В. В., Лях Я. Ю. Сутність маркетингових ризиків сільськогосподарських підприємств. URL: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2014/04/14.pdf>. (дата звернення: 16.04.2024).
15. Солнцев С. О. Овчиннікова А. В. Оцінювання маркетингових ризиків при виведенні нового товару на ринок. *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. Спец. вип. Маркетингова освіта в Україні*. 2011. С. 356—364.
16. Чирва О. Г. Умови та чинники стратегічного управління ресурсним потенціалом сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5022> (дата звернення: 23.04.2024).

References

1. Belko, I.A. "Strategy for the development of agricultural enterprises in conditions of uncertainty of the market environment." *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences."* issue 9, part 1, 2014, pp. 73-77.
2. Borysova, T. M. Economic evaluation and organization of marketing support of anti-risk measures at machine-building enterprises: autoref. thesis for obtaining sciences. degree k-th econ. Sciences»: spec. 08.00.04 economy and enterprise management (engineering and instrument building). Lviv, 2007.
3. Bochko, O.Yu. "Reducing marketing risks in agricultural enterprises." *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, no. 819, 2015, pp.24-28
4. Golyash, I., and I. Danyliuk. "Analysis of marketing risks of the enterprise." Dspace.tneu, dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/22637/1/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%82.%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf. Accessed 22 Mar. 2024.
5. Gurzhii, N. M. "System of marketing risks in enterprise activity." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_4/167-170.pdf Accessed 22 Mar. 2024
6. Ermakov, O.Yu., and O.O. Laiko. "To the methodology of formation of development strategies of agricultural enterprises." *Scientific bulletin of NUBiP of Ukraine. Series "Economics, agrarian management, business"*, issue 200, part 2, 2014, pp. 107-114.
7. Zagorodniy, A. G., and Z. O. Koval. "Mediation and remuneration for mediation services." *Problems of economics and management*, no. 484, 2003, pp. 72–79
8. Ivanov, Yu. B. "Reduction of marketing risks of industrial enterprises on the basis of consumer behavior management." *Economy: realities of time*, no. 4.2013, pp. 52-57. Vernadsky National Library, nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2013_4_10. Accessed 18 Mar. 2024
9. *Marketing analysis*, edited by D.A. Stefanych. Ternopil, Economic Thought, 2011.
10. *Marketing distribution policy*. library.if.ua, library.if.ua/book/56/4022.html. (date of application: 18.03.2024).
11. Miklovda, V.P. "Effectiveness of strategic management of enterprises: modern problems and prospects for their solution." *Govt. higher education closing "Uzhhorod. national Univ., Higher education closing Union "Poltav. University of Economics and Trade"*. Poltava, PUET, 2013.
12. Mohylina, L.M. "Improvement of strategic management of an agricultural enterprise." *Economy and society*, economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/64.pdf. Accessed 21 Mar. 2024.
13. Pasenchenko, O. Yu. "Marketing risks of enterprise penetration into international markets." *Economy.* *Bulletin of KNU named after Taras Shevchenko*, issue 73, 2005.
14. Pisarenko, V. V., and Y. Yu. Lyakh. "The essence of marketing risks of agricultural enterprises." PDAU, www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2014/04/14.pdf. Accessed 16 Apr. 2024.

15. Solntsev S. O. "Ovchinnikova A. In Evaluation of marketing risks when introducing a new product to the market." *Formation of the market economy: coll. of science works Spec. issue Marketing education in Ukraine*, 2011, pp. 356—364
16. Chirva, O. G. "Conditions and factors of strategic management of the resource potential of agricultural enterprises." *Effective economy*, no. 6, 2016, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5022 Accessed 23 Apr. 2024.

УДК 339.138

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.140-149>

Білик І. І.¹, Крикавський В. Є.²

МАРКЕТИНГ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА БІЗНЕСУ: СТРАТЕГІЇ ТА ВИКЛИКИ

¹Національний університет «Львівська політехніка»
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Митрополита Андрея, 5, Львів,
79000, Україна,
тел.: +38 (032) 258-26-25 ,
e-mail: iryua.i.bilyk@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-078X>

²Львівський університет бізнесу та права,
кафедра економіки підприємств та інформаційних
технологій,
вул. Кульпарківська, 99, Львів,
79021, Україна,
тел.: +38 (032) 292-87-08
e-mail: Kb@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6246-5730>

Анотація. У статті розглянуто важливість маркетингу та його ролі у досягненні успіху сучасних підприємств. Наголошено на тому, що успішність підприємств обумовлена не лише правильним вибором методів реалізації їхнього потенціалу, але й глибоким розумінням ринкових можливостей, загроз, та перспективних змін. Проведений аналіз ключових теоретичних джерел та публікацій відомих вчених дозволив систематизувати та узагальнити теоретичні знання в галузі маркетингу та стратегічного управління. Для кількісної оцінки ефективності застосування стратегій та їхнього впливу на рівень конкурентоспроможності підприємств використовувався статистичний аналіз. Шляхом синтезу інформації було встановлено роль маркетингу у сучасному бізнес-середовищі та його стратегічний вплив на підприємства. Такий підхід дозволив отримати комплексне розуміння сутності та значення маркетингових стратегій у сучасній економічній практиці. Докладно розглянуті етапи електронного маркетингу, починаючи з підготовчого етапу, де збирається інформація про потенційних клієнтів та їхні потреби, і закінчуючи післяпродажним обслуговуванням. Підкреслено важливість використання цифрових технологій у маркетингу та наголошено на зміні у взаємодії з клієнтами через віртуальні засоби комунікації. Наукова новизна полягає у висвітленні актуальних тенденцій у сфері маркетингу, що включає штучний інтелект, відеорекламу, соціальні мережі, контент для людей та сторітелінг. Ці напрями визначають нові вимоги та очікування споживачів, що відображають не лише технологічний прогрес, а й створюють новітні можливості для бізнесу. Розглянуто важливість контекстної реклами, вказуючи на зростання її ефективності, підвищення конверсії та можливості для налаштування кампаній. Зазначено, що успіх електронного маркетингу вимагає комплексного підходу та використання різних інструментів від збору даних до створення привабливого контенту та активного залучення клієнтів. Розкрито важливість комплексного підходу до електронного маркетингу та використання різних інструментів для залучення клієнтів. Висвітлено виклики, з якими стикаються підприємства

в сфері маркетингу, вимагаючи гнучкості та постійного вдосконалення стратегій для успішного функціонування в сучасному конкурентному середовищі.

Ключові слова: маркетинг, реклама, стратегії маркетингу, тренди маркетингу, підприємство, конкурентоспроможність, інновації, ефективність.

Bilyk I. I.¹, Krykavskyy V. E.²

MARKETING AS AN INVISIBLE COMPONENT OF BUSINESS: STRATEGIES AND CHALLENGES

¹Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics,
Metropolitan Andrew str., 5, Lviv,
79000, Ukraine,
tel.: +38 (032) 258-26-25 ,
e-mail: iryna.i.bilyk@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-078X>

²Lviv University of Business and Law,
Department of Business Economics and Information
Technologies,
Kulparkivska str., 99, Lviv,
79021, Ukraine,
tel.: +38 (032) 292-87-08,
e-mail: Kb@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6246-5730>

Abstract. The article discusses the importance of marketing and its role in achieving success for modern enterprises. It emphasizes that the success of enterprises is determined not only by the correct choice of methods for realizing their potential but also by a deep understanding of market opportunities, threats, and prospective changes. An analysis of key theoretical sources and publications by renowned scholars allowed for the systematization and generalization of theoretical knowledge in the fields of marketing and strategic management. Statistical analysis was used for a quantitative assessment of the effectiveness of applying strategies and their impact on the competitiveness of enterprises. By synthesizing information, the role of marketing in the modern business environment and its strategic influence on enterprises were established. This approach made it possible to obtain a comprehensive understanding of the essence and significance of marketing strategies in modern economic practice. The stages of electronic marketing are considered in detail, starting with the preparatory stage, where information is collected about potential customers and their needs, and ending with after-sales service. The importance of using digital technologies in marketing was emphasized, highlighting changes in customer interaction through virtual communication tools. The scientific novelty lies in highlighting current trends in the field of marketing, including artificial intelligence, video advertising, social networks, content for people, and storytelling. These areas define new demands and expectations of consumers, which reflect not only technological progress, but also create new opportunities for business. The importance of contextual advertising was discussed, pointing out its increasing effectiveness, conversion rate, and opportunities for campaign customization. It was noted that the success of electronic marketing requires a comprehensive approach and the use of various tools, from data collection to the creation of attractive content and active customer engagement. The importance of a comprehensive approach to electronic marketing and the use of various tools to attract customers were emphasized. The challenges faced by enterprises in the field of marketing were highlighted, requiring flexibility and constant improvement of strategies for successful operation in the modern competitive environment.

Keywords: marketing, advertising, marketing strategies, marketing trends, enterprise, competitiveness, innovation, efficiency.

Вступ. Сучасний бізнес неможливо уявити без маркетингу, який виступає невід'ємною складовою стратегії успішності підприємств. У світі, що стрімко розвивається, маркетинг стає не тільки стратегічним інструментом підприємств, але і

об'єктом широкого вивчення та досліджень. Сьогодні, проблематика розвитку маркетингових стратегій та їх вплив на конкурентоспроможність продукції та підприємств знаходить широкий розгляд. Ряд науковців, таких як Б.В. Буркинський, Г.М. Скудар, Л.Є. Андреева та інші, присвятили свої дослідження цьому аспекту. Додатково, праці В.І. Міщенко, І.Л. Решетнікової, Є.В. Майдебуря розглядають різні аспекти маркетингової діяльності в контексті стратегічного управління. Усе ж таки, важливим аспектом є деяка дисонансність в підходах деяких науковців. Наприклад, дослідження О.В. Батури, А.Л. Риженко, Л. Співак та інших обмежується аналізом макроекономічного ринку послуг, залишаючи поза увагою особливості цільових сегментів ринку [1, 2]. Такий діапазон досліджень обмежує розуміння взаємодії з різними сегментами ринку та утруднює розробку більш детальних стратегій.

У світовій літературі, праці вчених-економістів, таких як Г. Армстронг, Ф. Котлер, Г.Л. Багієва, Тарасевич В.М., надають глибокі теоретичні дослідження та практичний досвід, роблячи обґрунтовані рекомендації для діагностики конкурентного середовища, розрахунків конкурентоспроможності та формування оптимальних маркетингових стратегій.

Слова визначених учених, таких як Пітер Друкер, який розглядає маркетинг як повний бізнес з точки зору клієнта, та Прабх Гуптар, який розглядає його як творчий процес задоволення потреб клієнта з вигодою для підприємства, надають широкий ракурс розуміння маркетингового підходу. В українській науковій спільноті, вчені, такі як П. І. Белінський та С. Гаркавенко, визначають маркетинг як концепцію, орієнтовану на ринок, де наголошується на вимогах ринку та збутових можливостях продукції.

Постановка завдання. У сучасному бізнес-середовищі, що піддається швидким та постійним змінам, маркетинг стає не просто інструментом просування продукції чи послуг на ринку, але й стратегічним інструментом підприємства. Маркетинг, наділений силами стратегічного мислення та відданості потребам споживачів, є ключовим фактором в успіху будь-якої компанії. Суттєві зміни в економічних, технологічних та соціокультурних сферах вимагають від бізнесу не лише адаптації, але й активного впливу на оточення. У цьому контексті, розгляд маркетингу як невід'ємної складової кожного аспекту бізнесу виявляється необхідним для збереження та зміцнення конкурентних позицій компаній в умовах постійної динаміки ринків.

Метою цієї статті є ретельне висвітлення ключової ролі маркетингу та електронного маркетингу у сучасному бізнес-середовищі та їх визначального внеску у досягнення успіху підприємств в ері цифрових технологій. Стаття спрямована на підкреслення важливості ефективного вирішення маркетингових завдань для підвищення результативності та конкурентоспроможності компаній у цифрову епоху. Через аналіз і докладний розгляд основних аспектів маркетингових стратегій та електронного маркетингу, стаття має на меті висвітлити їхній вплив на досягнення успіху підприємств у сучасному цифровому бізнесі. Дослідження також охопить методи та інструменти, які використовуються для успішної реалізації цих стратегій в умовах швидкозмінюваного цифрового середовища.

В процесі написання статті використовувалися різні методи дослідження для глибокого освітлення теми маркетингу та його стратегічного впливу в сучасному бізнесі. Аналіз ключових теоретичних джерел та публікацій відомих вчених, сприяв систематизації та узагальненню теоретичних знань в галузі маркетингу та стратегічного управління. Статистичний аналіз при кількісній оцінці ефективності застосування стратегій та їхнього впливу на рівень конкурентоспроможності підприємств, здійснено синтез інформації для встановлення ролі маркетингу у сучасному бізнес-середовищі та його стратегічного впливу на підприємства.

Результати. Успішність операцій будь-якого поточного підприємства обумовлена ефективним вибором методів реалізації його потенціалу, що базується на уважному врахуванні поточних ринкових можливостей, загроз та перспективних змін. Простота

цього визначення приховує складний шлях від постійних маркетингових досліджень до впровадження контролю та коригування всіх аспектів функціонування поточних підприємств. Виробництво, менеджмент, фінанси та маркетинг є основними напрямками господарської діяльності, які в різні періоди розвитку світової економіки приймали домінуючі ролі (в епоху накопичення капіталу – виробництво, в період криз – фінанси тощо). Сучасний етап розвитку економіки визначив важливість маркетингової діяльності, яка в багатьох галузях господарювання виходить на передовий план, але водночас викликає глибше розглядання її основних труднощів та недоліків. Маркетингові комунікації та стратегічне планування увійшли в невід’ємну практику сучасної діяльності більшості успішних господарських суб’єктів. На їхній основі лежить концепція маркетингу, яка є предметом активних дискусій серед вчених та практиків.

Швидкий розвиток цифрових технологій вимусив маркетинг здійснювати свою діяльність в цифровому просторі, спілкуючись з цільовими клієнтами через віртуальні засоби комунікації. Цей напрямок розвитку дав нове значення потенційному клієнту, надаючи йому ключову роль у процесі взаємодії. Американська асоціація маркетингу пропонує модель електронного маркетингу, яку науковці визнають як курс електронного маркетингу [3, с.178].

На підготовчому етапі, застосовуючи різні традиційні чи електронні засоби, збирається необхідна інформація про потенційних клієнтів, їхні потреби, побажання, цільові ринки та конкурентне середовище. Важливим на цьому етапі є вивчення ринку з точки зору визначення потреб і бажань споживачів, а також відображення попиту на внутрішньому чи зовнішньому ринку щодо товарів та послуг. Етап контакту передбачає активний зв’язок з клієнтом для ознайомлення його із новими продуктами, що надходять на електронний ринок. Комунікація із клієнтами використовує різні засоби, спрямовані на просування продуктів та переконання їх у покупці. Якісно розроблена веб-сторінка відіграє ключову роль, надаючи споживачеві можливість миттєво обробляти інформацію, що передається електронними засобами, і складається з таких етапів [4]:

етап привертання уваги, який спрямований на привертання уваги клієнтів за допомогою рекламних банерів, інструментів електронної пошти, інструментів і відео, а також електронних повідомлень;

етап збору даних, на якому збирається інформація, необхідна клієнту, для формування власної думки про новий продукт;

етап пробудження бажання, спрямований на виклик бажання клієнта через вражаючу демонстрацію.

Фаза фактичної продуктивності та дії остаточно пов’язана з прийняттям рішення про покупку. Етап обміну включає процес прийняття та обміну між продавцем і споживачем. Цей етап вважається ключовим у процесі електронного маркетингу, під час якого клієнт отримує товар або послугу, а організація отримує готівкові кошти через безпечні платіжні системи, що забезпечують конфіденційність і захист безпеки та довіри. Етап післяпродажного обслуговування передбачає підтримку клієнта через різні засоби, такі як віртуальні спільноти, чати, електронна пошта, списки популярних питань, технічна підтримка та модернізація. Успіх цих етапів залежить від уваги до основних тенденцій у цій галузі та розуміння механізмів, які допоможуть ефективно реалізувати їх основу. Також важливо надсилати змістовні повідомлення після аналізу даних, доступних у мережі, та вимірювати ефективність маркетингових практик та їхню реакцію на стратегію організації [5].

Завдяки швидкому розвитку цифрових технологій, маркетинг переходить у цифровий простір. Він активно використовує віртуальні засоби комунікації для спілкування з цільовою аудиторією. Цей напрямок розвитку надає особливого значення потенційному клієнту та акцентує увагу на його ролі у процесі взаємодії [6, с.165]. На сьогоднішній день, електронний маркетинг вимагає комплексного підходу та використання різноманітних інструментів. Від збору даних про потенційних клієнтів до

створення привабливого контенту та активного залучення цільової аудиторії - кожен етап відіграє важливу роль у процесі успішного маркетингу. В таблиці 1 подано динаміку обсягу ринку маркетингових сервісів в Україні з 2019 по 2023 рік [7].

Таблиця 1

Динаміка обсягів ринку маркетингових сервісів в Україні з 2019 по 2023 рік [7].
Dynamics of market volumes for marketing services in Ukraine from 2019 to 2023 [7].

Маркетингові сервіси:	Обсяг 2019р., млн грн.	Обсяг 2020р., млн грн.	% Зміни 2020 до 2019	Обсяг 2021р., млн грн.	% Зміни 2021 до 2020	Обсяг 2022р., млн грн.	% Зміни 2022 до 2021	Обсяг 2023р., млн грн.	% Зміни 2023 до 2022
Обсяг ринку МС, ВСЬОГО	7 034	5 299	-25%	5 959	12%	2387	-60%	2717	14%
У тому числі:									
Trade marketing (Мерчандайзинг, Trade promo, Програми мотивації та контролю персоналу)	2542	2161	-15%	2377	10%	1188	-50%	1367	15%
Loyalty marketing (Mailing, DB management, Contact-Center)	1122	1066	-5%	1119	5%	560	-50%	616	10%
Consumer marketing	1587	1270	-20%	1460	15%	438	-70%	504	15%
Event Marketing and Sponsorship	1783	802	-55%	1003	25%	201	-80%	230	15%

Таблиця демонструє динаміку обсягів ринку маркетингових сервісів в Україні з 2019 по 2023 рік. Негативні тенденції в обсязі ринку загалом у 2020 році зазнали виправлення в 2021 році, проте деякі сегменти, такі як Event Marketing and Sponsorship, залишаються в рецесії. Trade marketing та Loyalty marketing продемонстрували відновлення після спаду в 2020 році, але Consumer marketing та Event Marketing and Sponsorship продовжують відчувати вплив негативних тенденцій [7].

Загалом тренди в маркетингу на 2024 рік вказують на необхідність постійного оновлення підходів та використання інноваційних рішень для досягнення успіху на ринку. Розуміння цих трендів та їхнє впровадження допоможе підприємствам залишатися конкурентоспроможними та забезпечувати стабільний ріст у сучасному економічному середовищі. Дійсно, маркетинг постійно змінюється, і важливо відстежувати тренди, щоб залишатися конкурентоспроможним. Розглянемо деякі тренди, які можуть вплинути на маркетинг у 2024 році.

Штучний інтелект знаходиться в центрі диджитал-маркетингу. Він використовується для створення чат-ботів, які забезпечують миттєву підтримку клієнтів, а також для аналізу поведінки клієнтів і прогнозування споживчого попиту. У 2024 році ШІ буде інтегровано в цільову рекламу, допомагаючи визначити ефективні стратегії націлювання та оптимізувати рекламні кампанії. Автоматизація маркетингу з використанням штучного інтелекту (AI): дозволяє аналізувати дані, персоналізувати взаємодію з клієнтами та

оптимізувати кампанії. Наприклад, чат-боти на основі AI та оптимізація голосового пошуку революціонізують взаємодію з клієнтами.

Більше відеореклами. В 2024 році відеореклама очікується набагато ефективнішою порівняно з текстовими оголошеннями або банерною рекламою і стане ключовим інструментом у сфері цільової реклами. Соціальні мережі, включаючи Facebook, Instagram і TikTok, будуть сприяти активному використанню відео в рекламних кампаніях. Вже зараз 39% маркетологів стверджують, що короткі відеоролики приносять найвищий прибуток від рекламних інвестицій. Прогнозується, що до 2025 року обсяг ринку відеореклами зросте до \$91,95 мільярда (Statista) [1, с.41]. Відповідно до досліджень проведених Content Marketing Institute, визначено типи контенту, які надають найкращий результат для маркетологів B2B (рис.1) [8].

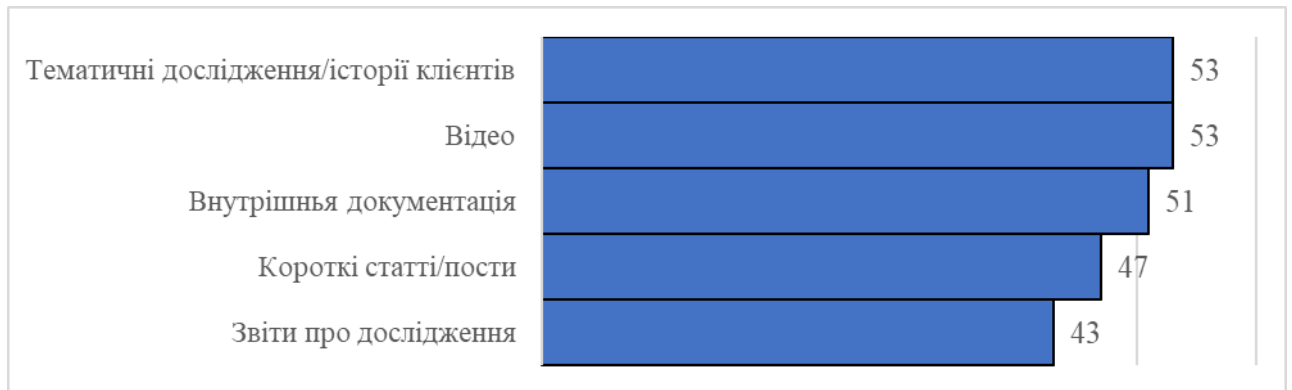

Рис.1. Найдієвіші типи контенту для B2B маркетингу [8].

Fig. 1. The most effective types of content for B2B marketing [8].

У світлі дослідження Content Marketing Institute [8], яке розглядає п'ять ключових типів контенту, можна зробити цікаві спостереження, як різні його види можуть бути використані в маркетингових стратегіях, зокрема в контексті вибору ефективного підходу для досягнення конкретних цілей. Звіти, що базуються на дослідженнях (43%), вражають своєю достовірністю та об'єктивністю, забезпечуючи маркетологам B2B надійний інструмент для досягнення цілей. Однак їх проведення може вимагати значних ресурсів, і для широкої аудиторії деякі звіти можуть бути складні для сприйняття [9, с.37]. Короткі статті та пости (47%) ефективно сприймаються аудиторією, проте обмежений обсяг може ускладнювати повноцінне представлення інформації. Вони приваблюють взаємодію в соціальних мережах, але можуть виявитися поверхневими в погоні за керуванням увагою. Внутрішня документація (51%) сприяє ефективному внутрішньому управлінню та навчанню команд, але може бути важко розумілою для зовнішніх зацікавлених сторін. Її обмежений охоплення може не надавати такого впливу, як інші види вмісту. Відео (53%) привертає увагу візуально, проте високі витрати на його виробництво та обмеженість часу перегляду можуть бути проблемою. Велике охоплення та можливість взаємодії роблять відео ефективним інструментом у B2B маркетингу. Тематичні дослідження/Історії клієнтів (53%) надають конкретні приклади вживання продуктів та зміцнюють впізнаваність бренду. Однак їх обмеженість та часова затратність можуть бути викликом, а не всі клієнти готові ділитися своїми історіями.

Соціальні Мережі як Пошукова Система та Платформа для Реклами, зокрема Facebook, Instagram і TikTok, стають не лише місцем спілкування, але й платформою для пошуку продуктів і послуг. Соціальна комерція розвивається на цих платформах, і реклама в соціальних мережах стає більш інтерактивною та персоналізованою. Разом з тим персоналізований маркетинг стає ключовим елементом стратегій брендів. Використання даних для створення індивідуальних пропозицій для клієнтів допомагає підвищити відгукність і конверсію.

Контент для Людей та Сторітелінг залишаються важливими для привертання уваги аудиторії і будівництва бренду. Розповідайте історії, які співзвучні вашій аудиторії. При використанні імерсивного та інтерактивного маркетингу можна відзначити ігрові рекламні кампанії, де користувачі можуть взаємодіяти з продуктом чи послугою віртуально, надають незабутні враження. Як приклад, популярна кампанія Pokémon GO, яка залучила мільйони гравців у всьому світі завдяки інтерактивному ігровому досвіду [10].

Голосовий пошук в SEO набирає популярності, тому варто оптимізувати контент під голосові запити адже це один з важливих аспектів оптимізації для пошукових систем, який враховує використання голосу користувачів для пошуку інформації в Інтернеті. Цей тренд є реакцією на зростаючу популярність голосових асистентів, таких як Siri, Google Assistant, Amazon Alexa та інших, які дозволяють користувачам взаємодіяти з веб-сайтами та іншими онлайн-ресурсами, використовуючи голосові команди і запити.

Забезпечення конфіденційності даних користувачів стає все більше пріоритетом. Як відомо, Apple внесла масштабну зміну у діючу систему рекламного трафіку та випустила оновлення iOS 14.5, яке обмежувало всім програмам з App Store прямий доступ до IDFA (The Identifier for Advertisers — рекламний ідентифікатор). Тепер користувачі самостійно вирішують, чи хочуть вони надавати власні дані для рекламних систем. Існує вірогідність, що Android очікує подібної зміни. Крім цього, Google готується остаточно вимкнути сторонні файли cookie за замовчуванням у браузері Chrome, з метою покращення конфіденційності. Отже, питання захисту даних буде актуальним найближчим часом, адже загальний регламент захисту даних (GDPR), який набув чинності ще 2018 році, вимагає від компаній отримання чіткої згоди від фізичних осіб перед збором і використанням їхніх персональних даних.[3, с.170]

Автоматизація та оптимізація рекламних кампаній - це стратегічний підхід до управління рекламними процесами, який дозволяє підвищити ефективність та результативність рекламних дій підприємства. Цей підхід використовує різноманітні інструменти, програми та технології для автоматизації та оптимізації досить складних завдань, пов'язаних з рекламними кампаніями. Основні аспекти автоматизації та оптимізації рекламних кампаній включають:

Аналіз даних: За допомогою аналітичних інструментів здійснюється збір, обробка та інтерпретація даних рекламних кампаній, надаючи змогу визначати ефективні та оптимальні стратегії. За допомогою цих інструментів дані можуть бути організовані, очищені та перетворені у відповідний формат для аналізу. Потім статистичні методи та алгоритми застосовуються для виявлення закономірностей, тенденцій та взаємозв'язків у даних. Цей аналіз надає цінну інформацію для підприємств, дослідників та осіб, які приймають рішення, що дозволяє їм виявляти можливості, робити прогнози та оптимізувати стратегії. Загалом, аналітичні інструменти мають важливе значення для аналізу даних, оскільки вони оптимізують процес та сприяють більш глибокому розумінню даних.

Сегментація аудиторії: Визначення цільових аудиторій та створення персоналізованих підходів до них. Автоматизація сприяє точному визначенню цільових аудиторій та створенню персоналізованих підходів для максимального взаємодії з аудиторією.

Управління рекламним бюджетом: Автоматизовані системи дозволяють ефективно розподіляти рекламний бюджет між різними каналами та кампаніями в режимі реального часу, враховуючи їхню ефективність.

Автоматичне створення та оптимізація контенту: Деякі системи можуть створювати рекламний контент або рекомендувати оптимізаційні заходи для існуючого контенту.

Моніторинг та реагування: Системи автоматично відслідковують результати рекламних кампаній і можуть надавати рекомендації для виправлення негативних трендів або підсилення позитивних.

Тестування та оптимізація: Автоматизація дозволяє проводити різноманітні тести та експерименти, щоб знайти найефективніші стратегії та тактики.

Прогнозування: Використання аналітичних моделей для прогнозування результатів рекламних кампаній і розроблення стратегій на основі цих прогнозів. У світі маркетингу та реклами прогнозування відіграє вирішальну роль, допомагаючи компаніям приймати обґрунтовані рішення щодо своїх рекламних кампаній. Використовуючи аналітичні моделі, компанії можуть прогнозувати потенційні результати своїх рекламних зусиль та приймати рішення на основі даних. Одним із поширених підходів до прогнозування результатів реклами є використання історичних даних. Аналізуючи минулі рекламні кампанії та відповідні результати, компанії можуть визначити закономірності та тенденції, які можна використовувати для прогнозування майбутніх кампаній. Ці історичні дані можуть включати такі фактори, як тип використовуваного рекламного носія, цільова аудиторія, час року та загальна маркетингова стратегія. Ще одним важливим аспектом прогнозування є використання статистичних моделей. Ці моделі враховують різні змінні, які можуть вплинути на успіх рекламної кампанії, такі як ринкова кон'юнктура, діяльність конкурентів та поведінка споживачів. Вводячи ці змінні в статистичну модель, компанії можуть генерувати прогнози, які допомагають їм оцінити потенційні результати своїх рекламних зусиль.

Один із суттєвих трендів, які визначають сучасну інтернет-маркетингову парадигму, - це важливість контекстної реклами. Контекстна реклама стала ключовим інструментом для компаній, які прагнуть максимізувати ефективність своїх кампаній та привертати увагу цільової аудиторії. Контекстна реклама визначається як форма реклами, спрямована на те, щоб рекламні повідомлення відображалися в контексті конкретного контенту, який переглядає користувач. Це означає, що реклама стає більш релевантною та привабливою для користувача, оскільки вона відповідає його поточним інтересам та запитанням. Однією з ключових переваг контекстної реклами є можливість точного спрямування повідомлень на конкретну аудиторію, що забезпечує високу конверсію та ефективність рекламних кампаній. Замість широкого застосування, контекстна реклама зосереджується на моменті, коли користувач активно цікавиться певною темою чи контентом. Додатково, контекстна реклама дозволяє підприємствам адаптуватися до динаміки трендів та змін у споживчому попиті. Завдяки аналізу контенту, який переглядає аудиторія, компанії можуть оперативно адаптувати свої рекламні стратегії та надавати актуальні пропозиції. Контекстна реклама стала необхідною частиною комплексних маркетингових стратегій, сприяючи взаємодії брендів із своєю аудиторією у найбільш ефективний спосіб. Загалом, цей тренд не тільки змінює підхід до реклами, а й революціонує спосіб, яким підприємства взаємодіють із своїми клієнтами в онлайн-середовищі. Основні аспекти зростання важливості контекстної реклами включають [11, с.138]:

Збільшення ефективності: Контекстна реклама дозволяє показувати рекламні повідомлення в контексті конкретних сторінок веб-сайтів або ключових слів у пошукових системах. Це допомагає збільшити ефективність реклами, оскільки повідомлення стають більш релевантними та привертають увагу цільової аудиторії.

Підвищення конверсії: Контекстна реклама дозволяє спрямовувати рекламу на користувачів, які активно шукають або читають про конкретний продукт або послугу. Це підвищує ймовірність, що користувачі відгукнуться на рекламу та здійлять бажану дію, таку як покупка або реєстрація.

Зменшення розсіювання: Контекстна реклама допомагає уникнути реклами перед аудиторією, яка не має інтересу до конкретного продукту або послуги. Це дозволяє ефективно використовувати рекламний бюджет і спрямовувати його на споживачів, які мають потенційний інтерес.

Більше можливостей для налаштування: Контекстна реклама дозволяє рекламодавцям докладно налаштовувати кампанії, включаючи вибір ключових слів, цільових аудиторій, місця відображення реклами та багато іншого. Можна визначити, що

контекстна реклама не лише стає важливою складовою маркетингових стратегій, але й ефективним інструментом для збільшення результативності та досягнення бізнес-цілей в онлайн-середовищі.

У світі сучасного маркетингу існують численні виклики для підприємств. Зміни в споживацьких уподобаннях можуть впливати на ефективність маркетингових стратегій. Зростання конкуренції та перенасичення ринку роблять необхідним виділення власного продукту серед інших. Технологічні зміни швидко впроваджуються, вимагаючи від брендів постійного оновлення стратегій. Зміни в алгоритмах пошукових систем можуть впливати на видимість веб-сайтів. Кризи та несприятливі обставини, такі як пандемія, можуть серйозно перешкоджати планам маркетингу. Вимоги споживачів до прозорості та довіри відкладають високі стандарти для брендів. Забезпечення консистентності бренду на різних платформах стає важливим завданням. Усі ці виклики потребують гнучкості та постійного вдосконалення стратегій для досягнення успіху в конкурентному бізнес-середовищі.

Висновки. Наукова новизна та теоретичне значення даної статті полягають у глибокому аналізі сучасних тенденцій у маркетингу та їх впливу на стратегії підприємств. Досліджено роль електронного маркетингу та важливість використання цифрових технологій у сучасному бізнес-середовищі. Враховано теоретичні аспекти маркетингових стратегій, висвітлено дослідження вчених-економістів та враховано практичний досвід у розробці оптимальних маркетингових підходів. Систематизація та узагальненні інформації з різних аспектів маркетингу, дозволяє розширити розуміння його ролі в ефективному управлінні підприємством. У сучасному світі маркетингу та реклами визначають нові тренди та стратегічні підходи, що впливають на розвиток бізнесу. Описані вище тренди в маркетингу, такі як штучний інтелект, відеореклама, соціальні мережі, контент для людей та сторітелінг, голосовий пошук в SEO, визначають новий контекст та можливості для взаємодії з аудиторією та досягнення стратегічних цілей підприємств. Штучний інтелект надає можливість персоналізації та аналізу даних, що сприяє покращенню взаємодії з клієнтами. Відеореклама стає ключовим інструментом для підвищення усвідомленості бренду та збільшення конверсій. Соціальні мережі визначають не тільки комунікаційні платформи, але й канали для залучення аудиторії та підтримки спільнот. Контент для людей та сторітелінг допомагають побудові довгострокових відносин з клієнтами. Голосовий пошук в SEO вимагає нових стратегій оптимізації для відповіді на усні запитання. Ці тренди визначають новий вимір маркетингових стратегій та вимагають від підприємств постійного інноваційного підходу. Розуміння та використання цих технологій може стати ключовим фактором у досягненні конкурентної переваги та успіху в цифровому бізнес-середовищі. Заходження в ногу з розвитком трендів та ефективне їх впровадження в маркетингові стратегії є стратегічним завданням для сучасних підприємств, що прагнуть збільшити свою конкурентоспроможність та взаємодіяти з сучасними споживачами. Практичне значення дослідження виявляється у практичних рекомендаціях щодо використання електронного маркетингу та цифрових технологій для досягнення конкурентних переваг. Враховано важливість розробки ефективних маркетингових стратегій з використанням контекстної реклами та інших інструментів. Перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку включають глибше вивчення впливу новітніх технологій, таких як штучний інтелект та розширена реальність, на маркетингові стратегії. Також, дослідження може бути розширене на аналіз впливу маркетингу на соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємств. Для досягнення успіху в електронному маркетингу важливо застосовувати комплексний підхід та використовувати різноманітні інструменти від збору даних до створення привабливого контенту та активного залучення клієнтів.

1. Гуменна О. В., Гончарова К. О. Нейромаркетинг як інноваційний інструмент у маркетингу. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2018. Том 3, Випуск 1. С. 38-44.

2. Шульга Л. В., Терещенко І. О., Шарлай О. В. Сучасні маркетингові стратегії управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8192> (дата звернення: 04.02.2024).
3. Palmatier R. W., & Martin K. D. Effective Privacy Marketing Strategies. In *The Intelligent Marketer's Guide to Data Privacy*. Cham: Springer International Publishing, 2019. Pp. 169–181..
4. Ковальчук, О. В., Лорві, І. Ф., Бойко, О. В. Стратегії інтернет-маркетингу. Економічні науки. Серія "Регіональна економіка". 2022. № 19(75). Pp.100–108. URL: [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2022-19\(75\)-12](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2022-19(75)-12)
5. Щербина Т. В., Федірко Т. В.. Сучасні маркетингові стратегії в системі глобальних цінностей міжнародних фірм. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1933> (дата звернення: 04.02.2024)
6. Танасійчук А. М., Сіренко С. О., Пневський, В. В. Формування стратегії просування бренду засобами цифрового маркетингу. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. № 24. Pp. 161-167.
7. Саїдова Г., Радченко Г. Content marketing as an effective component of business promotion. *Problems of systemic approach in the economy*. 2019. No. 2(70). URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-46>
8. 7 Things B2B Content Marketers Need in 2023. URL: <https://contentmarketinginstitute.com/articles/b2b-content-marketing-research-trends-statistics>. (дата звернення: 04.02.2024)
9. Стець О. М., Крикавський Є. В., Дмитрів А. Я. Стратегія маркетингу цінності: концептуальна модель впровадження. *Економіка. Фінанси. Право: щомісячний інформаційно-аналітичний наукометричний журнал*. 2019. № ½. Pp. 35–40.
10. Morgan N. A., Whitley K. A., Feng H., Chari S. Research in marketing strategy. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 2018. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11747-018-0598-1>
11. Солнцев С. О., Жигалкевич Ж. М., Залуцький Р. О. Тенденції розвитку цифрового маркетингу. *Journal of Strategic Economic Research*. 2023. № 6. Pp.131–141. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2022.6.13>

References

1. Humenna, O. V., and K. O.Goncharova. "Neuromarketing as an innovative tool in marketing". *Scientific notes of NaUKMA. Economic Sciences*, vol. 3, issue 1, 2018, pp.38-44.
2. Shulga, L. V., Tereshchenko, I. O., and O. V. Sharlai. "Modern marketing strategies of enterprise management." *Efficient economy*, no. 9, 2020, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8192. Accessed 04 Feb. 2024.
3. Palmatier, R. W., & K. D. Martin. "Effective Privacy Marketing Strategies". In *The Intelligent Marketer's Guide to Data Privacy*, 2019, pp. 169–181.
4. Kovalchuk, O. V., Lorvi, I. F., and O. V.Boyko. "Internet marketing strategies." *Economic sciences. Series "Regional Economy"*, no. 19(75), 2022, pp.100–108, [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2022-19\(75\)-12](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2022-19(75)-12).
5. Shcherbina, T. V., and T. V.Fedirko. "Modern marketing strategies in the system of global values of international firms", www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1933 Accessed 04Feb. 2024.
6. Tanasiychuk, A. M., Sirenko, S. O., and V. V.Pnevskiyi. "Formation of a brand promotion strategy by means of digital marketing". *Eastern Europe: Economics, Business and Management*, no. 24, 2020, pp.161-167.
7. Saidova, G., and G. Radchenko. "Content marketing as an effective component of business promotion". *Problems of systemic approach in the economy*, No. 2(70), 2019, <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-46>
8. "7 Things B2B Content Marketers Need in 2023". [Contentmarketinginstitute, contentmarketinginstitute.com/articles/b2b-content-marketing-research-trends-statistics](https://contentmarketinginstitute.com/articles/b2b-content-marketing-research-trends-statistics). Accessed 04 Feb. 2024.
9. Stets, O. M., Krykavskiyi, E. V., and A. Ya.Dmytriv. "Value Marketing Strategy: A Conceptual Model of Implementation". *Economy. Finances. Right: a monthly informational and analytical scientometric journal*, no. ½, 2019, pp. 35–40.
10. Morgan, N. A., Whitley, K. A., Feng, H., and S.Chari. "Research in marketing strategy". *Journal of the Academy of Marketing Science*, <https://doi.org/10.1007/s11747-018-0598-1>
11. Solntsev, S. O., Zhigalkevich, Zh. M., and R. O.Zalutskiyi. "Development trends of digital marketing". *Journal of Strategic Economic Research*, no. 6, 2023, pp.131–141, <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2022.6.13>.

УДК 658.8

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.150-159>

Білик І. І.¹, Погиба А. А.², Маргіта М. В.³

ВАЖЛИВІСТЬ БРЕНДИНГУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СТВОРЕННЯ СПОЖИВЧОЇ ЛОЯЛЬНОСТІ

¹ Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Митрополита Андрея, 5, Львів,
79000, Україна,
тел.: + 38 (032) 258-26-25
e-mail: iryna.i.bilyk@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-078X>

² Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Митрополита Андрея, 5, Львів,
79000, Україна,
тел.: + 38 (032) 258-26-25
e-mail: anna.pohyba.mnmkm.2023@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6010-9600>

³ Ужгородська міська рада,
пл. Поштова, 3, Ужгород, Закарпатська область,
88000, Україна
тел.: 0312428026,
e-mail: mykhaylomargita@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0391-4600>

Анотація. Стаття досліджує важливість брендингу для підприємств у сучасному бізнес-середовищі та його вплив на створення споживчої лояльності. Визначено походження та еволюцію терміну "бренд" у науковій літературі, наголошуючи на зростаючому значенні брендів для підприємств у контексті конкурентної боротьби. На етапі дослідження важливості брендингу для підприємств та його впливу на створення споживчої лояльності використовувалися різні методи, включаючи аналіз літературних джерел та статистики для отримання глибшого розуміння теми. Впроваджено нове визначення бренду, розглядаючи його як ресурс для впливу на споживачів та підвищення конкурентоспроможності підприємства. Підкреслено, що бренди не лише формуються на виробництві, але і створюються в уяві споживачів, будуючи емоційний зв'язок між функціональністю та сприйняттям продукту. Головною метою брендингу є створення образу бренда, який відповідає потребам цільової аудиторії та виділяється серед подібних товарів. Наголошено про важливість лояльності споживачів і лояльності до бренду як ключових факторів у розвитку та збереженні бізнесу в сучасному світі. Розглянуто відмінність між цими поняттями та пояснено, що лояльність до бренду ґрунтується на сприйнятті споживачами бренду як цілісного образу, який включає не лише рекламу та ціну, але й репутацію та взаємодію з компанією. Вказано на важливість розвитку лояльності споживачів та лояльності до бренду через ефективну стратегію брендингу, включаючи сегментацію ринку, управління асортиментом, інформування споживачів, програми лояльності та формування позиції бренда на ринку. Зазначено, що успішний бренд вимагає постійної уваги та зусиль, які охоплюють як зовнішній імідж, так і культуру підприємства. Ефективний брендинг на підприємстві може призвести до численних конкурентних переваг, таких як зменшення рекламних витрат завдяки визнанню бренду, здійсненню ціноутворення на більш високому рівні для товарів або послуг, підвищення корпоративного іміджу та спрощення введення нових товарів на ринок. Підтримка сильного бренду сприяє привертанню та утриманню талановитого персоналу, що сприяє високій якості виробництва та обслуговування. Ефективний брендинг не лише робить компанію помітною, а й служить ключовим фактором у підвищенні її конкурентоспроможності, розширенні ринкових можливостей та підвищенні рівня довіри споживачів. Результати дослідження можуть мати практичне

застосування, допомагаючи підприємствам розробляти та впроваджувати ефективні стратегії брендингу для зміцнення лояльності споживачів та підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Ключові слова: бренд, брендинг, імідж, конкурентні переваги, споживча лояльність, конкурентоспроможність.

Bilyk I. I.¹, Pohyba A. A.,² Marhita M.V.³

THE IMPORTANCE OF BRANDING FOR BUSINESSES AND ITS IMPACT ON BUILDING CONSUMER LOYALTY

¹Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics,
Metropolitan Andrew str., 5, Lviv,
79000, Ukraine,
tel.:+ +38 (032) 258-26-25
e-mail: iryna.i.bilyk@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-078X>

² Lviv Polytechnic National University,
Department of Marketing and Logistics,
Metropolitan Andrew str., 5, Lviv,
79000, Ukraine,
tel.: +38 (032) 258-26-25
e-mail: anna.pohyba.mnmkm.2023@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6010-9600>

³ Uzhhorod City Council,
sq. Poshtova, 3, Uzhgorod, Transcarpathian region,
88000, Ukraine,
tel.: 0312428026,
e-mail: mykhaylomargita@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0391-4600>

Abstract. This scientific article delves into the significance of branding for businesses and explores its relevance in the contemporary business landscape. The article traces the origin and evolution of the term "brand" in scholarly literature, underscoring the growing importance of brands for enterprises within the context of competitive rivalry. Brands have transformed into immensely valuable intangible assets for businesses. They exert influence on consumers and foster a dedicated audience capable of distinguishing products or services offered by a particular brand amidst similar offerings in the market. The article introduces a new definition of branding, viewing it as a resource for influencing consumers and enhancing a company's competitiveness. The research highlights that brands are not merely shaped through production but are also constructed in the minds of consumers, establishing an emotional connection between a brand's functionality and how its products are perceived. The primary goal of branding is to craft a brand image that aligns with the needs of the target audience and stands out among comparable products. The article emphasizes the importance of consumer loyalty and brand loyalty as pivotal factors in the development and sustainability of businesses in the contemporary world. It delves into the distinctions between these concepts, elucidating that brand loyalty is grounded in consumers' perception of the brand as a holistic image, which encompasses not only advertising and price but also reputation and interactions with the company. Furthermore, this scholarly work underscores the significance of cultivating consumer loyalty and brand loyalty through an effective branding strategy, encompassing market segmentation, assortment management, consumer education, loyalty programs, and brand positioning. In conclusion, the article asserts that a successful brand demands constant attention and efforts, encompassing both external image and corporate culture. Effective branding within a company can lead to numerous competitive advantages, such as reduced advertising costs due to brand recognition, setting higher price points for goods or services, enhancing corporate image, and simplifying the introduction of new products to the market. The results of the study can have practical applications,

helping enterprises to develop and implement effective branding strategies to strengthen consumer loyalty and increase their competitiveness.

Keywords: brand, branding, image, competitive advantages, consumer loyalty, competitiveness.

Вступ. Сучасне підприємництво та бізнес-середовище вимагають від підприємств не лише створювати якісні продукти та послуги, але і вміти їх ефективно просувати на ринку. Один із найважливіших аспектів успіху в цьому завданні - брендинг. Бренд визначається як найцінніший нематеріальний актив підприємства, який несе у собі символіку, репутацію, та споживчі асоціації, створені навколо продукту чи послуги. Брендинг стає детермінантом успіху на ринку, адже він визначає, як споживачі сприймають підприємство та його пропозиції, і чи готові вони залишатися вірними бренду.

Останні десятиліття були відзначені зростанням інтересу до брендингу та його важливості для підприємств у всьому світі. Багато досліджень та публікацій було присвячено аналізу ролі брендів у сучасному бізнес-середовищі, а також вивченню методів та стратегій брендингу. У галузі дослідження брендингу існує безліч відомих вчених та дослідників як в Україні, так і за кордоном. Декілька відомих імен: Кевін Лейн - автор книги "Брендинг: Інтернет та соціальні медіа", відомий експерт в галузі брендингу та маркетингу; Філіп Котлер - світово-відомий маркетолог, автор численних книг, серед яких є книги про брендинг; Девід Огілві - один із засновників рекламного агентства Ogilvy & Mather, відомий своїми працями у галузі брендингу та реклами; Сімон Сінек, відомий автор і спікер, який досліджує лідерство та брендинг, автор концепції "Золоте коло". Україна також має своїх відомих фахівців у галузі брендингу, серед яких можна виділити роботи О. Зозульова, А. Руснак, М. Купчинської, Я. Ларіна, В. Пустотіна, О. Ніфатова, які займаються питаннями теорії і практики розвитку вітчизняного брендингу. До найвідоміших дослідників у галузі брендингу можна віднести такі компанії як Interbrand, Millward Brown, Brand Finance та Ipsos.

Деякі з найсуттєвіших висновків досліджень включають в себе:

- бренди стали ключовими активами підприємств і можуть відзначати їх серед конкурентів.

- бренди не тільки формуються на виробництві, але і в уяві споживачів, створюючи емоційний зв'язок між продуктом та споживачем.

- лояльність до бренду є важливим фактором успіху підприємства, і вона базується на споживчому сприйнятті бренду як цілісного образу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у:

- дослідженні важливості брендингу для підприємств;

- визначення його впливу на створення споживчої лояльності.

На етапі вивчення важливості брендингу для підприємств та його впливу на створення споживчої лояльності були використані різні методи дослідження для отримання глибшого розуміння цієї теми. Аналіз літературних джерел та статистики; порівняння, використовувалося для оцінки ефективності різних брендів чи стратегій брендингу та для визначення переваг та недоліків кожного підходу; синтез, використовувався для об'єднання різних теорій та концепцій брендингу, а також для створення комплексного уявлення про те, як бренди впливають на споживачів та створюють лояльність.

Результати. Поняття "брендинг" вперше з'явилося в науковій літературі на початку ХХ століття, і це стало можливим завдяки розпізнанню важливості використання маркетингових стратегій у діяльності підприємств. Для досягнення поставлених цілей та виконання завдань дослідження вкрай важливо ретельно розглянути такі поняття як "бренд" та сам "брендинг". Сам термін "бренд" походить від англійського слова "brande", що означає "ставити клеймо". В минулому це клеймо, або бренд, служило маркуванням високоякісних товарів, які виділялися серед інших своєю унікальністю. Брендівані товари

завжди користувалися вищим статусом, а їхні ціни були вищими, оскільки сам бренд додавав додаткову цінність. Практика підкреслювала, що споживачі були готові платити більше за товари, які володіли визначеним брендом, оскільки він сам створював додаткову цінність і створював відчуття вищого статусу чи елітарності [1, с. 201]. Бренд представляє собою комплекс ідей, що існують як в реальному, так і в віртуальному просторі торгової марки, і, при належному управлінні, він створює великий вплив та додає значення.

Проте в сучасному економічному контексті визначення бренда, що базується тільки на асоціаціях, емблемах, знаках та доцільних чи емоціональних прерогативах, стає безсилим. Бренд тепер вважається не просто набором ідеї, але й ресурсом підприємства, що має потужність збільшити конкурентоспроможність останнього, поліпшити як фінансовий стан так і корпоративну культуру, відповідно дає можливість привернути більше зацікавлених клієнтів. Враховуючи це, можна розкрити нову дефініцію бренда, та стверджувати, що: бренд - це нематеріальний ресурс компанії, що використовується для глибшого впливу на загальне сприймання послуги або товару, маючи на меті підвищити конкурентоспроможність підприємства. Сьогодні бренд, це не тільки важливий елемент підприємницької діяльності, але і ключовий чинник, що підвищує конкурентоспроможність, разом з тим він виступає знаком, символом, емблемою комерційної активності підприємства. Бренди формуються не лише на виробництві, але й у уяві споживачів, будуючи емоціональний зв'язок між створеною функціональністю та сприйманням продукту.

Головною метою брендингу виступає створення образу бренда, що повинен відповідати потребам цільової аудиторії та виділятися серед подібних товарів. Унікальна корисність є однією з ключових характеристик бренда, і чим більша кількість покупців знають та довіряють бренду, тим більше вони стають його вірними прихильниками та майбутніми покупцями. Процес брендингу є складною системою розробки, впровадження та управління брендом, що став предметом уваги управлінців ще у ХІХ столітті, коли з'явилися перші маркові товари масового споживання. В уявленні вчених, брендинг - це комплекс заходів, які здійснює підприємство для оптимізації маркетингового міксу свого бренда. Трансформація від звичайного бізнесу до визнаного бренду є складним та важким процесом, який вимагає часу, ретельного планування та невтомної праці. Проходження цього шляху включає в себе кілька ключових етапів, кожен з яких відіграє важливу роль у формуванні та утвердженні іміджу компанії [2].

Бренд завжди стає символом конкретного рівня якості, вищого статусу продукту та його виробника, і це викликає готовність споживача переплачувати за товар чи послугу, що має визнаний бренд. Це не просто покупка, це інвестиція в якість, надійність та статус, які бренд втілює [3]. За словами покупців, бренд стає гарантією високої якості, ідентифікацією з лідерами відповідної галузі та визначенням статусу, що надає певну відмінність в їхньому споживацькому досвіді. Це стає важливою складовою при вирішенні питання щодо покупки, де споживач враховує не лише конкретні характеристики продукту, а й той вищий стандарт, яким він володіє завдяки бренду. Взаємодія між брендом і споживачем є взаємовигідною, де споживач отримує не лише продукт, але і враження, визнання та підтримку соціального статусу, тоді як бренд отримує лояльність та підтримку свого споживача. Таким чином, переплата за бренд стає не лише фінансовим витратам, але і інвестицією в емоційний та соціальний контекст, що визначає відношення між продуктом та його споживачем.

Брендинг – це комплексний процес, що включає ряд стратегічних етапів та інструментів для створення та управління образом підприємства або товару на ринку. Одним із ключових компонентів брендингу є дослідження ринку, визначення позиціонування товару та розробка елементів ідентифікації, таких як ім'я бренда, слоган, фірмовий стиль, товарна марка, упаковка та інші. Інструменти брендингу спрямовані на створення конкурентних переваг для підприємства. До них відносяться:

1. Збереження унікальності бренда тривалий час. Це означає підтримку та розвиток унікальних рис, які визначають бренд і роблять його відмінним від інших.
2. Підсилення бренда та зосередження уваги на його сильних сторонах. Це включає в себе акцентування уваги споживачів на тих аспектах продукту чи послугі, які приносять максимальну користь цільовій аудиторії.
3. Позиціонування бренда та виділення його серед конкурентів. Це важливий елемент, оскільки дозволяє покупцям розрізняти товар серед подібних і виділяти його особливості.
4. Соціалізація бренда та відповідь на соціальні потреби споживачів. Це означає взаємодію бренда зі споживачами на рівні, що враховує їхні соціальні потреби, такі як самореалізація, комунікація, підтримка та визнання [4, с.129] .

Ці стратегії сприяють побудові сильного бренда, який не лише залучає увагу споживачів, але і стає чинником конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Створення і управління брендом - це складний та всебічний процес, який дозволяє підприємствам підняти свою конкурентоспроможність та сформувати унікальний образ, привабливий для лояльних споживачів. Цей процес охоплює широкий спектр заходів, включаючи аналіз ринку, визначення позиціонування товару, створення брендового імені, формулювання слогану, розробку вербальної та візуальної ідентифікації (логотип, упаковка, стиль, аудіо-елементи і так далі) та використання засобів комунікації та ідентифікації для передачі концепції бренда.

Важливо відзначити, що брендинг залучає інструменти, які сприяють зміні та контролю бренду для забезпечення його конкурентоспроможності. Цей вплив охоплює різні сфери підприємства, від стратегії продажу товарів до визначення цільової аудиторії та формування споживчої привабливості. Брендинг дозволяє сформувати уявлення про бренд, що відповідає потребам споживачів та робить його продукти більш конкурентоспроможними.

Незважаючи на те, що брендинг є ключовим інструментом для підприємств, впровадження брендингу може представляти собою складні виклики, вимагаючи великих інвестицій та зусиль. Проте успішно реалізований бренд може значно підняти конкурентоспроможність підприємства та сформувати лояльну та вдячну цільову аудиторію. Проаналізуємо стан підприємства перед і після впровадження брендингу (табл.1).

Таблиця 1

Зміна стану підприємства перед і після впровадження брендингу

Table 1

Changes in the state of the enterprise before and after the introduction of branding

Параметр	До брендингу	Після брендингу
Рівень збуту товару	Низький рівень збуту товару	Динамічне збільшення обсягів продажів
Дистрибуція	Точки економ-класу	Власний фірмовий магазин, престижні мережі роздрібної торгівлі
Інтерес та пізнаваність	Відсутні інтерес та пізнаваність	Сформована цільова аудиторія з лояльних покупців
Ціни	Покупка за низькою ціною	Збільшення ціни не впливає на прихильність споживачів до бренда. Товар обирається за особистими вподобаннями
Цільова аудиторія	Не задовольняє потреби	Бренд підприємства створений, щоб задовольнити потреби споживачів

Розроблено авторами на основі [5]

Для досягнення максимального успіху підприємство повинно будувати свій бренд, враховуючи свої цілі та можливості для їх досягнення. На сьогоднішній день багато

українських підприємств готові вкладати ресурси у впровадження брендингу. Зважаючи на це, бренд є одним із найважливіших активів підприємства, який забезпечує його конкурентоздатність, формуючи при цьому лояльність та попит споживачів. Для досягнення успішної функціонуючої діяльності та підвищення конкурентоспроможності підприємства, насамперед, потрібно ефективно розвивати свій бренд.

Споживча лояльність і лояльність до бренду є двома важливими аспектами для розвитку та стабільності бізнесу в сучасних умовах, охоплюючи як підприємницькі, так і громадські ініціативи. Навіть хоча ці концепції тісно пов'язані, між ними існують значущі відмінності, особливо коли маємо справу із споживачами.

Основна різниця полягає в тому, що споживча лояльність, в основному, визначається загальним обсягом покупок споживачів та тим, що компанія може запропонувати їм з точки зору цін та економії. З іншого боку, лояльність до бренду мало залежить від аспектів цін чи фінансової вигоди; вона визначається тим, як споживачі сприймають бренд - чи через рекламу, чи завдяки репутації, чи на основі їхнього попереднього досвіду взаємодії з компанією.

Збільшення кількості лояльних споживачів допомагає організації утримувати стабільні ринкові позиції, підтримувати оптимальні ціни та створювати стійкі потоки грошових коштів, що є фундаментом для подальшого розвитку. Лояльність до бренду надає значущість особистості в системі ефективних комунікацій. Це передбачає активну участь всього персоналу організації, оскільки вона розподіляє відповідальність за прийняття маркетингових рішень на різних рівнях.

На жаль, деякі вітчизняні підприємства обмежуються використанням лише програм лояльності для залучення та утримання лояльних споживачів, що може виявитися недостатнім у зростаючому конкурентному середовищі та процесі глобалізації. Сформування лояльності - це складний процес, який вимагає розгортання різноманітних інструментів. Структура процесу формування лояльності споживачів включає кілька етапів:

1. Визначення та формування сегмента ключових споживачів.
2. Управління асортиментом.
3. Формування обізнаності споживачів.
4. Підтримка лояльності через систему винагороджень для постійних клієнтів.
5. Реагування на скарги та претензії споживачів.
6. Виконання гарантій.
7. Постійна співпраця зі споживачами. [6, с. 21]

Цей процес вимагає від організації активної участі та відданості, забезпечуючи довгострокові відносини зі споживачами та сприяючи їхньому задоволенню від продуктів чи послуг.

Другий етап - управління асортиментом. Це включає в себе визначення продуктів та послуг, які організація пропонує під своїми брендами, і коригування асортименту відповідно до потреб ринку і споживачів.

Третій етап полягає в формуванні обізнаності споживачів про бренд і продукти. Це включає в себе інформування споживачів про існування бренду, властивості продуктів і як їх використовувати. Знання споживачів про бренд і продукти грає важливу роль у їхньому виборі.

Збільшення лояльності споживачів може бути досягнуто через програми лояльності, які спрямовані на оптимізацію взаємодії між організацією і її клієнтами. Ці програми допомагають створити сприятливу атмосферу для постійних клієнтів та стимулювати їхню вірність бренду. Усі ці складові разом допомагають підтримувати та зміцнювати лояльність споживачів, що, в свою чергу, сприяє розвитку бізнесу та його конкурентоспроможності на ринку. Програма лояльності, виступає як маркетинговий інструмент, що заохочує клієнтів купувати товари знову та знову. Це стратегічний підхід, який використовується компаніями для підвищення лояльності клієнтів та збільшення

кількості повторних покупок. Програма зазвичай передбачає винагороди та заохочення для клієнтів, які послідовно вирішують патрунувати певний бренд або магазин. Ці винагороди можуть мати різні форми, як-от бали, знижки, ексклюзивний доступ до промо-акцій або персоналізовані привілеї. Пропонуючи ці стимули, компанії прагнуть виховувати почуття вдячності та цінності серед своїх клієнтів, в кінцевому підсумку сприяючи повторному веденню бізнесу та зміцненню довгострокових відносин. Крім того, програми лояльності часто надають цінні дані та розуміння вподобань та поведінки клієнтів, що дозволяє компаніям адаптувати свої маркетингові зусилля та підвищити задоволеність клієнтів. На сучасному конкурентному ринку впровадження добре розробленої програми лояльності може стати потужним інструментом для підприємств, щоб диференціювати себе, утримувати клієнтів і в кінцевому підсумку сприяти зростанню доходів [7].

Позиція підприємства розглядається як комплекс асоціацій, що споживач пов'язує з характеристиками іміджу бренда. Ці асоціації можуть включати фізичні властивості продукту, стиль життя, способи використання, імідж бренда, канали продажу та інші аспекти, через які продукція пропонується споживачам. Проте, важливо враховувати, що навіть добре обрана позиція бренда може змінюватися з часом. Це може бути пов'язано зі змінами у вподобаннях споживачів, зі зниженням привабливості цільового сегменту для підприємства, зміною стратегії компанії або технології виробництва товару, перехід товару на етап зрілості відповідно до життєвого циклу товару та іншими факторами. Тому важливо розглядати процес формування стратегії позиціонування бренда та перевірки актуальності позиції, що використовується компанією, як більш складний та багатогранний (рис. 1).

Рис. 1. Модель оцінки актуальності іміджу бренда компанії на ринку
Fig. 1. Model for assessing the relevance of the company's brand image on the market
Розроблено авторами на основі [8].

Представлена на рис.1 схема складається з трьох кроків, які охоплюють аналіз поточної позиції, визначення актуальної позиції та прийняття рішення стосовно позиціонування. Ці кроки формалізовані і виконуються послідовно при переході від одного етапу до іншого. Схема подана у вигляді "трикутника формування актуальності стратегії позиціонування", який ілюструє циклічний характер цього процесу. Такий підхід базується на розумінні постійних змін на глобалізованому ринку, таких як зміни в ринкових умовах, виникнення нових технологій, еволюція потреб та зміни в уподобаннях споживачів на різних етапах їх життя. Тому під час формування позиціонування підприємства важливо постійно повертатися до першого етапу - аналізу та визначення актуальної позиції - після завершення третього кроку - реалізації позиціонування.

Споживча лояльність та вірність бренду – це явища, що постійно змінюються і взаємодіють з різноманітними зовнішніми чинниками. Їхні динамічність та еволюція обумовлені змінами в навколишньому середовищі та впливами різних факторів. Споживачі реагують на нові тенденції, зміни в ринкових умовах, а також на вплив подій та культурних змін. Ці поняття можна порівняти з динамічними потоками, що постійно перетворюються під впливом змін у глобальному економічному, соціокультурному та технологічному контексті. Споживча лояльність стає результатом взаємодії із змінами у споживчому середовищі, новими технологіями та стилів життя, що визначають вибір та уподобання клієнтів. Лояльність до бренду також залежить від здатності компанії адаптуватися до змін та відповідати на нові потреби своєї аудиторії. Зміни в маркетинговій стратегії, комунікації та інновації можуть суттєво впливати на рівень лояльності споживачів.

У реальному бізнесі іноді стикаються з ситуацією, коли атрибути бренду чи навіть сама його ідеологія втрачають актуальність в оцінці споживачів. У таких випадках стає життєво важливим проведення корекції або оновлення бренду, для забезпечення подальшої привабливості та уваги аудиторії. Цей процес можна розглядати як необхідний етап стратегічного розвитку, де компанія вносить позитивні зміни в свій бренд, щоб відповідати змінам у суспільстві, ринкових умовах та споживчих уподобаннях. Важливо не лише адаптуватися до нових реалій, а й виявити нові, вдосконалені аспекти бренду, які зможуть привернути та утримати увагу споживачів. Оновлення бренду може включати в себе перегляд стратегії маркетингу, зміни в дизайні, а також переосмислення ключових цінностей і комунікативних повідомлень. Це дозволяє бренду повернутися в центр уваги своєї цільової аудиторії та відновити свою релевантність в конкурентному середовищі. Усе це свідчить про гнучкість та здатність бренду адаптуватися до змін, щоб і надалі залишатися сильним та здатним задовольняти потреби своєї аудиторії.

Український бізнес переживав значну хвилю оновлення брендів, особливо на початку 2000-х років, коли компанії активно впроваджували стратегії модернізації та переосмислення свого обличчя. Сучасне українське підприємництво, однак, виявляє тенденцію до зниження інтенсивності цього процесу. Це пояснюється тим, що ефект від подібних дій важко досягнути та не завжди стає очевидним навіть при значних зусиллях. Сьогодні бізнес-середовище стає більш насиченим та конкурентним, що вимагає від компаній вдосконалювати свої стратегії та диференціювати бренд не лише через візуальні зміни, але й за допомогою інновацій, які вносять реальну цінність для споживачів. Зокрема, в сучасному бізнесі важливо підтримувати сталу репутацію та взаємодію з аудиторією, щоб забезпечити стабільність бренду в довгостроковій перспективі. Це викликає переосмислення стратегій оновлення брендів, приділяючи увагу не лише зовнішнім змінам, але й внутрішнім та стратегічним перетворенням, спрямованим на підтримання сучасних тенденцій і вимог ринку. Потреба у внесенні змін залишається актуальною, оскільки бренд може почати виглядати застарілим і втратити свою актуальність. У цьому контексті важливо розрізняти поняття "ребрендинг" і "рестайлінг".

Ребрендинг - це глибокі зміни в бренді, які передбачають зміну його ідеології. Рестайлінг - це зміни в атрибутах бренду, при цьому ідеологія споживання бренду залишається незмінною. Таким чином, більшість змін, які називають "ребрендингом", фактично є рестайлінгом. Ребрендинг включає глибокі зміни, які орієнтовані на нову ідею або аудиторію. Рестайлінг, зі свого боку, передбачає зміни в атрибутах бренду, щоб пристосувати їх до зміни стереотипів споживачів щодо ідеології бренду.

Ребрендинг може бути доцільним в наступних випадках:

1. Зміни в способі життя споживачів, що призводять до втрати актуальності ситуативної моделі, для якої потрібний бренд.
2. Втрата популярності специфічної рольової моделі споживача, на яку був орієнтований бренд.
3. Зменшення кількості членів культурної групи, на яку орієнтований бренд.

4. Зменшення розміру соціально-демографічної групи, на яку спрямований бренд через макроекономічні фактори, такі як загальне зниження доходів, демографічна криза, масова міграція і т. д.

У випадках, коли бренд втрачає актуальність, може виникнути необхідність змінювати платформу, ідеологію або звертатися до нової аудиторії, а іноді навіть розглядати припинення певного виду підприємницької діяльності. Процес ребрендингу може стати складним завданням, оскільки вимагає глибокого розуміння нової ідеї бренду. Ребрендинг може включати в себе не лише зовнішні зміни, але й перегляд стратегії, корпоративної культури та цінностей. Важливо враховувати, що багато успішних брендів стали визнаними випадково, та спроби ребрендингу без чіткого розуміння ідеології бренду рідко призводять до успішних результатів. Більшість таких змін насправді можуть виглядати як рестайлінг – оновлення атрибутів бренду з метою поліпшення його іміджу, але не завжди ведуть до глибоких стратегічних трансформацій. Усе це свідчить про важливість дбайливого та обґрунтованого підходу до ребрендингу, зокрема розуміння нового контексту і впевненість у відповідності змінної ідеології бренду вимогам ринку та споживачів.

Висновки. Брендінг відіграє критичну роль у формуванні споживчої лояльності, що сприяє стабільності та успіху підприємства. Ідентичність бренду, взаємодія зі споживачами та впровадження стратегії бренду є важливими факторами, що допомагають брендам завоювати та утримувати лояльних клієнтів. Розуміння ролі брендінгу в сучасному бізнесі відкриває перед підприємством широкий спектр ключових переваг. Важливість ефективного брендінгу полягає в його здатності залучати увагу споживачів, стимулювати зростання обсягів продажів, підвищувати цінність виробленої продукції та сприяти вдосконаленню позиціонування бренду на ринку. Чітке визначення ролі брендінгу також забезпечує швидку адаптацію до змін у смаках та вимогах цільової аудиторії, що є ключовим для успішного функціонування бренду в динамічному бізнес-середовищі. Правильне використання інструментів брендінгу дозволяє підприємствам створити ефективну стратегію управління брендом, що в свою чергу сприяє підвищенню конкурентоспроможності та досягненню стійкого успіху на ринку. Таким чином, брендінг виступає не лише як засіб ідентифікації, але і як стратегічний інструмент, що стимулює розвиток та сприяє позитивному сприйняттю бренду серед споживачів.

Ефективний брендінг на підприємстві може призвести до численних конкурентних переваг, таких як зменшення рекламних витрат завдяки визнанню бренду, здійснення ціноутворення на більш високому рівні для товарів або послуг, підвищення корпоративного іміджу та спрощення введення нових товарів на ринок. І головне, бренди повинні відображати не лише новаторськість, а й слугувати оазисами стабільності у швидкозмінному світі. Вони повинні співзвучати із цінностями своєї цільової аудиторії. Важливо не сліпо дотримуватися модних тенденцій та не ігнорувати змінливий характер світу. Бренд повинен бути ближчим до кожного споживача, і оскільки аудиторія є різноманітною, різні бренди мають використовувати різні підходи. Універсальних рішень у цьому питанні не існує.

1. Haubl G., Elrod T. The Impact of Congruity between Brand Name and Country of Production on Consumers Product Quality Judgments. *International Journal of Research in Marketing*. 1999. Vol. 16. № 3. P. 199-215.
2. Калина Ю. Як створити сильний бренд. URL: https://rocketmen.com.ua/ua/article/kak_sozdat_silnyi_brend (дата звернення: 10.01.2024).
3. Балабанова Л.В., Холод В.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід [Монографія]. Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2006. 294 с.
4. Створення бренду. URL: https://brandmark.com.ua/index_uk.php?p=2 (дата звернення: 10.01.2024)
5. Chukurna O.P. Brand positioning strategy on the basis of quality perception: different markets B2B and B2C. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 1 (29). С. 134-142.
6. Шеремета П. Тотальний маркетинг в економіці вражень. *Києво-Могиланська Бізнес Студія*. 2002. №1. С.18-27.

7. Що таке програма лояльності і як її використовувати? URL: <https://tranzzo.com/uk-ua/blog/shcho-take-prohrama-loialnosti-ta-yak-yii-vykorystovuvaty> (дата звернення: 11.01.2024).
8. Григорчук Т.В. Брендинг. URL: <https://sites.google.com/site/brendingsoccult/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 10.01.2024)

References

1. Haubl, G., and T. Elrod. "The Impact of Congruity between Brand Name and Country of Production on Consumers Product Quality Judgments." *International Journal of Research in Marketing*, vol. 16, no. 3, 1999, pp. 199-215.
2. Kalina, Yu. "How to create a strong brand." Rocketmen, rocketmen.com.ua/ua/article/kak_sozdat_silnyi_brend. Accessed January 10, 2024.
3. Balabanova, L.V., and V.V. Khod. *Marketing Management of Enterprise Competitiveness: A Strategic Approach [Monograph]*. Donetsk, DonDUET named after M. Tugan-Baranovsky, 2006.
4. "Creating a brand." Brandmark, brandmark.com.ua/index_uk.php?p=2. Accessed January 10, 2024.
5. Chukurna, O.P. "Brand Positioning Strategy on the Basis of Quality Perception: Different Markets B2B and B2C." *Economics: Realities of Time*, no. 1 (29), 2017, pp. 134-142.
6. Sheremeta, P. "Total Marketing in the Economy of Impressions." *Kyiv-Mohyla Business Studio*, no.1, 2002, pp. 18-27.
7. "What is a loyalty program and how to use it?" Tranzzo, tranzzo.com/uk-ua/blog/shcho-take-prohrama-loialnosti-ta-yak-yii-vykorystovuvaty. Accessed January 11, 2024.
8. Hryhorchuk, T.V. "Branding." google, sites.google.com/site/brendingsoccult/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0. Accessed January 10, 2024.

УДК 005.336.4

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.159-177>

Нагорняк Г. С.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя,
вул. Руська, 56, м. Тернопіль,
46001, Україна,
тел.: +380964315467
e-mail: galinka2005_08@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5446-2417>

Анотація. Метою статті є аналізування наявних досліджень ідентифікації інтелектуального капіталу підприємства, тенденцій їх розвитку та визначення основних складових інтелектуального капіталу у контексті інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств. Для проведення дослідження використовувалися наступні методи: абстрактно-логічний метод; метод узагальнення.

Викладено результати порівняльного аналізування праць українських та зарубіжних вчених, економістів та експертів з вивчення інтелектуального капіталу промислового підприємства. Систематизовано й уніфіковано такі ключові поняття, як: інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, інтелектуальні ресурси, людський і організаційний капітал. Проаналізовано значення та роль інтелектуального капіталу. Запропоновано авторське визначення поняття "інтелектуальний капітал підприємства". Окреслено головні завдання формування людського капіталу за умов інноваційного розвитку промислового підприємства. Структуровано критерії формування

людського капіталу як важливої складової інтелектуального капіталу у контексті інноваційного зростання промислового підприємства. Виявлено особливості формування людського капіталу за умови інноваційному розвитку промислового підприємства. У процесі дослідження інтелектуального капіталу підприємств промисловості висновки та пропозиції здійснені під призмою специфіки формування його складових елементів в епоху становлення та розвитку економіки знань. Провідним вектором подальшого розвитку інтелектуального капіталу підприємств в умовах такої економіки мають стати питання проектування процесу кумуляції, класифікації, вимірювання та трансформування знанневого капіталу, а також розроблення інструментів переведення його елементів у матеріалізовані та інноваційні активи підприємства.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання запропонованих положень для забезпечення ефективності формування, розвитку та використання інтелектуального капіталу з метою підвищення ефективного функціонування промислових підприємств та формуванні конкурентоспроможності в умовах активізації інноваційних процесів.

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал, інтелектуальний потенціал, знання, інтелект, інтелектуальні ресурси, людський капітал, розвиток інтелектуального капіталу.

Nahorniak H. S.

IDENTIFICATION OF THE CONCEPT OF INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS DEVELOPMENT TRENDS IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES

Ivan Pulyu Ternopil National Technical University,
Ruska St., 56, Ternopil,
46001, Ukraine,
tel.: +380964315467
e-mail: galinka2005_08@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5446-2417>

Abstract. The purpose of the article is to analyze existing studies on the identification of the intellectual capital of an enterprise, trends in their development, and the determination of the main components of intellectual capital in the context of the innovative development of domestic industrial enterprises. The following methods were used to conduct the research: abstract-logical method; generalization method.

The results of a comparative analysis of the works of Ukrainian and foreign scientists, economists and experts on the study of the intellectual capital of an industrial enterprise are presented. Such key concepts as: intellectual capital, intangible assets, intellectual resources, human and organizational capital are systematized and unified. The meaning and role of intellectual capital is analyzed. The author's definition of the concept of "intellectual capital of the enterprise" is proposed. The main tasks of the formation of human capital under the conditions of innovative development of an industrial enterprise are outlined. The criteria for the formation of human capital as an important component of intellectual capital in the context of innovative growth of an industrial enterprise are structured. The criteria for the formation of human capital as an important component of intellectual capital in the context of innovative growth of an industrial enterprise are structured. The peculiarities of the formation of human capital under the condition of innovative development of an industrial enterprise are revealed. In the process of researching the intellectual capital of industrial enterprises, conclusions and proposals are made under the prism of the specifics of the formation of its constituent elements in the era of the formation and development of the knowledge economy. The leading vector of the further development of the intellectual capital of enterprises in the conditions of such an economy should be the issue of designing the process of cumulation, classification, measurement and transformation of knowledge capital, as well as the development of tools for transferring its elements into materialized and innovative assets of the enterprise. The practical significance of the study lies in the possibility of using the proposed provisions to ensure the effectiveness of the formation, development and use of intellectual capital in order to increase the effective functioning of industrial enterprises and the formation of competitiveness in the conditions of the activation of innovative processes.

Keywords: capital, intellectual capital, intellectual potential, knowledge, intelligence, intellectual resources, human capital, development of intellectual capital.

Вступ. Інноваційна діяльність, у якій провідну роль у генерації ідей відіграють такі категорії, як інтелектуальний капітал й інтелектуальні ресурси, є однією із сучасних тенденцій розвитку не тільки світової та національної економік, але й окремих підприємств. Одним з основних факторів, який зумовлює економічний розвиток, є інтелектуальний капітал підприємства. Від інтелектуальних можливостей, які реалізуються у процесі виробництва та збуту продукції та дозволяють отримати фінансові доходи, залежить успішність діяльності підприємства. Враховуючи зростаючу роль людських ресурсів в умовах формування економіки знань, необхідно забезпечити ефективне управління інтелектуальними ресурсами підприємства, яке містить акцент на підвищення рівня його компетентності. Існування різноманітних підходів до трактування категорії “інтелектуальний капітал” вимагає з’ясування сутності таких понять, як “інтелектуальні ресурси”, “інтелектуальний потенціал”. Інтелектуальні ресурси, як свідчить аналізування наукових досліджень, є основою формування інтелектуального потенціалу підприємства, від ефективності використання якого, в свою чергу, залежить інтелектуальний капітал. Перетворення інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал передбачає здійснення таких процесів: створення потенційних людських, організаційних та інших ресурсів і можливостей; їх матеріалізацією шляхом виробничого використання; капіталізацією продукції виробничого процесу.

Динамічний розвиток сучасного суспільства можливий лише в умовах інтенсивного, стійкого, спрямованого розвитку та відтворення особистості, її інтелектуальних і творчих можливостей. У передових корпораціях світу акцентується увага на унікальності та виняткової цінності внеску кожного працівника та цілеспрямованому та максимальному використанні його інтелектуального потенціалу, що є основою відтворення загального капіталу підприємства. Інтелектуальний капітал підприємств утворює інтелектуальний потенціал суспільства, що є ключовим фактором, який має вплив на зростання інноваційної економіки. У такій економіці основним стратегічним ресурсом розвитку стають люди, що володіють знаннями, професійними компетенціями, здатні до інтелектуальної діяльності та впровадження сучасних цифрових технологій, безперервної освіти та підвищення власного творчого потенціалу.

Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних засад поняття “інтелектуальний капітал” зробили закордонні вчені, а саме М. Армстронг, Д. Белл, Е. Брукінг, Д. Даффі, Л. Джойя, Л. Едвінсон, Д. Клейн, Х. Макдональд, М. Мелоун, Л. Прусак, П. Салліван, К. Свейбі, Т. Стюарт. Питання інтелектуального капіталу досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Базилевич, О. Бервено, О. Бутнік-Сіверський, Н. Гавкалова, В. Геєць, Е. Джамай, В. Зінов, О. Кендюхов, С. Легенчук, О. Малишко, Н. Маркова, О. Стрижак, П. Цибульов, А. Чухно та ін.

Вважаємо, що найбільш істотний внесок у розвиток вітчизняної теорії інтелектуального капіталу зробили вчені, а також у вирішення фундаментальних питань щодо розвитку інтелектуального капіталу підприємств такі відомі науковці, як: В. Д. Базилевич, А. В. Єременко, Г. О. Житченко, І. М. Зеліско, С. М. Ілляшенко, Л. Г. Ліпич, А. Ю. Мазарчук, М. Ю. Манухіна, О. М. Парій, Н. В. Ротань, О. Г. Харковина, І. В. Терон й ін. Значний внесок вище вказаних вчених дозволяє визначити фундаментальні засади розвитку інтелектуального капіталу підприємств на рівні промисловості країни. Проте, потребує подальшого дослідження коло проблемних питань щодо механізмів розвитку інтелектуального капіталу в епоху інноваційної економіки у контексті підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств України.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки першочерговим завданням для промислових підприємств є формуванням високого рівня конкурентоспроможності, яке можливе шляхом створення нових конкурентних переваг, в основі яких лежить інноваційний розвиток. Здатність підприємства промисловості створювати та комерціалізувати новітні товари та послуги залежить від сформованого рівня його

інтелектуального капіталу. В умовах інноваційної економічної системи країни інтелектуальний капітал підприємства постає основою багатства. Це обумовлює необхідність і актуальність у подальшому наукових пошуків у галузі розроблення адаптивних теоретико-методичних підходів та практичних рекомендацій, що дозволяють ефективно організувати на промислових підприємствах розвиток інтелектуального капіталу в умовах формування економіки знань. Незважаючи на те, що інтелектуальному капіталу присвячено багато наукових праць, єдиного підходу до визначення його сутності не існує на сьогодні.

Постановка завдання. Метою статті є аналізування наявних досліджень ідентифікації інтелектуального капіталу підприємства та визначення основних його складових.

Для проведення дослідження використовувалися наступні **методи**: абстрактно-логічний метод (для теоретичного узагальнення, критичного аналізування публікацій вітчизняних і зарубіжних учених); метод узагальнення (для узагальнення змісту та визначення сутності інтелектуального капіталу підприємств, побудови його структури та формулювання висновків).

Результати. Поняття, природа та сутність капіталу були предметом вивчення економічної теорії протягом століть. Залежно від рівня розвитку виробничих сил і виробничих відносин, люди по-різному трактували поняття “інтелектуальний капітал” й “інтелектуальні ресурси”. Поняття “капітал” традиційно розглядається, як економічна категорія, що відображає величину та склад необоротних засобів, що забезпечують діяльність підприємства; вартість, що приносить додану вартість його власникам; у той же час, це поняття застосоване до окремих видів ресурсів. При цьому, інтелектуальний капітал прийнято розглядати, як джерело зростання прибутку організації, прирівнюючи його до фінансів організації, інтелектуальної власності й інших матеріальних ресурсів. Це приводить до переродження вихідного поняття, оскільки під ресурсами прийнято розуміти запаси, джерело чого-небудь, який реально існує і який можна або слід вчасно накопичувати, зберігати або використовувати в якості сировини, вихідного продукту, вихідного блага для створення нових благ або підтримки існуючих.

Погляди на сутність та роль інтелектуального капіталу в економічному житті суспільства упродовж століть змінювались разом з еволюцією економічного світогляду. Так, науковцем Ховрак І. В. систематизовано різні визначення сутності інтелектуального капіталу з боку представників різних напрямів економічної думки.

Інтелектуальний капітал за рівнем управління можна розділити на інтелектуальний капітал підприємства (корпоративний); інтелектуальний капітал людини (індивіда).

Корпоративний інтелектуальний капітал – сукупність наявних у підприємства нематеріальних активів (у тому числі, інтелектуальна власність); елементи індивідуального людського капіталу працівників; накопичених баз даних, корисних відносин з партнерами; особливих управлінських та інших інтелектуальних (комп’ютерних та інформаційних) технологій.

Інтелектуальний капітал індивіда – конкретний набір якостей і характеристик людини, що сформувалися, з одного боку, під впливом навколишнього середовища, в якій він знаходиться протягом певного проміжку часу, а з іншого – у результаті інвестицій в освіту, охорону здоров’я на базі закладених природою здібностей і потенційних можливостей. Інтелектуальний капітал окремої людини містить наступні компоненти: знання, досвід, здібності до нововведень і творчої діяльності; об’єкти інтелектуальної власності (патенти, ліцензії, винаходи тощо), які є результатом його інноваційної діяльності.

Слідом за іншими дослідниками, ми будемо під інтелектуальним капіталом розуміти, згідно Б. З. Мільнера: ринкові активи, інтелектуальну власність як актив, людські активи, інфраструктурні активи.

Різні автори неоднаково трактують поняття “інтелектуальний капітал” й “інтелектуальні ресурси”. Категорія “інтелектуальні ресурси” виникла у результаті прагнення до більш повного врахування основних факторів, що беруть участь у виробництві поряд з фізичним капіталом, землею та працею. Становлення та розвиток даної категорії в економічній теорії пов’язане зі спробами усвідомлення вченими особливостей і специфіки “нематеріальних” активів, як одного з факторів економічного росту.

Дослідженню нематеріальних ресурсів або інтелектуальних ресурсів як джерела стійких конкурентних переваг організації присвячена велика кількість робіт не тільки в закордонній, але й у вітчизняній пресі. Значна частина публікацій присвячена систематизації й уніфікації ключових понять, таких як інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, інтелектуальні ресурси, людський, організаційний і клієнтський капітали, інтелектуальний потенціал тощо.

Одними з перших дослідників інтелектуального капіталу можна вважати А. Сміта та Дж.С. Мілля. Вони ввели поняття гуманітарного капіталу, визначивши його, як збірне поняття кількості та якості людської здатності до праці. Уже у цей період був встановлений зв’язок кількісних характеристик інтелектуального капіталу з демографічними тенденціями зміни чисельності працездатного населення.

На етапі формування теорії інтелектуального капіталу (середина ХХ ст.), економічна наука відносилася до поняття нематеріальних ресурсів подвійно. З одного боку, вона визнавала важливу роль науки й освіти у суспільному розвитку, з іншого боку – виводила ці ресурси за межі економічного аналізування.

Теоретичні та практичні аспекти формування та розвитку інтелектуального капіталу розробляються закордонними та вітчизняними вченими з 60-х років ХХ ст.

Д. К. Гелбрейт ще у 1969 р. визначив “інтелектуальний капітал”, як щось значно більше, ніж “чистий інтелект” людини, що включає інтелектуальну діяльність. З тих пір поняття “інтелектуальний капітал” багаторазово коректували та доповнювали різні економісти, аналітики, експерти та практики менеджменту. Одним з перших обґрунтував розуміння та сутність поняття “інтелектуальний капітал” Т. Стюарт. “Інтелектуальний капітал є інтелектуальним матеріалом, що включає у себе знання, досвід, інформацію й інтелектуальну власність, і що бере участь у створенні цінностей””. А раніше в роботі “Багатство від розуму: Діловий бестселер” він запропонував таке тлумачення: “Інтелектуальний капітал – не жменька докторів наук, що добувають істину за замкненими дверима якої-небудь лабораторії. І не інтелектуальна власність, така як патенти й авторські права, хоча вона і є його складовою частиною. Інтелектуальний капітал – це сума знань усіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність”. Визначення, представлене Т. Стюартом, значно розширює перелік об’єктів інтелектуального капіталу у порівнянні з тлумаченнями інших аналітиків. Однак протилежна увага, що ключове поняття капіталу – вартість, у запропонованих визначеннях не використовується, тоді як неодноразово згадуються знання, досвід і компетенції працівників.

Бажання інших дослідників подальшого удосконалення структуризації відбувалося як в напрямку ускладнення, так і навпаки – загального спрощення первісної “формули”, супроводжуючись замінами, по суті, на синонімічні поняття, або введенням понять, суміжних стосовно первісної “трійці”.

Відзначимо, що лише високий професіоналізм працівників не є запорукою успішного розвитку підприємства, і тим більше не стає фактором, що дозволяє організації генерувати прибуток.

Визначення сутності інтелектуального капіталу (складено автором)

Table 1

Definition of the essence of intellectual capital (composed by the author)

Автор	Характеристика інтелектуального капіталу
Представники класичної політичної економії	
В. Петті	До складу інтелектуального капіталу належать як матеріальні, так і духовні блага. Особливим завданням він ставив всебічне сприяння відбору та вихованню обдарованих, непересічних людей.
А. Сміт	Інтелектуальний капітал розглядається, як знання, та виділяє людей інтелектуальної праці в особливий клас. Видатки на освіту або навчання людини – капіталовкладення в його можливості заробляти у майбутньому.
Д. Рікардо	Інтелектуальний капітал як нововведення, які зберігають капітал і працю.
Дж. Ст. Мілль	Існує тісний зв'язок між кількістю технічних знань і кількістю виготовленої продукції. Виділив освіту, як приклад, коли ринковий механізм є неефективним.
Представники неокласичного напрямку	
А. Маршал	Інтелектуальний капітал як певна сума знань, які забезпечують організацію усіх інших факторів виробництва. Освіта як “трамплін” для подальшого просування вперед.
Представники марксизму	
М. Туган-Барановський	Досліджував перетворення знань на нову продукцію.
Представники неінституціоналізму	
Дж. Гелбрейт	Інтелектуальний капітал як дещо більше, ніж “чистий інтелект” людини, що включає цілеспрямовану інтелектуальну діяльність.
Представники неокласичної теорії	
Й. Шумпетер	Розглядав інтелектуальний капітал, як нововведення.
Представники економічної думки України	
В. Зінов	Це знання, які можна перетворити на прибуток й оцінити.
І. Комаров	Це інтелектуальний матеріал, що формалізований, зафіксований і використовується для виробництва більш цінного майна.
Р. Булига, П. Кахно	Це сукупність знань персоналу підприємства, які зміцнюють його конкурентоспроможність.
О. Кендюхов	Це здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученими з сторони як засоби створення нової вартості.
Т.М. Пестова, В.А. Садовський, Е.А. Стеценко	Інтелектуальний капітал як сукупність «знань, навиків, досвіду, які є невід’ємними від його носія – живої людської особи.
Л.І. Федулова	Це збірне поняття для позначення виключно нематеріальних цінностей.
В. Баранчєєв	Інтелектуальний капітал є своєрідною пірамідою нематеріальних активів, в якій вони розташовані за окремими рівнями: творча складова-люди, згодом системи, що підтримують творчість, потім результати творчості; результати їх захисту; результати задоволення споживачів

К. Брадлі пише: “Інтелектуальний капітал – це перетворення знань і невланих активів у корисні ресурси, які дають конкурентні переваги індивідуумам, фірмам і націям”. Визначаючи досліджувану категорію подвійно: як процес, з одного боку, і як

корисний ресурс, з іншого, неважко встановити, що запропоноване визначення повертає нас до поняття інтелектуальних ресурсів, не згадуючи про процес капіталізації.

При розробленні концепції “капіталу знань” П. Страсман пов’язував ріст прибутку зі знову створеним капіталом знання, доводячи, що підвищення поінформованості й кваліфікації працівників сприяє збільшенню запасу знань, який формує чисту надлишкову додану вартість.

Сьогодні, встановлюючи залежність між рівнем кваліфікації працівників і ростом економічного потенціалу країни, доведено, що збільшення на один пункт у середньому рівні IQ населення країни означає збільшення душевого ВВП на 229 доларів, а кожний додатковий пункт в оцінці IQ 5% (при всій умовності достовірності цих тестів) збільшує душевий ВВП уже на 468 доларів.

Подальше дослідження сутності інтелектуального капіталу й інтелектуальних ресурсів пов’язується з іменами П. Саллівана, А. Прусака, Д. Тіса, К. Свейбс, П. Друкера, Т. Фортьюна, А. Едвінссона й ін. Так, С. Фортюн під інтелектуальним капіталом розуміє суму всіх знань співробітників, що дають переваги даної компанії на ринку. М. Армстронг у роботі “Практика управління людськими ресурсами” стверджує, що інтелектуальний капітал складається із запасу та руху корисних для організації знань. Ці знання можна розглядати в якості нематеріальних ресурсів, які разом з матеріальними становлять ринкову або загальну вартість підприємства. Л. Едвінссон [32] і П. Салліван [33] визначають інтелектуальний капітал, як знання, які можуть бути перетворені у вартість. Вважаємо, що ІК – це знання, якими володіє організація, виражені в ясній, недвозначній і легко переданій формі.

У. Букович і Р. Уїлльямс у роботі “Управління знаннями: керівництво до дії” пропонують наступне тлумачення поняття інтелектуального капіталу – “усе, що має вартість для організації й укладене в працюючі в ній людях або виникає з виробничих процесів, систем або організаційної культури, включаючи знання або навички конкретних людей, норми й системи цінностей, бази даних, методології, програмне забезпечення, виробничий досвід (ноу-хау), ліцензії, бренди, торговельні секрети тощо”.

Сучасні теорії інтелектуального капіталу обґрунтували затвердження, що саме інтелектуальний капітал обумовлює різницю між ринковою та балансовою вартістю фірми. Даного підходу дотримуються Ц. Гріліхес, Д. Янг, К. Свейбі, Л. Едвінсон. Ц. Гріліхес позначив інтелектуальний капітал, як ті нематеріальні активи, які визначають різницю між ринковою вартістю компанії та відновною вартістю її активів. Незважаючи на значний досвід робіт західних учених у цій галузі, де динамічно змінюються умови суспільного виробництва, викликають необхідність її постійного розроблення.

В аспекті всього висвітленого зафіксуємо далі особливості формування людського капіталу при інноваційному розвитку промислового підприємства:

- необхідність підтримки високого рівня складності, новизни, унікальності робіт, які виконуються працівниками;
- необхідність забезпечення високих кваліфікаційних, особистісних і психологічних оцінок якостей працюючих;
- необхідність зведення до мінімуму наслідків плинності працівників на підприємстві у зв’язку змін вимог до їхнього кваліфікаційного та компетентнісного рівня через зміну пріоритетів ведення наукової й інноваційної діяльності у системі;
- необхідність розширення можливостей для працівників на підприємстві по отриманню нових доходів від винахідництва та творчості;
- ведення цілеспрямованої роботи з розширення можливостей у сфері задоволення очікувань і потреб працівників у самореалізації та самовираженні;
- побудова та забезпечення ефективного функціонування сильної системи мотивації працівників;
- відображення та пропагування нової ролі працівників в інноваційному розвитку учасників промислового виробництва.

Структура інтелектуального капіталу організації, у розвитку наукових формувань ряду вчених, розглядається по-різному. Більшість авторів дотримуються точки зору, що загалом структура інтелектуального капіталу поділяється на:

- людський капітал, втілений у працівниках компанії у вигляді їх досвіду, знань, навичок, а так само у загальній культурі фірми;
- структурний капітал, що поєднує патенти, ліцензії, торговельні марки, організаційну структуру.

Розуміння певних особливостей дозволяє нам зафіксувати принципи та критерії формування людського капіталу як важливої складової інтелектуального капіталу при інноваційному розвитку підприємства:

- принцип розвитку здібностей по генерації нових ідей працівниками. Даний принцип є першим, тому що саме розвиток здібностей по генерації ідей працюючими спроможний запустити процеси по розробленні, впровадженні та використанні будь яких інновацій. Формування людського капіталу повинно бути орієнтоване на розвиток у працівників здібностей і можливостей виразити свої інноваційні ідеї. Кількість тут важливіша якості, тому що наявність значної кількості ідей сприяє підвищенню ймовірності знайти вдалі рішення, оскільки кількість ідей завжди переходить у якість розроблювальних і впроваджуваних інновацій;

- принцип цілеспрямованого підвищення рівня досвіду, знань і навичок працівників фірми. Даний принцип характеризує орієнтованість дій у галузі формування людського капіталу на поліпшення професійних якостей працівників, на розвиток своїх професійних здібностей, досвіду, знань, навичок, а також на забезпечення умов прагнення працівників до підвищення кваліфікації та до професійного росту за рахунок успішного розроблення та впровадження широкого кола інновацій у промисловості;

- принцип планомірного поліпшення стану самоосвіти та навчання працівників регіону. Для того, щоб усі інновації отримали впровадження, а також поширення, у махах впроваджених дій по формуванню людського капіталу необхідно забезпечити достатній рівень освіченості працюючих та підвищити прагнення працівників до самоосвіти. Даний принцип формування людського капіталу при інноваційному розвитку підкреслює, що пусковим механізмом стимулювання інновацій у галузі виступають зусилля працівників у сфері підвищення ефективності ведення своєї наукової й інноваційної діяльності. Тому заходи щодо формування людського капіталу повинні бути спрямовані на забезпечення умов і можливостей для особистого вдосконалювання працівників, як збалансованих і циклічних процесів по навчанні, розвитку здібностей, досягненні успіхів у розробленні та впровадженні інновацій;

- принцип забезпечення прихильності працівників цінностям новаторства та винахідництва на промисловому підприємстві. Даний принцип орієнтує учасників фірми при формуванні власного людського капіталу на поліпшення відносин працівників до цілей і пріоритетів політики інноваційного розвитку, до обраного стилю ефективного управління інноваціями;

- принцип забезпечення прагнення працівників до планомірного кар'єрного росту у результаті участі у програмах наукової й інноваційної діяльності учасників підприємства. Кар'єрний ріст працівників, а також прагнення до кар'єрного росту – важливий фактор, який слід враховувати при формуванні людського капіталу, тому що працівники, які пов'язують свій розвиток з успіхами учасника фірми, завжди мають підвищений рівень відповідальності, погоджують особисті цілі та мету інноваційного розвитку підприємства, орієнтовані на постійне навчання й обмін досвідом, знаннями з іншими працівниками фірми, що приводить до підвищення інноваційного потенціалу цілої системи;

- принцип розвитку здібностей командної роботи, забезпечення високої стресової стабільності працівників при розробленні та впровадженні інновацій. Будь яка інновація призводить до конфліктів інтересів на підприємстві, що гальмує інноваційний розвиток окремих учасників галузі. Тому реалізовані дії по формуванню людського капіталу

підприємства повинні орієнтувати працівників на поліпшення своїх здібностей у галузі підтримки атмосфери винахідництва та творчості, збереження нормальної обстановки та гарних взаємин у команді, знаходження компромісних рішень з питань узгодження та реалізації альтернативних сценаріїв інноваційного розвитку учасників підприємства;

- принцип формування баз знань із питань розроблення та впровадження інновацій, стимулювання обміну знаннями та поліпшення роботи з інформацією. Даний принцип орієнтує учасників фірми при формуванні людського капіталу на проведення робіт із цілеспрямованого створення та використання баз знань із позицій того, що дані бази містять у собі творчий й інтелектуальний потенціал більшості працюючих підприємства. Як результат, це раціоналізує взаємодію між працівниками при розробленні та впровадженні інновацій, а також поліпшує всі аспекти моделювання інформаційних потоків, які зачіпають проблеми та можливості інноваційного розвитку підприємства;

- принцип стимулювання ефективної участі працівників підприємства у реалізації процесів інноваційного розвитку системи. Даний принцип орієнтує учасників фірми при формуванні людського капіталу на здійснення комплексу дій по поліпшенню здібностей і посиленню бажання працівників підприємства брати участь в інноваційних процесах у галузі. При цьому процеси формування інноваційного середовища працюючих повинні бути по можливості максимально пов'язані з поліпшенням творчих здібностей працівників. Тому при формуванні людського капіталу при інноваційному розвитку промислового підприємства потрібне здійснення дій по інституалізації інноваційного середовища учасників фірми – іншими словами, перетворення інноваційного розвитку в упорядкований, організований процес, який має певну структуру відносин, правила поведінки, а також відповідальність за результати наукової й інноваційної діяльності;

- принцип забезпечення готовності працівників до прийняття ефективних рішень по відповідальності за результати розроблення та впровадження інновацій. Даний принцип повинен орієнтувати процеси формування людського капіталу на підвищення рівня готовності працівників до прийняття ряду управлінських функцій при розробленні та впровадженні інновацій. Також слід забезпечити прийняття працівниками регіону додаткових повноважень при необхідності інтенсифікації процесів інноваційного розвитку системи. Усі реалізовані дії по формуванню людського капіталу повинні приводити до того, що працівники готові брати нові обов'язки, а також розбудовувати нові навички та знання для наступного самостійного прийняття рішень, що стосуються підвищення ефективності наукової й інноваційної діяльності;

- принцип постійного здійснення кількісного оцінювання людського капіталу учасників підприємства. Даний принцип свідчить про те, що формування людського капіталу повинно супроводжуватися розробленням і застосуванням системи показників кількісного оцінювання змін у рівні кваліфікації та компетенцій працюючих. Це дозволяє раціоналізувати процеси ресурсного забезпечення інноваційного розвитку фірми при внесенні змін до складу та структури людського капіталу учасників системи.

Далі перейдемо до структуризації критеріїв формування людського капіталу за умов інноваційного розвитку промислового підприємства. Сюди, зокрема, необхідно віднести наступні критерії:

- сутнісний критерій формування людського капіталу при інноваційному розвитку підприємства. Застосування даного критерію має на увазі, що при формуванні людського капіталу в учасників підприємства є база знань про можливу сутність потенційних нововведень, впроваджуваних у системі. Даний критерій у самому загальному плані орієнтує учасників на реалізацію інформативної, що й систематизує функції формування людського капіталу при інноваційному розвитку. Крім цього, при регламентуванні рівня інформативності приваблюваних елементів людського капіталу про потенційні нововведення важливо визначити, які труднощі будуть супроводжувати процеси розроблення та реалізації програм наукової й інноваційної діяльності учасників підприємства. Це дозволить раціоналізувати формування людського капіталу з погляду

забезпечення відповідності рівня кваліфікації та компетенцій працівників цілям і завданням інноваційного розвитку системи;

- мотиваційний критерій формування людського капіталу при інноваційному розвитку фірми. Даний критерій виступає, як основа для формування людського капіталу з погляду розуміння меж ефективності вкладення ресурсів у програми наукової й інноваційної діяльності учасників. Даний мотиваційний критерій має важливе значення при сприйнятті рівня ресурсоемності нововведень працівниками підприємства, а також при застосуванні до впроваджуваних нововведень оцінюваних суджень у відношенні необхідного людського капіталу. Мотиваційний критерій також дозволяє зрозуміти основні мотиви, які рухають учасниками фірми і їх працівниками у межах розроблення та впровадження. Відповідно, мотиваційний критерій формування людського капіталу дозволяє реалізувати, що спонукає функцію до відношення працівників з погляду їх стимулювання до активного та цілеспрямованого ведення наукової й інноваційної діяльності. Істотний вплив на формування людського капіталу у межах мотиваційного критерію виявляють фактори: хто виступає ініціатором інновацій на підприємстві, яке відношення працівників фірми до впроваджуваних нововведень, якими інструментами керівництво учасників стимулює процеси інноваційного розвитку. За рахунок мотиваційного критерію формування людського капіталу в учасників промислового підприємства з'являються можливості зміни структури й утримування інноваційної діяльності: одні елементи людського капіталу підсилюються, інші послаблюються – і це приводить до відновлення програм наукової й інноваційної діяльності у системі;

- комунікативний критерій формування людського капіталу при інноваційному розвитку підприємства. Даний критерій слід вважати відображенням і вираженням руху до раціоналізації відносин при розробленні та впровадженні інновацій, з погляду максимально можливого відображення функції побудови системи взаємодій між працівниками. Структуризація комунікативного критерію формування людського капіталу забезпечує розуміння можливостей інтеграції творчих і винахідницьких потенціалів окремих працівників промислового підприємства, дозволяє прогнозувати ступінь залученості працівників фірми у наукову й інноваційну діяльність, що, як результат, дозволяє моделювати якість і конкурентоспроможність результатів даної діяльності. Мотиваційний критерій формування людського капіталу дозволяє керівництву відібрати найбільш ефективні форми та засоби спілкування, зафіксувати ступінь відповідності та стратегії комунікативної поведінки працівників вимогам етичних, моральних й інших норм у науковій та інноваційній діяльності на підприємстві. Фактично мотиваційний критерій формування людського капіталу визначає рівень і ціну конфліктності процесів інноваційного розвитку;

- практичний критерій формування людського капіталу при інноваційному розвитку фірми. Даний критерій визначає рівень витрат на залучення працівників на підприємстві з погляду їх володіння тимчасовими технологіями розроблення та впровадження інновації у системі. Важливе місце при застосуванні практичного критерію слід відводити наявності у приваблюваних працівників певних творчих здібностей, необхідних для здійснення професійних і компетентних дій, які найбільш необхідні для здійснення в умовах сучасної мінливої трансформаційної економіки. Успіх наукової й інноваційної діяльності у фірмі при застосуванні практичного критерію багато у чому залежатиме від активності працівників і їх здібностей проявляти творчий, нестандартний підхід при вирішенні виникаючих проблем інноваційного розвитку системи.

Слід зазначити єдність представлених критеріїв формування людського капіталу при інноваційному розвитку підприємства, тому що дані критерії утворюють цілісність, забезпечують спрямованість наукової й інноваційної діяльності фірми й окремих працівників з погляду розуміння пріоритетів зміни та регламентування заходу здатності та готовності працівників регіону до ефективного здійснення ряду завдань, які забезпечують конкурентоспроможне функціонування учасників промислового підприємства. При цьому

тісний взаємозв'язок представлених критеріїв формування людського капіталу при інноваційному розвитку підприємства визначає важливість практичного виявлення можливостей їх оптимального та збалансованого співвідношення. Тут слід керуватися роллю та значимістю, яку дані критерії відіграють при підвищенні інноваційного потенціалу промислового виробництва.

Інтелектуальний капітал, на думку Л. Едвінссона, можна розглядати, як сукупність людського капіталу та його похідних: соціального, ринкового капіталів та інтелектуальної власності. Ідея схожої структуризації полягає у тому, що при відсутності людського капіталу знецінюються і його похідні.

М. Армстронг [29] виділяє трикомпонентну структуру інтелектуального капіталу, що містить:

- людський капітал, виражений у знаннях, уміннях і здібностях працівників;
- соціальний капітал, що представляє знання, що виникають завдяки мережі взаємин усередині та поза організацією;
- організаційний капітал, обумовлений як інституціалізоване знання, яким володіє організація і яке зберігається у базах даних, інструкціях тощо.

Наукові дослідження ряду авторів дозволили нам запропонувати трикомпонентну структуру інтелектуального капіталу, розглянуту в іншому вигляді. Пропонуємо розглядати інтелектуальний капітал, як сукупність трьох елементів:

- соціальний капітал, що представляє собою корпоративну культуру компанії, засновану на ефективному використанні людського капіталу;
- структурний капітал, що включає в себе інтелектуальну власність компанії, її організаційну структуру;
- споживчий капітал, що полягає зі стабільної "клієнтської бази".

Одним з найважливіших елементів і факторів формування інтелектуального капіталу виступає корпоративна культура, що забезпечує формування та розвиток колективу організації, мотивацію персоналу й адаптацію співробітників. Структура інтелектуального капіталу розглядається ними як трьох-компонентна, що включає:

- соціальний капітал, капітал у формі інтелектуальних здібностей і практичних навичок, отриманих у процесі навчання та практичної діяльності людини, а також корпоративна культура організації;
- структурний капітал, що враховує елементи корпоративної культури, організаційну структуру, права інтелектуальної власності;
- ринковий капітал, що включає елементи інтелектуальної власності у вигляді товарних знаків і фірмових найменувань, ділову репутацію, наявність устояних ділових взаємин із суб'єктами ринку.

Американський дослідник природи інтелектуального капіталу Томас Стюарт вважається автором трикомпонентної структури інтелектуального капіталу. Головну роль Стюарт відводить людському капіталу, який підтримується структурним і споживчим капіталом.

Людський капітал вкладений у працівників компанії. Він легко розсіюється, тому потребує постійного нарощування та концентрації.

Отже, Томас Стюарт, є прихильником трикомпонентної структури інтелектуального капіталу, розкриваючи її у наступних елементах:

- людський капітал є джерелом відновлення та прогресу. Тому основним завданням компанії стає забезпечення високої цінності людського капіталу;
- структурний капітал представлений організаційними здібностями компанії. Може включати такі елементи, як стратегія та культура, структура та система, організаційні правила та процедури;
- споживчий капітал відображає здатність організації налагодити стосунки зі споживачами та клієнтами компанії.

Структурні елементи інтелектуального капіталу, запропоновані Томасом Стюартом, є з, одного боку, відособленими елементами, оскільки кожний з них може стати об'єктом для інвестицій і бути вимірюваний, кожний з них нематеріальний і відображає інтелектуальні ресурси компанії. З іншого боку – інтелектуальний капітал не створюється з окремих елементів описаної структури, а генерується у результаті їх взаємодії.

Першочерговим завданням для керівництва підприємства повинно бути організування потоку конструктивних ідей.

До структурного капіталу Стюарт відносить досить різноманітні елементи, які належать організації, тобто ті знання, які “не йдуть додому в кінці робочого дня”. Такими знаннями можуть бути технології, винаходи, ноу-хау, стратегія, культура компанії, її структура та внутрішні правила. Але він підкреслює, що “структурний капітал, дистилат інтелекту, залежить від бажання людей добровільно ділитися досвідом і знаннями” [35].

Споживчий капітал, як і людський, лише частково належить компанії. Вона володіє ним нарівні з клієнтами та постачальниками. Споживчий капітал визначається якістю відносин із зовнішніми партнерами організації: індивідуальним підходом, співпрацею, культурою обміну інформацією.

Звернемо увагу на те, що Стюарт виділяє комплементарність трьох компонентів інтелектуального капіталу. Людський, структурний та споживчий капітали підприємства взаємодіють, вони здатні як посилити, так і послабити один одного. Недостатньо інвестувати в кожен з них окремо, необхідно враховувати тонку матерію їх взаємовпливу.

Вагомий внесок у розвиток структури інтелектуального капіталу зробив Х'юберт Сент-Онж, який започаткував концепцію “клієнтського капіталу”. Вчений зробив висновки про те, що для комерційного успіху організації у довготривалій перспективі необхідною умовою є створення запасу капіталу навколо її клієнтів. Цей капітал він назвав клієнтським капіталом. Взаємодія людського, структурного та клієнтського капіталів, їх злиття, за моделлю Онжа, дозволяє отримувати прибуток у довгостроковій перспективі [6]. Важлива роль клієнтського капіталу наочно виявляється у функціонуванні фінансових підприємств, особливо страхових компаній, динаміка і масштаб діяльності яких суттєво залежать від портфеля замовлень.

На основі поглядів Й. Рууса, С. Пайка й Л. Фернстрема пропонується розглядати інтелектуальний капітал, як частину ресурсного портфеля компанії. У концепції зазначених авторів можна виділити наступну структуру, представлену на рис. 1.

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу як частини ресурсного портфеля компанії

Fig. 1. Structure of intellectual capital as part of the company's resource portfolio

Згідно із представленою структурою до інтелектуальних ресурсів організації відносяться наступні.

Ресурси відносин, що охоплюють усі ті відносини, які існують у компанії з організаціями поза її самою й впливають на здатність створювати цінність (клієнти, постачальники, партнери, джерела нових знань, регулювальні органи, регіональні й федеральні влади).

Організаційні ресурси – це ті ресурси, які створила або придбала організація, якими вона володіє на законних підставах, але ці ресурси не є по своїй природі матеріальними (торговельні знаки, бренди, сервісні пропозиції, інтелектуальна власність, патенти, процеси, організаційні структури, системи, інформація на різних носіях, програмне забезпечення, організаційна культура).

Людські ресурси втілені у людях, що працюють в організації або пов'язані з нею таким чином, що організація одержує можливість використовувати ці ресурси (професійна кваліфікація, розумові здатності, співпереживання, здатність створювати, використовувати та підсилювати мережі особистих контактів, поведінкові особливості, включаючи соціальний інтелект, темп життя, здатності до інновацій, адаптації та саморозвитку).

Окремої уваги заслуговує поєднання різних трактувань теорії інтелектуального капіталу, оскільки акцент спрямований на концепції до самонавчання, розвитку фірми та її ролі у забезпеченні освітнього рівня своїх працівників, і головним чином – на ефективності віддачі від інвестицій.

Однак ряд авторів використовують іншу класифікацію складових інтелектуального капіталу підприємства, поділяючи його на внутрішню та зовнішню структуру, а також на компетенцію персоналу. В умовах інтелектуалізації виробничого процесу домінуючими сторонами людського компонента, що визначають його структуру стають такі елементи, як “емоційний капітал”, “культурний капітал”, “лінгвістичний капітал”, “соціальний капітал”. Дана тенденція свідчить про розширення поняття “кваліфікаційні компетенції” працівника, які містять у собі не тільки його “кваліфікацію”, але і його “соціалізацію” поведінки, що проявляється як ініціативність, здатність до саморозвитку, готовність працювати в групі, творчі якості, що підтверджують здатності працівників визначати та застосовувати інноваційну процедуру, адекватну нестандартному завданню.

На стан людських активів компанії істотний вплив виявляє інша складова інтелектуального капіталу, а саме інфраструктурні активи. При цьому використовувані в організації технології, по суті, формують навички працівників і інші складові людських активів. З іншого боку, розвиток людських активів саме визначає ефективність використання застосовуваних в організації технологій. Є безліч прикладів, коли ефективність впровадження, що зарекомендували себе технологій виявилася низкою внаслідок недостатньої кваліфікації працівників. Не залучаючи сучасні приклади, яких безліч, згадаємо впровадження в СРСР імпортованих технологій створення італійського “Фіата”, що призвело до падіння престижу технології, що експортує, компанії у результаті проведення вітчизняних “Жигулів” і “Лад”, що не відрізняються високими експлуатаційними характеристиками й, проте, у результаті низької експортної ціни, розповсюдженими на європейських дорогах, що привело до зниження з боку споживачів довіри до марки “Фіат”.

Таким чином, взаємозалежний комплекс людських й інфраструктурних активів формує найважливішу частину інтелектуального капіталу сучасної компанії, рівень розвитку якого залежить не тільки від людських можливостей персоналу компанії, але й від його здатності впроваджувати й удосконалювати нові ефективні технології проведення й просування продукції, організаційного забезпечення компанії. Така здатність колективу компанії до впровадження нових технологій найчастіше базується на розвитку її організаційного знання.

З наведеного матеріалу може бути зроблений наступний для проведеного дослідження висновок: вітчизняним компаніям потрібно вишукувати можливості розвитку власного інтелектуального капіталу та підвищення ефективності його використання, для чого корисним може виявитися використання сучасних технологій створення організаційного знання або елементів таких технологій.

Вітчизняні вчені в основному використовують класифікації зарубіжних колег, хоча в останні роки стали з'являтися роботи, де синтезується минулий досвід вивчення інтелектуального капіталу і пропонується деяка комбінація визначень інтелектуального капіталу.

Гава Ю. В. вважає елементами інтелектуального капіталу людський та технологічний (структурний) капітал, результатом взаємодії яких є інтелектуальний продукт, результат інтелектуальної діяльності в процесі використання інтелектуальної технології [5].

Комплексна структура складових інтелектуального капіталу уточнена Волощук Л. О., яка виділяє людський (особистий, індивідуальний) капітал; організаційний (структурний, інноваційний, технологічний) капітал; ринковий (споживчий, клієнтський, інтерфейсний, партнерський) капітал [4].

Полюяктова О. В. [20] стверджує, що формування інтелектуального капіталу в процесі господарської діяльності відбувається за рахунок трьох складників: людського (рівень освіти (знання), професійна підготовка (навички, вміння, досвід роботи), стан здоров'я, володіння економічно значущою інформацією, мотивованість, мобільність працівника тощо), організаційного (структурний капітал та інтелектуальна власність) технічне та програмне забезпечення, організаційна структура, тобто все те, що треба працівникові, щоб реалізувати свій виробничий потенціал і літературні та художні твори, комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, наукові відкриття, винаходи, моделі, промислові зразки, інтегральні мікросхеми, раціоналізаторські пропозиції, торговельні марки, бренди, ноу-хау, комерційні таємниці тощо) та споживчого капіталів (зв'язки з клієнтами, інформація про клієнтів, історія взаємовідносин з клієнтами).

Бауліна Т. В. доводить, що інтелектуальний капітал складається з двох елементів: людського та структурного капіталу. Людський капітал являє собою сукупність умінь, знань, навичок, творчих здібностей, досвіду, моральних цінностей, здоров'я та менталітету. Структурний капітал, або капітал системно-універсального функціонування, представлений двома складовими: організаційно-управлінським (корпоративна культура, лідерство, робота у команді, ціленаправленість, планування та контроль, управління знаннями, управління за відхиленнями, коригування і координація, комунікаційні взаємозв'язки, управління розвитком, стимулювання й мотивування) та інформаційним (бази даних, інформаційні прикладні системи та результати фундаментальних розробок, технічне і програмне забезпечення, патенти й авторські свідоцтва, торгові марки, логотипи, методичне забезпечення оцінювання/ прогнозування масштабів ІК, маркетинговий капітал, організаційні структури управління).

Пархоменко В. Д. у структурі інтелектуального капіталу виділяє соціальний та індивідуальний. Перший представлений когнітивний капіталом (закони, норми, вимоги, правила поведінки, положення; правила функціонування систем "інформація-знання", "суспільство-людина"; формалізовані корпоративні знання та права на об'єкти інтелектуальної власності) та структурним капіталом (результати наукових досліджень, технології, процеси, системи управління, інформаційно-комунікаційні технології, корпоративний інформаційний ресурс, система підготовки кадрів та оновлення знань). Другий являє собою сукупність формалізованих індивідуальних знань (винаходи, корисні моделі, комп'ютерні програми, промислові зразки, торговельні марки, об'єкти авторського права) та неформалізованих знань (освіта, досвід, навички, культура) [129].

Маркова Н. С. виділяє у структурі інтелектуального капіталу чотири складові: технологічний капітал як сукупність інтелектуальної власності та інтелектуальних технологій, персональний, соціальний (належність до певної сукупності людей, суспільні

відносини, довіра до керівництва та всередині колективу) та клієнтський (лояльність споживачів, вірність бренду, якість мереж розподілу, рівень виконання контрактних зобов'язань, дотримання умов договору, партнерство та співробітництво) капітал [16].

При пошуку шляхів активізації розвитку інтелектуального капіталу підприємства потрібно мати на увазі не тільки її людські активи, а також і інфраструктурні активи й інтелектуальна власність як актив – усю сукупність перерахованих складових інтелектуального капіталу в їхній постійній взаємодії й взаємному впливі. Адже не тільки рівень людських активів визначений технологіями, методами й процесами, які уможливають роботу підприємства (тобто інфраструктурними активами). Але і ці технології, методи та процеси залежать від можливостей і навичок працівників.

Головним завданням формування людського капіталу при інноваційному розвитку промислового підприємства виступає планомірний і цілеспрямований розвиток компетенцій, навичок, знань, умінь, що породжують нову продукцію, послуги, виробничі процеси, різні інновації у сфері управління та маркетингу. При цьому до різних інноваційних знань, створюваних у межах формування людського капіталу при інноваційному розвитку, необхідно віднести наступні знання:

- пізнавальні інноваційні знання – достатнє володіння базовими дисциплінами, необхідними для участі у програмах наукової й інноваційної діяльності учасників підприємства, що досягається на основі інтенсивного навчання, перепідготовки та сертифікації працівників системи;

- прикладна інноваційна майстерність – пов'язана з перенесенням книжкового навчання у форму ефективного виконання; при формуванні людського капіталу особливо оцінюється здатність працівників застосовувати правила, які відносяться до певних дисциплін, важливих для вирішення реальних складних проблем наукової й інноваційної діяльності на підприємстві;

- системне інноваційне розуміння причинно-наслідкових зв'язків: працівники промислового виробництва, притягнуті у результаті формування людського капіталу для інноваційного розвитку, демонструють глибоке знання системи причин, наслідків, взаємин, які лежать в основі розроблення та впровадження інновацій;

- особиста мотивація винахідництва та творчості: у межах формування людського капіталу при інноваційному розвитку підприємства важливо охопити волю, мотивацію, а також настроєність працівників системи на успіхи у науковій і інноваційній діяльності учасників галузі промислового виробництва.

Таким чином, зростання рівня інтелекту та знань працівників за результатами формування людського капіталу при інноваційному розвитку підприємства у значній мірі стає сьогодні для учасників фірми істотним джерелом доходів. Як наслідок – прагнення отримувати максимальну віддачу при реалізації заходів інноваційного розвитку за допомогою раціонального використання здібностей працівників фірми, що значно підвищує рівень інноваційності діяльності учасників системи.

Досить ретельний опис схеми процесу управління інноваційною діяльністю на підприємстві дозволяє сформулювати вимоги до компетенцій працівників на різних стадіях процесу створення організаційного знання, як найбільш діючої форми підтримки розвитку інтелектуального капіталу підприємства. Відповідно до викладеного та структури управління організацією, ці вимоги будуть класифікуватися згідно участі у даній стадії працівниками, їх керівництву та вищому керівництву. Результати викладено у табл. 2.

Підкреслимо, що реалізація процесу вимагає взаємодії працівників, що володіють різними компетенціями, зокрема, практичних працівників (“фронтальних підрозділів”, технічних, економічних, фінансових, маркетингових й інших служб) і дослідників, і розроблювачів (у конструкторських і дослідницьких підрозділах). Це також припускає досить високий рівень знань у всіх працівників і їх знайомство (різного ступеня глибини для працівників різного рівня) з науковими досягненнями у відповідній галузі

промисловості. Перераховані вимоги припускають не тільки високого наукового рівня реалізованих на підприємстві освітніх програм, але і взаємодії працівників, зайнятих освітньою, дослідницькою та виробничою діяльністю.

Таблиця 2

Вимоги до компетенцій працівників різного рівня промислового підприємства (складено автором)

Table 2

Requirements for the competencies of employees of different levels industrial enterprise (compiled by the author)

Стадія процесу управління знаннями	Вимоги до компетенцій безпосередніх виконавців підрозділів	Вимоги до компетенцій керівників підрозділів	Вимоги до компетенцій працівників управління економічних, фінансових, маркетингових служб, вищого керівництва підприємства
Соціалізація	“фронтальне” володіння технологіями та реалізацією продукту, їх творче використання, уміння елементарного узагальнення отриманої інформації	“фронтальні” навички організації регулярних обговорень проблем і нових можливостей, які виникають перед працівниками, забезпечення зацікавленості фронтальних працівників; знання технічних характеристик товару, організаційних й економічних основ його виробництва та реалізації	уміння створювати плани і програми технологічного оновлення підприємства; ознайомленість з особливостями й умовами реалізації товару, навички загального та стратегічного менеджменту
Екстерналізація	“фронтальні”, дослідницькі та конструкторські підрозділи, інженерні й інші служби, деяка інформованість щодо проблем суміжних підрозділів	“фронтальні” навички здійснення модерацій, проведення “мозкових штурмів” й інших технологій забезпечення колективної роботи	навички економічного, фінансового, маркетингового аналізування, навички загального та стратегічного менеджменту
Комбінування	дослідницькі, конструкторські, інженерні й інші професійні компетенції	дослідницькі, технологічні, інженерні, економічні компетенції, уміння здійснювати взаємодію з різними підрозділами	навички забезпечення взаємодії підрозділів, управління працівниками, пов’язані зі знаннями
Інтерналізація	виробничі та “фронтальні” навички впровадження продукції (уміння користуватися інструкціями, схемами, кресленнями тощо)	виробничі та “фронтальні” навички ефективної організації робіт з перебудови виробничого процесу, ознайомленість з принципами його організації й історією його виробництва, можливостями нових технологій	навички впровадження продукції (виконання роботи відповідної служби), уміння організувати процес виробництва в організації у цілому, забезпечувати взаємодію підрозділів, що беруть у ньому участь, підключення суміжних служб

Соціалізація	“фронтальні” навички взаємодії зі споживачами, уміння елементарного узагальнення отриманої інформації, виробнича передача навичок ефективного виробництва	“фронтальні”, виробничі навички організації взаємодії колективу, виявлення та фіксування пропозицій виникаючих	уміння створення планів і програм технологічного оновлення підприємства; знайомства з особливостями й умовами реалізації товару, навички підтримки постійного циркулювання процесу виникнення та перетворення знань
--------------	---	--	---

Висновки. Визначено сучасні підходи до трактування інтелектуального капіталу і організаційних знань через комплекс взаємозалежних методичних положень для підвищення конкурентоспроможності підприємств промисловості за рахунок розвитку їх інтелектуального капіталу, у якому основною складовою виступає людський капітал. Проведене дослідження підтвердило наявність сильного впливу всіх складових на розвиток інтелектуального капіталу.

Розвиток людських активів компанії пов'язаний як з розвитком її інфраструктурних активів, тобто технологій, методів і процесів, що забезпечують роботу підприємства, так і від наявності в неї інтелектуальної власності як активу: патентів, авторських прав, торговельних марок товарів і послуг, ноу-хау, торговельних секретів тощо. Також був розглянутий підхід, що дозволяє зв'язати воедино розвиток цих складових інтелектуального капіталу в рамках керування створенням організаційного знання.

Вітчизняним компаніям потрібно вишукувати можливості розвитку власного інтелектуального капіталу та підвищення ефективності його використання, для чого корисним може виявитися використання сучасних технологій створення організаційного знання або елементів таких технологій.

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність: підручник. К.: Знання, 2006. 431 с.
2. Бауліна Т. В. Державна політика формування інтелектуального капіталу в контексті модернізації національного господарства: автореф. дис. д.е.н. за спеціальністю 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством”. Київ, 2010. 43 с.
3. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект. *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С.16-27.
4. Волошук Л. О. Теоретико-методологічні засади безпеки орієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства: дис. ... д.е.н. за спеціальністю 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)”. Одеса, 2015. 605 с.
5. Гава Ю. В. Інтелектуальний капітал: сутність та зростання ролі в розвитку економіки: дис. к.е.н. за спеціальністю 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки”. Київ, 2009. 198 с.
6. Гусєва І. Ю. Управління інтелектуальними ресурсами підприємства в ринковому середовищі: дис. к.е.н. за спеціальністю 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)”. К, 2014. 258 с.
7. Єременко А. В. Інтелектуальна власність. *Наука та інновації*. 2008. №7. С. 5-9.
8. Житченко Г.О. Сутність та визначення поняття “інтелектуальний капітал”. *Економіка і суспільство*. 2017. №12. С. 255-259.
9. Зеліско І. М., Пономаренко Г. Ю. Управління інтелектуальним капіталом підприємств: монографія, 2015. 280 с.
10. Ілляшенко С. М. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком. Суми: ТОВ “Друкарський дім “Папірус”, 2011. 644 с.
11. Ілляшенко С. М., Кожушко О. В., Голишева Є. О., Колодка А. В. Управління інтелектуальним капіталом підприємства: монографія. Суми: ТОВ “Тристорія”, 2017. 360 с.
12. Кендюхов О. В. Механізм управління захистом інтелектуального капіталу промислового підприємства [Електронний ресурс]. *Ефективна економіка*. 2019. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7297> (дата звернення: 5.05.2024).

13. Ліпич Л. Г., Хілуха О. А., Кушнір М. А. Вплив інтелектуального капіталу на управління знаннями підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (1). С. 230-239. URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-33>
14. Мазарчук А. Ю., Ткач І. І. Аналіз структури інтелектуального капіталу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 6. Т. 4. С. 336-339 (Серія “Економічні науки”).
15. Манухіна М. Ю. Інтелектуальний капітал і його роль у формуванні інноваційної економічної системи. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2016. №6 (230). С. 82-86.
16. Маркова Н.С. Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу: автореф. дис. к.е.н. за спеціальністю 08.09.01 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика”. Харків, 2005. 22 с.
17. Парій О. М. Механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2019. № 1. С. 24-28. – (Сер. “Економіка, управління та адміністрування”).
18. Пархоменко В. Д., Пархоменко А.О. Інтелектуальний капітал – основа розвитку підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. Вип. 1, т. 3, 2012. С. 18-23.
19. Пестова Т. М. Інтелектуальна праця в системі соціально-економічних відносин постіндустріального суспільства: дис. к.е.н. за спеціальністю 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки”. К, 2014. 221 с.
20. Полуяктова О.В. Інтелектуальний капітал в економіці України: автореф. дис. к.е.н. за спеціальністю 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки”. Львів, 2008. 29 с.
21. Ротань Н. В. Інноваційна активність промислових підприємств регіону як результат сформованості інтелектуального капіталу. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings*. Klaipeda: Baltija Publishing, 2016. P. 214-218.
22. Ротань Н. В. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємств. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 173-177.
23. Семів Л. К. Теоретичні та прикладні аспекти впливу знань та інновацій на продуктивність праці. *Ефективна економіка*, 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_25.
24. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства: дис. к.е.н. за спеціальністю 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами”. Харків, 2004. 173 с.
25. Харковина О. Г. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 10. С. 175-178. (Сер. “Економіка і менеджмент”).
26. Чухно А. А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання. *Економіка України*. 2015. № 1. С. 4–16.
27. Шевченко Л. С. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу: моногр. Х.: Право, 2014. 402 с
28. Терон І. В. Інтелектуальний капітал як основне джерело багатства в постіндустріальному суспільстві. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2007. № 7. С. 90-94.
29. Armstrong Michael. *Armstrong’s Handbook of Human Resource Management Practice*. 13 th Edition.
30. Brooking A. *The components of intellectual capital*. International Thomson Business Press, 1997.
31. Edvinsson L., Malone M. S. *Kapital intelektualny [Intellectual capital]*. Warszawa, PW, с. 10
32. Edvinsson L., Malone M. *Visualizing Intellectual Capital in Scandia*. Scandia, 1994.
33. Edvinsson L., Sullivan P. Developing a model for managing intellectual capital. *European management journal*, 1996. Vol.14. №4. p. 356-364.
34. Sveiby K. E. *Methods for Measuring Intangible Assets [Electronic resource]*. URL: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm> (дата звернення: 5.05.2024).
35. Stewart T. *Intellectual capital: the new wealth of organizations*. Currency Doubleday. 1997

References

1. Bazilevich, V. D. *Intellectual property: textbook*. Kyiv, Znannia, 2006.
2. Baulina, T. V. State policy of formation of intellectual capital in the context of modernization of the national economy: autoref. dis.... Doctor of Economics in the specialty 08.00.03 “Economics and management of the national economy”. Kyiv, 2010.
3. Butnik-Siverskyi, O.B. “Intellectual capital: theoretical aspect.” *Intellectual capital*, 2002, no. 1, pp.16-27.
4. Voloshchuk, L. O. Theoretical and methodological principles of safety-oriented management of innovative development of an industrial enterprise: dis... Doctor of Economics in the specialty 08.00.04 “Economics and management of enterprises (by types of economic activity)”. Odesa, 2015.
5. Gava, Yu.V. Intellectual capital: the essence and growing role in the development of the economy: diss.. ... Ph. D. in specialty 08.00.01 “Economic theory and history of economic thought”. Kyiv, 2009.
6. Guseva, I. Yu. Management of intellectual resources of the enterprise in the market environment: diss.. ... Candidate of Economic Sciences. in the specialty 08.00.04 “Economics and management of enterprises (by types of economic activity)”. Kyiv, 2014.

7. Yeremenko, A.V. "Intellectual Property." *Science and innovation*, no. 7, 2008, pp. 5-9.
8. Zhitchenko, G.O. "The essence and definition of the concept of "intellectual capital". *Economy and society*, no. 12, 2017, pp. 255-259.
9. Zelisko, I. M., and G. Yu. Ponomarenko. *Management of intellectual capital of enterprises: monograph*, 2015.
10. Ilyashenko, S. M. *Problems and prospects of market-oriented management of innovative development*. Sumy, Papyrus Printing House LLC, 2011.
11. Ilyashenko, S. M., Kozhushko, O. V., Golysheva, E. O., and A. V. Kolodka. *Management of intellectual capital of the enterprise: a monograph*. Sumy, "Territory" LLC, 2017.
12. Kendyukhov, O. V. "Management mechanism for the protection of intellectual capital of an industrial enterprise." *Efficient economy*, no. 6, 2019, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7297. Accessed 5 May 2024.
13. Lypych, L. G., Khilukha, O. A., and M. A. Kushnir. "The influence of intellectual capital on enterprise knowledge management." *Problems of the systemic approach in economics*, no. 3 (1), 2019, pp. 230-239, <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-33>
14. Mazarchuk, A. Yu., and I. I. Tkach. "Analysis of the structure of intellectual capital of the enterprise." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University(Series "Economic Sciences")*, vol. 4, no. 6, 2010, pp. 336-339.
15. Manukhina, M. Yu. "Intellectual capital and its role in the formation of an innovative economic system." *Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dal*, no. 6 (230), 2016, pp. 82-86.
16. Markova, N.S. Theoretical and methodological foundations of the formation and development of intellectual capital: author's abstract. dis.. ... Ph. D. on the specialty 08.09.01 "Demography, labor economy, social economy and politics". Kharkiv, 2005.
17. Parii, O. M. "The mechanism of managing the intellectual capital of the enterprise." *Bulletin of the Zhytomyr State University of Technology (Ser. "Economics, management and administration")*, no. 1, 2019, pp. 24-28.
18. Parkhomenko, V.D., and A.O. Parkhomenko. "Intellectual capital is the basis of enterprise development." *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*. vol. 3, no. 1, 2012, pp. 18-23.
19. Pestova T. M. Intellectual work in the system of socio-economic relations of post-industrial society: diss.. ... Ph.D. in specialty 08.00.01 "Economic theory and history of economic thought". Kyiv, 2014.
20. Poluyaktova, O.V. Intellectual capital in the economy of Ukraine: autoref. dis. Ph. D. in specialty 08.00.01 "Economic theory and history of economic thought". Lviv, 2008.
21. Rotan, N. V. Innovative activity of industrial enterprises of the region as a result of the formation of intellectual capital. *International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: Conference Proceedings*. Klaipeda, Baltija Publishing, 2016, pp. 214-218.
22. Rotan, N. V. "Improvement of the organizational and economic mechanism of management of the intellectual capital of enterprises." *Intellect XXI*, no. 3, 2018, pp. 173-177.
23. Semiv, L. K. "Theoretical and applied aspects of the influence of knowledge and innovations on labor productivity." *Effective economy*, no. 9, 2013. Vernadsky Library, nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_25.
24. Strizhak, O.O. Formation of intellectual capital of the enterprise: dissertation. Ph.D. in the specialty 08.06.01 "Economics, organization and management of enterprises". Kharkiv, 2004.
25. Kharkovyna, O. G. "Approaches to the formation of the organizational and economic mechanism of managing the intellectual capital of the enterprise." *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University (Ser. "Economics and Management")*, no. 10, 2015, pp. 175-178.
26. Chukhno, A. A. "Modern financial and economic crisis: nature, ways and methods of overcoming it". *Economy of Ukraine*, 2015, no. 1, pp. 4-16.
27. Shevchenko, L. S. *Intangible economy: managing the formation and use of intellectual capital: monogr.* Kharkiv, Pravo, 2014.
28. Theron, I. V. "Intellectual capital as the main source of wealth in post-industrial society." *Formation of market relations in Ukraine*, no. 7, 2007, pp. 90-94.
29. Armstrong, Michael. *Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice*, 13 th ed.
30. Brooking, A. *The components of intellectual capital*. International Thomson Business Press, 1997.
31. Edvinsson, L., and M. S. Malone. *Intellectual capital*. Warszawa, PW.
32. Edvinsson, L., and M.Malone. *Visualizing Intellectual Capital in Scandia*. Scandia, 1994.
33. Edvinsson, L., and P. Sullivan. "Developing a model for managing intellectual capital." *European management journal*, 1996, vol.14, no.4, pp. 356-364.
34. Sveiby, K. E. "Methods for Measuring Intangible Assets." www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm. Accessed 5 May 2024
35. Stewart, T. *Intellectual capital: the new wealth of organizations*. Currency Doubleday, 1997

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 330.341

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.178-187>

Щербан О. Я.¹, Малик Л. О.², Сенишин С. Є.³

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

¹ ППТ НУ «Львівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, обліку і аналізу,
вул. Горбачевського, 18, м. Львів,
79057, Україна,
тел.: 0931170958,
e-mail: oresta.y.shcherban@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5422-4032>

² Національний лісотехнічний університет України,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту та маркетингу,
вул. Гетьмана Мазепи, 29, м. Львів,
79000, Україна
тел: 0974768473,
e-mail: lubamalik84@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5375-5373>

³ Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
кафедра менеджменту організацій, економіки та
підприємництва,
вул. В.Івасюка, 21, м. Трускавець,
82200, Україна,
тел: 0671480549,
e-mail: senyshyn_s@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7905-3062>

Анотація. Мета статті полягає у дослідженні особливостей управління фінансовими ресурсами територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні. В даній статті досліджено управління фінансовими ресурсами територіальних громад. Обґрунтовано, що одна з ключових проблем, з якою стикаються об'єднані територіальні громади (ОТГ), полягає у забезпеченні належного виконання своїх обов'язків. Це включає здатність до ефективного формування бюджету, накопичення достатнього фінансового ресурсу для покриття термінових соціальних потреб громадян, відповідно до принципу субсидіарності, та реалізації стратегій їх економічного і технологічного розвитку. Окреслено ключові джерела фінансування для підтримки розвитку територіальних громад в Україні на фоні процесів децентралізації. Підкреслено важливість фінансового забезпечення у процесі розвитку місцевих громад. Управління фінансовими ресурсами територіальних громад в Україні набуває особливої актуальності в нинішніх умовах воєнного часу. Тому пошук ефективних шляхів фінансування територіальних громад для їхнього розвитку, управління місцевими бюджетами стає актуальним аспектом наукових досліджень. Вдале ведення цього процесу передбачає використання унікальних можливостей кожної території, залучення різноманітних джерел фінансування, накопичення та ефективного розподілення ресурсів, створення сприятливих умов для реалізації економічних ініціатив та місцевих соціальних програм. Основні джерела фінансування розвитку місцевих громад включають доходи від місцевих

бюджетів, фінансову підтримку від держави для місцевого самоврядування, а також залучення додаткових фінансових ресурсів місцевою владою через використання потенціалу розвитку території. Проаналізовано динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів, а також їхню частку у зведеному бюджеті країни за останні роки. Висвітлено фактори, які впливають на фінансове управління в об'єднаних територіальних громадах, та підкреслено позитивний вплив об'єднання громад на управління місцевими фінансами. Обґрунтовано особливості управління фінансовими ресурсами територіальних громад в умовах війни в Україні. Акцентовано увагу на тому, що саме громади беруть на себе відповідальність за фінансування великої кількості повноважень, як делегованих, так і власних, що ще не були чітко визначені в Бюджетному кодексі. Ці обов'язки становлять основу для місцевих бюджетів, оскільки саме вони формують фундамент стабільності місцевих фінансів.

Ключові слова: умови воєнного стану, управління фінансовими ресурсами, територіальні громади, децентралізація, доходи місцевих бюджетів.

Shcherban O. Ya.,¹ Malik L. O.,² Senyshyn S. Ye³.

FEATURES OF FINANCIAL RESOURCE MANAGEMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

¹ IPPT NU "Lviv Polytechnic",
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance, Accounting and Analysis,
Gorbachevsky st. 18, Lviv,
79057, Ukraine,
tel.: 0931170958,
e-mail: oresta.y.shcherban@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5422-4032>

² National Forestry University of Ukraine,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
department of management and marketing,
Hetmana Mazepa st., 29, Lviv,
79000, Ukraine
tel.: 0974768473,
e-mail: lubamalik84@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5375-5373>

³ Precarpathian Institute named of Mykhailo Hrushevsky of
Interregional Academy of Personnel Management,
department of management of organizations, economy and
entrepreneurship,
V. Ivasyuka st., 21, Truskavets,
82200, Ukraine,
tel.: 0671480549,
e-mail: senyshyn_s@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7905-3062>

Abstract: The purpose of the article is to study the peculiarities of managing the financial resources of territorial communities in the conditions of martial law in Ukraine. This article examines the management of financial resources of territorial communities. It is substantiated that one of the key problems faced by the United Territorial Communities (UTCs) is to ensure the proper performance of their duties. This includes the ability to effectively form a budget, accumulate sufficient financial resources to cover urgent social needs of citizens, in accordance with the principle of subsidiarity, and implement strategies for their economic and technological development. The key sources of funding to support the development of territorial communities in Ukraine against the background of decentralization processes are outlined. The importance of financial support in the process of development of local

communities is emphasized. The management of financial resources of territorial communities in Ukraine acquires special relevance in the current conditions of wartime. Therefore, finding effective ways of financing territorial communities for their development, managing local budgets becomes a relevant aspect of scientific research. Successful management of this process involves using the unique capabilities of each territory, attracting various sources of financing, accumulating and effectively distributing resources, creating favorable conditions for the implementation of economic initiatives and local social programs. The main sources of funding for the development of local communities include revenues from local budgets, financial support from the state for local self-government, as well as the attraction of additional financial resources by local authorities through the use of the development potential of the territory. The dynamics and structure of revenues of local budgets, as well as their share in the consolidated budget of the country in recent years, were analyzed. The factors affecting financial management in united territorial communities are highlighted, and the positive influence of community unification on local financial management is emphasized. Justifying the peculiarities of managing financial resources of territorial communities in the conditions of war in Ukraine. Attention is focused on the fact that it is communities who take responsibility for financing a large number of powers, both delegated and their own, which have not yet been clearly defined in the Budget Code. These duties form the basis for local budgets, as they form the foundation for the stability of local finances.

Key words: financial resources, management of financial resources, financial support, territorial communities, local self-government, decentralization, revenues of local budgets.

Вступ. В Україні було здійснено низку ключових заходів у напрямку децентралізації, включно з ухваленням Закону України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" та внесенням змін до Бюджетного кодексу та Податкового кодексу. Це сприяло збільшенню впливу територіальних громад на соціально-економічний розвиток країни через впровадження та реалізацію реформ у сфері місцевого самоврядування.

Об'єднання територіальних громад та мобілізація фінансових ресурсів у їхні бюджети представляють собою складні завдання, що вимагають злагодженої роботи органів влади на різних рівнях і постійної підтримки з боку міжнародних організацій. Це зумовлено не тільки економічними викликами, але й потребою в зміні свідомості населення щодо цих процесів. Відтак, актуальним стає пошук нових джерел фінансування, щоб забезпечити фінансову стабільність територіальних громад.

Визначення поняття територіальної громади наведено в Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні", за яким вона визначається як група осіб, що проживають на одній території - в селі, селищі, місті, які формують незалежні адміністративно-територіальні одиниці, або, коли мешканці декількох сіл об'єднуються добровільно під єдиним адміністративним керівництвом. Територіальна громада представляє собою базову одиницю місцевого самоврядування, що володіє повноваженнями та здійснює ініціативу у самоврядуванні, вирішуючи питання локального характеру на основі власних матеріальних та фінансових ресурсів. Вона здійснює самоорганізацію через механізми прямої та представницької демократії та саморегуляцію, приймаючи місцеві нормативні акти в межах конституційних та законодавчих положень країни.[1]

Постановка завдання. Питанням дослідження теоретичних аспектів та практичних напрямів розвитку регіонів та їх територіальних громад присвячені праці українських та зарубіжних вчених, зокрема К. Блішук, В. Бесчастного, О. Гейди, Л. Квасній, В. Кравціва, Н. Павліхи, Н. Пилипів, Р. Грицька, І. Сторонянської, Л. Шноре, Дж. Хілліері та інші. В науковій літературі розглядаються особливості функціонування місцевих фінансів в Україні в умовах децентралізації, управління бюджетними ресурсами на місцевому рівні, презентується зарубіжний досвід планування та прогнозування доходів місцевих бюджетів, а також проводиться загальна оцінка реформ у сфері місцевих фінансів. Проте проблематика впливу воєнного стану на економічну активність, зменшення обсягів виробництва та торгівлі і на податкові надходження та інші джерела доходів місцевих

бюджетів територіальних громад є малодослідженою. Викладене вище додає актуальності і підкреслює необхідність проведення дослідження щодо особливостей управління фінансовими ресурсами територіальних громад України в умовах війни.

Мета статті – дослідити особливості управління фінансовими ресурсами територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні і проаналізувати специфічний контекст впливу воєнного стану в конкретній території.

Нинішня ситуація в Україні показує, що військові конфлікти вкрай негативно впливають на економіку та фінансовий стан територіальних громад. Тому особливої актуальності набуває питання ефективного управління фінансами територіальних громад в умовах воєнного часу.

У воєнний період зазвичай збільшуються витрати на оборону, військові потреби, відновлення інфраструктури тощо. Громадам необхідно ефективно розподіляти свої фінансові ресурси для підтримки власної безпеки та допомоги постраждалим. Військовий конфлікт може призвести до зменшення економічної активності, зменшення обсягів виробництва та торгівлі. Це можна впливати на податкові надходження та інші джерела доходів місцевих бюджетів. У воєнний період важливо збільшити соціальні та економічні потреби місцевого населення. Ефективне управління фінансами може допомогти забезпечити соціальну підтримку та економічну стійкість громад. У воєнних умовах важливо, щоб управління фінансами було максимально прозорим та облікованим. Це дозволяє уникнути корупції, забезпечуючи правильний розподіл коштів та довіру громади до владних структур. Також потрібно бути готовими до управління фінансовими ресурсами в умовах надзвичайних ситуацій. Розробка резервних сценаріїв та антикризового плану може допомогти громадам ефективніше реагувати на непередбачувані випадки.

Отже, вважаємо, що дослідження особливостей управління фінансовими ресурсами територіальних громад України в нинішніх умовах війни та обґрунтування ключових факторів, які впливають на діяльність територіальних громад у таких умовах є актуальним.

Результати. Ключовим аспектом реформування місцевого самоврядування в Україні є процес об'єднання територіальних громад, метою якого є створення функціонально спроможних одиниць місцевого управління. Це необхідно, оскільки більшість бюджетів сільських, селищних рад та міст районного значення були залежними від дотацій, обмежуючи здатність громад розпоряджатися коштами на соціально-економічний розвиток. Злиття цих адміністративно-територіальних одиниць у єдину територіальну громаду має на меті утворення громади, здатної самостійно, через власні органи влади, забезпечувати належний рівень освітніх, культурних, медичних, соціальних та комунальних послуг. Реформа спрямована на підвищення ефективності місцевого самоврядування, дозволяючи йому самостійно вирішувати локальні питання з використанням власних ресурсів на благо мешканців громади [2].

Одна з ключових проблем, з якою стикаються об'єднані територіальні громади (ОТГ), полягає у забезпеченні належного виконання своїх обов'язків. Це включає здатність до ефективного формування бюджету, накопичення достатнього фінансового ресурсу для покриття термінових соціальних потреб громадян, відповідно до принципу субсидіарності, та реалізації стратегій їх економічного і технологічного розвитку. Таким чином, для ОТГ важливо не тільки мати доступ до необхідних фінансових ресурсів для забезпечення фінансової спроможності, а й володіти визначеними законом повноваженнями як органу влади, що становить основні завдання в рамках реформування.

Термін «територіальна громада» визначає групу людей, які живуть разом на території певного села, селища чи міста, що є незалежними адміністративно-територіальними одиницями, або представляє собою добровільне об'єднання мешканців декількох населених пунктів, що мають спільний адміністративний центр, згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування [3].

Управління фінансами в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) має свої особливості, обумовлені кількома ключовими аспектами. Оскільки фінанси ОТГ включають ресурси декількох населених пунктів, залучення представників усіх цих пунктів до управління покращує контроль за бюджетом і стимулює здорову конкуренцію між адміністративними одиницями за ефективне його наповнення.

В Україні відзначається недостатність досвіду у фінансовому управлінні на рівні ОТГ, що уповільнює реформування місцевих фінансів і ускладнює розв'язання поточних проблем. Однак, це також відкриває можливості для подолання існуючих недоліків та боротьби з корупцією в місцевих фінансах.

Встановлення прямих міжбюджетних відносин між бюджетом ОТГ та державним бюджетом забезпечує цільові міжбюджетні трансферти згідно з універсальною формулою, що має сприяти першочерговому фінансуванню соціальної сфери, незважаючи на складності у забезпеченні достатнього фінансування з інших джерел.

Концентрація значних фінансових ресурсів у бюджеті ОТГ створює потужний інструмент для впливу на соціально-економічний розвиток громади, але також збільшує ризики їх неефективного використання чи несправедливого розподілу. Ефективне планування і цілеспрямоване використання ресурсів стають особливо важливими. Науковцями доведено, що фірмам, які прагнуть до цифрової трансформації, потрібні цифрові можливості і ресурси, щоб забезпечити динамічні можливості (тобто гнучкість, швидкість і високий ступінь пристосування), щоб забезпечити швидку реакцію та здатність використовувати усі можливості на фоні швидких змін [4].

Чинне законодавство [3; 5; 6] вимагає, щоб якість і доступність публічних послуг в ОТГ не погіршувалися після їх об'єднання, що передбачає уважне планування видатків з урахуванням потреб у публічних послугах.

Передача державних владних та фінансових повноважень на рівень місцевого самоврядування стала ключовим елементом реформ у період незалежності України. Це зазначено у Концепції реформування від 2014 року. Основна мета цієї трансформації полягає у створенні ефективної системи місцевого самоврядування, що сприятиме покращенню життєвих умов громадян та забезпеченню їх якісними та доступними публічними послугами. Цього не можна досягти без забезпечення економічного розвитку та фінансової стабільності на місцевому рівні, а також без наявності достатніх ресурсів для фінансування місцевих бюджетів [7]. Фінансовий компонент відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективності місцевих громад [8]. Економічна активність, наявність кваліфікованих працівників, розвиток промисловості та соціальної інфраструктури є фундаментом для успішного прогресу громад.

Внаслідок реформи органи місцевого самоврядування стали більш зацікавленими у зростанні доходів місцевих бюджетів, у пошуках можливостей для їх збільшення та у підвищенні ефективності управління податками та зборами. Громади, що демонструють спроможність, відзначаються значним і стабільним зростанням власних доходів. При цьому особлива увага приділяється оптимізації структури бюджетних витрат, створенню ефективної, але не надмірно великої управлінської структури, регулярному аналізу використання бюджетних коштів та запобіганню їх неефективному використанню.

Ефективність місцевих бюджетів відображає соціально-економічний стан та потенціал розвитку відповідної території. У територіальних громадах Львівщини зростає увага до послуг туризму, оскільки наявні туристично-рекреаційні ресурси та можливості. Забезпечення місцевих бюджетів достатніми ресурсами є ключовим у здатності територіальних громад надавати кращі та більш різноманітні послуги не тільки туристам, а й своїм мешканцям, реалізовувати соціальні та інфраструктурні проекти, сприяти розвитку бізнесу, приваблювати інвестиції, розробляти програми локального розвитку та фінансувати інші ініціативи, що ведуть до всебічного покращення життєвого середовища їх жителів.

2022-2023 роки продемонстрували міцність місцевого самоврядування, яке зуміло ефективно впоратися з різноманітними викликами, включаючи фінансові, навіть під час воєнного стану. Початок 2022 року став складним для країни, але місцева влада показала себе здатною забезпечити суттєву підтримку не лише оборонним силам та забезпеченню національної безпеки, а й людям, які були змушені залишити свої домівки. Вони взяли на себе зобов'язання забезпечувати потреби тероборони, надавати матеріальну допомогу армії, привертати підтримку з-за кордону від самого початку агресії, одночасно підтримуючи всі аспекти життя громад на місцевому рівні (допомога переміщеним особам, підтримка релокованого бізнесу, організація укриттів, забезпечення послуг) незважаючи на майже щоденні повітряні атаки. Це стало можливим завдяки успішно проведеній реформі децентралізації, яка наділила місцеве самоврядування достатніми фінансовими та автономними ресурсами для ефективного реагування на воєнні виклики.

Хоча війна спочатку негативно позначилася на фінансовому та матеріальному становищі місцевих органів влади, державі довелося вжити заходів для підтримки стабільності бізнесу, зокрема через податкові пільги, до яких місцеве самоврядування мало б адаптуватися. І місцева влада відмінно впоралася з цим завданням.

На рис.1. наведено динаміку доходів місцевих бюджетів в розрізі видів надходжень (помісячно) за 2022 рік.

Рис. 1. Доходи місцевих бюджетів у розрізі видів надходжень (помісячно) за 2022 рік*

Fig. 1. Revenues of local budgets by types of revenue (monthly) for 2022

*Складено автором на основі [9]

У лютому та березні спостерігалось значне падіння податкових надходжень, проте до травня вони не тільки відновилися до своїх звичайних рівнів, але й продемонстрували зростання. У зв'язку зі змінами, внесеними Урядом до державного бюджету, політика у сфері трансфертів зазнала певних корективів, внаслідок чого обсяги субвенцій із державного бюджету опустилися нижче за показники попереднього року, коливаючись між 7 та 19 мільярдами гривень щомісяця. Структуру доходів місцевих бюджетів у 2022 році за видами надходжень подано на рис.2.

Рис.2. Структура доходів місцевих бюджетів у 2022 році за видами надходжень*

Fig. 2. The structure of local budget revenues in 2022 by types of revenues

*Складено автором на основі [9]

Протягом 2022 року доходи загального та спеціального фондів місцевих бюджетів склали 555,1 мільярда гривень. Податкові надходження відіграли ключову роль, становлячи 393,5 мільярда гривень, або 70,9% від загальної суми. Офіційні трансферти також мали значний вплив, формуючи майже 25% від усіх надходжень. Окрім того, у 2022 році спостерігалось помітне зростання частки місцевих бюджетів у доходах консолідованого бюджету.

На рис.3. подано частку місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету за 2017-2022 роки

Рис.3. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету за 2017-2022 роки*

Fig. 3. Share of local budgets in consolidated budget revenues for 2017-2022

*Складено автором на основі [9]

На початку війни місцеве самоврядування стикнулося з серйозними викликами, але успішно їх пододало, демонструючи свою спроможність ефективно реагувати на різноманітні загрози та проблеми. Децентралізація виявила силу фінансової бази територіальних громад і їхню готовність до швидкої адаптації під час кризи. [10]

Територіальні громади Львівщини, що уникли прямого впливу воєнних дій, виявили здатність гостинно приймати внутрішньо переміщених осіб, забезпечуючи їм необхідну інфраструктуру та доступ до публічних послуг належного рівня. Водночас, ці громади продовжували збільшувати внески до загального казначейського рахунку, незважаючи на воєнний стан і введені податкові пільги, відновлюючи та навіть збільшуючи обсяги надходжень до місцевих бюджетів порівняно з попереднім роком за рахунок надання якісних туристичних послуг.

Станом на 2022 рік, в межах адміністративно-територіального устрою України існує 1470 територіальних громад, які охоплюють всю країну, за виключенням тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим. Цей список включає 410 міських, 433 селищних та 627 сільських громад. Зокрема, у Львівській області зареєстровано 73 територіальні громади та 7 районів.

Внесок територіальних громад у зміцнення фінансового стану та ефективність заповнення Єдиного казначейського рахунку є значним. Водночас, саме громади беруть на себе відповідальність за фінансування великої кількості повноважень, як делегованих, так і власних, що ще не були чітко визначені в Бюджетному кодексі. Ці обов'язки становлять основу для місцевих бюджетів, оскільки саме вони формують фундамент стабільності місцевих фінансів.

З кожним роком бюджети територіальних громад демонструють високі темпи зростання доходів, що є свідченням успішності проведених реформ і високої ефективності на місцевому рівні. Приймавши на себе повноваження, які раніше належали районному рівню, територіальні громади показали здатність ефективно управляти та збільшувати фінансові ресурси.

Об'єднання територіальних громад сприяє поліпшенню управління місцевими фінансами завдяки кільком ключовим перевагам:

- Посилюється спроможність місцевого самоврядування керувати фінансами за рахунок можливості приваблювати більш кваліфікованих спеціалістів до керівних посад, при цьому зменшується кількість адміністративного персоналу та витрати на його утримання;

- Знижується кількість адміністративного персоналу в місцевих радах, що призводить до скорочення витрат на їх утримання;

- Зростає конкуренція між населеними пунктами у межах об'єднаних громад, стимулюючи детінізацію економіки, зниження рівня корупції у сфері бюджетних витрат, розподілу земельних ресурсів та управління комунальним майном;

- Рішення про надання ширшого спектру суспільних послуг приймаються на рівні об'єднаних територіальних громад, а не районних рад, що забезпечує краще врахування потреб населення.

Висновки. Умови війни створюють значні виклики для управління фінансовими ресурсами територіальних громад. До особливостей управління фінансовими ресурсами територіальних громад в умовах війни в Україні відносимо наступне:

- Безпека та ризики: Умови війни збільшують ризики для фінансових ресурсів через можливість збитків від воєнних дій, а також високий рівень нестабільності. У цьому зв'язку необхідно приділяти особливу увагу забезпеченню безпеки фінансової інфраструктури і заходам протидії фінансовому криміналу та корупції, що може зрости в умовах війни.

- Розподіл ресурсів: Зростає потребу в ефективному розподілі фінансових ресурсів для забезпечення потреб громадян, особливо тих, хто постраждав від воєнних дій. Тому

важливою є розробка і впровадження спеціальних програм та проектів для підтримки тих, хто постраждав внаслідок війни.

- Фінансування гуманітарних проектів: В нинішніх умовах війни в Україні зростає можливість фінансування гуманітарних проектів для надання допомоги постраждалим від воєнних дій територіальним громадам. Тому існує потреба в розробці механізмів швидкої та ефективної виплати коштів на гуманітарні потреби.

- Розрахунки з бюджетними змінами: Потреба у гнучкому бюджетуванні, щоб швидко реагувати на нові витрати та витрати, пов'язані з військовими діями. Тому важливим питанням є проведення розрахунків можливих витрат доходів і збільшення витрат на оборону та відновлення інфраструктури.

- Міжнародне співпраця: Можливість співпраці з міжнародними партнерами та організаціями для отримання фінансової підтримки та гуманітарної допомоги включає залучення міжнародних експертів для оптимізації управління фінансовими ресурсами в умовах війни.

- Кризове планування: Особливої актуальності в сучасних умовах в Україні набуває розробка кризових планів управління фінансовими ресурсами територіальних громад з урахуванням можливих воєнних сценаріїв та швидкого втручання у випадку кризових ситуацій.

- Інформаційна безпека: Питання забезпечення захисту фінансової інформації та інфраструктури територіальних громад від кібератак та інших загроз в умовах війни залишається відкритим і потребує особливого підходу.

Дослідження має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки допомагає розуміти вплив воєнного конфлікту на доходи місцевих бюджетів України в умовах кризи. Проведений аналіз і висвітлення особливостей та проблем може сприяти підвищенню ефективності управління фінансовими ресурсами територіальних громад, а також розробці конкретних заходів для залучення туристів та збереження туристичного потенціалу Львівщини. Вважаємо, що управління фінансовими ресурсами територіальних громад в умовах війни вимагає відповідальності, гнучкості та ефективного планування для забезпечення стабільності та підтримки громадян України.

1. Конституція України № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), №30, ст.141(1996).
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» №157-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), №13, ст.91(2015).
3. Європейська хартія місцевого самоврядування № 994_036. Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 452/97-ВР, (1985).
4. Квасній, Л. Г., Квасній, З. В., & Грицко, О. М. Управління ефективністю стратегії цифрового бізнесу. *Публічне урядування*. 2022. №2 (30). С. 40-46. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2\(30\)-5](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2(30)-5)
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» №280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), №24, ст.170 (1997).
6. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 333 (2014).
7. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В.. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади. Асоціація міст України. Київ: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.
8. Квасній Л.Г., Шпук М.Р. Особливості бюджетної децентралізації в сільських місцевостях. Становлення механізму публічного управління розвитком сільських територій як пріоритет державної політики децентралізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (4 грудня 2018 р., Житомир). Житомир: ЖНАЕУ, 2018. С. 156-159
9. Бліщук К.М. Проблеми управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу: проблеми та можливості для їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2022. (43). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1755/1691/> <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-67>
10. Hrytsko R., Kvasnii L., & Shulzhyk Y.. Modern approaches to the management of the financial objectives of the territorial community. *Středoevropský věstník Pro vědu a výzkum*. (2022). (10). URL: http://czvestnic.info/ojs/index.php/cz_ojs/article/view/171 (дата звернення 01.02.2024).

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine. Constitution of Ukraine.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine. On Voluntary Unification of Territorial Communities. The Law of Ukraine. No. 157-VIII.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine. European Charter of Local Self-Government No. 994_036.
4. Kvasniy, L. G., Kvasniy, Z. V., & O. M. Hrytsko. "Effectiveness management of digital business strategy." *Public administration*, no. 2 (30), 2022, pp. 40-46, [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2\(30\)-5](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-2(30)-5)
5. The Verkhovna Rada of Ukraine. On Local Self-Government in Ukraine. The Law of Ukraine.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. On the approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 333. 2014.
7. Kyrylenko, O., Malynyak, B., Pysmennyi, V., and V. Rusin. *Planning and management of financial resources of the territorial community. Association of Cities of Ukraine*. Kyiv, TOV "Enterprise "VI EN EY", 2015.
8. Kvasniy, L.G., and M.R. Shpuk. "Peculiarities of budgetary decentralization in rural areas." *Formation of the mechanism of public management of the development of rural areas as a priority of the state policy of decentralization: materials of the International. science and practice conf.* (December 4, 2018, Zhytomyr). Zhytomyr, ZhNAEU, 2018, pp. 156-159.
9. Blishchuk, K.M. "Problems of local finance management in wartime conditions: problems and opportunities for their solution." *Economy and society*, no.43, 2022, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-67>
10. Hrytsko, R., Kvasnii, L., & Y. Shulzhyk. "Modern approaches to the management of the financial objectives of the territorial community." *Středoevropský věstník Pro vědu a výzkum*, no 10, 2022. Publishing house Education and Science, czvestnic.info/ojs/index.php/cz_ojs/article/view/171. Accessed 01 Feb. 2024.

УДК 338

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.187-200>

Петрина М. Ю.¹, Стельмайстер М.-В. А.², Тараєвська Л. С.³

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ ТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
79019, Україна,
тел.: 0342-725875,
e-mail: reg@nung.edu.ua

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2233-6341>

² ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1294-1534>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7301-0881>

Анотація. Темою статті є «Інноваційний розвиток України та Івано-Франківська у воєнний період». Стаття присвячена виявленню основних тенденцій та особливостей інноваційного розвитку України та Івано-Франківська у воєнний період, в цьому і полягає новизна роботи.

Для проведення дослідження в науковій роботі використовувалися методи: аналізу і синтезу – для аналізу інноваційного розвитку України, табличний метод – для аналізу лідерів інноваційних економік за групами доходів, статистичного аналізу – для оцінювання інноваційної спроможності України за 2019-2023 рр., графічний – для візуалізації висновків.

Доведено, що військові дії на території України значно посилили процеси деградації інноваційних перетворень в Україні. Огляд аналітичної інформації свідчить про те, що Україна «з'їхала» вниз в своїх показниках інноваційного розвитку в порівнянні з 2019 роком, що свідчить

про зменшення інноваційної та науково-технологічної діяльності. Проте з 2022 року спостерігається покращення в цьому напрямку. Припущено, що ріст інноваційної діяльності був викликаний повномасштабною війною Росії проти України, де Україна повинна знаходити інноваційні підходи, рішення для релокації бізнесів із зони бойових дій, та розробляти і впроваджувати інновації на полі бою.

Обґрунтована актуальність розвитку концепції міста майбутнього, де інновації реалізуються у вигляді Смарт-міста. Таке місто не лише стає платформою для технологічних досягнень, але й сприяє активному обміну інформацією між науковою громадськістю та жителями. В цьому контексті Івано-Франківськ з урбаністичною лабораторією «Metalab», платформою «Тепле Місто», інноваційним центром «Промприлад. Реновація» є дуже сприятливим містом для розвитку інноваційного бізнесу. Це особливо актуально в той час, коли велика кількість підприємств Сходу та Центру здійснюють релокацію на Захід України.

Доведено, що ініціативи, такі як Metalab, є ключовим аспектом сучасного розвитку міст. Вони відображають нахил до новаторського підходу у вирішенні проблем та створенні комфортного середовища для жителів у містах. Metalab — це і спільнота, об'єднана інтересом до життя міста, бажанням пізнавати й поліпшувати міське середовище, і фізичний майданчик для спілкування, урбаністичних досліджень і подій, проекти якої перетинаються і підсилюють одне одного. Обґрунтовано, що через свої проекти Metalab активно сприяє розвитку міста.

Відзначено, що проєкт «Нова економіка Івано-Франківська», який втілюється через Metalab, є важливим кроком до розбудови інноваційної діяльності в Івано-Франківську. Цей проєкт з допомогою партнерства з міським виконавчим комітетом та іншими організаціями-партнерами активно займається просуванням ідеї інноваційного простору в місті, та для подальшого покращення комунікації підприємців та науковців між собою, що призведе ще до розвитку креативних ідей, полегшить ведення бізнесу. Загалом це сприяє покращенню економічної ситуації в Івано-Франківську, що підтверджує практичну значимість роботи.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інноваційні проєкти, воєнний період.

Petryna M. Y.¹, Stelmaister M.-V. A.², Tarayevska L. S.³

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE AND IVANO-FRANKIVSK IN THE WAR PERIOD

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk,
79019, Ukraine,
tel.: 0342-725875,
e-mail: reg@nung.edu.ua

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2233-6341>

² ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1294-1534>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7301-0881>

Abstract. The topic of the article is "Innovative development of Ukraine and Ivano-Frankivsk in the war period". The article is dedicated to identifying the main trends and features of the innovative development of Ukraine and Ivano-Frankivsk during the war period, and this is the novelty of the work.

To carry out the research in the scientific work, the following methods were used: analysis and synthesis - to analyze the innovative development of Ukraine, tabular method - to analyze the leaders of innovative economies by income groups, statistical analysis - to evaluate the innovative capacity of Ukraine for 2019-2023, graphic - for visualization conclusions.

It has been proven that the military actions on the territory of Ukraine significantly increased the processes of degradation of innovative transformations in Ukraine. A review of analytical information

shows that Ukraine has "decreased" in its innovative development indicators compared to 2019, which indicates a decrease in innovative and scientific and technological activity. However, since 2022, there has been an improvement in this direction. It is assumed that the growth of innovative activity was caused by the full-scale war of Russia against Ukraine, where Ukraine must find innovative approaches, solutions for the relocation of businesses from the combat zone, and develop and implement innovations on the battlefield.

The justified relevance of the development of the concept of the city of the future, where innovations are realized in the form of a Smart city. Such a city not only becomes a platform for technological achievements, but also promotes an active exchange of information between the scientific community and residents. In this context, Ivano-Frankivsk with the urban laboratory "Metalab", the platform "Teple Misto", the innovation center "Promprylad. Renovation" is a very favorable city for the development of innovative business. This is especially relevant at a time when a large number of enterprises from the East and Center are relocating to the West of Ukraine.

It is well-founded that initiatives such as Metalab are a key aspect of modern urban development. They reflect an inclination towards an innovative approach in solving problems and creating a comfortable environment for residents in cities. Metalab is both a community united by an interest in city life, a desire to learn and improve the urban environment, and a physical platform for communication, urban research and events, whose projects intersect and reinforce each other. It has been proven that Metalab actively contributes to the development of the city through its projects.

It was noted that the "New Economy of Ivano-Frankivsk" project, implemented through Metalab, is an important step towards the development of innovative activity in Ivano-Frankivsk. This project, with the help of a partnership with the city executive committee and other partner organizations, is actively engaged in promoting the idea of an innovative space in the city, and to further improve the communication between entrepreneurs and scientists, which will lead to the development of creative ideas and facilitate doing business. In general, this contributes to the improvement of the economic situation in Ivano-Frankivsk, which confirms the practical significance of the work.

Key words: innovations, innovative development, innovative activity, innovative projects, war period.

Вступ. Сучасне суспільство переживає епоху інновацій, де розвиток технологій та новаторські підходи вирішенню проблем стають ключовими факторами успіху. У цьому контексті, роль мейкерспейсів та інноваційних лабораторій стає надзвичайно важливою. Ці простори створюють унікальні умови для співпраці між науковцями, бізнес-підприємствами та винахідниками, сприяючи розвитку нових продуктів та технологій.

Питанню інноваційного розвитку присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених: О. І. Амоша, Т. Є. Воронокова, А. П. Гречан, П. Друкер, І. А. Ігнат'єва, М. А. Йохна, М. Калецькі, Р. Кантер, Н. Канторович, Дж. М. Кейнс, М. В. Краснокутська, О. І. Ковтун, М. Кондратьєв, А. Кулагін О. І. Лабурцева, О. Лапко, С. В. Оборська, А. Перлакі, К. Познанський, У. Ростоу, М. Туган-Баранівський, М. І. Саєнко, Р. Солоу, В. В. Стадник, Л. І. Федулова, П. Харів, А. А. Чухно, О. Ю. Чубукова, З. Є. Шершньова, Й. Шумпетер, М. Хучек, Д. Юм. Хоча вчені значно сприяли розвитку теорії інноваційного прогресу суспільства, все ще існують багато питань, які викликають обговорення і потребують подальших наукових досліджень.

У воєнний період інноваційна діяльність як основа розвитку та перспективних суспільних змін набуває особливої актуальності для України, оскільки дозволяє забезпечити швидкий процес відновлення інфраструктури та є потужним фактором економічного зростання [1-4]. Інновації генерують позитивні структурні зрушення в економіці та суспільстві, сприяють підвищенню продуктивності економіки, посилюють її здатність конкурувати в глобальному середовищі з економіками інших країн світу та забезпечувати стійкі темпи зростання в довгостроковій перспективі [2].

Постановка завдання. *Мета статті.* Метою дослідження є виявлення основних тенденцій та особливостей інноваційного розвитку України та Івано-Франківська у воєнний період.

Теоретичною та методологічною основою статті є наукові та практичні результати провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців в сфері інноваційного розвитку України та Івано-Франківська. Нормативно-інформаційною базою дослідження слугували закони України, Постанови Кабінету та інші нормативні акти, що стосуються питань інноваційної діяльності, статистичні джерела, дані звітності про інноваційну діяльність.

Для проведення дослідження в науковій роботі використовувалися *методи*: аналізу і синтезу – для аналізу інноваційного розвитку України, табличний метод – для аналізу лідерів інноваційних економік за групами доходів, статистичного аналізу - для оцінювання інноваційної спроможності України за 2019-2023 рр., графічний - для візуалізації висновків.

Результати. Розвиток інноваційних технологій у сучасному суспільстві характеризується обмеженим доступом до інфраструктури та знань. Відсутність доступу до лабораторій, майстерень та консультантів може ускладнити процес розробки нових матеріалів та технологій [5]. Також вказується на бюрократичні перешкоди при взаємодії з освітніми структурами, що ускладнює отримання необхідних знань та ресурсів для розвитку інновацій.

Також хочеться зазначити, що фінансування є однією з ключових проблем. Бізнес, який спеціалізується на фізичних продуктах, може уникати інвестування в розробку та експерименти через невизначеність термінів та результатів. Це ускладнює процес розробки нових продуктів та технологій [6].

Таким чином, обмежений доступ до інфраструктури та знань, а також проблеми фінансування можуть ускладнити розвиток інноваційних технологій у сучасному суспільстві.

В сучасних умовах політико-економічної нестабільності і посилення конкуренції українські підприємства знаходяться в стані пошуку ефективності діяльності і в забезпеченні подальшого свого розвитку. Розвиток світової економіки доводить – інновації – один з найважливіших інструментів сприяє підвищенню конкурентоспроможності, економічного зростання, як промислових підприємств, так і соціально-економічному розвитку держави [7].

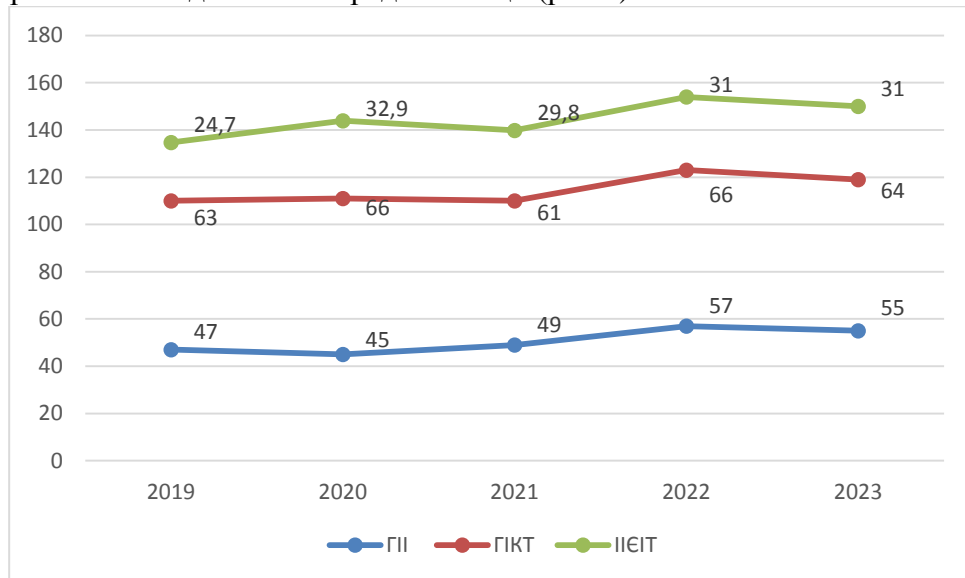
Інновації й інноваційний розвиток зазнають істотного впливу елементів невизначеності, чим зумовлюється високий ризик інноваційної діяльності. Цей ризик стає особливо значним в умовах трансформації вітчизняної економіки і переходу її на ринковий шлях розвитку, оскільки (у тому числі й через об'єктивні причини) багато важливих рішень приймаються в умовах неповної, неточної чи суперечливої інформації [6, с. 273].

У свідомості багатьох людей інноваційні технології по стають як результат науково-технічного прогресу. На справді, інноваційні розробки супроводжували людство протягом всього періоду його розвитку. Впродовж дуже тривалого відрізка часу інтенсивність їх впровадження була порівняно невисокою. Лише починаючи з XVIII—XIX століття, їх реалізація стає дуже динамічною. Варто поставити собі питання, які основні причини сприяли виникненню інноваційних розробок, і чому інтенсивність їх впровадження настільки зросла впродовж останніх десятиріч [8, с. 14].

На міжнародному рівні для визначення готовності економіки перейти до сталого інноваційного розвитку застосовується комплексна оцінка стану інноваційної системи. Аналіз інноваційного сектору національної економіки на основі світових рейтингів дозволяє оцінити інноваційний потенціал, а також інноваційну та технічну конкурентоспроможність країни. Серед найбільш вагомих міжнародних показників є Глобальний індекс інновацій- ГІІ (Global Innovation Index), Індекс інноваційного розвитку агентства Bloomberg - ІІВ (Bloomberg Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності - ГІК (Global Competitiveness Index), Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло - ІІІТ (Innovation Union Scoreboard), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів - ГІКТ (Global Talent Competitiveness Index), а

також Оцінка готовності до майбутнього виробництва (Readiness for the Future of Production Assessment) [9].

Динаміка рейтингів України за трьома найбільшими підходами до оцінювання інноваційної спроможності за 2019-2023 рр. [10, 11] – ГП, ГІКТ та ІІЄІТ – демонструє нам, що наша країна займає досить посередні позиції (рис.1).

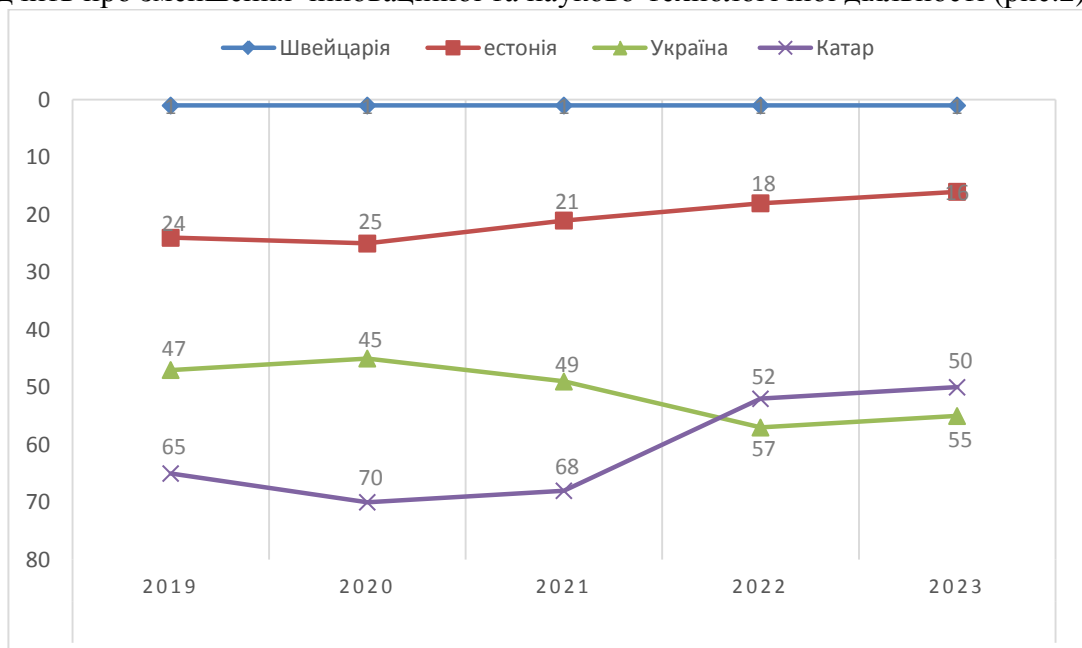

Побудовано автором на основі [10, 11]

Рис. 1. Рейтинги України за індексами інноваційної спроможності
Fig.1. Ratings of Ukraine by indices of innovative capacity

Міжнародний індекс інновацій - це глобальний індекс, що вимірює рівень інноваційності країни, який розробляється спільно Бостонською консалтинговою групою (BCG), Національною асоціацією виробників (NAM) та Інститутом виробництва (MI), позапартійною дослідницькою організацією NAM. NAM описує його як "найбільший і найповніший глобальний індекс у своєму роді".

Згідно з цим індексом, Україна погіршила свої показники порівняно з 2019 роком, що свідчить про зменшення інноваційної та науково-технологічної діяльності (рис.2).

Побудовано автором на основі [10, 11]

Рис. 2. Глобальний інноваційний індекс 2019-2023 рр.
Fig. 2. Global Innovation Index 2019-2023

Проте зазначимо, що з 2022 року можна спостерігати покращення в цьому напрямку. Можемо припустити що ріст інноваційної діяльності був викликаний повномасштабною війною Росії проти України, де Україна повинна знаходити інноваційні підходи, рішення для релокації бізнесів із зони бойових дій, та розробляти і впроваджувати інновації на полі бою.

Потрібно підкреслити, що лідерами глобального індексу інновацій виступають Швейцарія, Швеція, США, Велика Британія тощо. Ці інноваційні гіганти вже декілька років підряд займають лідируючі позиції по ГП, кожна країна має свої унікальні переваги щодо розробки інновацій. Швейцарія має високий рівень наукових досліджень та механізм комерціалізації інновацій. Швеція стимулює діалог інститутів, уряду та компаній, що дозволяє ефективно розробляти, фінансувати та впроваджувати інноваційну діяльність у повсякденне життя. США мають одну з найбільших науково дослідницьких баз у світі, яка займається розробкою інновацій. Але серед 132 країн світу в 2023 році Україна посідає досить почесну 55 сходинку (табл. 1).

Таблиця 1

П'ятірка лідерів інноваційних економік за групами доходів

Table 1

Five leaders of innovative economies by income groups

Високодохідна група (всього 48)	Дохід вище середнього (всього 36)	Дохід нижче середнього (всього 36)	Низько дохідна група (всього 12)
Швейцарія (1)	Китай (12)	Індія (40)	Руанда (103)
Швеція (2)	Малайзія (36)	В'єтнам (46)	Мадагаскар (107)
США (3)	Болгарія (38)	Україна (55)	Того (114)
Велика Британія (4)	Туреччина (39)	Філіппіни (56)	Замбія (118)
Сінгапур (5)	Тайланд (43)	Індонезія (61)	Уганда (121)

Джерело: сформовано автором на основі [10, 11]

Сучасне розуміння інновацій приводить нас до визнання не лише їх технічного аспекту, але й значення впливу на якість життя людей. Інновація, як нововведення, охоплює не лише створення нового продукту, але й активний процес поширення та впровадження цього продукту з метою задоволення реальних потреб суспільства. Успішне впровадження інновацій є ключовим етапом, оскільки саме тут інноваційні розв'язки набирають справжнього значення для людей.

Цей підхід природно переходить до концепції міста майбутнього, де інновації реалізуються у вигляді Смарт-міста. Таке місто не лише стає платформою для технологічних досягнень, але й сприяє активному обміну інформацією між науковою громадськістю та жителями. Розвинуті комунікаційні мережі у майбутньому заселеному районі забезпечують прозору та ефективну організацію наукових досліджень, а також активно залучають громадян до участі в розвитку сучасної освіти.

Таке середовище має бути сформоване у вигляді міста майбутнього з метою покращення інформаційного та мережевого зв'язку між науковцями та громадянами, зокрема, для більш прозорішої організації досліджень. За кордоном такі проекти реалізуються у формі Smart City - "інформованого, мережевого, мобільного, безпечного та сталого міста" [12].

Сучасне Smart City має бути центром розвитку вищої освіти та наукових досліджень, а також центром формування інтелектуального трудового потенціалу. Формування інтелектуального трудового потенціалу. Глобальною цивілізаційною тенденцією є залучення всіх верств суспільства до сучасного динамічного освітнього середовища [13].

Перед розробкою якихось інновацій завжди постає дуже велика кількість проблем:

- відсутність можливості бізнесу інвестування в розробку нової продукції та технологій через невизначеність термінів та чіткого результату в кінці;
- відсутність доступу до лабораторій, науковців та студентів наукових вишів ускладнює реалізацію інноваційних проєктів;
- складність процедур та відсутність чітких інструкцій ускладнюють співпрацю між різними науковцями та фінансово заваленими особами в певних інноваціях;
- недостатня взаємодія між різними сферами, брак комунікації між такими як бізнес, науково-технічними спеціалістами ускладнює розвиток інновацій;
- відсутність комерційної складової та відсутність можливостей для заробітку на інноваціях можуть призвести до зниження зацікавленості бізнесу у розробці нових продуктів та технологій.

На сьогоднішній день є проблема в комунікації між дослідницькими центрами, університетами та бізнесом, вони ніяк не пересікаються. Побільшій мірі університети займаються «кабінетною наукою», яка не покидає стіни вищого навчального закладу. Немає конкретного місця де могли б на постійній основі працювати науковці, досліджуючи незвідане та розробляючи інновації і куди прийде бізнес і запитом на інновації. Дуже тяжко з контактувати із науковцями щодо запиту на інновації які потрібні цьому підприємству.

Ці проблеми частково вирішує **Metalab** – лабораторія з міського розвитку в Івано-Франківську, яка надає місце для розробки різних інновацій, так названі «мейкерспейси», та виступає посередником у пошуках дослідницьких центрів, фінансових партнерів для розвитку інновацій [13]. Це особливо актуально в той час, коли велика кількість підприємств Сходу та Центру здійснюють релокацію на Захід України. Івано-Франківськ при цьому з урбаністичною лабораторією «Metalab», платформою «Тепле Місто», інноваційним центром «Промприлад. Реновація» є дуже сприятливим містом для розвитку інноваційного бізнесу.

Ініціативи, такі як Metalab, є ключовим аспектом сучасного розвитку міст. Вони відображають нахил до новаторського підходу у вирішенні проблем та створенні комфортного середовища для жителів у містах. Ці інноваційні ідеї надають можливість громадськості, фахівцям та владним структурам спрямовувати зусилля на залучення нових концепцій та реалізацію проєктів для покращення якості життя у містах.

Metalab — це лабораторія, яка вивчає потреби міста й регіону, створює комфортні для життя публічні простори, а також розвиває спільноту однодумців для того, щоб активних громадян і експертів із розвитку міст у країні ставало більше. Metalab займається тематичними урбаністичними дослідженнями, предметним і просторовим дизайном, втілює архітектурні проєкти та створює доступне житло для людей, що втратили своє внаслідок російської збройної агресії, ділиться досвідом і напрацюваннями на публічних подіях, урбаністичних і мистецьких резиденціях, фестивалях і партисипативних воркшопах.

Metalab — це і спільнота, об'єднана інтересом до життя міста, бажанням пізнавати й поліпшувати міське середовище, і фізичний майданчик для спілкування, урбаністичних досліджень і подій, проєкти якої перетинаються і підсилюють одне одного [14]. Через свої проєкти Metalab активно сприяє розвитку міста.

Однією з таких ініціатив є "Нова Економіка Франківська". Цей проєкт став переможцем у конкурсі програми ЄС «Мери за економічне зростання» [14]. Він втілюється Івано-Франківською міською радою спільно з урбаністичною лабораторією «Metalab», платформою «Тепле Місто», інноваційним центром «Промприлад. Реновація» та Агенцією економічного розвитку PPV Knowledge Networks.

Загальний бюджет проєкту – 1,25 мільйона євро. З них – 1 млн євро фінансується Європейським Союзом, решту коштів забезпечують партнери проєкту [15]. Відповідна угода підписана Івано-Франківською міською радою з Європейською комісією.

Проект «Нова економіка Івано-Франківська» стартував у квітні 2022 року та триватиме три роки. Він має на меті підтримку і розвиток місцевого бізнесу та науки, створення нових робочих місць. Проект передбачає комплексні дослідження економіки міста, освітню програму, фінансову та інституційну підтримку інноваційних бізнесів і продуктів, впровадження ваучерів для підтримки інноваційних малих та середніх бізнесів, створення Івано-Франківського інноваційного клубу, облаштування мейкерспейсу та сучасної лабораторії на базі інноваційного центру «Промприлад.Реновація» [15].

Metalab розвиває "Нову економіку Франківська" шляхом створення фізичної інфраструктури для інновацій та створення нових продуктів для бізнесу. Це включає в себе створення мейкерспейсу, де різні групи професіоналів можуть спільно працювати над різними проектами, розробку нових матеріалів та продуктів, таких як акустичні панелі з переробленого текстилю та лампи з перевикористаних батарей. Крім того, Metalab співпрацює з місцевими бізнесами та організаціями для спільного розвитку інновацій та створення нових продуктів. Такі ініціативи сприяють розвитку інноваційної економіки в регіоні та сприяють створенню сталого середовища для розвитку бізнесу та інновацій.

Ось декілька інновацій, які розвиває проект «Нова економіка Івано-Франківська»: продуктові воркшопи, консалтинг для бізнес та грантовий менеджмент від НЕФ.

Зупинимося на продуктових воркшопах. Продуктові воркшопи – це формат в рамках проекту Нова економіка Івано-Франківська, під час якого можна створити новий, покращити існуючий продукт чи послугу, розробити прототип чи протестувати ідею, створити кілька ітерацій продукту за потреби. Команда залучає потрібних фахівців та експертизу відповідно до запиту [16].

Продуктові воркшопи підійдуть розробникам, підприємцям, новаторам, командам, які хочуть від тестувати нові ідеї, створити прототип, розробити фінальні тестові зразки перед повно серійним виробництвом тощо [17].

В період 2022-2023 роки було проведено ряд наступних заходів за ініціативи «Нова економіка Івано-Франківська».

Провели 12 тренінгів для бізнесу на різні теми: маркетинг, експорт, персональний брендинг, співпраця з медіа, розробка цифрових продуктів, успішний досвід релокації, підтримка команди в час війни та управління командою, та ін. Було залучено 12 практикуючих спікерів-професіоналів, які ділились своїм досвідом із нашими учасниками — місцевими та релокованими підприємцями, представниками мікро-, малого- та середнього бізнесу. В середньому кожен тренінг відвідали близько 40 учасників. Після кожного тренінгу учасники отримували нові навички та знання і нас надихають відгуки учасників. Тренінги організували спільно з міським виконавчим комітетом Івано-Франківської міської ради та ініціативою Save Business Now.

Організовано 4 нетворкінги. Серед них - нетворкінг для дизайнерів, архітекторів та виробників на тему Дизайн як бізнес, який дав поштовх наступній події — Factory tour: екскурсія на 3 виробничі підприємства, також провели бізнес-нетворкінг спільно з діловим бізнес-клубом з Чернівців Chernivtsi Business Group та підсумковий нетворкінг спільно з Бізнес Асоціація Івано-Франківська (БАІФ), на якому на панельній дискусії запросили представників бізнесу розповісти про їхній досвід в 2022 році.

Проведено 3 воркшопи з розробки нових продуктів: Команда урбаністичної лабораторії Metalab створила прототип дерев'яних меблів для людей зі статусом ВПО, зараз меблі розмістили в одному з житлових просторів, який створений ініціативою Ко-Хати від Metalab. Другий воркшоп — це створення лампи-ліхтаря з відкритим дизайном, інструкції створення яких ми опублікуємо на open-source платформах, щоб кожен бажаючий міг самостійно скласти свою лампу-ліхтар. Ще один воркшоп із розробки сервісного рішення провели для компанії, яка працює в сфері кіберспорту.

Провели 245+ консультацій для бізнесу 215 коротких експрес-консультацій та понад 30 двогодинних консультацій для бізнесу, які в рамках проекту є безкоштовними для підприємців. Експерти консультували підприємців на різні теми: маркетинг, продажі,

бізнес-процеси, експорт, грантове фінансування, бізнес-стратегія, управління персоналом та інші. Консультації організували спільно з партнером — агенцією економічного розвитку PPV Knowledge Networks (м. Львів).

Залучено 30+ експертів для проведення безкоштовних консультацій для бізнесу, та 12 спікерів для відкритих тренінгів.

Проведено 7 Швидких бізнес-допомог. Швидка бізнес-допомога — індивідуальні консультації експертів для бізнесу в Івано-Франківську. Це безкоштовна можливість тут і зараз отримати відповіді на поточні операційні питання ведення бізнесу. Нагода обговорити з експертами свої кейси та згенерувати нові ідеї для розвитку бізнесу. Організували 215 коротких консультацій.

Такі події щомісяця відбуваються у Івано-Франківську для місцевих та релокованих підприємців і організуються партнером проєкту — агенцією економічного розвитку PPV Knowledge Networks (м. Львів).

Понад 180 підприємців та представників бізнесу взяли участь в подіях, консультаціях, та нетворкінгах, організованих в рамках проєкту.

Підготували проміжні результати опитування, яке проводимо, щоб дослідити стан екосистеми інновацій та підприємництва в Івано-Франківську.

У 2023 році провели понад 200 консультацій у різних форматах: короткі консультації, які відбуваються раз у місяць (Швидка бізнес-допомога); поглиблені консультації; консалтинговий супровід бізнесу в реалізації окремих проєктів; допомога із залученням грантового фінансування (супровід грантів).

Провели 7 швидких бізнес-допомог, загалом 116 консультацій, в яких взяло участь 49 підприємців. Швидка бізнес-допомога — це індивідуальні консультації експертів для бізнесу в Івано-Франківську. Це безкоштовна можливість тут і зараз отримати відповіді на поточні операційні питання ведення бізнесу. Консультації для бізнесу організовує партнер проєкту – Агенція економічного розвитку PPV (м. Львів).

Підготували три аналітичних матеріали на теми, які є у фокусі проєкту: адаптація компаній Івано-Франківська та області до воєнних викликів: аналітика та приклади; експорт товарів і послуг в умовах повномасштабного вторгнення: досвід компаній з Івано-Франківська та області; мапування ринку будівництва Івано-Франківська та області.

Провели 5 продуктових воркшопів з командою METALAB: створення лампи-ліхтарика, акустичні панелі з залишків текстилю, дизайнерський продукт з переробленого пластику, розробка концепту дитячої гри та нової іграшки для двох виробничих компаній.

В межах проєкту НЕФ виконавчий комітет Івано-Франківської міської ради виділив з міського бюджету фінансування в розмірі 1200 000 гривень на реалізацію бізнесом інноваційних проєктів, завдяки чому 20 компаній отримали фінансування в розмірі до 60 000 кожен.

Розпочали ремонтні роботи у приміщенні майбутнього мейкерспейсу, який буде розташовуватись на території Промприладу. Розпочали роботи з відновлення укріття заводу Промприлад.

Організували Європейські дні досліджень та інновацій, що цієї осені вперше відбулися в Івано-Франківську. Подію відвідали понад 180 підприємців, науковців, новаторів з Івано-Франківська та інших міст: Калуша, Кам'янця-Подільського, Львова, Києва, Запоріжжя, Харкова.

Організували понад 10 подій та зустрічей у форматі нетворкінгу: семінари з інноваційного менеджменту, експертна зустріч для консультантів, круглий стіл на тему комерціалізації тощо [16].

Проєкт «Нова економіка Івано-Франківська (NEF) – підтримка нових кластерів інноваційної економічної діяльності в Івано-Франківську» фінансується в межах програми «Мери за економічне зростання» Європейського Союзу.

Втілюють проєкт спільно: Виконавчий комітет Івано-Франківської міської ради, інноваційний центр Promprylad.Renovation, урбаністична лабораторія MetaLab, агенція

економічного розвитку PPV Knowledge Networks та платформа Тепле Місто / Teple Misto / Teple Misto

Проєкт «Нова економіка Івано-Франківська» є важливим кроком до розбудови інноваційної діяльності в Івано-Франківську. За допомогою великого спектру проведених подій, тренінгів та консультацій, НЕФ успішно залучив більше як 180 підприємців, науковців та новаторів до цього проєкту. Також ці заходи допомогли частково вирішити проблему браку комунікації бізнесу та дослідників. Бо на цих заходах велася комунікація між представниками бізнесів та науковцями які мали власні інноваційні ідеї, які могли б зацікавити цих підприємців, що в свою чергу сприяє до розвитку інноваційної діяльності в місті

Також, потрібно зазначити що НЕФ докладає велику кількість зусиль для зростання інноваційного бізнес-середовища в Івано-Франківську, через підтримку інновацій, послуг та створення нової продукції. Для цього вони залучали різних експертів, організовували та проводили воркшопи та консультації для підприємців, це допомагає підтримувати інноваційні ідеї ще в самому зародку.

А найголовніше те, що проєкт «Нова економіка Івано-Франківська» з допомогою партнерства з міським виконавчим комітетом та іншими організаціями-партнерами активно займається просуванням ідеї інноваційного простору в місті, та для подальшого покращення комунікації підприємців та науковців між собою, що призведе ще до розвитку креативних ідей, полегшить ведення бізнесу. Загалом це сприяє покращенню економічної ситуації в Івано-Франківську.

Наведем декілька проєктів, які були впровадженні в рамках проєкту НЕФ.

Однією із ключових тем, з якою урбаністична лабораторія Metalab працює в рамках проєкту Нова економіка Івано-Франківська є предметний дизайн.

Завданням Metalab в цьому проєкті є підвищення спроможності створювати та вдосконалювати продукти на основі принципів стійкості, циркулярної (кругової) економіки, універсального дизайну.

У вересні 2022 року команда провела перший воркшоп із предметного дизайну, де врахували усі ці принципи, ділимося з вами результатами.

Певним викликом стало напрацювання методології проведення таких продуктових воркшопів, але зараз впевнено можна сказати, що створена працююча методика, щоб надалі втілювати такі формати та прототипувати інноваційні речі.

Повертаючись до самого воркшопу — протягом двох тижнів команда архітекторів, дизайнерів, технологів розробляли дизайн і прототипи меблів для використання в помешканнях, в яких проживають люди зі статусом внутрішньо-переміщених осіб (ВПО). Створювали концепт меблів, які будемо використовувати на одному із житлових об'єктів проєкту Ко-хати — тимчасове житло для людей, що вимушено покинули свої домівки.

За ці два тижні команда пройшла всі етапи проєктування: аналіз умов проживання людей за статусом ВПО, дослідження ринку. Також консультацій з іншими ініціативами, консультацій з конструкторами та менеджерами кількох місцевих виробництв (FROP, Stoliari, Електробуд), юридичний консалтинг. Цікавились досвідом інших ініціатив, зокрема команда Peremebli поділилась своєю історією виготовлення меблів для людей, що вимушено покинули свої домівки, та допомогла зрозуміти, наскільки наші цілі реалістичні.

Аналіз потреб людей зі статусом ВПО. Тут команді дуже допоміг досвід спілкування з людьми, що переїхали до Івано-Франківська, починаючи з квітня 2022 року. Розмовляючи та взаємодіючи з ними, вивчали проблематику, зрозуміли, в яких умовах проживають люди, чого їм не вистачає.

Взаємодія з підрядниками. Важливо було розуміти зобов'язання сторін, які будуть прописані в контракті, як оформити правовідносини між командою проєкту і підрядником, які особливості виробництва та як підготувати чітке технічне завдання.

Авторські права та умови їх використання. Це питання виявилось одним із найскладніших, команда сформулювала перелік питань, які потребують юридичної експертизи.

Комерціалізацію дизайну, роль інтелектуальної власності в цьому процесі та оформлення авторських прав виділили в окремий блок, який хочемо вивчити більше

Результатом воркшопу стали розроблені дизайн та прототипи меблів — ліжка та стелажа.

Важливо, щоб в процесі виробництва як пілотного зразка, так і серійних моделей, був задіяний локальний бізнес. Після аналізу цінових пропозицій напрацьований фінальний ескіз прототипу передали у виробництво місцевому виробнику з Івано-Франківська, який працює з деревиною.

В цій історії поруч з нами були: 8 проєктувальників (архітектори та предметні дизайнери), 5 конструкторів та технологів виробництва, 2 бізнес-консультанта, 1 юридичний консультант, кілька місцевих бізнесів та підприємств, українські проєкти, які роблять схожі ініціативи, наша команда та команда проєкту Нова економіка Івано-Франківська.

В цій історії з нами ще будуть: представники локальних виробництв, сотні людей, для потреб яких ми створювали ці меблі, та інші люди, яких наша історія надихне вивчати тему предметного дизайну та працювати із нею.

Воркшоп з продуктового дизайну відбувся в рамках проєкту «Нова економіка Івано-Франківська (NEF) – підтримка нових кластерів інноваційної економічної діяльності в Івано-Франківську», який фінансується в межах програми «Мери за економічне зростання» Європейського Союзу.

Вирощування міцелію для виготовлення штучної шкіри - одна з найцікавіших інновацій у сучасних технологіях. Такий підхід відкриває нові можливості у виробництві екологічно чистих матеріалів, які можуть ефективно замінити шкіру тварин у текстильній промисловості. Використання міцелію, матеріалу, що біологічно розкладається, не тільки зменшує негативний вплив на навколишнє середовище, але й створює високоякісні продукти з чудовими властивостями. Ця інновація відображає стрімкий розвиток науки і техніки та є відповіддю на сучасні екологічні виклики, спрямовані на покращення стану довкілля та зменшення використання ресурсів тваринного походження [18].

Міцелій (або грибниця) — це вегетативне тіло гриба, яке складається з тонких розгалужених гіфів. Гіфи — це нитки, які утворюють міцелій. Його функції включають надійне прикріплення гриба до субстрату, постачання живлення та сприяння подальшому розмноженню. Сам процес росту гриба починається з розвитку міцелію. Зазвичай міцелій має вигляд пухнастого нальоту, який зовні нагадує вату або пух. Він може мати вигляд світлої плівки або заплетених ниток, що подібні до дрібної сіточки [19].

Вирощення міцелію досить недорогий та простий процес, з точки зору ресурсів, які для цього потрібні. Міцелій має структуру волокон, що робить його максимально схожим на шкіру, як і за будовою, так і на дотик. Також, що важливо, міцелій здатен створювати надзвичайно міцні зв'язки, і бути задіяним навіть у будівельних матеріалах, чи замінювати пластик.

На жаль, технологія роботи з міцелієм доволі закрыта сфера. У вільному доступі дуже мало інформації, тому проєкт рухається практично з нуля. Також грає роль відсутність кваліфікованих спеціалістів з роботи з міцелієм, їх практично немає. Робота в цій сфері вимагає великої терплячості, бо результат швидко не приходить, потрібно багато працювати [20].

Metalab займається залученням спеціалістів з роботи з міцелієм і фінансуванням проєкту з метою подальшого його у створенні штучної шкіри на основі міцелію. Вони шукають спеціалістів із багатьох галузей, таких як біологи, хіміки, інженери та інші, щоб допомогти в розробці технологій перетворення на високоякісний матеріал для виробництва штучної шкіри. Крім цього, Metalab активно працює над привабленням

інвестицій для фінансування цього проекту з метою успішного запровадження та комерціалізації даної ініціативи щоб вона могла приносити прибуток і розвиватися.

Висновки. Військові дії на території України значно посилили процеси деградації інноваційних перетворень в Україні. Огляд аналітичної інформації свідчить про те, що Україна «з'їхала» вниз в своїх показниках інноваційного розвитку в порівнянні з 2019 роком, що свідчить про зменшення інноваційної та науково-технологічної діяльності. Проте з 2022 року спостерігається покращення в цьому напрямку. Припускаємо, що ріст інноваційної діяльності був викликаний повномасштабною війною Росії проти України, де Україна повинна знаходити інноваційні підходи, рішення для релокації бізнесів із зони бойових дій, та розробляти і впроваджувати інновації на полі бою. Крім того, війна надала Україні величезну увагу та підтримку ЄС та міжнародної спільноти.

Набуває розвитку концепція міста майбутнього, де інновації реалізуються у вигляді Смарт-міста. Таке місто не лише стає платформою для технологічних досягнень, але й сприяє активному обміну інформацією між науковою громадськістю та жителями. В цьому контексті Івано-Франківськ з урбаністичною лабораторією «Metalab», платформою «Тепле Місто», інноваційним центром «Промприлад. Реновація» є дуже сприятливим містом для розвитку інноваційного бізнесу. Це особливо актуально в той час, коли велика кількість підприємств Сходу та Центру здійснюють релокацію на Захід України.

Metalab – лабораторія з міського розвитку в Івано-Франківську, яка надає місце для розробки різних інновацій, так названі «мейкерспейси», та виступає посередником у пошуках дослідницьких центрів, фінансових партнерів для розвитку інновацій.

Досвід впровадження проекту "Нова економіка Франківська", який фінансується в межах програми «Мери за економічне зростання» Європейського Союзу, відображає важливість інновацій у сучасному суспільстві. Розвиток інноваційних технологій ускладнюється проблемами, такими як обмежений доступ до інфраструктури, фінансування та взаємодія між різними сферами. Однак ситуація може покращитися завдяки ініціативам, спрямованим на створення нових продуктів і розвиток кругової економіки.

Проекти, як Metalab, є прикладом успішної роботи у цьому напрямку, сприяючи розвитку інновацій та співпраці між різними галузями. Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на оцінку ефективності впроваджених інноваційних проектів та пошук нових.

1. Пермінова С., Ситник Н., Чуприна М. Інноваційна діяльність в Україні в період воєнної агресії: тенденції та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. №59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-62> (дата звернення 30.04.2024).
2. Біла І.С., Посна В.С., Шевченко О.О. Інноваційний розвиток як чинник повоєнної відбудови економіки України. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57af8ce3-6d49-43c1-a00e-9ebf9b9f1b5e/content> (дата звернення: 24.04.2024).
3. Яцкевич І. В. Інноваційна політика України у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. (39). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1392/1342> (дата звернення: 20.04.2024)
4. Бай С., Єлісєєв В. Інноваційні зміни як спосіб вижити в умовах воєнного стану. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: виклики воєнного часу*: тези доп. XIV Міжнар. бізнес-форуму (Київ, 23 берез. 2023 р.). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. С.16-18.
5. Буняк Н.М. Інноваційний менеджмент: конспект лекцій. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. 132 с.
6. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль: THEU, 2019. 518 с.
7. Filypova S.V. Innovative strategies and innovative technologies. URL: https://www.academia.edu/84812026/Innovative_strategies_and_innovative_technologies?sm=b (дата звернення: 30.04.2024).
8. Євтушевська О. В. Роль інноваційних технологій у розвитку суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 21. с. 14-16
9. Ворона А. В. Глобальні чинники впливу на інноваційний розвиток національної економіки. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. №3/1. С. 32–36.

10. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb&title=InformatsiiniMaterialiSchodoStanuInnovatsiinoiDiialnosti> (дата звернення: 09.04.2024).
11. Global innovation index. URL: <https://www.wipo.int/portal/en/> (дата звернення: 30.04.2024).
12. Moizes Yu. Who Builds The City of Tomorrow? URL: www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/dos/psu/20573444.html (дата звернення: 30.04.2024).
13. Kunanets N. E., Nebesnye P. M., Matsiuk O. V. Features of the formation of the goals of social and socio-communicative components in the projects of Smart Cities. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository, 2015. URL: <http://ena.lp.edu.ua>. P. 257-274 (дата звернення: 30.04.2024).
14. Metalab — це лабораторія міського розвитку. URL: <https://metalab.space/#about-us> (дата звернення: 30.04.2024).
15. Проект «Нова економіка Івано-Франківська» став переможцем у конкурсі програми ЄС. URL: <https://promprylad.ua/ua/proyekt-nova-ekonomika-ivano-frankivska-stav-peremozhtsem-u-konkursi-programi-yes/> (дата звернення: 30.04.2024).
16. Нова економіка Івано-Франківська. URL: <https://www.facebook.com/neweconomy.if.ua/> (дата звернення: 30.04.2024).
17. Продуктові воркшопи. URL: <https://neweconomy.if.ua/ecosystem/produktovuj-vorkshop/> (дата звернення: 30.04.2024).
18. Воркшопи з розробки нових продуктів: досвід Metalab. URL: <https://neweconomy.if.ua/innovations/innovation-cases/vorkshopy-z-rozrobky-novyh-produktiv-dosvid-metalab/> (дата звернення: 30.04.2024).
19. Що таке міцелій. URL: <https://translations.com.ua/miczelij.html#1> (дата звернення: 30.04.2024).
20. Міцелій у Франківську: як підприємця Марта Кондрин створює новий екологічний матеріал. URL: <https://neweconomy.if.ua/innovations/innovation-cases/miczelij-u-frankivsku-yak-pidpruyemytzya-marta-kondryn-stvoryuye-novyj-ekologichnyj-material/#h-%D0%BD%D0%B0%D0%B4-%D1%87%D0%B8%D0%BC-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D1%94-D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 30.04.2024).

References

1. Perminova, S., Sitnik, N., & M. Chuprina. “Innovative activity in Ukraine during the period of military aggression: trends and prospects.” *Economics and Society*, no. 59, 2024, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-62>. Accessed 30 Apr. 2024.
2. Bila, I.S., Posna, V.S., & O.O.Shevchenko. “Innovative development as a factor of post-war economic reconstruction in Ukraine.” eKMAIR, ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57af8ce3-6d49-43c1-a00e-9ebf9b9f1b5e/content Accessed 24 Apr. 2024.
3. Yatskevich, I. V. “Innovation policy of Ukraine in the post-war period”. *Economics and Society*, no. 39, 2022, economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1392/1342. Accessed 20 Apr., 2024.
4. Bai, S., & V.Yelyseyev. “Innovative changes as a means of survival in conditions of martial law”. In *Challenges and prospects of innovation activity development in Ukraine: challenges of wartime: proceedings of the XIV International Business Forum*, Kyiv, State Trade and Economic University, 2023, pp. 16-18.
5. Bunyak, N.M. *Innovative Management: Lecture Notes*. Lutsk, Lesia Ukrainka Eastern European National University, 2022.
6. Mykityuk, P.P. *Innovative Management: Textbook for Students of Higher Education Institutions*. Ternopil, Ternopil National Economic University, 2019.
7. Filyppova, S.V. “Innovative strategies and innovative technologies.” *Academia*, www.academia.edu/84812026/Innovative_strategies_and_innovative_technologies?sm=b. Accessed 30 Apr., 2024.
8. Yevtushevska, O. V. «The role of innovative technologies in the development of society». *Investments: Practice and Experience*, no. 21, 2013, pp. 14-16.
9. Vorona, A. V. “Global factors influencing the innovative development of the national economy”. *Economics. Finance. Law*, no. 3/1, 2020, pp. 32–36.
10. «Information materials on the state of innovation activity.» Gov.ua, www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb&title=InformatsiiniMaterialiSchodoStanuInnovatsiinoiDiialnosti. Accessed 9 Apr. 2024.
11. «Global Innovation Index.» Wipo, www.wipo.int/portal/en/. Accessed 30 Apr. 2024.
12. Moizes, Yu. “Who Builds The City of Tomorrow?” Goethe, [goethe.de/ins/ua/uk/kul/dos/psu/20573444.html](http://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/dos/psu/20573444.html). Accessed 30 Apr. 2024.
13. Kunanets, N. E., Nebesnye, P. M., & O. V. Matsiuk. “Features of the formation of the goals of social and socio-communicative components in the projects of Smart Cities”. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*, 2015, pp. 257-274, ena.lp.edu.ua. Accessed 30 Apr. 2024.
14. Metalab - Urban Development Laboratory, Metalab, metalab.space/#about-us. Accessed 30 Apr. 2024.

15. «Project "New Economy of Ivano-Frankivsk" became a winner in the competition of the EU program» Promprylad, promprylad.ua/ua/projekt-nova-ekonomika-ivano-frankivska-stav-peremozhtsem-u-konkursi-programi-yes/. Accessed 30 Apr. 2024.
16. "New Economy of Ivano-Frankivsk." Facebook, www.facebook.com/neweconomy.if.ua. Accessed 30 Apr. 30, 2024.
17. "Product workshops." Neweconomy, neweconomy.if.ua/ecosystem/produktovyj-vorkshop/. Accessed 30 Apr. 2024.
18. "Workshops on developing new products: Metalab experience." Neweconomy, neweconomy.if.ua/innovations/innovation-cases/vorkshopy-z-rozrobky-novyh-produktiv-dosvid-metalab/. Accessed 30 Apr. 2024.
19. "What is mycelium." Translations, translations.com.ua/miczelij.html#1. Accessed 30 Apr. 2024.
20. "Mycelium in Ivano-Frankivsk: how entrepreneur Marta Kondrin creates a new ecological material." Neweconomy, neweconomy.if.ua/innovations/innovation-cases/miczelij-u-frankivsku-yak-pidpryemczya-marta-kondryn-stvoryuye-novyj-ekologichnyj-material/#h-%D0%BD%D0%B0%D0%B4-%D1%87%D0%B8%D0%BC-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0-%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8. Accessed 30 Apr. 2024.

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО, ГОТЕЛЬНОГО ТА РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 338.48

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.201-213>

Betlej A.¹, Kaziuka N.², Bielan O.³, Humeniuk V.⁴

USEFUL MARKETING TOOLS OF BRAND- AND PR-MANAGEMENT TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN THE HOTEL AND RESTAURANT INDUSTRY

¹Institute of Sociological Sciences of the John Paul II
Catholic University,
Centre of Sociological Research on the Economy and
the Internet,
Department of Economic and Digital Sociology,
Al. Raławickie, 14, Lublin,
20-950, Poland,
tel.: +48 (0) 81-445-33-55,
e-mail: alinabetlej@kul.lublin.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2729-6564>

²Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Tourism, Recreation and Regional
Development,
Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk,
76019, Ukraine,
tel.: +38(0342) 72-12-03
e-mail: nataliia.kaziuka@nung.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9440-7431>

³University of Economics – Varna,
Ministry of Education and Science of the Republic of
Bulgaria,
Department of Economics and Tourism Organization,
Kniaz Boris I Blvd., 77, Varna,
9002, Bulgaria,
tel.: +359 052 359 523,
e-mail: olgabelan7@ue-varna.bg
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9135-5215>

⁴Ivano-Frankivsk National
Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Tourism, Recreation and Regional
Development,
Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk,
76019, Ukraine,
tel.: +38(0342) 72-12-03,
e-mail: grc@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-4470>

Abstract. The article researches the theoretical aspects of brand- and PR-management of enterprises in the hotel and restaurant industry as one of the tools for increasing the competitiveness of tourist enterprises. The authors singled out such main characteristics of the brand as brand awareness, brand identity, brand penetration, brand associations, brand loyalty, and others; determined the theoretical aspects of the formation and functioning of branding, PR management and marketing communications in the hotel and tourism business in general.

Research has shown that brand management and PR management are the most effective means of market promotion of services that contribute to increasing the profitability and volume of sales of goods or services, expanding the range and knowledge of consumers about their uniqueness and specialness. It has been proven that the effectiveness of branding management includes the formation, adjustment, strengthening and activation of the development of relationships between potential buyers of the product and the brand due to the creation and actualization of its individual, functional, social and communicative characteristics, as well as ensuring the recognition and identification of the trademark due to the management of its constituent components (graphics, colors, sounds, logo, advertising slogan and name).

The concept of "brand" is identified as a system of combined elements that summarize the opinions, positions and perceptions of consumers about a certain product or service, organization or person. At the same time, the process of brand management is provided through the creation of a brand concept, its formation and promotion to the market thanks to branding. Five main stages (phases) within brand management are defined, the most important of which is the formation of a brand vision, because it is this stage that combines the development of the name and advertising slogan or slogan of a service or product, identification of the most basic means and tools of its promotion on the market, as well as the formation of a brand portrait, which is reproduced through the creation and strengthening of a positive image of the product in the perception of existing and potential customers and society in general.

The components of the brand were determined, the factors of branding formation were considered, the "brand pyramid" was formed, and the brand management scheme was built. The task of PR is singled out as one of the functions of management.

Keywords: brand-management, PR-management, brand pyramid, hotel and restaurant business, branding, competitiveness.

Бетлей А.¹, Казюка Н.П.², Білан О.³, Гуменюк В.В.⁴

ЕФЕКТИВНІ МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ БРЕНД- ТА PR-МЕНЕДЖМЕНТУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ ГАЛУЗІ

¹Інститут соціологічних наук Католицького університету
Івана Павла II
Центр соціологічних досліджень економіки та
Інтернету, відділ економічної та цифрової соціології,
Al. Racławickie, 14, Люблін,
20-950, Польща,
tel.: +48 (0) 81-445-33-55,
e-mail: alinabetlej@kul.lublin.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2729-6564>

²Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра туризму, рекреації та регіонального розвитку,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: +38(0342) 72-12-03
e-mail: nataliia.kaziuka@nung.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9440-7431>

³Економічний університет - Варна,
Міністерство освіти і науки Республіки Болгарія,

кафедра економіки та організації туризму,
бульвар Князь Борис I, 77, Варна,
9002, Болгарія,
тел.: +359 052 359 523,
e-mail: olgabelan7@ue-varna.bg
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9135-5215>

⁴Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра туризму, рекреації та регіонального розвитку,
вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: +38(0342) 72-12-03,
e-mail: grc@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-4470>

Анотація. У статті здійснено дослідження теоретичних аспектів бренд- і PR-менеджменту підприємств готельно-ресторанної індустрії як одного із інструментів підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств. Автори виокремили такі основні характеристики бренду, як обізнаність про бренд, ідентичність бренду, проникнення бренду, асоціації бренду, лояльність до бренду, марочний капітал бренду та інше; визначили теоретичні аспекти формування та функціонування брендингу, PR-менеджменту та маркетингових комунікацій у готельно-туристичному бізнесі загалом.

Дослідження засвідчили, що бренд-менеджмент і PR-менеджмент є найефективнішими засобами просування на ринок послуг, які сприяють збільшенню прибутковості й обсягу продажів товарів чи послуг, розширенню асортименту та знань споживачів про їх унікальність і особливості. Доведено, що ефективність управління брендингом включає формування, налагодження, посилення та активізацію розвитку взаємовідносин між потенційними покупцями продукту та брендом завдяки створенню та актуалізації його індивідуальнісних, функціональних, соціальних та комунікативних характеристик, а також забезпечення впізнаваності та ідентифікації торгової марки завдяки управлінню її складовими компонентами (графікою, кольорами, звуками, логотипом, рекламним гаслом та ім'ям).

Ідентифіковано поняття «бренду» як системи об'єднаних елементів, які підсумовують думки, позиції та уявлення споживачів про певний продукт чи послугу, організацію чи особистість. При цьому процес бренд-менеджменту забезпечується через створення концепції бренду, його формування та просування на ринок завдяки брендингу. Визначено п'ять головних етапів (фаз) у межах бренд-менеджменту, найважливіших з яких є формування марочного бачення, тому що саме ця стадія об'єднує розробку назви та рекламного гасла або слогану послуги чи продукту, ідентифікації найбільш основних засобів та інструментів його просування на ринку, а також формування портрета торгової марки, що відтворюється через створення та посилення позитивного іміджу продукту у сприйнятті наявних та потенційних клієнтів та суспільства в загальному.

Визначено складові бренду, розглянуто фактори формування брендингу, сформовано «піраміду бренду», побудовано схему управління брендом. Виокремлено завдання PR як однієї із функцій менеджменту.

Ключові слова: бренд-менеджмент, PR-менеджмент, піраміда бренду, готельно-ресторанний бізнес, брендинг, конкурентоспроможність.

Introduction. Modern conditions of the development of the tourist market require the search for additional methods of increasing the competitiveness of tourist enterprises entering the market or already working in the mastered segment. Among such reserves, the brand stands out as an intangible asset, which is an important factor in ensuring the successful operation of a tourist enterprise. The uniqueness and recognition of the brand are the competitive advantages of the company that owns it. This determines the need for tourism enterprises to master, adapt and apply advanced technologies and management methods, one of which is branding.

In the modern conditions of the development of the world economy, one of the competitive advantages of any country is the creation of such a commercial offer, the main components of which can later become the basis for the formation of a brand. A brand is an elusive sum of a product's properties: its name, packaging and price, its history, reputation and way of advertising. A brand is also a combination of the impression it makes on consumers and the result of their experience using the brand.

In the modern world, public relations, in turn, have become an integral part of management activities and one of the key tasks of management today, aimed at building appropriate relations and creating an atmosphere of trust and mutual understanding between the organization and its public. The system of public relations (PR) provides solutions to the main economic problems, and the role of public relations is to strengthen mutual understanding, to develop agreement and to achieve mutual benefit.

Theoretical aspects of the formation and functioning of branding, PR management and marketing communications in general in the hotel and tourism business are presented in the works of many scientists. In particular, J. Jones, P. Doyle, V. Douglas [19], S. Davis, J.-N. Kapfferer [22], K. Keller, M. McDonald, J. Trout [21], S. Davis [2] and other authors [15]. Foreign authors, including D. Aake, T. Ged, G. Armstrong and F. Kotler, P. Doyle and others, devoted a significant number of works to research in the field of practical marketing and branding [20]. Among domestic researchers, V. Borshch, V. Klymenko [1], L. Balabanova, S. Budko, G. Pyatnytska [18], V. Pidgurska, N. Makovetska, E. Bortnikov [17], N. Pankiv [19], I. Smirnov [20], O. Lyubitseva, and others studied the problems of brand formation and promotion.

Also worthy of attention are the studies of A. Golovashchenko [8] and K. Smirnov [21], who considered the brand as a multifaceted phenomenon: as an identification system, as a risk reduction tool, as a branded contract, as added value, as an image in the perception of the buyer, and as a personified relations. According to scientists, the active "engine" of the transformation of a product or service into a brand is the manufacturer's marketing policy through the marketing communications system, and the "image" created in the consumer's imagination is mainly the result of the effectiveness of the manufacturer's marketing policy and the adequacy of the delivery of signals through the marketing communications system.

Domestic scientists [17] single out such main characteristics of a brand as brand awareness, brand identity, brand penetration, brand associations, brand loyalty, brand equity, and others.

Most researchers support a similar concept regarding the formation of significant advantages in the competitive market thanks to a conceptually strong brand, namely [11; 16]:

- the loyalty of existing buyers and potential consumers to the brand contributes to the growth of sales volume due to the increase in repeat purchases, which will lead to an increase in the profitability of companies in the future;
- the price policy of the trademark enables obtaining higher profits;
- a strong brand will, to a certain extent, guarantee trust in new services and products that are offered or may be put on the market in the future;
- a well-known brand is able to provide companies with well-formed and stable characteristics of tourist products, which will distinguish them favorably among competitors.

Thus, the analysis of research work on brand management proved that a significant number of researchers take into account the importance of highlighting and researching this direction in the work of enterprises of the hotel and restaurant industry, however, brand and PR management in this industry is a relatively new topic of scientific research and requires a more grounded and comprehensive study.

Task statement. The sphere of the hotel and tourism industry is an important component of the economic life of the country, the main distinguishing characteristic of which is that the process of creating the final product is provided not only by tourism enterprises, but also by other firms that are more or less connected with the activities of this sphere [3; 4]. The development of tourism is based on the stimulation of the hotel, restaurant business, transport

networks, objects of the entertainment sphere, cultural and leisure and other types of activities. This process is caused by the fact that the result of the activities of the hotel and tourist business enterprises – the tourist product created by them – combines the following components [12; 13; 23]:

- historical, cultural, architectural, natural monuments;
- objects of temporary accommodation and organization of food, excursion service bureaus, shopping and entertainment establishments, museums and others;
- transport infrastructure;
- event tourism resources;
- superstructure of the hotel and tourism industry (banking and insurance institutions, ATMs, hospitals and polyclinics, etc.) – a network of facilities providing additional services or a certain set of services.

The most important role from the list of facilities for ensuring the functioning and development of tourism is played by the trends in the development of the restaurant business and the hotel business. Both each country and each of its individual regions [5; 23] must make enormous efforts both for the development of the tourism industry and for stimulating the expansion and improvement of the efficiency of the hotel and restaurant industry, which in the long run will strengthen the competitive positions of individual tourism products, as well as the enterprises themselves in the domestic tourism market and the fast-growing international market of the hotel and tourism business. The final link in this system is the country's national marketing policy, related to regional and national levels of development, which will be aimed at ensuring the formation of a positive image of the region and its branding, as well as promoting the developed tourism brand.

The purpose of the article is to study the theoretical aspects of brand and PR management of enterprises in the hotel and restaurant industry.

The following methods were used to solve the tasks: analysis, synthesis, generalization, induction, analogy, and systematic approach.

Results. Brand management and PR management are the most effective means of promoting services to the market, which contribute to increasing profitability and the volume of sales of goods or services, expanding the range and knowledge of consumers about their uniqueness and special features [7]. It is believed that the concept of brand management was born in 1972, when Al Rice and Jack Trout published a series of articles under the general title "The Era of Positioning" in the specialized edition of Advertising Age. The main idea of the authors was that in the conditions of a saturated market and significant marketing activity of competing companies, the consumer has to constantly process a huge flow of advertising messages, so the supplier should find and occupy a unique niche in the minds of potential buyers by offering them an unusual advertising product that emphasizes one main the advantage of the product, which is able to satisfy the specific needs of the consumer. For the first time, the authors emphasized that the uniqueness of the product offering is determined not so much by the physical properties of the product, but by consumer perception based on the ability to satisfy the unique needs of the buyer [17]. In accordance with this, the effectiveness of branding management includes the formation, adjustment, strengthening and activation of the development of relationships between potential buyers of the product and the brand due to the creation and actualization of its individual, functional, social and communicative characteristics, as well as ensuring the recognition and identification of the trademark due to the management of its components components (graphics, colors, sounds, logo, advertising slogan and name).

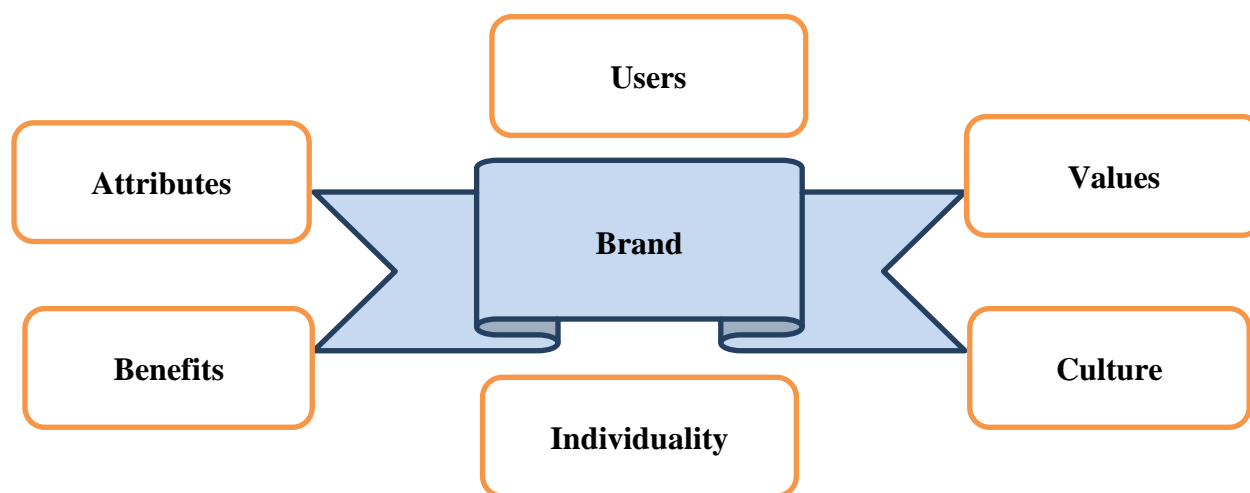
Thus, a brand is a system of combined elements that summarize the opinions, positions and perceptions of consumers about a certain product or service, organization or person (Fig. 1). In turn, brand management is the concept of practical use of marketing tools in relation to certain products, their lines or brands in order to strengthen their importance in the mind of the consumer, his perception of information about a certain product, its value, identification of

competitive advantages that will favorably distinguish this product among other similar ones, increasing the value of the brand in the eyes of potential customers.

The process of brand management is provided through the creation of a brand concept, its formation and promotion to the market thanks to branding (Fig. 2). It is customary to distinguish five main stages (phases) within brand management:

- formation of a brand vision;
- creation of a brand portrait;
- positioning of the brand on the market and in the minds of consumers;
- development of a strategy for managing its assets;
- formation of an organizational culture that supports strategic management [2].

The most important of the defined stages is the formation of a brand vision, because it is this stage that combines the development of the name and advertising slogan or slogan of a service or product, identification of the most basic means and tools of its promotion on the market, as well as the formation of a portrait of a trademark, which is reproduced through creation and strengthening of a positive image of a service or product in the perception of existing and potential customers and society in general.

Source: Prepared by the authors based on [7; 8; 19]

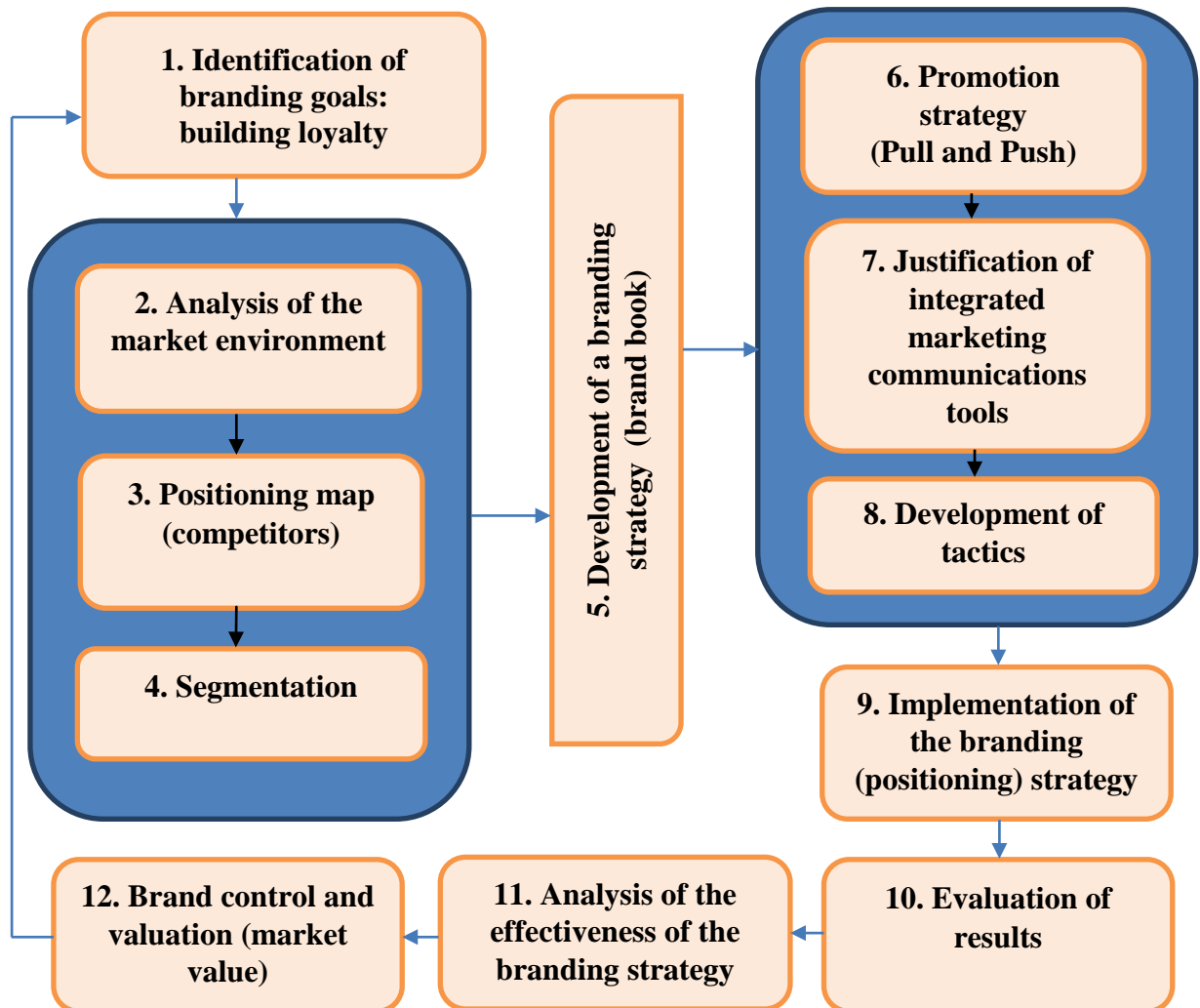
Fig. 1. Brand components

Thus, the management of the processes of formation and promotion of the brand on the market of hotel, restaurant and tourist services is quite complex and multifaceted. Therefore, the head of the management department faces the need to solve a wide range of tasks, for example, the development of branding management strategies and their implementation; identification of factors that cause negative changes in the branding process of companies (Fig. 3), leveling of their influence or limiting their effect up to their complete elimination; ensuring the functioning of constant monitoring of brands in the market of hotel and restaurant services; monitoring the work of personnel who directly participate in the implementation of marketing communications and the development of their tools for brand promotion.

Advertising and PR (Public Relations) are considered the most important of the mentioned tools of marketing communications. Thus, advertising is one of the most important tools of applied social communications in the tourism industry and the hotel and restaurant business, which provides an opportunity to spread information about a product or service, create its visualization (form an adequate image of the product or service), improve the image of the enterprise, and also establish the connection between him and the consumer. Public Relations, in turn, contributes to strengthening the positive image of organizations of the hotel, tourism and restaurant industry, using certain forms of public relations:

- oral messages (press conferences, etc.);

- publicity (contacts with the press, radio and TV);
- writing reports, press releases, advertising articles, etc.;
- participation in fairs, performances, workshops;
- presentations of new products or services of the tourist and hotel-restaurant business;
- rumors (this PR technology plays a special role in the field of promoting a product or service, since the impressions and stories of consumers who have visited a particular resort, in a tourist complex, play a very important role in forming a positive image of the enterprise) [17].

Source: Prepared by the authors based on [2; 8; 17]

Fig. 2. Brand management process

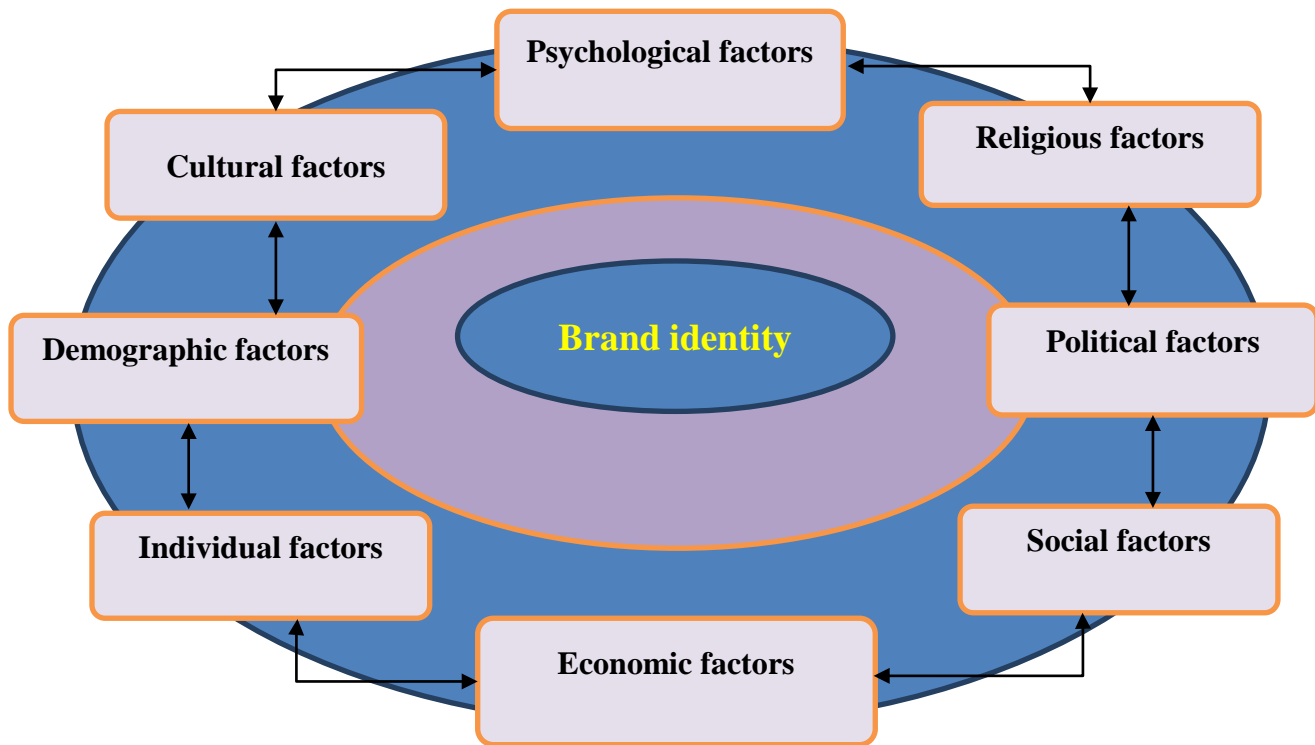
The relationship between PR and marketing lies in their mutual dependence. If marketing is responsible for promoting the company's goods or services to the market, then the function of the PR sphere is to create a favorable reputation that will affect the perception of the company's products. Plus, PR managers stabilize the social sphere, which guarantees the success of marketing communications.

In general, both marketing campaigns and PR moves have a single goal – successful sales and good revenue, and this can only be achieved with joint conscientious work.

PR activity can be generally presented in the form of two directions: studying the opinion of the public and informing the management of the organization about it; creation and

distribution of information that allows the public to understand the policy and activities of this organization.

Today, PR becomes a clearly planned and scientifically based activity of organizations and ceases to be only a reaction to sudden upheavals and shocks.

Source: Prepared by the authors based on [1; 8; 17]

Fig. 3. Factors of branding formation

The most effective principles include the principles used in one of the most promising and successful companies in the USA (IBM) [6]:

1. Deep confidence in shared ethical values (which leads to setting goals that correspond to the approach to the case).
2. Policy of full employment (lifetime employment).
3. Gradual combination of several works.
4. Personal incentives to work.
5. Non-specialized career. The idea of engaging an employee in one or more different activities throughout their career.
6. Personal participation of the employee in decision-making.
7. Unclear control (based on quantitative indicators).
8. Development of culture.
9. Meeting all the needs of employees.
10. Strong (officially declared) belief in individualism (respect for man).
11. Personnel policy that allows you to own the beliefs and principles adopted by the company.
12. A single status for all employees (and the status of the employee is not at all related to his status on the career ladder).
13. Recruitment of highly qualified specialists.
14. Advanced training, especially of senior management.
15. Maximum delegation of authority to employees.
16. Special difficulties regarding the activities of line managers.

17. Encouraging disagreements.

18. Development of horizontal connections.

19. Institutionalization of change: Reorganizations do not allow developing bureaucratic structures to become firmly established.

The PR manager's task is to correctly and in detail formulate in his own reports what was done, what methods were planned, and most importantly, what are your results. During the preparation of this kind of report to the management, there are always many difficulties for the PR specialist. To minimize them, the following steps should be taken [7]:

1. Pre-discuss performance criteria (actively participate in the selection of criteria, as no one but you knows the specifics of public relations).

2. Compile a list of documents that will be in your report.

The PR manager is offered:

1. Analysis of the situation, statistical information.

2. Strategy and plan for its implementation for the n-th time period. There are three main types of strategies: short-term (several days, weeks, months), current (annual), long-term (for several years).

3. List of key groups and communities and PR actions related to them: those that are expected and those that have already been carried out (with the reasons if the actions have not been carried out).

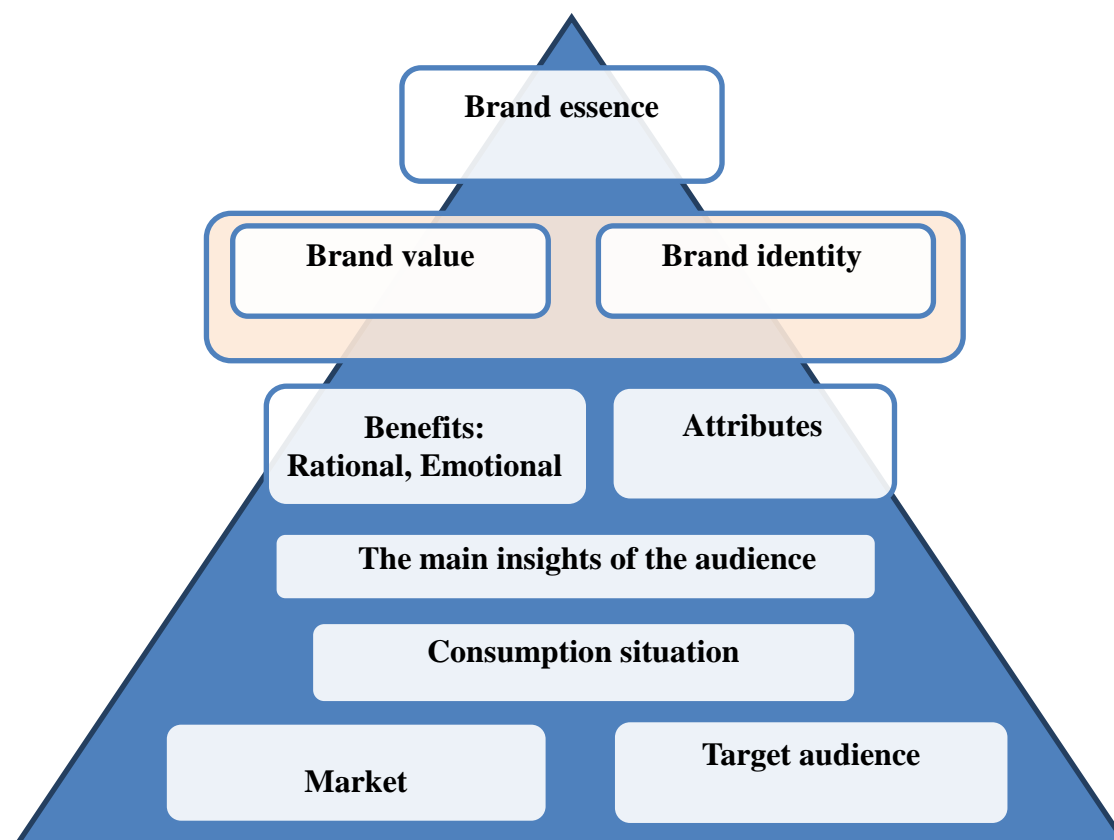
Thus, the formation of the brand of companies (Fig. 4) that work in the hotel, restaurant and tourism spheres will contribute to the attraction of a wider range of consumers by emphasizing and strengthening the unique properties of their services or products, and with the help of skillful and thoughtful use of marketing communication tools, the most important of which are advertising and PR, – increasing sales promotion and increasing sales volumes.

Thus, PR as a management function covers solving a number of tasks:

– prediction, analysis and interpretation of public opinion, relations and issues that may affect the activities and plans of the organization;

– research, organization of implementation and evaluation of the results of implementation of communication action programs to achieve informational public understanding necessary to achieve the goals of the organization;

– planning and implementation of organizational efforts to strengthen the influence on public opinion and its direction for the benefit of society.

Source: Prepared by the authors based on [1; 5; 7; 18]

Fig. 4. The brand pyramid

Conclusions. According to the results of the research, it can be argued that the use of marketing communication tools will contribute to the intensification of the development of enterprises in the hotel, tourism and restaurant industry, and will also help existing and potential consumers navigate the wide variety of services and products in this area, will allow the client to speed up the process of making a purchase decision and will simplify the procedure of choosing one or another service.

If the brand management and PR management tools created and implemented in the activity of the institution have a positive impact on its activities, for example, provide image management thanks to branding management, allow to form and strengthen competitive positions in the market, contribute to strengthening competitiveness and achieving stability of development in a rapidly growing market restaurant and hotel-tourist services. Brand promotion is one of the most important components of marketing communication with existing and potential customers, as this process contributes to the formation in the minds of consumers of certain memories or associations that will ensure the possibility of repeated purchases of services or products and their consumption.

Further research may in the future include the analysis of specific features of the formation and creation of the concept of regional brands as one of the means of increasing the tourist attractiveness of territories and regions.

1. Borshch Viktoriia, Klimenko Viktoriia. Brand management of a modern organization as a factor of competitiveness. *Economics. Finances. Law*. 2020. № 4(1). P.10-13. 10.37634/efp.2020.4(1).2 (дата звернення: 05.03.2024).
2. Davis S. *Building the Brand Driven Business: Operationalize Your Brand to Drive Profitable Growth*. San Francisco: Jossey-Bass, 2009. URL: <https://archive.org/details/buildingbranddri0000davi> (дата звернення: 05.03.2024).

3. Humeniuk V., Kaziuka N., Malaniuk T., Vivsiuk I., Betlej A. International Hotel and Tourism Business: Anti-Crisis Management Aspects. *Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice*. 2022 № 1 (42). 493-501. DOI: 10.55643/fcactp.1.42.2022.3738. (дата звернення: 05.03.2024).
4. Humeniuk, V., Kaziuka, N., Sheketa, Y. Socio-Demographic Factors influencing the Sustainable Development of Carpathian Euroregion: Case of Tourism Development. *Grassroots Journal of Natural Resources*. 2021. № 4(1). P.106-122. Doi: <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.040108>. (дата звернення: 05.03.2024).
5. Kaziuka N. Risk Management and Economic Security of Tourist Enterprises. // Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: Мат. X Всеукраїн. наук.-практ. конф. (25–27 травня 2023 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет. Львів: Укр. акад. друкарства, 2023. С. 9-11.
6. Official website of the IBM company. URL: <https://www.ibm.com/investor/governance/senior-leadership>. (дата звернення: 05.03.2024).
7. Pidhurska Viktoriia. Бренд-менеджмент: визначення сутності та місця в системі пов'язаних категорій. *Business Inform*. 2021. № 7. 242-247. 10.32983/2222-4459-2021-7-242-247 (дата звернення: 05.03.2024).
8. Головащенко А. В. Еволюціонування концепцій бренд-менеджменту. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 5. Т. 2. Р. 163-166.
9. Гуменюк В., Казюка Н., Шекета Є., Семирга Л. Інформаційні технології як засіб модернізації туроперейтингу й інноваційного розвитку готельно-ресторанної справи. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 81. № 2. С. 106-114. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.02.106.
10. Казюка Н. П. Антикризовий маркетинг у туристичному бізнесі в умовах пандемії коронавірусу. *Економічна теорія та право: зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін. Харків: Право*. 2021. № 1 (44). С. 103-117.
11. Казюка Н. П. Особливості маркетингу у сфері готельно-туристичного бізнесу. Інноваційний розвиток готельно-ресторанного господарства та харчових виробництв : матеріали II Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. Прага : Oktan Print s.r.o., 2021. С. 301-302.
12. Казюка Н. П. Реінжиніринг бізнес-процесів туристичних підприємств. Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні : зб. матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування новітньої парадигми управління публічними та приватними фінансами в Україні», м. Херсон, 10 грудня 2020 р. Херсон : ХНТУ, 2020. С. 297-299.
13. Казюка Н. П. Специфіка стратегічного менеджменту туристичного підприємства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. Вип 16. Т.2. С. 246-253.
14. Казюка Н. П., Гуменюк В. В., Семирга Л. І., Белан О. В. Міжнародні інформаційні технології та їх роль в підвищенні ефективності організації готельно-ресторанної справи. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал*. 2023. Випуск 19. Т.2. С. 29-41. doi: 10.15330/apred.2.19.29-41.
15. Казюка Н. П., Надкерничний А. Р. Застосування маркетингових технологій в готельному бізнесі. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 08 груд. 2022 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2022. С. 224-225.
16. Казюка Н. Формування бізнес-стратегії розвитку підприємницьких структур в сучасних умовах. Формування стратегії соціально економічного розвитку підприємницьких структур в Україні: Мат. VII Всеукраїн. наук.-практ. конф. (25–27 листоп. 2021 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол.: Є. М. Палига, Л. П. Стеців, С. М. Шинкар та ін. Львів: Укр. акад. друкарства, 2021. С. 42-43. URL: https://drive.google.com/drive/folders/19ks-eLlId6NLIeN2cdPKHV2jReBg_UPm. (дата звернення: 05.03.2024).
17. Маковецька Н. В., Бортников Є. Г. Бренд- і PR-менеджмент підприємств туристичного та готельно-ресторанного бізнесу: теоретичні аспекти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2021. Випуск 3 (149). С. 16-19.
18. Летуновська Н. С., Люльов О. В. Маркетинг у туризмі : підручник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 270 с.
19. Паньків Н. Іміджологія та PR у туризмі : навч.-метод. посібник. Львів : Львів ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 120 с.
20. Смирнов І. Г., Любіцева О. О. Маркетинг сталого туризму : навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 256 с.
21. Смірнова К. В. PR менеджмент: конспект лекцій. Одеса, ОДЕКУ, 2021. 192 с.
22. Цвілій С. М., Кукліна Т. С., Зайцева В. М. Маркетинг в туризмі : навчальний посібник. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 260 с.
23. Шекета Є. Ю., Казюка Н. П. Ефективний менеджмент сфери туризму як запорука сталого економічного розвитку об'єднаних територіальних громад Прикарпаття. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17. Т. 2. С. 189-195. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.17.189-195>.

References

1. Borshch, V., and V. Klimenko. "Brand management of a modern organization as a factor of competitiveness." *Economics. Finances. Law*, no. 4 (1), 2020, pp. 10-13, [https://doi.org/10.37634/efp.2020.4\(1\).2](https://doi.org/10.37634/efp.2020.4(1).2). Accessed 05 March 2024.

2. Davis, S. "Building the Brand Driven Business: Operationalize Your Brand to Drive Profitable Growth. San Francisco: Jossey-Bass", 2009. Archive, archive.org/details/buildingbranddri0000davi. Accessed 05 March 2024.
3. Humeniuk, V., Kaziuka, N., Malaniuk, T., Vivsiuk, I., and A.Betlej. "International Hotel and Tourism Business: Anti-Crisis Management Aspects." *Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice*, no. 1(42), 2022, pp. 493-501, DOI: 10.55643/fcaptop.1.42.2022.3738. Accessed 05 March 2024.
4. Humeniuk, V., Kaziuka, N. and Y.Sheketa. "Socio-Demographic Factors influencing the Sustainable Development of Carpathian Euroregion: Case of Tourism Development." *Grassroots Journal of Natural Resources*, no. 4(1), 2021, pp. 106-122, <https://doi.org/10.33002/nr2581.6853.040108>. Accessed 05 March 2024.
5. Kaziuka, N. "Risk Management and Economic Security of Tourist Enterprises." *Economic security of the state and business entities in Ukraine: problems and ways to solve them: Mat. X All-Ukrainian. science and practice conf. (May 25–27, 2023, Lviv)*. Lviv, Ukr. Acad. printing house, 2023, pp. 9-11.
6. Official website of the IBM company, www.ibm.com/investor/governance/senior-leadership. Accessed 05 March 2024.
7. Pidhurska, V. "Brand management: defining the essence and place in a system of related categories." *Business Inform*, no. 7, 2021, pp. 242-247, <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-7-242-247>. Accessed 05 March 2024.
8. Golovashchenko, A. V. "Evolution of brand management concepts." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, vol. 2, no. 5, 2014, pp. 163-166.
9. Gumenyuk, V., Kazyuka, N., Sheketa, E., and L.Semirga. "Information technologies as a means of modernization of tour operating and innovative development of the hotel and restaurant business." *Galician Economic Bulletin*, vol. 81, no. 2, 2023, pp. 106-114, https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.02.106/
10. Kazyuka, N. P. "Anti-crisis marketing in the tourist business in the conditions of the coronavirus pandemic". *Economic theory and law: collection of scientific works*, no. 1 (44), 2021, pp. 103-117.
11. Kazyuka, N. P. "Marketing features in the field of hotel and tourist business." *Innovative development of the hotel and restaurant industry and food production: materials of the II International Science and Practice. Internet Conf. Prague, Oktan Print s.r.o., 2021*, pp. 301-302.
12. Kazyuka, N. P. "Reengineering of business processes of tourist enterprises". *Formation of the newest paradigm of public and private finance management in Ukraine: coll. materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Formation of the Newest Paradigm of Public and Private Finance Management in Ukraine"*, Kherson, December 10, 2020. Kherson, KhNTU, 2020, pp. 297-299.
13. Kazyuka, N. P. "The specifics of strategic management of a tourist enterprise." *The actual problems of regional economy development. Ivano-Frankivsk: Publishing House of Vasyl Stefanyk Pre-Carpathian National University*, vol. 2, issue 16, 2020, pp. 246-253.
14. Kazyuka, N. P., Gumenyuk, V. V., Semirga, L. I., and O. V. Belan. "International information technologies and their role in increasing the efficiency of the organization of the hotel and restaurant business." *Actual problems of the development of the economy of the region: a Scientific Journal*, vol. 2, issue 19, 2023, pp. 29-41, doi: 10.15330/apred.2.19.29-41.
15. Kazyuka, N. P., and A. R.Nadkernychnyi. "Application of marketing technologies in the hotel business." *Business, innovations, management: problems and prospects: coll. theses add. III International science and practice Conference, Kyiv, December 8. 2022*. Kyiv, KPI named after Igor Sikorskyi, Polytechnic Publishing House, 2022, pp. 224-225.
16. Kazyuka, N. "Formation of a business strategy for the development of entrepreneurial structures in modern conditions". *Formation of the strategy of socio-economic development of entrepreneurial structures in Ukraine: Mat. VII All-Ukrainian. science and practice conf. (November 25–27, 2021, Lviv)*. Lviv, Ukr. Acad. printing house, 2021, pp. 42-43, drive.google.com/drive/folders/19ks-eLld6NLIeN2cdPKHV2jReBg_UPm. Accessed 05 March 2024.
17. Makovetska, N. V. and E. G. Bortnikov. "Brand- and RR-management of tourism and hotel-restaurant business enterprises: theoretical aspects." *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine: collection of scientific works*, no. 3 (149), 2021, pp. 16-19.
18. Letunovska, N. E., and O. V. Lyulov. *Marketing in tourism: textbook*. Sumy, Sumy State University, 2020.
19. Pankiv, N. *Imageology and PR in tourism: educational method. manual*. Lviv, Lviv Ivan Franko National University, 2017.
20. Smirnov, I. G., and O. O. Lyubitseva. *Marketing of sustainable tourism: training. manual*. Kyiv, Lira-K Publishing House, 2019.
21. Smirnova, K. V. *PR management: lecture notes*. Odesa, ODEKU, 2021.
22. Tsviliy, S. M., Kuklina, T. S., and V. M. Zaitseva. *Marketing in tourism: study guide*. Zaporizhzhia, NU "Zaporizhzhia Polytechnic", 2022.

23. Sheketa, E.Yu., and N.P. Kazyuka. "Effective management of the tourism sphere as a guarantee of sustainable economic development of the united territorial communities of Prykarpattia." *The actual problems of regional economy development*, no. 17, vol. 2, 2021, pp. 189-195, <https://doi.org/10.15330/apred.2.17.189-195>.

УДК 330.341

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.213-222>

Квасній З. В.¹, Гонак І. М.², Пецух А. О.³

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ В ЕКОНОМІЦІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЛЬВІВЩИНИ

¹ Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
кафедра менеджменту організацій, економіки та
підприємництва,
вул. В.Івасюка, 21, м. Трускавець,
82200, Україна,
тел.: 0981276497,
e-mail: zenovii_kvasnii@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9124-1579>

² Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
кафедра менеджменту, економіки та туризму,
вул. Гетьмана Мазепи, 29, м. Львів,
79000, Україна,
тел.: 0967423721,
e-mail: pampuchka@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0556-6364>

³ ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
аспірантура,
вул. Фрометівська, 2, м. Київ,
03039, Україна,
тел.: 0967423721,
e-mail: andreywp1258@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9803-3327>

Анотація. Мета статті полягає у дослідженні особливостей туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад Львівщини в умовах воєнного стану в Україні. В даній статті досліджено Львівщину як один з найбільш привабливих регіонів для туризму в Україні. Обґрунтовано цінність історико-культурних туристичних ресурсів Львівщини, які привертають увагу відвідувачів. Здійснено групування туристично-рекреаційної діяльності на Львівщині за основними категоріями, що надають широкий спектр можливостей для туристів у Львівській області, незалежно від їхніх інтересів та вподобань. Досліджено і описано інфраструктуру громад Львівщини, яка відіграє важливу роль у розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону, створюючи комфортні умови для туристів і рекреантів та сприяють зростанню їх потоку. Виокремлено основні складові інфраструктури, які впливають на туристично-рекреаційний сектор Львівщини. Акцентована увага на наявності на Львівщині розвинутої інфраструктури територіальних громад, що є ключовим фактором, який сприяє зростанню туристичного руху в регіоні, створюючи комфортні умови для відвідувачів і сприяючи розвитку туристичної індустрії.

Підкреслено, що інтенсивний розвиток туризму на Львівщині можливий за умови вирішення наявних проблем органами місцевого самоврядування. Обґрунтовано важливість застосування принципів сталого використання природних ресурсів у туристично-рекреаційній діяльності Львівщини і наведено їх значення. Обґрунтовано негативний вплив війни на туристично-рекреаційну сферу територіальних громад Львівщини. Доведено серйозний вплив війни на туристично-рекреаційну сферу територіальних громад Львівщини, що веде до великої кількості негативних наслідків для розвитку туризму та місцевої економіки. В статті запропоновано перспективні напрями для розвитку туризму в різних територіальних громадах Львівщини. У статті досліджено особливості туризму та рекреації в економіці територіальних громад Львівщини. Розглянуто вплив туристичної галузі на соціально-економічний розвиток регіону, а також ресурси та стратегії, які можуть бути використані для максимізації її потенціалу.

Ключові слова: туризм, територіальні громади Львівщини, туристично-рекреаційна сфера, історико-культурні туристичні ресурси, негативний вплив війни.

Kvasnii Z. V.¹, Gonak I. M.², Petsukh A. O.³

FEATURES OF THE TOURISM AND RECREATION SPHERE IN THE ECONOMY OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF LVIV REGION

¹Precarpathian Institute named after Mykhailo Hrushevsky "MAUP", Interregional Academy of Personnel Management, department of management of organizations, economy and entrepreneurship, V. Ivasyuka str., 21, Truskavets, 82200, Ukraine, tel.: 0981276497, e-mail: zenovii_kvasnii@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9124-1579>

²Lviv Institute of Interregional Academy of Personnel Management, Interregional Academy of Personnel Management, department of management, economics and tourism, Hetman Mazepa str., 29, Lviv, 79000, Ukraine, tel.: 0967423721, e-mail: pampuchka@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0556-6364>

³Interregional Academy of Personnel Management, graduate school, Frometivska str., 2, Kyiv, 03039, Ukraine, tel.: 0967423721, e-mail: andreywp1258@gmail.com ORCID: 0009-0007-9803-3327

Abstract: The purpose of the article is to explore the peculiarities of the tourism and recreational sphere in the economy of territorial communities of Lviv region in the conditions of martial law in Ukraine. This article examines Lviv region as one of the most attractive regions for tourism in Ukraine. The value of historical and cultural tourist resources of Lviv region, which attract visitors' attention, is substantiated. The article groups the tourism and recreational

activities in Lviv region into main categories, providing a wide range of opportunities for tourists in the Lviv region, regardless of their interests and preferences. The infrastructure of Lviv region, which plays an important role in the development of the tourism and recreational potential of the region, creating comfortable conditions for tourists and holidaymakers and contributing to the growth of their flow, is investigated and described. The main components of the infrastructure influencing the tourism and recreational sector of Lviv region are identified. Special attention is paid to the presence of developed infrastructure of territorial communities in Lviv region, which is a key factor contributing to the growth of tourist traffic in the region, creating comfortable conditions for visitors and promoting the development of the tourism industry. It is emphasized that intensive development of tourism in Lviv region is possible provided that the existing problems are addressed by local authorities. The importance of applying the principles of sustainable use of natural resources in tourism and recreational activities in Lviv region is substantiated and their significance is outlined. The negative impact of the war on the tourism and recreational sphere of territorial communities of Lviv region is justified. The serious impact of the war on the tourism and recreational sphere of territorial communities of Lviv region, leading to a large number of negative consequences for the development of tourism and the local economy, is proven. The article proposes prospective directions for the development of tourism in various territorial communities of Lviv region. The article explores the peculiarities of tourism and recreation in the economy of territorial communities of Lviv region. It discusses the impact of the tourism industry on the socio-economic development of the region, as well as the resources and strategies that can be used to maximize its potential.

Keywords: tourism, territorial communities of Lviv region, tourism-recreational sphere, historical-cultural tourist resources, negative impact of war.

Вступ. Туризм є важливою галуззю для економіки територіальних громад Львівщини. Розміщення у самому серці Західної України та його багата культурна спадщина зробили регіон привабливим для подорожуючих з усього світу. Однак, для ефективного розвитку туристично-рекреаційної сфери необхідно розуміти особливості та потенціал цієї галузі в контексті економіки місцевих громад. У зв'язку зі змінами в економічному та політичному середовищі, спричиненими війною, туристична індустрія стикається з новими викликами та можливостями. Розуміння цих факторів дозволить розробити стратегії та заходи для забезпечення стабільного розвитку туризму на Львівщині.

Закон України «Про туризм» [1] регулює правові, організаційні та соціальні основи діяльності у сфері туризму, визначає основні принципи державної політики в цій галузі та спрямований на створення сприятливих умов для розвитку туризму в Україні. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 168-р від 16.03.2017 р. затверджено Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року, спрямовану на створення сприятливих умов для розвитку туристичної галузі в Україні [2]. Стратегія визначає основні напрями розвитку туризму, включаючи модернізацію інфраструктури, підвищення якості туристичних послуг, розвиток внутрішнього туризму та міжнародне співробітництво в контексті розвитку місцевих громад і туристичної інфраструктури [3]. Наукові напрацювання українських та зарубіжних дослідників, таких як А.Алієвої [4], Н.Борецької, О. Крапівіної [5], П.Жук [6], О.Коркуни [7], Р.Грицька [8], Л. Квасній [8; 9; 10], Ю.Шульжика [8], О.Правдивець, О. Щербан, Р.Білик [9], О.Моравської, Л.Малик [10], Н.Лейпер [11] та інших присвячені аналізу теоретичних аспектів та практичних шляхів розвитку регіональних та місцевих громад, включаючи і розвиток туристично-рекреаційної сфери. Дослідження Алієвої А.Ю. [4] присвячені сучасним бізнес-моделям розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні. У своїх дослідженнях П.Жук наголошує що «проблематика розвитку туристично-рекреаційної сфери країн і регіонів привертає значну увагу науковців та управлінців-практиків. Туризм і рекреація стали

загальноприйнятими цілями чи не всіх регіональних і місцевих стратегій територіального розвитку» [6]. Коркуна О. І. акцентує увагу на потенціалі туристично-рекреаційної сфери у розвитку економіки територіальних громад України і на прикладі Львівщини [7]. Війна в Україні значно вплинула на всі сфери життя, включаючи туристично-рекреаційну галузь, яка відіграє важливу роль у розвитку економіки територіальних громад. Військові дії, руйнування інфраструктури, небезпека для життя та здоров'я громадян, а також масове переміщення населення призвели до серйозних втрат для цієї сфери. Викладене вище додає актуальності і підкреслює необхідність проведення дослідження туристично-рекреаційної сфери в територіальних громадах Львівщини, як унікального в туристичному плані регіону України в нинішніх умовах війни.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад Львівщини в умовах воєнного стану в Україні. Нинішня ситуація в Україні показує, що військові конфлікти вкрай негативно впливають на туристично-рекреаційну сферу і на економіку територіальних громад. Тому вважаємо, що дослідження особливостей туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад Львівщини в нинішніх умовах є особливо актуальним.

Результати. Львівщина є одним з найбільш привабливих регіонів для туризму в Україні. Це величезна частина країни з багатою історією, культурою та природною красою, яка привертає тисячі туристів кожного року. Львівщина є популярною для туристів. Львів та його околиці належать до найбільш збережених історичних областей в Україні. Старе місто Львова включене до списку Світової спадщини ЮНЕСКО і вражає своєю архітектурою, вуличними кав'ярнями та міськими легендами.

Львівщина є одним з найбільш привабливих регіонів для туризму в Україні, завдяки своєму багатому історичному та культурному спадку. Тут знаходиться багато цікавих місць, які пропонують різноманітні історико-культурні туристичні ресурси для відвідувачів.

Львівський історичний центр є Світовою спадщиною ЮНЕСКО. Він славиться своїми вузькими вуличками, старовинними будівлями, церквами та пам'ятниками архітектури різних епох. Тут можна відвідати Ратушу, Арсенал, Костел Святого Юра, Латинський собор та багато інших історичних місць.

Львів є центром культурного життя, де постійно відбуваються різноманітні фестивалі, концерти, театральні вистави та інші культурні події, що привертають туристів з усього світу:

- Старе місто Львова;
- Замки і фортеці;
- Церкви та монастирі;
- Етнографічні музеї та села;
- Пам'ятки історії та археології;
- Фольклорні фестивалі та події;
- Гуцульський регіон;
- Природні заповідники та парки;
- Історичні містечка та села;
- Гастрономічні тури;
- Природні красоти;
- Доступність та зручність.

На Львівщині є багато старовинних замків і фортець, які пропонують унікальні туристичні можливості. До найвідоміших належать Олеський замок, Підгорецька фортеця, Золочівський замок та інші.

Львівщина відома своїми вражаючими церквами та монастирями різних конфесій. Наприклад, Свято-Юріївська церква во Львові, Львівська Бернардинська церква, Свято-Троїцький собор у Львові та багато інших.

Львівщина славиться також своїми етнографічними музеями та селами, де можна познайомитися з українською культурою, традиціями та звичаями. До таких місць можна віднести Скансен в Олеську та село Крихівці.

Львівщина має багату історію, про що свідчать різноманітні археологічні пам'ятки. Наприклад, археологічний заповідник Тарновське городище, де можна побачити сліди стародавнього поселення.

На Львівщині часто проводяться фольклорні фестивалі, ярмарки та інші культурні події, які пропонують унікальні можливості для знайомства з українською народною культурою.

Львівщина має зв'язки з гуцульською культурою, особливо у східних районах, де можна зустріти традиційні гуцульські селища та звичаї. Тут можна відвідати музеї, присвячені гуцульському життю, а також брати участь у фольклорних заходах та майстер-класах з виготовлення народних ремесел.

Львівщина багата на природні красоти та унікальну флору і фауну. Природні заповідники, такі як Карпатський біосферний заповідник, та національні парки, такі як Сколівські Бескиди, пропонують чудові можливості для екологічного туризму та активного відпочинку на природі.

Поза Львовом у Львівщині є безліч чарівних історичних містечок та сіл, які зберегли свій старовинний колорит і архітектурну спадщину. Сюди входять містечка Золочів, Перемишляни, Червоноград та інші.

Львівщина відома своєю смачною кухнею, яка поєднує в собі елементи української, польської, єврейської та австрійської культур. Тут можна скуштувати різноманітні страви та страви з місцевих продуктів на ринках, ресторанах та кав'ярнях. Від вишуканих ресторанів до затишних кав'ярень та традиційних українських кухонь, місто пропонує безліч можливостей для гастрономічних вражень.

Поза Львовом, Львівщина має чудову природу, особливо в Карпатах. Гірські масиви, водоспади, озера та заповідники роблять регіон привабливим для природолюбів.

Львів є важливим транспортним вузлом, що полегшує доступ до регіону. Міжнародний аеропорт, залізничні та автобусні зв'язки забезпечують зручність для туристів.

Це лише окремі з історико-культурних туристичних ресурсів Львівщини, які привертають увагу відвідувачів. Кожен з них має свій неповторний характер та пропонує відмінні можливості для вивчення та насолоди культурою і історією цього чудового регіону.

Групування туристично-рекреаційної діяльності на Львівщині можна здійснити за кількома основними категоріями:

1. Культурно-історичні маршрути:

Екскурсії до історичних пам'яток Львова, таких як Львівський замок, Площа Ринок, Архітектурно-етнографічний заповідник "Шевченківська гавань", Львівська оперна театр та інші.

2. Подорожі до історичних міст і селищ Львівщини, таких як Жовква, Кам'янець-Подільський, Перемишль, Броди та інші.

3. Природні маршрути:

Відвідування природних заповідників і парків, зокрема Карпатський біосферний заповідник, Національний природний парк "Сколівські Бескиди", Природний парк "Святі Гори" та інші.

4. Еко-туризм: піші прогулянки, велосипедні маршрути, водні прогулянки тощо в природних місцях Львівщини.

5. Кулінарні маршрути:

Дегустація національних страв та напоїв у традиційних ресторанах та кафе Львова та околиць.

Майстер-класи з приготування страв традиційної української кухні.

6. Активний відпочинок:

Гірські лижні курорти і туристичні бази в Карпатах для зимових видів спорту.

Рафтинг, каякінг, парапланеризм, альпінізм та інші види екстремальних видів спорту в горах.

7. Релігійні паломництва:

Відвідування монастирів, церков і синагог Львівщини, таких як Львівська катедра Святого Юра, Почаївська Лавра, Синагога "Золота Роза" та інші.

Ці категорії надають широкий спектр можливостей для туристів у Львівській області, незалежно від їхніх інтересів та вподобань.

Інфраструктура громад Львівщини відіграє важливу роль у розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону. Це включає в себе різноманітні види інфраструктури, які створюють комфортні умови для туристів і рекреантів та сприяють зростанню їх потоку.

Основні складові інфраструктури, які впливають на туристично-рекреаційний сектор Львівщини:

- Готелі та гостьові будинки, ресторани та кафе;
- Транспортна доступність;
- Туристичні інформаційні центри;
- Розваги та рекреація.

- Розвинута мережа готелів, гостьових будинків та інших місць для проживання є важливою частиною інфраструктури для туристів. Вони пропонують різні варіанти проживання, включаючи розкішні готелі в центрі міста, затишні гостьові будинки в сільській місцевості та альтернативні варіанти, такі як апартаменти та хостели.

Розвинута ресторанна і кав'ярняна інфраструктура надає можливість туристам насолоджуватися місцевою кухнею та культурою. Ресторани різних кухонь, кафе з традиційними стравами та модерні кафе пропонують широкий вибір для гостей. Зручний доступ до Львівщини забезпечується мережею автомобільних доріг, залізницею та авіатранспортом. Розвинута система громадського транспорту у місті Львові та околицях полегшує переміщення туристів.

Важливим є застосування принципів сталого використання природних ресурсів у туристично-рекреаційній діяльності Львівщини (таблиця 1).

Таблиця 1

Застосування принципів сталого використання природних ресурсів у туристично-рекреаційній діяльності Львівщини

Table 1

Application of the principles of sustainable use of natural resources in tourism and recreation activities of Lviv Oblast

Принцип сталого використання природних ресурсів	Застосування в туристично-рекреаційній діяльності на Львівщині
Охорона природних ландшафтів та біорізноманіття	1. Збереження та реставрація екосистем у природних заповідниках та парках. 2. Розробка маршрутів, які мінімізують вплив на довкілля.
Ефективне використання водних ресурсів	1. Використання екологічно чистих технологій очищення стічних вод у туристичних комплексах. 2. Запровадження систем збереження води та відновлення водних ресурсів.
Збереження та відновлення лісових ресурсів	1. Проведення лісових насаджень та відновлення лісового покриву на територіях туристичних об'єктів. 2. Раціональне використання деревини та лісових продуктів.

Принцип сталого використання природних ресурсів	Застосування в туристично-рекреаційній діяльності на Львівщині
Збереження різноманітності та відновлення ґрунтів	1. Застосування методів органічного сільськогосподарського виробництва на туристичних фермах. 2. Впровадження заходів ерозійного захисту та відновлення ґрунтів.
Мінімізація викидів та відходів	1. Використання відновлювальних джерел енергії та впровадження енергоефективних технологій у готельному та гастрономічному бізнесі. 2. Популяризація сортування відходів та переробки у туристичних закладах.
Забезпечення доступності та рівноправності у доступі до природних ресурсів	1. Розробка інфраструктури для людей з обмеженими можливостями у природних парках та на туристичних маршрутах. 2. Забезпечення доступу до природних об'єктів для всіх категорій населення, з урахуванням їх потреб

Джерело: розробка автора

Присутність туристичних інформаційних центрів у місті Львові та інших туристичних точках Львівщини допомагає туристам отримати необхідну інформацію про місцеві пам'ятки, події та інші туристичні послуги. Інфраструктура для розваг та рекреації, така як парки, атракціони, спортивні майданчики та туристичні маршрути, створює можливості для активного відпочинку та розваг для туристів усіх вікових груп.

Практика показує непорушні взаємозв'язки між воєнними конфліктами та економічними процесами в туристичній галузі, їх складність та багатогранність. Війна в Україні призвела до зниження туристичного попиту, руйнування інфраструктури, втрати робочих місць і зниження податкових надходжень. Водночас, постконфліктне відновлення відкриває можливості для розвитку нових напрямків туризму, залучення міжнародної допомоги та підвищення соціальної згуртованості.

Військові конфлікти порушують безпеку на території, що часто відлякує туристів від відвідування регіону. Небезпека терористичних актів, вибухів, нападів та інших подій часто призводить до відмови від туристичних поїздок.

Військові конфлікти також відлякують інвесторів від вкладення коштів у туристичний бізнес на Львівщині. Це може призвести до зменшення розвитку інфраструктури, якості послуг та зниження привабливості регіону для туристів. Військові конфлікти сприяють формуванню негативного бачення Львівщини як туристичного напрямку, що впливає на імідж регіону та віддаляє туристів.

**Вплив війни на туристично-рекреаційну сферу територіальних громад
Львівщини**

Table 2

**The impact of the war on the tourism and recreation sphere of territorial communities
of Lviv Region**

Аспект впливу війни	Послідовності в туристично-рекреаційній сфері територіальних громад Львівщини
Знищення туристичних об'єктів та інфраструктури	Руйнування архітектурних пам'яток, готелів, ресторанів, музеїв тощо, що може суттєво позначитися на привабливості території для туристів. Втрата історичних цінностей та зруйнування природних ландшафтів.
Зменшення потенціалу для туризму	Загроза безпеці та небезпечні зони, обмеження доступу до деяких територій, відсутність інфраструктури та послуг у зоні конфлікту, що призводить до зменшення потоку туристів та втрати потенціалу розвитку туристичної галузі.
Зсув у сприйнятті Львівщини та її імідж	Міжнародна негативна публічність та образ країни, що може вплинути на міжнародні туристичні потоки. Втрата репутації як безпечного та привабливого туристичного напрямку.
Економічні втрати	Зменшення доходів місцевого населення, зменшення робочих місць у туристичних галузях, припинення інвестицій та розвитку нових туристичних проектів.
Втрата культурної спадщини	Знищення та пошкодження історичних та культурних пам'яток, втрата традицій, звичаїв та ідентичності місцевого населення, що знижує привабливість регіону для туристів та може призвести до втрати унікальності та розмаїття регіону.
Психологічні наслідки	Стрес, тривога та втрата віри у майбутнє, що може призвести до зменшення туристичного попиту та активності місцевого населення у туристичній галузі.

Джерело: розробка автора

Отже, війна може серйозно підірвати туристично-рекреаційну сферу територіальних громад Львівщини, і залежно від конкретних обставин можуть бути різноманітні наслідки. Вважаємо, що ефективне управління, стратегічне планування та міжнародна співпраця можуть стати ключовими факторами для успішного відновлення туристично-рекреаційної сфери в умовах війни та після воєнних конфліктів.

Перспективні можливості для розвитку туризму:

- Інфраструктурні покращення: Органи місцевого самоврядування можуть інвестувати у поліпшення туристичної інфраструктури, включаючи ремонт доріг, розвиток громадського транспорту, будівництво нових готелів та ресторанів.

- Просування туристичних маршрутів: Органи місцевого самоврядування можуть активно просувати туристичні маршрути, історичні та культурні пам'ятки, а також природні ландшафти, які є унікальними для регіону.

- Розвиток туристичних послуг: Заохочення приватного сектору до розвитку нових туристичних послуг, таких як екскурсії, туристичні агентства, гідів та місцеві рекреаційні підприємства.

- Створення кластерів туризму: Організація спільних зусиль з іншими громадами та підприємствами для створення туристичних кластерів, що сприяють співпраці та розвитку туристичної індустрії.

- Екологічно сталий туризм: Звернення уваги на екологічні питання та розвиток екологічно сталого туризму, що дозволить зберегти природні ресурси регіону та повернути екологічно свідомих туристів.

- Підтримка місцевої культури та ремесел: Збереження та підтримка місцевої культури, традицій, ремесел та мистецтва, що сприяє створенню унікального туристичного продукту та стимулює розвиток місцевої економіки.

- Інтеграція з міжнародними ринками: Активне використання маркетингових стратегій та просування Львівщини як туристичного напрямку на міжнародному рівні, що приверне більше іноземних туристів.

Дослідження впливу війни на туристично-рекреаційну сферу доповнює існуючі теоретичні моделі та концепції, пов'язані з економічним розвитком територіальних громад в умовах кризових ситуацій. Розкриття взаємозв'язків між воєнними конфліктами та економічними процесами у туристичній галузі дозволяє краще розуміти, як зовнішні фактори впливають на внутрішні економічні структури регіону. Отримані результати можуть бути використані місцевими органами влади для розробки та впровадження ефективних стратегій відновлення туристично-рекреаційної інфраструктури Львівщини. Практичні рекомендації щодо залучення інвестицій та підтримки місцевого бізнесу в туристичному секторі допоможуть підвищити економічну стійкість громад в плані відновлення та розвитку.

Висновки. Умови війни створюють значні виклики для розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці України і територіальних громад Львівщини, зокрема. Проте попри всі складнощі умов воєнного стану в Україні особливості історико-культурного туризму Львівщини сприяють розширенню мозаїки туристичних ресурсів регіону та пропонують відвідувачам цінний досвід вивчення і насолоди унікальними атрибутами Львівщини. Загалом, Львівщина пропонує унікальний мікс історії, культури, гастрономії та природних красот, що робить її одним із найбажаніших напрямків для туристів в Україні. Вважаємо що врахування результатів дослідження органами місцевого самоврядування сприятиме зростанню туристичного руху на Львівщині та забезпечить сталий та стабільний розвиток туризму в регіоні.

1. Закон України «Про туризм» № 324/95 від 16 жовтня 2020 року. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#> (дата звернення 27.02.2024)
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» № 168-р від 16.03.2017 р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#> (дата звернення 29.02.2024)
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» №157-VIII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 29.02.2024).
4. Алієва А.Ю. Сучасні бізнес-моделі розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. №5(1). С. 228-235. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-1-27>.
5. Борецька Н.П., & Крапівіна Г.О.. Напрями дослідження розвитку туристично-рекреаційної сфери як об'єкта державного управління. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. №3(35). С. 147-154. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-147-154](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-147-154).
6. Жук П. В. Туристично-рекреаційна сфера регіону як об'єкт дослідження конкурентоспроможності. *Регіональна економіка*. 2022. №104 (2). С. 17-24. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-2>.
7. Коркуна О. І. Потенціал туристично-рекреаційної сфери у розвитку економіки територіальних громад України: монографія. Львів: Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, 2020. 278 с.
8. Hrytsko R., Kvasnii L., Shulzhyk Y. Modern approaches to the management of the financial objectives of the territorial community. *Stredoevropsky vestnik Pro vedu a vyzkum*. 2022. №10. URL: http://czvestnic.info/ojs/index.php/cz_ojs/article/view/171 (дата звернення 21.02.2024).
9. Правдивець, О. М., Щербан, О. Я., Білик, Р. Р., Квасній, Л. Г., & Гринаш, Л. П. Економічна безпека підприємств в умовах сучасних викликів: прагматика та вектори зміцнення. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. №8 (1). С. 194-201. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-28>

10. Kvasnii L., Moravska O., Malyk L., Shulzhyk Yu., Orlova O., Scherban O. Scenarios of the development of enterprises of the tourist industry of Ukraine in the conditions of the war and post-war periods. *Financial and credit activity: Problems of theory and practice*. 2023. №2 (49). Pp. 313-325. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.3999>
11. Leiper N. *Tourism Management*. 3d ed. Sidney: Pearson Education Australia, 2004. 326 p

References

1. On Tourism. The Law of Ukraine. No. 324/95, Article October 16, 2020. Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#. Accessed 27 February 2024.
2. On approval of 2026 Tourism and Resorts Development Strategy. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 168-r 2017, Mar 16., Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text. Accessed 29 February 2024.
3. On Voluntary Unification of Territorial Communities. The Law of Ukraine. No. 157-VIII. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua. Accessed 29 February 2024.
4. Alieva, A.Yu. "Modern business models for the development of the tourism and recreation sphere in Ukraine." *Ukrainian Journal of Applied Economics*, no. 5(1), 2020, pp. 228-235, <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-1-27>.
5. Boretska, N.P., & G.O. Krapivina. "Research directions for the development of the tourism and recreation sphere as an object of state administration." *Economic Bulletin of Donbass*, no. 3(35), 2021, pp. 147-154, [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3\(65\)-147-154](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-3(65)-147-154).
6. Zhuk, P. V. "Tourism and recreation sphere of the region as an object of competitiveness research." *Regional economy*, 2022. no. 104 (2), pp. 17-24, <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-2-2>.
7. Korkuna, O. I. *The potential of the tourism and recreation sphere in the development of the economy of territorial communities of Ukraine: monograph*. Lviv, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, 2020.
8. Hrytsko, R., Kvasnii, L., & Y.Shulzhyk. "Modern approaches to the management of the financial objectives of the territorial community." *Středoevropský věstník Pro vědu a výzkum*, no 10, 2022). Publishing house Education and Science, czvestnic.info/ojs/index.php/cz_ojs/article/view/171. Accessed 21 February 2024.
9. Pravdyvets, O.M., Shcherban, O.Ya., Bilyk, R.R., Kvasniy, L.G., & L.P.Hrynash. "Economic security of enterprises under modern challenges: pragmatics and vectors of strengthening." *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, no. 8 (1), 2023, pp.194-201, <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-28>
10. Kvasnii, L., Moravska, O., Malyk, L., Shulzhyk, Yu., Orlova, O., & O.Scherban. "Scenarios of the development of enterprises of the tourist industry of Ukraine in the conditions of the war and post-war periods." *Financial and credit activity: Problems of theory and practice*, no. 2 (49), 2023, pp. 313-325, <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.3999>
11. Leiper, N. *Tourism Management*. Sidney: Pearson Education Australia, 2004.

УДК 338.48

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.222-231>

Лабазевич І. В.¹, Косар Н. С.²

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА РИНОК ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

¹Національний університет «Львівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра маркетингу і логістики,
вул. Степана Бандери, 12, м. Львів,
79000, Україна,
тел.: +380933594786
e-mail: Pona.labazevych.mk.2021@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9309-7814>

²Національний університет «Львівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
Кафедра маркетингу і логістики,
вул. Степана Бандери, 12, м. Львів,
79000, Україна,
тел.: +380982471344

Анотація. Війна в Україні сформувала унікальні виклики для різних секторів економіки, включаючи туризм та готельний бізнес. Метою роботи було дослідження тенденцій розвитку ринку готельних послуг в Україні, вплив на нього війни та сезонності попиту у сучасних умовах. З цією метою було зібрано та проаналізовано вторинну маркетингову інформацію, проведено та проаналізовано результати опитування споживачів, використано метод спостереження. Результати проведеного дослідження дозволили поглибити теоретико-методичні засади щодо використання концепції синхромаркетингу у діяльності готелів, що свідчить про наукову новизну роботи.

Дослідження дозволили встановити, що пропозиція на ринку готельних послуг України під час війни зменшилась, чимало об'єктів не працюють з міркувань безпеки, через брак попиту, з технічних причин чи через пошкодження від обстрілів. Встановлено, що негативними факторами, які вплинули на попит на ринку готельних послуг України, є скорочення чисельності населення України, кількості іноземців, які її відвідують, а на початку війни – і припинення внутрішнього туризму, не приймаючи до уваги вимушених переселенців. З початку повномасштабного вторгнення до сьогодні відбувається перерозподіл ринку готельних послуг України у географічному аспекті. Проте незважаючи на повномасштабну війну, готелі надалі залишаються достатньо привабливими для інвесторів. Окрім війни на досліджуваній готельний ринок, як і раніше, впливає сезонність. Вона є важливим фактором у готельній індустрії, впливаючи на попит, цінову політику та загальну ефективність бізнесу. Відповідно, готелі використовують різні маркетингові стратегії, щоб адаптуватися до сезонних коливань та максимізувати свій дохід. Однією з ключових стратегій є стратегія ціноутворення. Для порівняння впливу сезонності на готельний ринок у Львівській та Закарпатській областях було проведено порівняння цін на готельні послуги у цих регіонах у різні періоди року. Проведене дослідження показало, що у святкові дні зростають ціни на проживання у готелях нерівномірно, найбільше у місцях, пов'язаних з розвитком зеленого туризму. Враховуючи сезонність попиту, крім сезонних знижок та пропозицій, готелі можуть використовувати і інші маркетингові інструменти, зокрема розробляти окремі пропозиції для різних цільових груп клієнтів. Зібрана та проаналізована первинна маркетингова інформація показує, що навіть сьогодні, в умовах війни, існують значні перспективи для подальшого розвитку готельного сектору України. Для власників готелів критично важливо правильно обрати їх місцезосташування, сформувавши цінову політику і надалі зосередитися на цих параметрах при організації своїх маркетингових комунікацій, що дозволить покращити їх конкурентні позиції. Це свідчить про практичну цінність проведеного дослідження.

Ключові слова: ринок готельних послуг України, війна, сезонність попиту, цінова стратегія готелів, зелений туризм, цільові сегменти ринку.

Labazevych I. V.¹, Kosar N. S.²

STUDY OF FACTORS INFLUENCED ON THE MARKET OF HOTEL SERVICES IN MODERN CONDITIONS

¹Lviv Polytechnic National University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Marketing and Logistic,
Stepana Bandery str. 12, Lviv,
79000, Ukraine,
tel.: +380933594786
e-mail: Iona.labazevych.mk.2021@lpnu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-9309-7814>

²Lviv Polytechnic National University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Marketing and Logistic,
Stepana Bandery str. 12, Lviv,
79000, Ukraine,
tel.: +380982471344

Abstract. The war in Ukraine has presented unique challenges for various sectors of the economy, including tourism and the hotel business. The purpose of this study was to investigate the trends in the development of the hotel services market in Ukraine, its impact from the war, and the seasonality of demand in contemporary conditions. To achieve this goal, secondary marketing information was collected and analyzed, consumer survey results were conducted and analyzed, and observation methods were utilized. The results of the study allowed for a deeper understanding of the theoretical and methodological foundations regarding the application of synchro-marketing concepts in hotel operations, indicating the scientific novelty of the work.

The research revealed that the supply in Ukraine's hotel services market decreased during the war, with many establishments closed due to safety concerns, lack of demand, technical issues, or damage from shelling. Negative factors influencing demand for hotel services in Ukraine included a decrease in the population of Ukraine, the number of foreigners visiting, and initially, the cessation of domestic tourism, not considering displaced persons. From the beginning of the full-scale invasion until today, there has been a redistribution of Ukraine's hotel services market geographically. However, despite the full-scale war, hotels continue to remain attractive to investors. In addition to the war, seasonality continues to impact the researched hotel market. It remains a crucial factor in the hotel industry, affecting demand, pricing policies, and overall business effectiveness. Accordingly, hotels employ various marketing strategies to adapt to seasonal fluctuations and maximize revenue. One key strategy is pricing strategy. To compare the impact of seasonality on the hotel market in Lviv and Zakarpattia regions, a comparison of hotel prices in these regions during different periods of the year was conducted. The research showed that prices for accommodation in hotels unevenly increase during holidays, particularly in areas associated with ecotourism development. Considering seasonal demand, hotels can utilize other marketing tools besides seasonal discounts and offers, such as developing tailored offers for different target customer groups. The collected and analyzed primary marketing information demonstrates that even today, amidst war conditions, there are significant prospects for further development of Ukraine's hotel sector. It is critically important for hotel owners to select their locations wisely, formulate pricing policies, and continue to focus on these parameters in organizing their marketing communications to enhance their competitive positions. This underscores the practical value of the conducted research.

Keywords: Ukrainian hotel services market, war, seasonal demand, hotel pricing strategy, ecotourism, target market segments.

Вступ. Сучасний готельний ринок України знаходиться під впливом різних факторів, що ускладнює управління готельним бізнесом. Зважаючи на те, що туризм є важливою галуззю для економіки країни, дослідження того, як готельний сектор адаптується до умов війни та які фактори впливають на його функціонування сьогодні, є вельми актуальними. В умовах війни, як і у довоєнний період, сезонність також залишається впливовим фактором на функціонування готелів.

Слід відзначити, що ринок готельних послуг України досліджувала низка науковців. Ніколюк О.В., Савченко Т.В., Нікітчина Т. І. [10] проаналізували тенденції розвитку готельно-ресторанного бізнесу України у довоєнний період, обґрунтували пропозиції щодо забезпечення подальшого розвитку підприємств гостинності, їх стратегій. Безручко Л., Білоус С., Філь М. [1] проаналізували напрями негативного впливу війни у 2022 р. на готельне господарство України, розробили пропозиції щодо його подальшого розвитку в умовах воєнного стану. Даниленко-Кульчицька В. А. [5] також досліджувала зміни у веденні діяльності компаній, що функціонують на готельно-ресторанному ринку в умовах війни, обґрунтували доцільність їх орієнтації на використання принципів системності та гнучкості. Гайда Ю.І., Новак Ю.Р. [3] проаналізували вплив сезонності попиту на готелі, обґрунтували доцільність використання моделі аналізу часових рядів при прогнозуванні їх діяльності. Проте, слід зауважити, що питання розвитку готельного бізнесу в Україні в сучасних умовах, зокрема в пост епідемічному та воєнному контекстах в умовах часткової адаптації готелів до складних умов їх діяльності, залишаються не повністю дослідженими.

Постановка завдання. Дослідити тенденції розвитку ринку готельних послуг в Україні, вплив на нього війни та сезонності попиту у сучасних умовах з використанням вторинної та первинної маркетингової інформації. Для досягнення мети дослідження використовували прийняті в економічній науці методи: аналітичний; статистичний; графічний.

Результати. Війна та нестабільність політичної і економічної ситуації в Україні негативно вплинули на ринок готельних послуг України, який перед тим суттєво постраждав від пандемії Ковіду. 24 лютого 2022 р. економіка України зупинилась, проте не на довго. В тому числі зупинився і готельний бізнес на території України. Протягом 2022-2023 рр. кількість готелів в Україні суттєво зменшилася (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка кількості готелів та аналогічних закладів розміщення в Україні [11]
Fig. 1. Dynamics of the number of hotels and similar accommodation establishments in Ukraine [11]

На момент 22 серпня 2022 р. під час повномасштабної війни Росії проти України, втрати України від пошкоджень і руйнувань житлових і нежитлових будівель, а також іншої інфраструктури, склали 133,5 млрд. дол. США [6].

На даний момент, інформація про втрати готельного сектора внаслідок війни є неоднозначною. Згідно з даними Української готельно-курортної асоціації (UHRA) та Київської школи економіки (KSE), принаймні 10 готелів були пошкоджені або зруйновані в Миколаївській, Чернігівській, Київській, Херсонській, Одеській областях та в м. Маріуполь. Наразі підтверджено руйнування готелю "Reikartz Hotel Mariupol" у м. Маріуполь та глемпінгу "Mandra Shato Trubetskohe" біля м. Нова Каховка. [13]

Готельний ринок України, який протягом 2022 р. суттєво погіршив свої показники, протягом 2023 р. хоч і характеризувався певною нестабільністю, проте частково відновив показники свого функціонування. Встановлено, що негативними факторами, які вплинули на попит на ринку готельних послуг України, є скорочення чисельності населення України, кількості іноземців, які її відвідують, а на початку війни – і припинення внутрішнього туризму, не приймаючи до уваги вимушених переселенців

З початку повномасштабного вторгнення до сьогодні відбувається перерозподіл ринку готельних послуг України у географічному аспекті. Через бойові дії або близькість до лінії фронту готелі на Сході вимушені були відмовитись від роботи; на Півдні та Півночі України також значно зменшився попит на готельні послуги та не відновлюється швидко через постійні загрози з боку росії. На Заході України ситуація значною мірою краща, готельний ринок тут розвивається, особливо в Львівській та Закарпатській областях [8].

Незважаючи на повномасштабну війну, готелі далі залишаються достатньо привабливими для інвесторів. Ціни на готельну нерухомість зростають на Заході [2].

За даними сайту «Економічна правда» [12] кількість гостей у п'ятизіркових готелях зростає, особливо в індивідуальних та корпоративних сегментах бронювання. Це зумовлено тим, що підвищився попит з боку дипломатичних делегацій та міжнародних волонтерських організацій.

Крім війни на попит на послуги готелів впливає і сезонність – табл. 1.

Таблиця 1

Основні аспекти, які впливають на попит на готелі в умовах сезонності

Table 1

The main aspects that affect the demand for hotels in terms of seasonality

Періоди року чи особливі події	Основні аспекти, які впливають на попит
Літо	Попит на готельні послуги зазвичай зростає в періоди відпусток. Літній період призводить до збільшення кількості гостей, особливо в курортних готелях.
Новорічні та Різдвяні свята	Попит на готельні послуги зазвичай зростає в періоди новорічних та різдвяних свят. Це створює високу наповненість готелів та збільшує доходи готелів.
Зимовий період	У зимовий період попит на готельні послуги може зростати на зимових гірськолижних курортах, зокрема у Карпатах.
Вихідні дні	Вихідні дні можуть спричинити збільшення попиту на готельні послуги, оскільки люди часто їдуть на відпочинок або відвідують близьких, рідних, друзів у ці дні.
Спеціальні події та спортивні змагання	Попит на готельні послуги може зростати в періоди спеціальних подій та спортивних змагань, які проводяться в Україні.

Складено на основі [5; 8].

Сезонність впливає на ціни та наповненість готелів, тому на ринку готельних послуг рекомендується формувати різні варіанти сезонних цін [3]. Готелі повинні адаптуватися до сезонних змін у попиті, щоб забезпечити стабільність своєї фінансово-господарської діяльності [12].

У сезонності є як позитивні, так і негативні впливи. Позитивні фактори впливу сезонності на готельний ринок включають [4]:

- циклічність попиту;
- зниження цін;
- стимулювання розвитку та інвестицій;
- створення нових робочих місць;
- розвиток туристичної інфраструктури;
- популяризацію регіону.

Циклічність попиту. Сезонність дозволяє готелям підтримувати стійкий попит впродовж року, забезпечуючи повторення тенденцій та підвищуючи інтенсивність розвитку.

Зниження цін. Застосування сезонних знижок може привернути увагу більше клієнтів, які користуються готельними послугами поза високим сезоном і підтримувати попит впродовж року.

Стимулювання розвитку та інвестицій. Готелі, розташовані в регіонах з вираженою сезонністю, можуть отримати достатньо коштів у високий сезон, що може стимулювати розвиток готельного бізнесу та привертати інвестиції у нього для покращення умов і сервісу.

Створення робочих місць. Зі збільшенням попиту може зростати і потреба в персоналі. Готелі можуть наймати додатковий персонал у високий сезон, що сприяє створенню нових робочих місць та покращенню економічної ситуації в регіоні.

Розвиток туристичної інфраструктури. Внаслідок зростання попиту у високий сезон може виникати потреба у розвитку туристичної інфраструктури регіону. Це може обумовити будівництво нових готелів, ресторанів, розважальних закладів та інших об'єктів, що сприяє розвитку туристичної галузі загалом.

Популяризація готелю та регіону. Високий сезон може бути часом, коли регіон отримує більше уваги від туристів та ЗМІ. Це створює можливості для ефективної реклами та просування готелю та регіону, що може мати довготривалий позитивний ефект на їх популярність.

Негативні фактори впливу сезонності на ринок готельних послуг включають [4]:

- сезонність коливання попиту;
- проблеми залучення та збереження кваліфікованого персоналу;
- посилення конкуренції в певний сезон;
- залежність від погодних умов;
- потребу у гнучкому управлінні ресурсами;
- зношеність інфраструктури.

Сезонність коливання попиту. Сезонні коливання попиту можуть негативно впливати на фінансово-господарську діяльність готельного комплексу, дефіцит чи надлишок приміщень для проживання його відвідувачів.

Залучення та збереження кваліфікованого персоналу. Сезонність попиту на готельні послуги може спричинити проблеми з залученням та збереженням кваліфікованого персоналу, оскільки у низький період може бути недостатня кількість заявок на проживання і зникає потреба в утриманні великої кількості обслуговуючого персоналу. У високий сезон персоналу може навпаки не вистачати.

Посилення конкуренції у певний сезон. Із зростанням попиту у високий період готелі можуть стикатися зі збільшеною конкуренцією за клієнтів та ресурси. Це може призвести до падіння цін на послуги та зниження маржі прибутку.

Залежність від погодних умов. Деякі регіони можуть мати сезонність, пов'язану з погодними умовами (наприклад, зимовий сезон для гірсько-лижних курортів). Непередбачувані погодні умови можуть призвести до непередбачуваності попиту та зниження кількості туристів.

Потреба у гнучкому управлінні ресурсами. Готелі повинні бути готові ефективно управляти своїми ресурсами в залежності від сезонності - наймати та звільняти персонал, планувати обслуговування та нести додаткові витрати, щоб відповідати змінам попиту, це є викликом для управління.

Зношеність інфраструктури. У високий період можуть виникати значні навантаження на інфраструктуру - дороги, парковки, ліфти та інше. Це може призвести до перевантаження та зношеності об'єктів, що буде вимагати значних коштів на їх відновлення та підтримання.

Готелі можуть по різному реагувати на сезонність шляхом застосування цінових стратегій. Однією з таких стратегій є застосування сезонних знижок, тобто зниження ціни для споживачів, які користуються готельними послугами у низький сезон. Крім того, готелі можуть використовувати різні цінові стратегії, такі як стратегія "стабільних цін", що базується на використанні незмінних, але порівняно високих цін на якісні та престижні послуги [13]. Готелі також можуть використовувати стратегію гнучких цін, що дозволяє змінювати ціни на готельні послуги в залежності від стану ринку, співвідношення попиту та пропозиції. Для стимулювання обсягу реалізації основних і додаткових послуг готелі також застосовують різні цінові знижки та диференціацію цін і тарифів. Застосування цих стратегій дозволяє готелям підтримувати стійкий попит впродовж року та зменшити вплив сезонності на їхній бізнес [9].

У табл. 2 подано порівняння цін зі сайту Booking [14] на декілька готелів м. Львова та Закарпатської області у два періоди, а саме 9-10 листопада 2023 р. та 1-2 січня 2024 р.

Порівняння цін на стандартні двомісні номери у готелях Львова та Закарпатської області

Table 2

Comparison of prices for standard double rooms in hotels in Lviv and Zakarpattia Oblast in two periods

9-10 листопада 2023 р.	1-2 січня 2024 р.
Готель «Leopolis» (м. Львів)	
5201 грн	5611 грн
Гранд готель Пилипець (Закарпатська обл.)	
2550 грн	5000 грн
Спа-готель Bukville (Закарпатська обл.)	
1200 грн	4950 грн
Готель «Дунамо» (м. Львів)	
1226 грн	1428 грн

Складено на основі [14].

Аналіз табл. 2 показує, що у період новорічних свят у Закарпатській обл. ціни зросли більше ніж у два рази. У м. Львові теж відбулося зростання цін у новорічний період, але не таке суттєве. Це свідчить про те, що у святкові дні люди більше переваги надають зеленому туризму.

Враховуючи сезонність попиту, крім сезонних знижок та пропозицій, готелі можуть використовувати і інші маркетингові інструменти [12], зокрема розроблення окремих маркетингових стратегій для різних цільових груп клієнтів. Готелі можуть пропонувати знижки та спеціальні пропозиції для туристів, які подорожують у низький сезон. Це може стимулювати попит на готельні послуги в тих періодах, коли зазвичай попит є невисоким.

Просування несезонних туристичних пропозицій. Готелі можуть активно просувати несезонні туристичні пропозиції, зокрема зимові види спорту навесні або осінні тури в гори у кінці осені. Це може збільшити попит на готельні послуги в той період, коли зазвичай попит нижчий.

Використання різних маркетингових стратегій для різних цільових груп. Готелі можуть розробляти різні маркетингові стратегії для різних цільових груп, щоб забезпечити постійний попит на готельні послуги протягом усього року. Наприклад, готелі можуть пропонувати спеціальні пакети для сімей з дітьми або для людей, які подорожують у цілях бізнесу.

З метою дослідження попиту на послуги готелів було проведено опитування з використанням у Google Forms протягом листопада 2023 р.

З рис. 2 видно, що 56,3% опитаних респондентів користуються готелями 1 раз на рік; 28,1% - один раз в півроку, 12,5% - один раз в три місяці та всього 3,1% обирає готелі кожного місяця.

Як часто Ви обираєте готелі, для ділової поїздки або ж відпочинку з близькими?

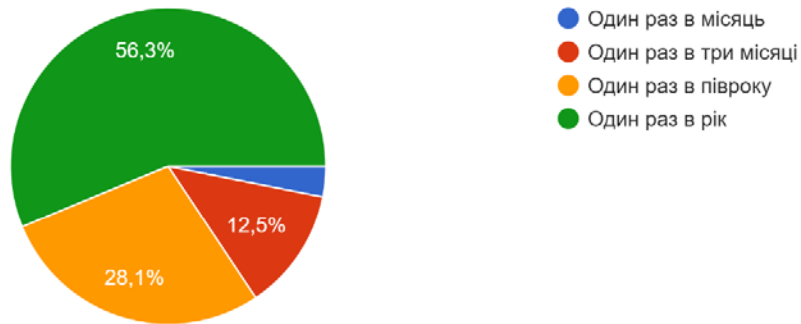

Рис. 2. Частота вибору готелів для ділових поїздок та відпочинку з близькими
Fig. 2. Frequency of choosing hotels for business trips and recreation with loved ones

Аналіз рис. 3 свідчить, що для 96,9% опитаних розташування відіграє найважливішу роль, для 84,4% респондентів важливим фактором є ціна. Тому саме на цих параметрах готелям необхідно робити акцент в організації своїх маркетингових комунікацій.

Що впливає на Ваш вибір готелів?

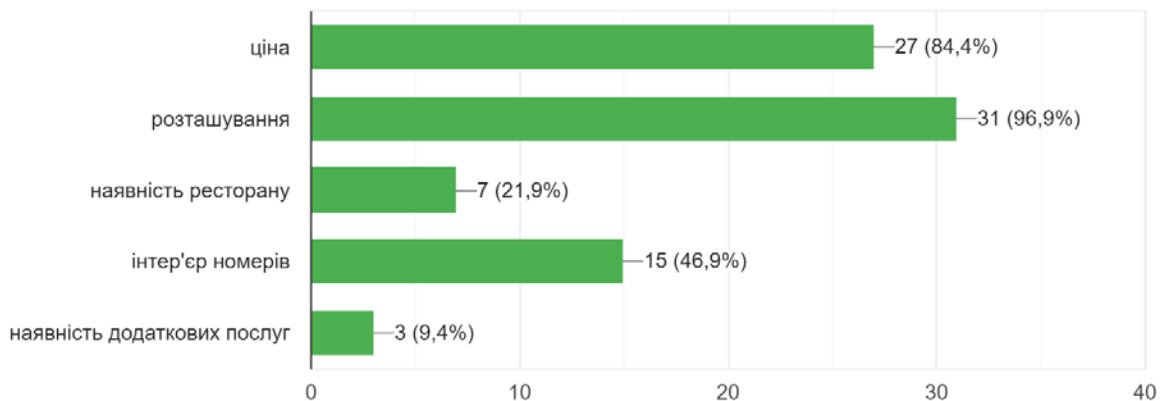

Рис. 3. Фактори, що впливають на вибір готелю
Fig. 3. Factors affecting hotel selection

Зібрана первинна маркетингова інформація свідчить про те, що навіть сьогодні, в умовах війни, існують значні перспективи для подальшого розвитку готельного сектору України. Для готелів критично важливим є їх місцезосташування та сформована цінова політика. Їх власникам і надалі необхідно зосередитися на цих параметрах при організації своїх маркетингових комунікацій.

Висновки. Вплив війни на ринок готельних послуг, попит та пропозицію на ньому, особливо у регіональному аспекті, є суттєвим. За результатами досліджень було встановлено, що сезонні коливання і надалі значною мірою впливають на попит на готельні послуги, ускладнюючи управління готельним бізнесом. Для збалансування попиту протягом усього року суб'єктам господарювання на досліджуваному ринку слід застосовувати різноманітні маркетингові інструменти, такі як сезонні знижки, просування неsezонних туристичних пропозицій, гнучке ціноутворення та розробляти маркетингові

стратегії для різних цільових груп. Проте варто зауважити, що коливання цін на готельні послуги у різні часові періоди також залежать від місця розташування готелю. Важливість останнього фактору підтверджують і результати зібраної первинної маркетингової інформації, які засвідчили, що для клієнтів готелів важливими факторами при їх виборі є ціна проживання у ньому та розташування готелю. Тому на даних факторах готелям необхідно робити акцент у своїх маркетингових комунікаціях, що дозволить підвищити їх ефективність.

1. Безручко Л., Білоус С., Філь М. Готельне господарство України в умовах війни: сучасний стан та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-43> (дата звернення: 04.03.2023)
2. Впевнений розвиток: аналіз ринку готелів Закарпатської області. URL: <https://proconsulting.ua/ua/pressroom/uverennoe-razvitie-analiz-rynka-otelej-zakarpatskoj-oblasti> (дата звернення: 26.12.2023)
3. Гайда Ю.І., Новак Ю.Р. Особливості прогнозування попиту на готельно-туристичні послуги. *Економічний аналіз*. 2016. Том 24. №1. С. 22-29.
4. Гостев С.П., Донченко Л.М., Рибальченко Н.П. Вплив фактору сезонності на динаміку туристичного попиту. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2550/1/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 26.12.2023)
5. Даниленко-Кульчицька В. А. Вплив війни на готельно-ресторанний бізнес України. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. №6. С. 19-23. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospsee-6-3>.
6. Дорош С. Півроку війни Росії проти України у 10 цифрах. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62610639> (дата звернення – 07.03.2024)
7. Лупашко А. У якій ситуації опинився готельний бізнес під час війни. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/28/691984/> (дата звернення: 26.12.2023)
8. Мальська М. П., Падняк І. Г. Готельний бізнес: теорія та практика. Підручник. 2-вид. перероб. та доп. К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
9. Мальська М. П., Падняк І. Г. Організація готельного обслуговування. Підручник. К., 2011. 366 с.
10. Ніколюк О.В., Савченко Т.В., Нікітчина Т.І. Особливості управління інноваційними технологіями на підприємствах гостинності. *Інфраструктура ринку*. 2022. Випуск 64. С. 48-53. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure64-9>
11. Показники розвитку туризму. URL: https://dashboard.cityadm.lviv.ua/kilkist_goteliv_ta_analogichnykh_zakladiv_rozmischennya (дата звернення: 04.03.2024)
12. Тимошенко З.І., Мунін Г.Б., Дишлевий В.П. Маркетинг готельно-ресторанного бізнесу. Європ. ун-т. К. 2007. 245 с.
13. Bernthal R. International Travel, Resorts & Hotels. URL: <https://www.travelwritersmagazine.com/ukraine-journal-hotel-business-in-ukraine-during-war-with-russia/> (дата звернення: 07.03.2024)
14. Booking.com. URL: <https://www.booking.com/>

References

1. Bezruchko L., Bylous S., and M. Fil. "Hotel Industry of Ukraine in the Conditions of War: Current State and Development Prospects." *Economics and Society*, no. 47, 2023, <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-43>. Accessed 4 Mar. 2023
2. "Confident Development: Analysis of the Hotel Market in the Zakarpattia Region." Pro-Consulting, proconsulting.ua/ua/pressroom/uverennoe-razvitie-analiz-rynka-otelej-zakarpatskoj-oblasti. Accessed 26 Dec. 2023
3. Hayda, Yu.I., and Yu.R. Novak. "Features of Forecasting Demand for Hotel and Tourist Services." *Economic Analysis*, volume 24, no.1, 2016, pp. 22-29.
4. Hosteva, S.P., Donchenko, L.M., and N.P. Rybalchenko. "Impact of Seasonality Factor on Tourism Demand Dynamics." eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2550/1/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf. Accessed 26 Dec. 2023
5. Danilenko-Kulchytska, V.A. "Impact of War on the Hotel-Restaurant Business of Ukraine." *Tourism and Hospitality Industry in Central and Eastern Europe*, no.6, 2023, pp. 19-23, <https://doi.org/10.32782/tourismhospsee-6-3>.
6. Dorosh, S. "Six Months of Russia's War against Ukraine in 10 Figures." BBC, www.bbc.com/ukrainian/features-62610639 Accessed: 7 Mar. 2024
7. Lupashko, A. "The Situation of the Hotel Business during the War." *Economic Truth*, www.epravda.com.ua/columns/2022/09/28/691984/. Accessed 26 Dec. 2023
8. Malska, M.P., and I.G. Padnyak. *Hotel Business: Theory and Practice. Textbook*. 2nd ed. Kyiv, Center for Educational Literature, 2012.

9. Malska, M.P., and I.G. Padnyak. *Organization of Hotel Services*. Kyiv, 2011.
10. Nikolyuk, O.V., Savchenko, T.V., and T.I. Nikitchina. "Features of Managing Innovative Technologies in Hospitality Enterprises." *Market Infrastructure*, issue 64, 2022, pp. 48-53, <https://doi.org/10.32843/infrastructure64-9>
11. "Tourism Development Indicators." city-adm.lviv, dashboard.city-adm.lviv.ua/kilkist_goteliv_ta_analogichnykh_zakladiv_rozmischennya. Accessed 4 Mar. 2024
12. Tymoshenko Z.I., Munin H.B., and V.P. Dyshlevyy. *Marketing of the Hotel and Restaurant Business*. Kyiv, European University, 2007.
13. Bernthal, R. "International Travel, Resorts & Hotels." *Travelwritersmagazine*, www.travelwritersmagazine.com/ukraine-journal-hotel-businessin-ukraine-during-war-with-russia/ Accessed 7 Mar. 2024
14. Booking.com, www.booking.com. Accessed 7 Mar. 2024

РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ТА СТРАХОВОГО РИНКУ

УДК 336.71

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.232-244>

Попело О. В.¹, Дубина М. В.²

ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ

¹Національний університет «Чернігівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту та адміністрування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,
тел.: +380937671789,
e-mail: popelo.olha@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

²Національний університет «Чернігівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,
тел.: +380993763287,
e-mail: maksim-32@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Анотація. У статті розглянуто теоретичні та прикладні положення використання технології штучного інтелекту в діяльності кредитних установ. Це було реалізовано через аналіз сутності цієї технології, особливостей її використанні у функціонуванні суб'єктів господарювання. Розглянуто фрагментарно історію зародження зазначеної технології та визначено окремі її складові, без яких вона не може існувати, серед яких виокремлено такі: системи машинного навчання, глибоке навчання, нейронні мережі. Це дало можливість у подальшому також проаналізувати окремі види технології штучного інтелекту та визначити такі з них: реактивні технології штучного інтелекту, технології з обмеженою пам'яттю, технології теорії розуму, самосвідомі технології.

Вагому увагу у статті приділено аналізу сучасних підходів науковців, спеціалістів у сфері розвитку технології штучного інтелекту щодо загроз та переваг її використання в економічній системі, впливі на сучасний розвиток суспільства. Це дало можливість встановити, що однією з найбільш активних сфер, у якій використовують сьогодні потенціал штучного інтелекту для розвитку, є сфера фінансових послуг.

У статті проведено ґрунтовний аналіз застосування технології штучного інтелекту у функціонуванні кредитних установ. Зокрема, було визначено основні напрями використання цієї технології в роботі цими установами, а саме: аналіз кредитоспроможності позичальників, автоматизація процесу прийняття рішень, моніторинг безпеки та боротьба з шахрайством, інформаційна підтримка клієнтів та автоматизація надання кредитних послуг, у маркетинговій діяльності з метою створення персоналізованих кредитних продуктів, пошуку напрямів їх продажу різним групам клієнтів.

Також проведено аналіз сучасних тенденцій використання чат-ботів кредитними установами, оскільки саме в цьому напрямку сьогодні ці установи найчастіше використовують окремі елементи технології штучного інтелекту. Відповідно конкретизовано переваги та недоліки застосування чат-ботів у роботі зазначених установ. Крім цього, проведено дослідження сучасних різних випадків використання технології штучного інтелекту вітчизняними та світовими

кредитними установами. Це дало змогу визначити основні проблеми, які стримують використання технології штучного інтелекту в Україні такими установами.

Ключові слова: потенціал, штучний інтелект, кредитна установа, розвиток, цифровізація, банківська установа, цифрова технологія.

Popelo O. V.¹, Dubyna M. V.²

THE POTENTIAL OF USING THE ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN THE ACTIVITIES OF CREDIT INSTITUTIONS

¹Chernihiv Polytechnic National University,
Department of Management and Administration,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,
tel.: +380937671789,
e-mail: popelo.olha@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

²Chernihiv Polytechnic National University,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,
tel.: +380993763287,
e-mail: maksim-32@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

Abstract. In the article, theoretical and applied provisions of using the artificial intelligence technology in the activities of credit institutions are considered. This was done by analyzing the essence of this technology and the specifics of its use in the functioning of business entities. The history of the origin of this technology is considered in fragments, and its individual components are identified, without which it cannot exist, including the following: machine learning systems, deep learning, neural networks. This made it possible to further analyze certain types of the artificial intelligence technology and identify the following ones: reactive artificial intelligence technologies, limited memory technologies, theory of mind technologies, self-aware technologies.

The article focuses on the analysis of modern approaches of scientists and specialists in the field of the development of the artificial intelligence technology regarding the threats and benefits of its use in the economic system, and its impact on the current development of society. This made it possible to establish that the one of the most active areas, in which the potential of artificial intelligence is being actively used for the development today, is the financial services sector.

In the article, a thorough analysis of the application of the artificial intelligence technology is the functioning of credit institutions. In particular, the main areas of use of this technology in the work of these institutions were identified, namely: analysis of the borrowers' creditworthiness, automation of decision-making, security monitoring and fraud prevention, customer information support and automation of credit services, marketing activities to create personalized credit products, and search for areas for their sale to different groups of customers.

In the article, current trends in the use of chatbots by credit institutions are also analyzed, as this is the area in which these institutions most often use certain elements of the artificial intelligence technology. Accordingly, the advantages and disadvantages of using chatbots in the work of these institutions are specified. In addition, in the article, various modern cases of using the artificial intelligence technology by domestic and global credit institutions are examined. This made it possible to identify the main problems that hinder the use of the artificial intelligence technology in Ukraine by credit institutions.

Keywords: potential, artificial intelligence, credit institutions, development, digitalization, banking institutions, digital technology.

Вступ. Цифровізація сьогодні стає одним із найбільш важливих напрямів прискорення функціонування та розвитку галузей та секторів національної економіки.

Сфера фінансових послуг зазнає в сучасних умовах найбільш помітних змін у власному функціонуванні від активного використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій. Особливо активно такі технології розробляють та використовують у своїй роботі кредитні установи, які, здійснюючи досить ризикову діяльність, зацікавлені в найкращих способах акумулювання даних про клієнтів, обробки такої інформації та правильному й обґрунтованому ухваленні управлінських рішень.

Технологія штучного інтелекту сьогодні активно використовується фінансовими установами у власній діяльності, проте її застосування перебуває лише на початкових стадіях імплементації такої інновації до діяльності банківських і небанківських фінансових установ. Проте, враховуючи потенціал технології штучного інтелекту, цілком можна стверджувати, що в майбутньому фінансові установи ще активніше використовуватимуть її у власній роботі, поступово трансформуючи вже сформовану власну бізнес-модель. Потенціал та особливості використання цієї технології в роботі кредитних установ на сьогодні не до кінця визначені та досліджені. Також невіршеними залишаються питання щодо конкретизації переваг і недоліків використання цієї технології для кредитних установ та їхніх клієнтів. Окреслене й обґрунтовує актуальність проведення нових досліджень у напрямку використання технології штучного інтелекту у діяльності кредитних установ.

Окремі аспекти використання потенціалу технології штучного інтелекту в діяльності фінансових установ були розглянуті в працях Т. А. Васильєвої, А. І. Гулей, М. І. Диби, А.В. Жаворонка, М. І. Крупки, Н. М. Пантелєєвої, П. М. Рубанова та інших. Проте в наукових доробках зазначених авторів недостатньо уваги приділено потенціалу використання штучного інтелекту в діяльності саме кредитних установ, що й зумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні використання потенціалу технології штучного інтелекту в діяльності кредитних установ. У процесі дослідження використано методи теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу.

Результати. Воєнні дії на території нашої держави вимагають застосування ефективних методів щодо захисту фінансово-економічного сектору, у тому числі кредитних установ. Після повномасштабного вторгнення український фінансовий сектор вимушений був швидко адаптуватися до нових умов функціонування з метою забезпечення стабільного та безперервного функціонування. Кредитні установи зіштовхнулися зі складними, аномальними для фінансового ринку викликами, вплив яких складно передбачити, а наслідки для діяльності цих установ – спрогнозувати. Зростаюча кількість кібератак, внутрішня та зовнішня міграція населення, руйнування структурних підрозділів формують нові умови, у яких сьогодні функціонують і намагаються розвиватися банківські та небанківські фінансові посередники. Це вимагає від них пошуку, розробки та використання нових методів та інструментів роботи, заходів підвищення якості надання фінансових послуг навіть у турбулентних умовах власного функціонування.

Кредитні установи для забезпечення власної ефективної роботи впроваджують інновації для покращення дистанційного обслуговування клієнтів, розширення переліку послуг для їх надання клієнтам, які опинилися в різних життєвих обставинах. Використання технологій штучного інтелекту в таких установах суттєво модернізує ринок кредитних послуг та сприяє зміні парадигми формування системи забезпечення безпеки їх функціонування.

Перш ніж розглядати особливості використання технології штучного інтелекту в діяльності кредитних установ, доцільно проаналізувати сутність такої технології та специфічні риси її розвитку.

Штучний інтелект (artificial intelligence, AI) розглядається як метод, який на основі інформаційної інновації дає змогу «мислити» подібно до людського мозку, що досягається шляхом вивчення функціонування алгоритмів, способів аналізу інформації людським

мозком і когнітивних процесів. Результатом таких досліджень є створення інтелектуального програмного забезпечення [1].

Розвиток штучного інтелекту зародився в 1955 році, коли був створений перший програмний продукт штучного інтелекту Logic Theorist. У 1956 році на Дартмутській конференції поняття «штучний інтелект» вперше вжив американський науковець Джон Маккартні. У період 1966-1972 рр. активно розвиваються перші програмні продукти на основі штучного інтелекту. У 1966 році був розроблений перший чат-бот ELIZA, який імітував діалог з лікарем. У 1972 році у Японії був створений перший інтелектуальний робот, який схожий на людину, котрий був названий WABOT-1 [2]. Попри значні досягнення в розробці засобів штучного інтелекту, починаючи з 1974 по 1980 рр. спостерігається нестача фінансування таких проєктів. Потім знов були спроби збільшення фінансування проєктів, у яких використовувалася технологія штучного інтелекту, проте з 1987 до 1993 року спостерігалось значне зниження залучення інвестицій для реалізації таких проєктів.

З 1997 року спостерігається поживлення ринку технологій штучного інтелекту, який відзначився впровадженням цієї технології у побутову техніку (пилосос Roomba). У 2006 році такі технології почали використовувати в компаніях Twitter, Netflix, Facebook. У 2012 році компанія Google запустила функцію Google Now у додатках Android, яка дозволяла отримати інформацію споживачами у вигляді прогнозів. У 2020 році компанія Baidu запропонувала алгоритм LinearFold AI для науково-медичних установ, які розробляють вакцини на ранніх стадіях пандемій (COVID-19). За допомогою використання цього алгоритму можна дослідити послідовність вірусу РНК за 27 секунд, що значно швидше, ніж будь-якими відомими іншими методами.

Деякі вчені виокремили складові, без яких функціонування технології штучного інтелекту не можливе, а саме:

- системи машинного навчання, оскільки штучний інтелект повинен навчатися на основі алгоритмів, які дозволяють встановити закономірності та спроможні генерувати інсайт на основі отриманої інформації;

- глибоке навчання, яке дозволяє штучному інтелекту імітувати нейронну мережу людського мозку на основі розпізнавання закономірностей та джерел надходження даних;

- нейронні мережі, які імітують нейрони або клітини мозку людини. На основі використання математичних принципів та комп'ютерних наук здійснюється імітація процесів функціонування людського мозку.

На сьогодні виокремлюють декілька видів технології штучного інтелекту, які відрізняються між собою можливостями виконувати певний набір функцій та специфікою їх використання. До основних видів штучного інтелекту належать:

- реактивні технології штучного інтелекту, які не мають пам'яті або масиву даних для обробки інформації та виконують роботу лише в одній сфері діяльності;

- технології з обмеженою пам'яттю, які використовують масиви даних для ухвалення рішень на основі додавання нових даних у свою пам'ять, проте обсяг такої пам'яті є обмеженим;

- технології теорії розуму, які мають здатність розуміти емоції та думки, а також процеси соціальної взаємодії;

- самосвідомі технології, які є прототипом майбутніх машин, здатних бути розумними, чутливими, свідомими.

Технології штучного інтелекту спроможні здійснювати прогнозування різних фінансово-економічних процесів, допомагають виявляти шахрайства у фінансовій сфері, беруть участь в обробці платежів, наданні послуг страхування, пошуку проєктів для інвестування з урахуванням ризиків та потенційних доходів.

Технологія штучного інтелекту має як прихильників, так і тих, хто вважає, що такі технології є небезпечними для людства. Однією з поширених думок є те, що ця технологія стане високорозвиненою настільки, що людство не зможе контролювати її використання, і

це в підсумку призведе до швидкого й непередбачуваного за масштабами саморозвитку інтелектуальних систем. Інша думка полягає в тому, що інформаційні системи на основі використання технології штучного інтелекту можуть втручатися в приватне життя людей та використовуватися як зброя. Небезпідставним є припущення, що технологія штучного інтелекту може значним чином впливати на економічний розвиток країн, продуктивність праці, сприяти автоматизації значної кількості господарських процесів, що негативно впливатиме на зайнятість населення. Так, відповідно до досліджень Всесвітнього економічного форуму, використання інновацій на базі технології штучного інтелекту призведе до звільнення 26 млн осіб протягом наступних п'яти років. Такі дані отримані на основі проведеного опитування, у якому 75 % підприємств з 800 досліджуваних планують використовувати технологію штучного інтелекту та при доцільності звільнити частину працівників [3]. На сьогодні серед компаній, які брали участь у дослідженні, працює 11,3 млн осіб в 45 країнах світу. Так, за травень 2023 року в США було звільнено 3900 осіб через впровадження технології штучного інтелекту [4]. Проте використання зазначеної технології, на думку науковців, з іншого боку, матиме позитивний вплив на екологічну ситуацію у світі, що може бути забезпечено шляхом заміни застарілого обладнання на нове, що буде вже створено на основі використання цієї технології та дозволить краще аналізувати, спостерігати та управляти екологічними системами у світі.

На думку Ілона Маска, технологія штучного інтелекту становить загрозу людству, причому машини переможуть. Протилежної думки дотримується Марк Цукерберг, який вважає, що правильне використання технологій здатне значно покращити життя людству, оскільки можливості штучного інтелекту залежать від розробників, то виважений підхід до створення таких технологій здатен принести більше користі, ніж негативних наслідків [5]. У більшості сфер, у яких використовується технологія штучного інтелекту, спостерігається покращення функціонування автоматизованих процесів, збільшується швидкість та обсяг обробленої інформації, покращується точність проведених прогнозів, що сприяє якості прийнятих рішень.

В Україні однією з найбільших сфер використання технологій штучного інтелекту є сфера діяльності фінансових, зокрема і кредитних установ.

Для формування відповідних заходів щодо розвитку та впровадження технології штучного інтелекту в нашій країні розглянемо існуючі підходи до визначення сутності такої технології. В Україні у 2020 році було підписано Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». Згідно з цією Концепцією під штучним інтелектом треба розуміти сукупність інформаційних технологій, на основі яких можливо реалізовувати складні завдання із застосуванням певних алгоритмів обробки інформації та методів досліджень. При цьому використовується як наявна, так і самостійно створена під час роботи інформація, розроблені моделі ухвалення рішень, доступні бази даних інформації [6].

Слід зауважити, що в зазначеній Концепції не виокремлено види технології штучного інтелекту та сфери її використання. При цьому висвітленні завдання щодо підготовки відповідних кадрів у галузі дослідження штучного інтелекту та оптимізації законодавчої бази з метою розвитку технологій кібербезпеки. У загальному вигляді технологія штучного інтелекту полягає у створенні сукупності комп'ютерних систем та програм, які можуть виконувати завдання на основі використання інтелектуальних ресурсів. Основна мета розробки та використання інформаційних інновацій на основі застосування технології штучного інтелекту полягає у забезпеченні інформаційних систем здатністю розуміти, аналізувати, змінюватися відповідно до поставлених завдань, їх корекції для формування умов здійснення процесу прийняття рішень різної складності (в автоматичному або в ручному режимі на основі глибоко проаналізованої інформації). Відповідно, враховуючи потенціал технології штучного інтелекту, сьогодні відбувається поступове її проникнення у функціонування інформаційних систем підприємств у більшості галузях національного господарства, включаючи медицину, сферу фінансових

послуг, креативні індустрії та ін. Використання окресленої технології позитивно впливає на оптимізацію виробничих процесів, сприяє підвищенню продуктивності праці та вирішенню складних управлінських задач. До основних напрямів використання технології штучного інтелекту у сфері функціонування кредитних установ належать такі, які представлені на рис. 1.

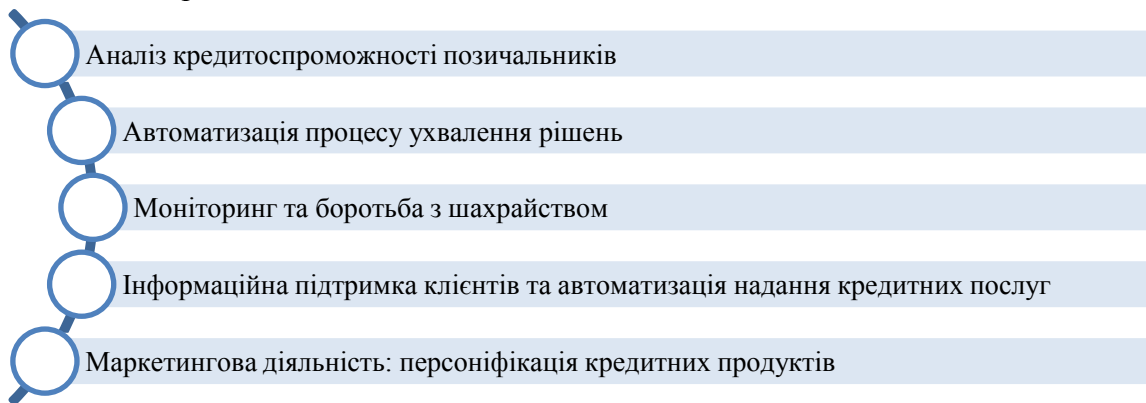

Рис. 1. Основні напрями використання технології штучного інтелекту в діяльності кредитних установ

Fig. 1. The main areas of using artificial intelligence technologies in credit institutions

Джерело: систематизовано авторами.

Найчастіше в роботі кредитних установ технологія штучного інтелекту використовується для здійснення автоматичного аналізу кредитних історій клієнтів, оцінки їхньої платоспроможності та з метою ухвалення в підсумку рішень щодо надання позик. Використання зазначеної технології дає змогу здійснювати глибокий та детальний аналіз великих масивів даних про потенційних клієнтів та правильніше оцінювати потенційні ризики.

Системи автоматизованого ухвалення рішень дозволяють кредитним установам якісніше аналізувати різну інформацію про клієнтів: кредитну історію, доходи, витрати, ризики, історія обслуговування, інші зовнішні дані. Інформаційні системи з урахуванням технології штучного інтелекту можуть аналізувати транзакції та здійснювати пошук аномальних патернів у фінансовій поведінці потенційних клієнтів, що можуть свідчити про можливі випадки шахрайства у майбутньому. У сучасних кредитних установах активно використовуються технології чат-ботів або автоматизованих систем підтримки клієнтів, які можуть надавати інформацію про кредитні продукти, надавати консультаційні послуги в реальному часі. Аналіз даних про клієнтів та їхні вподобання в асортименті послуг дають можливість створювати персоналізовані пропозиції кредитних продуктів та формувати маркетингові комунікації.

У всьому світі кредитні установи активно починають використовувати технології штучного інтелекту у своїй діяльності. Наприклад, американський проєкт Juvo реалізує мікрокредити на ринках, що розвиваються. Компанія Feedzai розробила та впровадила технології на базі штучного інтелекту, які дають змогу посилити боротьбу з шахрайством у сфері торгівлі. Особливістю цього продукту є те, що компанія визначає кредитоспроможність клієнта в режимі реального часу, що значно спрощує отримання інформації та результати операції [7]. Платформа Kasisto пропонує глобальні послуги з персоналізованої допомоги на основі технології штучного інтелекту [8].

Використання технології штучного інтелекту для організації роботи віртуальних асистентів дає можливість кредитним установам швидше та якісніше вирішувати типові проблеми, які можуть виникати у клієнтів, тим самим збільшуючи економію фінансових та кадрових ресурсів, забезпечуючи високу якість обслуговування. Надалі використання цієї технології, на наше переконання, у діяльності кредитних установ буде лише збільшуватися, оскільки її використання значно підвищує ефективність роботи таких

установ, попри численні ризики від використання такої інформаційної інновації. Впровадження технологій штучного інтелекту дозволить персоналізувати потреби клієнтів [9].

Вітчизняним кредитним установам для підтримки власного рівня конкуренції необхідно адаптуватися до нових тенденцій функціонування сфери фінансових послуг, що можливо реалізувати в сучасних умовах виключно через використання цифрових технологій, включаючи і технологію штучного інтелекту. Серед прикладів використання технології штучного інтелекту для організації роботи чат-ботів можна виокремити BUD Light, який дає змогу замовляти різні товари за допомогою чат-боту, застосунок Siri, який допомагає користувачам Apple вирішувати різні питання через отримання необхідної інформації [10]. В Україні активно чат-боти використовують більшість комерційних банків. Можна виокремити переваги та недоліки їх застосування у діяльності кредитних установ (рис. 2).

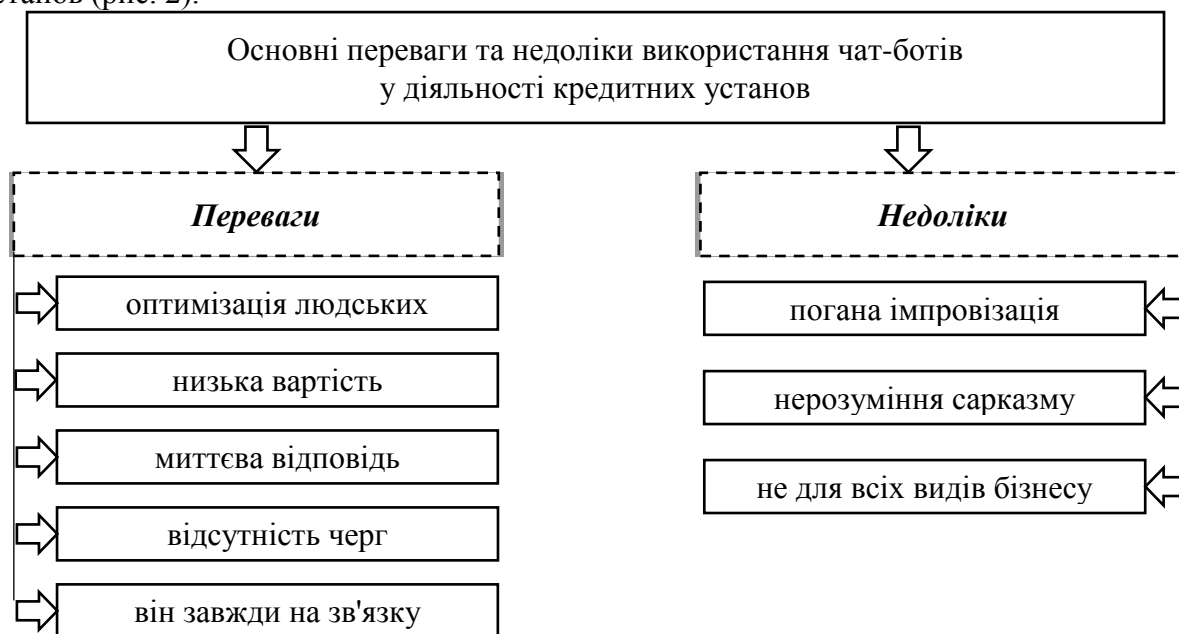

Рис. 2. Основні переваги та недоліки використання чат-ботів у діяльності кредитних установ

Fig. 2. The main advantages and disadvantages of using chatbots in the activities of institutions
Джерело: узагальнено авторами на основі [1].

Кредитні установи на основі використання технології штучного інтелекту можуть прогнозувати майбутні зміни на ринках фінансових послуг. Використання цієї технології дозволить у майбутньому ухвалювати рішення щодо кредитування тих чи інших проєктів на ранніх стадіях, що зменшить орієнтацію виключно на результати аналізу фінансових показників для ухвалення рішень. Одним із напрямів використання технології штучного інтелекту є машинне навчання, яке дає можливість алгоритму на основі аналізу попередніх даних, формувати результати, які будуть мати високу точність та сприяти кращому управлінню фінансовими ризиками.

Ще однією перевагою використання технології штучного інтелекту для кредитних установ є автоматизація здійснення платежів без залучення людини, що значно пришвидшить здійснення операцій. Ідентифікація особи може бути швидкою та здійснюватися через аналіз голосу, зовнішності або відбитків пальців. Загалом сьогодні ці технології вже активно впроваджуються кредитними установами. Також здійснення платежів може бути організовано виключно через голосові команди. Наприклад, застосунок мобільного банківського сервісу Monobank використовує алгоритм AI-рішень для визначення ризиків на основі використання технологій нейронних мереж, які полягають у розпізнаванні зображень та аналізі діалогів [11].

Також Monobank використовує й інші технології штучного інтелекту, а саме:

- технологія «Гradientний бустінг», яка включає послідовне навчання алгоритмів, на основі якого визначаються кредитні ризики. Сутність такої технології полягає у врахуванні помилок алгоритму на кожному етапі його навчання з можливістю їх виправлення до отримання бажаного результату;

- квантильна регресія, яка застосовується у випадках настання екстремальних подій та дозволяє визначити платоспроможність клієнтів;

- графова аналітика, що дозволяє відстежувати зв'язки між клієнтами.

Останніми роками набула популярності платформа на базі технології штучного інтелекту, яку розробила компанія ZestFinance, що дозволяє оцінювати позичальників без доступу до їх фінансових історій [12]. Популярним є мобільний додаток Albert, що дає можливість отримувати різні банківські послуги [13]. Додаток включає в себе такі функції:

- Albert Savings дозволяє користувачам накопичувати заощадження на основі керування витратами та доходами, щоб знайти додаткові кошти для заощаджень;

- Albert Investments дозволяє сформувати персональний портфель інвестицій, який включає американські та міжнародні фонди;

- Albert Planning спеціалізується на різного виду страхуванні з урахуванням оптимальних умов для клієнта.

В Україні активно впроваджується платформа на базі штучного інтелекту FinAdviser, яка дає змогу підбирати кредитний продукт під окремого клієнта з урахуванням його платоспроможності [14]. Ця платформа має такий алгоритм дій.

На першому етапі необхідно відповісти на питання щодо потреби в майбутньому продукті. Після введення запиту, штучний інтелект здійснює аналіз отриманих даних та формує модель бажаного кінцевого продукту для клієнта.

Другим етапом є підбір наявних у базі продуктів, які відповідають вимогам клієнта.

Третій етап характеризується підбором декількох варіантів, які відповідають вимогам клієнта з урахуванням отриманих переваг за кожним варіантом.

Для управління та прогнозування ризиків у діяльності кредитних установ використовуються також такі платформи:

- компанія Kensho розробила програмне забезпечення, яке на основі машинного аналізу може здійснювати оцінку тисячі наборів даних, які за допомогою хмарних обчислень, машинного навчання та обробки природної мови здатне розв'язати складні фінансові питання за рахунок використання і аналізу великої кількості різних джерел інформації;

- використання платформи Derivative Path дає можливість фінансовим компаніям контролювати свої кредитні та інвестиційні портфелі за рахунок доступу до автоматизованих завдань та процесів щодо управління можливостями продажу;

- використання платформи Simudyne дозволяє фінансовим компаніям здійснювати аналіз стрес-тестів ринків у глобальних масштабах. Для управління ризиками компанія пропонує імітаційні рішення, які включають екологічні, соціальні та управлінські налаштування;

- платформа Ayasdi спеціалізується на хмарних рішеннях для фінтех-компаній з метою управління ризиками, обслуговування клієнтів та боротьби з відмиванням грошей;

- на основі програмного продукту Sensa AML, яке використовується для виявлення шахрайства, забезпечується постійний моніторинг різних джерел даних для пошуку та усунення помилок, що дозволяє більш ефективно виявляти нові випадки зловживань.

Важливим напрямом використання технології штучного інтелекту є захист від кібератак та кіберзагроз, а саме:

- Vectra створила платформу за допомогою якої здійснюється виявлення кіберзагроз на основі технології штучного інтелекту. На основі автоматизації процесів здійснюється виявлення загроз та прихованих зловмисників, які націлені на фінансові установи, що

дозволяє пришвидшити розслідування таких злочинів та виявляє недостовірну інформацію;

– платформа KYX дозволяє фінансовим установам налагодити ефективні відносини з онлайн-клієнтами за допомогою перевірки особистості клієнта на основі технологій розпізнавання обличчя;

– платформа F5 використовується для захисту даних та управління шахрайствами, переважно застосовується у провідних банках США;

– платформа машинного навчання Darktrace дозволяє аналізувати мережеві дані, на основі яких створюються розрахунки ймовірності настання загроз, перш ніж вони можуть завдати шкоди фінансовим компаніям;

– платформа FIS за допомогою штучного інтелекту використовує комплаєнс підходи для підтримки компаній у боротьбі з фінансовими злочинами.

Також доцільно зазначити про популярність технології штучного інтелекту для алготрейдингу. На основі цієї технології можна точно аналізувати минулі та поточні тенденції ринку, прогнозувати цінову політику компаній у майбутньому. Виконання таких транзакцій здійснюється в режимі реального часу на основі раніше запрограмованих правил та умов, що дає змогу оптимізувати стратегії інвестування. Розглянемо компанії, які використовують технології штучного інтелекту для алгоритмічної торгівлі:

– компанія Canoe на основі результатів машинного навчання, аналізу метаданих та використання альтернативної інвестиційної документації змогла створити алгоритм опису потенційних клієнтів;

– платформа Entera, яка спеціалізується на інвестиціях у нерухомість, на базі штучного інтелекту аналізує умови ринку, що дозволяє клієнтам швидко та результативно продавати, експлуатувати та купувати нерухомість;

– платформа AlphaSense спеціалізується на обслуговуванні фінансових установ, банків, інвестиційних фондів для визначення тенденцій на фінансових ринках. Дана платформа на основі технології штучного інтелекту використовує обробку мови та результати аналізу даних з досліджень, документів, новин, що дає змогу прогнозувати тенденції зміни на фінансових ринках;

– платформа Kavout на основі машинного навчання здійснює аналіз та обробку великих масивів даних для встановлення закономірностей на фінансових ринках в режимі реального часу. Одним із напрямів є оцінка рейтингу акцій компаній.

Незважаючи на позитивні напрями використання технології штучного інтелекту в кредитних установах, є певні ризики та загрози їх активного застосування. Це вимагає розробки і впровадження додаткових заходів (рис. 3). Першочерговими варто виокремити ризики, які пов'язані з кібератаками на функціонування інформаційних систем кредитних установ. Важливими є також соціальні ризики, які пов'язані зі звільненням працівників через активне використання технології штучного інтелекту в роботі кредитних установ.

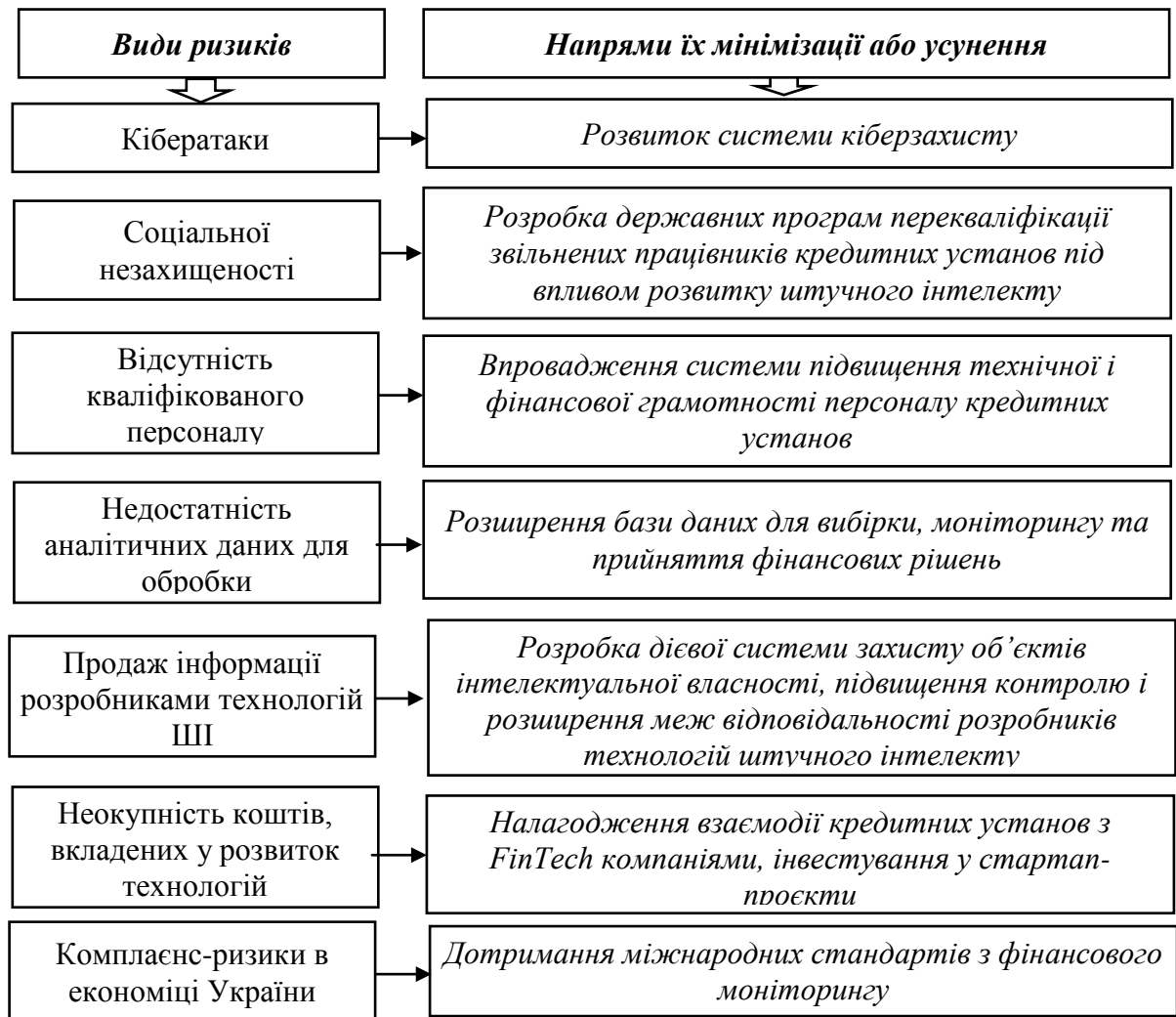

Рис. 3. Основні ризики використання технологій штучного інтелекту в діяльності кредитних установ та методи їх мінімізації або усунення

Fig. 3. The main risks of using artificial intelligence technologies in the activities of credit institutions and methods of their minimization or elimination

Джерело: узагальнено авторами на основі [1; 10; 15; 17].

Водночас впровадження технології штучного інтелекту в діяльність кредитних установ потребує наявності фахівців відповідної кваліфікації, що вимагає від керівництва таких компаній зміни підходів до перекваліфікації власних співробітників, підвищення ними кваліфікації у сфері цифровізації фінансових послуг.

Розвиток технології штучного інтелекту в багатьох сферах призводить до посилення рівня конкуренції між компаніями, підвищується ризик передачі інформації, яка є комерційною таємницею. Для мінімізації таких ризиків необхідно розробляти систему захисту інформації та посилювати відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності. Розвиток загалом цифрових технологій призводить до появи широкого спектра стартап проектів, які використовують алгоритми штучного інтелекту, що також підвищує рівень конкуренції на ринку фінансових послуг.

Попри переваги використання технології штучного інтелекту, є також інформаційні продукти, які були створені на основі цієї технології, проте не виправдали очікувань розробників та користувачів. Наприклад, корпорація HSBC розробила систему біометричної ідентифікації голосом VoiceID для доступу до банківських послуг [16]. Проте, як стало відомо, цю систему можна обійти, якщо інша людина має схожий голос. Іншим прикладом не вдалого запровадження штучного інтелекту в систему банківського обслуговування була система Chatbot від Bank of America. Завдання цього чат-боту було

надання персоналізованої підтримки клієнтам, проте дуже часто система не могла правильно розпізнати запит користувачів. Такі експерименти призводять досить часто до зниження лояльності клієнтів до кредитних установ, при їх частоті споживачі можуть змінити такі установи і стати клієнтами інших банківських і небанківських установ.

Інтеграція технології штучного інтелекту в діяльність кредитних установ відкриває для них нові можливості та перспективи, оскільки така технологія проникає все глибше у таку діяльність. До найбільш поширених напрямів використання цієї технології належить такі: цифровий банкінг, краудфандинг, інвестиційний та страховий менеджмент. Також сьогодні активно технологія штучного інтелекту використовується в організації функціонування системи еквайрингу криптовалют, криптовалютних бірж для забезпечення здійснення швидких та безпечних операцій. Потенціал розвитку технології штучного інтелекту підтверджується збільшенням кількості фінтех-компаній, які розробляють нові інформаційні інновації з урахуванням можливостей цієї технології.

Для забезпечення поступового впровадження технології штучного інтелекту в діяльність кредитної установи ці установи повинні насамперед переглянути стратегічні напрямки власного розвитку, оновити діючі стратегії з урахуванням потреби в цифровізації всіх бізнес-процесів. При цьому важливо прописати терміни, заходи, обсяги інвестування для забезпечення цифрової трансформації насамперед кредитної діяльності фінансових установ.

В Україні у квітні 2024 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року, згідно з якою було виокремлено пріоритетні галузі економіки для переходу до Індустрії 4.0 та технології штучного інтелекту [15].

У межах Концепції було встановлено, що в Україні є значна низка проблем у сфері підтримки на рівні держави використання економічними суб'єктами технології штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки. Така ситуація зумовлює потребу в розробці відповідної політики з подальшим її поступовим впровадженням. При цьому варто враховувати сучасні можливості держави в цьому напрямку, щоб впровадження зазначеної політики не залишилося виключно декларативним.

Серед основних проблем, які стримують використання технології штучного інтелекту в Україні різними економічними суб'єктами, варто виділити такі:

– недосконалість державної політики в питаннях розвитку технології штучного інтелекту з урахуванням можливих загроз і економіко-соціальних та екологічних наслідків від її впровадження;

– низький рівень забезпечення безпеки даних від кібератак;

– недостатні вимоги до змісту освітніх програм та професійних компетентностей майбутніх спеціалістів, які пов'язані з розробкою систем на базі штучного інтелекту;

– відсутність дієвого нормативно-правового забезпечення регулювання відносин, які формуються в процесі розробки та використання технології штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки й зокрема в діяльності фінансових установ.

Висновки. Фінансовий сектор є однією з провідних галузей економіки, у якій сьогодні активно використовуються цифрові технології, включаючи технологію штучного інтелекту. Пандемія COVID-19, війна та її складні наслідки для економіки країни, її громадян обумовили необхідність цифровізації діяльності фінансових установ ще швидшими темпами, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку фінансових послуг і надавати якісні послуги своїм клієнтам. Це активізувало розробку та впровадження нових цифрових технологій цими установами.

Активний розвиток сьогодні відбувається у напрямку використання потенціалу технології штучного інтелекту в діяльності кредитних установ. У статті через аналіз існуючих підходів до розгляду сутності цієї технології запропоновано її розглядати як метод, який полягає у створенні інформаційних систем, які можуть самостійно

здійснювати інтелектуальну діяльність, аналізувати інформацію, визначати алгоритми та закономірності в ній, самонавчатися та підвищувати якість обробки доступних даних.

Відповідно у статті встановлено, що, враховуючи потенціал технології штучного інтелекту, її використання в діяльності саме кредитних установ сьогодні має значний потенціал і можливе майже на кожному етапі надання кредитних послуг клієнтам, а саме: у сфері маркетингу кредитних продуктів, оцінки рівня кредитоспроможності позичальників, оформлення кредитних договорів, автоматичного прийняття рішень про видачу позик, боротьбу з шахрайством.

Також у статті важлива увага була присвячена опису закордонного досвіду використання технології штучного інтелекту в роботі кредитних установ і загалом у розвитку сфери фінансових послуг. З'ясовано, що ця технологія сьогодні активно використовується банківськими установами та окремими фінансовими компаніями, насамперед у сфері надання інформаційної підтримки клієнтами, що здійснюється передусім через використання чат-ботів, переказ коштів, оцінювання фінансової спроможності потенційних позичальників.

При цьому у статті досить детально розглянуто переваги та недоліки використання технології штучного інтелекту для діяльності кредитних установ, їхніх клієнтів. Встановлено, що саме формування надійних систем кібербезпеки в межах таких установ є об'єктивно необхідною умовою для забезпечення стабільного їх функціонування у довгостроковій перспективі. Також увага присвячена й опису негативного впливу технології штучного інтелекту на соціальний розвиток суспільства, інформаційну безпеку клієнтів кредитних установ.

За результатами аналізу прийнятих в Україні нормативних документів, сформовано основні напрями розвитку технологій штучного інтелекту в довгостроковій перспективі.

1. Живцова Л. І. Штучний інтелект: сутність та перспективи розвитку. *Український журнал будівництва та архітектури*. 2023. № 3(015). Р. С. 66-71. DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.140723.66.956.
2. WABOT -Waseda roBOT. Humanoid Robotics Institute, Waseda University. URL: https://www.humanoid.waseda.ac.jp/booklet/kato_2.html (дата звернення : 5.03.2024)
3. Протягом наступних п'яти років технології та штучний інтелект можуть скоротити 26 мільйонів робочих місць у всьому світі. URL: <https://suspilne.media/461798-si-ta-tehnologii-skorotat-26-mln-robocih-misc-povsomu-svitu-wef> (дата звернення : 5.03.2024)
4. Штучний інтелект за місяць відібрав роботу майже у 4000 американців. URL: <https://sundries.ua/shtuchnyi-intelekt-za-misiatsvidibrav-robotu-maizhe-u-4000-amerykantsiv> (дата звернення : 5.03.2024)
5. Маск заявив, що штучний інтелект представляє ризик для людства. Інформаційне агентство УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/science/mask-zayaviv-shcho-shtuchniy-intelekt-predstavlyaye-rizik-dlya-lyudstva-12443025.html> (дата звернення : 5.03.2024)
6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення : 5.03.2024)
7. Juvo Mobile Inc. All Rights Reserved. URL: <https://www.juvo.com/?lng=en> (дата звернення : 5.03.2024)
8. Conversational AI Products for Banking and Finance. *Kasisto*. URL: <https://kasisto.com/products> (дата звернення : 5.03.2024)
9. Dubyna M., Popelo O., Zhavoronok A., Lopashchuk I., Fedyshyn M. Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability. *Public and Municipal Finance*. 2023. Vol. 12, Issue 1. Pp. 33-47. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12\(1\).2023.04](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12(1).2023.04)
10. Растихіна О. Чат-боти для бізнесу. Як створити та навчити ефективного віртуального помічника. *Економічна правда*. 10.08.2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/08/10/663837> (дата звернення : 5.03.2024)
11. Команда monobank розробила сервіс, який рахує ризики для фінкомпаній. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/11/08/35557281/#:~:text=2018%2C%2012%3A45-,%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%20monobank%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81%2C%20%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D1%94%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96>

- D0%B9.%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D1%86%D0%B5%20%D0%BF%D0%B8%D1%88%D0%B5%20ain.ua (дата звернення : 5.03.2024)
12. AI-Driven Credit Underwriting Software. Компанія Zest AI. URL: <https://www.zest.ai> (дата звернення : 5.03.2024)
 13. Мобільний додаток Albert. URL: <https://albert.com> (дата звернення : 5.03.2024)
 14. Офіційний сайт FinAdviser. URL: <https://finadviser.com.ua> (дата звернення : 5.03.2024)
 15. Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2024 р. № 320-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-derzhavnoi-tsilovoi-naukovo-tekhnichnoi-prohramy-z-vykorystannia-s320130424> (дата звернення : 5.03.2024)
 16. Офіційний сайт HSBC Griup. URL: <https://www.hsbc.com> (дата звернення : 5.03.2024)
 17. Dubyna M., Bazilinska O., Panchenko O., Sadchykova I., Kozlianchenko A., Tarasenko A. The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. URL: <https://refpress.org/ref-vol21-a220> (дата звернення : 5.03.2024)

References

1. Zhyvtsova, L.I. “Artificial intelligence: essence and development prospects.” *Ukrainian Journal of Construction and Architecture*, no. 3(015), 2023, pp. 66-71, DOI: 10.30838/J.BPSACEA.2312.140723.66.956.
2. WABOT -WAseda roBOT. Humanoid Robotics Institute, Waseda University, www.humanoid.waseda.ac.jp/booklet/kato_2.html. Accessed 5 May 2024.
3. “Over the next five years, technology and artificial intelligence could cut 26 million jobs worldwide.” Suspilne.media, suspilne.media/461798-si-ta-tehnologii-skorotat-26-mln-robocih-misc-po-vsomu-svitu-wef. Accessed 5 May 2024.
4. “Artificial intelligence took away the jobs of almost 4,000 Americans in a month.” Sundries, sundries.ua/shtuchnyi-intelekt-za-misiatsvidibrav-robotu-maizhe-u-4000-amerykantsiv. Accessed 5 May 2024.
5. “Musk said that artificial intelligence poses a risk to humanity.” UNIAN Information Agency, www.unian.ua/science/mask-zayaviv-shcho-shtuchnyi-intelekt-predstavlyaye-rizik-dlya-lyudstva-12443025.html. Accessed 5 May 2024.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. On the approval of the Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine. Decree, № 1556 dated 02.12.2020. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text. Accessed 5 May 2024.
7. “All Rights Reserved.” Juvo Mobile Inc. www.juvo.com/?lng=en. Accessed 5 May 2024.
8. “Conversational AI Products for Banking and Finance.” Kasisto, kasisto.com/products. Accessed 5 May 2024.
9. Dubyna, M., Popelo, O., Zhavoronok, A., Lopashchuk, I., and M.Fedyshyn. “Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability.” *Public and Municipal Finance*, vol. 12, issue 1, 2023, pp. 33-47, [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12\(1\).2023.04](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.12(1).2023.04).
10. Rastikhina, O. “Chatbots for business. How to create and train an effective virtual assistant.” *Economic truth*, 2020, www.epravda.com.ua/columns/2020/08/10/663837. Accessed 5 May 2024.
11. “The monobank team has developed a service that calculates risks for financial companies.” Minfin, minfin.com.ua/ua/2018/11/08/35557281/#:~:text=2018%2C%2012%3A45-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%20monobank%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81%2C%20%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D1%94%20%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B9.%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D1%86%D0%B5%20%D0%BF%D0%B8%D1%88%D0%B5%20ain.ua. Accessed 5 May 2024.
12. “AI-Driven Credit Underwriting Software.” Company Zest AI, www.zest.ai. Accessed 5 May 2024.
13. “Mobile application “Albert, albert.com. Accessed 5 May 2024.
14. Official site FinAdviser, finadviser.com.ua. Accessed 5 May 2024.
15. Cabinet of Ministers of Ukraine, On the approval of the Concept of the State targeted scientific and technical program for the use of artificial intelligence technologies in priority sectors of the economy for the period until 2026. Decree, № 320-p, 13.04.2024, www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-derzhavnoi-tsilovoi-naukovo-tekhnichnoi-prohramy-z-vykorystannia-s320130424. Accessed 5 May 2024.
16. Official site HSBC Griup, www.hsbc.com. Accessed 5 May 2024.
17. Dubyna, M., Bazilinska, O., Panchenko, O., Sadchykova, I., Kozlianchenko, A., and A.Tarasenko. “The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions.” *Review of Economics and Finance*, vol. 21, 2023, refpress.org/ref-vol21-a220. Accessed 5 May 2024.

УДК 336.76

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.245-251>

Буртняк І. В.¹, Судук Н. В.², Кашевський Р. М.³
R/S-АНАЛІЗ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

¹Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економічної кібернетики,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76009, Україна,
тел.: +380979862632,
e-mail: ivan.burtnyak@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9440-1467>

²тел.: +380972280838,
e-mail: nataliia.suduk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9720-7061>

³тел.: +380679374525,
e-mail: roman.kashevsky@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2633-0141>

Анотація. У статті обґрунтовано можливість застосування R/S аналізу для дослідження ринку валют. Робота спрямована на дослідження валютного ринку. Питання дослідження за допомогою R/S ринку валют є новим науковим напрямом. Вивчення валютного ринку, його регулювання, вплив на фінансові системи країн світу набуває актуальності в наші дні. Валютні операції часто ототожнюють процесом купівлі чи продажу цінних паперів. У роботі проведено аналіз поведінки валютних котирувань на валютному ринку за допомогою визначення динамічних змін у часі показника Херста, як одного з інструментів R/S аналізу, в рамках гіпотези фрактального ринку. Здійснено розрахунки показника Херста за скоригованими формулами R/S-аналізу що дозволяє порівняти значення показника на валютному ринку України у різних економічних умовах. Показник Херста при стабільній економічній ситуації має тенденцію до збереження свого середнього значення, при цьому він є індикатором подій, що прямо або опосередковано впливають на економіку держави та курс її національної валюти. Метою роботи є дослідження поведінки курсів валютних пар за допомогою моніторингу показника Херста, як одного з інструментів фрактального аналізу, у рамках гіпотези фрактального ринку. Передбачення майбутньої поведінки валютних курсів є дуже важливим, оскільки дозволяє зменшити валютні ризики та забезпечити підвищення ефективності різноманітних рішень у галузі міжнародного фінансового менеджменту. Показник Херста має широке застосування в аналізі часових рядів завдяки своїй стійкості. При його обчисленні необхідні мінімальні припущення щодо системи, яка вивчається, та на його основі можна класифікувати часові ряди за типом і глибиною пам'яті. Він може відрізнити випадковий ряд від невивадкового. У роботі проведено приклад розрахунку показника Херста за методикою Мандельброта. Цей показник використовується як показник довготривалої пам'яті часових рядів. Показник Херста як інструмент фрактального аналізу систем, дозволяє визначити ступінь персистентності фінансових рядів, наявності на валютному ринку довготривалої пам'яті. Щоденні дані про курс гривні до долар та євро взято з офіційного сайту НБУ. Виявилось, що в різні роки спостерігаються періоди стабільності курсу гривні відносно інших валют. Відповідно, змінюється і фрактальна розмірність ряду. Для більшості періодів курсу гривні виявлено антиперсистентні ряди, тобто коли спад імовірніше за все змінюється зростанням. Методики R/S аналізу є ключовим інструментом для ринкової аналітики, що дозволяє зрозуміти, коли і які активи варто купувати, а коли продавати.

Ключові слова: Ринок валют, валютний курс, фінансовий сектор, R/S аналіз, ціноутворення, показник Херста, мультифрактальний аналіз.

*Burtnyak I. V.*¹, *Suduk N. V.*², *Kashevsky R. M.*³
R/S-ANALYSIS OF THE CURRENCY MARKET

¹Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economic Cybernetics,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76009, Ukraine,
tel.: +380979862632,
e-mail: ivan.burtnyak@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9440-1467>

² tel.: +380972280838,
e-mail: nataliia.suduk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9720-7061>

³ tel.: +380679374525,
e-mail: roman.kashevsky@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-2633-0141>

Abstract. The article substantiates the possibility of using R/S analysis for currency market research. The work is aimed at researching the currency market. The issue of research using R/S of the currency market is a new scientific direction. The study of the foreign exchange market, its regulation, influence on the financial systems of the countries of the world is gaining relevance these days. Foreign exchange transactions are often equated with the process of buying or selling securities. The paper analyzes the behavior of currency quotes on the foreign exchange market by determining the dynamic changes over time of the Hurst indicator, as one of the tools of R/S analysis, within the framework of the fractal market hypothesis. Calculations of the Hurst index were carried out according to the adjusted formulas of R/S-analysis, which allows to compare the value of the indicator on the foreign exchange market of Ukraine in different economic conditions. In a stable economic situation, the Hurst indicator tends to maintain its average value, while it is an indicator of events that directly or indirectly affect the state's economy and the rate of its national currency. The purpose of the work is to study the behavior of exchange rates of currency pairs by monitoring the Hurst indicator, as one of the tools of fractal analysis, within the framework of the fractal market hypothesis. Forecasting the future behavior of exchange rates is very important, as it allows to reduce currency risks and ensure the improvement of the effectiveness of various decisions in the field of international financial management. The Hurst indicator is widely used in time series analysis due to its stability. Its calculation requires minimal assumptions about the system being studied, and based on it, time series can be classified by memory type and depth. It can distinguish a random series from a non-random one. The paper provides an example of calculating the Hurst index using Mandelbrot's method. This indicator is used as an indicator of the long-term memory of time series. Hurst's indicator as a tool for fractal analysis of systems allows you to determine the degree of persistence of financial series, the presence of long-term memory in the currency market. Daily data on the exchange rate of the hryvnia to the dollar and the euro are taken from the official website of the NBU. It turned out that periods of stability of the hryvnia exchange rate relative to other currencies are observed in different years. Accordingly, the fractal dimension of the series also changes. For most periods of the hryvnia exchange rate, anti-persistent series were found, that is, when the decline is most likely replaced by growth. R/S analysis techniques analysis is a key tool for market analysis, which allows you to understand when and which assets should be bought and when to sell.

Key words: Currency market, exchange rate, financial sector, R/S analysis, pricing, Hurst indicator, multifractal analysis.

Introduction. The currency and stock markets are a dynamic system that is constantly evolving. Financial indicators reflect the development of these systems. It is also an important tool that helps identify trends in financial markets. Their use contributes to the formation and improvement of decision-making measures in economic policy. Understanding the concept of an indicator is a necessary and key point that allows you to identify the main components that form

it. Such factors often cause crisis situations, moments of bifurcations, when the market changes its direction of development [1].

For many decades, phenomena in the currency market have been studied and researched. Scientists and scientists from different countries of the world tried to describe the dynamics of phenomena and processes in the foreign exchange market using various models. Many methods of forecasting future quotation values are described and highlighted in separate directions. However, forecasting requires stability both in the economy and in the country's politics, then the forecast values will be the most accurate and close to the real ones. It is not possible to include all influencing factors in the model. The policy of the government and the National Bank also plays a significant role. Statistics also play a significant role. It is difficult for analytics to process data that is either unavailable, incomplete, or heterogeneous, and bringing data to a unified view takes a lot of time. There are some drawbacks to such forecasting and modeling. For example, it is difficult to predict such indicators as the money supply or the interest rate, the correlation coefficients in the model can be variable, which will lead to a significant error in the forecast [2].

A complex of economic and mathematical models allows you to capture the change in properties at the stage of multifractal analysis. In the case of unfavorable conditions, the use of econometric tools for modeling is impractical [3]. If the stock market is characterized by stable dynamics and favorable conditions for market activity, then with the help of econometric models it is possible to predict the dynamics of the financial indicator for the short term.

At the current stage of research, nonlinear methods and tools are increasingly used in the forecasting and analysis of financial and economic systems. Such systems are complex and have the following properties: synergy, emergence, chaos. The use of non-linear research methods will allow to interpret the dynamics of such a complex system as the financial market at a qualitatively different level. This is due to the fact that most linear methods do not take into account the random component, which is perhaps the most important in the study of financial time series.

Statistical analysis begins with the assumption that the system under study is primarily random; that is, the causal process that created the time series has many components or degrees of freedom, and the interaction of these components is so complex that a deterministic explanation is impossible. Therefore, probability can help us understand the process and use it to our advantage. To study the statistics of these systems and create a more general analytical structure, we need the application of probability theory, which is non-parametric. That is, we need a statistic that makes no prior assumptions about the shape of the distribution we are studying. The Central Limit Theorem (or Law of Large Numbers) states that as more and more trials are performed, the marginal distribution of a random system will be the normal distribution [4]. The events being investigated must be independent and normally distributed. That is, events should not affect each other, and they should have the same probability of occurrence. If the system under study is not independent and normally distributed, then we need a non-parametric method. Such a non-parametric methodology was discovered by X. E. Hearst, who included many natural systems in his research and gave us a new statistical methodology for distinguishing between random and non-random systems, the constancy of trends and the duration of cycles, called the method of normalized swing, or R/S analysis, which is used to study random time series and fractal time series.

Using the work [5] on Brownian motion, we can state that the distance traveled by a random particle increases in proportion to the square root of the time used to measure it, which we use in financial economics to calculate the annual volatility, or standard deviation.

Time series can be divided into three groups: deterministic, random, and chaotic. It can be argued that the development of the dynamics of economic processes and phenomena has a non-linear, that is, chaotic character. Therefore, it is impossible to apply the usual linear methods, as a result, there is a need to use alternative methods, to conduct a study of economic processes, this

issue can be studied with the help of the fractal theory of markets. [6]. Fractal analysis should be used when market processes cannot be presented using classical models.

Task Statement. The R/S analysis method examines the fractality of time series. This technique was proposed by B. Mandelbrot and is based on the research conducted by Hurst. Today, many methods of calculating the Hurst index are known. This indicator reflects the maximum range of currency quotes or share prices for a certain period.

Work [7] gives an example of calculating the Hurst index using Mandelbrot's method. This indicator is used as an indicator of the long-term memory of time series, and its value is in the range from 0.5 to 1.56. It is worth calculating the Hurst index on the basis of at least 128 observations.

Based on the value of the Hurst indicator H , it is possible to conclude about the randomness or persistence of the considered data [4]. If x is white noise (zero mean, zero persistence), then the range of the perturbation population forming the random walk, scaled by the standard deviation, grows as the square root of the series size, giving an expected value of the Hurst exponent of 0.5. If the obtained value exceeds 0.5, then it can be concluded about persistence, that is, the series is a generalized Brownian motion and is characterized by long-term memory. This means that what happens today affects the future. If the Hurst value is between 0 and 0.5, then antipersistence can be concluded. Such a time series is much more variable than a random series, because it constantly fluctuates. If we observe a decline in the previous period, then in the next period we should expect growth and vice versa. At $H=0.5$, it corresponds to ordinary white Gaussian noise, a random Brownian walk, i.e., a memoryless process [8]. Fractal dynamics is a branch of fractal theory that studies the dynamics of whole structures and systems that exhibit self-similarity properties when their state changes over time, provided that the structure and shape of the system is preserved. The concept of fractal dimension is introduced to study irregular fractal objects. The fractal dimension of a time series gives an idea of how jagged the time series is. If a line scales according to a straight line scale, then its fractal dimension is one. However, random wanders have a fifty-fifty chance of increasing or decreasing dynamics. Then the fractal dimension of the random time series is 1.5. If the fractal dimension is between 1 and 1.5, then the time series is more than a line and less than a random walk. It is more smooth compared to a random walk, but is more jagged than a line [9]. This technique can be used to determine the fractal dimension of price dynamics of a certain asset, including exchange rates.

The fractal dimension of the time series is important because it recognizes that the process can be deterministic (line with fractal dimension) or random (fractal dimension 1.5). The Hurst indicator (H) reflects the maximum range of prices for a certain period. The value of the indicator always ranges from 0 to 1. Hurst's empirical discovery showed that this indicator is always greater than 0.5, while if its value ranges from 0.5 to 1, this indicates that the time series is characterized by stable trends, i.e. is persistent. If the Hurst value is between 0 and 0.5, the series is anti-persistent. And when the indicator is equal to 0.5, the studied time series is a Brownian motion [10].

Despite the fact that the US and the EU have a free-floating exchange rate, in which there is no official establishment of the exchange rate, the participation of the state in regulating the functioning of the foreign exchange market is allowed. The level of the exchange rate is formed due to the demand and supply for the currency, which in turn are determined by the actions of the players in the foreign exchange market. In the case of currency depreciation, national goods also become cheaper, which causes an increase in the volume of exports of goods and services. If the currency becomes more expensive, then national goods and services increase in price, and as a result, exports decrease and the share of imported goods and services increases. Under such a regime, the exchange rate will a priori be volatile.

The dynamics of financial markets were analyzed and confirmed non-linear character, mono- and multi-fractal properties of the dynamics of exchange rates were investigated, which at the current stage of the development of dynamics are characterized by persistence (stock

financial indicator) and Brownian motion, that is, it is a random process (currency financial indicator).

Results. In a period of economic and political stability, the volatility of the national exchange rate will be characterized by low volatility, and vice versa, in a period of crisis, political or economic instability, the volatility of the exchange rate will increase. Efforts to ensure favorable conditions for doing business, replenishment of the state budget cause the government to implement regulatory measures. Therefore, the modern currency system in its pure form cannot be a flexible exchange rate system. Hence, the exchange rate is a lever of state influence on the market economy.

Having considered the foreign exchange market of Ukraine, we will use the data on the exchange rate of the hryvnia set by the NBU against the euro and the US dollar for the period from 01.01.2019 to 04.31.2024. We will calculate the Hurst index for the quotation of the dollar/hryvnia exchange rate.

We will get the following results of R/S-analysis regarding the exchange rate of the US dollar to the hryvnia.

Table 1

The results of the R/S analysis of the exchange rate of the US dollar against the hryvnia

Constant	$e^{3,029687493}$
Standard error	3,029687493
R^2	0.81315583
Hurst index	0,602019903

development of the author

The obtained value exceeds 0.5, then it can be concluded about persistence, that is, the series is a generalized Brownian motion and is characterized by long-term memory. This means that what happens today affects the future.

The results of the R/S analysis regarding the exchange rate of the euro against the hryvnia are as follows

Table 2

The results of the R/S analysis of the exchange rate of the euro against the hryvnia

Constant	$e^{2,629743959}$
Standard error	2,629743959
R^2	0,910637
Hurst index	0,610635094

development of the author

The Hurst index ranges from 0.5 to 1, this indicates that the time series is characterized by stable trends, that is, it is persistent.

Today, the study of fractal and multifractal properties of financial indicators is quite widely used. Fractal objects include lines, surfaces, and bodies that have a strongly cut shape and show some repeatability over long time intervals. Fractal time series are a whole class of curves that are used in the description and modeling of many phenomena and processes. The analysis of time series using fractal methods allows the evolution of complex systems to be consistently studied on the basis of a relatively small sample of data. One of the most important quantitative characteristics of fractal objects is the concept of fractal dimension, or scaling index, which describes the repeatability of geometry (for regular fractals) or statistical characteristics (for irregular fractals) when changing the scale. However, in various scientific fields there are many phenomena that require the spread of the concept of fractal to more complex structures, which are characterized by a spectrum of indicators of fractal dimension - multifractals [11]. The first

to propose multifractal analysis as a tool for studying non-stationary time series was proposed in [7]. Initially, this research method was used in physics. However, it is difficult to find a field of science where multifractals cannot be encountered. To describe a fractal, one quantity is sufficient – the fractal dimension. However, multifractals are complex and heterogeneous objects. In order to characterize them, a whole spectrum of fractal dimensions is needed. Most objects, either in nature or in the economy, are multifractals. Fractal time series often occur in the form of singular functions. For the analysis of the signal structure, the availability of a rigorous mathematical approach is most valuable [5]. Fractals are formed as a result of unpredictable movements of the chaotic world around us. The most important qualitative property of fractals is the property of self-similarity. This means that the object or process is statistically similar on different scales, each of which resembles scales, but is not identical.

Today, scientists, scientists, specialists, traders use a huge number of indicators that are linear, and also take into account analytical reports of countries and experts that can affect the dynamics of the financial time series. With this in mind, it is worth noting that linear methods are not able to fully cover all aspects of the development of a dynamic system and track the moment of the turning point that will prevent the development of a new stage of the financial market. Political and economic stability is a necessary condition for predicting future values. In addition, it is impossible to include all influencing factors in the models for forecasting the dynamics of the series, because this will deteriorate the quality of the model and such negative phenomena as heteroskedasticity, autocorrelation, and multicollinearity will occur. It should also not be excluded that the state of the country's economy and financial markets are largely influenced by the political measures of the government and the National Bank.

Conclusions. As a result of the conducted research, it can be noted that R/S analysis is widely used in the financial sphere of activity. The results of modeling and analysis of the dynamics of exchange rates and stock indices as financial indicators can be used by the state in the form of the government and state financial organizations for the purpose of assessing the current state of the financial market and economy, as well as for forecasting the dynamics of indicators in order to strengthen the economic security of the state and, if necessary, implement regulation of the functioning of the financial market and its constituent elements.

The methodology discussed in the article is promising for use in the study of the dynamics of financial series. The Hurst indicator can serve as an indicator that can signal the emergence of negative trends in the financial market. This is confirmed by the approbation of the method on the data of the National Bank of Ukraine regarding currency quotations. Multifractal analysis should be used because economic processes are complex and it is difficult to describe them with one indicator. We can only speak about the general picture and predict with a certain probability whether there will be a decline or growth in the following periods. With the help of multifractal analysis of detrend fluctuations, it is possible to more fully describe the behavior of the object under study.

Prospects for further research in this direction are the use of "Data Mining", as well as neural networks, which will allow us to understand the possibility of using analytical technologies for a quick and thorough study of large data sets, in order to obtain valuable information. For all time, various cryptocurrencies have left a lot of information. For example, trading volume, currency price in different time periods and others. All this information can be analyzed and based on the results you can clearly see what affects the growth and volume and predict the growth of this currency in the market. In this regard, new algorithms can be created to predict the rise or fall of the price.

1. Буртняк І.В., Малицька А.В. Моделювання ціноутворення на фондовому ринку за допомогою моделі CEV. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. С. 41-47
2. Буртняк І.В., Благун І.С. Моделювання ефективності функціонування банку з використанням фінансових потоків». *Вісник Хмельницького національного університету, Серія Економічні науки*. 2020. Вип. 4. С. 51-57.

3. Буртняк І.В. Використання методів аналізу операційного середовища для оцінки ефективності діяльності комерційних банків. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 309-315.
4. Буртняк І.В., Благун І.С. Моделі аналізу та оцінки діяльності банків в умовах нестабільного економічного середовища. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія Економічні науки*. 2020. №4. С. 41-45.
5. Дмитришин Л.І., О.С. Кушнір. Моделювання оцінки економічного капіталу банку як інтегрального показника величини прийнятих операційних ризиків. *Вісник Хмельницького національного університету, Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 1. С. 39-43.
6. Дмитришин Л.І., І.І. Блахун. Формування стратегій управління банківською системою України. Івано-Франківськ, В.П. Супрун, 2016.
7. Кашевський Р.М., Буртняк І.В. Оцінка ефективності діяльності банків за методом DEA // Матеріали 10 Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих економістів-кібернетиків «Моделювання економіки: проблеми, тенденції, досвід». Львів, 2022. С. 68-69.
8. Кашевський Р.М., Буртняк І.В. Дослідження функціонування комерційних банків на основі методу DEA // Матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми моделювання соціально-економічних систем. 6-7 квітня 2023 р. Братислава. Харків, ВШЕМ – ХНЕУ ім. С. Кузнеця.
9. Кушнір О.С. Реалізація математичної моделі визначення рівня операційного ризику кредитної організації. *Бізнес Інформ*. 2016. №. 10 (465). С. 135-143.
10. Примостка О. Л. Аналіз ефективності діяльності банків. *Фінанси України*. 2013. Вип. 1(23). С. 52–58

References

1. Burtnyak, I.V., and A. Malyska. "Simulation of stock market pricing using the model CEV." *The actual problems of regional economy development*, 2021, pp. 41-47
2. Burtnyak, I.V., & I.S.Blagun. "Modeling the efficiency of bank functioning using financial flows." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University, Economic Sciences Series*, no.4, 2020, pp. 51-57.
3. Burtnyak, I.V."The use of methods of analysis of the operating environment to evaluate the efficiency of commercial banks." *Business Inform*. no.11, 2020, pp. 309-315.
4. Burtnyak, I.V., & I.S. Blahun. "Models of analysis and assessment of banks' activities in the conditions of an unstable economic environment." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University, Economic Sciences Series*, no. 4, 2020, pp. 41-45.
5. Dmytryshyn, L.I., & O.S.Kushnir. "Modeling the assessment of the bank's economic capital as an integral measure of the magnitude of accepted operational risks." *Bulletin of the Khmelnytskyi National University, Economic Sciences Series*, no. 1, 2017, pp. 39-43.
6. Dmytryshyn, L.I., & I.I. Blahun. *Formation of management strategies of the banking system of Ukraine*. Ivano-Frankivsk, V.P. Suprun, 2016.
7. Kashevskiy, R.M., & I.V.Burtnyak. "Evaluation of the efficient operation of banks using the DEA method," *Materials of the 10th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Young Cybernetic Economists "Economic Modeling: Problems, Trends, Experience"*. Lviv, 2022, pp. 68-69.
8. Kashevskiy, R.M., & I.V.Burtnyak. "Study of the functioning of commercial banks based on the DEA method." *Materials of the XIV international scientific and practical conference "Modern problems of modeling socio-economic systems. April 6-7, 2023*. Bratislava – Kharkiv, VSHEM – HNEU named after S. Kuznetsia.
9. Kushnir, O.S. "Implementation of a mathematical model for determining the level of operational risk of a credit institution." *Business Inform*, no. 10 (465) , 2016, pp. 135-143.
10. Primostka, O. L."Analysis of the efficiency of banks." *Finances of Ukraine*, no.1(23), 2013, pp. 52–58
11. Younsi, M., & A. Nafla. "Financial stability, monetary policy, and economic growth: Panel data evidence from developed and developing countries." *Journal of the Knowledge Economy*, no.10 (1), 2019, pp. 238-260. doi: 10.1007/s13132-017-0453-5

УДК 656.07

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.252-259>

Новальська Н. І.¹, Дерев'янчук К. М.², Лозовий Д. О.³, Єрошенко О. Р.⁴

РОЗВИТОК СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СФЕРІ ТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ПЕРСПЕКТИВИ І ВИКЛИКИ

¹ Національний авіаційний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра організації авіаційних робіт та послуг,
пр. Гузара Любомира, 1, м. Київ,
03058, Україна,
тел.: +38 (067) 9387275,
e-mail: naduch@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6331-9217>

² Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економічної теорії, макро- і мікроекономіки
вул. Володимирська, 60, м. Київ,
01033, Україна,
тел.: +38 (096) 7451887,
e-mail: katyaderevyanchuk17@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0532-8711>

³ Національний авіаційний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра організації авіаційних робіт та послуг,
пр. Гузара Любомира, 1, м. Київ,
03058, Україна,
тел.: +38 (095) 1503591,
e-mail: david15415425@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2565-8818>

⁴ Національний авіаційний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра організації авіаційних робіт та послуг,
пр. Гузара Любомира, 1, м. Київ,
03058, Україна,
тел.: +38 (067) 5083501,
e-mail: alexandr.yeroshenko@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8411-1116>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню стратегічної важливості страхування інтелектуальної власності в технологічному цифровому ландшафті, що швидко змінюється та розвивається. Підкреслюючи новизну застосування страхування прав ІВ як для українських підприємств, так і для самих страхових компаній, автори розглядають передумови виникнення та розвитку страхування прав ІВ в Україні. Дослідження проводилася на прикладі вивчення та аналізу досвіду функціонування транспортних та логістичних компаній. В роботі підкреслено критичну роль охорони та захисту прав інтелектуальної власності в транспортних технологіях для забезпечення конкурентоспроможності компаній та їх інноваційного розвитку. Проаналізовано, в яких випадках транспортним підприємствам варто застосовувати цей інструмент. Наголошуються, що в умовах воєнних дій компанії можуть нести суттєві збитки через руйнування, викрадення або кібер-атаки на їх інтелектуальні активи, тому з метою управління ризиками та зменшення розміру потенційних збитків пропонується страхувати свої інтелектуальні активи. Автори досліджують різні сценарії використання власниками транспортних компаній цього сучасного інструменту в

бізнесі. Представляє інтерес аналіз патентного світового ландшафту сфери «транспорт». Зростання попиту на послуги страхування інтелектуальної власності в Україні відображає усвідомлення власниками бізнесу та топ-менеджерами важливості захисту інновацій та пов'язаних з ними ризиків. У статті висвітлюються тенденції та сучасні тренди у створенні нових страхових продуктів та розширенні покриття збитків, пов'язаних із втратою прав ІВ, що свідчить про постійну адаптацію страхових компаній до змін технологічного середовища. В дослідженні визначено проблеми, з якими стикаються страхові компанії на ринку інтелектуальної власності, наголошуючи на необхідності подальших наукових розробок для вирішення цих проблем і забезпечення ефективного захисту та розвитку інновацій у глобальному масштабі.

Ключові слова: права інтелектуальної власності, транспортні технології, захист прав інтелектуальної власності, страхування інтелектуальної власності, інноваційний розвиток.

Novalska N. I.¹, Derevianchuk K. M.², Lozovyi D. O.³, Yeroshenko O. R.⁴
**DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL PROPERTY INSURANCE SYSTEM IN
TRANSPORT TECHNOLOGIES: PERSPECTIVES AND CHALLENGES**

¹ National Aviation University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Aviation Works and Services Department,
Liubomyra Huzara ave. 1, Kyiv,
03058, Ukraine,
tel.: +38 (067) 9387275,
e-mail: naduch@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6331-9217>

² Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economic Theory, Macro- and Microeconomics
Volodymyrska str., 60, Kyiv,
01033, Ukraine,
tel.: +38 (096) 7451887,
e-mail: katyaderevyanchuk17@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0532-8711>

³ National Aviation University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Aviation Works and Services Department,
Liubomyra Huzara ave. 1, Kyiv,
03058, Ukraine,
tel.: +38 (095) 1503591,
e-mail: david15415425@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2565-8818>

⁴ National Aviation University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Aviation Works and Services Department,
Liubomyra Huzara ave. 1, Kyiv,
03058, Ukraine,
tel.: +38 (067) 5083501,
e-mail: alexandr.yeroshenko@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8411-1116>

Abstract. The article explores the strategic importance of intellectual property (IP) insurance within the rapidly evolving technological and digital landscape. By emphasizing the novelty of applying IP rights insurance for Ukrainian enterprises and the insurance companies themselves, the authors examine the prerequisites for the emergence and development of IP

rights insurance in Ukraine. The research was conducted through a detailed study and analysis of the operational experience of transport and logistics companies. The paper underscores the critical role of IP protection in transport technologies, which is essential for ensuring the competitiveness and innovative development of companies. The authors analyze the specific situations in which transport enterprises should implement IP insurance. They highlight that, especially during wartime, companies face substantial risks of loss due to destruction, theft, or cyber-attacks on their intellectual assets. To manage these risks and mitigate potential losses, insuring intellectual assets is recommended. The authors explore various scenarios where transport company owners can utilize this contemporary business tool effectively.

Additionally, the article presents an analysis of the global patent landscape within the transport sector, which provides valuable insights into current trends and developments. The growing demand for IP insurance services in Ukraine reflects the increasing awareness among business owners and top managers regarding the importance of protecting innovations and managing associated risks. The article also discusses trends and modern tendencies in the creation of new insurance products and the expansion of coverage for losses related to the infringement or loss of IP rights. This demonstrates the continuous adaptation of insurance companies to the evolving technological environment. Furthermore, the study identifies the challenges faced by insurance companies in the IP market, emphasizing the necessity for ongoing research to address these challenges. Such research is crucial for ensuring effective protection and fostering the development of innovations on a global scale. The authors conclude that the strategic implementation of IP insurance can significantly contribute to the sustainability and resilience of companies, particularly in high-risk environments. This, in turn, supports broader economic stability and growth by safeguarding the intangible assets that drive innovation and competitive advantage. The need for further scientific exploration and development of specialized insurance products tailored to the unique risks associated with IP underscores the importance of this field in the contemporary business landscape.

Key words: intellectual property rights, transport technologies, protection of intellectual property rights, intellectual property insurance, innovative development.

Introduction. In the modern innovative world, where rapid technological advancements define economic and social progress, the management and protection of intellectual property become a strategic component to support innovative development at both the national and individual enterprise levels. An essential aspect of intellectual property rights protection is the development of intellectual property insurance aimed at safeguarding the results of intellectual activity, creative achievements, and innovations. This article discusses the prospects for the development of the intellectual property insurance system and the challenges faced by business entities in transport technologies.

In developed countries, the share of intellectual capital in the business asset structure varies from 65% to 90%. Each year, the volumes of international trade in intellectual property rights increase. However, businesses and the state incur significant losses from the unauthorized use of intellectual property rights. Therefore, the protection and defense of intellectual property rights are crucial, as violations result in the loss of expected income and profits. Due to increased competition and intensified industrial espionage, companies now exert much more effort to protect their intellectual assets. The main reason is the awareness of all risks associated with potential infringements of these rights. One of the risk management mechanisms in the field of intellectual property rights is insurance, which has led to an increased demand for intellectual property insurance services in the intellectual property market.

The issue of researching the mechanisms of intellectual property commercialization is addressed in scientific works by renowned economists such as V.D. Bazilevich, O.B. Butnik-Siversky, V.V. Virchenko, O.P. Orlyuk, V.B. Strutynsky, and others. However, insufficient attention is paid to the study of intellectual property insurance as a service in the contemporary development of Ukraine's economy.

Task statement. The purpose of the research is to analyze the essence and peculiarities of the intellectual property insurance process in the field of transport technologies, identify current trends in organizing this process taking into account the requirements of domestic and international legislation, and assess the prospects for the development of the intellectual property insurance system in Ukraine. The main tasks of the research are: to determine the prerequisites for the emergence of the need to insure intellectual property rights in the field of transport technologies; to analyze the global patent landscape in the field of transportation, in particular, under the category 'Special Purpose Aircraft'; to investigate which services insurance companies can provide to transportation companies to reduce risks and losses in case of theft of their intellectual products or unfair use of innovative developments in the field of transport technologies; based on international experience, to develop recommendations for the development and improvement of insurance products for the protection of intellectual property rights in Ukraine.

The methodological basis of the research is the dialectical method, which helped to reveal the economic essence of insuring intellectual property rights, disclosed the main conditions of the intellectual property insurance process in the field of transport technologies. Systematic and synergistic approaches allowed to study the global patent landscape of the transportation sector. Thanks to the analysis of the insurance of intellectual property rights in various activities of transport and logistics enterprises, segmentation of insurance products for the protection of intellectual rights to transport technologies and innovative developments was carried out; the prerequisites influencing the development of insurance of intellectual property rights in the field of transport technologies were identified. The clustering method allowed to group the patent system of the transport sector by objects of intellectual property used in the market.

Results. Intellectual property insurance is a relatively new type of activity for the Ukrainian insurance business. Intellectual property insurance is a complex of economic relations arising from the protection of the proprietary interests of intellectual property rights holders in the event of insured events stipulated by the contract. The main prerequisites for the emergence of intellectual property insurance are presented in Figure 1.

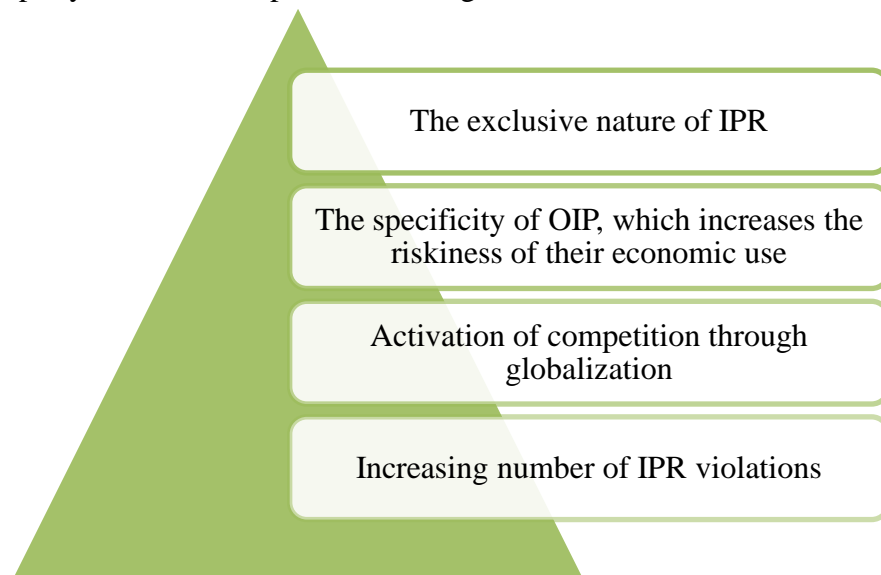

Рис. 1. Передумови виникнення страхування інтелектуальної власності
Fig.1. Prerequisites for the Emergence of Intellectual Property Insurance

In modern conditions, insurance companies have actively started creating and offering new insurance products for intellectual property rights owners aimed at compensating for losses from potential infringements of intellectual property rights. Insurance companies study the market and

adapt their products to provide enterprises with the most effective protection. At the current stage of the intellectual property market development, insurance covers such cases as:

- violation of the rights of the creator and owner of intellectual property objects;
- non-receipt of remuneration for the use of intellectual property objects;
- non-compliance with confidentiality agreements, licensing agreements, and agreements for the purchase and sale of intellectual property objects;
- the use of intellectual property objects as collateral for loans.

Insurance companies address the assessment of losses incurred by intellectual capital by equating it to a commercial activity object. A positive aspect is the increasing competition in the intellectual property insurance market, which encourages insurance companies to improve their products and expand insurance coverage, attempting to attract the attention of new clients. Additionally, there is ongoing development of new methods for assessing risks related to intellectual property infringement.

We agree with experts, particularly T. Vakhonieva, that the development of the intellectual property insurance system plays a key role in fostering innovative development in various industries [2]. Intellectual property is a valuable asset for businesses, encompassing patents, copyrights, trademarks. Ensuring adequate protection of these rights in the digital economy is a crucial factor for decision-making by companies investing in innovative projects. Additionally, the presence of insurance coverage can enhance the attractiveness of funding for innovative enterprises from investors. Investors will be more inclined to allocate funds for research and development, understanding that there is insurance protection in case of risks related to the commercialization of intellectual property rights.

However, with the increasing demand for intellectual property services on the market and the emergence of new insurance products, new challenges arise. Firstly, this includes the issue of evaluating intellectual property rights, as it affects the determination of insurance premiums. Accurate determination of the value of intellectual property rights is important for defining the optimal amount of insurance coverage and compensation payment terms. In this regard, determining the real risk of infringement or loss of intellectual property rights is crucial and serves as the foundational prerequisite for intellectual property insurance. Companies must conduct a comprehensive analysis of their intellectual property rights, taking into account the specifics of the industry, the level of competition, and risks, considering previous cases of infringements [3: p.122-128]. Considering a wide range of threats and risks, including not only the possibility of legal actions but also the unauthorized use of technologies or confidential information, is a crucial step in risk assessment.

Providing insurance coverage and determining the policy's value requires a high level of competence and expertise from the insurance professional in both intellectual property and insurance. Companies need to study market trends, analyze precedent cases, and collaborate with specialized consultants. While existing risk assessment standards can serve as a foundation, a personalized approach to the specific situation of the enterprise always remains critical.

Additionally, one of the significant challenges in the context of intellectual property insurance is moral risks, such as the loss of an employee's internal motivation to maintain a high level of innovation. When intellectual property rights are insured against intellectual risks, there is a danger of the company losing focus on preserving and developing intellectual property rights. Attention to maintaining high management and protection standards may diminish as the company feels that the insurance policy already provides the necessary protection for intellectual property. In the long term, this may lead to a loss of innovative potential and a competitive advantage in the market. Simultaneously, simplified intellectual property management affects various aspects of entrepreneurial activity. For example, companies may reduce investments in research and development, postpone the release of new products, or even lose necessary market differentiation due to insufficient attention to intellectual property management. This aspect requires attention and careful analysis, as negligent management of intellectual property rights can negatively impact the innovative development of the entire enterprise.

World trends in the field of transport indicate the activity of patenting in the field of transport. The highest growth rates of patent activity were recorded in air transport, primarily in relation to special-purpose aircraft and helicopters, and cargo transportation, packaging, primarily in relation to conveyors, elevators, containers, packaging devices [4: p.16-18].

Figure 2 represents landscape map of the transport sector. It visualizes the results of a patent search in relation to significant trends and interdependencies in the array of selected topics. In patent mapping, the technical solutions described in the documentation are displayed on the map in the form of isolated "islands" that show separate areas of research activity, the most popular of which form large "continents". These islands and continents can be white (the greatest saturation of patents and a small number of new patent registrations – old area or area of slowdown), brown (slightly less saturation, new registration is more active, but has a downward trend – deceleration area), or green (active registration of new patents – area of growth). The blue color marks new thematic areas, which may become new promising areas and areas of growth, or immediately move into the category of "area of slowdown" or disappear from the field of view (their names have not yet been determined).

Рис. 2. Патентний світовий ландшафт сфери «транспорт» [4]

Fig.2. Patent World Landscape of the Field of "Transport" [4]

The landscape map of the transport sector is mainly colored in brown and white colors, but there are still unnamed promising ones from the point of view of further development of the area (blue color). Among the fast-growing groups (the pace is more than 10,000%), the rubrics "Special purpose aircraft" and "Helicopters", "Devices for manipulating products or materials structurally related to conveyors", "Mechanical conveyors" and "Hand trolleys" are mainly located on the blue field.

Areas of growth also include the creation and implementation of new generation information and navigation systems, improvement of carriage and transportation process technologies, air transport, self-propelled vehicles, etc.

Areas of deceleration include: battery, gas, motor, electric power, lock, clutch, combustion engine, high-speed engine, turbine, heat exchanger, air conditioner, information unit, conveyor belt, and pipeline transport. The fewest patents fell on the blue areas from the headings "Electrical equipment of vehicles with electric traction", "Methods and devices for manipulating thin flexible products or materials".

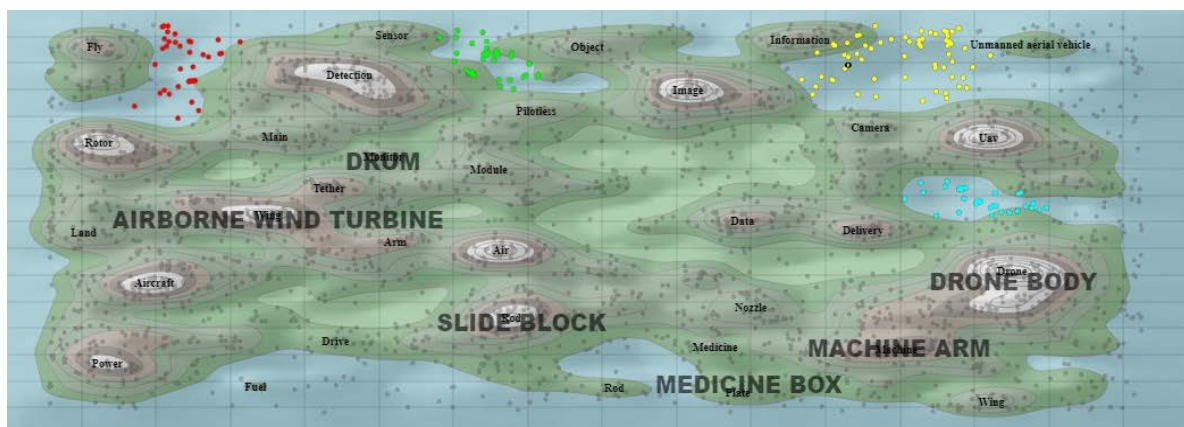

Рис. 3. Розміщення на ландшафтній карті патентів за рубрикою «Літальні апарати спеціального призначення» (червоні крапки – дрони, гелікоптери; зелені - системи, методи управління безпілотними, віддаленими транспортними засобами, ракетами; жовті – системи контролю, комп’ютерна навігація польоту, система стабілізації безпілотних літальних апаратів; блакитні - методи та системи забезпечення комп’ютеризованої доставки безпілотних літальних апаратів, картографія, боротьба з москитами) [4]

Fig. 3. Placement on the Landscape Map of patents under the Rubric "Special Purpose Aircraft" (red dots - drones, helicopters; green dots - systems, methods of controlling unmanned vehicles, remote vehicles, missiles; yellow dots - control systems, computer flight navigation, stabilization system of unmanned aerial vehicles; blue dots - methods and systems for providing computerized delivery of unmanned aircraft aircraft, cartography, mosquito control) [4]

Fig. 3 characterizes the field of special-purpose aircraft, the blue perspective areas correspond to fuel, unmanned aerial vehicles, drones, their control and stabilization systems, and the use of unmanned aerial vehicles for various purposes.

Other fast-growing categories fell into the brown, green, and blue areas, depending on the direction of each technology.

Differences in legal norms and protection of intellectual property rights among different countries pose a challenge when implementing insurance policies covering multinational risks. This problem not only complicates the creation of universal insurance products but can also affect the efficiency and implementation of such policies in different parts of the world and different countries. Significantly, the diversity of legal standards regarding intellectual property in different jurisdictions is a substantial issue. Countries have variations in terms and conditions for granting patents, copyrights, trademarks, and other forms of intellectual property. This complicates the development of a unified standard for insurance policies. An additional challenge is the reforms and changes in legislation regarding the regulation of intellectual property rights in different regions. Political, economic, and cultural changes can lead to reforms in intellectual property law, requiring constant adaptation of insurance products. To overcome these challenges, insurance companies operating in the global intellectual property market must actively collaborate with law enforcement agencies and government institutions in different countries to understand their specificities and implement effective security and insurance measures [5: p.12-27].

Furthermore, insurance companies must consider rapid changes in the transport technologies and shifts in the intellectual property market. One of the main problems is the speed at which new technologies emerge and evolve. For example, the development of artificial intelligence, blockchain technologies, quantum computing, and other innovative directions significantly alters approaches to intellectual property management. [6,7,8]. Insurance companies must be prepared to respond promptly to these changes, considering their potential impact on risks and the cost of intellectual property. Flexibility in creating insurance products is crucial for adapting to new forms of intellectual property. Insurance policies should be designed

to cover a wide range of technologies and innovations, even those that have not yet become widespread. For an insurance company, it is essential to regularly review and update policy terms, as rapid changes in the technological environment may require adjustments in insurance strategies.

Conclusions. Therefore, in a world of rapid technological changes and high innovation rates, the role of insurance of intellectual property in transport assumes strategic significance. The protection of intellectual property becomes crucial for supporting the innovative development of companies. The increasing demand for intellectual property insurance services indicates the awareness of business owners and top managers regarding the importance of innovation protection and responsibility for risks. Trends in creating new insurance products and expanding coverage demonstrate the continuous adaptation of insurance companies to the rapidly changing and transforming technological landscape. The research has identified a series of challenges faced by insurance companies operating in the intellectual property market, requiring further scientific developments to find solutions that ensure effective protection and development of innovations worldwide.

1. Лобова О.М. Теоретичні засади страхування інтелектуальної власності. *Інвестиції: практика та досвід*. № 16. 2016. С. 5–9. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2016/3.pdf (дата звернення: 31.03.2024).
2. Вахонєва Т. М. Інтелектуальна власність. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Інтелектуальна_власність (дата звернення: 31.03.2024)
3. Лунніков О.С. Державне регулювання страхової діяльності України в наш час. 2018. С. 122–128.
4. Патентний аналіз на основі бази Derwent Innovation. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2018/12/17/1-naukometrichniy-ta-patentniy-analiz-sferitransportna-sistema-raketno-kosmichna-galuz-avia-i-sudnobuduvannya.docx> (дата звернення: 31.03.2024).
5. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні. Київ: Національний банк України, 2020. 28 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4 (дата звернення: 31.03.2024).
6. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (дата звернення: 31.03.2024).
7. Bryhinets O. et al. Problems of intellectual property in the national security system of the country. *Entrepreneurship and sustainability issues*. 2021. Vol. 8, no. 3. P. 471–486. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30)) (дата звернення: 31.03.2024).
8. В Україні посилено захист прав інтелектуальної власності: нові інструменти боротьби з порушеннями. *PwC*. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/publications/tax-and-legal-alert/2023/strengthened-intellectual-property-rights-protection.html> (дата звернення: 31.03.2024).

References

1. Lobova, O. M. “Theoretical principles of intellectual property insurance.” *Investments: practice and experience*, no. 16, 2016, pp. 5-9, www.investplan.com.ua/pdf/16_2016/3.pdf. Accessed 31 March 2024.
2. Vakhoniev, T. M. “Intellectual property.” *Great Ukrainian Encyclopedia*, vue.gov.ua/Інтелектуальна_власність. Accessed 31 March 2024.
3. Lunnikov, O.S. *State regulation of insurance activity of Ukraine in our time*, 2018, pp. 122-128.
4. “Patent analysis based on the Derwent Innovation database.” MON, mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2018/12/17/1-naukometrichniy-ta-patentniy-analiz-sferitransportna-sistema-raketno-kosmichna-galuz-avia-i-sudnobuduvannya.docx. Accessed 31 March 2024.
5. *Future regulation of the insurance market in Ukraine*. Kyiv, National Bank of Ukraine, 2020, bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4. Accessed 31 March 2024.
6. On insurance: Law of Ukraine dated 07.03.1996 p. № 85/96-ВР. zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text. Accessed 31 March 2024.
7. Bryhinets O., et al. “Problems of intellectual property in the national security system of the country.” *Entrepreneurship and sustainability issues*, vol. 8, no. 3. 2021, pp. 471–486, [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30)). Accessed 31 March 2024.
8. “Protection of intellectual property rights has been strengthened in Ukraine: new tools for combating violations.” *PwC*, www.pwc.com/ua/uk/publications/tax-and-legal-alert/2023/strengthened-intellectual-property-rights-protection.html. Accessed 31 March 2024.

УДК 33.02:336.7

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.260-267>

Тарасенко А. В.

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Національний університет «Чернігівська політехніка»,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,
тел.: +380993763287,
e-mail: avtarasenko88@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4395-3605>

Анотація. У статті досліджено теоретичні основи застосування інструментарію макроекономічного планування та прогнозування в умовах трансформації фінансового ринку. Метою статті є розробка теоретичних засад застосування механізмів макроекономічного планування та прогнозування відповідно до процесів державного регулювання розвитку фінансового ринку. Досліджено європейський досвід макроекономічного планування та прогнозування розвитку фінансового ринку. Відзначено важливість заходів макроекономічного планування та прогнозування для реалізації основних функцій фінансового ринку. Запропоновано сформулювати систему інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування та прогнозування розвитку фінансового ринку, яка являє собою сукупність інформаційних ресурсів, засобів, методів, інструментів її обробки, необхідних для розробки та реалізації стратегічних та тактичних напрямків державного регулювання розвитку фінансового ринку. Визначено архітектуру зазначеної системи та її основні завдання. Зазначено, що оцінка ефективності системи інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування та прогнозування відбувається на основі моніторингу, що зумовлено багаторічною реалізацією напрямів державного впливу на функціонування фінансового ринку і розвиток фінансової системи. Досліджено взаємозв'язок процесів моніторингу розвитку фінансового ринку на основі використання інструментів макроекономічного планування та прогнозування. Встановлено, що архітектура системи інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування та прогнозування розвитку фінансового ринку дозволяє виділити наступні функціональні підсистеми: підсистему стратегічного планування, підсистему збору та оцінки інформації, підсистему мотивації суб'єктів фінансових відносин, підсистема моніторингу. Передбачено заходи оцінки ефективності запропонованих програмних заходів щодо розвитку фінансового ринку, досягнення прогнозованих показників та розроблення рішень щодо нівелювання можливих відхилень та мінімізації ризиків.

Ключові слова: макроекономічне планування, прогнозування, державне регулювання, фінансовий ринок, фінансова система, системний підхід.

Tarasenko A. V.

USE OF MACROECONOMIC FORECASTING AND PLANNING TOOLS IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT: A SYSTEMATIC APPROACH

Chernihiv Polytechnic National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,
tel.: +380993763287
e-mail: avtarasenko88@gmail.com,

Abstract. The article examines the theoretical foundations of the application of macroeconomic planning and forecasting tools in the context of financial market transformations. The purpose of the article is to develop theoretical provisions for the application of mechanisms of macroeconomic planning and forecasting according to the processes of state regulation of the financial market development. The European experience of macroeconomic planning and forecasting the development of the financial market has been studied. The importance of macroeconomic planning and forecasting measures for the implementation of the main functions of the financial market has been noted. It has been proposed to form a system of information and analytical support for macroeconomic planning and forecasting the development of the financial market, which is a set of information resources, means, methods, tools for its processing, necessary for the development and implementation of strategic and tactical directions of state regulation of the development of the financial market. The architecture of the specified system and its main tasks have been determined. It has been noted that the evaluation of the effectiveness of the system of information and analytical support for macroeconomic planning and forecasting takes place on the basis of monitoring, which is due to the long-term implementation of directions of state influence on the functioning of the financial market and the development of the financial system. The relationship between the processes of monitoring the development of the financial market based on the use of macroeconomic planning and forecasting tools has been studied. It has been proposed that the architecture of the system of information and analytical support for macroeconomic planning and forecasting of the development of the financial market makes it possible to distinguish the following functional subsystems: strategic planning subsystem, information collection and assessment subsystem, motivation subsystem of financial relations subjects, monitoring subsystem. It provides for measures to assess the effectiveness of the proposed program measures for the development of the financial market, the achievement of forecasted indicators and the development of solutions for the leveling of possible deviations and the minimization of risks.

Keywords: macroeconomic planning, forecasting, state regulation, financial market, financial system, systemic approach.

Вступ. Вітчизняний фінансовий ринок розвивається та функціонує згідно з наявними світовими тенденціями, відповідно, на нього поширюються і проблеми, що властиві світовим фінансовим ринкам: підвищення значущості фінансового сектору для розвитку національної економіки, зростання спекулятивної складової фінансового ринку, відрив фінансового сектору від реального. Проте доцільно виокремити і проблеми, що властиві саме вітчизняному фінансовому ринку, серед яких виділяються недостатній рівень розвиненості в порівнянні з іншими країнами, що знаходить відображення у значному відставанні за такими показниками, як відношення ринкової капіталізації до ВВП, відношення обсягу виданих кредитів до ВВП, кількість компаній, акції яких котируються на біржі. Проте, незважаючи на проблеми, доцільно відзначити наявний потенціал розвитку вітчизняного фінансового ринку, що пов'язане зі здатністю фінансування інновацій, інвестиційною активністю.

Усе це свідчить про необхідність удосконалення вітчизняного фінансового ринку, у тому числі на основі застосування важелів макроекономічного регулювання.

Розвиток фінансового ринку та фінансової системи країни досліджується багатьма вітчизняними вченими, серед яких слід виокремити напрацювання М. Дубини [1], А. Жаворонка [2], В. Ільчука, Т. Шпомер [3], В. Зимовця [4], І. Запатріної [5] та ін. Макроекономічне прогнозування та планування, проблема державного регулювання фінансових відносин на макrorівні, використання сучасних інструментів державної фінансової політики в різні часи були у фокусі уваги таких дослідників, як М. Авксентьєв [6], М. Воронкова [7], М. Галушак, О. Галушак, Т. Кужда [8], М. Пашута [9], О. Ястребова [10]. Однак сучасний стан фінансового ринку, підвищений рівень ринкових ризиків та загроз, функціонування фінансових установ у середовищі високого ступеня невизначеності вимагають використання нових управлінських підходів, що здатні

поєднати механізми ринкового регулювання на засадах функціонування об'єктивних законів розвитку фінансового ринку.

Постановка завдання. Метою статті є розробка теоретичних положень застосування механізмів макроекономічного планування та прогнозування в процесах державного регулювання розвитком фінансового ринку. Дослідження проводилося з використанням таких методів дослідження, як метод наукових абстракцій, метод порівняння та економічного аналізу і синтезу.

Результати. Нині фінансовий ринок є одним із пріоритетних економічних інститутів, розвиток якого відбувається під впливом активних процесів цифровізації та впровадження інновацій. Останніми роками технологічні інновації фінансового ринку сформували нову концепцію управління розвитком у контексті трансформаційних процесів, а цифровізація бізнес-процесів є одним із пріоритетних напрямів, що закладені в програмні інструменти державного регулювання економіки та, зокрема, фінансової сфери. Таким чином, в умовах інтенсифікації впливу цифрової економіки та відповідних трансформацій фінансового ринку доцільно зазначити на використанні таких механізмів перерозподілу фінансових ресурсів, які базуються на використанні програмних інструментів та інформаційних технологій.

У межах цього дослідження будемо дотримуватись такої структури фінансового ринку: валютний ринок, кредитний ринок, ринок дорогоцінних металів, ринок акцій, ринок корпоративних облігацій, ринок державних цінних паперів [11]. Переважно досягнення балансу в межах ринкових фінансових відносин забезпечується шляхом внутрішнього саморегулювання, властивого фінансовому ринку, і, певною мірою, за рахунок прямого чи непрямого втручання державного регулювання.

Як свідчить досліджений європейський досвід макроекономічного планування та прогнозування розвитку фінансового ринку (табл. 1), основними напрямками органів державного регулювання в цьому напрямку є заходи щодо підвищення прозорості фінансового ринку, зменшення системного ризику, підвищення рівня захисту інвестиційних операцій, міжнародне співробітництво у сфері запобігання фінансовим кризам. Проведене дослідження також дає змогу зробити висновок, що під час активних ринкових трансформацій в європейських країнах не відбувається кардинальної зміни функцій регуляторів, а має місце адаптація наявних норм регулювання та нагляду.

Реалізація зазначених планових дій та заходів державного впливу на розвиток фінансового ринку забезпечує виконання основних ринкових функцій: алокаційної та спекулятивної. Виконання спекулятивної функції забезпечує в короткостроковій та довгостроковій перспективі ліквідність фінансового ринку, що є пріоритетом його функціонування, а також формування та регулювання ціни на фінансові ресурси. Алокаційна функціональна складова фінансового ринку передбачає здатність фінансового ринку розподіляти фінансові ресурси залежно від цілей суб'єктів ринку та запланованих заходів у контексті фінансової політики держави. Під час досягнення спекулятивної складової значних масштабів спостерігається деформація економічної ролі фінансового ринку, на що передусім мають бути направлені заходи планування та прогнозування в межах регуляторної функції держави [11].

Застосування інструментів макроекономічного планування та прогнозування в державному регулюванні розвитку фінансового ринку (досвід країн ЄС)

Table 1

Application of macroeconomic planning and forecasting tools in state regulation of financial market development (experience of EU countries)

№	Країна	Зміст планування і прогнозування в контексті розвитку фінансового ринку
1	Велика Британія	Виявлення, моніторинг, розробка заходів щодо усунення системних ризиків з погляду захисту та підвищення стійкості суб'єктів фінансового ринку. Розробка заходів підтримки фінансових установ, що мають справу із комплексними ризиками Розробка заходів з удосконалення інституційної структури фінансового регулювання
2	Нідерланди	Основна мета – забезпечення стабільності цін та макроекономічного розвитку, стійкої фінансової та платіжної систем, стійкості фінансових інститутів, захист інтересів споживачів фінансових послуг, підвищення рівня прозорості ринку, підтримка конкуренції
3	Німеччина	Планування та реалізація заходів регуляторної політики: прийняття та впровадження загальних норм та принципів банківського нагляду, контроль та перевірка діяльності кредитних організацій, нагляд за ринком цінних паперів та фінансових послуг
4	Польща	Забезпечення правильного функціонування, стабільності, безпеки та прозорості фінансового ринку, захисту прав суб'єктів ринку, заходи підтримки кредитних установ, інвестиційних компаній, пенсійних фондів.

Джерело: складено за [7; 11].

Крім цього, розробка ефективних заходів макроекономічного планування та прогнозування дозволяє забезпечити реалізацію наступних функцій фінансового ринку:

1) акумуляційної функції, яка полягає у здатності фінансового ринку акумулювати фінансові ресурси фізичних та юридичних осіб у різних сегментах шляхом застосування відповідних фінансових інструментів;

2) функції заощадження – спроможність ринку забезпечити умови для зберігання грошових коштів та засобів, надалі примножуючи грошові кошти економічних агентів;

3) інформаційної функції – можливість фінансового ринку формувати бази даних про наявні фінансові інструменти, ціни на фінансові ресурси та ризики, що в подальшому використовуються для алокації фінансових ресурсів.

Системний підхід використовується науковцями як міждисциплінарна методологія, в основі якої лежить розгляд об'єктів як систем, тобто комплексу взаємопов'язаних елементів, в органічному взаємозв'язку із факторами свого оточення. З іншого боку, системний підхід виступає напрямом дослідження, що розглядає систему як інтегроване ціле на основі визначення мети функціонування та виокремлення об'єкта з навколишнього середовища. Утворюючи єдність із зовнішнім середовищем, система має ієрархічність, тобто є елементом системи вищого порядку, а її елементом виступають системами нижчого порядку. Система є універсальним поняттям та використовується як для позначення досліджуваного об'єкта, так і як метод аналізу.

У контексті використання системного підходу до дослідження процесів макроекономічного планування та прогнозування пропонується формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування і прогнозування розвитку фінансового ринку, що являє собою сукупність інформаційних ресурсів, засобів,

методів, інструментів її обробки, необхідних для розробки та реалізації стратегічних і тактичних напрямів державного регулювання розвитку фінансового ринку.

Вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища визначає сутність функціонування зазначеної системи інформаційно-аналітичного забезпечення як інтеграційну взаємодію її складових з урахуванням процесів моніторингу (рис. 1).

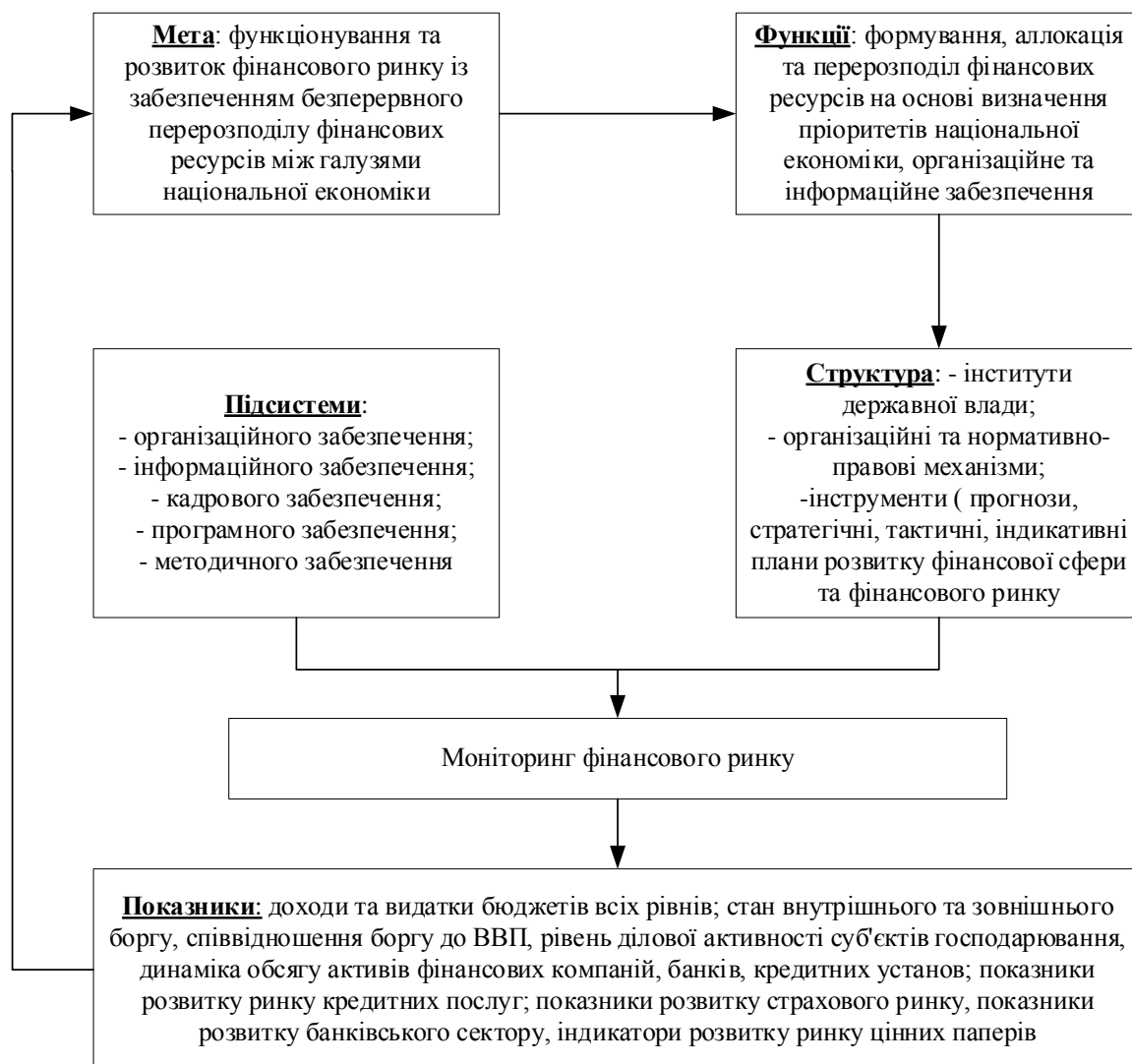

Рис. 1. Архітектура системи інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування і прогнозування розвитку фінансового ринку

Fig. 1. Architecture of the system of information and analytical support for macroeconomic planning and forecasting the development of the financial market

Джерело: авторська розробка.

Доцільно виокремити такі завдання системи інформаційно-аналітичного забезпечення:

- своєчасне отримання необхідної інформації про стан фінансової системи та функціонування фінансового ринку в умовах ендогенних та екзогенних впливів;
- перевірка вхідної інформації на предмет достовірності та актуальності;
- забезпечення оперативності обробки інформації, необхідної для розробки планових та прогнозних документів;
- організація та регулювання потоків вхідної та вихідної інформації.

Оцінювання результативності системи інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування і прогнозування відбувається на засадах моніторингу, що

обумовлено довгостроковістю реалізації напрямків державного впливу на функціонування фінансового ринку та розвиток фінансової системи. Своєчасний моніторинг реалізації планів та прогнозів забезпечить адекватну розробку заходів управлінського впливу з метою забезпечення ринкової рівноваги та адаптації суб'єктів фінансового ринку до факторів екзогенного та ендогенного впливу (рис. 2).

Архітектура системи інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування і прогнозування розвитку фінансового ринку дає змогу виокремити такі функціональні підсистеми, деталізація яких виглядає так:

1. Підсистема стратегічного планування: зазначена підсистема відповідатиме за розробку стратегічних планів та прогнозів із визначенням пріоритетних напрямків державного регулювання фінансового ринку та узгодження фінансових відносин між суб'єктами, розширення спектра послуг та задоволення потреб споживачів на фінансові послуги та продукти.

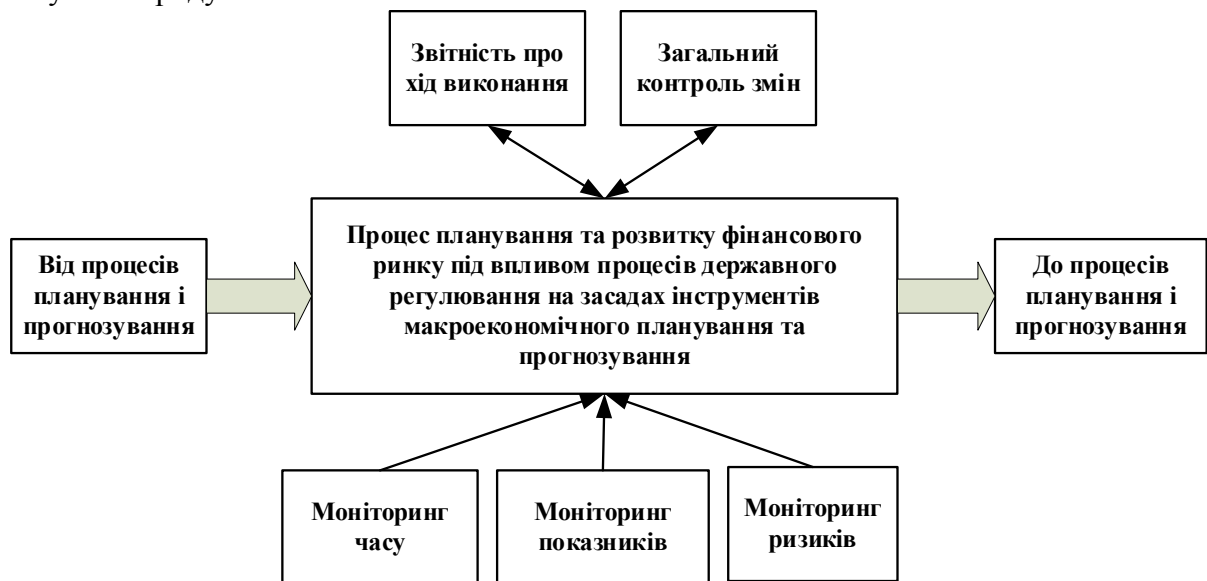

Рис. 2. Співвідношення процесів моніторингу розвитку фінансового ринку на основі використання інструментів макроекономічного планування та прогнозування

Fig. 2. Correlation of financial market development monitoring processes based on the use of macroeconomic planning and forecasting tools

Джерело: авторська розробка.

2. Підсистема збору та оцінювання інформації.

Використання різноманітних джерел про стан основних складових фінансового ринку, поведінки основних суб'єктів та споживачів, фінансово-кредитні відносини з іншими країнами мають пріоритетне значення для подальшого застосування програмних та прогнозних інструментів з метою наближення рівня розвитку вітчизняного фінансового ринку до ринків інших країн та існуючих світових тенденцій розвитку макрофінансових відносин. Подальше використання сформованих блоків інформації також формують базу для проведення синтез-моніторингу.

3. Підсистема мотивації суб'єктів фінансових відносин.

Функцією зазначеної підсистеми є розробка заходів мотиваційного характеру, метою яких є узгодження інтересів суб'єктів фінансового ринку з метою отримання синергетичного ефекту взаємодії.

4. Підсистема моніторингу.

Передбачає заходи з оцінювання ефективності запропонованих програмних заходів розвитку фінансового ринку, досягнення прогнозованих показників та розробку рішень щодо нівелювання можливих відхилень та мінімізації ризиків.

Отже, функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення макроекономічного планування та прогнозування розвитку фінансового ринку відбуватиметься на засадах синтезу інструментів, інформаційних технологій, підходів та методів прийняття управлінських рішень у сфері державного регулювання фінансовою сферою національної економіки.

Висновки. Системно-функціональний аспект макроекономічного планування та прогнозування розвитку фінансового ринку знаходить відображення у формуванні відповідної системи інформаційно-аналітичного забезпечення, що відповідає за організацію збору, обробки та аналізу інформації про стан фінансових процесів на макрорівні та напрямки розвитку фінансової системи. За допомогою системи інформаційно-аналітичного забезпечення здійснюється формування відповідних баз даних за напрямками розвитку фінансового ринку, розробка, реалізація та адаптація методів планування, аналізу і прогнозування відповідно до стадії ринкового циклу.

1. Дубина М. В. Роль кредитної системи у забезпеченні фінансової безпеки держави. Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 39–59.
2. Жаворонок А. В., Федішин М. П., Ковальчук Н. О. Трансформація банківських продуктів і послуг у сучасних умовах. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 2(18). С. 202-215.
3. Ільчук В., Шпомер Т. Проблеми розвитку інституційної складової інфраструктурного забезпечення функціонування кредитного ринку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3(27). С. 176-189.
4. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2010. 356 с.
5. Запатріна І. В. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 2. С. 59–73.
6. Авксентьєв М. Ю. Сутність та загальна характеристика планування в економічній теорії. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 3. С. 214-218.
7. Воронкова В. Г. Планування та прогнозування в умовах ринку : [навч. посіб.]. Київ : Професіонал, 2006. 608 с.
8. Галушчак М. П., Галушчак О. Я., Кужда Т. І. Прогнозування соціально-економічних процесів : навчальний посібник для економічних спеціальностей. Тернопіль : ФОП Паляниця, 2021. 160 с.
9. Пашута М. Т. Прогнозування та програмування економічного і соціального розвитку : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 408 с.
10. Ястребова О. В. Відмінні ознаки систем фінансового прогнозування та планування. *Економіка та держава*. 2012. № 1. С. 85-86.
11. Kaddouri N., Benelbar M. The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: Empirical Evidence. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2024. Vol. 8(1). Pp. 123-132.

References

1. Dubyna, M.V. "The role of the credit system in ensuring the financial security of the state." V.P. Ilchuk (Ed.), *Stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky –Strategy and mechanisms for ensuring financial and economic security*, 2017, pp. 39-59.
2. Zhavoronok, A.V., Fedyshyn, M.P., and N.O. Kovalchuk. "Transformation of banking products and services in modern conditions." *Problems and prospects of economics and management*, no. 2(18), 2019, pp. 202-215.
3. Ilchuk, V., and T. Shpomer. "Problems of the development of the institutional component of infrastructural support for the functioning of the credit market of Ukraine." *Problems and prospects of economics and management*, no. 3(27), 2021, pp. 176-189.
4. Zymovets, V.V. *State financial policy of economic development*. Kyiv, 2010.
5. Zapatrina, I.V. "Formation of the state financial policy: European integration dimension." *Bulletin of KNTEU*, vol. 2, 2012, pp. 59-73.
6. Avksientiev, M.Iu. "The essence and general characteristics of planning in economic theor." *Economy: realities of time*, no. 3, 2013, pp. 214-218.
7. Voronkova, V.H. *Planning and forecasting in market conditions*. Kyiv, Professional, 2006.
8. Galushchak, M.P., Galushchak, O.Ya., and T.I. Kuzhda. *Forecasting socio-economic processes*. Ternopil, FOP Palyanytsia, 2021.
9. Pashuta, M.T. *Forecasting and programming of economic and social development*. Kyiv, Tsentr navchalnoi literatury, 2005.
10. Iastrebova, O.V. "Distinguishing features of financial forecasting and planning systems." *Economy and the state*, no. 1, 2012, pp. 85-86.

11. Kaddouri, N., and M. Benelbar. "The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: Empirical Evidence." *Financial Markets, Institutions and Risks*, no. 8(1), 2024, pp. 123-132.

УДК 336.71:[336.76:004](477)

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.267-278>

Садчикова І. В.¹, Колотило Л. Л.², Волок А. Р.³

**ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО РИНКУ
ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Національний університет «Чернігівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,

¹тел.: +380504654601,
e-mail: aspirant_chstu@stu.cn.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>

²тел.: +380993763287,
e-mail: konf23_2018@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8077-0710>

³тел.: +380993763287,
e-mail: avolok76@gmail.com ,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4710-9793>

Анотація. У статті проведений короткий історичний екскурс, щодо виникнення терміну «стратегія», застосовано старий та новий підходи до визначення поняття стратегії, наведені етапи стратегічного формування банківських установ у світовому банківському середовищі. Виокремлені сучасні наукові підходи до визначення поняття стратегії. Подано авторське визначення стратегії банківських установ в Україні. Наведені основні складові банківської стратегії, а саме генеральна стратегія, оперативна стратегія та стратегія окремо визначених стратегічних завдань, визначена їх роль у формуванні банківських стратегічних пріоритетів розвитку. Досліджено зв'язок стратегії банківських установ між цілями банку та потребами економічних агентів. Виділено категорії банківських установ, що розпочали три етапи розвитку цифровізації, такі як Classic banking, Digital banking, Figital banking в фінансовому секторі України та графічно відображені етапи зростання цифрових технологій на фінансовому ринку України і країн ЄС. Показаний вплив цифрових технологій на фінансовий ринок України і визначені складові частини цифрового забезпечення фінансових операцій, зокрема основні з них це роботизація цифрових помічників, створення роботизованих програм-спікерів, кіберсистеми безпеки онлайн платежів, токенизація транзакцій, обробка великих масивів даних по клієнтам, впровадження хмарних сервісів, безпаперові технології електронного підпису, штучний інтелект, туманні обчислення фінансових потоків, цифрові мобільні технології наступного покоління з новими принципами шифрування даних. Згруповані цифрові технології, що використовуються при формуванні стратегії банківських установ в Україні. Також було визначено основні рівні інтегрованості банківських установ в Україні у міжнародну фінансову систему. Проведено аналіз інтеграції інноваційних цифрових фінансових продуктів на різних етапах стратегічного планування. Досліджено вплив глобалізаційних процесів на формування стратегії банківських установ в Україні та визначені основні процеси фінансово-економічної інтеграції між світовими і вітчизняними банками.

Ключові слова: фінансовий ринок, банківська установа, стратегія, цифровізація, макроекономіка, фінансово-економічна безпека, ризик.

Sadchykova I. V.¹, Kolotylo L. L.², Volok A. R.³

FORMATION OF THE STRATEGY OF BANKING INSTITUTIONS IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE FINANCIAL MARKET DIGITALIZATION AND MACROECONOMIC INSTABILITY

Chernihiv Polytechnic National University,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,

¹tel.: +380504654601,
e-mail: aspirant_chstu@stu.cn.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>

² tel.: +380993763287,
e-mail: konf23_2018@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8077-0710>

³ tel.: +380993763287,
e-mail: avolok76@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4710-9793>

Abstract. In the article, a brief historical overview of the emergence of the term “strategy” is provided, old and new approaches to the definition of the concept of strategy are applied, and stages of strategic formation of banking institutions in the global banking environment are presented. Modern scientific approaches to defining the concept of the strategy are highlighted. The author’s definition of the strategy of banking institutions in Ukraine is presented. The main components of the banking strategy, namely the general strategy, operational strategy and the strategy of separately defined strategic tasks, are presented, their role in the formation of the priorities of the banking strategic development is determined. The relationship between the strategy of banking institutions and the goals of the bank and the needs of economic agents is investigated. The categories of banking institutions that have started three stages of the digitalization development are identified, such as: Classic banking, Digital banking, Figital banking in the financial sector of Ukraine, and the stages of growth of digital technologies in the financial markets of Ukraine and the EU are graphically shown. In the article, the impact of digital technologies on the financial market of Ukraine is shown, and the components of digital support for financial transactions are identified, in particular, the main ones are robotization of digital assistants and creation of robotic speaker programs, cyber security systems for online payments, tokenization of transactions, processing of large amounts of customer data, introduction of cloud servicess, technologies of the paperless electronic signature, artificial intelligence, fog computing of financial flows, next generation digital mobile technologies with new data encryption principles. The digital technologies used in the formation of the strategy of banking institutions in Ukraine are grouped. The main levels of integration of banking institutions in Ukraine into the international financial system were also determined. The integration of the innovative digital financial products at different stages of strategic planning was analyzed. In the article, the influence of globalization processes on the formation of the strategy of banking institutions in Ukraine are studied, and the main processes of financial and economic integration between the world and domestic banks were identified.

Keywords: financial market, banking institution, strategy, digitalization, macroeconomic, financial-economic security, risk.

Вступ. Основною метою роботи фінансового ринку України є задоволення потреб його учасників, тобто суб’єктів ринку, які в процесі своєї бізнес-діяльності використовують різні фінансові інструменти для досягнення власних цілей, основна з яких – отримання прибутку. Споживачі фінансових послуг перебувають у центрі уваги всіх

суб'єктів ринку та фінансової екосистеми України, оскільки саме вони сприяють створенню умов для ефективної роботи економічних суб'єктів фінансового ринку (банківських установ). Формуючи такі умови, банківські установи, що є найбільшими представниками фінансового ринку України, створюють та удосконалюють стратегії своєї діяльності, взаємодіючи між собою, впроваджуючи актуальні сервіси та продукти для користувачів та посередників. Вдало вибрана та сформована стратегія діяльності банківських установ в Україні дає можливість успішно втілювати всі проекти, що заплановані на відповідно вибраний календарний період банківською установою та сприяє успішному розвитку всієї фінансової екосистеми держави. Реалізація правильної стратегії банківськими установами створює умови для сталого зростання фінансового ринку, підвищує його конкурентоспроможність в умовах інтеграції у світовий фінансовий простір та впроваджує цифровізацію максимальної кількості фінансових операцій в умовах макроекономічної нестабільності. Отже, можна стверджувати, що тема дослідження є дуже актуальною на сьогоднішній день.

Актуальність формування стратегії банківських установ в Україні в умовах стрімкої цифровізації ринку фінансових послуг розглядалися такими вченими, як І. О. Бланк, Н. М. Давиденко, О. С. Стоянова, Л. Н. Павлова, О. В. Вовчак, А. А. Мишина, Дж. Вурглер та інші. Науковцями вивчалися питання типів стратегій банківських установ, впровадження міжнародного досвіду формування стратегії розвитку банківських установ у різних державах світу. Проте саме з 2023 р. НБУ заклав заплановану «Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року» і зробив її перегляд, випустивши нову версію, що включала в себе не тільки міжнародний покроковий досвід розвитку стратегії банківських установ, а ще й адаптацію до нових макроекономічних викликів з урахуванням негайної швидкої цифровізації всього фінансового ринку України. Вибрана тема дослідження є актуальною і вимагає подальшого поглибленого вивчення. Питання цифровізації банківських процесів, переформування стратегії розвитку банківських установ в Україні з огляду на макроекономічну нестабільність сформували тему цього дослідження.

Сучасні умови діяльності банківських установ характеризуються високим рівнем динамічності, нестабільністю та непередбачуваністю. Правильне формування стратегії банківських установ створює позитивні передумови до забезпечення протидії виникненню загроз та небезпек для їх існування та ефективного функціонування. Розвиток стратегії банківських установ потребує визначення цілей і завдань, а також оцінки потенційних можливостей її динаміки розвитку, що в умовах макроекономічної нестабільності дає можливість стати лідером в певному сегменті наданих послуг або сформувати унікальний фінансовий продукт. Роль цифровізації в цьому процесі є первинною і навколо даного процесу банківські установи і фінансовий ринок загалом повинні зосереджувати свою увагу. Стратегічне управління має важливе значення для забезпечення стійкого розвитку фінансового ринку України й тому формулювання чітко визначеної стратегії управління банківськими установами є одним з актуальних питань сьогодення.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є дослідження формування стратегії банківських установ в Україні в умовах цифровізації фінансового ринку та макроекономічної нестабільності. В процесі дослідження й вирішення поставлених завдань використовувались різні наукові методи: систематизації, порівняння, аналізу, графічного аналізу.

Результати. Формування стратегії банківських установ пройшло багато етапів в своєму становленні і розвитку. Найстаріший банк, який працює і на сьогодні, розпочав свою роботу в далекому 1472 р., у м. Сієна (Італія). З того часу бере початок стратегічне планування розвитку банківської справи й банків у сучасному їх розумінні. Саме поняття «стратегія», звичайно, з'явилося набагато пізніше від класичного банку, а саме у 1799 році граф Гвіберт (французький військовий мислитель) ввів термін «La Strategique» в тому значенні, у якому воно використовується сьогодні. Термін початково мав виключно

військовий зміст, оскільки був придуманий військовим мислителем для військових потреб та згодом термін «стратегія» набув популярності і став інтерпретуватися в різних сферах життя людства, у тому числі й у банківській сфері.

Зокрема, в американському банківському середовищі прийнято розділяти старий та новий підходи до визначення поняття стратегії. Старий підхід, згідно американської школи банківського бізнесу, базується на концепції стратегічного планування, тобто розглядає банківську стратегію як план, з короткостроковими та довгостроковими етапами та підходами до її планування. Новий підхід до поняття «стратегія» банківських установ характеризується досить широким тлумаченням даного терміну, в основі якого лежить принцип системності, а саме – набір правил для прийняття управлінських рішень, якими керується топменеджмент банку у своїй діяльності при ухваленні загальнорічних напрямів розвитку. Згруповані наукові підходи щодо визначення поняття «стратегія» наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення поняття стратегії

Table 1

Scientific approaches to defining the concept of the strategy

Автор	Визначення
Б. Карлеф	Стратегія – це максимально узагальнена модель дій, спрямованих на координацію та розподіл наявних ресурсів.
Г. Гольдштейн	Стратегія – це система погоджених управлінських підходів, що розроблені для досягнення всіх поставлених цілей і завдань діяльності банку.
Л. Барроу	Стратегія – це узагальнена системна модель дій, що необхідні для досягнення цілей, шляхом визначеного правлінням, розподілу ресурсів банку.
Т. О. Примак	Стратегія – це генеральна комплексна програма, що визначає пріоритетні завдання, місію і розподіляє наявні ресурси для їх досягнення.
Дж. Е. Ханк	Стратегія – це аналітичне дослідження плану та визначеного комплексу дій, що максимально розвиває конкурентну перевагу банку.
М. Портер	Стратегія – це створення унікальної позиції, що передбачає певний комплексний набір нових видів діяльності.
І. В. Смолін	Стратегія – це визначення основних цілей та завдань банку, розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей.
Ю. Каракай	Стратегія – це комплекс цілей та принципів, що ефективно розподіляють наявні ресурси на певний відведений період часу (горизонт планування).

Джерело: згруповано автором на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

Наведені визначення по-різному визначають термін стратегія, але в загальному можемо стверджувати, що формування стратегії банківських установ – це строго визначена система дій на конкретний період часу, що дозволяє максимально ефективно використати всі ресурси банку для досягнення поставлених цілей. Загальне визначення стратегії банківських установ слід розглядати, при цьому, у вужчих значеннях, оскільки, є загальна стратегія діяльності банку, а є локальні стратегії, що мають не менш важливе значення, але створюються після прийняття загального документа. Терміни виконання загальної стратегії та локальних стратегій при цьому можуть не збігатися, тому що не всі локальні стратегії в подальшому можуть бути реалізовані в повному обсязі. Слід зауважити, що загальна банківська стратегія включає в себе декілька складових, а саме [9]:

– генеральна стратегія – це стратегія, що визначає основну фінансову діяльність банку на вибраний календарний період, структурує базові напрями розвитку в межах генеральної стратегії та в її межах ставить завдання формування фінансових ресурсів за відповідними напрямками роботи, при цьому визначаються і формуються попередньо

прораховані бюджети всіх рівнів. Переважно така стратегія розробляється не частіше ніж один раз на рік;

– оперативна стратегія – це стратегія, що визначає поточні напрями управління наявними ресурсами, розробляється в межах основної генеральної стратегії, при цьому значно менша в періоді реалізації – місяць, квартал або півріччя та охоплює такі напрями, як розрахунки з контрагентами, виплати за цінними паперами, доходи від певних видів діяльності банку;

– стратегія окремо визначених стратегічних завдань – це стратегія, що полягає у виконанні конкретних типів операцій, спрямованих на реалізацію оперативної та генеральної стратегій, періоди реалізації її декада або місяць.

Окремо можемо виділити зв'язок формування стратегії банківських установ між цілями банку та потребами економічних агентів. При цьому економічними агентами можуть виступати як персонал банку, так і його клієнти та інші учасники фінансових відносин (рис. 1).

Рис. 1. Зв'язок стратегії банківських установ між цілями банку та потребами економічних агентів

Fig. 1. The relationship between the strategy of banking institutions and goals of the bank and needs of economic agents

Джерело: згруповано автором на основі [10-12].

Загалом банківська стратегія спрямована на проведення максимально самостійної економічної політики з урахуванням наявних ресурсів, персоналу та залучених коштів, при цьому вона базується на законодавчих норм НБУ задля підвищення макроекономічної стабільності банківської системи в цілому. Треба зазначити, що протягом 2022-2024 років на перший план розробки та впровадженню стратегії банківських установ, виходить процес віддаленої роботи з користувачем, а отже, впровадження цифровізації максимальної кількості процесів та операцій. На цей процес переорієнтувалась держава в особі НБУ і такий курс був вибраний усіма банківськими установами представленими на фінансовому ринку України.

Курс на цифровізацію банківських послуг в Україні почав активно формуватися після початку пандемії COVID-19 у 2020-2021 роках. Загалом зазначимо, що термін цифровізація у сенсі банківських послуг – це процес використання цифрових технологій: мобільних додатків, електронних засобів платежу, онлайн-переказів та інших

технологічних винаходів, що використовуються банком і споживачами в процесі взаємодії між собою на фінансово-кредитному ринку з метою отримання, віддалено, банківських послуг не відвідуючи відділення. До 2020 року цифровізація використовувалася як допоміжний засіб комунікації зі споживачем, але згодом він стає основним каналом надання всіх видів банківських послуг. На сьогодні виділяється три схеми розвитку цифровізації в фінансовому секторі – це Classic banking, Digital banking та Figital banking.

Classic banking – класична схема роботи банківських установ, розгалужена схема мережі відділень на які приходиться 80% банківських операцій та послуг і створення цифрових додатків для обслуговування базових фінансових потреб споживачів, на які приходиться 20% фінансових операцій.

Digital banking – відносно нова схема роботи банківських установ, в якій немає класичної мережі відділень, представлена виключно ритейл-точками, які працюють не як надавачі спектра банківських послуг в класичному розумінні, а лише вузьконаправлені та обмежені дії щодо виключного обслуговування споживачів, а не продажу їм нових продуктів та послуг. При цьому на цю мережу приходиться не більше як 10 % банківських операцій. На онлайн-операції припадає 90 % всього обсягу операційного навантаження. Повністю цифровий банкінг, мало представлений в Україні, але його доля росте, тому що військові дії на території держави створюють передумови для розширення максимальної номенклатури банківських операцій в умовах нестабільного макроекономічного середовища.

Figital banking – це гібридна інноваційна модель розвитку банківських установ, яка поєднує в собі переваги як Classic banking, так і Digital banking. Її суть полягає в доповненні роботи розгалуженої мережі відділень та аналогічному за можливостями онлайн-банкінгу. Між собою ці два канали є рівнозначними й покривають 100 % операційних можливостей банку кожен. Даний напрямок є найбільш перспективним для банківських установ України, але і є значно дорожчим ніж два попередніх, оскільки не знижує витрат на жоден із представлених каналів, проте, поєднуючи їх між собою, банк, таким чином, страхує себе, якщо продажі по одному із каналів суттєво знизяться або буде виведене з ладу якесь із відділень банку, його завжди може повноцінно замінити аналогічний функціонал у мобільному додатку.

Формуючи стратегію, банківські установи в обов'язковому порядку спираються на тенденції, що склалися на ринку цифрових послуг інших держав, зокрема європейських. Основні етапи зростання цифрових технологій на фінансовому ринку України та країн ЄС представлені на рис. 2.

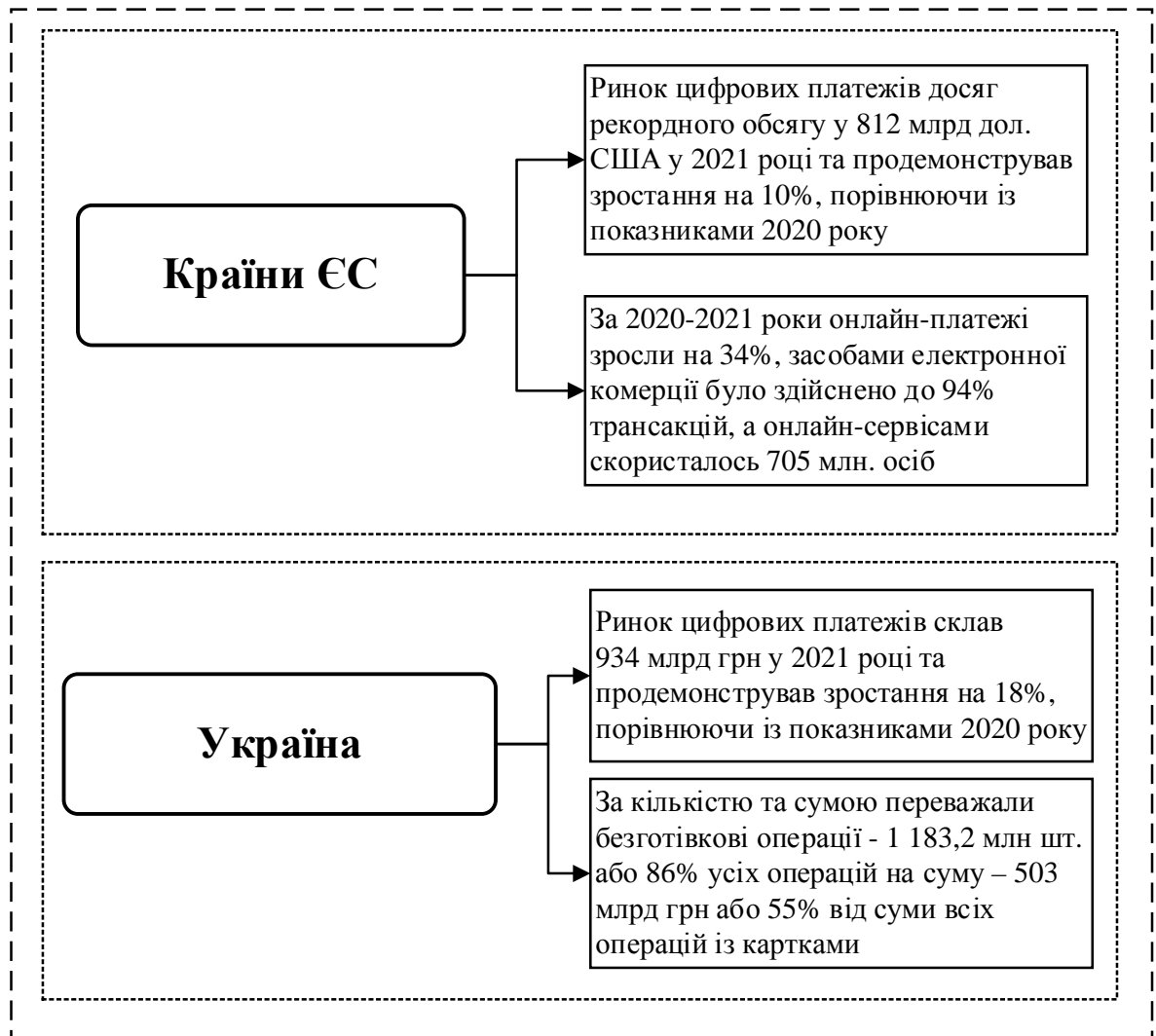

Рис. 2. Етапи зростання цифрових технологій на фінансовому ринку України і країн ЄС
Fig. 2. Stages of growth of digital technologies in the financial market of Ukraine and EU countries

Джерело: згруповано автором на основі [13].

Як бачимо з рис. 2, Україна з 2020-2021 років не тільки не уступає країнам ЄС у цифровізації банківських процесів, але й починає виходити в лідери галузі. Основними цифровими технологіями на фінансовому ринку України є: роботизація цифрових помічників та створення роботизованих програм-спікерів, створення кіберсистеми безпеки онлайн-платежів та токенизація трансакцій, обробка великого масиву даних клієнтів та впровадження хмарних сервісів, безпаперові технології електронного підпису та штучний інтелект, туманні обчислення фінансових потоків та цифрові мобільні технології наступного покоління з новими принципами шифрування даних (рис. 3).

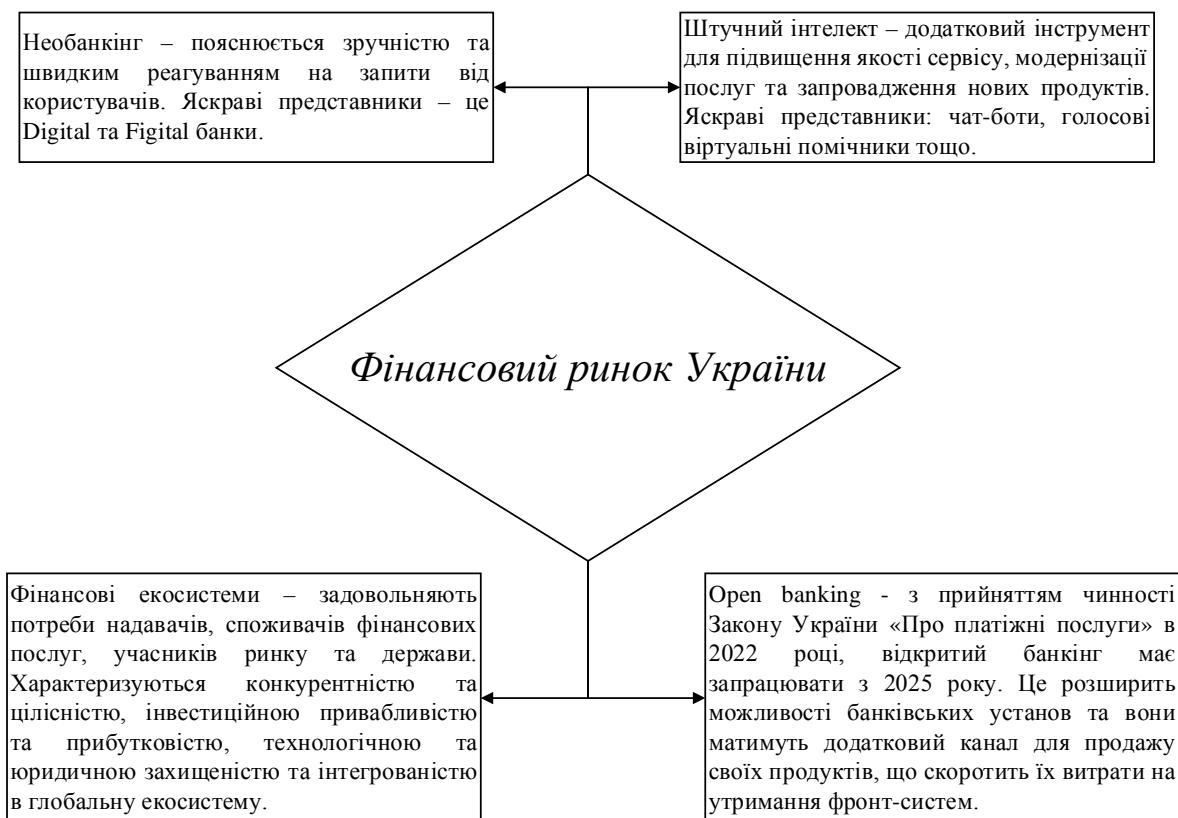

Рис. 3. Цифрові технології фінансового ринку України

Fig. 3. Digital technologies in the financial market of Ukraine

Джерело: згруповано автором на основі [14].

Представлені на рис. 3 цифрові технології фінансового ринку України активно впроваджуються банківськими установами в розробці своєї стратегії. Фактично, такі технологічні процеси були вперше впроваджені банківськими установами, а потім вже змогли закріпитися на законодавчому рівні. При цьому в процесі прийняття стратегії, банківські установи ретельно прораховують свої витрати на основні напрямки використання цифрових технологій у звітному році, вибираючи, які саме із них будуть основними, а які будуть розвиватися лише, якщо це матиме попит у споживачів. Визначимо перелік цифрових технологій, що можуть бути використані при формуванні стратегії банківських установ (рис. 4).

Як показано на рис. 4 найбільш широко використовується технологія API, далі йдуть чат-боти, використання технології штучного інтелекту, потім всі інші. Для банківських установ впровадження будь-яких інноваційних продуктів – це великий ризик, адже, як правило, він пов'язаний із великими затратами на його формування, розробку, рекламу та вихід на ринок. При формуванні річних стратегій банківських установ здебільшого виокремлюється окрема команда, що працює над технічним завданням для нового цифрового продукту або програми, залучаються фокус-групи зі сторони як споживачів, так і працівників банку і тільки потім, пройшовши всі етапи і врахувавши всі пропозиції, цифровий продукт потрапляє до стратегії. Інноваційні цифрові фінансові продукти створюються в межах попередньої стратегії і реалізуються на наступних етапах поточної. Таким чином банківська установа мінімізує ризики несприйняття неповністю готової технології фінансового продукту або послуги до споживачів [15].

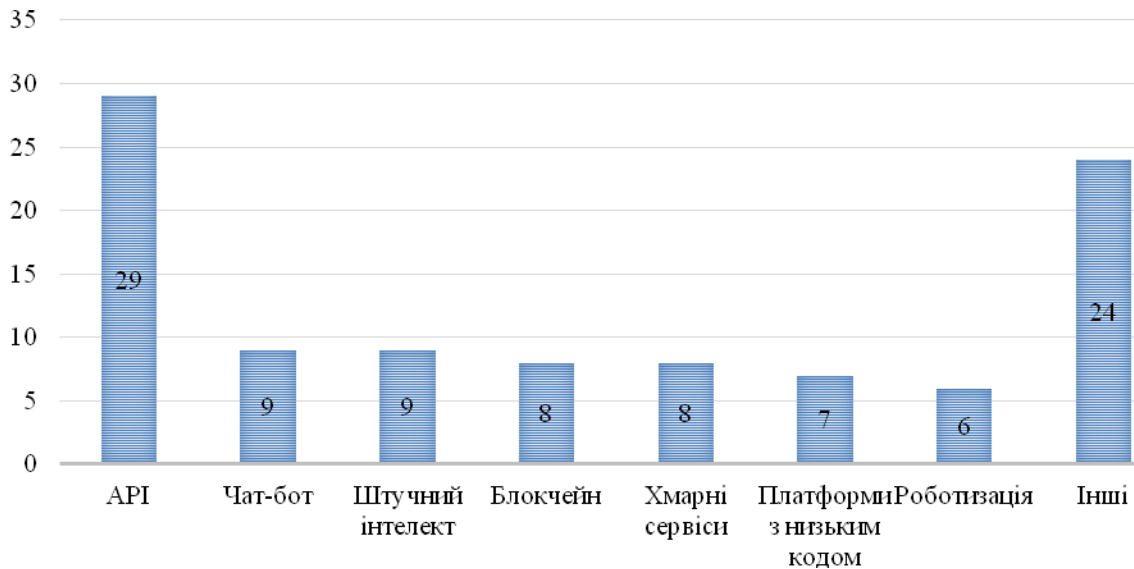

Рис. 4. Цифрові технології, що використовуються при формуванні стратегії банківських установ, %

Fig. 4. Digital technologies used in the formation of the strategy of banking institutions, %

Джерело: згруповано автором на основі [10, 13, 14].

Слід зазначити, що формування стратегії банківських установ в Україні в умовах цифровізації фінансового ринку та макроекономічної нестабільності враховує вплив глобалізаційних процесів та створення основ фінансово-економічної безпеки. Саме при реалізації макроекономічної політики на фінансовому ринку, банківським установам необхідно враховувати тенденції, що відбуваються у світовій економіці, однією з ознак якої є глобалізація. У цьому випадку глобалізацію з погляду формування стратегії банківських установ можна розглядати як процес фінансово-економічної інтеграції між світовими і вітчизняними банками. Рівень інтегрованості між банківськими установами у межах світового фінансового ринку стає дедалі більшим і розширюється спектр міжбанківських операцій, що раніше не можливо було робити віддалено користувачу через свій мобільний додаток. На рівні формування банківських стратегій згідно з міжнародними стандартами, використовується система показників, що характеризують рівень інтегрованості банку в міжнародну банківську систему (рис. 5).

Отже, глобалізаційна складова має вагоме значення при формуванні стратегії банківських установ. Основними чинниками при формуванні стратегії банківських установ є відображення в ній глобалізаційних процесів, а саме [17]:

- науково-технічний прогрес, що впливає на мобільність ритейл-відділень, інвестицій та руху робочої сили;
- лібералізація зовнішньоекономічних міжбанківських відносин, з огляду на економічні вигоди та переваги й відображення партнерських відносин при формуванні стратегічних завдань;
- розробка стратегії транснаціонального мережевого банківського бізнесу на успішному прикладі банків з іноземним капіталом і їх адаптація до ринку фінансових послуг України;
- розвиток міжнародних концепцій стратегії інформаційного забезпечення банківського продукту й уніфікація до законодавчих норм групи держав або фінансових ринків країн зі схожими законодавчими нормами;
- інституціоналізація сформованих міжнародних банківських стратегій та розвиток міжнародних фінансових організацій-посередників, що допомагають адаптуватися в конкретному фінансовому середовищі.

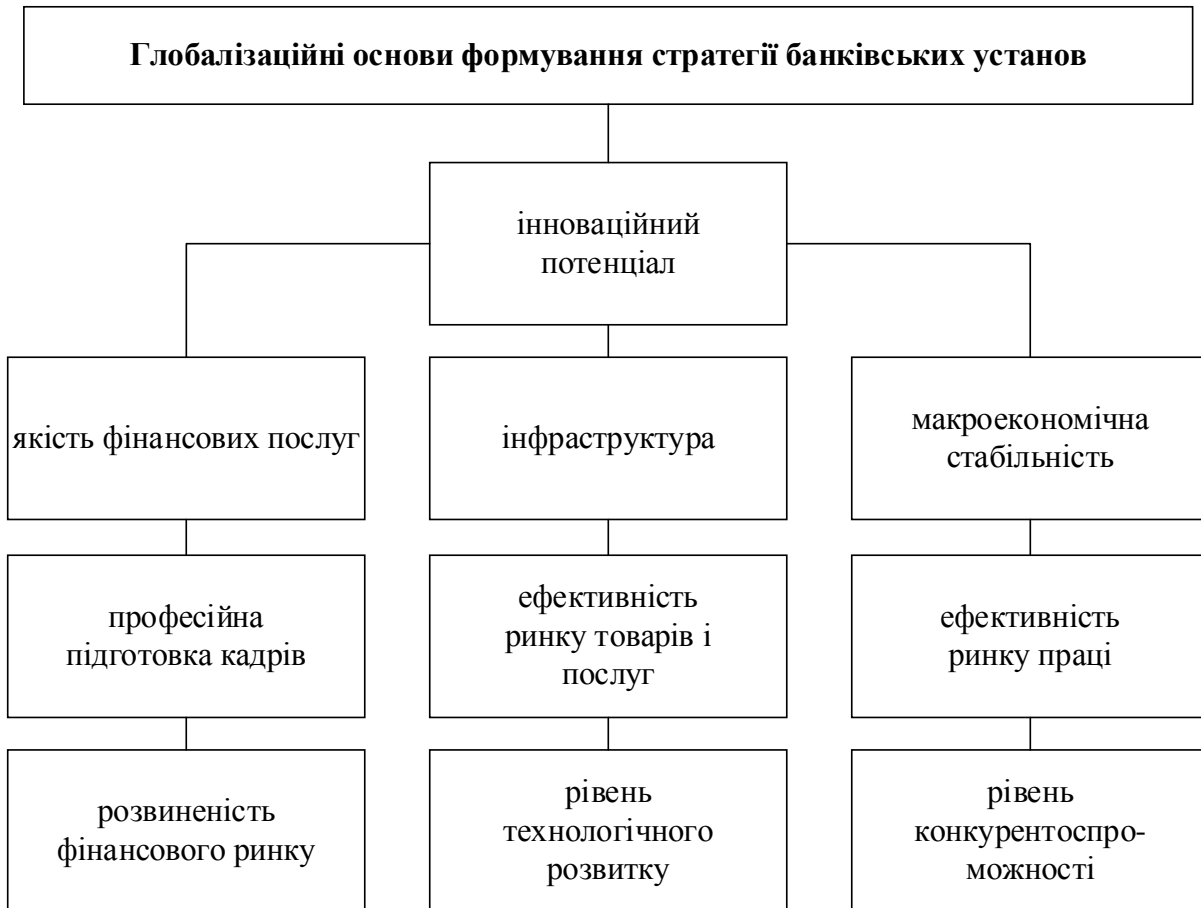

Рис. 5. Рівень інтегрованості банку в міжнародну банківську систему

Fig. 5. Integration level of the bank into the international banking system

Джерело: згруповано автором на основі [16].

Банк має враховувати світові тенденції і тренди, що склалися на світовому фінансовому ринку при формуванні своєї щорічної загальної стратегії. Зауважимо, що на сьогодні є велика залежність банківських установ і фінансової системи України від зовнішніх джерел запозичень, що негативно впливає на ринковий розвиток банківських установ та їх стратегію, оскільки, банки вимушені призупиняти інноваційні програми задля збереження діючих показників ліквідності і стійкості через великі ризики неповернення коштів по всім видам фінансових зобов'язань.

Висновки і пропозиції. Ефективно сформована стратегія банківських установ в Україні в умовах цифровізації та макроекономічної нестабільності – це основа раціонального використання наявних ресурсів, забезпечення планування успішної роботи банку на довгострокову та середньострокову перспективу з урахування всіх факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Генеральна стратегія при цьому, розбивається на декілька складових, менших за об'ємом і часовим виміром. Дані складові можуть бути строго регламентовані або частково включені в основну стратегію та паралельно, можуть бути складовими минулих стратегічних напрацювань, якщо період втілення в життя ідеї більше одного календарного року. Також важливий вплив на формування стратегії банківських установ здійснює цифровізація фінансового ринку. Цей процес запущений відносно недавно, але вже з'являються яскраві представники Digital banking та Figital banking. Курс на цифровізацію був вибраний на державному рівні, тому багато банківських установ адаптують свої стратегічні програми до нових трендів, як міжнародних, так і внутрішньодержавних. Міжнародний вплив на фінансовий ринок України є також дуже суттєвим, разом із цим з'явилася потреба в глобалізації банківських

операцій, що також посідає важливе місце при плануванні стратегічних розробок у банківських установах. Загалом треба відмітити, що питання формування та класифікації стратегій банківських установ потребує більш детального дослідження, оскільки вибір, формування та визначення відповідних складових банківських стратегій залежить від повноти та правильності їх класифікації і вміння опрацювати надану інформацію наявними технічно-цифровими засобами нового покоління.

1. Карлеф Б. Менеджмент від А до Я. Концепції та моделі. Харків : Стокгольмська школа економіки, 2006. 444 с.
2. Гольдштейн Г. Я. Стратегічний менеджмент : навчальний посібник. Вид. 2-ге, дод. Донецьк : Вид-во ТРТД, 2003. 94 с.
3. Лебідь О.В. Основні підходи до визначення сутності поняття «стратегія». URL: https://www.researchgate.net/publication/334233315_Osnovni_pidhodi_do_viznacenna_sutnosti_ponatta_strategia (дата звернення: 25.04.2024 р.)
4. Примак Т. О. Стратегії позиціонування у теорії маркетингу. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 1. С. 13–20.
5. Хенк Дж. Бізнес-прогнозування : перекл. з англ. Луганськ : Вільямс, 2003. 656 с.
6. Портер М. Міжнародна конкуренція : перекл. з англ. Луганськ : Вільямс, 2003. 496 с.
7. Смолін І. В. Стратегічне планування розвитку організації. Київ : КНЕУ, 2004. 344 с.
8. Довгань Л. Є., Каракай Ю. В., Артеменко Л. П. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
9. Поченчук Г. М. Фінансові технології: розвиток і регулювання. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 1193-1200.
10. Сейсебаєва Н. Г., Веремейчик Т. О. Стратегічне управління комерційним банком у сучасних умовах нестабільного зовнішнього середовища. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2015. Т. 20, Вип. 4. С. 209-212.
11. Дубина М.В. Особливості побудови системи ризик-контролінгу в банківських установах. *Фінансові дослідження*. 2019. – № 2 (7). URL: <https://fr.stu.cn.ua/> (дата звернення: 25.04.2024 р.)
12. Дубина М. В., Садчикова І. В., Середюк І. О. Концептуальні підходи до підвищення рівня безпечності банківського платіжного середовища України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 3. С. 349 – 359.
13. Цирулик С. В. Тенденції розвитку fintech послуг на світовому та вітчизняному ринках фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2018. № 10. С. 127–133.
14. Стецько М. В. Фінансовий ринок України у контексті глобальної конкурентоспроможності. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 25, № 1. С. 158–168.
15. Павленко Л. І. Фінансові технології: розвиток і регулювання. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 1193–1200.
16. Волосович С. В. Домінанти технологічних інновацій у фінансовій сфері. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33(1). С. 15–22.
17. Аксьонова Т.С. Актуальні загрози та ризики фінансової безпеки банку та роль держави у її забезпеченні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 130–138.

References

1. Karlef, B. *Management from A to Z. Concepts and models*. Kharkiv, Stockholm School of Economics, 2006.
2. Goldshtein, G.Ya. *Strategic management: study guide*. 2nd. ed. Donetsk, Publishing House of TRTD, 2003.
3. Lebid, O.V. "Main approaches to determining the essence of the concept "strategy"". Researchgate, www.researchgate.net/publication/334233315_Osnovni_pidhodi_do_viznacenna_sutnosti_ponatta_strategia Accessed 25 Apr. 2024.
4. Primak, T.O. "Positioning strategies in marketing theory." *Marketing and innovation management*, no. 1, 2012, pp. 13–20.
5. Hank, J. *Business forecasting*. Luhansk, Williams, 2003.
6. Porter, M. *International competition*. Luhansk, Williams, 2003.
7. Smolin, I.V. *Strategic planning of organization development*. Kyiv, KNEU, 2004.
8. Dovgan, L.E., Karakai, Yu.V., Artemenko, L.P. *Strategic management: study guide*. Kyiv, Center for Educational Literature, 2009.
9. Pochenchuk, H.M. "Financial technologies: development and regulation." *Economy and society*, no. 13. 2017, pp. 1193-1200.
10. Seisebayeva, N.G., and T.O. Veremeychik. "Strategic management of a commercial bank in modern conditions of an unstable external environment." *Bulletin of Odessa National University. Series: Economy*, vol. 20, issue 4, 2015, pp. 209-212.
11. Dubyna, M.V. "Peculiarities of building a risk-controlling system in banking institutions." *Financial research*, no.2(7), 2019, fr.stu.cn.ua/ Accessed 25 Apr. 2024.

12. Dubyna, M.V., Sadchykova, I.V., and I.O. Seredyuk. "Conceptual approaches to increasing the level of security of the banking payment environment of Ukraine." *Business Inform*, no. 3, 2020. pp. 349 – 359.
13. Tsyrylyk, S.V. "Trends in the development of fintech services on the world and domestic markets of financial services." *Business Inform*, no. 10, 2018, pp. 127–133.
14. Stetsko, M.V. "The financial market of Ukraine in the context of global competitiveness." *Economic analysis*, vol. 25, no. 1, 2016, pp. 158–168.
15. Pavlenko, L.I. "Financial technologies: development and regulation." *Economy and society*, no. 13, 2017, pp. 1193–1200.
16. Volosovich, S.V. "Dominants of technological innovations in the financial sphere." *Economic Bulletin of the University*, issue 33(1), 2017, pp. 15–22.
17. Aksyonova, T.S. "Actual threats and risks of the bank's financial security and the role of the state in ensuring it." *Investments: practice and experience*, no. 17, 2021, pp. 130–138.

УДК 336.76(477)

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.278-291>

Федишин М. П.¹, Журко Р. В.², Лобко О. М.³

РОЛЬ FINTECH У РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

¹Чернівецький національний університет
ім. Ю. Федьковича
кафедра фінансів і кредиту,
вул. Кафедральна, 2, м. Чернівці
58000, Україна,
тел.: +30993763287,
e-mail: m.fedyshyn@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0807-6814>

²Національний університет «Чернігівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,
тел.: +380993763287,
e-mail: UkrLOQ@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4629-6726>

³Національний університет «Чернігівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Шевченка, 95, м. Чернігів,
14035, Україна,
тел.: +380993763287,
e-mail: l_o_m@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3771-8880>

Анотація. У статті розглянуто основні етапи історичного розвитку FinTech-індустрії світових фінансових ринків, а саме: 1-й етап (1866–1967 рр.) – поява телеграфних ліній зв'язку та передачі інформації; 2-й етап (1967–2009 рр.) – введення в масовий обіг основного платіжного засобу – платіжної пластикової карти; 3-й етап (2009 р.–2024 рр.) – поява фінансових та аутсорсингових компаній-надавачів FinTech-послуг. Згідно визначених етапів, згруповані та сформовані поняття FinTech зарубіжних та вітчизняних провідних вчених у галузі цифрових технологій фінансового ринку і надано авторське визначення даного поняття. Представлені три ключові моделі впровадження FinTech у світовій економіці, такі як: американо-китайська модель BigTech, європейська модель (Startup-FinTech) та українська модель або Traditional-FinTech. Виділено

моделі впровадження FinTech, що виникли після 2020-2022 років та складаються із таких елементів як: провайдери фінансового продукту, «цифрові кілери» FinTech-послуг та цифрові персональні менеджери. Приведені критерії і принципи інноваційності FinTech на фінансовому ринку держави, що включаються в себе так складові: принцип відкритості фінансової послуги, принцип суб'єктності FinTech послуг, принцип технологічності, що формує концепт FinTech-інновацій та принцип фокусності, на основі яких, визначений рівень розвитку глобальних напрямів FinTech в Україні. Визначені основні учасники FinTech фінансового ринку України, представлені зокрема: споживачами фінансових послуг, бізнес-структурами, традиційними учасниками ринку та компаніями-надавачами фінансових послуг. Приведені ряд функцій, що виконує FinTech у сфері фінансового ринку, основні із них це – використання хмарних технологій та доступу до фінансових даних, зниження часу виходу на фінансовий ринок нового продукту і можливість об'єднати дані споживачів і доступних сервісів. Проаналізовано сильні та слабкі сторони українського FinTech-ринку. Вивчені строки та етапи реалізації Стратегії розвитку FinTech в Україні. Досліджено рівень та технології використання FinTech на фінансових ринках провідних світових держав і їх екосистемних фінансово-технологічних кластерів.

Ключові слова: фінансовий ринок, банк, НБУ, цифрові технології у фінансах, FinTech індустрія, інновації, тренди, цифрова трансформація, інформаційні технології, модернізація.

Fedyshyn M. P.¹, Zhurko R. V.², Lobko O. M.³

THE ROLE OF FINTECH IN THE FINANCIAL MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

¹ Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Department of finance and credit,
Cathedral str. 2, Chernivtsi,
58000, Ukraine,
tel.: +30993763287,
e-mail: m.fedyshyn@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0807-6814>

²Chernihiv Polytechnic National University,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,
tel.: +380993763287,
e-mail: UkrLOQ@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4629-6726>

³Chernihiv Polytechnic National University,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Shevchenko str., 95, Chernihiv,
14035, Ukraine,
tel.: +380993763287,
e-mail: l_o_m@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3771-8880>

Abstract. In the article, the main stages of the historical development of the FinTech industry in the global financial markets are investigated, namely: stage 1 (1866–1967) – emergence of telegraphic lines of communication and information transmission; stage 2 (1967–2009) – introduction of the main payment instrument – a plastic payment card – into mass circulation; stage 3 (2009 p.–2024) – emergence of financial and outsourcing companies providing FinTech services. According to the defined stages, the author groups and forms the FinTech concepts of foreign and domestic leading scientists in the field of digital technologies of the financial market and provides the author's definition of this concept. Three key models of the FinTech implementation in the global economy are presented, such as the US-China BigTech model, the European model (Startup FinTech) and the Ukrainian model or Traditional - FinTech. The identifies the models of the FinTech implementation that emerged after 2020-2022 and consist of the

following elements: providers of financial products, “digital killers” of FinTech services, and digital personal managers. In the article, the criteria and principles of the FinTech innovation in the financial market of the state are presented, which include the following components: the principle of openness of financial services, the principle of subjectivity of FinTech services, the principle of technological effectiveness, which forms the concept of the FinTech innovations, and the principle of focus, based on which the development level of the FinTech trends in Ukraine are determined. The main participants of the FinTech financial market of Ukraine are identified, including consumers of the financial services, business structures, participants of traditional markets and companies of financial services. The article presents a number of functions performed by FinTech in the financial market, the main ones being the use of cloud technologies and access to financial data, reduction of the time to market for a new product and the ability to combine consumer data and available services. The article analyses the strengths and weaknesses of the Ukrainian FinTech market. The terms and stages of the development of the FinTech Development Strategy in Ukraine are studied. The level and technologies of the FinTech use in the financial markets of the world’s leading countries and their ecosystem of financial and technological clusters are investigated.

Keywords: financial market, bank, NBU, digital technologies in finances, FinTech industry, innovations, trends, digital transformation, information technologies, modernization.

Вступ. Фінансовий ринок України впродовж 2021-2024 років зазнав кардинальних змін та трансформації, від моделей традиційного корпоративного бізнесу до екосистем банківського та небанківського фінансових ринків. Дані трансформаційні процеси продиктовані змінами в економічному стані держави, а також новими викликами, що стимулюють активне зростання digital-операцій та формують величезний попит на цифрові фінансові продукти й сервіси у фінансовій сфері. FinTech-стартапи створені вітчизняними аутсорсинговими IT-компаніями почали виводити на ринок мобільні застосунки з управління рахунками, інші фінансові установи пішли далі у фінансових пропозиціях, надаючи мобільні послуги (Post Banking Service) та кооперуючись із різними провайдером (надавачами послуг у різних сферах) почали пропонувати своїм клієнтам платформи зі зручною оплатою сервісів, не заходячи в мобільні додатки й маючи різні типи наскрізного шифрування даних. Проте в умовах стрімких динамічних змін зовнішнього та внутрішнього середовища, важливо висвітлити роль цифрових інструментів у розвитку фінансового ринку України, їх вплив і результати впровадження в різних типах фінансових установ.

Актуальність визначення ролі FinTech індустрії у розвитку фінансового ринку України широко досліджувалися закордонними й українськими банкірами, економістами та фінансистами протягом останніх семи років, зокрема в роботах М. В. Дубини, Н. В. Зачосова, О. Д. Заруба, Н. Б. Демчишак, Ю. В. Шевчука, А. Ю. Семенова, Х. Мінські, М. Міллера, М.Н. Халевіної, Н. І. Холявко, А. М. Хаєса, а також міжнародними дослідницькими та консалтинговими агентствами, такими як McKinsey, European Comission, deVere Group, Fortunly, The Work Programme EBA та ін. Питання цифровізації фінансових послуг та фінансових ринків є одним з основних в економіці всіх найрозвиненіших країн світу та країн, що розвиваються. Зокрема, дослідниками розглядаються питання впливу світової пандемії та військових дій на зростання FinTech індустрії, а також розглядається три базові рушійні сили диджиталізації фінансових ринків, а саме: клієнтський досвід, економічне зростання і процвітання та технологічна еволюція, основне завдання яких – це встановлення співпраці із регуляторами фінансового ринку та інноваційними фасилітаторами провідних FinTech-компаній щодо кооперації та розробки новітніх програм у сфері FinTech та їх впровадження у сфері фінансів.

Теоретичні та практичні напрацювання FinTech індустрії розширюють межі співробітництва між традиційними учасниками фінансового ринку та учасниками, що вийшли за ці межі і почали створювати інноваційні партнерства в суміжних індустріях, кооперуючи нові екосистеми з додатковими перевагами для користувачів. Партнерство з FinTech-стартапами та цифровими гігантами (BigTech) учасниками екосистеми, відкриває

нові можливості і створює умови для розвитку фінансово ринку і його наповнення новітніми технологіями, що дає змогу протистояти новітнім загрозам і примножувати прибуток, а також мати більш захищене операційне хмарне середовище, сервери та інше, що може обслуговувати потреби учасників у будь-якій точці планети. Вирішення питання економічного впливу на широке використання інноваційних рішень у FinTech індустрії фінансового ринку посилить стійкість фінансової системи через підвищення ефективності витрат та оптимізацію процесів, створюючи умови для гнучкішої адаптації до непередбачуваних подій та фінансових криз. Дані питання є недостатньо висвітлені у науковій літературі та потребують удосконалення і вивчення.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є визначення ролі FinTech індустрії у розвитку фінансового ринку України та їх вплив на майбутній розвиток галузі. В процесі дослідження й вирішення поставлених завдань використовувались такі наукові методи: систематизації, порівняння, аналізу.

Результати. Історія розвитку FinTech індустрії бере початок з кінця XIX ст. З появою терміна FinTech, формується абсолютно новий сегмент міжнародних фінансових ринків. Цю історичну паралель можна розділити на декілька етапів, а саме [1]:

1-й етап (1866–1967). Поява телеграфних ліній зв'язку та передачі інформації, формується інфраструктура для втілення західної моделі економічних відносин, а саме фінансової глобалізації.

2-й етап (1967–2009). Введення в масовий обіг основного платіжного засобу – пластика платіжна банківська карта та встановлення перших банкоматів для зняття готівкових коштів та банківських терміналів для поповнення коштами фінансових послуг у масовий обіг. Перехід з аналогової ери обслуговування фінансового ринку в цифрову.

3-й етап (2009–2024). Поява фінансових та аутсорсингових компаній-надавачів FinTech-послуг за допомогою інтернет-з'єднання та мобільних додатків. Після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. та зниженню довіри споживачів фінансових послуг до класичного підходу їх надання і банкрутством великих банків, саме FinTech-компанії набувають значного поширення на світовому фінансовому ринку.

Саме зміни, що відбувались протягом вказаних етапів розвитку індустрії «фінансових технологій» фінансового ринку давали поштовх для формування поняття FinTech. Досліджуючи сутність дефініції FinTech, було з'ясовано, що немає єдиного базового визначення цього поняття, тому наведемо декілька трактувань сутності FinTech, узагальнені результати представлені в табл. 1 [2].

Наведені визначення поняття FinTech об'єднує така складова, як інноваційні цифрові технології фінансового ринку. Отже, можемо стверджувати, що, FinTech – це сукупність визначених для впровадження інноваційних цифрових технологій фінансового ринку, що задовольняють безперебійну потребу споживача в регулюванні та створенні фінансових потоків і створюють передумови для контролю за всіма фінансовими операціями з метою їх фінансового моніторингу на предмет порушення законодавства країни, де вони використовуються.

Основою сучасного розвитку фінансового ринку є впровадження FinTech-технологій на основі створених раніше успішних технологічних винаходів у сфері міжнародних фінансових операцій. Однією з таких компаній стала Citicorp (нині Citigroup). Проєкт «Financial Services Technology Consortium» був однією з головних ініціатив цієї корпорації, який був спрямованим на створення позитивного іміджу відкритості до співпраці. Закладений Citicorp технологічний розвиток застосування інформаційних технологій на ринку фінансових послуг поклав початок FinTech індустрії, що стала основою розвитку фінансового ринку в XXI ст.

Визначення поняття FinTech провідними науковцями

Table 1

Definition of the FinTech concept by leading scientists

Автор	Визначення
Поченчук Г. М.	будь-які фінансові технології, що спрямовані на автоматизацію надання фінансових послуг через віддалений доступ до них [3].
Медведкіна О. А.	– трансформація або підтримка ланцюжка створення фінансового продукту або послуги через фінансових посередників (FinTech-компанії); – технології спрощення виготовлення фінансового продукту чи послуги для кінцевого споживача (зниження витрат, підвищення економічної ефективності, сертифікація), технічна підтримка і розвиток випущеного продукту [4].
Graham A.	технологічні процеси здатні полегшити фінансовим компаніям, споживачам послуг та бізнесу, роботу з фінансами на основі застосування спеціалізованого програмного забезпечення та методів шифрування для збереження приватності фінансових операцій.
Коваленко В. В.	це інноваційні фінансові технології, що можуть бути використані різними фінансовими інститутами, казначейством, бізнес-структурами для задоволення потреб споживачів у фінансових послугах [5].
Халевіна М. О.	це послуги у фінансовій сфері, спрямовані на активацію та підтримку банківських і інших видів фінансових послуг в процесі надання яких, використовують сучасні цифрові технології [6].
Паперник С. В.	FinTech – це поняття, що поєднує зв'язок складових частин, а саме: інноваційна складова, що базується на технологіях фінансово сектору і нових бізнес-моделях надання цих послуг [7].
Юрчук Н. П.	це інноваційні технології, що використовуються на фінансових ринках багатьох країн світу для задоволення потреб користувачів в умовах становлення та розвитку економіки споживання [8].

Джерело: згруповано автором на основі [2-10].

Аналізуючи світовий досвід впровадження FinTech, можна виділити три ключові моделі [11; 12; 13].

1. Американсько-китайська модель BigTech. Дана модель насичена технологіями, що впроваджені великими технологічними компаніями, монополістами у галузі високих технологій світового рівня – Facebook, Apple, Microsoft, Google, Amazon у США, а також Baidu, Ant Financial, Tencent у Китаї. Центром таких фінансових екосистем і є представлені BigTech-корпорації.

2. Європейська модель (Startup-FinTech). У цій моделі розвитку переважають інноваційні рішення, меншого рівня, більш нішеві, запропоновані стартапами новостворених вузькоспеціалізованих middleFinTech-компаній. Центром таких фінансових екосистем є FinTech стартапи.

3. Українська модель або Traditional-FinTech. Представлена модель передбачає розвиток FinTech-технологій всередині ринку фінансових послуг та його учасників (банки, платіжні системи тощо). Центром представленої екосистеми є класичні учасники ринку фінансових послуг.

Виділяючи три ключові моделі впровадження FinTech, можемо констатувати, що існують альтернативні бізнес-моделі, які знаходяться на ранніх стадіях свого розвитку та виникли після пандемії 2020-2022 років і включають в себе такі елементи [14]:

– учасники фінансового ринку надаючи послуги із FinTech перетворюються на провайдерів фінансового продукту та пропонують свої послуги іншим як сервіс;

– учасники фінансового ринку знаходять свою нішу, стаючи «цифровими кілерами» із FinTech-послуг і виготовляють унікальний продукт;

– учасники фінансового ринку перетворюються на цифрових персональних менеджерів, пропонуючи споживачам і учасникам досягати нових успіхів за рахунок партнерства, такі колаборативні об'єднання часто досягають певного рівня закритості й називаються закриті FinTech екосистема;

– учасники фінансового ринку створюють відкриту екосистему, виступаючи у ролі агрегаторів фінансових продуктів та послуг, таким чином вони надають доступ учасникам до створеної FinTech-платформи, не здійснюючи дистрибуцію власних продуктів.

Відповідно до вказаних моделей, розроблюються критерії, що відповідають чотирьом інноваційним принципам:

1) принцип відкритості фінансової послуги (платежі, перекази, розрахунки; депозити, позики);

2) принцип суб'єктності FinTech послуг (технологічні компанії; інфраструктурні компанії; небанки; FinTech підрозділи в структурі фінансових установ);

3) принцип технологічності, що формує концепт FinTech-інновацій (блокчейн, смартконтракти; аналітика й безпека даних; хмарні технології; штучний інтелект; інтерфейс програмування додатків, маркетплейс середовище);

4) принцип фокусності (фізичні особи, підприємства, фінансові установи, технологічні компанії) [15].

На основі аналізу загальносвітових тенденцій розвитку FinTech індустрії фінансового ринку України, структуруємо основні складові в рис. 1.

На основі представлених складових, можемо відзначити, що вітчизняний ринок FinTech бере за основу такі напрями діяльності: маркетинг (8 %), кредитування (17 %), інфраструктуру (21 %), платежі та грошові перекази, інвестиції в технології (11 %). Європейський фінансовий ринок FinTech бере за основу наступні напрями діяльності: кредитування (39 %), банківські технології (10 %), платежі та перекази (20 %), управління фінансами (15 %), мобільні платежі (16 %). На основі викладених відсоткових значень галузевого розподілу фінансового ринку України можемо стверджувати, що FinTech виконує наступний ряд функцій [19]:

1) використання хмарних технологій та доступу до фінансових даних, сприяє значному зниженню витрат з надання фінансових послуг споживачам;

2) зниження часу виходу на фінансовий ринок нового продукту або послуги, дозволяє значно скоротити витрати на їх розробку [20].

3) можливість об'єднати дані споживачів і доступних сервісів їх обробки, що дає розробникам в реальному часі виправляти всі помилки, які виникають в процесі генерації нових зв'язків.

Згідно із вищевикладеними особливостями формування FinTech, була розроблена та впроваджена до реалізації Стратегія розвитку FinTech в Україні (2020-2025 років). Стратегія затверджена рішенням Правління НБУ від 09.07.2020 № 453-рш. У межах цієї стратегії були розглянуті такі ключові складові:

– визначено роль FinTech у фінансовій екосистемі України;

– описано бачення візії, місії та стратегічних напрямів до 2025 року;

– закладена база для створення сталої екосистеми FinTech;

– запропоновано продуктові напрями – концепт «пісочниці» та академічну програму з цифрових фінансів;

– окреслено периметр пов'язаних проєктів, що можуть бути реалізовані в межах цієї програми.

Ключові принципи та засади для досягнення стратегічних цілей Стратегії розвитку FinTech в Україні до 2025 року [14; 21; 22].

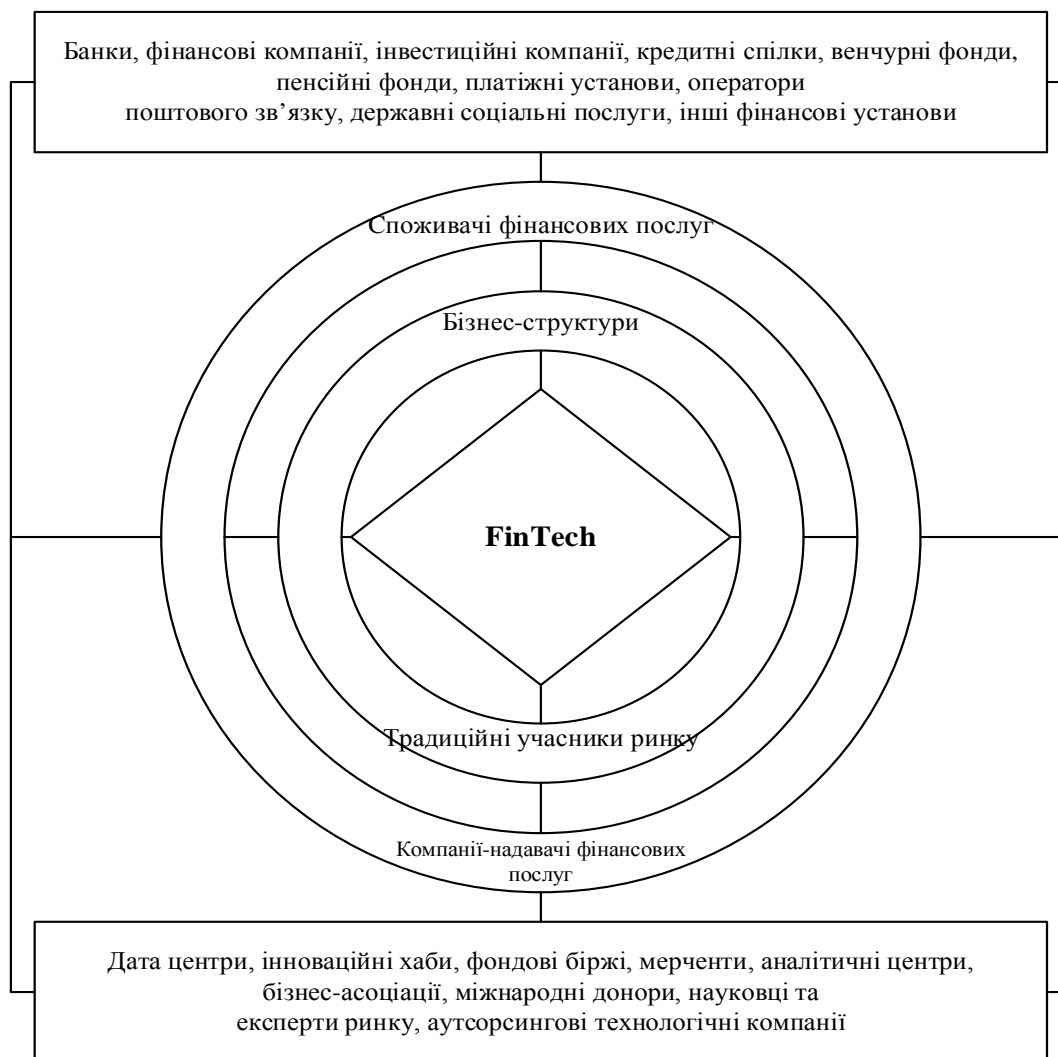

Рис. 1. Учасники FinTech фінансового ринку України
Fig. 1. FinTech participants of the financial market in Ukraine
Джерело: згруповано автором на основі [10; 16; 17; 18].

1. Стабільність та ефективність. Забезпечення регулювання фінансового ринку насамперед для підтримки його стабільності. Підвищення ефективності фінансових інституцій може забезпечуватись завдяки диджиталізації індустрії.

2. Проінноваційність. Масове поширення та проникнення фінансових інновацій може істотно поліпшити ефективність витрат та конкурентоспроможність фінансової системи. Підтримка FinTech-ринку через запровадження прозорих сучасних методів регулювання може підсилити цей процес, особливо якщо розглядати світові практики регулювання, де поєднується, з одного боку, інноваційно-дружнє регулювання, а з другого – захист споживача.

3. Безпека та захист. Забезпечення сталого розвитку FinTech-індустрії потребує нових стандартів надання послуг та захисту прав споживачів. Аби стимулювати цей процес, буде зроблено акцент на спрощення виведення на ринок нових продуктів та сервісів, зокрема в межах регуляторної «пісочниці» НБУ із вступом у силу відповідних законодавчих змін. Крім того, диджиталізація фінансового ринку (адаптація євродиректив PSD2, запровадження віддаленої ідентифікації та верифікації, миттєвих переказів тощо) актуалізує питання підвищення кіберзахисту.

4. Прозорість. Підтримка диджитал-трансформацій на фінансовому ринку потребує прозорого та відкритого регулювання, в основі якого – рівні умови для розвитку інновацій для всіх учасників ринку.

5. Відповідальність та цілісність. Ретельна підготовка до запровадження будь-яких нових видів політики та регулювання. Дотримання принципу цілісності, який передбачає наявність єдиної екосистеми та стимулювання розвитку всіх її елементів.

Вказані принципи напряму впливають на рівень розвитку глобальних напрямів FinTech в Україні (рис. 2).

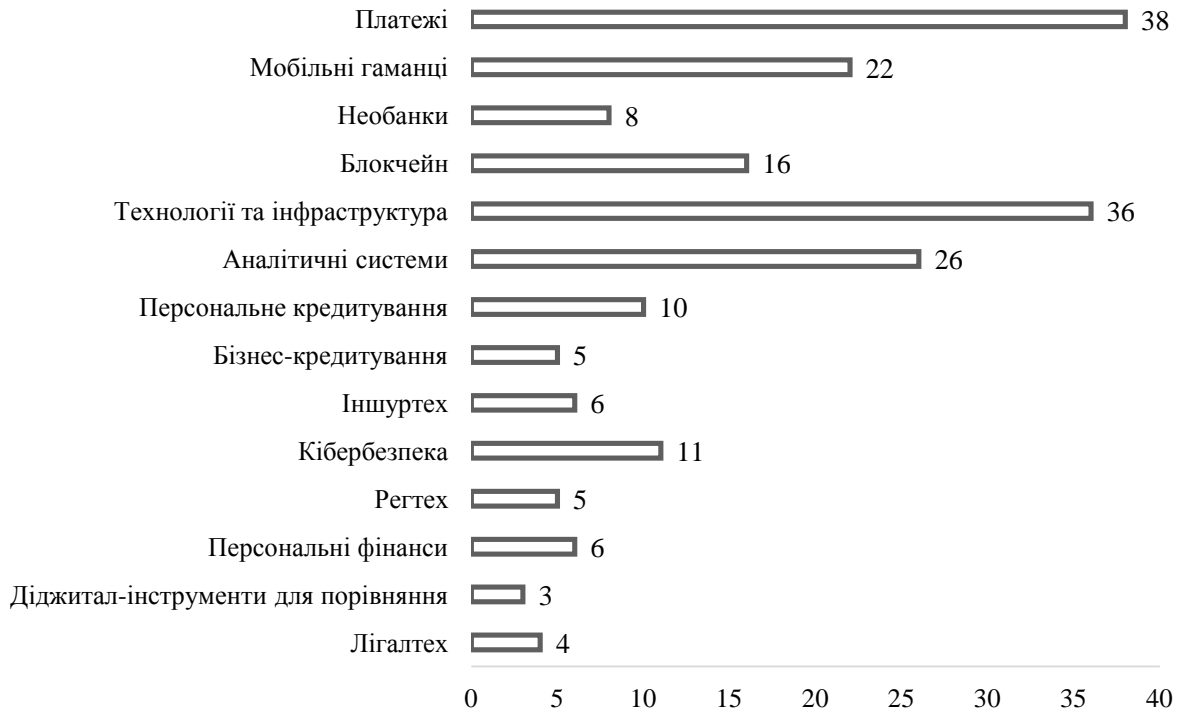

Рис. 2. Розвиток глобальних напрямів FinTech в Україні
Fig. 2. Development of the global FinTech directions in Ukraine

Джерело: згруповано автором на основі [5].

Український фінансовий ринок FinTech налічує понад 100 FinTech-компаній, переважна більшість з яких – провайдери платіжних сервісів, також високими темпами розвивається онлайн-кредитування та інфраструктурні рішення. Серед великих FinTech-компаній є повністю мобільний банк без жодних фізичних відділень, а також з’являються нові гравці в цій ніші. Загалом у FinTech-компаніях працює понад 4000 осіб, 14 % компаній мають штат понад 75 осіб. Переважна кількість FinTech-компаній зосереджена у Києві (82 % компаній). До регіонів, де найкращі перспективи розвитку FinTech відносяться такі міста: Дніпро, Харків, Львів та Одеса.

На основі наведеної інформації можемо сформувані слабкі та сильні сторони розвитку FinTech в Україні (табл. 2).

Проаналізувавши переваги й недоліки розвитку FinTech, можна констатувати, що успіх української FinTech-екосистеми та потенціал її сталості залежатимуть від можливостей для її учасників, а саме:

- приймати та своєчасно впроваджувати прогресивну політику та регулювання, спрямовані на зростання FinTech;
- знаходити джерела капіталу та прозоро інвестувати їх, розуміючи захищеність власних прав;
- створювати попит на FinTech-продукти та стимулювати зростання інноваційного сектору;
- мати доступ до талановитої молоді, навчати та розвивати їх навички та вміння.

Сильні та слабкі сторони українського FinTech-ринку

Table 2

Strengths and weaknesses of the Ukrainian FinTech market

Сильні сторони українського FinTech-ринку	Слабкі сторони українського FinTech-ринку
Попит, що постійно зростає, на конкурентні FinTech-сервіси та продукти в умовах пандемії	Відсутність сталої FinTech-екосистеми
Вдале географічне розташування України	Обмежена кількість диджитал-спеціалістів фінансового ринку
Проактивна роль центробанку в розвитку інновацій	Низький відсоток фінансово-обізнаного населення
Розвинений IT-сектор	Низька представленість глобальних FinTech-брендів на українському ринку
Адаптація національного законодавства до стандартів ЄС	Експортоорієнтований інноваційний сектор
Україна входить до переліку країн-лідерів за розвитком певних ніш FinTech (платіжні сервіси, онлайн-кредитування, віртуальні активи)	Великий відсоток «сірої» економіки в секторі МСП, низька інвестиційна привабливість для зовнішніх інвесторів та вплив капіталу в умовах військових дій
Запровадження методів віддаленої ідентифікації та аутентифікації	У НБУ немає мандата щодо підтримання розвитку інноваційних проєктів

Джерело: згруповано автором на основі [23; 24; 25].

Відповідно до приведених вище результатів, державою встановлені етапи та строки реалізації Стратегії, що показані на рис. 3.

Наведений графік відображає три етапи, що розбиті по роках, відповідно до яких і реалізується весь потенціал закладених дій щодо реалізації Стратегії. Два етапи із трьох запланованих вже завершені і можемо тезисно окреслити, що вдалося зробити на початку третього етапу впровадження Стратегії розвитку FinTech в Україні:

1. Розвинена кешлес-економіка.
 - 1.1. Підвищення доступності безготівкових операцій та зростання довіри.
 - 1.2. Розвиток інфраструктури для здійснення безготівкових операцій.
2. Високий рівень цифрової та фінансової грамотності.
 - 2.1. Реалізація стратегічних ініціатив регулятора щодо підвищення цифрової та фінансової грамотності.
 - 2.2. Стимулювання розвитку кооперацій між фінсектором та академічною базою.
3. Стала FinTech-екосистема.
 - 3.1. Розвиток відкритої архітектури фінансового ринку, платформ регуляторів та оверсайту.
 - 3.2. Розвиток інфраструктури FinTech-екосистеми.
 - 3.3. Посилення інвестиційного потенціалу та ступеня розвитку ринку FinTech.
 - 3.4. Інтеграція FinTech-екосистеми у світовий простір.
 - 3.5. Стимулювання диджиталізації фінсектору, розвиток цифрової інфраструктури фінансового ринку

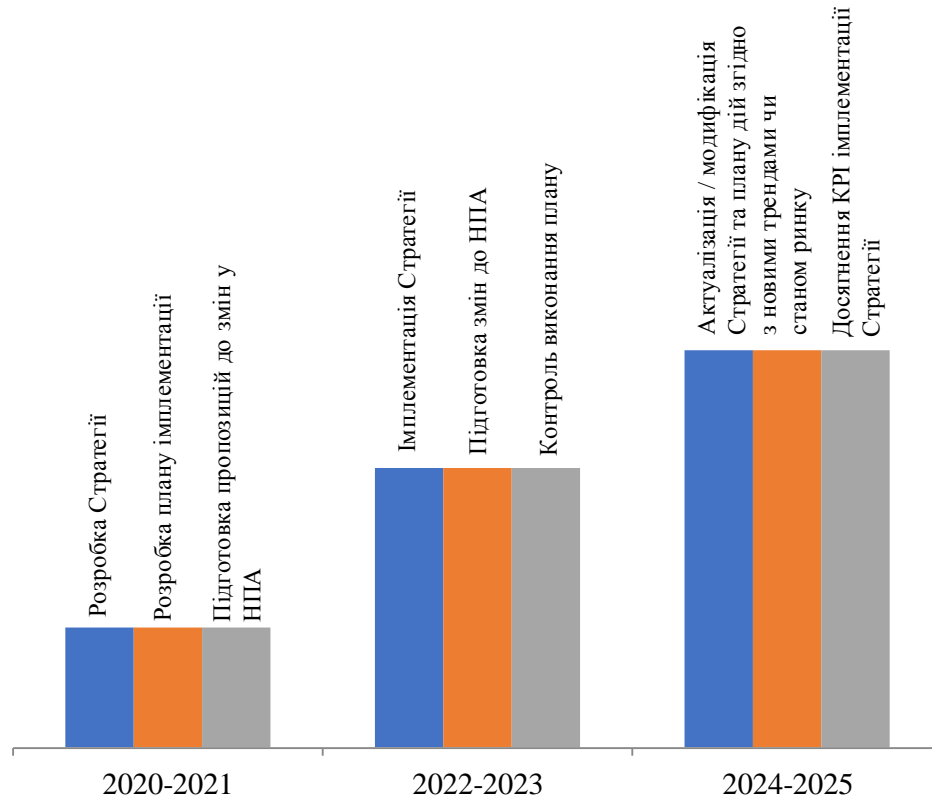

Рис. 3. Строки та етапи реалізації Стратегії розвитку FinTech в Україні

Fig. 3. Terms and stages of the implementation of the FinTech Development Strategy in Ukraine

Джерело: згруповано автором на основі [4; 23; 24].

Загалом середній рівень досягнення індикаторами планових значень у 2023 році за всіма напрямками становив 95 %, що є досить високим показником для такого великого обсягу роботи на фінансовому ринку. Повністю виконано або виконується за графіком 77 % робіт щодо закриття основних законодавчих ініціатив реалізації цієї Стратегії протягом 2024 року.

Розглянувши детально Стратегію розвитку FinTech в Україні, можемо звернутися до найбільш розвинених країн використання FinTech на своїх фінансових ринках. Згідно з дослідженням Global Fintech Hub Report The Future of Finance is Emerging: New Hubs, New Landscapes, 2023, у світі нараховується близько 30 великих FinTech-хабів. Усі вони мають збалансовані умови для ведення бізнесу, а також інфраструктуру для розробки та розвитку інновацій [24].

Пекін (Китай): глобальний лідер FinTech-індустрії за підтримки інновацій та економіки, інноваційна та економічна столиця Китаю, політичний, культурний та міжнародний центр, найбільший повітряно-транспортний хаб. Займає перше місце у глобальній FinTech-індустрії з 58 провідних FinTech-компаній, серед яких JD Finance, Du Xiaoman Financial та Qudian. Ці 58 компаній станом на 2023 рік отримали консолідовані інвестиції в розмірі 24,2 млрд 191 тис. \$ поданих патентів у 2023 році. Кращі університети, співпрацюючи із цими кластерами, посідають 1-ше місце в Китаї та 10-те місце в рейтингу 500 найкращих університетів світу. Створена найкраща FinTech-екосистема Китаю, де рівень використання FinTech – 49,8 %. Традиційні фінансові інституції підсилюють свою кооперацію з FinTech, наприклад, стратегічний альянс China Construction Bank та Ant Financial, а також між ICBC та JD Finance тощо. При цьому акселерація підготовки професійної робочої сили у сфері FinTech з використанням переваг академічної бази номер один у Китаї та третьою в світі.

Сан-Франциско (США): Кремнієва долина, місто-порт та місце відомих у світі туристичних атракціонів, місце народження Організації Об'єднаних Націй. Сан-Франциско розміщене близько до Кремнієвої долини, яка є світовим центром високих технологій, венчурного капіталу, інновацій та соцмедіа. Ключові переваги: посідає 2-ге місце у рейтингу глобальних FinTech-хабів 2023 за кількістю FinTech-компаній, що акумулювали інвестицій на суму 13,1 млрд \$, та 3-тє – за величиною загальних інвестицій. Більшість FinTech-юнікортів вийшла з екосистеми Сан-Франциско, створена передова інноваційна індустрія інформаційних технологій, яка за ринковою вартістю найбільших 200 глобальних технокомпаній посідає 7-ме місце у світі та 3-тю позицію за рівнем сталості найкращих світових університетів, щільна співпраця між індустрією та академічною базою, розташування штаб-квартир відомих міжнародних інвестиційних інститутів – таких як Walden International та WI Harper Group.

Лондон (Великобританія): політичний та економічний центр. Лондон має найбільший ВВП у розрахунку на одну особу. Його фінансова індустрія, комерція та туризм досягли найвищої оцінки у світі. Найбільшими представниками кластера глобальних фінансових інституцій є HSBC, Barclays та Standard Chartered Bank. За ринковою оцінкою займає третє місце серед найбільших 200 глобальних фінансових інституцій, перше місце серед кластерів найкращих дослідницьких університетів, глобальний новатор та лідер у FinTech-регулюванні. Найкраще FinTech-регулювання у світі, FCA першим у світі створив регуляторний «сандбокс», який копіюють усі держави світу. У 2019 році ініціював створення глобальної «пісочниці», прототипом якої стало утворення GFIN, куди входить британський регулятор FCA та ще 50 світових організацій. У Лондонській фінансовій екосистемі представлено багато світових глобальних інвесторів, таких як Accel, Anthemis Group, Balderton Capital, Index Capital, Octopus та інші.

Сінгапур: глобальний лідер FinTech-політики підтримки та регулювання. Портове місто, світовий центр фінансів та сервісів. Створена сучасна технічна база, «technology-ready nation». Національна інноваційна система підтримує передові технології через високе проникнення смартфонів (85 %). Створені Fintech & Innovation Group та Fintech Office у 2015 році. У Сінгапурі функціонує 2 види регуляторних «пісочниць» – Sandbox та Sandbox express. Запроваджені Financial Sector Technology & Innovation Scheme, MAS у 2020 р. оголосив про початок прийому заявок на отримання ліцензії цифрового банку, відкритими залишається і до початку 2024 р. Обіймає 8-ме місце у світі за чисельністю FinTech-компаній із загальними венчурними інвестиціями понад 50 млн \$, чотири з п'яти світових фінансових компаній – зі сфери віртуальних активів. 99 % з 220 тис. компаній Сінгапура – МСП, станом на 2019 рік. Велика кількість МСП відкриває величезні можливості для FinTech, як портове місто має велику кількість валютообмінних транзакцій, що стимулює зростання транскордонних операцій та онлайн-платежів. Налагоджені комунікації з іншими регіонами як невід'ємна характеристика вигідного географічного положення.

Токіо (Японія): зростання цифрових валют та регуляційної підтримки. Політичний та економічний центр Японії. Найбільша індустріальна зона, світовий центр фінансів, R&D-центр. Ключові переваги: зростання віртуальних активів: уряд підтримує розвиток щодо криптовалют (Bitcoin запроваджено як засіб платежу), кластер FinTech-компаній з високою ринковою вартістю, зростання регуляторної підтримки: FinTech – один з п'яти напрямів інвестування в державній стратегії зростання. Фінансовий сектор та технологічні компанії сфери фінансів та сектору страхування приносять понад 12 % ВВП.

Париж (Франція): європейський центр фінансів. Розташована на півночі столиця Франції, стала політичним, економічним, культурним та комерційним центром, а також одним з найбільших фінансових центрів Європи. Ключові переваги: глобальний фінансовий центр: один з найважливіших фінансових центрів світу з п'ятьма із 10 найбільших банків Європи, уряд підтримує розвиток МСП: пільгова податкова політика

для доходу з інвестиційних вкладень, особливо в МСП; уряд надає безкоштовні офіси та субсидії. European Securities and Markets Authority (ESMA) засноване в Парижі та має фінансування в розмірі 1 млн євро на регулювання FinTech та криптовалют.

Тель-Авів (Ізраїль): серце стартапів. Ключові переваги: проникнення FinTech перевищує показники США та Британії, потенціал для тестування мобільних програм та можливостей фінансових сервісів Israeli NaPoalim Bank перевищує можливості банків США та Європи, створені провідні FinTech-компанії: Orbs, Pagaya Investments, Vlox.io, Riskified, Colu. Урядова політика підтримки посідає 6-те місце у глобальному ренкінгу, а регулювання FinTech посідає 4-те місце у світі із запровадженим регуляторним «сандбоксом». Відсоток FinTech-споживачів: 31,9 % (11-те місце у глобальному світовому рейтингу). Одна з найрозвиненіших академічних баз у світі представлена Tel Aviv University.

Є ще досить високорозвинені FinTech-конгломерати фінансових ринків світу, які знаходяться в таких містах: Берлін (Німеччина), Бангалор (Індія), Дублін (Ірландія) та Цюрих (Швейцарія). Їхній внесок у світовий FinTech розвиток є вагомим і вони входять до 15 найрозвиненіших фінансових ринків світ із новітніми технологіями.

Висновки і пропозиції. Відштовхуючись від викладеного, можемо стверджувати, що роль FinTech у розвитку фінансового ринку України є визначальною і виключно важливою для всієї економіки. Сучасні технології, що поступово наповнюють фінансовий ринок України, дозволяють суттєво підвищити кібербезпеку багатьох фінансових операцій, підвищити їх надійність та швидкість виконання і завдяки хмарним сервісам, відкривають можливості до тривалого та надійного зберігання ключової фінансової інформації. Основна перевага мобільних додатків, блокчейн-технологій, мікросервісних фінансових програм в тому, що у них застосовуються абсолютно нові алгоритми організації баз даних користувача, що сприяє зміцненню економічної безпеки фінансового ринку. Тому роль FinTech у розвитку фінансового ринку України полягає в нарощенні інвестицій у новітні фінансові технології та прискорений темп впровадження інноваційних послуг, що, безумовно, дасть можливість вийти на новий рівень надання фінансових послуг.

1. Дудинець Л.А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 794–798.
2. Соляник Л. Г., Замковий О. І., Водопр'янов В. С. Ринок FinTech-послуг в Україні: тенденції розвитку і поширення на тлі оптимізації банківських ризиків. *Причорноморські економічні студії*. 2021. № 70. С. 143–150.
3. Поченчук Г.М. Фінансові технології: розвиток і регулювання. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 193–200.
4. Медведкіна О. А., Радик В. Розвиток цифрової інфраструктури та блокчейн-технологій в Україні. *Інноваційна економіка*. 2020. № 3-4. С. 188–194.
5. Коваленко В. В. Розвиток фінансових інновацій у небанківських фінансових установах. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 1. С. 244–250.
6. Семенов А. Ю., Халевіна М. О. Тенденції розвитку Fintech-послуг на світовому та вітчизняному ринках фінансових послуг. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 10. С. 327–334.
7. Мазаракі А., Паперник С. В. FinTech у системі суспільних трансформацій. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 2. С. 5–15.
8. Юрчук Н. П. Особливості розвитку fintech в сучасних умовах. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 6. С. 72–83.
9. В'язовий С. М., Пасічник І. В. Розвиток FinTech-індустрії в Україні та її ризики для банківської діяльності. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 21. С. 480–484.
10. Коваленко В.В. Розвиток FINTECH: загрози та перспективи для банків України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 4(09). С. 127–133.
11. Семенов А. Екосистеми цифрових платформ як фактор трансформації бізнесу в умовах цифрової економіки. *Вісник КНУТД*. 2019. № 4(137). С. 39–50.
12. Popelo O., Dubyna M., Kholiavko N. World Experience In The Introduction Of Modern Innovation And Information Technologies In The Functioning Of Financial Institutions. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2021. Vol. 7, No. 2. Pp. 188-199.
13. Shkarlet S., Dubyna M., Vovk V., Noga M. Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model. *Economic Annals-XXI*. 2019. № 176(3-4). Pp. 26-37.

14. Худолій Ю. С., Халєвіна М. О. FinТechnології в банківському бізнесі: реалії та перспективи. *Проблеми економіки*. 2021. № 1. С. 134–142.
15. Калашнікова Т. В. Ринок фінансових технологій: стан та перспективи розвитку. *Глобальні принципи фінансового, облікового та аналітичного забезпечення аграрного сектора економіки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: ХНАУ, 2018. Вип. 1. С. 159–162.
16. Жердецька Л. В., Городинський Д. І. Розвиток фінансових технологій: загрози та можливості для банків. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 583–588.
17. Dubyna M., Bazilinska O., Panchenko O., Sadchykova I., Kozlianchenko A., Tarasenko A. The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities OF Banking Institutions. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21, No. 1. Pp. 2042-2051. URL: https://refpress.org/wp-content/uploads/2023/12/Dubyna_REF.pdf (дата звернення: 2.05.2024)
18. Шкарлет С. М., Дубина М. В., Жук О. С. Теоретичні аспекти визначення сутності категорії «FinTech». *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 1 (17). С. 148-157.
19. Балицька М. В., Бровенко К. С. Фінансові технології як драйвер розвитку фінансових ринків. Економічна наука. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 9. С. 59–65.
20. Коніна М., Реха К., Янковський В. Сучасний стан фінансового ринку України та шляхи його вдосконалення. Економічний дискурс. *Міжнародний науковий журнал*. 2019. Випуск 2. С. 183–192.
21. Батрак О. В. Стратегії розвитку фінансового сектора та фінансової індустрії в Україні на інноваційних засадах. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2021. № 9(53). С. 106–113.
22. Демчишак Н., Дубик Г., Гриб В. Розвиток експорту цифрових технологій в умовах формування єдиного цифрового простору Європейського Союзу. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 73–79.
23. Гулей А. І., Гулей С. А. Цифрова трансформація вітчизняного банківського середовища в умовах розвитку FinTech-екосистеми. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 1. С. 6–15.
24. Руденко З. М. Вплив розвитку FinTech на банківський ринок в Україні. *Банківська справа*. 2018. Вип. 2 (130). С. 67–71.
25. Дубина М., Попело О., Тарасенко О. Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 91-110. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/236040> (дата звернення: 2.05.2024).

References

1. Dudynets, L.A. "The development of financial technologies as a factor in the modernization of the financial system." *Global and national economic problems*, issue 22, 2018, pp. 794–798.
2. Solyanyk, L.G., Zamkovy, O.I., and V.S. Vodopyanov. "Market of FinTech services in Ukraine: trends of development and distribution against the background of optimization of banking risks." *Black Sea Economic Studies*, no. 70, 2021, pp. 143–150.
3. Pochenchuk, H.M. "Financial technologies: development and regulation." *Economy and society*, no. 13. 2017, pp. 193–200.
4. Medvedkina, O.A., and V.Radik. "Development of digital infrastructure and blockchain technologies in Ukraine." *Innovative economy*, no. 3-4, 2020, pp. 188–194.
5. Kovalenko, V.V. "Development of financial innovations in non-bank financial institutions." *Pryazovsky Economic Bulletin*, issue 1, 2020, pp. 244–250.
6. Semenog, A.Yu., and M.O. Halevina. "Trends in the development of Fintech services in the global and domestic markets of financial services." *Business-Inform*, no. 10, 2018, pp. 327–334.
7. Mazaraki, A., and S.V. Papernyk. "FinTech in the system of social transformations." *Bulletin of KNTEU*, no. 2, 2018, pp. 5–15.
8. Yurchuk, N.P. "Peculiarities of fintech development in modern conditions." *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, no. 6, 2019, pp. 72–83.
9. Vyazovy, S.M., and I.V.Pasichnyk. "Development of the FinTech industry in Ukraine and its risks for banking activity." *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, no. 21, 2019, pp. 480–484.
10. Kovalenko, V.V. "Development of FINTECH: threats and prospects for Ukrainian banks." *Priazov Economic Herald*, issue 4(09), 2018, pp. 127–133.
11. Semenog, A. "Ecosystems of digital platforms as a factor of business transformation in the conditions of the digital economy." *Bulletin of KNUVD*, no. 4(137), 2019, pp. 39–50.
12. Popelo, O., Dubyna, M., and N. Kholiavko. "World Experience In The Introduction Of Modern Innovation And Information Technologies In The Functioning Of Financial Institutions." *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 7, no. 2, 2021, pp. 188-199.
13. Shkarlet, S., Dubyna, M., Vovk, V., and M. Noga. "Financial service markets of Eastern Europe: a compositional model." *Economic Annals-XXI*, no. 176(3-4), 2019, pp. 26-37.
14. Khudoliy, Yu.S., and M.O. Khalevina. "FinTechnology in the banking business: realities and prospects." *Problems of the economy*, no. 1, 2021, pp. 134–142.

15. Kalashnikova, T.V. "Market of financial technologies: state and development prospects." *Global principles of financial, accounting and analytical support of the agrarian sector of the economy: materials of the International science and practice conf.*, vol. 1, 2018, pp. 159–162.
16. Zherdetska, L.V., and D.I.Horodynskiy/ "Development of financial technologies: threats and opportunities for banks." *Economy and society*, no. 10, 2017, pp. 583–588.
17. Dubyna, M., Bazilinska, O., Panchenko, O., Sadchykova, I., Kozlianchenko, A., and A. Tarasenko. "The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions." *Review of Economics and Finance*, vol. 21, no. 1, 2023, pp. 2042-2051, [repress.org/wp-content/uploads/2023/12/Dubyna_REF.pdf](https://www.repress.org/wp-content/uploads/2023/12/Dubyna_REF.pdf). Accessed 2 May 2024.
18. Shkarlet, S.M., Dubina, M.V., and O.S. Zhuk. "Theoretical aspects of defining the essence of the "FinTech" category." *Polissya scientific bulletin*, no. 1 (17), 2019, pp. 148-157.
19. Balytska, M.V., and K.S. Brovenko. "Financial technologies as a driver of the development of financial markets. Economics." *Investments: practice and experience*, no. 9, 2021, pp. 59–65.
20. Konina, M., Rekha, K., and V. Yankovskyy. "Current state of the financial market of Ukraine and ways of its improvement. Economic discourse." *International scientific journal*, issue 2, 2019, pp. 183–192.
21. Batrak, O.V. "Strategies for the development of the financial sector and the financial industry in Ukraine on the basis of innovation." *International scientific journal "Internauka". Series: Economic sciences*, no. 9(53), 2021, pp. 106–113.
22. Demchyshak, N., Dubyk, G., and V.Hryb. "The development of the export of digital technologies in the conditions of the formation of a single digital space of the European Union." *Economy and the state*, no. 6, 2020, pp. 73–79.
23. Guley, A.I., and S.A. Guley. "Digital transformation of the domestic banking environment in the context of the development of the FinTech ecosystem." *Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 4, no. 1, 2019, pp. 6–15.
24. Rudenko, Z.M. "The impact of FinTech development on the banking market in Ukraine." *Banking*, Issue 2 (130), 2018, pp. 67–71.
25. Dubina, M., Popelo, O., and O.Tarasenko. "Institutional transformations of the financial system of Ukraine in the context of the development of the digital economy." *Problems and prospects of economics and management*, no. 1 (25), 2021, pp. 91-110, pau.stu.cn.ua/article/view/236040. Accessed 2 May 2024

УДК 339.9:336.2

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.291-301>

Луцишин З. О.¹, Катрич О. Д.²

РЕАЛІЇ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНОСТІ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Київський національний економічний університет імені
Вадима Гетьмана,
кафедра міжнародних фінансів,
проспект Перемоги, 54/1, Київ,
03680, Україна,

¹ Вища Школа Економіко-Гуманітарної (WSEH),
Бяльско-Бяла, Польща,
тел.: +380503126102,
e-mail: zor_lu@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3972-5303>

²тел.: +380990049973,
e-mail: elsec1997@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6022-1118>

Анотація. У статті досліджено сутності та проблеми забезпечення фінансової безпеки, зокрема фінансової безпеки держав, в умовах трансформації світової економіки. Проведено фундаментальний аналіз, що дозволив висунути гіпотези та проранжувати країни за рівнем їх розвитку. Досліджено еволюцію концепції безпеки держави, узагальнено теоретичні підходи

різних країн щодо визначення сутності та методології проведення розрахунків фінансової безпеки. Відзначено, що невід'ємною складовою фінансової безпеки є фінансова безпека, оскільки досягнення стійкості у цій сфері в умовах економічної нестабільності є критерієм стану держави. Фінансова безпека також є мірилом рівня життя населення та індикатором успішної реалізації стратегічних пріоритетів держав. Для аналізу фінансової безпеки було використано методологію, визначену у законодавствах обраних країн. Зазначено, що хоча індикатори фінансової безпеки є схожими між країнами, їхні величини різняться, тому для кожної країни було прораховано «нормальний» крок. Виявлено, що рівень фінансової безпеки впливає на макроекономічну стабільність та економічне зростання держав. Зокрема, країни з високим рівнем фінансової безпеки демонструють стабільніші економічні показники та менший ризик фінансових криз. Статистичний аналіз включав порівняння ключових показників фінансової безпеки, таких як державний борг, дефіцит бюджету, податкове навантаження та рівень доходів бюджету. Наприклад, у 2022 році рівень державного боргу в Німеччині становив 69% ВВП, дефіцит бюджету - 3,5%, податкове навантаження - 40%, а доходи бюджету - 1,5 трлн євро. У Швеції державний борг становив 39% ВВП, дефіцит бюджету - 1,8%, податкове навантаження - 44%, а доходи бюджету - 0,9 трлн євро. Результати дослідження показали, що країни з більш ефективною системою управління фінансовою безпекою мають вищий рівень соціально-економічного розвитку. Наприклад, країни ЄС, такі як Німеччина та Швеція, демонструють високий рівень фінансової безпеки завдяки прозорим податковим системам та ефективному управлінню державними фінансами. Таким чином, забезпечення фінансової безпеки в умовах трансформації світової економіки та її посиленої взаємопов'язаності на сучасному етапі є ключовим фактором для стабільного розвитку держав. Це дослідження підкреслює важливість адаптації методологій оцінки фінансової безпеки до сучасних економічних умов та розробки стратегій, спрямованих на підвищення стійкості держав до економічних викликів.

Ключові слова: світова фінансова система, глобалізація фінансових ринків, фінансова інтеграція, фінансова стабільність, міжнародні фінансові відносини, фінансова архітектура, фінансова безпека, фінансова безпека, FATF, кризи.

Lutsyshyn Z. O.¹, Katrych O. D.²

IMPLEMENTATION OF FISCAL SECURITY IN THE CONTEMPORARY CONDITIONS OF INTERCONNECTEDNESS OF THE WORLD ECONOMY

Kyiv National economic university named after Vadym
Hetman, Department of International Finance,
Peremohy avenue, 54/1, Kyiv,
03680, Ukraine,

¹ University of Economics and Humanities (WSEH),
Bielsko-Biala, Poland,
tel.: +380503126102,
e-mail: zor_lu@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3972-5303>

²tel.: +380990049973,
e-mail: elsec1997@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6022-1118>

Abstract. The article investigates the essence and challenges of ensuring financial security, particularly fiscal security of states, in the context of the transformation of the global economy. A fundamental analysis was conducted, allowing for the formulation of hypotheses and the ranking of countries based on their level of development. The evolution of the concept of state security is examined, and the theoretical approaches of different countries to defining the essence and methodology of financial security calculations are summarized. It is noted that an integral component of financial security is fiscal security, as achieving stability in this area under conditions of economic instability is a criterion for the state's condition. Fiscal security is also a measure of the population's living standards and an indicator of the successful implementation of the state's strategic priorities. For the analysis of fiscal security, the

methodology defined in the legislation of selected countries was used. It is mentioned that while financial security indicators are similar across countries, their values differ, so a "normal" step was calculated for each country. It was found that the level of fiscal security affects the macroeconomic stability and economic growth of states. Specifically, countries with a high level of fiscal security demonstrate more stable economic indicators and a lower risk of financial crises. The statistical analysis included a comparison of key fiscal security indicators such as public debt, budget deficit, tax burden, and budget revenues. For example, in 2022, Germany's public debt level was 69% of GDP, the budget deficit was 3.5%, the tax burden was 40%, and budget revenues were 1.5 trillion euros. In Sweden, public debt was 39% of GDP, the budget deficit was 1.8%, the tax burden was 44%, and budget revenues were 0.9 trillion euros. The research results showed that countries with a more efficient fiscal security management system have a higher level of socio-economic development. For example, EU countries such as Germany and Sweden demonstrate a high level of fiscal security due to transparent tax systems and effective public finance management. Therefore, ensuring fiscal security in the context of the transformation of the global economy and its increased interconnectedness at the present stage is a key factor for the stable development of states. This study emphasizes the importance of adapting fiscal security assessment methodologies to modern economic conditions and developing strategies aimed at increasing the resilience of states to economic challenges.

Keywords: world financial system, globalization of financial markets, financial integration, financial stability, international financial relations, financial architecture, financial security, fiscal security, FATF, crises

Вступ. Світова економіка розвивається з кризами, соціальними та економічними проблемами, нерівним розподілом доходів і багатств, дисбалансами, деформаціями, конфліктами та пандеміями. Вплив глобалізації та технологічного розвитку на економіку є неоднозначним. Протягом наступних років ми спостерігатимемо трансформацію світової економіки, галузеву реконфігурацію, спеціалізацію та зміни у світовій фінансовій системі, що враховують виклики діджиталізації та розвиток штучного інтелекту. Причини сучасних криз зумовлені протиріччями та дисбалансами у світовому господарстві, що відповідають глобальним трансформаціям. Ретроспективні зміни посилили диспропорції у валютній системі, монетарному секторі, фіскальній політиці та світовому фінансовому ринку. Пандемія COVID-19 оголила багато глобальних соціальних та безпекових проблем, під час яких країни покладалися на власні фінансові ресурси.

Невпевненість у майбутньому впливає на благополуччя людей, що має серйозні наслідки для їхніх сімей та спільнот. Бідність і економічна незахищеність взаємопов'язані. Люди у важкому економічному становищі або безробітні борються щоденно з невизначеністю, що перешкоджає їхньому розвитку. У 21 столітті особлива увага приділяється політиці та інституціям, спрямованим на зміцнення економічної безпеки. Програми соціально-економічної безпеки фокусуються на фундаментальних питаннях організації праці та її зв'язку з соціальними цілями.

Глобалізація, інтеграція країн і міжнародна спеціалізація вимагають підвищення продуктивності, зниження собівартості та розробки механізмів ефективної взаємодії на світовому ринку. Економічна криза 2008 року та сучасна криза показали нездатність ринку самостійно регулюватися без участі держави. Нестійкість світової економічної системи загрожує кожній країні, а економічна безпека тісно пов'язана з національними інтересами. Світова фінансова криза 2008-2009 років підвищила інтерес до стабілізаційної функції фіскальної політики та її узгодженості з монетарною політикою.

Постановка завдання. З огляду на значні зміни у світовій економіці, зокрема кризи, соціальні та економічні проблеми, асиметрії у розподілі доходів, дисбаланси та пандемії, мета дослідження полягає у виявленні та оцінці впливу глобальних трансформацій на фіскальну безпеку держав в умовах посиленої взаємопов'язаності економік. Це включає аналіз галузевих реконфігурацій, спеціалізації, змін у фінансовій системі, а також впливу діджиталізації та технологій штучного інтелекту. Дослідження також має за мету оцінити як протиріччя та дисбаланси у світовому господарстві сприяють сучасним кризам, змінюють характер запозичень, переорієнтовують потоки фінансового капіталу,

посилюють фінансову взаємопов'язаність країн та виявити соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19 на національному та глобальному рівні.

Результати. Національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в усіх сферах: політичній, економічній, військовій, екологічній, гуманітарній, інформаційній тощо. Вона охоплює здатність держави захищати національні цінності перед внутрішніми і зовнішніми загрозами. У 1934 році за указом президента США Ф.Д. Рузвельта був створений Федеральний комітет з економічної безпеки, що займався захищеністю окремих осіб. В англійських країнах цей термін часто означає захист приватних осіб і домогосподарств від фінансових труднощів. Західні вчені вбачають у безпеці держави передусім захист від загроз [12, с.28-40]. Поняття «економічна безпека країни» охоплює всі сектори економіки, а для забезпечення економічної безпеки, як підкреслював Рузвельт у 1935 році, потрібно гарантувати фінансову безпеку. Президент США Білл Клінтон у кінці XX століття запропонував трактування терміну «безпека» з акцентом на економічній безпеці. Він наголошував, що безпека країни залежить від її економічної могутності. За його каденції був прийнятий закон про економічну безпеку, а у 2001 році виділили сегмент «фінансова безпека», складовою якого є фіскальна безпека держави. Для США економічна політика завжди виражає «економічний націоналізм» [2]. Наприклад, обмеження іноземних інвестицій у стратегічні галузі американської економіки служать держбезпеці США. Японія однією з перших заговорила про національну економічну безпеку у сучасному розумінні в 1946 році. Міністерство зовнішньої торгівлі Японії вважає, що економічна безпека - це стан економіки, захищеної від серйозних загроз міжнародного характеру.

Китай вважає, що в основі економічної безпеки лежить «економічний суверенітет». Китайський учений Джанг Енг визначив економічну безпеку як здатність забезпечувати зростання життєвих стандартів населення через національний економічний розвиток при збереженні економічної незалежності [16, с.72]. Економічна безпека, за його словами, включає конкурентоспроможність і економічний суверенітет.

Однією із ключових складових економічної безпеки є фінансова безпека. Основними факторами забезпечення фінансової безпеки виступають стабільне економічне зростання і незалежність у зовнішній і внутрішній політиці [5]. Кожна країна має свої методи розрахунку економічної безпеки, хоча основний коефіцієнт залишається незмінним. Постає питання, чи можуть запропоновані рамки оцінки імплементуватися для будь-якої країни світу, враховуючи, що формули орієнтовані на розвинуті країни з притаманними їм специфічними факторами?

Ефективність державних фінансів є ключовим чинником позитивних фінансово-економічних тенденцій у країні, що вимагає оцінки економічної безпеки держави. Перед вивченням та розрахунком фіскальної безпеки варто зазначити, що цей термін охоплює не лише рівень податкових ставок, а й інші аспекти [6, с.22]. Фіскальна безпека є важливим фактором соціально-економічного розвитку держави і виступає індикатором ефективності фіскальної політики, що регулює податкові ставки та бюджетні витрати [9]. Для оцінки впливу всіх складових фіскальної безпеки був проведений фундаментальний аналіз у два етапи. На першому етапі було ранжовано країни за темпами приросту ВВП, а на другому – проаналізовано показники податкових ставок у цих країнах (Рис. 1). Це дозволило висунути дві гіпотези (H1 та H2) для подальшого аналізу.

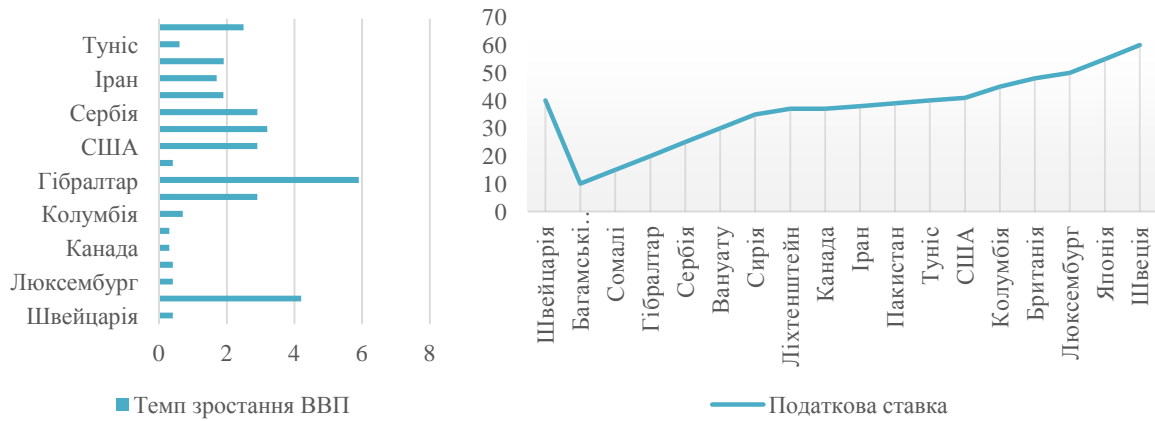

Рис. 1. Порівняльна характеристика країн за рівнем приросту ВВП та податковими ставками за 2023 рік

Fig. 1. Cross-country comparison of GDP growth and tax rates in 2023

Джерело: Побудовано авторами на основі джерела [4;15]

Зокрема, гіпотеза Н1 передбачає, що при розрахунку економічної безпеки країни можна умовно поділити на три категорії: - розвинені країни, - країни, що розвиваються, - країни, що входять до списку FATF. Для точнішого та повнішого аналізу до кожної категорії було виділено по шість країн (рис. 2).

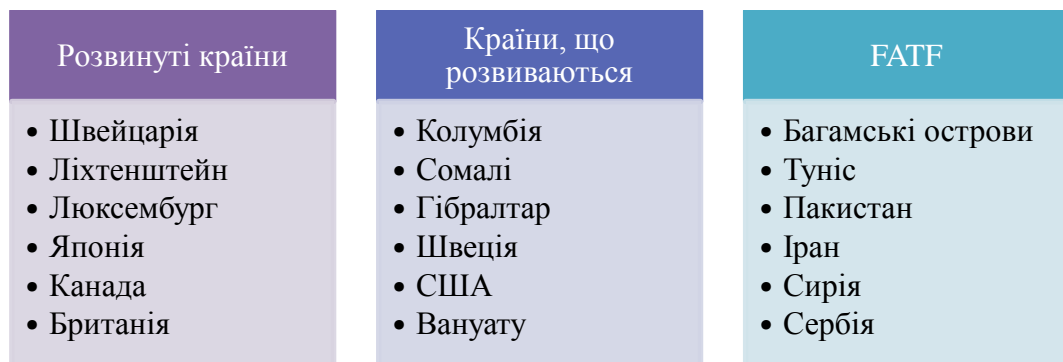

Рис.2. Список країн за розрахунком рівня економічної безпеки

Fig. 2. Data on countries according to the level of economic security

Джерело: Побудовано авторами

До категорії FATF входять країни, які станом на 2020 рік були внесені до сірого та чорного списків. У групу країн, що розвиваються, включено Колумбію, Сомалі та Вануату, які раніше входили до чорного списку FATF, але наразі активно борються з відмиванням коштів на державному рівні. Присутність США та Швеції в цій групі обумовлена їхньою підозрою у відмиванні коштів у минулому та повним запозиченням системи індексування економічної безпеки. Друга гіпотеза (Н2) стверджує, що існує взаємозалежність між економічною потужністю країни та її фіскальною безпекою. Водночас, США не враховуються як еталон економічної безпеки через свої особливості.

Рис. 2 демонструє, що в кожному кластері є країни, які вибиваються зі списку. Для країн групи FATF це Туніс, для країн, що розвиваються, – Швеція та Колумбія, а для розвинених країн – Ліхтенштейн. Завдання забезпечення економічної безпеки країни полягає у досягненні стану, коли всі показники наближаються або дорівнюють 1. Це реалізується через економічну політику, орієнтовану на забезпечення рівня розвитку, достатнього для нормального існування населення, розробку прогресивної економічної системи та створення системи заходів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Конкретними шляхами забезпечення економічної безпеки є ефективне використання

наявних ресурсів, удосконалення фінансової політики, здійснення ефективної реструктуризації та приватизації підприємств, удосконалення системи міждержавних торгових відносин, розширення міжнародної торгівлі, а також створення умов для прискорення науково-технічного прогресу і підвищення технічного рівня виробництва.

Для повної картини всі країни були проаналізовані за показниками: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна та фінансова безпека. Фінансова безпека, у свою чергу, поділена на кілька підвидів. Розрахунки проводилися за методиками, визначеними в законах аналізованих країн. Виокремлені 9 груп складових економічної безпеки мають відповідні індикатори та вагові значення для розрахунку заключного індексу економічної безпеки. Кожний показник має п'ять варіантів: критичне, небезпечне, незадовільне, задовільне та оптимальне. Кожна країна повинна самостійно прорахувати внутрішні показники для визначення коректного кроку. Проте в деяких країнах відсутній алгоритм прорахунку цього кроку, тому було використано корегування за допомогою Excel. Корегування за допомогою Excel включало створення спеціальних таблиць та формул, що дозволяли враховувати наявні дані та компенсувати відсутні алгоритми розрахунку.

Рис. 3. Економічна безпека країн FATF на основі зважених індикаторів

Fig.3. FATF countries' economic security based on weighted indicators

Джерело: Побудовано авторами

Усі країни, що входять до групи FATF, демонструють подібний рівень показників. Аналіз даних вказує на наявність проблем із демографічною безпекою у всіх цих країн, тоді як інші показники залишаються на майже однаковому рівні. Винятком є Багамські Острови, які виділяються на тлі інших країн. Зведені дані за всіма показниками демонструють значну відмінність Багамських Островів (рис.3). Сирія та Сербія є аутсайдерами цього кластеру, тоді як Туніс виступає лідером. Багамські Острови показують нестабільність у кількох аспектах, таких як енергетична та продовольча безпека, які знаходяться на низькому рівні, тоді як інвестиційна, інноваційна, соціальна та фінансова безпека є на досить високому рівні завдяки статусу офшорної зони.

Рис. 4. Економічна безпека країн, що розвиваються, на основі зважених індикаторів
 Fig.4. Development countries' economic security based on weighted indicators
 Джерело: Побудовано авторами

У групі країн, що розвиваються, результати економічної безпеки також не є однорідними. Швеція є безсумнівним лідером серед країн цієї групи, тоді як Вануату та Сомалі є аутсайдерами (рис.4). Примітно, що США демонструють низький рівень продовольчої та макроекономічної безпеки, що підтверджує їх віднесення до категорії країн, що розвиваються.

Рис. 5. Економічна безпека розвинутих країн на основі зважених індикаторів
 Fig.5. Developed countries' economic security based on weighted indicators
 Джерело: Побудовано авторами

У групі розвинених країн всі показники майже тотожні, за винятком демографічної безпеки, яка знаходиться на низькому рівні через високий відсоток населення похилого віку (рис.5). Швейцарія виступає лідером цієї групи, тоді як Люксембург є аутсайдером.

Для перевірки гіпотез Н1 та Н2 порівнювалися показники США, Люксембургу та Швеції. Швеція була обрана як еталон через найоднорідніші показники та статус розвиненої держави за класифікацією МВФ. Якщо показники США будуть кращими за Люксембург, це може спростувати гіпотези. Аналіз показав, що США, незважаючи на свою економічну потужність, не є економічно та фінансово безпечною країною. Друга гіпотеза підтвердилася: США поступаються Швеції та Люксембургу за показниками економічної безпеки, залишаючись у групі країн, що розвиваються. Рівень фінансової

безпеки країни залежить від рівня інших складових національної безпеки. Взаємозв'язок між різними аспектами національної безпеки дозволяє визначити заходи щодо запобігання або подолання загроз національним інтересам.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз країн за рівнем економічної безпеки

Table 1

Cross-country comparative analysis of economic security

Індикатор	Швеція	США	Люксембург
Виробничий	0,11327	0,07510	0,09342
Демографічний	0,08794	0,06342	0,08380
Енергетичний	0,08839	0,10328	0,08892
Зовнішньоекономічний	0,10934	0,09051	0,09380
Інвестиційно-інноваційний	0,10890	0,10890	0,10890
Макроекономічний	0,10554	0,08572	0,10718
Продовольчий	0,10070	0,08958	0,09064
Соціальний	0,09637	0,09082	0,10130
Фінансовий	0,09951	0,08733	0,11359

Примітка: - найкращий показник з усіх країн за категорією; - найгірший показник з усіх країн за категорією.

Джерело: Побудовано авторами

Фінансова безпека, традиційно концептуалізована як найважливіший аспект функціонування економічної системи, визначає здатність країни забезпечити нормальні умови для життя свого населення, зберегти стабільне забезпечення ресурсами для національного економічного розвитку та послідовно реалізувати національні та державні інтереси [3]. Світовий досвід свідчить, що забезпечення економічної безпеки виступає як гарантія незалежності країни, передумова стабільності та ефективності життя суспільства і досягнення успіху.

Забезпечення фінансової безпеки є однією з найважливіших національних пріоритетів, оскільки економіка є ключовим аспектом діяльності суспільства, держави та особистості [1, с.56]. Поняття національної безпеки втрачає свій зміст без відповідного оцінювання життєздатності економіки, її стійкості до зовнішніх та внутрішніх загроз. Фінансова безпека становить фундаментальний компонент економічної безпеки держави і визначається як один із найважливіших елементів економічної системи, без якого розв'язання будь-якого завдання стає практично неможливим [14]. Основними загрозами фінансової безпеки держави є:

1. Недосконалість бюджетної політики та невідповідне використання бюджетних коштів.
2. Неефективність податкової системи та масове ухилення від сплати податків.
3. Значні обсяги державного та гарантованого державою боргу, що ускладнює його обслуговування.
4. Різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти.
5. Суттєві відмінності у розподілі доходів між різними соціальними групами та недостатня соціальна захищеність окремих категорій населення.
6. Низький рівень капіталізації банківської системи та обмежені обсяги довгострокового банківського кредитування, супроводжувані високим рівнем процентних ставок по кредитах.
7. Залежність реформування економіки від залучення зовнішніх позик.
8. Низький рівень інвестиційної активності.
9. Значна частка «тіньової» економіки, що посилюється через збільшення податкового тиску, зростання криміналізації та нелегальний відтік валютних коштів.

Усі ці загрози визначають рівень фінансової безпеки держави.

Організація процесу забезпечення фіскальної безпеки повинна бути комплексною та ґрунтуватися на глибокому аналізі можливих негативних наслідків. Сучасна складна система фіскальної безпеки передбачає не лише набір інструментів, але й послідовні заходи, спрямовані на запобігання втраті доходів бюджету, ефективного обслуговування та зменшення державного боргу. Процедура внутрішнього аудиту фіскальної системи включає перевірку ключових аспектів, оцінку цілісності та правильності їх застосування, а також аналіз їх адекватності наявним ризикам. Такий підхід може забезпечити відповіді у формі оцінок «позитивно» чи «негативно», але питання про «наскільки це негативно чи позитивно», «в якій мірі це потребує критики чи ні» залишаються відкритими. Тому на сьогоднішній день існує необхідність у розробці методологічного інструментарію, який надавав би керівникам національних фіскальних органів повний обсяг інформації про ситуацію, підкріплюючи числовими даними рекомендації фахівців, відповідальних за фіскальну безпеку всередині організації, підприємства, галузі та держави в цілому.

Висновки. У сучасних умовах перетворення світової економіки встановлені тенденції змінюються, дисбаланси, асиметрії, які призвели до того, що на показниках високорозвинених країн не можуть априорі бути стандартом збільшення фіскальної безпеки. Країна з міцною, стійкою економікою може мати вразливу фіскальну безпеку. Д. Ельмендорф та Дж. Фурман виправдано зауважують, що «інструменти фіскальної політики здатні набагато швидше відновити динаміку економічного зростання, особливо в умовах глобального спаду і зниження процентних ставок до мінімуму, що обмежує можливості монетарної політики» [10, с.12; 13, с.126]. Висновки М. Кордена можна використовувати для підтвердження того, що такі стимули мають бути своєчасними, цілеспрямованими, збалансованими, узгодженими, дозованими і тимчасовими, щоб не піднімати питання про фіскальну безпеку у майбутньому, при оцінці впливу фіскальних стимулів на економіку Австралії [11, с. 37]. ефект через супутнє девальвацію валюти. Замість цього покращення бюджетного балансу збільшує накопичення, що дозволяє фінансувати майбутні витрати та уникати застою у виробництві. Автор також висуває сім аргументів проти фіскальних стимулів. Такі обговорення лише збільшують зацікавленість у ролі та важливості фіскального компонента у економіці і в контексті її безпеки. Фіскальна безпека формується компонентами інших показників безпеки, може бути розділена на кожний показник, згідно з результатами розрахунків, найбільш впливовими на інтегрований показник фіскальної безпеки є:

- частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків (індикатор банківської безпеки);
- рівень співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП (боргова безпека);
- співвідношення дефіциту чи надлишку державного бюджету до ВВП (бюджетна безпека);
- рівень податкового навантаження на економіку (валютна безпека) та податкові ставки (фінансова безпека);
- співвідношення податкового боргу до ВВП.

Отже, аналіз служить основою для побудови матриці взаємозв'язку між джерелами загроз та вразливостями компонентів фінансової безпеки держави. Дотримання боргової безпеки як визначального фактора здорового макрофінансового стану держави є актуальною задачею світу в післякризовий період. Основою для забезпечення економічного та соціального зростання, розвитку виробництва, поліпшення добробуту населення є відновлення та зміцнення фінансової системи, тобто для забезпечення ефективної трансформації необхідно знайти механізми, які забезпечили б фінансову стабілізацію всіх секторів та сприяли позитивному економічному зростанню..

1. Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі. *Економіка України*. 2008. № 9. С. 54–63.

2. Закон про економічну безпеку: слухання перед Комітетом з фінансів Сенату Сполучених Штатів. Конгрес. Сенат. Комітет з фінансів, Опубліковано 1935. URL: <http://www.whitehouse.gov> (дата звернення 29.05.2024)
3. Корчевська, Л. О. Міжнародний досвід формування інституційно-правового забезпечення досліджень з безпеки. URL: http://iepjournals.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf (дата звернення 29.05.2024)
4. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку (2019). Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку. URL: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics> (дата звернення 29.05.2024)
5. Тимошенко О. В. Методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки держави. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2014_6_6.pdf (дата звернення 29.05.2024)
6. Blaschke W. Stress Testing of Financial System: An Overview of Issues, Methodologies and FSAP experience / W. Blaschke, M. T. Jones, M. S. Martinez Peria. *IMF Working Paper*. 2011. № 01/88. 56 p.
7. Corden M. Ambulance Economics: The Pros and Cons of Fiscal Stimuli. *Open Economy Review*. 2011. Vol.22. №2. P. 235-245
8. Demirguc-Kunt A., Detragiache E., Demirguc-Kunt T. T. Banking on the Principles: Compliance with Basel Core Principles and Bank Soundness. *World Bank Policy*, 2006.103 p.
9. Edwards R. W. (2007 and 2019). Financial Soundness Indicators: Experience with the Coordinated Compilation Exercise and Next Steps: Background Paper (IMF Working Paper WP 101807). Washington: International Monetary Fund. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02/pdf/text.pdf> (дата звернення 29.05.2024)
10. Elmendorf D., Furman J. If, When, How: A Primer of Fiscal Stimulus. The Hamilton Project. Washington: The Brookings Institution, 2008. 25 p.
11. Hacker M. J., et al. Americans' experiences with economic insecurity. *Economic Security Index*. Washington: The Rockefeller Foundation, 2010. P. 36-38 URL: <http://voices.washingtonpost.com/ezra-klein/ESI%20report%20embargo.pdf> (дата звернення 29.05.2024)
12. Khan H., Hughes B. B., Irfan M. T., Kumar K. B., Rothman D. S., Solorzano J. B.. *Reducing Global Poverty (Patterns of Potential Human Progress)*; 1st edition. Routledge, 2008. 352 p.
13. Krugman P. *End This Depression Now!*. W. W. Norton & Company; Illustrated edition, 2012. 272 p.
14. Moran Theodore H. *American Economic Policy and National Security: The Nonmilitary Aspects*. New York: Council on Foreign Relations Press, 1993 On National Security, December 29, 1940 (Radio Address of the President, Delivered from the White House). URL: <http://www.whitehouse.gov>. (дата звернення 29.05.2024)
15. Trading Economics. URL: <https://tradingeconomics.com/country-list/personal-income-tax-rate> (дата звернення 29.05.2024)
16. Yong Jiang. Economic Security: Redressing Imbalance. *China Security*. 2010. Vol. 3. No 2. P. 66-85

References

1. Grazhevskaya, N. "Ensuring the competitiveness of the national economy in the global post-industrial dimension." *Economy of Ukraine*, no. 9, 2008, pp. 54–63.
2. Economic Security Act: hearings before the Committee on Finance, United States Senate. Congress. Senate. Committee on Finance, Published, 1935. White House, www.whitehouse.gov. Accessed 29 May 2024
3. Korchevs'ka, L. O. "International experience of formation of the institutional and legal framework security studies." *The Journal of International Economic Policy*, iepjournals.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf. Accessed 29 May 2024
4. "Analytical data on stock market development." The official site of The National Securities and Stock Market Commission, 2019, www.nssmc.gov.ua/fund/analytics. Accessed 29 May 2024
5. Tymoshenko, O. V. "Methodical approaches to assessing the level of economic security of the state." Vernadsky national library, nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2014_6_6.pdf. Accessed 29 May 2024
6. Blaschke, W., Jones, M. T., and M. S. Martinez Peria. "Stress Testing of Financial System: An Overview of Issues, Methodologies and FSAP experience." *IMF Working Paper*, no. 01/88, 2011, p.56
7. Corden, M. "Ambulance Economics: The Pros and Cons of Fiscal Stimuli." *Open Economy Review*, vol.22, no.2, 2011, pp. 235-245
8. Demirguc-Kunt, A., Detragiache, E., and T. T. Demirguc-Kunt. *Banking on the Principles: Compliance with Basel Core Principles and Bank Soundness*. World Bank Policy, 2006.
9. Edwards, R. W. *Financial Soundness Indicators: Experience with the Coordinated Compilation Exercise and Next Steps: Background Paper (IMF Working Paper WP 101807)*. Washington, International Monetary Fund www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/02/pdf/text.pdf. Accessed 29 May 2024
10. Elmendorf, D., and J. Furman. *When, How: A Primer of Fiscal Stimulus. The Hamilton Project*. Washington, The Brookings Institution, 2008.
11. Hacker, M., et al. "Americans' experiences with economic insecurity." *Economic Security Index*, 2010, pp. 36-38. Washington, The Rockefeller Foundation, voices.washingtonpost.com/ezra-klein/ESI%20report%20embargo.pdf. Accessed 29 May 2024
12. Khan, H., Hughes, B. B., Irfan, M. T., Kumar, K. B., Rothman, D. S., and J. B..Solorzano. *Reducing Global Poverty (Patterns of Potential Human Progress)*, 1st ed. Routledge, 2008.
13. Krugman, P. *End This Depression Now!*. W. W. Norton & Company; Illustrated edition, 2012.

14. Moran, Theodore H. *American Economic Policy and National Security: The Nonmilitary Aspects*. New York, Council on Foreign Relations Press, 1993. White House, www.whitehouse.gov. Accessed 29 May 2024
15. Trading Economics, tradingeconomics.com/country-list/personal-income-tax-rate
16. Yong, Jiang. "Economic Security: Redressing Imbalance." *China Security*, vol. 3. no 2, 2010, pp. 66-85.

УДК 336.7

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.301-316>

Кохан І. В.¹, Солоджук Т. В.², Криховецька З. М.³

РИНОК ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0342752351

¹email: irina.kokhan@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9262-5723>

²email: tetiana.solodzhuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7746-6229>

³email: zoriana.krykhovetska@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0028-1960>

Анотація. Ефективне функціонування банківської системи у частині її кредитної складової є основою розвитку економіки країни, особливо у період відновлення. Важливим елементом формування довгострокових фінансових ресурсів є механізм іпотечного кредитування, який сприяє додатковому збільшенню банківських активів та вирішує соціальну проблему забезпечення населення житлом. Соціально-економічна ситуація в державі часто показує поточний стан ринку нерухомості. Війна росії проти України спричинила знищення багатьох об'єктів нерухомості, призвела до великої кількості внутрішньо переміщених осіб із територій де є активні бойові дії, що викликало значну потребу в житлових об'єктах для зазначених категорій осіб, а також значно підвищило потребу в оренді об'єктів нерухомості у регіонах, які значно віддалені зони активних бойових дій.

В цілому іпотечне кредитування є каталізатором економічного зростання економіки в державі, так як завдяки ньому реалізується інвестування реального сектору економіки, і відбувається стале зростання доходів у суміжних видах економічної діяльності. Механізм дії іпотечного кредитування включає не тільки фінансову складову стійкості банківських установ, а також впливає на соціально-економічну, політичну, макроекономічну сферу життєдіяльності суспільства і держави, що формує значну частку активів держави.

У статті зазначається стан іпотечного кредитування в Україні в сучасних умовах, зокрема у контексті економічної нестабільності та запровадження воєнного стану. Зазначаються основні напрями регулювання, проблеми на ринку іпотечних кредитів та їх вплив на стабільність банківської системи та соціально-економічний розвиток в державі. В контексті зазначених змін, досліджується функціонування державної програми "єОселя" як практичного інструменту для збільшення іпотечного кредитування та гарантування житлових умов для громадян в умовах воєнних дій. Аналізується структура та динаміка надання іпотечних кредитів, зокрема за програмою "єОселя", а також вплив цих процесів на регіональний розподіл ринку. Таким чином, сформовано напрями розвитку та удосконалення механізмів системи іпотечного кредитування в

Україні, з позиції економічної безпеки банківської діяльності, відповідає актуальним вимогам сьогодення.

Ключові слова: механізм іпотечного кредитування, безпека банківської системи, стимулювання розвитку житлового фонду, державна програма іпотечного кредитування.

Kokhan I. V.¹, Solodzhuk T. V.², Krykhovetska Z. M.³

THE MORTGAGE LENDING MARKET IN THE CONDITIONS OF WAR AS AN ELEMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE BANKING SYSTEM

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 0342752351

¹email: irina.kokhan@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9262-5723>

²email: tetiana.solodzhuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7746-6229>

³email: zoriana.krykhovetska@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0028-1960>

Abstract. Effective functioning of the banking system in terms of its credit component is the basis of the development of the country's economy, especially during the recovery period. An important element of the formation of long-term financial resources is the mortgage lending mechanism, which contributes to the additional increase of bank assets and solves the social problem of providing the population with housing. The socio-economic situation in the state often shows the current state of the real estate market. Russia's war against Ukraine caused the destruction of many real estate objects, led to a large number of internally displaced persons from the territories where there are active hostilities, which caused a significant need for residential objects for the specified categories of persons, and also significantly increased the need for renting of real estate in regions that are far away from active combat zones.

In general, mortgage lending is a catalyst for the economic growth of the economy in the state, as thanks to it, investment in the real sector of the economy is implemented, and there is a steady increase in income in related types of economic activity. The mechanism of action of mortgage lending includes not only the financial component of the stability of banking institutions, but also affects the socio-economic, political, macroeconomic sphere of the life of society and the state, which forms a significant share of the state's assets.

The article notes the state of mortgage lending in Ukraine in modern conditions, particularly in the context of economic instability and the introduction of martial law. The main areas of regulation, problems in the mortgage market and their impact on the stability of the banking system and socio-economic development in the state are indicated. In the context of these changes, the functioning of the state program "eOsely" as a practical tool for increasing mortgage lending and guaranteeing living conditions for citizens in the conditions of military operations is being investigated. The structure and dynamics of providing mortgage loans, in particular under the "eOselya" program, are analyzed, as well as the impact of these processes on the regional distribution of the market. Thus, directions of development and improvement of the mechanisms of the mortgage lending system in Ukraine have been formed, from the standpoint of economic security of banking activity, it meets the current requirements of today.

Keywords: the mechanism of mortgage lending, the security of the banking system, stimulating the development of the housing stock, the state program of mortgage lending.

Вступ. Кредитні операції є однією з істотних ознак, що характеризують сутність банківської установи. Ефективний та динамічний розвиток суспільства неможливий без нормального функціонування іпотечного ринку, який базується на розвинутій банківській інфраструктурі. Визначення реального стану та рівня іпотечного кредитування може стати ключем до розуміння процесів, що відбуваються на вітчизняному іпотечному ринку та факторів, що впливають на його розвиток.

Характерною ознакою іпотеки є те, що вона може бути як причиною поліпшення інвестиційного клімату, так і причиною глибокої кризи. Як показує практика, проблеми з продажем нерухомості часто виникають у зв'язку з іпотечним кредитуванням, оскільки це актив з низькою ліквідністю. Однак майно, що підлягає іпотечному кредитуванню, має ряд переваг, особливо його вартість не знецінюється повністю, а іноді навіть має тенденцію до зростання.

Іпотечний ринок покращує економічний розвиток країни та впливає на інфляційні процеси в державі. Іпотечний ринок сприяє зростанню та розвитку обсягів житлового будівництва за рахунок використання привабливих механізмів фінансування житлового будівництва. Розвиток іпотечного ринку сприяє стабільності банківської системи та покращенні умов та якості життя населення.

Проблеми функціонування іпотечного ринку в Україні мають відображення у працях вчених-економістів та практиків різних періодів незалежної України: Базилевича В.Д., Вовчак О.Д., Юркевич О. М., Баланської О.І., Панченко О.І., Доценко І. О., та ін. У зазначених працях дослідників розкриті аспекти іпотечного кредитування, зазвичай в умовах довоєнного часу, проте іпотечне кредитування в умовах воєнного стану та аналіз ефективності програми «Оселі» зустрічаються доволі рідко. Так як, ринок іпотечного кредитування із початком війни зазнав впливу негативних змін, що потребує подальшого додаткового дослідження розвитку в контексті воєнних ризиків і загроз, так і пошуку напрямів активізації банківського іпотечного кредитування в Україні.

При визначенні інструментів і механізмів, які необхідно використовувати на відповідних етапах процесу фінансування в іпотечному кредитуванні, це визначається загальною економічною ситуацією, фінансовими можливостями сторін, типом договору тощо. При даних умовах механізм іпотечного кредитування характеризується як спосіб погашення боргу (амортизації кредиту). В практичному аспекті погашення заборгованості визначає важливий етап, коли при розрахунку доцільності формується ефективність іпотечних операцій банківських установ і доступність житлових кредитів.

Постановка завдання. Основою дослідження є визначення сучасного стану та перспектив розвитку ринку іпотечного кредитування через призму впливу воєнних дій в контексті економічної безпеки банківської системи. Дослідження проводилося з використанням таких методів дослідження, як метод наукових абстракцій, метод порівняння та економічного аналізу і синтезу.

Результати. Сталий розвиток економіки значною мірою залежить від функціональності банківської системи, особливо її кредитної складової. Іпотека – важливий спосіб залучення довгострокових фінансових ресурсів, який не тільки збільшує активи банківських установ, а й сприяє вирішенню питання забезпечення населення житлом.

У 2022 році банківський сектор залишався стабільним попри атаку росії на енергетичну інфраструктуру. Банки відновлювали роботу своїх мереж у звільнених регіонах, хоча загальна кількість відділень у країні скоротилася. Банківські установи зберігали довіру вкладників, тривав приплив коштів клієнтів, що переважно залишалися на поточних рахунках. Кількість діючих банків в Україні становить 67, проте з 2023 року НБУ відніс банк “Форвард”, що займав 0,1% чистих активів сектору, до категорії неплатоспроможних банківських установ, через недотримання законодавства фінансовою установою у своїй діяльності. Протягом року кількість банківських установ зменшилася на чотири банківські установи, де два банки мали російський капітал – в лютому 2022

року. За рік структура сектору за групами банків не змінилася, проте за рік частка державних банків зросла на 3.9 в. п. та перевищила половину чистих активів сектору – 50,6% [5].

Обсяг чистих активів платоспроможних банків збільшився на 8,6%, за 2022 рік – на 17,9%. Чистий кредитний портфель скорочувався перш за все через дорезервування. Обсяги чистих кредитів суб'єктам господарювання за IV квартал знизилися: гривневих – на 6,7%, валютних – на 5,2% у доларовому еквіваленті. Банківські установи пришвидшили визнання кредитних втрат через війну. У цілому за квартал питома вага непрацюючих кредитів підвищилася на 4,5 в. п. до 38,1%, за рік – на 8,1 в. п. За результатами року передусім зросла частка непрацюючих кредитів фізичним особам – на 13,6 в. п., та корпоративних кредитів – на 6,8 в. п. [7]

З початком бойових дій українська банківська система зазнала серйозних потрясінь і змогла адаптуватися до складних умов функціонування. Банківські установи продовжують працювати, намагаючись виконувати всі зобов'язання та дотримуватись економічних нормативів НБУ. Оцінити ефективність бізнес-моделей банків України потрібно за допомогою співставлення структури активів, пасивів, доходів та витрат найбільших банків.

Порівняння динаміки головних агрегатів активів найбільших українських банків різних груп показує про спільну динаміку повільного зростання розміру кредитного портфелю державних банків, таких як АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», АБ «Укргазбанк», а також повільного скорочення інших банківських установ.

З 24 лютого до кінця травня 2022 року видача іпотечних кредитів в Україні була практично призупинена – банки не видавали кредити, але з червня 2022 року іпотечний ринок почав відновлюватися та зріс попит на іпотечні кредити. Тож, якщо до кінця 2021 року банки видавали в середньому 1001 одиниць іпотеки, то у червні 2022 року було тільки 2 одиниці, а вже у грудні їх кількість зросла на 259 одиниць або в 2,77 рази. Загалом кількість іпотечних кредитів зросла за рахунок вторинного ринку кредитування, тоді як первинний ринок виявився менш привабливим для потенційних інвесторів, що пов'язано зі значними ризиками, зростанням цін на будівельні матеріали, складною логістикою, необхідністю подальшого ремонту, оскільки забудовники зазвичай продають нерухомість без ремонту тощо.

Водночас, незважаючи на привабливі умови, кредитна програма несе значні політичні ризики, які пов'язані з тим, що державний бюджет України затверджується на рік наперед, тому не має гарантій, що держава виділить кошти на компенсацію відсотків за кредитами на 20 років.

Зазначимо зміни, які відбулись у сфері іпотечного кредитування упродовж 2019-2023 рр. відображені у табл. 1.

Аналізуючи табл. 1 можна підсумувати, що обсяги наданих кредитів банківськими установами з початку 2022 р. у порівнянні з 2019 р. збільшилися на 26,28%, а вже на початку 2023 р. скоротились на 15,58%, що показує негативну динаміку такого кредитування в період війни

Іпотечне кредитування станом на 2022 р. показувало незначне зростання обсягів порівняно з початком 2019 р. – на 1,49%, а вже на початку 2023 р. їх обсяги помітно зменшилися – на 7,71 млрд. грн. або на 26,27%. За показником співвідношення ВВП до загальної кількості виданих іпотечних кредитів відзначається різкий спад через початок широкомасштабного вторгнення.

У порівнянні з європейськими країнами, де співвідношення іпотеки до ВВП знаходиться на межі 40-60%, то зараз в Україні цей показник становить близько 1%. На ринок іпотечного кредитування впливає ряд чинників, основними серед яких є: індекс інфляції, стан будівельної галузі, міграція населення, вартість житла та рівень доходів населення.

Обсяги кредитування фізичних осіб за цільовим спрямуванням банками України протягом 2019-2023 років

Table 1

Volumes of targeted lending to individuals by banks of Ukraine during 2019-2023

Цільове спрямування	Період									
	2019р.		2020р.		2021р.		2022р.		2023р.	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Споживчі кредити	153,49	75,66	177,20	81,65	172,05	82,77	221,11	84,23	188,81	85,20
Кредити на нерухомість	44,47	21,92	33,65	15,50	28,92	13,91	29,35	11,18	21,64	9,77
Інші кредити	4,92	2,43	6,18	2,85	6,90	3,32	12,05	4,59	11,15	5,03
Усього	202,88	100,00	217,03	100,00	207,87	100,0	265,51	100,00	221,60	100,00

Джерело: складено автором за даними [8;7].

Так, у 2022 році обсяги будівництва скоротилися на понад 50% порівняно з попереднім роком. Також у зв'язку з еміграцією населення, звільненнями та скороченням заробітних плат спостерігається зниження доходів населення та зниження платоспроможності в цілому, що негативно позначається на розвитку житлового кредитування в країні. Усе це свідчить про те, що іпотечний ринок зараз адаптується до викликів сьогодення.

Варто зазначити, що під час повномасштабної війни відбулися значні соціально-економічні зміни, які суттєво вплинули на іпотечний ринок. Суттєві зміни стосуються частки проблемної іпотеки в загальному обсязі та розміру сформованих резервів. Зрозуміло, що порівняно з 2021 роком ці показники зросли на 10%, або на 3 млрд грн, що свідчить про поглиблення кризи в іпотечному сегменті.

У 2022 році банки видали 2009 іпотечних кредитів на 1,96 млрд грн. Порівняно з 2021 роком кількість кредитів на нове житло зменшилася в 5,3 раза в кількості договорів і в 4,3 раза в грошовому вираженні. Більшість іпотечних кредитів 2022 року – дві третини договорів – були видані в січні та лютому, перед початком повномасштабного військового наступу, а у березні-травні взагалі не видавали іпотеку, а поодинокі видачі спостерігалися в літній період.

З початку вересня іпотека розпочала поступово відновлюватися, перш за все завдяки державним програмам кредитування «Доступна іпотека» та «Оселя». У вересні-листопаді 2022 року банківські установи видали 252 іпотечні кредити на суму 280 млн грн, а у грудні – 405 кредитів на пів мільярда гривень [7].

Найбільше іпотечних кредитів у регіональному розрізі за даний період видано в Києві та Київській області – 241 договір на суму майже 345 млн грн, у Волинській області – 48 договорів на 60 млн грн, Вінницькій області – 37 договорів на 50 млн грн та Чернігівській області – 54 договори на 47 млн грн.

У 2022 році в центрі уваги держави й надалі буде розвиток іпотеки, особливо після російського військового вторгнення. Іпотека дає змогу населенню придбати житло та сприяє підвищенню інвестиційної активності в капітальному будівництві, стимулює

розвиток будівництва, розширює дохідну частину бюджету, забезпечує створення нових робочих місць та розвиток економіки.

У НБУ зазначили, що банківські установи України в червні 2023 року видали 527 іпотечних кредитів на суму – 754,1 млн грн. Зазначені результати, щодо наданих громадянам іпотечних кредитів показують про зростання обсягу та кількості іпотечних кредитів порівняно з травнем більш ніж удвічі, перш за все, завдяки активізації пільгового кредитування за програмою «Оселя».

Середньозважена ефективна ставка за іпотечними кредитами становила в червні – 7,9%, тоді як у травні була трохи вищою – 8,1%.

Найбільше іпотечних кредитів у червні видано в місті Києві та Київській області – 223 договори на загальну суму 377,9 млн грн., що становило – 50,1% від загального обсягу, Львівській області – 25 договорів на суму – 41,8 млн грн, Рівненській області – 30 договорів на суму 41,6 млн грн та Вінницькій області – 26 договорів на 37,5 млн грн.

Найбільший попит на купівлю квартир програми «Оселя» очікується на квартири площею 40-70 квадратних метрів, незалежно від їх стану, тобто в зданих приміщеннях і житлових комплексах, що будуються.

Наразі банківські установи у 2023 році, щомісяця, отримують близько 4 тис. заявок, тобто потенційно 10 тис. іпотек можна видати впродовж 2,5 місяців. Середній розмір першого внеску коливається у значенні 25–30% від вартості запланованого в придбання житла.

Найбільшу кількість заявок на схвалення банківські установи отримують від клієнтів у м. Київ – понад 21%, на другому місці – Київська обл., близько 13%. Серед регіонів найбільшу кількість заявок банки отримують від клієнтів Одеської обл. – 8% та Львівської обл. – практично – 7% (рис. 1):

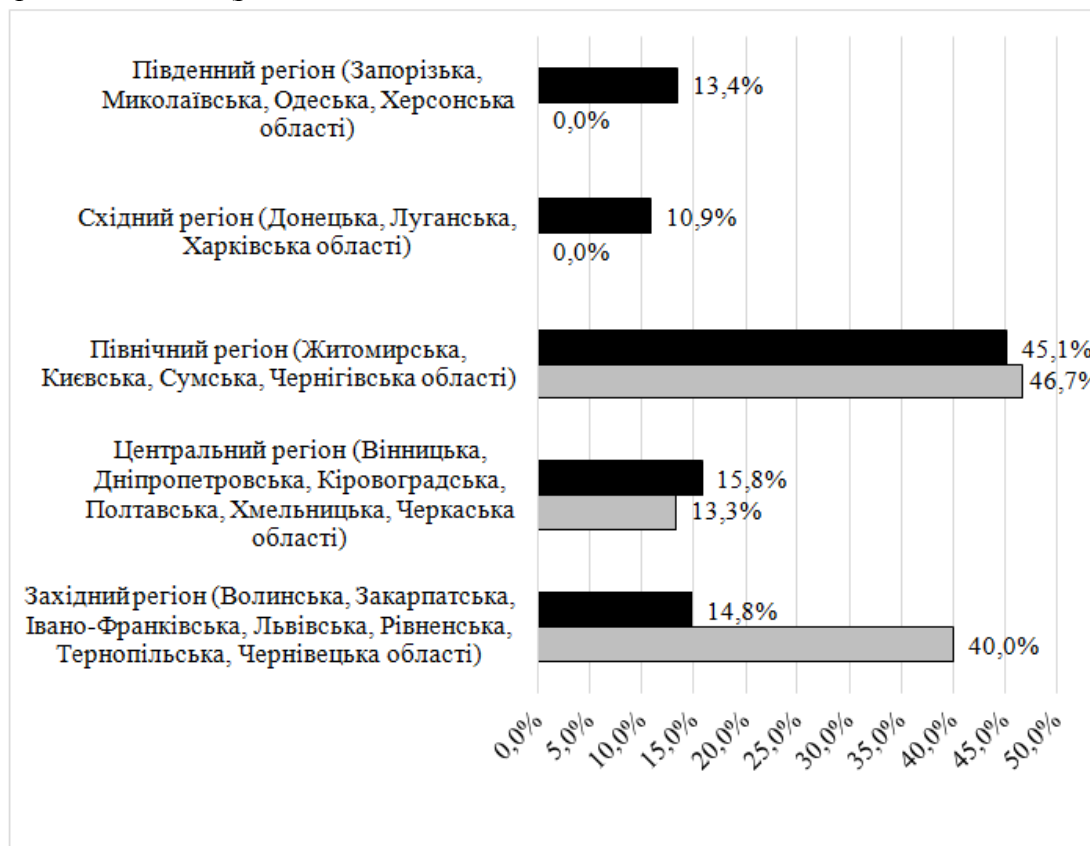

Рис. 1. Частка кількості наданих у 2023 році нових іпотечних кредитів за регіонами України

Fig. 1. Share of the number of new mortgage loans granted in 2023 by region of Ukraine
Джерело: систематизовано автором за даними [5; 6].

Відповідно, якщо у січні-лютому 2022 року в південних та східних регіонах було видано 13,4% та 10,9% від загальної кількості іпотечних кредитів, то після березня в цих регіонах іпотека не надавалася. Ці території найбільше постраждали від воєнних дій та окупації, тому діяльність банків у них зводилася майже до елементарних функцій та послуг.

З 01.08.2023 року «еОселя» стала доступна на територіях Харківської, Запорізької та Херсонської областей, які не перебувають в окупації та на яких не ведуться активні бойові дії.

У 2,5 рази зросла питома вага наданих житлових кредитів у західному регіоні, з яких Івано-Франківська область посіла перше місце у 2022 році.

Практично свою частку житлових кредитів зберіг північний регіон, який становив близько 46%, де більшість кредитів на житло надано жителям Києва та області. Частка кредитування в центральному регіоні була невеликою до збільшення з 13,3% до 15,8%. Проте в абсолютному вираженні результати дуже низькі: у західному регіоні за час повномасштабної війни видано 6 житлових кредитів на суму 5 млн грн, у північному регіоні – 7 кредитів. 6,2 млн грн, з них 6 кредитів у Київській області, центральний регіон – 2 іпотеки по 0,8 млн грн. [4].

Протягом року, за даними Міністерства інфраструктури України, з початку вторгнення російських військ на територію України загальна сума прямих збитків у житловій та нежитловій нерухомості, а також іншій зруйнованій інфраструктурі, становить більше ніж 143,8 млрд доларів США (рис.2):

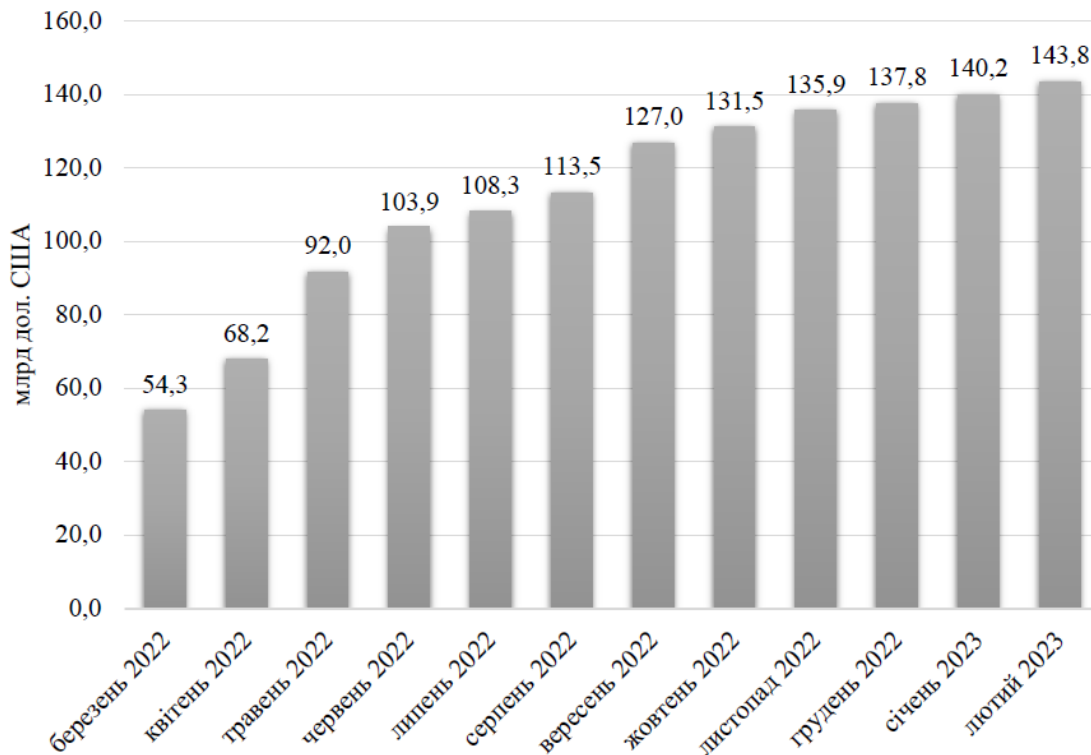

Рис. 2. Динаміка сукупної оцінки прямих втрат економіки України протягом війни, млрд дол. США

Fig. 2. Dynamics of the aggregate assessment of direct losses of the Ukrainian economy during the war, billion dollars

Джерело: систематизовано автором за даними [1; 7; 6].

Найбільша частка прямих збитків вітчизняної економіки внаслідок війни припадає на житлові будинки і в березні 2023 р. становить 37,3% від загальних збитків, або 53,6 млрд дол., а також інфраструктура – 25,2% усіх прямих збитків, або 36,2 млрд дол.

Збитки, завдані руйнуванням та пошкодженням об'єктів державного сектору, до яких належать заклади соціальної сфери, заклади освіти, науки та охорони здоров'я, заклади культури, спортивні споруди, адміністративні будівлі, оцінюються приблизно в 13,69 млрд доларів

На шляху відродження будівельної галузі вже зроблено певні кроки, а саме: розроблено план та проекти, створено агентство з відбудови, сформовано бюджетний фонд, знайдено частину фінансування та ведуться переговори. ведеться з партнерами Світового банку. Таким чином, позиція української влади на даному етапі полягає у підготовці до «плану Маршалла», де буде створена сильна коаліція для швидкого та якісного відновлення України. У КМУ вже є спеціальний орган UkraineInvest, який зараз відповідає за вісім великих проектів загальною вартістю 1,35 мільярда доларів. Основними джерелами фінансування цього проекту відновлення та відбудови є: арештовані російські активи, фінансування з державного бюджету, міжнародних партнерів і донорів по цілому світі, які збираються за ініціативи Президента України на платформі United24 [1].

Для повного відновлення та модернізації будівельної галузі України в найближчі п'ять років необхідно залучити прямі іноземні інвестиції на рівні \$250 млрд, або близько \$50 млн. щороку. За умови залучення такого обсягу іноземних інвестицій ВВП України стабільно зростатиме щороку на 14% і досягне довоєнного рівня вже у 2025 році, а у 2027 році перевищить 200 мільярдів доларів. (рис. 3):

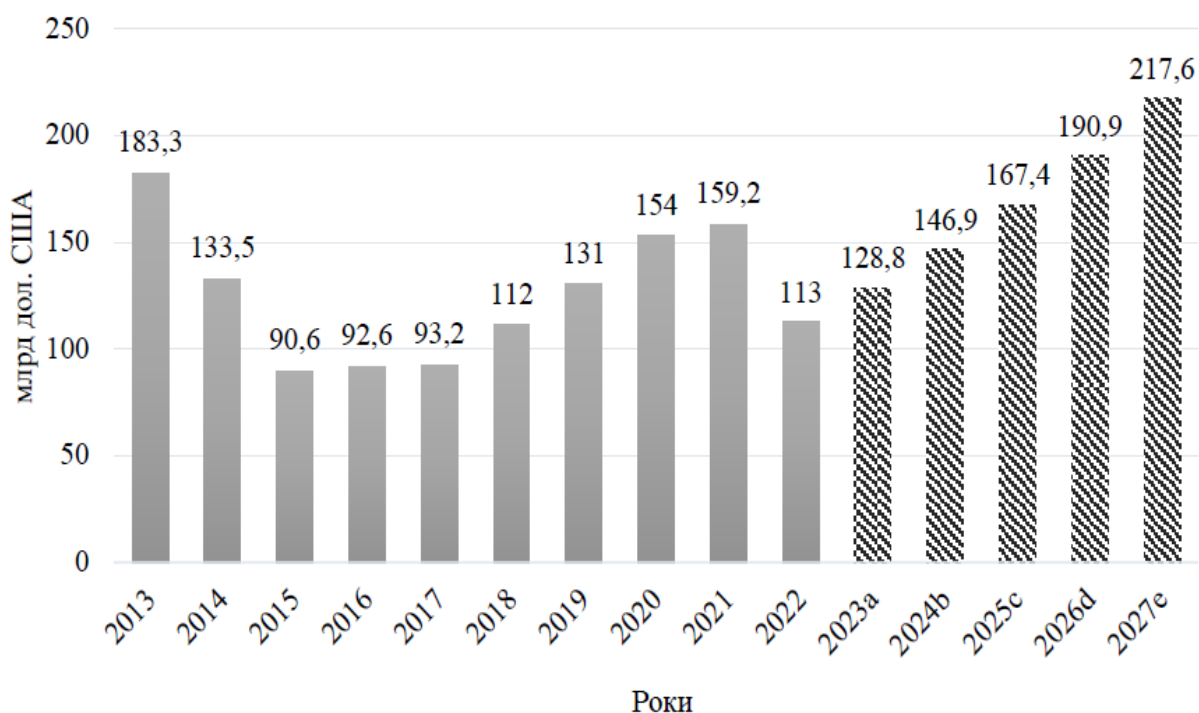

Рис. 3. Обсяги фінансування відновлення та модернізації будівельної галузі України у післявоєнний період

Fig. 3. Volumes of financing the restoration and modernization of the construction industry of Ukraine in the post-war period

Джерело: систематизовано автором за даними [1; 9; 10].

Першочерговим напрямком є залучення більшої частини прямих іноземних інвестицій на реконструкцію житлових будинків та пошкодженої інфраструктури з безпосередніми збитками 56,3 і 36,2 млрд доларів відповідно. Для відновлення будівельної галузі протягом п'яти років необхідно залучити 250 мільярдів доларів, що сприятиме стабільному зростанню ВВП і досягненню довоєнного рівня вже у 2025 році. Запровадження вдосконаленого механізму залучення іноземних інвестицій дозволить

сприяти створенню сприятливого інвестиційного середовища та підтримувати розвиток і модернізацію будівельної галузі в довгостроковій перспективі. Відродження будівельного сектору вітчизняної економіки має вирішальне значення для сталого розвитку країни, підвищення якості життя громадян.

Національні ринки нерухомості в останні роки були незбалансованими. У великих містах попит на нерухомість був надлишковим до лютого 2022 року, що призвело до різкого зростання цін на оренду та купівлю, тоді як у сільській місцевості та периферійних регіонах деяка нерухомість залишалася порожньою та не могла бути використана лише за відносно низькими цінами покупки чи оренди, що, в свою чергу, позначилося на технологіях розвитку нерухомості на ринку.

З початком війни також зберігався дисбаланс, але не в залежності від розподілу великі міста – райони чи передмістя, а в залежності від географічної віддаленості від лінії фронту. Стратегічне бачення та дослідження, що базуються на потребах і можливостях потенційних клієнтів, а також враховують зміни, що відбулися в їх розумінні, дозволять створити стабільний ринок нерухомості післявоєнної України.

За період функціонування програми «Оселя», а саме з жовтня 2022 року, практично 44 тисячі громадян подали близько 140 тисяч заявок. Відповідний дисбаланс у кількості охочих та заявок пов'язаний з тим, що кожен громадянин може одночасно подавати заявки у декілька банків, з метою збільшення власних шансів на погодження кредиту.

Згідно даних банківських установ, протягом періоду функціонування програми «Оселя», банки схвалили більше третини поданих заявок. Пікове навантаження припадає на червень 2023 року, коли було видано 30% від загальної кількості кредитів на суму 722 мільйони гривень.

Кредитні ресурси за програмою «Оселя» видають п'ять банківських установ, а саме: «Ощадбанк», «Укргазбанк», «ПриватБанк», «СкайБанк» та «ГлобусБанк». Найбільше схваленень надавали державні фінансові установи, де практично третину кредитів профінансували у Київській, Волинській областях та м. Київ.

Зазначимо, що користуються програмою «Оселя» переважно з метою придбання вторинного житла, де у 2023 році 68% від усіх виданих іпотек спрямовано на вторинний ринок, а іншу третину кредитів надавали на придбання житла на первинному ринку.

У червні 2023 року відбулися зміни у кредитуванні по програмі «Оселя», а саме додана можливість надання кредитних ресурсів для об'єктів, які зхадотяться на етапі будівництва житла та акредитовані під «Оселя» об'єкти первинного ринку мають знаходитися на стадії активного будівництва (на стадії готовності – від 40 до 80%) з чітким дотриманням зазначених термінів завершення будівельних робіт.

Тому громадяни, які планують придбати житло в об'єктах новобудов, можуть звернути увагу на даний варіант. Інвестуючи у об'єкти новобудови, можна отримати дохід через різницю у ціні на стадії будівництва. Також, забудовники, які обрані для участі у державній програмі значно підвищують ймовірність, що об'єкт буде вчасно зданий в експлуатацію, а не зупиниться на стадії будівництва, при даному ризикованому способі інвестування.

Ще одна важлива умова це можливість придбання квартири в будинку, що будується або не старше трьох років на момент підписання договору, що дозволить стимулювати попит на новобудови та розвиток нового житлового будівництва.

Також, зазначимо, що у 2023 році Кабінет Міністрів України розширив перелік територій, на які розповсюджується програма «Оселя» та розширив список осіб, що можуть претендувати на пільгову іпотеку під 3%.

Відбулися зміни, також щодо категорії військовослужбовців, що можуть претендувати на іпотеку під 3% річних та додали до переліку детективів НАБУ, осіб ДБР, детективів та осіб керівного складу Бюро економічної безпеки. Для військовослужбовців, які внаслідок поранення під час бойових завдань отримали 1 чи 2 групу інвалідності та

втратили свою посаду, залишається право на компенсацію від держави відсоткової ставки до рівня 3% річних.

Розширення програми «Оселя» є дуже потрібною та довгоочікуваною подією, так як щомісячна плата за оренду потенційно може бути внесками за власну квартиру чи будинок на умовах іпотеки. І не слід забувати про руйнівну війну, яка, на жаль, значно збільшила кількість людей, які позбавлені житла і гостро потребують нового.

Розширення програми є важливим елементом покращення соціальних умов проживання громадян, особливо в умовах війни, так як значна частина сімей мають негайний запит на власне місце проживання, а місячна орендна плата може розглядатися, як плата за власну квартиру на умовах іпотеки.

Часто програми іпотечного кредитування в банках були недоступні для більшості домогосподарств через високу процентну ставку за кредитами. Так, у 2021 році середні ставки за кредитування сягали 14–16% річних, що у 2 рази перевищували ставку за іпотекою згідно програми «Оселя».

Основою умовою для надання кредиту є платоспроможність та стабільний дохід позичальника, що дозволить повертати кредит та сплачувати відсотки за ним. Наразі значна кількість позичальників отримують відмови через неможливість підтвердити власну платоспроможність. Однак, навіть якщо виключити неплатоспроможних громадян, залишається багато заяв, задоволення яких сумнівне.

Важливим аспектом задоволення погоджених заяв залишається джерела фінансування програми «Оселя», так як Уряд розраховує, що кошти потенційно можуть надати іноземні кредитори. Так, згідно розширення програми Уряд планував профінансувати 12000-15000 кредитів протягом 2023 року, проте в результаті реальна цифра фінансування була значно меншою, а після додаткового розширення категорій громадян, які можуть подавати заявки на отримання пільгових кредитів можуть додатково подати сотні тисяч громадян.

В цілому, програма пільгового іпотечного кредитування «Оселя» є позитивною соціально-економічною ініціативою держави, особливо в час війни, що може дозволити забезпечити громадян житлом і призвести до стрімкого будівельного зростання. Проте реалізація програми залежить від фінансування, адже Державний бюджет на 2023 рік має прогнозований дефіцит на рівні 1,3 трильйони гривень та кошти на розширення чи додаткове фінансування програми «Оселя» не було закладено.

Таким чином, за час дії програми «Оселя» було задоволено не більше 3% від загальної кількості заявок на отримання іпотек. Тому, для задоволення актуального попиту на програму «Оселя» знадобиться з державного бюджету до 200 мільярдів гривень, що в умовах війни є складним завданням.

Таким чином, в сучасних та водночас складних воєнних умовах, в яких знаходиться Україна, потрібно формувати підґрунтя для швидкого та ефективного розвитку державної іпотеки за декількома напрямками:

1) стратегія безперервного фінансування програми на основі схвалення не менше 30% від обсягу місячних заявок на іпотечний кредит;

2) формування фінансових ресурсів, як з державних інвестиційних джерел та із міжнародних фінансових та інвестиційних організацій під державні гарантії, з метою цільового фінансування на відновлення та розвиток будівництва житла, розвиток банківської інфраструктури та суміжних галузей.

Індикатором ефективності функціонування програми «Оселя» буде збільшення кількості банківських установ, які ставатимуть партнерами та учасниками зазначеної програми, а щомісяця кожен банк-учасник ухвалюватиме орієнтовно до 100 іпотечних договорів із потужним акцентом на первинний ринок. З часу реалізації програми «Доступна іпотека 7%» підписано 1890 договорів на суму понад 1,6 млрд грн., де переважна більшість кредитів банківські установи видали на купівлю нерухомості в Київській області.

Жителям Луганської та Донецької областей надано найменше число кредитів, у кількості – 4 і 3 договори відповідно, через близьке розташування до лінії бойових дій на даних територіях та їх часткову окупацію з 2014 року. Лідерами є Львівська, Волинська, Рівненська та Івано-Франківська області, що в цілому купівля нерухомості на зазначених територія склала – 18% кредитів по кількості та обсягах. На придбання нерухомості на вторинному ринку було спрямовано понад 75% кредитів від загальної кількості схвалених заявок [1; 5].

АТ КБ «ПриватБанк» та АТ «Ощадбанк», є лідерами у фінансуванні та надали за підрахунками – 338,0 млн. грн. та 376,3 млн. грн. кредитних ресурсів на придбання житла у межах програми відповідно, а їхні частка серед банківських установ становить практично 45 % від загального обсягу профінансованих іпотечних кредитів.

Попри той факт, що державні програми іпотечного кредитування мають позитивний вплив на ринок, існують певні недоліки у їхній реалізації. Головний недолік полягає в обмеженості бюджетних ресурсів, що перешкоджає всім бажаючим скористатися підтримкою для отримання іпотеки і як результат неможливості забезпечити житлом всіх громадян, які потребують зазначеної підтримки за рахунок бюджетних коштів.

Вартість дотаційного іпотечного кредиту, яка становить 7% для позичальника, не відображає фактичну вартість для держави, яка надає дотаційне фінансування згідно державної програми. Держава фактично позичає кошти на ринку капіталу за кон'юнктурними ставками, які складають від 13%. Після врахування комісій банку за реалізацію кредитного процесу, страхування, оцінювання майна та кредитного ризику виявляється, що участь держави в цій програмі обходиться їй в 2-2,5 рази дорожче, ніж позичальникам [10].

ПАТ «Українська фінансова житлова компанія» через уповноважені та фінансово стійкі банківські установи, які інтегровані у дану програму, забезпечить левову частку іпотечного кредитування, а саме: «Ощадбанк», «Укргазбанк», «ПриватБанк», «СкайБанк» та «ГлобусБанк». Згідно, сформованої схеми ПАТ «Укрфінжитло» фінансує банківські установи під 3 % річних, які зможуть надавати кредити позичальникам під 7 %. Проте, Фондрозвитку підприємництва для пільгових категорій громадян фінансуватиме частину відсоткової ставки, відповідно, замість 7 % вони будуть фінансувати виключно 3 % річних [11].

Механізм надання документів є діджиталізованим та дистанційним, через онлайн додаток «Дія», де зазначається процедура та можливість подання заявки, обрання банківської установи, житла та укладання угоди.

Застосування цифрових технологій у цій процедурі дозволяє автоматизувати збір необхідних даних, швидко взаємодіяти з банками, перевіряти достовірність і повноту інформації, що призводить до економії часу та зниження бюрократичних бар'єрів.

Придбати квартири, які ще будуються, можна в об'єктах, акредитованих банками-партнерами. Так, станом на 2023 рік кількість акредитованих новобудов становить – 180 житловий комплекс, де найбільший попит спостерігається в м. Київ – 30,6% від загальної кількості. Західний регіон займає передові позиції, де Львівська, Івано-Франківська та Київська області – 15,2%, 10,7% та 10,3% відповідно. Найменший попит зазначається у Чернігівській області – 0,6%, Запорізькій – 0,6% та Хмельницькій областях – 0,7%. Протягом 2023 року за програмою «ЄОселя» надано кредитування 4,2 тис. родин на суму – 6 млрд грн вже.

Станом на жовтень 2023 року кредити під 3% отримали 2577 військовослужбовців, 420 педагогів, 369 медиків та 55 науковців, а кредитування під 7% отримали 204 українці без власного житла, 14 внутрішньо переміщених осіб та 2 ветерани. У більшості кредитні ресурси брали для придбання житла на вторинному ринку – 2478 кредитів та від забудовника – 1140 в готових будинках та 23 в будинках, що будуються.

Таким чином, протягом 2023 року фінансові ресурси в повній мірі розподілені між акредитованими банками-учасниками: «Ощадбанк», «Укргазбанк», «ПриватБанк»,

«СкайБанк» та «ГлобусБанк». Подальше кредитування на наступний рік можливе тільки за умови додатково залучення фінансових ресурсів, над механізмом реалізації якого здійснює напрацювання Укрфінжитло та Кабінетом Міністрів України. Зараз, через додаток «Дія» громадяни, можуть подавати заявку та отримати кредитні програми від банківських установ, шукати квартиру та планувати придбати власне помешкання.

Кардинально змінюються вимоги клієнтів у 2024-2025 роках до порівняння з довоєнним часом, так як основним фактором при купівлі житла виступає – безпековий фактор, у напрямі безпечності розташування об'єкта, автономність, енергоефективності, присутності безпечних укриттів, підземних паркінгів, які можуть використовуватися, як бомбосховище. Також, зазначимо зростання попиту до будинків у житлових комплексах з монолітно-каркасних конструкцій, які відзначаються стійкістю і міцністю при ймовірних ракетних обстрілах. Важливою вимогою та вагомим фактором, який впливає на підвищення вартості житла та попиту на нього при купівлі стане віддаленість від воєнних та стратегічно важливих об'єктів, таких як заводи, аеропортів, військових частин, віддаленість від об'єктів критичної інфраструктури

Очікується зростання кількості ймовірних покупців у 2024 році, що буде зумовлено відкладеним попитом на житлову нерухомість. Квартири у східних та південних регіонах України, через безпекову ситуацію, залишаються одними з найдешевших на ринку іпотечного кредитування. Так, одним з найбільших обвалів цін на нерухомість відбулося у Харківській області, а саме зменшення до 50-60% від довоєнних цін.

Розуміння необхідності розроблення стратегічних та довготермінових програм і проєктів комплексного відновлення, міст, сіл, територій територіальних громад України було визначено в перший рік війни та відобразилося в прийнятті важливих нормативно-правових актів, що формують важливість та невідкладність розроблення та ухвалення даних документів. Таким чином, зважаючи на невідкладну потребу в значних обсягах фінансування на комплексне відновлення зруйнованих об'єктів, територій, міст і сіл, постає основне питання з яких комплексних рішень розпочинати відновлення українських міст.

Державна політика стимулювання житлового фонду в Україні може ефективно зосереджуватися на стратегічному пріоритеті покращення структури інвестицій з урахуванням різних їх характеристик. Базовою проблемою, з якою кожного року зіштовхується держава – це низький рівень інвестиційних вкладень в сектор житлового будівництва. Таким чином, фінансування сектору будівництва має реалізовуватися в достатньому обсязі як за кошти державного і місцевих бюджетів, так і за кошти міжнародних донорів та позикового капіталу.

Для реалізації державної політики стимулювання розвитку житлового фонду важливо зосередитися на таких напрямках:

- формуванні податкових пільг для фінансування програм придбання/будівництва житла для громадян різних верств населення;
- впровадження за допомогою існуючих або потенційно доступних засобів податкового та адміністративного впливу для розвитку ринкових механізмів із забезпечення фінансування житлового будівництва;
- підтримка потенційних інвесторів, що мають інвестиційні проєкти щодо комплексного розвитку сільських та віддалених територій;
- ефективної інформаційної діяльності на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях у відкритому доступі під час розвитку комунальної та соціальної інфраструктури житлового будівництва.

Зазначений напрям до створення мети державної політики в досліджуваній сфері характеризується низкою особливостей та відмінностей в порівнянні з найбільш важливими цільовими орієнтирами інноваційно-інвестиційного розвитку України, які визначаються владою на новітньому етапі функціонування держави.

Базові напрями державної політики стимулювання розвитку житлового фонду гарантують зобов'язання держави, щодо забезпечення житлом соціально незахищених верств населення, а фінансово спроможним громадянам створити реальні умови для придбання житла за рахунок власних коштів або механізму іпотеки.

Згідно зазначеного механізму відновлення, доцільно скерувати обмежені фінансові ресурси капітальних вкладень на першочергову добудову житла, яке знаходиться на завершальній стадії будівництва для соціально незахищених або пільгових верств населення. Також важливим елементом розвитку будівельного ринку після завершення війни має стати фінансування за рахунок залучення коштів потенційних інвесторів, банківських установ, інвестиційних фондів, із формуванням нових фінансових механізмів накопичення капіталу.

Структурована схема механізму відновлення зруйнованого житлового фонду для населення окреслена на рис. 4.

Окреслення визначених підходів до відновлення зруйнованого житлового фонду потребує системного вирішення даної стратегічної проблеми та вказує на багатоваріантність рішення даного питання.

Таким чином, інституційне середовище, яке забезпечить реалізацію стратегії відновлення покладено на:

- 1) систему державної підтримки у напрямі державного пільгового кредитування, грантів, надання гарантій, дотування, субсидіювання, надання технічної допомоги;
- 2) надходження фінансових ресурсів від міжнародних організацій та країн союзників (макро- та мікрофінансова допомога, гранти, кредити, кредитні гарантії);
- 3) заморожені, заарештовані та вилучені кошти росії, згідно міжнародних судових рішень;
- 4) фінансові ресурси благодійних та громадських організацій та фондів як міжнародних так і внутрішніх через систему безоплатного виконання робіт та надання послуг, а також потенційного фінансування у вигляді цільового фінансування відповідних об'єктів;
- 5) фінансові ресурси для фінансування банківських та небанківських фінансово-кредитних установ у напрямі надання довгострокових кредитів, надання гарантій, емісія цінних паперів (облігації, акції, інвестиційні сертифікати), фінансування за рахунок кредитних спілок, надання основних засобів, що приймають безпосередню участь у будівництві і лізинг.

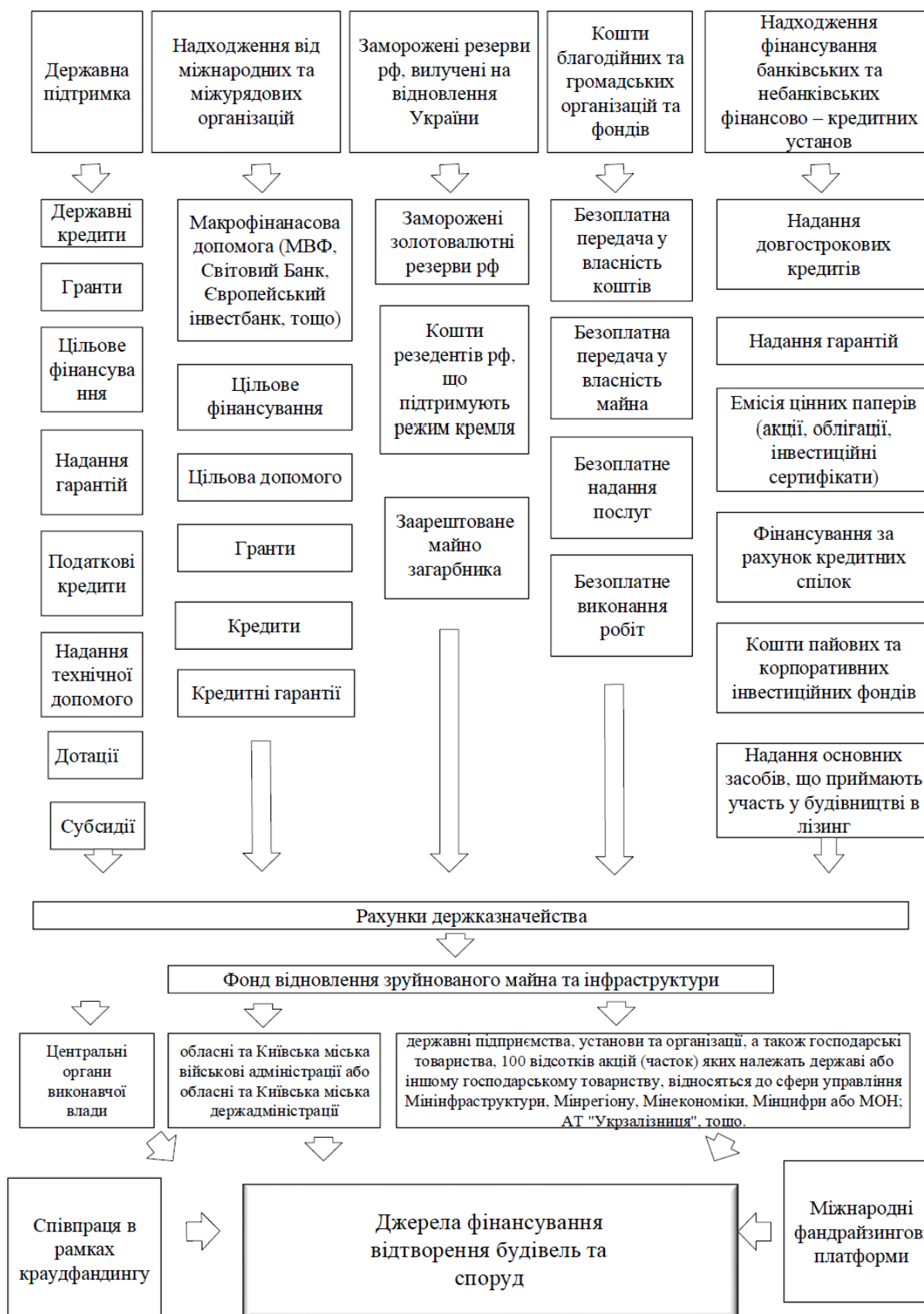

Рис. 4. Структурована схема механізму відновлення зруйнованого житлового фонду для населення

Fig. 4. Structured scheme of the mechanism for restoring the destroyed housing stock for the population

Джерело: систематизовано та удосконалено автором за даними [1; 9; 10].

Висновки. Іпотечне кредитування виконує особливу роль у функціонуванні ефективного механізму ринкової економіки. В умовах стабільного розвитку економіки це пом'якшує соціальні проблеми, в тому числі проблему зайнятості, створює умови для прискорення вирішення житлових потреб населення, а також має важливе значення для збереження макроекономічної стабільності. Окрім позитивного впливу на фінансово-банківську систему та ринок житла, житлове кредитування також позитивно впливає на розвиток реального сектору економіки: сповільнює спад виробництва в суміжних галузях, створює сучасне виробництво та прискорює економічний розвиток країни. Вирішення таких питань є важливим для нашої країни в процесі підготовки вступу до Європейського Союзу. Дослідження сучасних аспектів реалізації житлової політики в Україні на тлі повномасштабного вторгнення російських окупантів та знищення значного житлового фонду показало, що виконавча влада використовує різні інструменти та підходи державного управління для її успішної реалізації. По-перше, оновлено правовий механізм управління, управління окремими аспектами реалізації житлової політики покладено на різні центральні органи влади та органи місцевого самоврядування.

Розширення програми «ЄОселя» є дуже необхідною та довгоочікуваною програмою, адже велика кількість сімей перебувають у тісних квартирах у родичів або роками знімають квартиру, і не мають змоги збирати кошти для власних потреб, коли місячна орендна плата могла бути оплатою власної квартири чи будинку на умовах іпотеки. Також потрібно врахувати наслідки нищівної війни, яка значно збільшила кількість внутрішньо переміщених громадян та людей, які гостро потребують нового житла.

1. Інформація про результати державної програми «Доступна іпотека 7 %». URL: <https://bdf.gov.ua/uk/informaciya-pro-rezultatiderzhavnoprogrami-dostupna-ipoteka-7> (дата звернення: 25.03.2024 р.).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон України № 2120 від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 26.04.2024 р.).
3. Міністерство фінансів: за Програмою «Доступна іпотека 7 %» підписано 1723 кредитних договори на 1,472 млрд грн (2022). URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_programoiu_dostupna_ipoteka_7_pidpisano_1723_kreditnikh_dogovori_na_1472_mlrd_grn-3314 (дата звернення: 02.03.2024).
4. Правдиковська І., Дорошенко Н. Вплив війни на банківську систему України. *Молодий вчений*. 2022. № 9 (109). С. 150-153. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-32> (дата звернення: 02.03.2024).
5. Про іпотечне кредитування. Фінансова стабільність. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/mortgage> (дата звернення: 26.02.2024 р.).
6. Програма доступної іпотеки «ЄОселя» запрацювала в тестовому режимі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prohrama-dostupnoi-ipoteku-https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-1ieoselia-zapratsiuvala-v-testovomu-rezhymi> (дата звернення: 27.02.2024 р.).
7. Результати анкетування банків про кредити, надані фізичним особам на купівлю, будівництво та реконструкцію нерухомості під заставу нерухомості з 2022 роком. Про іпотечне кредитування. URL: https://bank.gov.ua/ua/file/download?file=Monthly_survey_on_mortgage_2022%2B.xlsx (дата звернення: 27.02.2024 р.).
8. Статистика фінансового сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення: 26.02.2024 р.).
9. Левандівський О.Т. Криховецька З.М., Кохан І.В. Сучасні тенденції функціонування банківської системи України. *Агросвіт*. №3-4. 2023. С. 97-104. (дата звернення: 26.04.2024 р.).
10. Кльоц І. Ринок іпотечного кредитування в умовах воєнного стану. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №1(48), С. 105-111. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-14> (дата звернення: 26.04.2024 р.).
11. Заславська О.І. Проблеми та перспективи функціонування іпотечного ринку України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Університету, Серія Економіка*. 2023. №1 (61). С. 9-14. URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/278156>. (дата звернення: 25.04.2024 р.).

References

1. "Information on the results of the state program "Affordable 7% mortgage"." FRP, bdf.gov.ua/uk/informaciya-pro-rezultatiderzhavnoprogrami-dostupna-ipoteka-7. Accessed 3 Mar. 2024.
2. On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law. Law of Ukraine No. 2120 of March 15, 2022. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text/. Accessed 26 Apr.2024.

3. "Ministry of Finance: under the "Affordable 7% Mortgage" Program, 1,723 credit agreements for UAH 1.472 billion were signed." Ministry of Finance, mof.gov.ua/uk/news/minfin_za_programoiu_dostupna_ipoteka_7_pidpisano_1723_kreditnikh_dogovori_na_1472_mlrld_grn-3314. Accessed 02 Mar. 2024.
4. Pravdykovska, I., and N. Doroshenko. "The impact of the war on the banking system of Ukraine." *Molodyi vchenyi*, № 9 (109), 2022, pp. 150-153, <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-9-109-32>. Accessed 02 Mar.2024.
5. "About mortgage lending." National Bank of Ukraine, bank.gov.ua/ua/stability/mortgage. Accessed 26 Feb. 2024.
6. "The «Oselya» affordable mortgage program has been launched in test mode." Cabinet Ministry of Ukraine, www.kmu.gov.ua/news/prohrama-dostupnoi-ipoteki-https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-1-ieoselia-zapratsiuvala-v-testovomu-rezhymi. Accessed 27 Feb. 2024.
7. "The results of a bank survey on loans granted to individuals for the purchase, construction and reconstruction of real estate secured by real estate from 2022." National Bank of Ukraine, bank.gov.ua/ua/file/download?file=Monthly_survey_on_mortgage_2022%2B.xlsx. Accessed 27 Feb. 2024.
8. "Statistics of the financial sector." National Bank of Ukraine, bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial. Accessed 26 Feb. 2024.
9. Levandivskiyi, O.T., Krykhovetska, Z.M., and I.V. Kokhan. "Modern trends in the functioning of the banking system of Ukraine." *Agroworld*, no.3-4, 2023, pp. 97-104. Accessed 26 Apr. 2024
10. Klets, I. "The mortgage lending market in the conditions of martial law." *Sustainable economic development*, no.1(48), 2024, pp. 105-111, <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-14>. Accessed 26 Apr. 2024.
11. Zaslavska, O. I. "Problemy ta perspektyvy funkcionuvannia ipotechnoho rynku Ukrainy v umovakh voiennoho stanu." *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Universytetu, Seriya Ekonomika*, no. 1(61), 2023, pp. 9–14, visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/278156. Accessed 25 Apr. 2024.

УДК 336.7

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.316-324>

Данилюк М. М.¹, Дмитришин М. В.².

РИНОК ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту,
Західноукраїнський національний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра управління та адміністрування,
вул. Дністровська 32, м. Івано-Франківськ
76008, Україна,

¹тел.:+380968833100

e-mail: m.danyliuk@wunu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8228-1533>

²тел.:+380975401176

e-mail: m.dmytryshyn@wunu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0609-9764>

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання функціонування ринку державних цінних паперів в умовах фінансової нестабільності. Мета статті полягає у дослідженні теоретичних та практичних аспектів функціонування ринку державних цінних паперів в період фінансової нестабільності, що обумовлена повномасштабним вторгненням. У науковій публікації застосовано такі методи наукових досліджень, як порівняння, аналізу та синтезу, узагальнення, числового аналізу, а також графічний метод. Досліджено економічний зміст державних цінних паперів їхні функції та призначення. Окреслено переваги та недоліки розміщення державних цінних паперів на внутрішньому та зовнішньому ринку, а також умови та наслідки їх емісії в національній та

іноземній валюті. Визначено державні цінні папери як структурний елемент державного боргу та вид економічних відносин між державою в особі уповноважених органів, та юридичними і фізичними особами, які виникають, видозмінюються та припиняються у процесі розміщення державних боргових цінних паперів, а випуск таких інструментів дозволяє паритетно розподіляти ризики та зобов'язання між державою-емітентом та потенційними інвесторами. Висвітлено тенденції і закономірності притаманні для сучасного етапу функціонування ринку державних цінних паперів із наведенням числових даних щодо поточного стану функціонування ринку боргових фінансових інструментів в Україні на сучасному етапі. Також розглянуто Середньострокову стратегією управління державним боргом на 2021–2024 роки, яка передбачає зменшення частки боргу у іноземній валюті, та активізацію розвитку внутрішнього ринку державних боргових цінних паперів. Проведене дослідження концептуальних підходів до розгляду сутності державних цінних паперів дозволяє визначити їх, як державні боргові зобов'язання, що випускаються від імені органів державної та місцевої влади уповноваженими установами, з метою залучення ресурсів для покриття бюджетного дефіциту, здійснення грошово-кредитного регулювання та реструктуризації фінансових боргових зобов'язань. Розкриття сутності державних цінних паперів дозволило з'ясувати їх призначення та роль в економіці країни. Моніторинг ринку державних цінних паперів дозволив виявити його короткостроковий характер, недосконалий кількісний та якісний склад цінних паперів, низький рівень ліквідності вітчизняного ринку та незначну частку інституційних інвесторів у структурі власників внутрішніх державних цінних паперів.

Ключові слова: фінансовий ринок, державні цінні папери, облігації внутрішньої державної позики, фінансова нестабільність.

Danyliuk M. M.¹, Dmytryshyn M. V.²

GOVERNMENT SECURITIES MARKET IN CONDITIONS OF FINANCIAL INSTABILITY

Ivano-Frankivsk Educational and Research Institute of Management,
West Ukrainian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Dnistrovska str. 32, Ivano-Frankivsk,
76008, Ukraine,

¹tel.: +380968833100
e-mail: m.danyliuk@wunu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8228-1533>

² tel: +380975401176
e-mail: m.dmytryshyn@wunu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0609-9764>

Abstract. The paper deals with topical issues of the functioning of the state securities market in conditions of financial instability. The purpose of the paper is to study the theoretical and practical aspects of the functioning of the state securities market during the period of financial instability caused by a full-scale invasion. The scientific publication uses such methods of scientific research as comparison, analysis and synthesis, generalization, numerical analysis, as well as the graphic method. The economic content of state securities, their functions and purposes are studied. The advantages and disadvantages of placing state securities on the domestic and foreign markets, as well as the conditions and consequences of their issuance in national and foreign currency, are outlined. State securities are defined as a structural element of state debt and a type of economic relations between the state in the form of authorized bodies, and legal and natural persons that arise, change and terminate in the process of placing state debt securities, and the issuance of such instruments allows for the even distribution of risks and obligations communication between the issuing state and potential investors. The trends and regularities inherent in the current stage of functioning of the state securities market are highlighted, with numerical data on the

current state of functioning of the debt financial instruments market in Ukraine at the current stage. The Medium-term strategy of public debt management for 2021-2024, which provides for the reduction of the share of foreign currency debt and the activation of the development of the domestic market of public debt securities, was also considered. The conducted study of conceptual approaches to the consideration of the essence of state securities allows us to define them as state debt obligations issued on behalf of state and local authorities by authorized institutions, with the aim of attracting resources to cover the budget deficit, implementing monetary regulation and financial restructuring debt obligations. Disclosure of the essence of state securities made it possible to clarify their purpose and role in the country's economy. Monitoring of the state securities market revealed its short-term nature, imperfect quantitative and qualitative composition of securities, low level of liquidity of the domestic market and a small share of institutional investors in the structure of owners of domestic state securities.

Keywords: financial market, government securities, domestic government loan bonds, financial instability.

Вступ. В умовах фінансової нестабільності, яка обумовлена повномасштабним вторгненням, функціонування фінансового ринку та його важливої складової – ринку державних цінних паперів є одним з пріоритетів. Перспективні перетворення в економічній сфері залишаються неможливими, якщо не буде створено конкурентоспроможного фінансового сектору, спроможного мобілізувати, розподіляти та перерозподіляти фінансові ресурси для потреб держави, а надмірний дефіцит державного бюджету та боргове навантаження змушують сьогодні видозмінювати інструменти та джерела фінансування економіки. Постає питання пошуку нових шляхів побудови ефективного ринку державних цінних паперів та об'єктивна необхідність перетворення державних запозичень на дієвий інструмент стабілізації економічного розвитку.

Функціонування у нашій країні ринку державних цінних паперів має першочергове значення в сучасних умовах. Такі висновки знаходимо у працях провідних вітчизняних учених, присвячених теоретичним засадам функціонування і практиці використання державних цінних паперів, зокрема Богріновцева Л., Вергелюк Ю., Коваленко Ю. [1] розглядають державні облігації як інвестиційний інструмент в періоди фінансової нестабільності; Вергелюк Ю. [2] висвітлює використання державних цінних паперів як ринкових джерел фінансування дефіциту державного бюджету. Тимошенко О., Гудима Л. [3] окреслюють засади функціонування національного ринку цінних паперів як імперативу економічного зростання України; Жихарева В., Морозова І., Корецька О., Баришнікова В. [4] досліджують їх макроекономічні та інвестиційні аспекти; Кравченко В. застосовує інструменти факторного аналізу у дослідженні ринку облігацій внутрішньої державної позики [5]. Для фінансової науки і практики актуалізується завдання реалізації потенціалу державних цінних паперів як важливого фінансового інструменту. Вирішення цього питання потребує як прикладних, так і фундаментальних досліджень, теоретичного обґрунтування низки понять та категорій.

Постановка завдання: мета статті полягає у дослідженні теоретичних та практичних аспектів функціонування ринку державних цінних паперів в період фінансової нестабільності, що обумовлена повномасштабним вторгненням. Для досягнення мети у статті використано методи дослідження: індукція, дедукція, системний аналіз, синтез, абстрагування та графічний.

Результати. Державні цінні папери належать до боргових цінних паперів, що і демонструє їх особливу роль і становище в системі цінних паперів. На наше переконання, розкриваючи економічну сутність державних цінних паперів, необхідно розглядати їх, з однієї сторони, як складову боргу, а з іншої, – як цінний папір. Борг, як і цінний папір, має низку характеристик, що притаманні лише цим категоріям і державні цінні папери своєю чергою, інтегрують у собі властивості боргу та цінних паперів [6, с. 204].

Вони опосередковують кредитні відносини та виступають фінансовим інструментом, за допомогою якого кредитні відносини перетворюються у більш прогресивний механізм, оскільки державні цінні папери можуть без перешкод переходити від одного власника до

іншого в рамках фондового ринку, і ця властивість є найсуттєвішою відмінністю державних цінних паперів від кредиту.

Це інструмент організації державної позики, який дозволяє державі визначати її умови, а у разі проблем з погашенням боргових зобов'язань за допомогою державних цінних паперів здійснюється їх реструктуризація, що передбачає погашення заборгованості шляхом випуску нових цінних паперів різної величини зіставної еквівалентності, які спеціально для цієї схеми емітуються позичальником [7, с. 6]. Державні цінні папери слід розглядати також як інструмент управління борговими зобов'язаннями в умовах державної антикризової політики.

Державні цінні папери як структурний елемент державного боргу та вид економічних відносин між державою в особі уповноважених органів, та юридичними і фізичними особами, які виникають, видозмінюються та припиняються у процесі розміщення державних боргових цінних паперів. Держава як емітент зобов'язана сформуванню забезпечувальне покриття, яке дозволить інвестору одержати майбутні економічні вигоди, пов'язані з його використанням та убезпечити себе від втрати капіталу. Випуск таких інструментів дозволяє паритетно розподіляти ризики та зобов'язання між державою-емітентом та потенційними інвесторами.

Характеризуючи різноспрямований вплив фінансових боргових зобов'язань на економічний розвиток країни, ми виділяємо як позитивні їх сторони: беземісійне поповнення доходів бюджету, нормалізація грошового обігу в країні, зростання доходів організацій і населення, збільшення податкових надходжень до бюджету держави, потенційні можливості для економічного зростання, так і негативні – боргові виплати знижують можливості вирішення найважливіших соціально-економічних проблем, а в довгостроковій перспективі можуть надати депресивний вплив на зростання валового внутрішнього продукту та обмежувати інвестиційні можливості економічної системи держави.

Розуміння ринку державних цінних паперів як частини фінансового ринку дає змогу визначити його суть та основні функції:

- покриття дефіциту державного бюджету;
- регулювання грошового обігу і управління обсягом грошової маси;
- реструктуризація раніше випущених боргових зобов'язань;
- забезпечення банківських установ ліквідними активами;
- залучення грошових ресурсів для здійснення великих проектів;
- фінансування цільових програм, що здійснюються місцевими органами влади;
- інвестування в державні цінні папери є формою заощаджень коштів фізичних і юридичних осіб, а також отримання ними доходу.

Функціонуючи в рамках руху державного цінного паперу, держава вступає у відповідні відносини з господарюючими суб'єктами і населенням, утворюючи при цьому єдине співтовариство – ринок. Який являє собою особливу форму продажу фінансових ресурсів, яка опосередковується випуском та обігом державних цінних паперів, які характеризуються високою ліквідністю і є надійним варіантом капіталовкладень. Ринок державних цінних паперів – це, насамперед, прояв відносин між його учасниками з приводу державного цінного паперу.

Ринок державних цінних паперів вміщено у фінансовий контур управління економікою, цей ринок залучений до процесів розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, які сукупно утворюють фінансову систему країни. При цьому конвергентна система повинна забезпечити досягнення справедливого розподілу доходів і багатства, що відкриває шлях до формування національного суспільства добробуту. А це в свою чергу означатиме бажану гармонізацію інтересів держави та власників капіталу – юридичних і фізичних осіб.

Переваги та недоліки внутрішніх та зовнішніх державних цінних паперів

Table 1

Advantages and disadvantages of internal and external government securities

Внутрішні	Зовнішні
Переваги	
з погляду обов'язковості виконання для уряду є менш жорсткими зобов'язаннями, порівняно із зовнішніми державними цінними паперами; відсутність валютних ризиків, тобто низька ймовірність збільшення номінального вираження внутрішнього боргу.	можливість залучення іноземної валюти для погашення раніше отриманих іноземних позик, поповнення золотовалютних запасів, покриття дефіциту поточного рахунку платіжного балансу; нижча вартість позикових ресурсів, за умов, якщо в країні існують значні темпи інфляції.
Недоліки	
ефект витіснення приватних запозичень на внутрішньому ринку капіталів; ризик зростання відсоткових ставок, внаслідок зростання конкуренції за вільні грошові ресурси на внутрішньому фінансовому ринку.	зростання темпів інфляції внаслідок збільшення грошової маси в країні – емітента; валютний ризик, ризик зростання відсоткових ставок, реструктуризації державного боргу та дефолту.

Джерело: побудовано авторами самостійно

Станом на кінець 2023 року цінні папери держави становлять 40% державного боргу України, зокрема 19% – єврооблігації, 12% – ОВДП, а також 10% – облігації, що належать НБУ. Частка зовнішніх цінних паперів у загальному обсязі державного боргу значно зменшилася з 26% на кінець 2021 року до 19% на кінець 2023 року.

Протягом останніх років Україна успішно утримувала відносно високу частку державних внутрішніх запозичень на рівні 47% на кінець 2019, 44% на кінець 2020 та 45% на кінець 2021 років. Протягом 2022–2023 років через початок повномасштабної війни Україна значною мірою покладалася на зовнішнє пільгове фінансування, що призвело до зниження частки внутрішнього боргу до 33% станом на червень 2023 року [8].

Тенденції притаманні для сучасного етапу функціонування ринку державних цінних паперів. По-перше, починаючи з 2022 року, на ринку відбулося різке збільшення обсягів випуску ОВДП. Причинами такого явища є:

- кризова ситуація в країні, що розпочалася з початку 2022, наслідком чого стало сповільнення темпів приросту ВВП та стрімке зменшення інвестиції в економіку України, зростання оборонних видатків ;
- бюджетний дефіцит, що мав вплив на недовиконання державного бюджету України, зокрема у 2023 році дефіцит бюджету 20,4% ВВП, а без урахування міжнародних грантів – 27,1% [9].
- емісія ОВДП в Україні здійснювалася не лише для покриття касових розривів державного бюджету України, а й для виконання інших завдань.

Також у зв'язку зі браком довгострокових фінансових ресурсів, необхідних для фінансування проектів модернізації та інноваційного розвитку Збройних сил України, у 2022 році було прийнято рішення про розміщення облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” [10]. Кошти, отримані шляхом розміщення державних військових облігацій, служать потенційними джерелами довгострокових державних інвестицій. Продаж цього типу державних зобов'язань мали високий попит серед фізичних осіб, які володіють фінансовими ресурсами і готові вкладати їх у вітчизняний військово-промисловий комплекс.

Оцінювання стану та потенціалу розвитку національного ринку державних цінних паперів свідчить про те, що випуск державних цінних паперів став основним джерелом фінансування державного бюджету. При цьому не в повній мірі використовується потенціал населення та інституційних інвесторів як можливих кредиторів держави. Пасивна політика держави щодо диверсифікації фінансових інструментів, їх термінів погашення та відсоткових ставок з метою залучення інвестора демонструє неможливість мобілізації достатніх коштів для покриття дефіциту Державного бюджету України та фінансування інвестиційних проектів.

Значний вплив на ріст фінансових боргових зобов'язань має валюта запозичення. Позики в іноземній валюті є фактором сприяння процесу динамічного зростання державного боргу в Україні, внаслідок різких коливань курсу національної грошової одиниці до іноземних валют, нестабільної ситуації з реструктуризацією боргів попередніх років, що спричиняє тиск боргових виплат на державні фінанси. Умови на наслідки емісії державних цінних паперів в національній та іноземній валюті наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Умови та наслідки емісії державних цінних паперів в національній та іноземній валюті

Table 2

Conditions and consequences of the issue of state securities in the national and foreign currency

Позики в іноземній валюті	Позики в національній валюті
Внутрішні умови	
недостатня кількість внутрішніх заощаджень і високі відсоткові ставки; уряд здійснює зовнішні запозичення щоб уникнути витіснення інвестицій.	запозичення на внутрішньому ринку дозволяють уникнути інфляції, проте можуть витіснити внутрішні інвестиції; розрив між внутрішніми і світовими відсотковими ставками може підірвати довіру до обмінного курсу, збільшуючи ризик дефолту.
Зовнішні умови	
необхідність погашення боргу в іноземній валюті; необхідність нарощування валютних резервів; незначний початковий обсяг зовнішнього боргу.	відсутність доступу на світові ринки капіталу для рефінансування внутрішнього боргу; низький рівень золотовалютних резервів підвищує ризик дефолту; значний обсяг зовнішнього боргу.
Можливі наслідки	
значний обсяг зовнішнього боргу ставить під загрозу кредитний рейтинг країни, створює тиск на міжнародні резерви і обмежує доступ на міжнародні ринки капіталу в ті моменти, коли рефінансування зовнішнього боргу особливо необхідно.	значний обсяг внутрішнього боргу може ускладнювати реалізацію грошово-кредитної політики, що призводить до росту відсоткових ставок, уповільнення темпів економічного росту.

Джерело: розроблено авторами самостійно

Середньостроковою стратегією управління державним боргом на 2021–2024 роки, передбачено зменшення частки боргу у іноземній валюті, що передбачає активізацію розвитку внутрішнього ринку державних боргових цінних паперів [8].

В Україні основною метою емісії державних цінних паперів є покриття дефіциту бюджету та погашення раніше взятих зобов'язань держави, тому в структурі вітчизняних

державних цінних паперів переважають короткострокові цінні папери. У структурі наявного боргового портфеля протягом наступних 4 років очікуються значні піки рефінансування державного боргу. Зокрема, платежі з погашення і обслуговування державного боргу становитимуть 1 028 млрд. грн. у 2024 році, 1 189 млрд. грн. у 2025 році та 1 184 млрд. грн. у 2026 році. Майже дві третини виплат припадає на облігації внутрішньої державної позики в національній та іноземній валютах. Як наслідок, середньозважений строк до погашення державного боргу України становить 9,5 років [11].

З практичної точки зору це пояснюється тим, що саме короткострокові цінні папери є найбільш вигідними для потенційних кредиторів. Короткострокові цінні папери користуються попитом, тому держава може залучати необхідні їй фінансові ресурси. Емісія середньострокових і довгострокових цінних паперів є більш вигідною державі як емітенту, але менш приваблива для кредиторів (інвесторів). Переважання у структурі державного боргу короткострокових цінних паперів збільшує як фінансові ризики держави, так і її кредиторів, що на практиці неминуче призводить до підвищення процентних ставок за державними цінними паперами. Оптимізація структури державних запозичень, на нашу думку, повинна здійснюватися шляхом пролонгування термінів залучення державних боргових зобов'язань, у структурі боргу мають переважати середньострокові і довгострокові позики.

Привабливість державних цінних паперів повинна полягати не в їх високій доходності в короткі терміни, а в надійності, порівняно з цінними паперами, випущеними корпоративними (комерційними структурами). Тобто вкладення в державні цінні папери повинні переслідувати в першу чергу мету збереження капіталу. Так ці фінансові інструменти займають чільне місце як у фінансовому портфелі банків [12], так і суб'єктів реального сектору економіки [13]. Уважаємо, що на це повинна бути спрямована державна економічна політика уряду у сегменті регулювання ринку державних цінних паперів. Подальший розвиток цього ринку та фінансове оздоровлення країни неможливі без розробки науково обґрунтованої стратегії випуску та обігу державних цінних паперів, що виходить, у першу чергу, з середньострокових та довгострокових державних інтересів. Запорукою економічного розвитку України є запровадження довгострокових програм фінансування, що актуалізує роль і значення довгострокових боргових інструментів.

За підсумками 2023 року у портфелях банківських установ України загальна вартість державних облігацій становила 38 %.

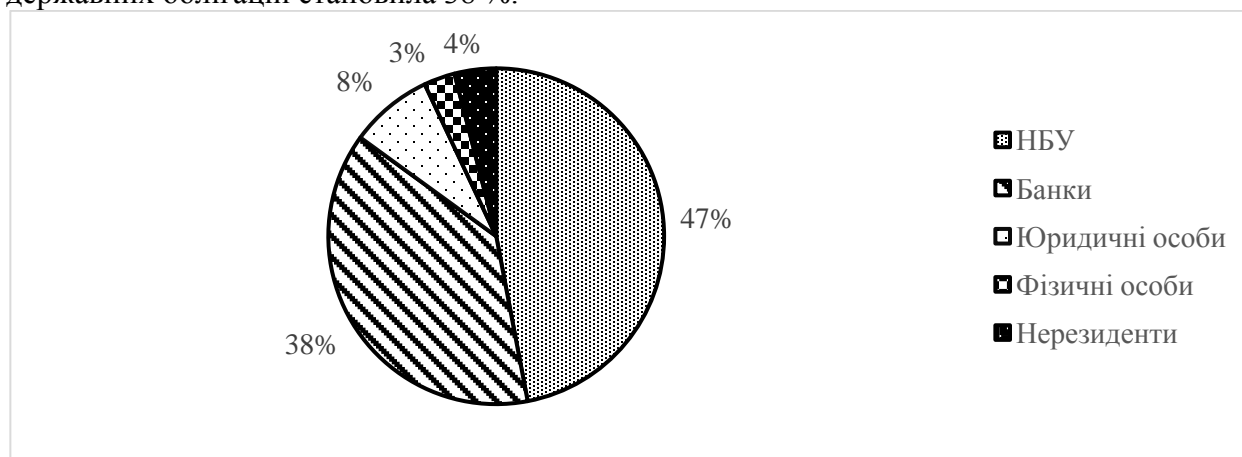

Рис 1. Структура власності інвесторів в облігації внутрішньої державної позики 2023 рр., %

Fig. 1. Ownership structure of investors in domestic state loan bonds of 2023, %

Джерело: побудовано авторами за даними Національного банку України [11]

Інвестиційні наміри фізичних та юридичних осіб обґрунтовуються високою доходністю державних облігацій України та патріотичними настояями. Розвиток

вітчизняного ринку фінансових боргових зобов'язань безпосередньо залежить від збереження економіко-політичної стабільності, оптимізації структури доходів бюджету, ефективного використання бюджетних коштів, розвитку всіх сегментів фінансового ринку.

Висновки. Проведене дослідження концептуальних підходів до розгляду сутності державних цінних паперів дозволяє визначити їх, як державні боргові зобов'язання, що випускаються від імені органів державної та місцевої влади уповноваженими установами, з метою залучення ресурсів для покриття бюджетного дефіциту, здійснення грошово-кредитного регулювання та реструктуризації фінансових боргових зобов'язань. Розкриття сутності державних цінних паперів дозволило з'ясувати їх призначення та роль в економіці країни. Ринок державних цінних паперів варто розглядати як частину фінансового ринку, яка становить сукупність кредитно-фінансових інститутів і соціально-економічних відносин щодо акумуляції, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, що забезпечують задоволення попиту та реалізацію пропозиції на державні цінні папери.

Моніторинг ринку державних цінних паперів дозволив виявити його короткостроковий характер, недосконалий кількісний та якісний склад цінних паперів, низький рівень ліквідності вітчизняного ринку та незначну частку інституційних інвесторів у структурі власників внутрішніх державних цінних паперів. Не інвестиційне використання більшої частини позикових ресурсів не забезпечує економічне зростання та збільшення доходів бюджету, а лише підвищує боргове навантаження на публічні фінанси та їх залежність від надходжень, не пов'язаних з безпосередньою економічною діяльністю.

1. Богрiновцева Л., Вергелюк Ю., Коваленко Ю. Державні облігації як інвестиційний інструмент в періоді фінансової нестабільності. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 73. С. 157-163. URL: <https://doi.org/10.32782/infrastruct73-27>
2. Вергелюк Ю. Ю. Використання ринкових джерел фінансування дефіциту державного бюджету в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2022. № 2 4(52). С. 84–89. URL: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2022-24\(52\)-84-89](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2022-24(52)-84-89)
3. Тимошенко О. В., Гудима Л. О. Ефективний розвиток національного ринку цінних паперів як імператив економічного зростання України. *Бізнес Інформ*. 2020. №3. С. 293–298. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-293-298>
4. Жихарева В.В., Морозова І.В., Корецька О.В., Баришнікова В.В. Статистичний аналіз доходності державних облігацій з використанням економетричних моделей: макроекономічні та інвестиційні аспекти. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2023. № 37. С. 45–53. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V37\(2023\)-07](https://doi.org/10.31521/modecon.V37(2023)-07)
5. Кравченко В. Факторний аналіз на ринку облігацій внутрішньої державної позики. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2023. Вип. 4 (41). С. 68-74. DOI: <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2023-4.10>
6. Данилюк М.М. Державні цінні папери як інструменти фінансування держави в зарубіжних країнах і в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2014. №6 (4). С. 203-206.
7. Данилюк М.М. Модернізація науково-методичного інструментарію управління ризиками у процесі реструктуризації фінансових боргових зобов'язань. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. №1. С. 4-7.
8. Постанова Кабінету Міністрів України № 1117 «Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2024–2026 роки» <https://mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf> (дата звернення 29.05.2024).
9. Облігації внутрішньої державної позики. URL: <https://mof.gov.ua/uk/ovdp> (дата звернення 29.05.2024).
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації»» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 29.05.2024).
11. Ринок облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП). URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/ovdp> (дата звернення 29.05.2024).
12. Дмитришин, М. В., Панчак, Н. В. Удосконалення політики управління кредитним портфелем ПАТ КБ ПриватБанк на основі SWOT-аналізу кредитного портфелю комерційного банку. *Економічний вісник університету*. 2016. №28 (1). С. 165-171.
13. Дмитришин, М. В., Данилишин, М. М. Формування системи ефективного управління фінансовими

ресурсами підприємства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. 11 (2). С. 131-138.

References

1. Bohrinovtseva, L., Verheliuk, Yu., and Yu. Kovalenko. "Government bonds as an investment tool in periods of financial instability." *Market infrastructure*, vol. 73, 2023, pp. 157-163, <https://doi.org/10.32782/infrastructure73-27> Accessed 29 May 2024.
2. Verheliuk, Yu. "Using market sources for financing the state budget deficit in Ukraine." *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" series*, no. 2 4(52),2022, pp. 84-89, [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2022-24\(52\)-84-89](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2022-24(52)-84-89)
3. Tymoshenko, O. V., and L. O. Hudyma. "The Efficient Development of the National Securities Market as an Imperative of Ukraine's Economic Growth." *Business Inform*, no.3, 2020, pp. 293-298, <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-3-293-298> Accessed 29 May 2024.
4. Zhykharieva, V., Morozova, I., Koretska, O., and V. Baryshnikova. "Statistical Analysis of the Yield of Government Bonds Using Econometric Models: Macroeconomic and Investment Aspects." *Electronic Scientific Edition on Economics «Modern Economics»*, no. 37, 2023, pp. 45-53, [https://doi.org/10.31521/modecon.V37\(2023\)-07](https://doi.org/10.31521/modecon.V37(2023)-07) Accessed 29 May 2024.
5. Kravchenko, V.P. "Factor analysis of the domestic state loan bonds market." *Podilian Bulletin: agriculture, engineering, economics*, vol. 4 (41), 2023, pp. 68-74, <https://doi.org/10.37406/2706-9052-2023-4.10>
6. Danyliuk, M.M. "Public securities instruments for financing the state in foreign countries and in Ukraine." *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Economic Sciences»*, no.6 (4), 2014, pp. 203-206.
7. Danyliuk, M.M. "Modernization of risk management scientific methodological instrument in financial business liabilities restructuring process." *Economics. Finance. Law*, no.1, 2018, pp. 4-7.
8. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1117 "Medium-term strategy of public debt management for 2024-2026". gov.ua, mof.gov.ua/storage/files/MTDS2024-2026.pdf Accessed 29 May 2024.
9. "Domestic state loan bonds." gov.ua, mof.gov.ua/uk/ovdp Accessed 29 May 2024.
10. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the issue of bonds of the domestic state loan "Military bonds"" Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-%D0%BF#Text Accessed 29 May 2024.
11. "Market of domestic state loan bonds (OVDP)." National Bank of Ukraine, bank.gov.ua/ua/markets/ovdp Accessed: 29 May 2024.
12. Dmytryshyn, M.V., and N.V. Panchak. "The improvement of credit portfolio management policy of PJSC CB «Privatbank» based on the commercial bank's credit portfolio SWOT-analysis." *University Economic Bulletin*, no.28 (1), 2016, pp. 165-171.
13. Dmytryshyn, M.V., and M.M. Danylyshyn. "Formation of the system of effective management of financial resources of the enterprise." *The actual problems of regional economy development*, 11 (2), 2015, pp. 131-138.

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 657.1.011.56: 65.011.56

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.325-335>

Баланюк І. Ф.¹, Кузьмін Т. Л.², Бойчук Т. Р.³, Смушак М. В.⁴

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТРОЛЬ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ Й УПРАВЛІННЯ ГРАНТОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,

¹тел.: +380503733282
e-mail: ivan.balaniuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8320-6383>

²тел.: +380987611616
e-mail: tetiana.ivaniuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4601-1226>

³тел.: +380670776053
e-mail: tetiana.stasiuk.19@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8684-9963>

⁴тел.: +380509418476
e-mail: myshailo.smushak@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2074-9607>

Анотація. Стаття направлена на дослідження основних аспектів застосування цифрових технологій для обліку та економічного контролю розрахунків із оплати праці персоналу підприємства, включаючи аналіз ефективності використання цифрових інструментів, їхній вплив на продуктивність та ефективність управління персоналом, виявлення переваг та можливих обмежень їхнього застосування в даному контексті, а також управління грантовою діяльністю.

Метою статті є дослідження використання цифрових технологій для обліку та економічного контролю розрахунків із оплати праці персоналу підприємства та грантовою діяльністю. Для досягнення поставленої мети у статті використано методи дослідження, а саме: індукція та дедукція – для визначення основних переваг та недоліків цифрових технологій для обліку та економічного контролю розрахунків із оплати праці персоналу підприємства; системний аналіз – для дослідження облікових та контрольних процесів у їх взаємозв'язку із системою цифрових технологій; синтез – для узагальнення різних аспектів дослідження цифрових технологій для обліку та економічного контролю із оплати праці персоналу підприємства; абстрагування – для розроблення висновків та пропозицій; графічний – для візуалізації результатів дослідження.

У статті визначено, що аналітика рахунків для групування інформації за видами та формами оплати праці допомагає зрозуміти структуру затрат на персонал, виявити тенденції в їхньому зміцненні або зменшенні та прийняти обґрунтовані управлінські рішення. Визначено основні можливості програмних продуктів, призначений для ведення обліку та здійснення економічного контролю розрахунків із заробітної плати працівників, а саме: “Парус – заробітна плата”, BAS “Зарплата та Управління Персоналом”, “Нова бухгалтерія” з модулем “Зарплата”, “Галактика: Управління персоналом”. Виокремлено основні переваги та недоліки використання

вищезазначених програм. Зазначено, що одним із напрямків діяльності підприємства є залучення та використання грантових коштів для придбання та оновлення нових цифрових технологій, які можуть значно підвищити ефективність управління.

Науковою новизною дослідження виступає групування і визначення основних можливостей, переваг та недоліків цифрових технологій для обліку та економічного контролю, розрахунків із оплати праці персоналу підприємства, грантової діяльності, визначення їхнього впливу на ефективність управління ресурсами, а також виявлення можливостей їх вдосконалення та впровадження на практиці.

Результати наукового процесу можуть бути використані підприємствами під час ведення діяльності для оптимізації процесів обліку та економічного контролю та управління грантовою діяльністю.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, економічний контроль, розрахунки із оплати праці, цифрові технології, управління грантовою діяльністю.

Balaniuk I. F.¹, Kuzmin T. L.², Boichuk T. R.³, Smushak M. V.⁴

ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT AND ECONOMIC CONTROL OF COMPANIES' STAFF PAYMENT CALCULATIONS USING DIGITAL TECHNOLOGIES AND MANAGEMENT OF GRANT ACTIVITIES

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Taxation,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine,

¹tel.: +380503733282
e-mail: ivan.balaniuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8320-6383>

²tel.: +380987611616
e-mail: tetiana.ivaniuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4601-1226>

³tel.: +380670776053
e-mail: tetiana.stasiuk.19@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8684-9963>

⁴tel.: +380509418476
e-mail: myshailo.smushak@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2074-9607>

Abstract. The article is directed to the study of the main aspects of the application of digital technologies for accounting and economic control of payroll calculations of the company's personnel, including the analysis of the effectiveness of the use of digital tools, their impact on the productivity and efficiency of personnel management, the identification of advantages and possible limitations of their use in this context, as well as management of grant activities.

The purpose of the article is to study the use of digital technologies for accounting and economic control of payments for enterprise personnel and grant activities.

To achieve the goal, research methods are used in the article, namely: induction and deduction – to determine the main advantages and disadvantages of digital technologies for accounting and economic control of calculations for the remuneration of the company's personnel; system analysis – for the study of accounting and control processes in their relationship with the system of digital technologies; synthesis – to generalize various aspects of the study of digital technologies for accounting and economic control of the remuneration of the company's personnel; abstraction – to develop conclusions and proposals; graphic – for visualization of research results.

The article determines that the analysis of accounts for grouping information by types and forms of remuneration helps to understand the structure of personnel costs, to identify trends in their strengthening or reduction, and to make informed management decisions. The main capabilities of software products designed for accounting and economic control of employee salary calculations are defined, namely: "Parus – salary", BAS "Salary and Personnel Management", "New accounting" with the "Salary" module, "Galaxy" : HR". The main advantages and disadvantages of using the above programs are highlighted. It is noted that one of the directions of the company's activity is the attraction and use of grant funds for the purchase and updating of new digital technologies that can significantly increase management efficiency.

The scientific novelty of the study is the grouping and identification of the main capabilities, advantages and disadvantages of digital technologies for accounting and economic control, calculations of the remuneration of the company's personnel, grant activity, determination of their impact on the efficiency of resource management, as well as the identification of opportunities for their improvement and implementation in practice.

The results of the scientific process can be used by enterprises during their activities to optimize the processes of accounting and economic control and management of grant activities.

Keywords: accounting and analytical support, economic control, payroll calculations, digital technologies, management of grant activities.

Вступ. Облік оплати праці є одним з ключових етапів управління, що займає важливе місце у внутрішній системі обліку на підприємстві. Це завдання вимагає точності та оперативності, оскільки потрібно враховувати зміни у чисельності працівників, витрати на робочий час і категорії працівників. Заробітна плата є предметом уваги різних зацікавлених сторін, таких як наймані працівники, власники підприємства, пенсійні фонди, податкові органи, профспілки та державні структури. Вона вивчається у рамках наукових економічних досліджень протягом багатьох століть. Однією з ключових складових ефективного управління підприємством є облік та економічний контроль розрахунків із оплати праці персоналу. Оплата праці визначається не лише кількістю годин, витрачених працівниками на виконання роботи, але й рядом інших факторів, таких як кваліфікація, досвід, результативність та інші.

Обліково-аналітичне забезпечення та економічний контроль розрахунків із оплати праці персоналу з використанням цифрових технологій та управління грантовою діяльністю є ключовими аспектами сучасного управління підприємством. Багато підприємств отримують гранти на розвиток або науково-дослідницьку роботу. Ефективне управління цими коштами потребує точного обліку та аналізу витрат. Цифрові технології дозволяють підприємствам відстежувати витрати грантових коштів, забезпечуючи їх використання відповідно до умов угоди та законодавчих вимог. Застосування цифрових технологій в обліку та економічному контролі розрахунків із оплати праці надає підприємствам унікальні можливості для автоматизації та оптимізації цих процесів. Використання цифрових інструментів дозволяє вести облік оплати праці більш точно, ефективно та економічно, забезпечуючи більшу прозорість та контроль над фінансовими потоками на підприємстві.

На сьогодні управління грантовою діяльністю стає все більш актуальним завданням у частині підтримки розвитку різноманітних проектів та ініціатив. Зростаюча потреба грантових програм підкреслює закономірність ефективного контролю та аналізу фінансових процесів. Обліково-аналітичне забезпечення стає визначальним чинником для забезпечення прозорості, результативності та відповідності управління грантами вимогам та стандартам. Ця проблематика розкриває широкий спектр питань, пов'язаних з економічним контролем, звітністю, ризиками та стратегічним плануванням, що є важливими для успішної реалізації грантових проектів та досягнення їх цілей. Тому вивчення основних аспектів обліково-аналітичного забезпечення управління грантовою діяльністю є важливою умовою для забезпечення ефективності та стабільності діяльності підприємств.

Дослідження питання обліку та економічного контролю заробітної плати персоналу підприємства із застосуванням цифрових технологій, а також управління грантовою діяльністю наведено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Баланюка І.Ф. [1], Бутинця Ф.Ф. [2], Безпалько О.С. [3], Кузьмін Т.Л. та Савків У.С. [4], Кулик Ю.М. [5], Матковський П.Є., Сас Л.С., Шеленко Д.І. [10] та ін. Проте постійна зміна економіки вимагає пошуку нових підходів до поліпшення організації обліку та економічного контролю розрахунків з оплати праці на підприємстві.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження використання цифрових технологій для обліку та економічного контролю розрахунків із оплати праці персоналу підприємства та управління грантовою діяльністю. Для досягнення поставленої мети у статті використано методи дослідження, а саме: індукція та дедукція – для визначення основних переваг та недоліків цифрових технологій для обліку та економічного контролю розрахунків із оплати праці персоналу підприємства та управління грантовою діяльністю; системний аналіз – для дослідження облікових та контрольних процесів у їх взаємозв'язку із системою цифрових технологій; синтез – для узагальнення різних аспектів дослідження цифрових технологій для обліку та економічного контролю із оплати праці персоналу підприємства та управління грантовою діяльністю; абстрагування – для розроблення висновків та пропозицій; графічний – для візуалізації результатів дослідження.

Результати. Заробітна плата визначається як винагорода, яка, зазвичай, виражена у грошовому виразі і виплачується працівникові за виконану ним роботу на підставі трудового договору. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконаної роботи, професійних якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства. Важливо зазначити, що в літературі існує дискусія щодо теоретичного розмежування понять “заробітна плата” і “оплата праці”. Проте у правовій літературі та законодавстві України використовують дані терміни як синоніми при визначенні грошової винагороди для працівників [1, с. 9].

Реформування бухгалтерського обліку та економічного контролю заробітної плати через удосконалення аналітичного обліку відображається в дослідженнях багатьох вітчизняних науковців і має велике значення для оптимізації управління персоналом та фінансових ресурсів підприємства. Вдосконалення аналітичного обліку, на наш погляд, передбачає конкретизацію рахунків для групування інформації про суми нарахованої заробітної плати в залежності від її видів та форм оплати праці, а також подальшу деталізацію рахунків за допомогою субрахунків третього рівня (рис. 1). Цей процес повинен відповідати потребам будь-якого підприємства, оскільки деталізований облік оплати праці дозволяє не лише ефективніше контролювати витрати на персонал, але й надає можливість аналізувати ефективність розподілу фінансових ресурсів у сфері кадрової політики.

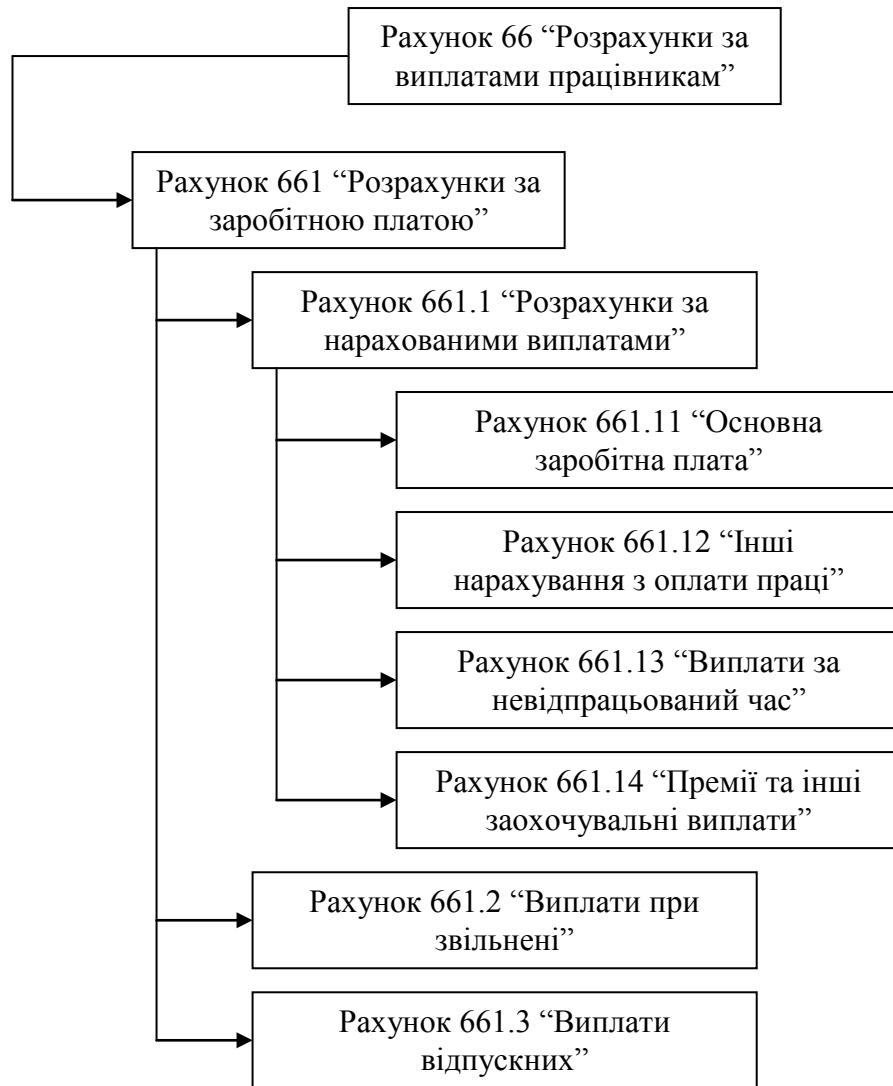

Рис. 1. Удосконалення аналітичного обліку розрахунків із оплати праці персоналу підприємства

Fig1. Improvement of the analytical accounting of calculations for the remuneration of the company's personnel

Джерело: сформовано авторами.

Таким чином, конкретизація рахунків для групування інформації за видами та формами оплати праці допомагає зрозуміти структуру затрат на персонал, виявити тенденції в їхньому зміцненні або зменшенні та прийняти обґрунтовані управлінські рішення. Деталізація рахунків за допомогою субрахунків третього рівня є кроком досягнення більшої точності та деталізації в обліку [2, с. 181].

Ще одним ефективним напрямом у розв'язанні завдань бухгалтерського обліку оплати праці є використання різноманітних комп'ютерних програм для автоматизації цього процесу. Запровадження автоматизованої системи обробки облікової інформації дозволить не лише зменшити час на розрахунки та облік оплати праці, а й забезпечить можливість отримати необхідну інформацію для управління підприємством з мінімальними витратами термінів [3,]. Автоматизація облікового та контрольного процесів підвищує швидкість та точність облікової інформації, зменшує кількість ручних операцій і мінімізує можливість помилок, які можуть виникнути під час ручного розрахунку, забезпечуючи правильність нарахування заробітної плати працівникам

підприємства та обов'язкових платежів до фондів та бюджету [4, с. 95]. При цьому відпадає необхідність у проведенні перевірок, ревізій та аудиту первинної документації.

Також, це значно підвищує ефективність роботи бухгалтера. Зокрема, засоби автоматизації бухгалтерського обліку дозволяють швидко нараховувати заробітну плату, відпускні, лікарняні, а також створюють відповідні бази даних для генерації звітів та інших документів [5, с. 37]. Серед основних програмних продуктів, що представлені на національному ринку, виділяють програми автоматизації, такі як “Парус – заробітна плата”, BAS “Зарплата та Управління Персоналом”, “Нова бухгалтерія” з модулем “Зарплата”, “Галактика: Управління персоналом”.

“Парус – заробітна плата” має широкий спектр функціональних можливостей для обліку та економічного контролю, серед яких:

1. Ведення особових рахунків співробітників.
2. Облік штатної структури на рівні підрозділів і посад.
3. Ведення табеля робочого часу та облік наказів з оплати праці.
4. Нарахування заробітної плати на основі документів табеля.
5. Розрахунок заробітної плати з урахуванням норм робочого часу і виробітку.
6. Облік виплат за відомостями та ВКО (військовий квиток обліку).
7. Розрахунок відпусток, допомоги в разі тимчасової непрацездатності та допомоги на дітей.
8. Розрахунок нарахувань на заробітну плату й утримань.

Ці функції дозволяють ефективно вести облік оплати праці та здійснювати розрахунки згідно з потребами підприємства, забезпечуючи не лише точний облік фінансових витрат на персонал, але й забезпечуючи відповідність усіх розрахунків законодавчим нормам та внутрішнім стандартам підприємства. Крім того, ці функції дозволяють автоматизувати процеси розрахунків, що сприяє підвищенню ефективності та зменшенню ймовірності помилок [6, с. 520]. Такий підхід дозволяє підприємствам не лише зберегти час та ресурси, але й підвищити рівень задоволеності персоналу завдяки швидким та точним розрахункам оплати праці.

Програма BAS “Зарплата та Управління Персоналом” надає можливості для проведення наступних операцій з метою раціонального ведення обліку та здійснення економічного контролю:

1. Планування потреб у персоналі.
2. Забезпечення бізнесу кадрами.
3. Управління компетенціями та атестація працівників.
4. Управління навчанням персоналу.
5. Управління фінансовою мотивацією персоналу.
6. Ефективне планування зайнятості персоналу.
7. Облік кадрів і аналіз кадрового складу.
8. Трудові відносини, зокрема кадрове діловодство.
9. Розрахунок заробітної плати персоналу.
10. Управління грошовими розрахунками з персоналом, враховуючи депонування.
11. Розрахунок регламентованих законодавством податків і внесків із фонду оплати праці.
12. Відображення нарахованої зарплати і податків у витратах підприємства.

Програма BAS “Зарплата та Управління Персоналом” надає широкий спектр можливостей для виконання різноманітних операцій у сфері управління персоналом та оплати праці. Вона дозволяє здійснювати планування потреб у кадрах, забезпечувати підприємство необхідними кадрами та управляти їхніми компетенціями та атестацією. Також програма допомагає в організації навчання персоналу та мотивації його фінансово, а також ефективно планувати робочий час працівників. Крім того, вона включає інструменти для обліку кадрів, аналізу кадрового складу та вирішення трудових відносин. Програма дозволяє здійснювати розрахунки заробітної плати та керувати грошовими

розрахунками з персоналом, враховуючи податки та внески. Також вона забезпечує відображення нарахованої зарплати та податків у фінансовій звітності підприємства.

Модуль “Зарплата” в комплексі програм “Нова бухгалтерія” включає в себе наступні можливості для ефективного ведення обліку та здійснення економічного контролю:

1. Автоматичне накопичення інформації для проведення перерахунків заробітної плати.
2. Нарахування лікарняних, відпусток, бригадних нарядів.
3. Формування звітності для Пенсійного фонду.
4. Можливість ручного коригування будь-яких розрахункових значень.
5. Створення проводок за заданими шаблонами для кожного нарахування чи утримання, відділу або категорії співробітників [7, с. 180].

Ці функції спрощують процеси обліку та розрахунків заробітної плати, забезпечуючи автоматизоване формування необхідної звітності та можливість ручної корекції даних. Автоматизоване формування звітності дозволяє швидко та ефективно генерувати різноманітні звіти, необхідні для аналізу фінансового стану підприємства та прийняття управлінських рішень. При цьому можливість ручної корекції даних дозволяє оперативно вносити будь-які необхідні зміни чи корекції у розрахунки, що забезпечує гнучкість та точність облікової інформації. Такий підхід дозволяє підприємствам ефективно керувати процесами оплати праці та забезпечити високу якість обліку заробітної плати [8, с. 35].

Продукт “Галактика: Управління персоналом” надає можливості для проведення наступних операцій, пов’язаних із обліком та економічним контролем заробітної плати:

1. Планування й управління пошуком персоналу, включаючи постійне відстеження поточного стану справ за наявними вакансіями.
2. Оцінка результатів діяльності управлінців середньої ланки та контроль продуктивності роботи співробітників організації [9, с. 95].
3. Планування підвищення кваліфікації менеджерів і підготовки керівного складу з метою зменшення ризику втрати цінних кадрів для підприємства.
4. Облік заробітної плати.
5. Табельний облік.

Так, вибір програмного модуля обліку оплати праці частково залежить від програмного продукту, який використовується для автоматизації облікового процесу в цілому. Переваги прикладного рішення BAS “Зарплата та Управління Персоналом” очевидні, оскільки програмний продукт фірми BAS є лідером серед розробників програмного забезпечення в галузі обліку й управління підприємствами. Ця програма має ряд переваг, включаючи можливість автоматизації обліку на підприємствах з різними формами оплати праці (погодинною, відрядною, акордною, за договорами цивільно-правового характеру тощо), широкий список доплат і утримань, а також здатність ефективно працювати з великою кількістю працівників (понад 100 осіб) [10, с. 55]. Такі можливості роблять цей програмний продукт пріоритетним вибором для підприємств, що мають різноманітні потреби в обліку оплати праці та управлінні персоналом.

Кожна із вище наведених програм має свої переваги та недоліки у застосуванні (табл. 1).

Проте, окрім програмного продукту BAS, є інші програми, які по своєму функціоналі є зручними та полегшують ведення обліку та здійснення економічного контролю. Дані програми можуть включати в себе різноманітні системи обліку та управління, веб-платформи для аналізу фінансової звітності, системи управління персоналом та інші інструменти, які допомагають автоматизувати та оптимізувати фінансові процеси підприємства [11, с. 147]. Вибір конкретної програми може залежати від потреб підприємства, його розміру, галузі діяльності та інших факторів.

Переваги та недоліки використання програмних продуктів для потреб обліку та економічного контролю розрахунків із оплати праці персоналу підприємства

Table 1

Advantages and disadvantages of using software products for the needs of accounting and economic control of calculations for the payment of the company's personnel

№ п/п	Назва програми	Переваги	Недоліки
1	“Парус – заробітна плата”	Забезпечує ведення особових рахунків співробітників, облік штатної структури, табельний облік робочого часу, нарахування заробітної плати з урахуванням різних факторів, таких як норми робочого часу та виробітку, а також розрахунок відпусток та допомоги у разі тимчасової непрацездатності.	Іноді користувачі можуть зустрічатися з труднощами в імпорті або експорті даних, а також відсутністю деяких додаткових функцій, які можуть бути необхідними для конкретних потреб користувача. Можуть виникати проблеми з підтримкою і обслуговуванням програми з боку розробника.
2	BAS “Зарплата та Управління Персоналом”	Високий рівень функціональності, широкий спектр можливостей для планування і управління персоналом, ефективне використання в управлінських процесах. Програма забезпечує точність розрахунків заробітної плати та вчасність виплат.	Складність встановлення та налаштування, особливо для користувачів без попереднього досвіду зі схожими програмами. Крім того, інтерфейс може бути не досить інтуїтивно зрозумілим, що потребує додаткового часу на навчання персоналу.
3	“Нова бухгалтерія” з модулем “Зарплата”	Надає можливість автоматизувати облік заробітної плати, що заощаджує час та зменшує помилок при обробці даних. Програма забезпечує автоматичне накопичення інформації для розрахунків лікарняних, відпускних.	Обмежена функціональність порівняно з деякими конкурентами на ринку. Складність в освоєнні програми або неінтуїтивний інтерфейс користувача, що вимагає додаткового часу на навчання персоналу.
4	“Галактика: Управління персоналом”	Охоплює планування та управління пошуком персоналу, контроль продуктивності роботи співробітників, оцінку результатів управлінців, управління навчанням і підвищенням кваліфікації, а також облік заробітної плати та фінансові аспекти.	Складність інтеграції з іншими системами обліку та управління, висока вартість впровадження та підтримки програмного забезпечення. Можуть виникати проблеми з ефективністю роботи програми з великим обсягом даних або в умовах інтенсивного використання.

Джерело: узагальнено авторами.

Щодо удосконалення обліку оплати праці, наступним кроком є зміна способу її виплати. У сучасних умовах господарювання найбільш раціональним є використання платіжних карток. Створення зарплатного проекту на підприємстві спрощує процедуру виплати заробітної плати, скорочує витрати на інкасацію готівки, надає можливість виплати заробітної плати працівникам навіть у випадку їх відсутності, уникає необхідності депонування та зберігання готівки в касі підприємства, а також значно оптимізує документування цього процесу [12].

Для документування виплати заробітної плати важливо використовувати результати наукових досліджень та міжнародний досвід. Зокрема, доцільно перейняти кращі практики зарубіжних країн:

- встановлення індивідуальної заробітної плати для кожного працівника;
- проведення щорічного перегляду заробітної плати робітників.
- використання систем матеріального заохочення для різних категорій працівників;
- відображення рівня заробітної плати в досягненнях та мотивації працівника.

В умовах конкурентного середовища важливою умовою успішного функціонування підприємств є управління грантовою діяльністю. Гранти виступають джерелом фінансування діяльності підприємств, вони надають можливість реалізувати проекти, які сприяють їх розвитку, науковим дослідженням, розробкою нових технологій, вдосконаленню освітнього процесу, здійсненню соціальних заходів, впровадженню наукових розробок у виробництво.

Ефективне управління грантовою діяльністю вимагає комплексного підходу та використання спеціалізованих інструментів та методів. Однією з ключових складових успішного управління грантовою діяльністю є професійний підхід до вивчення умов отримання та використання грантів. Це включає в себе аналіз потреб організації або проекту, визначення цілей та завдань, які можуть бути досягнуті за рахунок грантових коштів, та розробку стратегії просування проекту перед грантодавцями.

Одержання грантів суб'єктами господарювання передбачено на конкурсній основі. Тому підприємства для отримання грантів повинні: проаналізувати грантові пропозиції, обрати актуальний грантовий проект, вивчити умови які зазначено у грантовій пропозиції, підготувати всі необхідні документи, подати грантову заявку, отримати позитивну відповідь та реалізувати грантовий проект.

Аудит грантів та аудит фінансової звітності неприбуткової організації може включати етапи:

- підготовчий, який включає ознайомлення аудиторів з організацією та грантодавцем, обговорення обсягу проведення аудиту, опрацювання умов договору;
- підписання договору та призначення відповідальних осіб від організації за надання аудиторам інформації для проведення аудиту;
- безпосередня аудиторська перевірка господарської та фінансової діяльності організації, та цільове використання грантових коштів;
- заключний, подання аудиторами звіту (аудиторського висновку), в якому зазначається достовірність фінансової звітності та використання грантових коштів за цільовим призначенням [13].

Проведення аудиту грантової діяльності громадської організації, за обґрунтуванням М Яцка, забезпечить:

1. для громадської організації:
 - підвищення довіри до громадської організації за цільовим використанням коштів;
 - контроль за діяльністю в частині виконання Проекту;
 - виявлення можливих помилок з врахуванням людського фактору;
 - можливість консультування у досвідчених фахівців з приводу особливостей законодавства чи дії міжнародних нормативно-правових актів стосовно грантової діяльності.
2. для Грантодавця:

- підтвердження достовірності звітності з виконання Проекту;
- переконаність у досягненні мети Проекту та цільовому використанні коштів гранту;
- аналіз помилок та недоліків, що зазначені у звіті та їх співставлення з думкою громадської організації.

3. для суспільства:

- ефективний контроль у використанні фінансових ресурсів;
- переконання в досягненні завдання Проекту;
- підвищення довіри до діяльності громадських організацій [13].

В системі управління підприємствами гранти відіграють важливу роль. Додаткове фінансування дасть можливість їм залучати нові цифрові технології в обліку, в тому числі здійснювати придбання та оновлювати програмні продукти для розрахунків із оплати праці. Використання спеціалізованих програмних продуктів дозволить підприємствам точно розраховувати витрати на оплату праці, вести облік робочого часу та інших факторів, що впливають на величину заробітної плати працівників.

Висновки. У сучасних умовах, облік заробітної плати стає ключовим компонентом в системі обліку на підприємстві. Для досягнення головних цілей обліку та економічного контролю оплати праці, необхідно розробити ефективну організаційну, кадрову та інформаційну базу.

Отже, вдосконалення обліку оплати праці вимагає аналізу та модернізації наявної системи документообігу, переходу до більш мотиваційно-орієнтованої системи оплати праці, вдосконалення аналітичного обліку та впровадження автоматизованих систем обробки облікової інформації для скорочення часу розрахунків та оптимізації витрат на збір даних.

За допомогою грантових коштів підприємство може інвестувати у вдосконалення своєї інфраструктури та технічного обладнання, що також є важливим елементом впровадження цифровізації. Придбання нових комп'ютерів, серверів, програмного забезпечення та іншого обладнання може сприяти підвищенню продуктивності праці та покращенню якості обробки та аналізу даних.

1. Баланюк І.Ф., Іванюк Т.Л. Застосування цифрових технологій в консалтингу з обліку і оподаткування. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(2). С. 8-15.
2. Бутинець Ф.Ф. Інформаційні системи бухгалтерського обліку: Підручник. Житомир: ПП «Рута», 2002. 544 с.
3. Безпалько О.С. Вдосконалення обліку заробітної плати працівників підприємства. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2018/вдосконалення-обліку-заробітної-плати/>. (дата звернення: 20.03.2024).
4. Савків У.С., Кузьмін Т.Л. Удосконалення ведення бухгалтерського обліку та формування звітності в умовах цифрової економіки. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2023. Вип 19. Т.2. С. 87-95.
5. Кулик Ю.М. Шляхи вдосконалення обліку оплати праці. К.: КНУТД, 2016. С. 63.
6. Лещук Г.В., Савків У.С., Кузьмін Т.Л. Аутсорсингові послуги з обліку і оподаткування у системі управління. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 13(27). С. 518-526.
7. Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І., Іванюк Т.Л., Жовнір І.В., Банашкевич Т.П. Формування обліку фінансових результатів у підприємствах. Вісник Прикарпатського університету. Економіка. 2019. Вип. XIV. С. 179-186.
8. Balaniuk I., Shelenko D., Shpykuliak O., Sas L., Cherneviy Y., Diuk A. Determinants of performance indicators of agricultural enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2023. Vol. 45, No. 1. P. 29-41. doi: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.04>
9. Шмигель О.Є. Модернізація бухгалтерського обліку в контексті сучасного розвитку цифрової економіки. Інноваційна економіка. 2023. No 1(93). С.94-98.
10. Матковський П.Є., Сас Л.С., Шеленко Д.І. Розроблення інформаційної та обліково-аналітичної платформи для сільськогосподарських виробників і споживачів. *Інтелект XXI*. 2021. № 6. С. 51-55. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2021/2021_6/11.pdf (дата звернення: 20.03.2024).
11. Пуцентейло П.Р., Довбуш А.В. Основні вектори розвитку бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. Інноваційна економіка. 2021. No 3-4(87). С.140-151.
12. Король С.Я., Ключко А.О. Цифрові технології в обліку й аудиті. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2020_1_31 (дата звернення: 20.03.2024).

13. Яцко М. Аудит грантів – важлива складова у досягненні мети проекту. <https://r-k.org.ua/audyt-hrantiv-vazhlyva-skladova-u-dosyahnenni-mety-proektu/> (дата звернення: 20.03.2024).

References

1. Balaniuk, I.F., and T.L.Ivaniuk “Application of digital technologies in accounting and taxation consulting.” *Actual problems of economy: scientific economic journal*, no.18(2), 2022, pp. 8-15.
2. Butynets, F. *Information systems of accounting*. Zhytomyr, Ruta, 2002.
3. Bezpalko, O.S. “Improvement of accounting of wages of employees of the enterprise”. NAUB, naub.ua.edu.ua/2018/vdoskonalennja-obliku-zarobitnoji-pla/ Accessed 20 March 2024.
4. Savkiv, U.S., and T.L.Kuzmin “Improving accounting and reporting in the digital economy.” *Actual problems of economy: scientific economic journal*, no.19, 2023, pp. 87-95.
5. Kulyk, Yu.M. *Ways to improve payroll accounting*. Kyiv, KNUTD, 2016.
6. Leshchuk, H.V., Savkiv, U.S., and T.L.Kuzmin “Outsourced accounting and taxation services in the management system”. *Scientific innovations and advanced technologies*, no.13(27), 2023, pp. 518-526.
7. Balaniuk, I.F., Shelenko, D.I., Ivaniuk, T.L., Zhovnir, I.V., & T.P.Banashkevych. “Formation of accounting of financial results in enterprises.” *Bulletin of the Precarpathian National University*, no. XIV, 2019, pp.179-186.
8. Balaniuk, I., Shelenko, D., Shpykuliak, O., Sas, L., Cherneviy, Y., & A.Diuk. “Determinants of performance indicators of agricultural enterprises.” *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, no 45 (1), 2023, pp. 29-41.
9. Shmyhel, O.Ye. “Modernization of accounting in the context of the modern development of the digital economy.” *Innovative economy*, no. 1(93), 2023, pp. 94-98.
10. Matkovskiy, P.E., Sas, L.S., and D.I.Shelenko. “Development of an information and accounting and analytical platform for agricultural producers and consumers.” *Intelligence XX*, 2021, no. 6, pp. 51-55, www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2021/2021_6/11.pdf Accessed 20 March 2024
11. Pucenteilo, P.R., and A.V.Dovbush. “The main vectors of the development of accounting in the conditions of the digital economy.” *Innovative economy*, 2021, no. 3-4(87), pp.140-151.
12. Korol, S.Ya., and A.O. Klochko. “Digital technologies in accounting and auditing.” Vernadsky national library of Ukraine, nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2020_1_31 Accessed 20 March 2024
13. Jatsko, M. “Audit of grants is an important component in achieving the project goal.” Respect-Konfidence, r-k.org.ua/audyt-hrantiv-vazhlyva-skladova-u-dosyahnenni-mety-proektu/ Accessed 20 March 2024

УДК 378.4.014.543.1:37.014.543.3

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.335-345>

Трохановський В. Д.¹, Василюк М. М.²

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГРАНТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,

¹тел.: +380-96-950-60-48

e-mail: volodymyr.trokhanytskyi@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6656-5130>

²тел.: +380-66-465-32-50

e-mail: mariya.vasyliuk@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7372-4382>

Анотація. У статті досліджено інформаційне забезпечення та тенденції розвитку грантової діяльності в закладах вищої освіти, вдосконалення грантової діяльності у закладах вищої освіти з метою відповіді на сучасні виклики та можливості, а також з підвищенням ефективності та доступності цього інструменту для академічної громадськості. Це дослідження має на меті

ретельний аналіз сучасних тенденцій у грантовій діяльності українських закладів вищої освіти (ЗВО), визначення важливих викликів та перспектив розвитку цієї сфери. Головною метою є розробка рекомендацій для оптимізації процесів залучення грантових коштів та підтримки науково-дослідницьких та освітніх ініціатив. В процесі дослідження використовувалися різноманітні методи, такі як аналіз наукових публікацій, вивчення статистичних даних, експертна оцінка та порівняльний аналіз практики грантової діяльності. Проведено аналіз основних тенденцій у грантовій сфері, а також оцінено рівень доступності та якості інформації про грантові можливості для ЗВО. Виявлено зростання конкуренції за гранти, активне використання міждисциплінарних проєктів та значущість цифрових технологій у грантовій діяльності. Також відзначено тенденцію до більшої міжнародної співпраці та розвиток об'єктивних систем оцінки результатів. У контексті української війни особливо важливо розвивати міжнародну співпрацю та ефективно використовувати грантові ресурси для підтримки наукових досліджень та освітніх ініціатив. Особлива увага приділяється підвищенню ефективності та доступності грантових можливостей для академічної громадськості. Це є важливим з урахуванням зростаючої конкуренції за гранти, тенденції до міждисциплінарності та потреби у глобальній співпраці. Результати аналізу можуть стати важливим джерелом інформації для керівництва ЗВО та науково-дослідницьких груп у покращенні стратегій грантової діяльності та забезпеченні подальшого наукового розвитку. Це дослідження підкреслює ключову роль грантової діяльності в українських ЗВО для наукового та освітнього розвитку. Воно визначає стратегії для оптимізації цього процесу в умовах сучасних викликів та сприяє досягненню глобальних цілей сталого розвитку.

Ключові слова: грантова діяльність, заклад вищої освіти, інформаційне забезпечення, міжнародна співпраця, тенденції розвитку.

Trokhanytskyi V. D.¹, Vasyliuk M. M.²

INFORMATION SUPPORT AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF GRANT ACTIVITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Taxation,
57, Shevchenko str,
76018, Ukraine,

¹tel.: +380-96-950-60-48
e-mail: volodymyr.trokhanytskyi@pnu.edu.ua
ORCID <https://orcid.org/0009-0001-6656-5130>

²tel.: +380-66-465-32-50
e-mail: mariya.vasyliuk@pnu.edu.ua
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7372-4382>

Abstract. The article examines the information support and trends in the development of grant activities in higher education institutions, the improvement of grant activities in higher education institutions in order to respond to current challenges and opportunities, as well as to increase the efficiency and accessibility of this tool for the academic community. This study aims to thoroughly analyze current trends in the grantmaking activities of Ukrainian higher education institutions (HEIs), identify important challenges and prospects for the development of this area. The main goal is to develop recommendations for optimizing the processes of attracting grant funds and supporting research and educational initiatives. The study used a variety of methods, such as analysis of scientific publications, study of statistical data, expert evaluation and comparative analysis of granting practices. The main trends in the grant sector were analyzed, and the level of accessibility and quality of information on grant opportunities for higher education institutions was assessed. The article reveals an increase in competition for grants, the active use of interdisciplinary projects, and the importance of digital technologies in grantmaking. The study also noted a trend toward greater international cooperation and the development of objective performance evaluation systems. In the context of the Ukrainian war, it is especially important to develop international cooperation and effectively use grant resources to support research and

educational initiatives. Special attention is paid to improving the efficiency and accessibility of grant opportunities for the academic community. This is important given the growing competition for grants, the trend toward interdisciplinarity, and the need for global cooperation. The results of the analysis can be an important source of information for the management of higher education institutions and research groups in improving their grantmaking strategies and ensuring further scientific development. This study emphasizes the key role of grantmaking in Ukrainian higher education institutions for scientific and educational development. It identifies strategies for optimizing this process in the face of current challenges and contributes to the achievement of global sustainable development goals.

Keywords: grant activity, higher education institution, information support, international cooperation, development trends.

Introduction. In today's world, grantmaking in higher education institutions (HEIs) plays a key role in ensuring research, developing innovations and supporting educational and scientific initiatives. However, the unfavorable economic situation, changes in funding requirements and general trends in society affect the nature and scope of grant programs. There is a need to adapt grant activities in higher education institutions to current challenges and opportunities, as well as to increase the effectiveness and accessibility of this tool for the academic community.

The need to optimize the processes of attracting and managing grant funds, developing new strategies for finding funding and increasing competitiveness in the grant environment is highlighted in the works of prominent economists, among which it is worth noting the works of Hryniuk, S. P. Zaitsev, I. V. [1], who study the problems associated with the inclusion of Ukrainian higher education institutions in the European Higher Education Area. The authors argue that international cooperation of Ukrainian higher education institutions is a prerequisite for this integration. This is an important element of strengthening Ukraine's competitiveness in the market of educational services. They also point out that the steadfast integration of Ukraine's higher education system into the European Higher Education Area contributes to the international rankings of Ukrainian universities.

At the same time, Kuzmenko Y. A., Valiukevych T. V. and Shevchenko I. Y. [2] study the issues of grant activities and fundraising of higher education institutions and emphasize that grant activities are mostly perceived as financial assistance for a specific project or monetary gratitude for the work done.

Havran M.I., Horokhivska T.M. and Yaremko H.V. [3] emphasize the importance of implementing and supporting academic mobility in higher education institutions, as well as the process of internationalization of higher education, and argue that academic mobility of teachers can improve the quality of education, strengthen the link between science and industry, launch new academic careers and courses, and raise educational standards.

The authors Hryhoriv O., Mykhailyshyn L., Marusiak V. [4] investigate the information support of grant activities in the context of global economic crises, on the example of the management of cross-border projects of the Precarpathian National University.

Other important aspects include understanding the practice of using grants, their impact on the quality of research and educational programs, and analyzing the role of grants in the development of the innovation environment.

Task statement. The purpose of this study is to investigate and analyze the information support and trends in the development of grant activities in higher education institutions. To achieve this goal, it is planned to use a comprehensive approach that includes the analysis of scientific research, statistical data, information support, empirical research, as well as expert evaluation and comparative analysis of granting practices.

To analyze the main trends in the granting activities of higher education institutions. Identify promising areas for the development of grant activities. To assess the level of availability and quality of information on grant opportunities for higher education institutions. To formulate the existing problems of information support and grant activities in higher education institutions. To develop recommendations for improving information provision and adaptation of higher education institutions to new trends in grant activities.

Results. The main trends in the granting activities of higher education institutions include several key aspects, including increased competition for grants. As the number of research and projects grows, so does the number of applications for funding. This places increased demands on the quality and originality of projects, as well as on the efficiency of their implementation.

Grant-making activities tend to be interdisciplinary. Higher education institutions are increasingly creating and supporting projects that cover different areas of knowledge and bring together specialists from different fields to achieve integrated results.

In addition, the growing importance of digital technologies in grantmaking is becoming evident. The use of information technology helps to improve the processes of searching for grants, preparing applications, monitoring and tracking project results. This allows optimizing the time and resources spent on administrative processes and focusing on the quality development and implementation of research and educational projects.

The main trends in the granting activities of higher education institutions reflect the general trends in the modern academic sphere, including increased competition, interdisciplinarity, and the active use of digital tools to improve the efficiency and effectiveness of research projects.

In addition to these trends, it is also important to note other aspects that affect grantmaking in higher education institutions.

Increased requirements for social responsibility in research projects. Grantors are increasingly focusing on how research will contribute to the development of society, solve social problems, or preserve the environment. HEIs feel the need to integrate these aspects into their research and educational programs to attract funding.

We are witnessing a growing interest in international cooperation in grantmaking. Universities and research centers are looking for opportunities to collaborate with international partners to implement joint projects. This allows for the exchange of experience, access to new resources, and expanding research horizons.

In addition, it is important to develop mechanisms for evaluating the results of research projects. Grantors are setting higher and higher requirements for evaluating the effectiveness and impact of grant projects on science and society. This encourages higher education institutions to improve their internal monitoring and evaluation systems.

Grantmaking in higher education institutions continues to evolve under the influence of modern trends and requirements. The ability to effectively adapt to these changes and implement new communication strategies is key to successful fundraising and achieving academic goals.

Thus, taking into account these trends in the granting activities of higher education institutions, it becomes clear that the availability and quality of information on grant opportunities are becoming critical factors for successful fundraising. Thus, the level of accessibility of information about grant programs, their terms and conditions, and the quality of this information determine the ability of higher education institutions to attract investment in research and educational projects.

Assessing the level of accessibility and quality of information about grant opportunities for higher education institutions is an important aspect of the process of successfully attracting funding for research and educational projects.

The level of accessibility of information is determined by how easily HEIs can find and familiarize themselves with current grant opportunities. This includes:

- availability of centralized databases or platforms that collect information on different grant programs from different grantors;
- regular updates on new grant opportunities, changes in the terms and conditions of funding;
- availability of sufficient information on funding conditions, application requirements, and procedures for submitting and evaluating projects;
- availability of support services for potential applicants, such as consultations with grant support professionals or trainings on how to prepare applications;

- development of online platforms for searching, filtering and tracking grant programs;
- implementing automated reporting systems that simplify the application and project monitoring processes;
- An important aspect is to evaluate the effectiveness of information support provided by the HEI. This includes collecting feedback from users on the quality of information and its impact on the success of attracting grants.

Given that the availability and quality of information on grant opportunities play a key role in the efficient use of HEI resources to attract funding for research and educational initiatives, it is important to analyze the current state of information support for grant activities in more detail.

Currently, the main sources of information about grant programs are the grantors themselves.

Some organizations try to summarize and disseminate data on grant opportunities, but their coverage is not exhaustive, and the information they provide is often limited and scattered. This makes the process of finding and selecting the best grants for Ukrainian higher education institutions quite complicated. The problem is especially acute in the context of the large number of international grant programs available today.

To illustrate this complexity and diversity of grant opportunities, let's look at a few key grantors for higher education institutions in Table 1:

Table 1

Partial information support of grant activities of higher education institutions

Grantor	Description.	Website
MULTIED	Development of multilingual education and European integration.	http://www.multied.com.ua/
REGINNA 4.0, regional innovation training for society 4.0	Customized training courses for stakeholders in the knowledge-based society.	https://www.reginna4-0.eu/en/about-the-project/the-project/
United States Agency for International Development (USAID)	Development and humanitarian aid projects	https://www.usaid.gov/
Interreg Europe	Interregional cooperation projects	https://www.interreg-europe.eu/
International Renaissance Foundation	Social society	https://www.irf.ua/
Nordic Environment Finance Corporation (NEFCO)	Environmental support and energy saving	https://dh-ukraine.nefco.int/uk/how-we-work/
Erasmus+ program	Projects on exchange of students, teachers and researchers	https://europass.euroopa.eu/en
The Horizon Europe program	Projects in various scientific and innovative fields	https://commission.europa.eu/research-and-innovation_en
United Nations Development Program (UNDP)	Development and humanitarian aid projects	https://www.undp.org/ukraine
Fulbright Program	Scholarships for researchers, teachers and students	https://fulbright.org.ua/en/
World Bank	Development, infrastructure, economic growth	https://www.worldbank.org/en/home
Ukrainian Research Foundation	Research projects	https://nrfu.org.ua/

As can be seen from the table, there is a wide variety of grant programs offered by different organizations.

However, the scattered nature and limited availability of information make it difficult for HEIs to find and implement the most relevant and profitable projects.

It is important for higher education institutions to have access to complete and reliable information about grant opportunities from various sources, such as government agencies, international organizations, foundations, private foundations, and other donors. This allows universities and colleges to make the most efficient use of available resources to support research, innovative projects, and educational programs.

The level of accessibility of information about grant opportunities affects the success of an institution in attracting funding, its scientific prestige, and its ability to attract high-quality researchers and teachers. The more quickly and efficiently an HEI can receive information about new grant programs, the more opportunities it has to develop research areas and support student projects.

The quality of information is also of great importance. The clarity of the conditions and requirements of grant programs, the adequacy of the amount of information to the applicant's needs, and the availability of support for advice on the preparation of applications all affect the effectiveness of participation in the competition for grant funding.

The development of modern technologies, including information systems and platforms for searching and monitoring grant opportunities, allows for an increase in the quality and availability of information. The use of these tools simplifies the process of searching for grants and allows you to focus on the quality of your applications.

Ultimately, assessing the level of accessibility and quality of information about grant opportunities is an important task for the management of higher education institutions and research teams. This helps to ensure the efficient use of grant resources and promotes scientific development and innovation in modern educational activities.

Having considered the importance of accessibility and quality of information about grant opportunities for higher education institutions, let us consider the promising directions of grant activity development. New opportunities and trends may affect the further development of this area.

The development of grant-making activities in higher education institutions is progressing and includes several promising areas that may affect the efficiency and innovation of this process.

The use of analytical tools and automated systems can greatly facilitate the search for grant programs, the selection of appropriate opportunities and the preparation of applications. The development of these technologies will allow HEIs to use their resources more efficiently and attract more funding.

The trend toward greater international cooperation in grantmaking allows HEIs to attract resources and expertise from different countries. International projects facilitate knowledge sharing, the development of global research networks, and increased intercultural understanding.

Grantmakers are increasingly focusing on socially responsible projects. HEIs can develop grant programs aimed at addressing important societal issues, such as climate change, fighting inequality, and promoting health.

The tendency to bring together research teams from different fields of science to solve complex problems emphasizes the importance of developing multidisciplinary grant initiatives. This promotes the emergence of new ideas and innovative approaches in science and education. The focus is also on increasing the ability to easily verify the information of the project selection process for funding and to effectively evaluate the results of grant programs. The development of objective evaluation systems helps to improve the quality of research and the use of grant funds.

These areas of development of grant activities in higher education institutions reflect current trends in science and education. The use of these strategies will stimulate innovation,

support scientific development and contribute to the achievement of global sustainable development goals.

The development of grant-making activities in Ukrainian higher education institutions in the context of war has its own peculiarities and requires attention to various aspects. The special conditions of the conflict in Ukraine affect the possibility of obtaining grants and their use for research and educational purposes.

Military operations limit access to financial resources for Ukrainian higher education institutions due to budget cuts and changes in funding priorities. Thus, attracting grants becomes critical to support research and educational initiatives.

War conditions can change priorities in scientific research. For example, research on security, defense, international relations, and humanitarian issues is becoming increasingly important. At the same time, there is a need to preserve traditional fields of science and education.

In times of conflict, it is important to develop international cooperation and attract support from abroad. International grant programs can become a source of funding and expert support for Ukrainian scientists and educators.

In times of war, it is important to actively engage students in scientific and research work, contributing to the development of their professional skills and patriotic values.

Ensuring the security of research facilities and infrastructure in the conflict zone is an important aspect of grant development. Particular attention should be paid to security and data protection measures.

In general, in the context of war, the development of grant activities in Ukrainian higher education institutions requires flexibility, creativity and focus on solving urgent problems of society. The use of grants can be a key tool for preserving scientific potential and developing education in the face of difficult challenges.

On the one hand, grants open up wide opportunities for Ukrainian higher education institutions in wartime, stimulating flexibility, creativity and focus on solving urgent problems of society. Their use can become a key tool for preserving scientific potential and developing education in the face of complex challenges.

On the other hand, information support for grant activities in higher education institutions currently faces a number of problems that negatively affect the effectiveness of raising funds for research and educational projects.

That is why it is important to consider these problems in detail and identify ways to overcome them, as access to information about grant opportunities is a key factor in the successful search for funding.

The problems of information support of grant activities in higher education institutions can be quite significant and affect the effectiveness of attracting funding for research and educational projects. Let's take a closer look at these problems:

One of the main problems is limited access to complete and up-to-date information on available grant programs. HEIs may not have a centralized source of information on all available grants, which makes it difficult to find and select the best financial opportunities.

Information on the terms and requirements of grant programs can often be unclear or incomplete, making it difficult to prepare applications and understand the expected results. Insufficient quality of information can lead to unsuccessful attempts to obtain a grant.

Many grant programs have complicated application procedures, require a large number of documents or complex online forms. This can be an obstacle to utilizing grant opportunities. Not all higher education institutions have access to professional support and advice on preparing grant applications. The lack of necessary knowledge and skills of participants may hinder the successful attraction of grants.

Some HEIs may face limited opportunities to integrate into international grant programs due to complicated procedures or lack of international partners.

In many cases, HEIs may not make the most of modern technologies to provide information support for grantmaking activities, such as digital platforms, databases or process automation systems.

These problems can significantly limit the potential of Ukrainian HEIs to attract funding through grant programs. Solving these problems will require a comprehensive approach, including the development of centralized information resources, improving the quality and accessibility of information, providing support for training and using modern technologies to facilitate grant-making processes.

In order to develop new trends in the granting activities of higher education institutions, new approaches and ways to optimize information support need to be developed. The lack of systematized information on available grant programs often makes it difficult to find and select the best financial opportunities for higher education institutions. In order to improve this situation, it is proposed to consider the possibility of creating a centralized information resource on the basis of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Under this initiative, governmental and non-governmental organizations can jointly create a centralized web-based platform that will include information on all available grant opportunities from governmental, international and private donors. Such a platform should be easily accessible to all higher education institutions and be searchable by various criteria and filterable by research area.

The advantages of such a centralized information resource are convenience and accessibility for users. Higher education institutions will be able to quickly get acquainted with all grant programs, which will allow them to plan their actions more effectively and choose the best financial resources for the implementation of research and educational projects. In addition, such a platform will help create a favorable information environment for academic communication and international cooperation, which will contribute to the development of the research sector in Ukraine.

Grantors, by providing clear and complete terms and conditions for grant programs, contribute to improving the quality of information available to HEIs. This makes the process of finding and selecting appropriate grant opportunities more efficient and transparent. Providing clear requirements helps applicants to better understand what results and standards they need to achieve to be successful. This approach increases the likelihood of successful fundraising and contributes to the efficiency of grant-making activities in Ukrainian higher education institutions.

Ukrainian higher education institutions have a great potential to improve their grant-making activities by actively engaging international partners and experts. International cooperation in this area opens up access to various international grant programs that can become an additional source of funding for Ukrainian HEIs.

In order to attract international partners and experts, it is recommended to establish active links with foreign universities, research institutes and organizations. This can be done through participation in international conferences, seminars, cooperation networks, and student and faculty exchanges.

In addition, HEIs can actively engage international experts in the process of preparing and implementing grant projects. International experts can provide valuable advice on writing applications in accordance with international standards and requirements.

Such an exchange of experience and knowledge will help to improve the skills of university staff and provide access to the latest ideas and techniques in grantmaking. As a result, Ukrainian HEIs will be able to compete more effectively for international grants and implement more ambitious and innovative projects.

To improve information support and trends in the development of grant activities in Ukrainian higher education institutions, it is recommended to implement a number of measures to improve staff awareness of project activities.

Organizing trainings and seminars on grant proposal preparation for teachers and researchers will help improve their skills in writing successful proposals in accordance with

modern requirements. This will help higher education institutions to be more competitive in attracting grant funding.

The creation of specialized digital platforms for searching and monitoring grant opportunities will allow for more efficient use of available resources and time for preparing applications. Such platforms will provide quick access to information about grants from various donors and help to choose the best financial opportunities for project implementation.

The development of a specialized structure or center that would provide advice on the preparation of applications, organize working groups for joint project development, and provide monitoring and support during project implementation would also help improve the efficiency of grant activities. This center will become the central mechanism for supporting HEIs in winning competitive grants and managing their implementation.

The implementation of these measures is aimed at improving the accessibility, efficiency and quality of grant activities in Ukrainian higher education institutions. This will help develop research and educational initiatives, attract new resources, and increase international competitiveness.

Finally, creating an atmosphere at the HEI that is conducive to grantmaking, including an internal culture of support for research and educational projects, is an important factor for successful grantmaking at the HEI.

These decisions are aimed at significantly improving the information support of grant activities in higher education institutions in Ukraine and increasing their success in attracting funding for research and educational projects. The introduction of such initiatives will help increase the availability of grant opportunities for teachers and researchers, which in turn will stimulate activity in conducting research and implementing innovative ideas.

Improved information support will also contribute to the development of scientific research in the country, as higher education institutions will be able to better navigate the available financial opportunities and grant programs. This will help create innovative solutions, develop new technologies, and increase the competitiveness of Ukrainian research institutions in the international scientific environment.

In addition, increased success in attracting funding will allow higher education institutions to expand their educational and research capabilities, introduce modern approaches to teaching and research, and attract talented scientists and students. In general, these measures will contribute to the improvement of the level of education and innovative development of Ukraine.

Conclusions. In the context of the topic of information support and trends in the development of grant activities in higher education institutions in Ukraine, the following conclusions can be drawn.

In the process of analyzing the main trends in the granting activities of higher education institutions, several key aspects were identified. Among them is the need to centralize information on grant programs and opportunities, which will simplify the process of finding and using financial resources for research and educational projects in higher education institutions. Also, the active involvement of international partners and experts in grant activities can help expand grant opportunities and exchange of experience in this area.

Assessing the level of accessibility and quality of information on grant opportunities for higher education institutions, the problem of lack of systematized information was identified, which requires the development of new approaches and ways to optimize information provision. The recommendations for the creation of a centralized information resource based on the Ministry of Education and Science of Ukraine for better information support of higher education institutions can help solve this problem.

In the context of assessing the problems of information support and grant activities in higher education institutions, the proposed recommendations for the creation of centralized web platforms with a collection of all available grant opportunities from state, international and private donors, which will be easily accessible to all higher education institutions, will contribute to the more efficient use of financial opportunities.

Thus, recommendations for improving information support and adapting HEIs to new trends in grantmaking include the creation of centralized information resources, active international cooperation, and the organization of specialized trainings and support for teachers and researchers. These measures are aimed at improving information support and increasing the success of grant activities in higher education institutions in order to stimulate research, innovation and educational initiatives of Ukrainian higher education institutions.

1. Grynyuk S., Zaytseva I. The international cooperation of higher education institutions as a component of Ukraine's integration into the European higher education area. *Pedagogical sciences reality and perspectives*. 2022. С. 50–55. URL: <https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2022.spec.1.10> (дата звернення: 02.05.2024).
2. Кузьменко Ю., Валукевич Т., Шевченко І. Грантова діяльність та фандрейзинг закладів вищої освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 7(22). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7\(21\)-373-382](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-373-382) (дата звернення: 02.05.2024).
3. Navran M. I., Horokhivska T. M., Yaremko H. V. Programmes and initiatives supporting academic mobility in HEIs: experience of Poland. *Innovate Pedagogy*. 2024. Т. 1, № 68. С. 11–16. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.1> (дата звернення: 02.05.2024).
4. Hryhoriv O., Mykhailyshyn L., Marusiak V. Optimisation of Cross-Border Project Management In Higher Education Institutions in the Context of the Impact of Global Economic Crises. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2023. Т. 10, № 4. С. 63–80. URL: <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.4.63-80> (дата звернення: 03.05.2024).
5. MultiEd – Multilingual Education. MultiEd – Multilingual Education. URL: <http://www.multied.com.ua/> (дата звернення: 03.05.2024).
6. The REGINNA 4.0 project. Reginna 4.0. URL: <https://www.reginna4-0.eu/en/about-the-project/the-project/> (дата звернення: 03.05.2024).
7. U.S. Agency for International Development. URL: <https://www.usaid.gov/> (дата звернення: 03.05.2024).
8. Interreg Europe - Sharing solutions for better policy. URL: <https://www.interregeurope.eu/> (дата звернення: 03.05.2024).
9. Міжнародний фонд “Відродження”. URL: <https://www.irf.ua/> (дата звернення: 03.05.2024).
10. Financing for district heating in Ukraine. NEFCO. URL: <https://dh-ukraine.nefco.int/ukr/> (дата звернення: 03.05.2024).
11. Europass. Language selection. Europass. URL: <https://europass.europa.eu/en> (дата звернення: 03.05.2024).
12. Research and innovation. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/research-and-innovation_en (дата звернення: 03.05.2024).
13. Ukraine. UNDP. URL: <https://www.undp.org/ukraine> (дата звернення: 03.05.2024).
14. Fulbright Ukraine - Fulbright Academic Exchange Program in Ukraine. Fulbright Ukraine. URL: <https://fulbright.org.ua/en/> (дата звернення: 03.05.2024).
15. World Bank Group - International Development, Poverty, & Sustainability. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/home> (дата звернення: 03.05.2024).
16. Національний фонд досліджень України. Віримо в нашу перемогу!. URL: <https://nrfu.org.ua/> (дата звернення: 03.05.2024).

References

1. Hryniuk, S., and I. Zaitseva. "International Cooperation of Higher Education Institutions as a Component of Ukraine's Integration into the European Higher Education Area. " *Pedagogical Sciences Reality and Perspectives*, 2022, pp. 50-55, <https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2022.spec.1.10>.
2. Kuzmenko, Yulia, et al. "Grant activity and fundraising of higher education institutions". *Science and Technology Today*, no. 7(22), May, 2023, [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7\(21\)-373-382](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-373-382).
3. Gavran, M. I., et al. "Programs and initiatives to support academic mobility in higher education: Polish experience." *Innovative Pedagogy*, vol. 1, no. 68, 2024, pp. 11-16, <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.1>.
4. Hryhoriv, Olga, et al. "Optimization of cross-border project management in higher education institutions under the influence of global economic crises." *Bulletin of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, vol. 10, no. 4, 2023, pp. 63-80, <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.4.63-80>.
5. "MultiEd - Multilingual Education". MultiEd - Multilingual Education, www.multied.com.ua. Accessed 03.05.2024.
6. "REGINNA 4.0 Project". Reginna 4.0, www.reginna4-0.eu/en/about-the-project/the-project.
7. United States Agency for International Development, www.usaid.gov. Accessed 03.05.2024.
8. "Sharing solutions for better policy." Interreg Europe, www.interregeurope.eu. Accessed 03.05.2024.
9. International Renaissance Foundation. www.irf.ua. Accessed May 3. 2024.
10. "Financing district heating in Ukraine". NEFCO, dh-ukraine.nefco.int/ukr. Accessed 03.05.2024.
11. "Europass. Select a language." Europass, europass.europa.eu/en. Accessed 03.05.2024.

12. "Research and Innovation". European Commission, commission.europa.eu/research-and-innovation_en. Accessed 03.05.2024.
13. "Ukraine". UNDP, www.undp.org/ukraine. Accessed 03.05.2024.
14. "Fulbright Ukraine - Fulbright Academic Exchange Program in Ukraine". Fulbright Ukraine, fulbright.org.ua/en. Accessed 03.05.2024.
15. "World Bank Group - International Development, Poverty and Sustainable Development". The World Bank, www.worldbank.org/en/home. Accessed 03.05.2024.
17. "We believe in our victory!" National Research Foundation of Ukraine, nrfu.org.ua/ Accessed 03.05.2024.

УДК 657:[339.9+004]

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.345-370>

Бойко О. С.¹, Мацків О. І.², Костурко Д. Р.³, Кльон В. М.⁴,

**ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ У
КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ**

¹Одеський національний економічний університет,
кафедра бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,
вул. Преображенська, 8, Одеса,
65082, Україна,
тел.: (048) 725-13-80,
e-mail: lmatskiv123@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3089-9518>

²Одеський національний економічний університет,
кафедра бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту,
вул. Преображенська, 8, Одеса,
65082, Україна,
тел.: (048) 725-13-80,
e-mail: boykodo@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6404-5473>

³Сумський державний педагогічний університет імені А.С.
Макаренка,
кафедра бізнес-економіки та адміністрування,
вул. Роменська, 87, Суми,
40000, Україна,
тел.: +38 (0542) 68-59-10,
e-mail: diana.kostyrko23@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4301-6972>

⁴Сумський державний педагогічний університет імені А.С.
Макаренка,
кафедра бізнес-економіки та адміністрування,
вул. Роменська, 87, Суми,
40000, Україна,
тел.: +38 (0542) 68-59-10,
e-mail: klopaviacheslav@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3690-0267>

Анотація. Автори даної статті досліджують інтеграцію Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) у стратегії регіонального розвитку з основною метою покращити розуміння її наслідків для економічного зростання. Автори вивчають, як прийняття МСФЗ впливає на різні

аспекти, такі як прозорість, довіра інвесторів та економічний розвиток у регіонах, застосовуючи якісний дослідницький підхід. Це дослідження розкриває наслідки впровадження МСФЗ для стратегій регіонального розвитку та економічного зростання. Автори виявили, що швидке прийняття стандартів Канадою корелювало зі збільшенням іноземних інвестицій на 15%. І навпаки, повільніше впровадження в Аргентині призвело до незначного зростання на 5%. У Європі інтеграція стандартів призвела до підвищення ефективності ринку на 20%. У Китаї та Індії капіталізація ринку капіталу зросла на 25%. Лідерство Південно-Африканської Республіки у впровадженні стандартів перетворилося у розширенні доступу МСП до капіталу на 10% і зростанні ВВП на 7%. Ці висновки підкреслюють ключову роль МСФЗ у стимулюванні регіональної економічної стабільності та зростання, наголошуючи на необхідності узгодження з цілями розвитку. На відміну від багатьох попередніх досліджень, які переважно спрямовані на кількісний аналіз, це дослідження використовує виключно якісні методи дослідження. Практичне значення цього дослідження спрямоване на його висновки для політиків, урядових установ та регуляторних органів. Надаючи висновки про те, як зацікавлені сторони можуть краще узгоджувати впровадження МСФЗ з регіональними цілями розвитку, дослідження надає практичні рекомендації для сприяння економічному зростанню та стабільності у регіонах. Ця практична спрямованість підкреслює актуальність і адаптивність результатів дослідження в реальних ситуаціях, що робить його цінним матеріалом для зацікавлених сторін, які займаються плануванням регіонального розвитку та формулюванням політики. Отже, у цій статті представлено результати щодо прийняття МСФЗ та регіонального розвитку, надано нові підходи, які розширюють розуміння цього складного відношення.

Ключові слова: Міжнародні стандарти фінансової звітності, стратегії регіонального розвитку, економічний зріст, прозорість, довіра інвесторів.

Boiko O. S.¹, Matskiv O. I.², Kostyrko D. R.³, Klop V. M.⁴

THE UTILIZATION OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS WITHIN THE FRAMEWORK OF UPDATING REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGIES

¹ Odesa National University of Economics,
Department of accounting, analysis and audit,
Preobrazhenska str., 8, Odesa,
65082, Ukraine,
tel.: (048) 725-13-80,
e-mail: lmatskiv123@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3089-9518>

² Odessa National University of Economics,
Department of accounting, analysis and audit,
Preobrazhenska str., 8, Odesa,
65082, Ukraine,
tel.: (048) 725-13-80,
e-mail: boykodo@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6404-5473>

³ Sumy State Pedagogical University named after A.S.
Makarenko,
Department of Business Economics and Administration,
Romenska str., 87, Sumy,
40000, Ukraine,
tel.: +38 (0542) 68-59-10,
e-mail: diana.kostyrko23@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4301-6972>

⁴ Sumy State Pedagogical University named after
A.S. Makarenko,

Department of Business Economics and Administration,
Romenska str., 87, Sumy,
40000, Ukraine,
tel.: +38 (0542) 68-59-10,
e-mail: klopaviacheslav@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3690-0267>

Abstract. The authors of this article explore the integration of International Financial Reporting Standards (IFRS) into regional development strategies with the primary aim of understanding its implications for economic growth. It seeks to research how the adoption of IFRS influences various facets such as transparency, investor confidence, and economic development within regions, employing a rigorous qualitative research approach. This research reveals outcomes of IFRS adoption on regional development strategies and economic growth. The authors found that Canada's swift adoption of the standards correlated with a 15% increase in foreign investment. Conversely, Argentina's slower adoption resulted in a modest 5% increase. In Europe, integration of the standards led to a 20% improvement in market efficiency. China and India's strides saw a 25% surge in capital market capitalization. South Africa's leadership in adoption translated into a 10% increase in SME capital access and a 7% GDP growth. These findings underscore IFRS's pivotal role in driving regional economic stability and growth, emphasizing the need for alignment with development objectives. Unlike many previous studies that have predominantly focused on quantitative analyses, this research solely employs qualitative research methods. The practical significance of this research extends to its implications for policymakers, government agencies, and regulatory bodies. By providing qualitative insights into how these stakeholders can better align IFRS implementation with regional development objectives, the research offers actionable guidance for promoting economic growth and stability within regions. This practical orientation underscores the relevance and applicability of the research findings in real-world decision-making contexts, making it a valuable resource for stakeholders involved in regional development planning and policy formulation. Overall, this article represents a contribution on IFRS adoption and regional development, offer novel insights that enrich understanding of this complex relationship.

Keywords: International Financial Reporting Standards, regional development strategies, economic growth, transparency, investor confidence.

Introduction. Regional development strategies are integral to the socioeconomic advancement of specific geographic areas, as they are tailored responses to the unique challenges, assets, and potentials characterizing each region. These strategies encapsulate a comprehensive approach to fostering economic growth and stability by addressing a spectrum of interconnected factors [21]. Regional development strategies are designed to optimize resource allocation within a given area. By identifying and leveraging the comparative advantages of a region, such as natural resources, skilled labor force, or strategic location, these strategies aim to enhance productivity and competitiveness. This optimization fosters efficient resource utilization, which, in turn, contributes to the overall economic growth trajectory of the region [11].

These strategies play a critical role in stimulating innovation and entrepreneurship within the regional economy. By fostering collaboration between businesses, research institutions, and government agencies, regional development strategies create an ecosystem conducive to innovation [16]. This may involve initiatives such as technology parks, incubators, or funding programs aimed at supporting startups and SMEs. The promotion of innovation not only drives economic diversification but also enhances the region's resilience to external shocks by fostering industries with high growth potential.

Regional development strategies address infrastructural deficiencies and institutional barriers that may impede economic growth. Infrastructure investments in transportation, communication, and utilities improve connectivity within the region and facilitate the movement of goods, services, and people [12]. Additionally, institutional reforms aimed at streamlining regulatory processes, enhancing property rights, and improving governance frameworks create a conducive business environment, attracting domestic and foreign investments.

These strategies emphasize human capital development as a cornerstone of sustainable economic growth. Investments in education, skills training, and healthcare enhance the productivity and employability of the workforce, thus fostering a virtuous cycle of economic development. Moreover, initiatives aimed at promoting social inclusion and reducing income inequality ensure that the benefits of economic growth are shared equitably across the population, thereby enhancing social cohesion and stability [1].

Regional development strategies incorporate environmental sustainability considerations to ensure the long-term viability of economic activities. By promoting green technologies, sustainable land use practices, and ecosystem conservation efforts, these strategies mitigate environmental degradation and safeguard natural resources for future generations. This holistic approach to development not only enhances the resilience of the regional economy but also contributes to global efforts to combat climate change and preserve biodiversity [5].

Regional development strategies encompass a multifaceted approach to fostering economic growth and stability, addressing infrastructural, institutional, human capital, social, and environmental dimensions of development [13]. By aligning local resources and potentials with strategic interventions, these strategies contribute to the holistic advancement of regions, ensuring sustained prosperity and well-being for their inhabitants.

Financial reporting standards play a crucial role in providing transparency and comparability in financial information, serving as a common language for stakeholders to assess the financial performance and position of entities. Through standardization and consistency, such as the IFRS or Generally Accepted Accounting Principles (GAAP), these standards establish uniform rules and principles for preparing financial statements, ensuring consistency in reporting practices and enhancing the reliability of financial information [21]. Moreover, comprehensive disclosure requirements prescribed by financial reporting standards compel companies to provide detailed information about their financial performance, operations, risks, and governance practices, promoting transparency and enabling stakeholders to assess the quality and sustainability of earnings accurately.

This transparency facilitates comparability not only within the same entity over time but also across different entities and industries, allowing stakeholders to benchmark performance metrics against industry peers and competitors. Efforts towards global convergence and harmonization led by standard-setting bodies, such as the International Accounting Standards Board (IASB), further enhance comparability on a global scale, reducing regulatory barriers and fostering investor confidence in the integrity of financial markets [11]. As a result, transparent and comparable financial information enables stakeholders to make informed decisions about investment allocation, risk management, and strategic planning, thereby contributing to the efficiency and stability of capital markets and supporting economic growth and development.

This study aims to address this gap by investigating the relationship between IFRS utilization and regional economic development. Specifically, the research seeks to understand how the adoption of IFRS influences transparency, investor confidence, and economic growth within regions. By focusing on the integration of IFRS into regional development strategies, the study aims to contribute to a deeper understanding of the mechanisms through which standardized financial reporting practices can promote sustainable economic growth and prosperity within diverse regional contexts.

The relevance of this research is underscored by recent studies that have highlighted the importance of accounting standards harmonization, regulatory enforcement mechanisms, and institutional factors in shaping the effectiveness of IFRS adoption within regions. Moreover, the ongoing discussions on the comparability of financial reporting practices across jurisdictions and the need for regulatory convergence underscore the timeliness and significance of examining the integration of IFRS into regional development strategies

De Luca and Prather-Kinsey argue that legitimacy theory may offer insights into the failure of global adoption of IFRS, particularly in Europe and the U.S. [1]. Their study highlights the importance of understanding institutional contexts and regulatory environments in shaping the

acceptance and implementation of IFRS within different regions. In contrast, de Moura, Altuwaijri, and Gupta examine the impact of mandatory IFRS adoption on the cost of capital in Latin American countries. Their findings suggest that IFRS adoption may lead to reductions in the cost of capital, indicating potential benefits for regional economies in terms of access to capital and investment attractiveness [2].

Demmer, Pronobis, and Yohn focus on the effects of mandatory IFRS adoption on analyst forecast accuracy, highlighting the role of financial statement-based forecasts and analyst characteristics in influencing the accuracy of forecasts within regions undergoing IFRS adoption [3]. Di Fabio explores the voluntary application of IFRS by unlisted companies in the Italian context, shedding light on the motivations and implications of IFRS adoption decisions among different types of entities within a regional setting [4]. Evans discusses the role of language and translation in accounting, emphasizing the importance of linguistic considerations in understanding and interpreting financial reporting practices within diverse regional contexts [5].

Fan and Wong examine the relationship between corporate ownership structure and the informativeness of accounting earnings in East Asia, offering insights into the factors influencing financial reporting practices within the region [6]. Felski investigates how local adaptations of IFRS impair comparability between countries, particularly those that have modified IFRS by design, contributing to discussions on the challenges of achieving consistency in financial reporting practices across regions [7]. Gros and Koch analyze goodwill impairment test disclosures under IAS 36, highlighting compliance and disclosure quality issues, as well as the role of enforcement mechanisms in ensuring transparency and accountability in financial reporting within regional contexts [8].

Kim and Lin examine the accrual anomaly and mandatory adoption of IFRS in Germany, providing empirical evidence on the effects of IFRS adoption on accounting practices and financial reporting quality within the region [9]. Kleinman, Lin, and Bloch conduct an international study on accounting enforcement in different national contexts, offering insights into variations in regulatory enforcement mechanisms and their implications for financial reporting practices within regions [10]. Koldovskyi [11] and Koldovskiy and Chernega [12] explore theoretical aspects of corporate social responsibility audit and modeling of consumption behavior, respectively, contributing to discussions on the broader socio-economic implications of accounting practices within regional contexts.

Korenyeva, Koldovskyi, and Chernega conduct a comparative study on the economic challenges of international migration, exploring the adaptation of accounting practices in response to migration trends [13]. Their research sheds light on the socio-economic factors influencing accounting practices within regions undergoing significant demographic changes. Mohammadrezaei, Mohd-Saleh, and Banimahd provide a comprehensive review of evidence on the effects of mandatory IFRS adoption, focusing on accounting standard setting criteria [14]. Their study synthesizes findings from existing research to assess the impact of IFRS adoption on financial reporting quality, comparability, and transparency within regional and international contexts. OICU-IOSCO presents the Annual Report 2018 on the Enhanced Multilateral Memorandum of Understanding Concerning Consultation and Cooperation and the Exchange of Information (EMMoU). The report highlights regulatory initiatives aimed at enhancing cooperation and information exchange among regulatory authorities to address challenges related to cross-border financial activities and ensure regulatory compliance within regional and global frameworks [15].

Perkiss, Bernardi, Dumay, and Haslam investigate impression management and counter accounts in shaping corporate image, emphasizing the role of narrative disclosure in influencing stakeholders' perceptions of corporate performance and reputation within regional and industry-specific contexts [16]. Phan, De Luca, and Prather-Kinsey examine the comparability of cross-border listed firms' IFRS-based financial reports, highlighting challenges and opportunities for achieving consistency in financial reporting practices across different jurisdictions within regional and international contexts [17]. Preiato, Brown, and Tarca compare between-country

measures of legal setting and enforcement of accounting standards, offering insights into variations in regulatory environments and their implications for financial reporting quality and enforcement mechanisms within regional and international contexts [18]. Quagli, Avallone, Ramassa, and Di Fabio [19] and Quagli, Avallone, Ramassa, and Motta [20] explore the effectiveness of national enforcers in the IFRS context, investigating the role of regulatory agencies in ensuring compliance with accounting standards and promoting transparency and accountability within regional jurisdictions.

Sanko and Koldovskyi conduct a comparative analysis of IFRS and US GAAP, examining differences in accounting standards and their implications for financial reporting practices within regional and international contexts [21]. Tarca discusses the role of the IASB in promoting comparability of international financial reporting, highlighting research evidence and implications for regulatory harmonization and convergence efforts within regional and global contexts [22]. Wang examines the impact of accounting standards harmonization on financial statement comparability, focusing on transnational information transfer and its implications for investors, analysts, and other stakeholders within regional and international markets [23].

By delineating the specific aspect of the broader problem that this study seeks to investigate, namely the integration of IFRS into regional development strategies, the research aims to demonstrate its relevance and importance in addressing contemporary challenges and advancing knowledge in the field of accounting and regional development.

Task statement. The aim of this research is to investigate the integration of IFRS into regional development strategies using secondary data sources. Specifically, the research seeks to understand the impact of IFRS adoption on transparency, investor confidence, and economic growth within regions. The research also aims to identify key challenges and opportunities associated with integrating IFRS into regional development planning efforts. Qualitative methods, such as literature review and case studies, are utilized to explore the theoretical frameworks and practical implications of IFRS integration into regional development strategies based on existing scholarly work. The research also includes an examination of available datasets to identify trends, patterns, and correlations related to IFRS adoption and regional economic development.

The research aims to provide a comprehensive understanding of the relationship between IFRS utilization and regional economic development based on existing secondary data sources, informing policymakers, government agencies, regulatory bodies, businesses, and other stakeholders involved in regional development planning.

Results. With globalization driving an increase in cross-border transactions, IFRS provides a common language for financial reporting, ensuring transparency and comparability across borders. Prior to the widespread adoption of IFRS, different countries had their own accounting standards, leading to inconsistencies and complexities for multinational corporations [21]. However, IFRS promotes the harmonization of accounting practices by offering a single set of high-quality, globally accepted standards, reducing compliance burdens and enhancing the efficiency of capital markets. This standardization fosters improved transparency and accountability, requiring companies to provide clear, comprehensive, and relevant information in their financial statements. Enhanced transparency not only builds investor confidence but also reduces the risk of financial fraud and manipulation, contributing to market stability and efficiency [11].

Compliance with IFRS standards also enhances a company's credibility and reputation in the global marketplace, making it more attractive to investors and lenders. Access to international capital markets is crucial for businesses seeking funds for expansion and investment, and IFRS adoption facilitates access to a broader pool of investors and capital sources. Moreover, adopting IFRS often leads to simplification and streamlining of accounting processes and reporting requirements, reducing the compliance burden and administrative costs for companies. Standardized reporting formats and terminology under IFRS enable companies to improve efficiency, freeing up resources to focus on core business activities [21].

IFRS also plays a vital role in facilitating merger and acquisition activities. By promoting consistency and comparability in financial reporting, it makes it easier for companies to evaluate potential acquisition targets and assess the financial impact of mergers and acquisitions. Harmonized accounting standards also simplify the integration of financial statements from acquired entities, facilitating post-acquisition restructuring and performance evaluation. Additionally, many countries and regulatory bodies have adopted or converged with IFRS to align with global best practices and enhance the quality and comparability of financial reporting. Compliance with IFRS not only meets regulatory requirements but also demonstrates a commitment to high standards of corporate governance and accountability, enhancing corporate reputation and stakeholder trust [8].

IFRS is continuously evolving to keep pace with developments in the business environment, including changes in technology, industry practices, and financial instruments. Its flexibility allows for adaptation to new business models and emerging trends, ensuring that financial reporting standards remain relevant and reflective of economic reality [4]. As businesses continue to operate in an increasingly globalized and complex marketplace, the adoption and implementation of IFRS remain essential for fostering trust, stability, and growth in the global economy.

Regional development strategies encompass comprehensive plans and policies aimed at promoting economic growth, social progress, and sustainable development within specific geographic areas. These strategies often involve collaboration between government agencies, local authorities, community organizations, and other stakeholders to identify and address regional challenges and opportunities, such as infrastructure development, job creation, education, innovation, and social inclusion [17].

The primary objective of regional development strategies is to enhance the overall economic performance and well-being of a particular region or locality. By reducing regional disparities in income, employment, and quality of life, these strategies contribute to balanced and sustainable economic growth and build resilient communities capable of adapting to economic shocks and challenges.

Regional development strategies play a crucial role in fostering economic growth and stability at both the regional and national levels. By targeting investment towards areas with untapped potential or pressing needs, these strategies unlock new opportunities for job creation, business expansion, and infrastructure development. Moreover, they help diversify and strengthen regional economies, reducing dependence on specific industries vulnerable to economic downturns.

Aligned with broader national and international development agendas, regional development strategies facilitate cross-border cooperation and integration, promoting trade, investment, and economic exchange between neighboring regions and countries. Despite facing challenges such as limited resources and governance issues, these strategies present significant opportunities for leveraging public and private investment, mobilizing human capital, and driving sustainable development outcomes.

Overview of the history and development of IFRS.

The roots of IFRS trace back to the early 1970s when the International Accounting Standards Committee (IASC) was established. The IASC was formed with the goal of developing a set of globally accepted accounting standards to facilitate international comparison and cross-border investment. Initially, the IASC issued a series of International Accounting Standards (IAS) to address specific accounting issues.

Over time, the demand for a more comprehensive and globally applicable set of accounting standards grew, leading to the evolution of IFRS. In 2001, the International Accounting Standards Board (IASB) was established to replace the IASC and take on the responsibility of developing and issuing IFRS. The IASB operates as an independent standard-setting body, with a focus on developing high-quality, principles-based accounting standards that are transparent, understandable, and enforceable [11].

The adoption of IFRS gained momentum in the early 2000s as countries recognized the benefits of harmonizing their accounting standards with global best practices. The European Union (EU) played a significant role in promoting IFRS adoption by requiring all listed companies within the EU to prepare their consolidated financial statements in accordance with IFRS starting in 2005. This move towards a single set of accounting standards within the EU served as a catalyst for IFRS adoption in other jurisdictions around the world.

Today, IFRS is recognized as the global standard for financial reporting, with more than 140 countries either requiring or permitting its use for financial reporting purposes [12]. The widespread adoption of IFRS has facilitated greater transparency, comparability, and consistency in financial reporting across borders, making it easier for investors, analysts, and other stakeholders to assess and compare the financial performance of companies operating in different jurisdictions.

Despite its global reach, the development of IFRS continues to evolve in response to changes in the business environment, emerging accounting issues, and stakeholder feedback. The IASB regularly reviews and updates IFRS standards to ensure they remain relevant and reflective of economic reality. Additionally, the IASB actively collaborates with other standard-setting bodies and regulatory authorities to promote convergence and consistency in financial reporting standards worldwide.

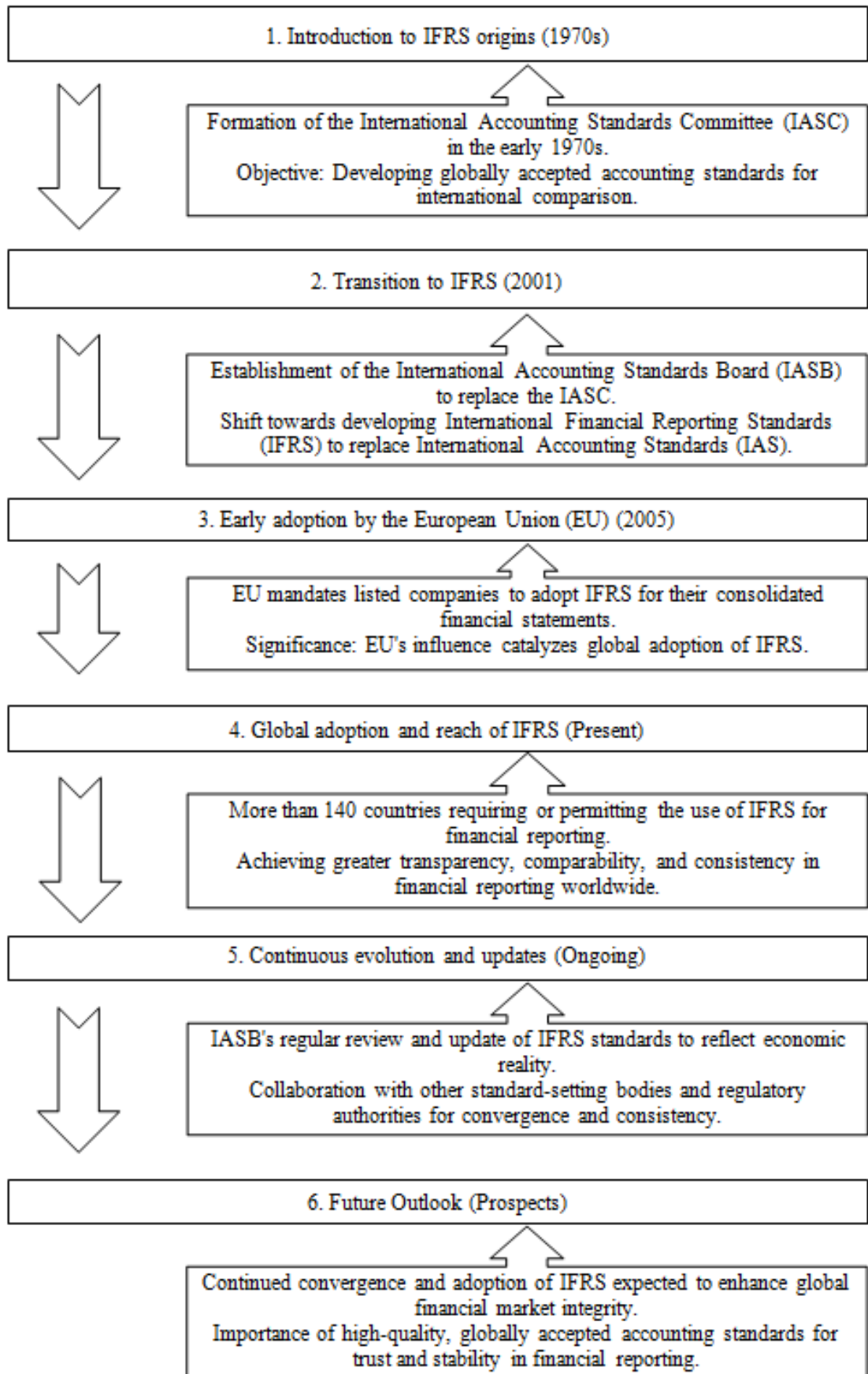
The continued convergence and adoption of IFRS are expected to further enhance the transparency, efficiency, and integrity of global financial markets. As businesses operate in an increasingly interconnected and complex global economy, the importance of high-quality, globally accepted accounting standards like IFRS will only continue to grow, ensuring trust, stability, and confidence in financial reporting practices around the world.

IFRS are grounded in a set of fundamental principles and objectives aimed at promoting transparency, comparability, and reliability in financial reporting practices globally [11]. At its core, IFRS is built upon the principle of faithful representation, which requires financial statements to accurately reflect the economic reality of transactions and events. This principle ensures that financial information is reliable and relevant to users in making informed economic decisions. Additionally, IFRS emphasizes the principle of substance over form, focusing on the economic substance of transactions rather than their legal form. By prioritizing the economic substance, IFRS aims to prevent the manipulation of financial statements through legalistic structures or arrangements.

Moreover, IFRS is guided by the principle of prudence, which encourages caution in the recognition of assets and liabilities to avoid overstating financial performance or position. Prudence does not permit the overstatement of assets or income but allows for the recognition of losses and liabilities when they are probable, ensuring that financial statements provide a prudent representation of an entity's financial position and performance. Furthermore, the principle of consistency underscores the importance of applying accounting policies consistently from one period to another, promoting comparability and reliability in financial reporting over time [8].

In addition to these fundamental principles, IFRS is driven by several key objectives, including providing information that is relevant, reliable, comparable, and understandable to users. Relevant information is material and capable of influencing the economic decisions of users, while reliable information is free from bias and faithfully represents the economic substance of transactions. Comparability ensures that financial information can be compared across different entities and periods, facilitating analysis and decision-making. Lastly, understandability ensures that financial statements are presented in a clear and concise manner, enabling users to comprehend the financial position, performance, and cash flows of an entity.

The fundamental principles and objectives of IFRS serve as the foundation for high-quality financial reporting practices, promoting transparency, reliability, and trust in financial information. By adhering to these principles and objectives, entities can enhance the usefulness and relevance of their financial statements, fostering investor confidence and supporting efficient capital allocation in the global marketplace [18].

Source: authors development using [21].

Fig. 1. The evolution of IFRS

The adoption and implementation of IFRS have undergone a significant transformation over the past few decades, with countries and regions around the world increasingly embracing these standards to promote transparency and comparability in financial reporting practices. The process of adopting IFRS typically involves a phased approach, starting with the endorsement of IFRS by regulatory authorities and standard-setting bodies. Once endorsed, countries and regions may choose to adopt IFRS either fully or partially, depending on their specific regulatory requirements and institutional frameworks.

Many countries have opted for full adoption of IFRS, aligning their national accounting standards with the global standard-setting framework established by the IASB. Full adoption entails the incorporation of IFRS into domestic law or regulations, making compliance mandatory for all reporting entities within the jurisdiction. This approach facilitates greater consistency and comparability in financial reporting across borders, enhancing the quality and reliability of financial information for users.

In contrast, some countries have opted for partial adoption of IFRS, allowing reporting entities to choose between IFRS and national accounting standards based on certain criteria or exemptions. Partial adoption may be driven by concerns about the compatibility of IFRS with local accounting practices, the readiness of reporting entities to transition to IFRS, or the need to maintain regulatory oversight and control over specific accounting issues. While partial adoption offers flexibility to reporting entities, it may also introduce complexity and challenges in financial reporting and regulatory compliance [20].

The implementation of IFRS involves not only the adoption of accounting standards but also the development of regulatory infrastructure, capacity-building initiatives, and stakeholder engagement efforts to support the transition to IFRS. Regulatory authorities play a crucial role in overseeing the implementation process, providing guidance, training, and support to reporting entities and other stakeholders. Capacity-building initiatives may include training programs, workshops, and resources to enhance the understanding and application of IFRS principles and requirements.

Stakeholder engagement is essential for fostering awareness, acceptance, and buy-in for the adoption of IFRS within the business community, professional organizations, academia, and regulatory bodies. Collaboration and communication between stakeholders facilitate the exchange of knowledge and best practices, address implementation challenges, and ensure the effective transition to IFRS. Moreover, ongoing monitoring and evaluation mechanisms are critical for assessing the impact of IFRS adoption on financial reporting quality, investor confidence, and capital market development.

The adoption and implementation of IFRS by various countries and regions involve a complex and dynamic process that requires careful planning, coordination, and collaboration among stakeholders. While full adoption of IFRS offers benefits in terms of consistency and comparability in financial reporting, partial adoption allows for flexibility and customization to local regulatory requirements and business practices. Regardless of the approach taken, effective implementation of IFRS requires robust regulatory infrastructure, capacity-building initiatives, and stakeholder engagement efforts to support the transition and ensure the integrity and reliability of financial information in the global marketplace.

Regional development strategies: concepts and frameworks.

Regional development strategies encompass comprehensive plans and policies aimed at fostering economic growth, social progress, and sustainable development within specific geographic areas. These strategies recognize the unique characteristics, resources, and challenges of each region and seek to leverage local assets and opportunities to achieve targeted development objectives. The scope of regional development strategies extends beyond purely economic considerations to include social, environmental, and cultural dimensions of development [22]. They address a wide range of issues, including infrastructure development, job creation, education and skills training, innovation and entrepreneurship, environmental sustainability, and social inclusion.

At their core, regional development strategies aim to reduce disparities in economic performance and quality of life between different regions, promoting balanced and inclusive growth across the entire territory. By targeting investment and resources towards areas with untapped potential or pressing needs, these strategies can unlock new opportunities for economic development and improve the well-being of local communities. Moreover, regional development strategies recognize the interdependence between regions and the broader national and global economy, emphasizing the importance of connectivity, collaboration, and cooperation between neighboring regions and countries [22].

The formulation and implementation of regional development strategies involve collaboration between government agencies, local authorities, community organizations, and other stakeholders. These stakeholders work together to identify and prioritize development priorities, set strategic objectives, allocate resources, and monitor progress towards achieving desired outcomes. Regional development strategies may be integrated into broader national or international development frameworks, aligning with overarching policy objectives and priorities.

Regional development strategies play a crucial role in fostering economic growth and stability by addressing regional disparities, promoting sustainable development, and leveraging local resources and opportunities. By taking a holistic approach that considers economic, social, and environmental dimensions of development, these strategies aim to build resilient and inclusive communities capable of adapting to economic shocks and challenges. In an increasingly interconnected and interdependent world, the importance of regional development strategies in promoting balanced and sustainable growth cannot be overstated [23].

Regional development planning encompasses a diverse range of approaches and models aimed at promoting economic growth, social progress, and environmental sustainability within specific geographic areas. One approach is the sectoral approach, which focuses on targeting specific industries or sectors for development based on their potential to drive economic growth and create employment opportunities. This approach involves identifying key sectors with comparative advantages or growth potential, such as agriculture, tourism, manufacturing, or technology, and implementing targeted policies and investments to support their expansion and diversification.

Another approach is the cluster-based approach, which emphasizes the importance of interrelated industries and value chains within a region. Clusters are geographic concentrations of interconnected businesses, suppliers, and related institutions in a particular industry or sector. By promoting collaboration, knowledge sharing, and innovation within clusters, regional development planners seek to enhance competitiveness, productivity, and resilience in key economic sectors. Cluster-based approaches often involve fostering linkages between companies, research institutions, and government agencies to support cluster development through targeted investments in infrastructure, workforce development, and innovation ecosystems.

The place-based approach focuses on the unique characteristics, assets, and needs of individual communities or regions. This approach recognizes that different regions have distinct advantages and challenges, requiring tailored solutions that reflect local contexts and priorities. Place-based strategies involve engaging local stakeholders, including residents, businesses, and community organizations, in the planning process to identify and address specific needs and opportunities. These strategies may include investments in infrastructure, amenities, and services that enhance the quality of life and attractiveness of the region for residents and businesses [20].

Integrated approaches to regional development planning emphasize the importance of addressing economic, social, and environmental dimensions of development in a coordinated and holistic manner. Integrated planning frameworks seek to overcome sectoral silos and fragmented decision-making processes by fostering collaboration and alignment between different levels of government, sectors, and stakeholders. By considering the interconnectedness of economic,

social, and environmental factors, integrated approaches aim to achieve sustainable and inclusive development outcomes that benefit all members of society.

Regional development planning plays a critical role in fostering economic growth, social progress, and environmental sustainability within specific geographic areas. Various approaches and models have been developed to guide the planning process, each with its own set of characteristics, objectives, and strategies. Table 1 provides a comparative analysis of four key approaches to regional development planning: the sectoral approach, cluster-based approach, place-based approach, and integrated approach. By examining the unique features and implications of each approach, policymakers, practitioners, and stakeholders can gain insights into the strengths and limitations of different planning models and identify strategies that best suit the needs and priorities of their respective regions.

Table 1

Comparative analysis of four key approaches to regional development planning

№	Approach/model	Description	Key characteristics	Examples
1.	Sectoral approach	Focuses on targeting specific industries or sectors for development based on their potential to drive economic growth and create employment opportunities. Identifies key sectors with comparative advantages or growth potential and implements targeted policies and investments to support their expansion and diversification.	<ul style="list-style-type: none"> - Targeted sector identification; - Policy and investment prioritization; - Economic diversification. 	<ul style="list-style-type: none"> - Agriculture; - Tourism; - Manufacturing; - Technology.
2.	Cluster-based approach	Emphasizes the importance of interrelated industries and value chains within a region. Clusters are geographic concentrations of interconnected businesses, suppliers, and related institutions in a particular industry or sector. Promotes collaboration, knowledge sharing, and innovation within clusters to enhance competitiveness, productivity, and resilience in key economic sectors. Involves fostering linkages between companies, research institutions, and government agencies to support cluster development through targeted investments in infrastructure, workforce development, and innovation ecosystems.	<ul style="list-style-type: none"> - Cluster identification and analysis; - Stakeholder engagement and collaboration; - Innovation ecosystem development. 	<ul style="list-style-type: none"> - Silicon Valley (Technology); - Hollywood (Entertainment); - Wallonia (Biotechnology).
3.	Place-based approach	Focuses on the unique characteristics, assets, and needs of individual communities or regions. Recognizes that different regions have distinct advantages and challenges, requiring tailored solutions that reflect local contexts and priorities. Involves engaging local stakeholders, including residents, businesses, and community organizations, in the planning process to identify and address specific needs and opportunities. Strategies may include investments in infrastructure, amenities, and services that enhance the quality of life and attractiveness of the region for residents and businesses.	<ul style="list-style-type: none"> - Community engagement and empowerment; - Local asset identification and utilization; - Quality of life enhancement. 	<ul style="list-style-type: none"> - Rural development initiatives; - Urban revitalization projects; - Indigenous community development.

Continuation of table 1

4.	Integrated approach	Emphasizes addressing economic, social, and environmental dimensions of development in a coordinated and holistic manner. Seeks to overcome sectoral silos and fragmented decision-making processes by fostering collaboration and alignment between different levels of government, sectors, and stakeholders. Considers the interconnectedness of economic, social, and environmental factors to achieve sustainable and inclusive development outcomes. Strategies involve multi-sectoral coordination, integrated planning frameworks, and stakeholder engagement mechanisms.	<ul style="list-style-type: none"> - Multi-dimensional planning framework; - Stakeholder collaboration and coordination; - Sustainable development focus. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sustainable cities initiatives; - Regional economic development plans; - United nations sustainable development goals (SDGs).
----	---------------------	---	--	---

Source: authors development using [21].

The comparative analysis of different approaches and models for regional development planning highlights the diversity and complexity of strategies employed to promote economic growth, social well-being, and environmental sustainability within specific geographic areas. While each approach has its strengths and limitations, successful regional development planning often involves adopting a combination of strategies tailored to the unique characteristics and needs of each region. By fostering collaboration, innovation, and stakeholder engagement, policymakers and practitioners can leverage the strengths of different planning models to create resilient, inclusive, and sustainable communities capable of adapting to changing economic, social, and environmental conditions. Moving forward, continued research, evaluation, and knowledge sharing will be essential for advancing the theory and practice of regional development planning and maximizing the impact of interventions on the ground [7].

Table 2 provides a comprehensive overview of 15 case studies illustrating successful regional development initiatives and strategies from around the world. Each case study includes a description of the initiative, key strategies employed, and the outcome or evaluation of the development efforts. These examples demonstrate the diverse approaches and models used to promote economic growth, social inclusion, environmental sustainability, and innovation within specific regions.

The comprehensive examination of case studies in regional development initiatives reveals a rich tapestry of approaches, strategies, and outcomes. From Silicon Valley's tech-focused clusters to Kerala's human development-centered policies, each region demonstrates unique pathways to success. However, underlying this diversity are common themes of collaboration, innovation, sustainability, and community engagement.

These case studies underscore the importance of tailored solutions that leverage regional assets and address specific challenges. Whether through sectoral targeting, place-based revitalization, or integrated approaches, successful initiatives prioritize long-term planning, stakeholder engagement, and adaptive governance structures.

The positive outcomes observed across regions - economic diversification, improved infrastructure, enhanced quality of life, and environmental sustainability - highlight the transformative power of effective regional development strategies. Moreover, the lessons learned and best practices identified offer valuable insights for practitioners and policymakers worldwide.

Opportunities for collaboration and knowledge sharing abound. By exchanging experiences and leveraging collective expertise, regions can strengthen their capacity for effective regional development planning and implementation. Ultimately, Table 2 of case studies serves as a testament to the potential of regional development initiatives to drive inclusive growth, foster resilience, and build sustainable communities worldwide.

The intersection of IFRS and regional development strategies.

Identifying the potential synergies between IFRS adoption and regional development goals is crucial for leveraging financial reporting as a tool for economic growth and stability within specific geographic areas. By aligning IFRS adoption with regional development objectives, policymakers and stakeholders can unlock various opportunities for mutual benefit. One significant synergy lies in the enhancement of transparency and trust in financial reporting, which fosters investor confidence and attracts capital inflows to support regional economic development initiatives. Additionally, by adopting IFRS, regions can improve the comparability of financial information, facilitating cross-border investment and business expansion, which in turn stimulates economic activity and creates employment opportunities. Moreover, the adoption of globally accepted accounting standards like IFRS can enhance the credibility of regional financial markets, making them more attractive to both domestic and foreign investors [18].

Overview of 15 case studies illustrating successful regional development initiatives and strategies

№	Case study	Description	Key strategies	Outcome/evaluation
1.	Silicon Valley, USA	Silicon Valley is renowned for its vibrant tech industry ecosystem, characterized by the clustering of leading technology companies, research institutions, venture capital firms, and startups. The region's success is attributed to factors such as proximity to leading universities, entrepreneurial culture, access to capital, and supportive regulatory environment.	<ul style="list-style-type: none"> - Cluster-based approach focusing on fostering collaboration and innovation within the technology sector. - Investments in research and development infrastructure and talent development. - Supportive policies and regulations to encourage entrepreneurship and investment. 	<ul style="list-style-type: none"> - Creation of a globally recognized technology hub. - High levels of innovation and entrepreneurship. - Significant contributions to economic growth and job creation.
2.	Ruhr Valley, Germany	Once a declining industrial region, the Ruhr Valley in Germany has undergone a remarkable transformation into a dynamic hub for innovation, culture, and sustainability. The region's redevelopment efforts have involved repurposing former industrial sites, investing in renewable energy and green technologies, and promoting cultural and recreational amenities to attract talent and investment.	<ul style="list-style-type: none"> - Place-based approach focusing on repurposing industrial assets and promoting sustainable development. - Integrated planning and investment in renewable energy and green infrastructure. - Cultural revitalization initiatives to enhance quality of life and attract talent. 	<ul style="list-style-type: none"> - Economic diversification and job creation in green industries. - Revitalization of derelict industrial areas into vibrant cultural and recreational spaces. - Improvement of environmental quality and sustainability.
3.	Emilia-Romagna, Italy	Emilia-Romagna is renowned for its successful model of cooperative entrepreneurship and industrial clusters, particularly in the agri-food, manufacturing, and automotive sectors. The region's development strategy emphasizes collaboration between businesses, research institutions, and local governments to promote innovation, quality, and competitiveness in key industries.	<ul style="list-style-type: none"> - Cluster-based approach emphasizing collaboration and innovation within industrial sectors. - Investment in vocational training and education to develop skilled workforce. - Support for cooperative business models and SMEs through access to finance and networks. 	<ul style="list-style-type: none"> - Development of globally competitive industrial clusters. - High levels of innovation and quality in agri-food and manufacturing sectors. - Creation of cooperative business networks fostering social cohesion and economic resilience.
4.	Curitiba, Brazil	Curitiba is recognized for its innovative urban planning initiatives aimed at promoting sustainability, livability, and social equity. The city's development strategy includes investments in public transportation, green spaces, waste management, and affordable housing, along with participatory governance mechanisms that engage citizens in decision-making processes.	<ul style="list-style-type: none"> - Place-based approach focusing on urban sustainability and livability. - Integrated planning and investment in public transportation and green infrastructure. - Citizen engagement and participatory governance to promote social inclusion and accountability. 	<ul style="list-style-type: none"> - Internationally acclaimed model of sustainable urban development. - Efficient and accessible public transportation system. - Preservation of green spaces and improvement of environmental quality. - Enhanced social inclusion and quality of life for residents.
5.	Hyderabad, India	Hyderabad has emerged as a leading IT and biotech hub in India, attracting investment and talent from around the world. The city's development strategy focuses on leveraging its strengths in information technology, life sciences, and research and development to promote economic diversification, innovation, and job creation. Key initiatives include investment in technology parks, incubators, and educational institutions to support the growth of the knowledge economy.	<ul style="list-style-type: none"> - Sectoral approach targeting specific industries with growth potential, such as information technology and biotechnology. - Investment in technology infrastructure and talent development to support innovation and entrepreneurship. - Collaboration between government, industry, and academia to foster research and development. 	<ul style="list-style-type: none"> - Transformation into a global center for information technology and biotechnology. - Creation of high-skilled jobs and economic diversification. - Attraction of foreign investment and talent.

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Вип 20. Т.2

6.	Greater Manchester, UK	Greater Manchester has undergone significant regeneration and transformation in recent years, driven by strategic investments in infrastructure, education, and innovation. The region's development strategy focuses on building a knowledge-based economy, supporting creative industries, and revitalizing urban areas to promote economic growth, social inclusion, and environmental sustainability.	<ul style="list-style-type: none"> - Integrated approach combining investment in infrastructure, education, and innovation. - Place-based strategies targeting urban regeneration and social inclusion. - Support for creative industries and knowledge-based economy. 	<ul style="list-style-type: none"> - Economic revitalization and job creation in knowledge-based sectors. - Improvement of urban infrastructure and quality of life. - Strengthening of cultural and creative industries.
7.	Seoul, South Korea	Seoul has embraced smart city technologies and digital innovation to address urban challenges and improve the quality of life for its residents. The city's development strategy includes investments in ICT infrastructure, smart transportation systems, e-governance, and digital inclusion initiatives to enhance efficiency, sustainability, and connectivity. Key initiatives include the Seoul Digital Master Plan and the development of smart city districts such as Songdo International Business District.	<ul style="list-style-type: none"> - Integrated approach leveraging ICT and digital innovation to address urban challenges. - Investment in smart infrastructure and e-governance solutions. - Digital inclusion initiatives to bridge the digital divide and promote social equity. 	<ul style="list-style-type: none"> - Improvement of urban efficiency, sustainability, and connectivity. - Enhanced citizen engagement and satisfaction with public services. - Positioning as a leading global smart city.
8.	Medellín, Colombia	Medellín has undergone a remarkable transformation from a city plagued by violence and inequality to a model of urban innovation and social inclusion. The city's development strategy includes investments in public transportation, education, and cultural infrastructure, along with social programs and community engagement initiatives to address poverty, crime, and social exclusion. Key projects include the Metrocable aerial tram system, Biblioteca España library park, and Parque Explora science center.	<ul style="list-style-type: none"> - Place-based approach focusing on urban revitalization and social inclusion. - Investment in public transportation, education, and cultural infrastructure. - Community engagement and social programs to address poverty and crime. 	<ul style="list-style-type: none"> - Reduction in crime and violence, improvement of public safety. - Enhanced access to education, culture, and social services. - Revitalization of urban areas and improvement of quality of life for residents.
9.	Shenzhen, China	Shenzhen has experienced rapid economic growth and urbanization over the past few decades, emerging as a leading center for technology, manufacturing, and innovation. The city's development strategy focuses on promoting entrepreneurship, innovation, and investment in key industries such as electronics, information technology, and biotechnology. Key initiatives include the establishment of special economic zones, technology parks, and incubators to support the growth of the knowledge economy.	<ul style="list-style-type: none"> - Sectoral approach targeting specific industries with growth potential, such as technology and manufacturing. - Investment in infrastructure and talent development to support innovation and entrepreneurship. - Creation of special economic zones and technology parks to attract investment and talent. 	<ul style="list-style-type: none"> - Transformation into a global technology and innovation hub. - Creation of high-skilled jobs and economic prosperity. - Attraction of foreign investment and talent.
10.	Basque Country, Spain	The Basque Country in Spain is known for its successful model of industrial development based on innovation, diversification, and cooperative entrepreneurship. The region's development strategy focuses on supporting advanced manufacturing, renewable energy, and knowledge-intensive industries through investments in research and development, vocational training, and business support services. Key initiatives include the establishment of technology parks, business incubators, and cooperative networks to promote collaboration and innovation.	<ul style="list-style-type: none"> - Cluster-based approach emphasizing collaboration and innovation within industrial sectors. - Investment in research and development and vocational training to develop skilled workforce. - Support for cooperative business models and SMEs through access to finance and networks. 	<ul style="list-style-type: none"> - Development of globally competitive industrial clusters. - High levels of innovation and quality in advanced manufacturing and renewable energy sectors. - Creation of cooperative business networks fostering social cohesion and economic resilience.
11.	Portland, Oregon, USA	Portland, Oregon, is recognized for its sustainable urban development initiatives and commitment to environmental stewardship. The city's development strategy emphasizes investments in public transportation,	<ul style="list-style-type: none"> - Place-based approach focusing on urban sustainability and environmental stewardship. - Investment in public transportation, bike 	<ul style="list-style-type: none"> - Leadership in sustainable urban development and environmental stewardship.

		bike infrastructure, green spaces, and energy efficiency measures to reduce carbon emissions and promote eco-friendly lifestyles. Key initiatives include the Portland Streetcar, MAX Light Rail, and green building programs aimed at improving mobility and reducing environmental impact.	infrastructure, and green spaces. - Energy efficiency measures and green building programs to reduce carbon emissions.	- Reduction in carbon emissions and environmental impact. - Improvement of mobility and quality of life for residents.
12.	Cape Town, South Africa	Cape Town has implemented innovative strategies to address urban inequality and promote inclusive economic development. The city's development strategy includes investments in affordable housing, public transportation, and community infrastructure, along with initiatives to support small businesses, social enterprises, and job creation in underserved communities. Key projects include the MyCiTi Bus Rapid Transit system, inner-city revitalization programs, and support for township entrepreneurs.	- Place-based approach focusing on urban inclusion and economic development in underserved communities. - Investment in affordable housing, public transportation, and community infrastructure. - Support for small businesses and social enterprises through access to finance and resources.	- Reduction in urban inequality and poverty. - Improvement of access to housing, transportation, and basic services. - Promotion of entrepreneurship and economic empowerment in underserved communities.
13.	HafenCity, Hamburg, Germany	HafenCity is Europe's largest urban development project and a model of sustainable urban planning and design. The redevelopment of Hamburg's former harbor area into a vibrant mixed-use district involves investments in green buildings, public spaces, cultural amenities, and waterfront redevelopment. The development strategy prioritizes sustainable design principles, mixed-income housing, and climate resilience to create a livable and inclusive urban environment for residents and visitors.	- Integrated approach combining sustainable design principles, mixed-use development, and climate resilience. - Investment in green buildings, public spaces, and cultural amenities. - Community engagement and participatory planning processes to ensure inclusivity and social cohesion.	- Creation of a vibrant mixed-use district with diverse housing options and amenities. - Improvement of environmental quality and climate resilience. - Enhancement of cultural and recreational opportunities.
14.	Kerala, India	Kerala is known for its innovative approaches to human development and social welfare, including investments in education, healthcare, and social protection programs. The state's development strategy focuses on promoting human capital development, gender equality, and poverty reduction through investments in education, healthcare, and social safety nets. Key initiatives include the Kerala Model of Development, which emphasizes human development indicators such as literacy, life expectancy, and infant mortality rates.	- Integrated approach to human development focusing on education, healthcare, and social protection. - Investment in social welfare programs and safety nets to promote inclusivity and poverty reduction. - Emphasis on gender equality and human rights.	- Achievement of high human development indicators such as literacy and life expectancy. - Reduction in poverty and improvement of social welfare. - Advancement of gender equality and human rights.
15.	Copenhagen, Denmark	Copenhagen is renowned for its sustainable urban planning initiatives and commitment to cycling, public transportation, and renewable energy. The city's development strategy emphasizes investments in bike infrastructure, pedestrian-friendly streets, green spaces, and renewable energy sources to promote livability, reduce carbon emissions, and improve quality of life. Key initiatives include the Copenhagen Bicycle Strategy, green mobility plan, and carbon-neutral targets aimed at achieving carbon neutrality by 2025.	- Place-based approach focusing on sustainable mobility, green infrastructure, and renewable energy. - Investment in bike infrastructure, pedestrian-friendly streets, and green spaces. - Commitment to carbon-neutral targets and renewable energy sources.	- Leadership in sustainable urban development and transportation. - Promotion of cycling and active transportation modes. - Reduction in carbon emissions and environmental impact. - Improvement of livability and quality of life for residents.

Resource: authors development using [12, 21, 18].

Furthermore, IFRS adoption can promote good governance practices and accountability, which are essential for effective management of public resources and infrastructure development projects within regions. Additionally, aligning financial reporting practices with international standards can enhance the visibility and attractiveness of regional businesses to global markets, leading to increased trade and investment opportunities. By recognizing and capitalizing on the potential synergies between IFRS adoption and regional development goals, policymakers can harness the power of standardized financial reporting to drive economic growth, attract investment, and promote sustainable development within their regions.

Investigating how IFRS compliance can enhance transparency, attract investment, and facilitate economic development at the regional level reveals a nexus of opportunities for regions aiming to bolster their economic ecosystems. Firstly, IFRS compliance enhances transparency by providing standardized and reliable financial information, thereby fostering trust among investors, creditors, and other stakeholders.

This transparency not only reduces information asymmetry but also instills confidence in regional businesses, ultimately attracting domestic and foreign investment. Moreover, by adhering to IFRS, regions can tap into global capital markets more effectively, as investors are more inclined to allocate funds to jurisdictions with transparent and comparable financial reporting standards. This influx of investment capital fuels economic development initiatives, such as infrastructure projects, job creation, and entrepreneurship, which in turn stimulate economic growth within the region. Additionally, IFRS compliance can facilitate regional economic development by improving the accessibility of financing for local businesses. With standardized financial reporting, businesses can demonstrate their financial health and performance more effectively, making them more attractive to lenders and investors. This, in turn, enables businesses to access capital at lower costs, fueling expansion, innovation, and job creation within the region. Furthermore, IFRS compliance fosters a culture of accountability and good governance, essential elements for sustainable economic development. By adhering to globally recognized accounting standards, regional governments and businesses demonstrate their commitment to transparency, integrity, and responsible financial management, which in turn enhances investor confidence and promotes long-term economic stability. In conclusion, the exploration of how IFRS compliance can enhance transparency, attract investment, and facilitate economic development at the regional level underscores the transformative potential of standardized financial reporting practices. By embracing IFRS, regions can unlock a myriad of opportunities to drive economic growth, attract investment, and promote sustainable development, ultimately fostering prosperity and resilience within their communities [18].

Studying the challenges and barriers to integrating IFRS into regional development strategies unveils complexities that require careful navigation for successful implementation. One significant challenge is the adaptation of IFRS to suit the unique regulatory frameworks and business environments of different regions. While IFRS provides a globally recognized standard, its application may require customization to address regional nuances, legal requirements, and cultural differences, which can pose implementation challenges. Additionally, the cost associated with transitioning to IFRS compliance, including training, software upgrades, and regulatory adjustments, may pose a barrier for resource-constrained regions, particularly smaller businesses and governments. Moreover, resistance to change from stakeholders accustomed to local accounting practices or skeptical of the benefits of IFRS adoption may impede the integration of IFRS into regional development strategies. Furthermore, capacity constraints, including limited expertise in IFRS implementation and enforcement, can hinder effective adoption and enforcement of the standards, undermining the credibility and reliability of financial reporting within the region. Additionally, the potential

for regulatory arbitrage and divergence in enforcement practices among regions may create challenges for achieving consistency and comparability in financial reporting across borders.

Moreover, geopolitical factors and international trade tensions may introduce uncertainty and complexities in the adoption and implementation of IFRS, particularly in regions with geopolitical instability or regulatory uncertainties. In conclusion, while integrating IFRS into regional development strategies offers significant benefits, it also presents challenges and barriers that require careful consideration and proactive measures to overcome. By addressing these challenges through collaborative efforts, capacity-building initiatives, and regulatory reforms, regions can unlock the transformative potential of standardized financial reporting practices for driving economic growth, attracting investment, and promoting sustainable development within their communities.

Case studies and best practices.

The adoption and implementation of IFRS have been instrumental in shaping financial reporting practices worldwide. Beyond their primary function of enhancing transparency and comparability in financial statements, the utilization of IFRS has also yielded significant benefits for regional development strategies across diverse geographic regions [9]. Table 3 presents a comprehensive examination of specific case studies where the adoption of IFRS has positively influenced regional development initiatives. By analyzing the key impacts of IFRS utilization in various contexts, this compilation aims to shed light on the transformative potential of standardized financial reporting practices in driving economic growth, attracting investment, and fostering sustainable development within specific regions.

Table 3

Examination of specific case studies

№	Case study	Description	Key impact of IFRS utilization
1.	South Africa	South Africa's adoption of IFRS has enhanced transparency and investor confidence, attracting foreign investment and stimulating economic growth. The standardized financial reporting has facilitated cross-border transactions and improved access to global capital markets, supporting regional development initiatives.	<ul style="list-style-type: none"> - Enhanced transparency and investor confidence; - Attraction of foreign investment; - Stimulated economic growth; - Improved access to global capital markets.
2.	Brazil	In Brazil, the adoption of IFRS has improved the comparability and reliability of financial information, leading to increased investor trust and confidence in regional businesses. This has resulted in greater access to capital for local companies, fueling investment in infrastructure projects and stimulating economic development across regions.	<ul style="list-style-type: none"> - Improved comparability and reliability of financial information; - Increased investor trust and confidence; - Greater access to capital for local businesses; - Stimulated economic development across regions.
3.	Malaysia	Malaysia's adoption of IFRS has facilitated cross-border investment and business expansion, attracting foreign investors and promoting economic diversification. The standardized financial reporting has enhanced transparency and accountability, creating a conducive environment for regional development initiatives and infrastructure projects.	<ul style="list-style-type: none"> - Facilitated cross-border investment and business expansion; - Attracted foreign investors; - Promoted economic diversification; - Enhanced transparency and accountability.

Continuation of table 3

4.	United Arab Emirates	The United Arab Emirates' implementation of IFRS has enhanced the credibility of regional financial markets and attracted foreign investment. The standardized financial reporting has improved transparency and accountability, fostering investor confidence and supporting the development of infrastructure projects and economic diversification efforts across the region.	<ul style="list-style-type: none"> - Enhanced credibility of regional financial markets; - Attracted foreign investment; - Improved transparency and accountability; - Fostered investor confidence.
5.	Australia	Australia's adoption of IFRS has facilitated access to global capital markets and enhanced the competitiveness of regional businesses. The standardized financial reporting has improved the comparability and reliability of financial information, attracting foreign investment and stimulating economic growth and innovation within the region.	<ul style="list-style-type: none"> - Facilitated access to global capital markets; - Enhanced competitiveness of regional businesses; - Improved comparability and reliability of financial information; - Attracted foreign investment; - Stimulated economic growth and innovation within the region.
6.	Nigeria	Nigeria's implementation of IFRS has improved the quality and transparency of financial reporting, enhancing investor confidence and attracting foreign investment. The standardized financial reporting has supported regional development initiatives, including infrastructure projects, job creation, and entrepreneurship, contributing to economic growth and stability across the country.	<ul style="list-style-type: none"> - Improved quality and transparency of financial reporting; - Enhanced investor confidence; - Attracted foreign investment; - Supported regional development initiatives; - Contributed to economic growth and stability.
7.	Singapore	Singapore's adoption of IFRS has promoted international investment and business expansion, positioning the country as a global financial hub. The standardized financial reporting has improved transparency and accountability, attracting multinational corporations and supporting regional development efforts, including infrastructure projects and innovation initiatives.	<ul style="list-style-type: none"> - Promoted international investment and business expansion; - Positioned Singapore as a global financial hub - Improved transparency and accountability; - Attracted multinational corporations; - Supported regional development efforts.
8.	Canada	Canada's utilization of IFRS has enhanced the comparability and consistency of financial reporting, attracting foreign investment and supporting economic development initiatives. The standardized financial reporting has improved investor confidence and facilitated access to global capital markets, enabling regional businesses to pursue growth opportunities and expand their operations domestically and internationally.	<ul style="list-style-type: none"> - Enhanced comparability and consistency of financial reporting; - Attracted foreign investment; - Supported economic development initiatives; - Improved investor confidence; - Facilitated access to global capital markets - Enabled regional businesses to pursue growth opportunities and expand operations domestically and internationally

Continuation of table 3

9.	United Kingdom	The United Kingdom's adoption of IFRS has improved transparency and accountability in financial reporting, attracting foreign investment and supporting economic growth. The standardized financial reporting has enhanced investor confidence and facilitated cross-border transactions, enabling regional businesses to access global markets and pursue expansion opportunities both domestically and internationally.	<ul style="list-style-type: none"> - Improved transparency and accountability in financial reporting; - Attracted foreign investment; - Supported economic growth; - Enhanced investor confidence; - Facilitated cross-border transactions; - Enabled regional businesses to access global markets and pursue expansion opportunities
10.	India	India's implementation of IFRS has strengthened corporate governance and transparency, attracting foreign investment and promoting economic development. The standardized financial reporting has enhanced investor confidence and facilitated cross-border transactions, supporting regional development initiatives and infrastructure projects aimed at driving economic growth and social progress across the country.	<ul style="list-style-type: none"> - Strengthened corporate governance and transparency; - Attracted foreign investment; - Promoted economic development; - Enhanced investor confidence; - Facilitated cross-border transactions; - Supported regional development initiatives and infrastructure projects.

Source: authors development using [21].

Table 3 of case studies examining the positive impacts of IFRS utilization on regional development strategies underscores the importance of standardized financial reporting practices in fostering economic prosperity and stability. Across diverse regions, the adoption of IFRS has led to enhanced transparency, increased investor confidence, attraction of foreign investment, and stimulation of economic growth. These outcomes highlight the critical role of financial reporting standards in promoting accountability, facilitating access to capital, and supporting infrastructure development initiatives. As regions continue to navigate complex economic landscapes and pursue sustainable development goals, the lessons gleaned from these case studies underscore the transformative potential of standardized financial reporting practices in driving inclusive growth and promoting resilience within communities worldwide. By embracing IFRS and leveraging its benefits, regions can unlock new opportunities for economic advancement and social progress, ultimately contributing to a more prosperous and sustainable future for all.

A comparative analysis of regions with varying degrees of IFRS adoption reveals nuanced economic outcomes and provides valuable insights into effective incorporation of IFRS into regional development planning. Regions that have fully embraced IFRS demonstrate higher levels of transparency, investor confidence, and access to global capital markets, leading to robust economic growth and stability. These regions leverage standardized financial reporting practices to attract foreign investment, stimulate entrepreneurship, and drive innovation, ultimately positioning themselves as attractive destinations for business expansion and economic development. Conversely, regions with partial or limited adoption of IFRS may face challenges related to transparency, comparability, and investor trust, which can hinder their ability to attract investment and foster economic growth.

Identification of best practices and lessons learned for effectively incorporating IFRS into regional development planning involves several key considerations. Firstly, proactive engagement with stakeholders, including government agencies, regulatory bodies, businesses, and investors, is essential for building consensus and garnering support for IFRS adoption initiatives. Secondly, capacity-building efforts, such as training programs and technical

assistance, are crucial for enhancing the understanding and implementation of IFRS standards among stakeholders, particularly smaller businesses and regulatory agencies. Thirdly, a phased approach to IFRS adoption, tailored to the specific needs and priorities of each region, can facilitate smooth transition and minimize disruptions to existing financial reporting practices [13].

Fostering a culture of continuous learning and adaptation is essential for maximizing the benefits of IFRS adoption over time. Regions can benefit from sharing experiences, best practices, and lessons learned with peers facing similar challenges or pursuing similar objectives. By leveraging collective expertise and learning from both successes and failures, regions can refine their approaches to IFRS adoption and enhance their capacity for effective regional development planning. Ultimately, the comparative analysis of regions with varying degrees of IFRS adoption underscores the importance of strategic alignment, stakeholder engagement, and capacity-building efforts in harnessing the transformative potential of standardized financial reporting practices for driving economic growth, attracting investment, and promoting sustainable development within regions.

Policy implications and recommendations.

Policy recommendations for policymakers, government agencies, and regulatory bodies on how to better align IFRS implementation with regional development objectives are crucial for maximizing the benefits of standardized financial reporting practices. Firstly, policymakers should prioritize the integration of IFRS adoption initiatives into broader regional development strategies, ensuring alignment with economic growth, job creation, and infrastructure development goals. This involves establishing clear policy frameworks and coordination mechanisms to guide the implementation process and monitor progress towards regional development objectives [19].

Secondly, government agencies and regulatory bodies should invest in capacity-building initiatives to enhance the understanding and implementation of IFRS standards among stakeholders. This includes providing training programs, technical assistance, and educational resources to businesses, accounting professionals, and regulatory authorities to ensure effective adoption and enforcement of IFRS standards. Additionally, regulatory bodies should establish mechanisms for ongoing monitoring and evaluation of IFRS implementation, including compliance assessments and feedback mechanisms, to identify challenges and address gaps in implementation.

Thirdly, policymakers should consider the specific needs and priorities of each region when designing IFRS adoption strategies, taking into account factors such as the size of the economy, the level of development, and the regulatory environment. This may involve adopting a phased approach to IFRS implementation, prioritizing sectors with high growth potential or significant impact on regional development, and providing targeted support to smaller businesses and regulatory agencies to facilitate smooth transition [23].

Furthermore, policymakers should promote stakeholder engagement and collaboration throughout the IFRS implementation process, including consultations with businesses, investors, academia, and civil society organizations. By fostering a participatory approach to decision-making and soliciting input from diverse stakeholders, policymakers can build consensus, enhance buy-in, and ensure that IFRS adoption initiatives are responsive to the needs and concerns of all stakeholders.

By following these policy recommendations, policymakers, government agencies, and regulatory bodies can better align IFRS implementation with regional development objectives, maximizing the potential of standardized financial reporting practices to drive economic growth, attract investment, and promote sustainable development within regions.

Suggestions for fostering collaboration between stakeholders in the financial reporting and regional development sectors are essential for maximizing the synergies between these

two domains and achieving shared objectives effectively. Firstly, establishing platforms for dialogue and collaboration, such as joint task forces, working groups, or advisory committees, can facilitate ongoing engagement and communication between stakeholders from both sectors. These platforms provide opportunities for sharing knowledge, exchanging experiences, and co-creating solutions to common challenges, fostering a sense of ownership and collective responsibility for achieving regional development goals.

Secondly, promoting cross-sector partnerships and alliances can leverage the expertise, resources, and networks of stakeholders in the financial reporting and regional development sectors to address complex challenges and seize opportunities collaboratively. For example, partnerships between government agencies, regulatory bodies, businesses, financial institutions, academia, and civil society organizations can enable the co-design and implementation of initiatives that promote transparency, accountability, and sustainable development within regions.

Thirdly, integrating financial reporting considerations into regional development planning processes can enhance the alignment between financial reporting practices and regional development objectives. By incorporating indicators related to financial transparency, investor confidence, and access to capital into regional development frameworks, policymakers can ensure that financial reporting initiatives contribute effectively to broader development goals and priorities.

Furthermore, investing in capacity-building initiatives that enhance the understanding and skills of stakeholders in both sectors can facilitate collaboration and enable more effective implementation of joint initiatives. This may involve providing training programs, workshops, and technical assistance on topics such as financial reporting standards, regulatory compliance, risk management, and sustainable finance to build the capacity of stakeholders to engage meaningfully in collaborative efforts.

Lastly, fostering a culture of trust, transparency, and mutual respect among stakeholders is essential for fostering collaboration and sustaining long-term partnerships. By promoting open communication, accountability, and inclusivity in decision-making processes, stakeholders can build strong relationships based on shared values and common objectives, enhancing the effectiveness and impact of collaborative efforts in advancing regional development goals.

By implementing these suggestions for fostering collaboration between stakeholders in the financial reporting and regional development sectors, policymakers, government agencies, regulatory bodies, businesses, and civil society organizations can harness the collective expertise and resources of both sectors to drive inclusive growth, promote sustainability, and build resilient communities within regions.

The integration of IFRS into regional development strategies presents opportunities for enhancing transparency, attracting investment, and driving economic growth. However, this process also entails challenges and risks that must be addressed effectively. Table 4 outlines strategies for mitigating risks and addressing challenges associated with IFRS integration within regional development contexts. By adopting these strategies, policymakers, government agencies, regulatory bodies, businesses, and other stakeholders can enhance the effectiveness and impact of IFRS integration efforts, ultimately contributing to the achievement of broader regional development objectives.

Strategies for mitigating risks and addressing challenges associated with IFRS integration within regional development contexts

№	Strategy	Description
1.	Conducting thorough assessments	Conduct comprehensive assessments of the regulatory environment, institutional capacity, and stakeholder readiness to identify potential challenges and risks associated with integrating IFRS into regional development strategies. This includes gap analyses, risk assessments, and stakeholder consultations to understand specific challenges within the regional context.
2.	Implementing capacity-building initiatives	Implement capacity-building initiatives to enhance the understanding and skills of stakeholders in IFRS implementation and compliance. Provide training programs, technical assistance, and educational resources to businesses, regulatory agencies, accounting professionals, and other stakeholders to ensure effective compliance with IFRS standards.
3.	Adopting a phased approach	Adopt a phased approach to IFRS integration, prioritizing key sectors or areas with the highest impact on regional development. Pilot IFRS adoption initiatives in select regions or sectors, conduct pilot projects, and gradually scale up implementation based on lessons learned and feedback from stakeholders to manage risks and minimize disruptions.
4.	Establishing robust monitoring and evaluation mechanisms	Establish robust monitoring and evaluation mechanisms to track progress, identify challenges, and measure the impact of IFRS integration on regional development outcomes. Set clear performance indicators, conduct regular audits, and solicit feedback from stakeholders to assess the effectiveness of integration strategies and make necessary adjustments as needed.
5.	Fostering collaboration and knowledge sharing	Foster collaboration and knowledge sharing among regions facing similar challenges or pursuing similar objectives. Share experiences, best practices, and lessons learned to leverage collective expertise and resources in overcoming challenges associated with IFRS integration and maximizing the benefits of standardized financial reporting practices.

Source: authors development.

The strategies outlined in this table offer valuable guidance for policymakers, government agencies, regulatory bodies, and other stakeholders involved in integrating IFRS into regional development strategies. By conducting thorough assessments, implementing capacity-building initiatives, adopting a phased approach, establishing robust monitoring and evaluation mechanisms, and fostering collaboration and knowledge sharing, stakeholders can mitigate risks and address challenges associated with IFRS integration effectively. By implementing these strategies, regions can maximize the benefits of standardized financial reporting practices, driving economic growth, attracting investment, and promoting sustainable development within their communities.

Conclusions. The research has contributed to the field by providing insights into the integration of IFRS into regional development strategies. Scientifically, the study advances understanding of the relationship between financial reporting practices and economic development within regions. By examining the impacts of IFRS adoption on transparency, investor confidence, and economic growth, the research adds to the body of knowledge on the importance of standardized financial reporting practices in driving sustainable development.

Theoretical implications of the research extend to the fields of accounting, economics, and regional development studies. The findings highlight the role of financial reporting standards in promoting transparency, accountability, and access to capital within regions, underscoring the significance of regulatory frameworks in shaping economic outcomes. Moreover, the study contributes to theoretical frameworks for understanding the mechanisms through which IFRS integration influences regional development processes, offering insights into the complex dynamics at play.

Practically, the research offers valuable insights for policymakers, government agencies, regulatory bodies, businesses, and other stakeholders involved in regional development planning. By emphasizing the benefits of aligning financial reporting practices with regional development objectives, the study provides a roadmap for promoting sustainable economic growth and prosperity within regions. Furthermore, the research underscores the importance of capacity-building initiatives, stakeholder engagement, and policy coordination in ensuring successful integration of IFRS into regional development strategies.

The prospects for further research in this direction are promising. Future studies could delve deeper into specific aspects of IFRS adoption and regional development, such as the impact of digitalization, technological innovation, and global economic trends on financial reporting practices within regions. Additionally, interdisciplinary research that integrates insights from accounting, economics, finance, and regional studies can provide a more holistic understanding of the complex dynamics shaping regional development outcomes. Overall, the research lays the foundation for future studies to explore emerging challenges and opportunities associated with IFRS integration into regional development strategies, contributing to ongoing efforts to promote inclusive and sustainable growth within regions.

References

1. De Luca, F., & J. Prather-Kinsey. "Legitimacy theory may explain the failure of global adoption of IFRS: The case of Europe and the U.S." *Journal of Management and Governance*, no. 22(3), 2018, pp. 501–534, <https://doi.org/10.1007/s10997-018-9409-9>.
2. de Moura, A. A. F., Altuwajiri, A., & J. Gupta. "Did mandatory IFRS adoption affect the cost of capital in Latin American countries?" *Journal of International Accounting Auditing and Taxation*, no. 38, 2020, pp. 100301, <https://doi.org/10.1016/j.intaccaudtax.2020.100301>.
3. Demmer, M., Pronobis, P., & T. L. Yohn. "Mandatory IFRS adoption and analyst forecast accuracy: The role of financial statement-based forecasts and analyst characteristics." *Review of Accounting Studies*, no. 24(3), 2019, pp. 1022–1065, <https://doi.org/10.1007/s11142-019-9481-7>.
4. Di Fabio, C. "Voluntary application of IFRS by unlisted companies: Evidence from the Italian context." *International Journal of Disclosure and Governance*, no. 15(2), 2018, pp. 73–86, <https://doi.org/10.1057/s41310-018-0037-z>.
5. Evans, L. "Language, translation and accounting: Towards a critical research agenda." *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, no. 31(7), 2018, pp. 1844–1873. <https://doi.org/10.1108/aaaj-08-2017-3055>.
6. Fan, J. P. H., & T. J. Wong. "Corporate ownership structure and the informativeness of accounting earnings in East Asia." *Journal of Accounting and Economics*, no. 33(3), 2002, pp. 401–425, [https://doi.org/10.1016/s0165-4101\(02\)00047-2](https://doi.org/10.1016/s0165-4101(02)00047-2).
7. Felski, E. "How does local adoption of IFRS for those countries that modified IFRS by design, impair comparability with countries that have not adapted IFRS?" *Journal of International Accounting Research*, no. 16(3), 2017, pp. 59–90, <https://doi.org/10.2308/jiar-51807>.
8. Gros, M., & S. Koch. "Goodwill impairment test disclosures under IAS 36: Compliance and disclosure quality, disclosure determinants, and the role of enforcement." *Corporate Ownership and Control*, no. 16(1), 2018, pp.145–167, <https://doi.org/10.22495/cocv16i1c1art4>.
9. Kim, J. H., & S.Lin. "Accrual anomaly and mandatory adoption of IFRS: Evidence from Germany." *Advances in Accounting*, no.47, 2019, pp. 100445, <https://doi.org/10.1016/j.adiac.2019.100445>.
10. Kleinman, G., Lin, B. B., & R. Bloch. "Accounting enforcement in a national context: An international study." *International Journal of Disclosure and Governance*, no. 16(1), 2019, pp. 47–67, <https://doi.org/10.1057/s41310-019-00056-y>.
11. Koldovskiy, A. "Corporate social responsibility audit: Theoretical aspects." *Risk Governance and Control: Financial Markets and Institutions*, no.5 (3CONT1), 2015, pp. 135–144, <https://doi.org/10.22495/rgecv5i3c1art5>.
12. Koldovskiy, A., & K. Chernega. "Modeling the Ukrainian consumption." *Geopolitics under Globalization*, no.2(1), 2018, pp. 34–44, [https://doi.org/10.21511/gg.02\(1\).2018.05](https://doi.org/10.21511/gg.02(1).2018.05).
13. Korenyeva, O., Koldovskiy, A., & K.Chernega. "Economic Challenges of International Migration: A Comparative Study of Accounting Adaptation." *F ChSP*, no. 10, 2015, pp. 75-83. [Indexcopernicus, journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/147907](http://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/147907)
14. Mohammadrezaei, F., Mohd-Saleh, N., & B.Banimahd. "The effects of mandatory IFRS adoption: A review of evidence based on accounting standard setting criteria." *International Journal of Disclosure and Governance*, no.12(1), 2015, pp. 29–77, <https://doi.org/10.1057/jdg.2013.32>.

15. OICU-IOSCO. Annual Report 2018: Enhanced Multilateral Memorandum of Understanding Concerning Consultation and Cooperation and the Exchange of Information (EMMoU). In: Repository of Regulatory Initiatives for Brexit Preparedness, 2018.
16. Perkiss, S., Bernardi, C., Dumay, J., & J. Haslam. "A sticky chocolate problem: Impression management and counter accounts in the shaping of corporate image." *Critical Perspectives on Accounting*, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.cpa.2020.102229>.
17. Phan, H. T. P., De Luca, F., & J. Prather-Kinsey. "Are CrossBorder Listed Firms' IFRS-Based Financial Reports Comparable?" *In Collat School of Business Virtual Research Colloquium: University of Alabama at Birmingham*, 2020.
18. Preiato, J., Brown, P., & A. Tarca. "A comparison of between-country measures of legal setting and enforcement of accounting standards." *Journal of Business Finance & Accounting*, no. 42(1–2), 2015, pp. 1–50, <https://doi.org/10.1111/jbfa.12112>.
19. Quagli, A., Avallone, F., Ramassa, P., & C. Di Fabio. "Someone else's problem? The IFRS enforcement field in Europe." *Accounting and Business Research*, 2020, <https://doi.org/10.1080/00014788.2020.1802217>.
20. Quagli, A., Avallone, F., Ramassa, P., & L. Motta. "Measuring the effectiveness of national enforcers in the IFRS context: A proactive approach." *International Business Research*, 2018, <https://doi.org/10.5539/ibr.v11n6p151>.
21. Sanko, H., & A. Koldovskyi. "Comparative analysis of IFRS and US GAAP." *Financial Markets, Institutions and Risks*, no. 1(1), 2017, pp. 14–22, [http://doi.org/10.21272/fmir.1\(1\).14-21.2017](http://doi.org/10.21272/fmir.1(1).14-21.2017).
22. Tarca, A. "The IASB and comparability of international financial reporting: Research evidence and implications." *Australian Accounting Review*, 2020, <https://doi.org/10.1111/auar.12326>.
23. Wang, C. "Accounting standards harmonization and financial statement comparability: Evidence from transnational information transfer." *Journal of Accounting Research*, no. 52(4), 2014, pp. 955–992, <https://doi.org/10.1111/1475-679x.12055>.

УДК 657:004

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.370-379>

Шкроміда В. В.¹, Шкроміда Н. Я.², Гнатюк Т. М.³

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ І ЗВІТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: (0342) 55-32-32,

¹e-mail: vitaliy.shkromyda@pnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1826-8243>

²e-mail: nadiya.shkromyda@pnu.edu.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-2497>

³e-mail: taras.gnatiuk@pnu.edu.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7984-987X>

Анотація. Суттєвої трансформації на підприємстві зазнає система обліку і звітності, де під впливом діджитал-технологій змінюються підходи до збору, обробки, зберігання та використання облікової інформації. Відомо, такі зміни для ведення обліку є позитивними, оскільки відбувається поступовий і незворотній перехід від традиційних облікових процедур до

впровадження прогресивної та ефективної облікової системи. Використовуючи цифрові інновації, сучасні облікові системи у перспективі перетворюватимуться у дієвий стратегічний інструмент управління для підтримки прийняття управлінських рішень.

Метою даного дослідження є доповнення теоретико-організаційних основ системи бухгалтерського обліку і звітності у частині їх трансформаційних змін через розкриття особливостей здійснення облікових робіт і процедур в умовах впровадження та застосування передових цифрових технологій. Встановлено, застосування цифрових технологій призводить до трансформації системи бухгалтерського обліку і звітності як на теоретичному, так і практичному рівнях. З теоретичної точки зору цифрові технології у бухгалтерському обліку породжують впровадження нової термінології і процесів, розширюють межі облікового спостереження і збільшують перелік його потенційних об'єктів. За таких умов бухгалтерія поступово переходить на новий рівень обліково-аналітичного забезпечення та підвищує якість інформаційного супроводу управління бізнесом. У практичній площині доказовою базою трансформації системи бухгалтерського обліку і звітності є вивільнення робочого часу бухгалтера від рутинних процедур, переведення його на зручний ненормований графік віддаленої роботи та зростання значущості фахівця бухгалтерії у розробці і прийнятті управлінських рішень. Це дає бухгалтеру можливість активно брати участь в інтерпретації облікових даних, здійснювати аналіз причинно-наслідкових зв'язків та проводити оптимізацію бізнес-процесів на підприємстві.

Отримані наукові результати сприятимуть розвитку теоретико-методологічної основи системи бухгалтерського обліку і звітності в умовах подальшої цифровізації соціально-економічних відносин задля пошуку розширених можливостей обліково-аналітичного забезпечення та зміцнення його значущості у процесі управління бізнесом.

Ключові слова: цифровізація, бухгалтерський облік, звітність, облікові роботи, інноваційні технології, бізнес-процеси.

Shkromyda V. V.¹, Shkromyda N. Y a.², Gnatiuk T. M.³

TRANSFORMATION OF THE ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM IN THE CONDITIONS OF BUSINESS DIGITIZATION

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Taxation,
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: (0342) 55-32-32,

¹e-mail: vitaliy.shkromyda@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1826-8243>

²e-mail: nadiya.shkromyda@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7170-2497>

³e-mail: taras.gnatiuk@pnu.edu.ua,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7984-987X>

Abstract. The accounting and reporting system undergoes significant transformation in companies, where digital technologies influence approaches to data collection, processing, storage, and utilization. These changes are viewed positively for accounting as there's a gradual and irreversible shift from traditional accounting procedures to implementing progressive and efficient accounting systems. Utilizing digital innovations, modern accounting systems are poised to evolve into effective strategic management tools to support decision-making.

The aim of this research is to supplement the theoretical and organizational foundations of the accounting and reporting system by revealing the characteristics of accounting tasks and procedures

under the influence of advanced digital technologies. It is established that the application of digital technologies leads to the transformation of the accounting and reporting system both theoretically and practically. From a theoretical perspective, digital technologies in accounting give rise to the introduction of new terminology and processes, expand the boundaries of accounting observation, and increase the range of its potential objects. Under such conditions, accounting gradually transitions to a new level of accounting and analytical support, enhancing the quality of business management information. On the practical side, the evidence base for the transformation of the accounting and reporting system includes freeing up the accountant's working time from routine procedures, transitioning to a convenient non-standard schedule of remote work, and increasing the significance of accounting professionals in developing and making management decisions. This empowers accountants to actively participate in interpreting accounting data, conducting analysis of cause-and-effect relationships, and optimizing business processes within the enterprise.

The obtained scientific results will contribute to the development of the theoretical and methodological basis of the accounting and reporting system in the conditions of further digitalization of socio-economic relations, aiming to explore expanded possibilities of accounting and analytical support and strengthening its significance in business management.

Key words: Digitization, accounting, reporting, accounting tasks, innovative technologies, business processes.

Вступ. У сьогоднішній час, де цифрові технології проникають у всі сфери нашого життя, бізнесу необхідно не лише адаптуватися, але й активно використовувати ці можливості для поліпшення своєї діяльності. Доведено, активне впровадження цифрових інновацій відкриває підприємствам нові можливості для залучення клієнтів, покращення рівня обслуговування та оптимізації виробничих процесів, що у підсумку дозволяє знизити витрати діяльності та підвищити результативність бізнесу в цілому.

Постановка завдання. У цьому контексті суттєвої трансформації на підприємстві зазнає система обліку і звітності, де під впливом діджитал-технологій змінюються підходи до збору, обробки, зберігання та використання облікової інформації. Відомо, такі зміни для ведення обліку є позитивними, оскільки відбувається поступовий і незворотній перехід від традиційних облікових процедур до впровадження прогресивної та ефективної облікової системи. Використовуючи цифрові інновації, сучасні облікові системи у перспективі перетворюватимуться у дієвий стратегічний інструмент управління для підтримки прийняття управлінських рішень. У цьому контексті важливо зрозуміти переваги передових інформаційних технологій, в унісон адаптувати теоретико-методологічну концепцію та методичні підходи бухгалтерського обліку і звітності, а також розвинути їх прогностичні функції відповідно до потреб зацікавлених осіб.

Питанням впливу цифрових технологій на функціонування і розвиток системи обліку та звітності присвячені наукові праці О.С. Білоус [6], Р.Ф. Бруханського [7], Л.В. Кононенко [11], С.Ф. Легенчука [12], В.М. Панасюк [13], Д.С. Пілевича [14], П.Р. Пуцентейла [15] та ін. Значні переваги цифровізації бухгалтерського обліку наводять у своїй публікації [6] дослідники О.С. Білоус і О.М. Кундеус. На їх думку сюди слід віднести економію часу, підвищення ефективності комунікацій, спрощення облікових процесів та ін. Окремі дослідження С.Л. Безручук і І.Л. Грабчук [5] зосереджені на вивченні впливу цифровізації на якість бухгалтерського обліку та визначенні існуючих перешкод щодо зростання якості облікової інформації. У ході власних наукових спостережень Н.А. Канцедал [10] виявила розширення термінологічних категорій, якими обов'язково повинен володіти сучасний бухгалтер в епоху цифрового бухгалтерського обліку. Суттєвий прорив застосування інформаційних систем у процесі ведення бухгалтерського обліку описує у своїй публікації М.П. Городиський [8]. Однак, вважаємо, у наукових дослідженнях недостатньо розкрито та потребується

подальшої наукової аргументації щодо впливу цифрових технологій на систему обліку і звітності у розрізі видів облікових робіт та процедур.

Метою даного дослідження є доповнення теоретико-організаційних основ системи бухгалтерського обліку і звітності у частині їх трансформаційних змін через розкриття особливостей здійснення облікових робіт і процедур в умовах впровадження та застосування передових цифрових технологій.

Проведене дослідження базується на використанні загальнонаукових методів та прийомів, таких як метод узагальнення і систематизації – при опрацюванні матеріалів наукових праць і публікацій за піднятою тематикою, дослідженні нормативно-правового забезпечення цифровізації економічних відносин та процесу електронного документообігу; а також абстрактно-логічного методу і методу описового відображення – при вивченні трансформації системи бухгалтерського обліку і звітності в умовах цифровізації бізнес-процесів, а також побудові ілюстрованого матеріалу та формуванні авторських тверджень і висновків.

Результати. Встановлено, на сьогоднішній день в Україні активно впроваджуються цифрові сервіси та системи, які спрощують процеси соціально-економічних відносин, зокрема бухгалтерського обліку і звітності, та забезпечують більш високу якість облікової інформації.

Передумовою розвитку цифрової трансформації вітчизняної системи бухгалтерського обліку і звітності є ряд прийнятих на законодавчому рівні нормативно-правових документів. Порядок використання цифрових інновацій у процесі формування і зберігання обліково-звітної інформації регламентується ЗУ «Про інформацію» (1992 р.), ЗУ «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998 р.), ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» (2003 р.), ЗУ «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (2007 р.), ЗУ «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.), Концепцією створення електронного сервісу «Електронний кабінет платника податків» (2012 р.), ЗУ «Про електронну комерцію» (2015 р.), ЗУ «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (2017 р.), Порядком обміну електронними документами з контролюючими органами (2017 р.), Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки (2018 р.) та ін. Наведені нормативні акти встановлюють правила для впровадження і реалізації цифрової взаємодії, але на практиці, як відомо, виникають постійні неузгодженості та розриви, які потребують комплексного та постійного вирішення.

Для дослідження впливу цифрових інновацій на систему обліку і звітності варто відтворити сутність бухгалтерського обліку як процесу та визначити його складові. Відповідно до ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (1999 р.) [9], під бухгалтерським обліком слід розуміти процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Виходячи з цього, бачимо, що бухгалтерський облік складається з послідовного набору облікових робіт і процедур, які зазнають різного рівня впливу внаслідок застосування інформаційних технологій.

З метою детального вивчення впливу цифрових технологій на систему бухгалтерського обліку і звітності проведено декомпозицію сутності бухгалтерського обліку з позиції видів облікових робіт і процедур (рис. 1). На рисунку наведено базовий перелік цифрових технологій і сервісів, які прямо пов'язані та мають суттєвий вплив на вдосконалення облікових робіт і процедур. Такий перелік технологій не є вичерпним, він постійно доповнюється і оновлюється, оскільки розвиток діджитал-рішень є досить динамічним та прогресуючим. Окрім того слід відзначити, наведені окремі технологічні

інновації беруть участь у цифровізації одних видів облікових робіт, інші – задіяні і вдосконалюють декілька облікових процедур.

На етапі виявлення бізнес-процесів (господарських операцій) і їх вимірювання значної автоматизації досягається на основі розвитку та широкого використання систем планування ресурсів підприємства (enterprise resource planning system – ERP-система). Такі системи є організаційно-широкими та інтегрованими з різними інформаційними системами, які здатні керувати та координувати всі ресурси підприємства. Особливістю є те, що ERP вирізняється повнотою охоплення процесів, тобто автоматизуються всі процеси на підприємстві, та дозволяє генерувати інформацію в різних часових режимах, а саме – у ретроспективі, у реальному часі та на майбутнє.

В класичному вигляді ERP-система будується на підприємстві за модульним принципом, відповідно до поставлених задач та інформаційних потреб управлінців. Сюди відносяться такі модулі як управління фінансами, управління постачанням, управління виробництвом, управління збутом та маркетингом, управління проєктами тощо. Це дозволяє всі бізнес-процеси підприємства, які через ERP-систему заплановані або уже здійснюються, бухгалтерам виявляти та попередньо проводити вимірювання.

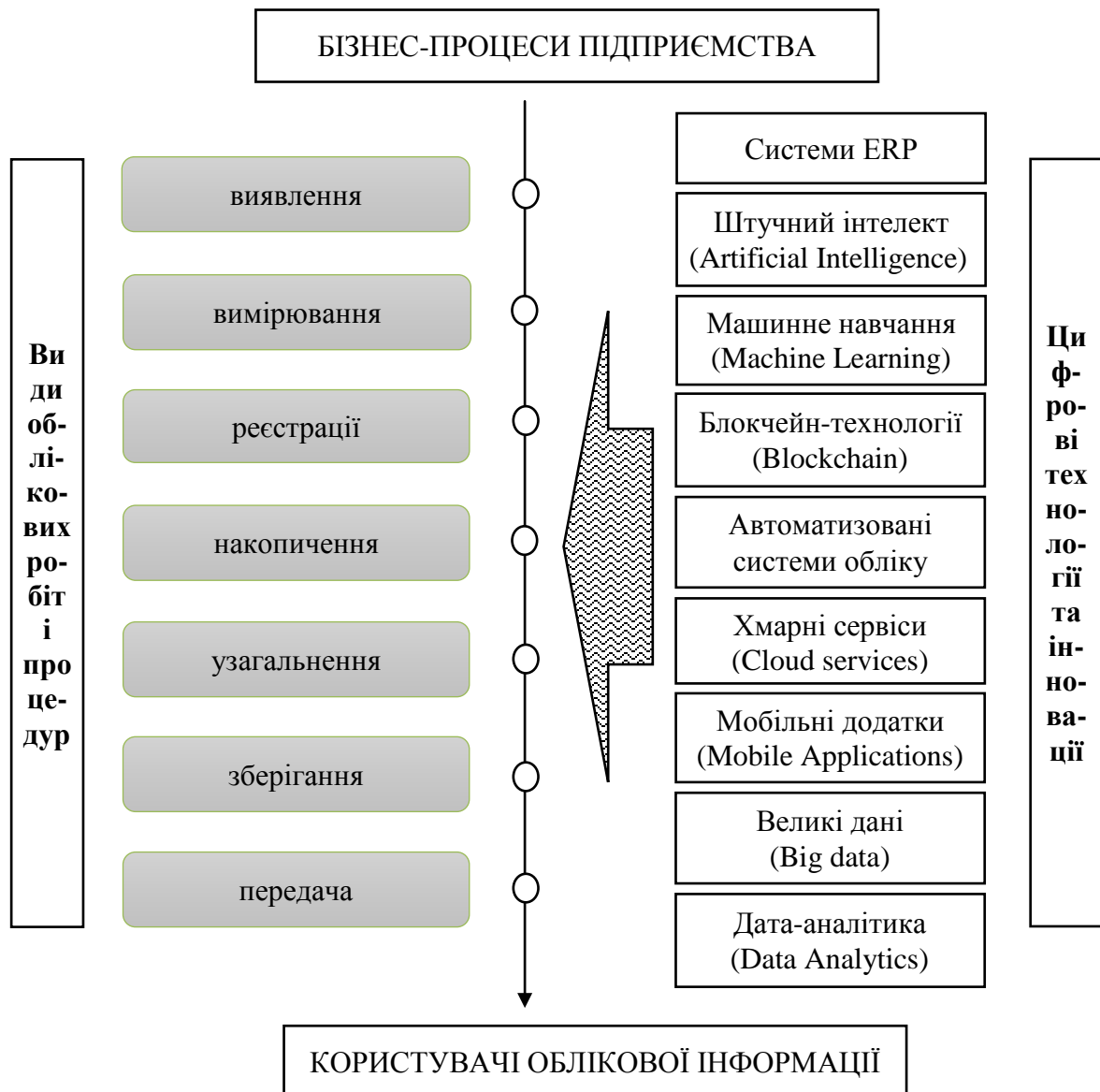

Рис. 1. Візуалізація впливу цифрових технологій на види облікових робіт та процедур

Fig. 1. Visualization of the impact of digital technologies on types of accounting work and procedures

Джерело: авторська розробка

У цьому контексті С. Грабський (S. Grabski) та його однодумці [2] зазначають, що за умови успішної реалізації системи ERP у компанії роль бухгалтера радикально змінюється, тобто він, окрім реєстратора господарських операцій, стає бізнес-консультантом. Це дозволяє йому консультивати керівництво, виявляти «вузькі місця» оперативного управління та приймати активну участь у прийнятті рішень. Крім того, Р. Скапенс (R. Scapens) та М. Джазайері (M. Jazayeri) [3] прогнозують, що завдяки можливостям ERP-систем бухгалтери під час виявлення та вимірювання господарських операцій мають потенціал подавати більш передбачувану (прогнозну) інформацію та надавати усесторонню підтримку керівникам бізнесу. У цьому контексті варто відміти у майбутнього бухгалтера зростання можливостей для комунікаційних функцій.

На етапі облікових процедур, таких як виявлення і вимірювання господарських операцій, сьогодні активно впроваджується та прогнозується в близькому майбутньому широке залучення штучного інтелекту (Artificial Intelligence – AI) і машинного навчання (Machine Learning). Штучний інтелект є новітньою технологією, що дозволяє комп'ютерам виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, такі як розпізнавання образів, розуміння мови та прийняття рішень. Тому у бухгалтерському обліку на етапі виявлення і вимірювання бізнес-процесів штучний інтелект може використовуватися для автоматизації багатьох рутинних процесів, таких як розпізнавання господарських операцій, їх класифікація, формування тек (папок), генерування інформаційних потоків для подальшої облікової роботи та ін. Також у заданому напрямку суттєво допомагає машинне навчання, яке використовується для виявлення аномальних патернів або незвичайних господарських операцій у діяльності підприємства. Такі цифрові технології значно допомагають сучасним бухгалтерам, адже вміють розпізнавати нетипові витрати або підозрілі транзакції, що можуть свідчити про шахрайство або помилки.

Реєстрація господарських операцій, зазвичай, передбачає їх фіксацію шляхом формування первинного документу, що є відправною точкою для ведення обліку і, в подальшому, складання звітності. Окрім документування, що є свідченням факту здійсненої господарської операції, в умовах цифровізації соціально-економічних відносин на вказаному етапі облікових робіт набуває популярності технологія блокчейн (Blockchain). Відповідно до функціональних можливостей блокчейн є технологією розподіленої бази даних, яка дозволяє зберігати та обмінюватися інформацією без потреби довіри до централізованої сторони. Це дозволяє у бухгалтерському обліку використовувати для створення безпечних та недоступних для змін облікових документів, які можуть бути використані для підтвердження фінансових операцій та інших бухгалтерських даних.

Автоматизовані системи обліку представляють собою складні програмні рішення, які спроможні забезпечувати ведення бухгалтерії в цілому відповідно до вимог чинного законодавства. В таких програмах передбачено виконання всіх видів облікових робіт і процедур. Однак, найбільшому налаштуванні в прикладних програмах обліку піддаються такі облікові процедури як накопичення і узагальнення даних. Це дозволяє під потреби користувача налаштувати розподіл зібраної інформації, згрупувати на рахунках бухгалтерського обліку і систематизувати її у розрізі передбачених форм звітності. На практиці доведено, автоматизовані системи обліку вивільняють робочий час бухгалтера і дають йому можливість зосередитися на інтерпретації звітної інформації та консультиванні керівництва.

Слід відмітити автоматизовані системи обліку активно розвиваються з використанням технологій хмарного сервісу (Cloud services). У зв'язку з цим, сьогодні для бізнесу пропонуються різні варіанти розгортання бухгалтерських програм – десктоп-клієнт та web-клієнт. Бухгалтерська робота в хмарі впливає не тільки на накопичення і узагальнення облікових даних, а й суттєво спрощує їх зберігання та передачу. На етапі зберігання облікової інформації хмарні сервіси надають можливість бухгалтерам масштабувати обсяги зберігання, автоматично створювати резервні копії даних з метою забезпечення їх безпеки та доступності у випадку виникнення проблем.

Передача облікової інформації користувачам значно спрощується на основі активного використання хмарних технологій. У таких випадках забезпечується доступність до бухгалтерських даних з будь-якого пристрою та з будь-якої точки світу через мережу Інтернет, що дозволяє сучасним бухгалтерам працювати дистанційно, вести спільну роботу з іншими та виконувати свої функції в режимі реального часу. Такі обставини призводять до нових особливостей професії бухгалтера, таких як віддалена робота, ненормований і, одночасно, гнучкий робочий час, а також особистий тайм-менеджмент. Іншими словами, відбувається трансформація традиційної бухгалтерської рутини на гнучку і мобільну роботу з ширшими можливостями комунікацій та особистісного розвитку.

Також позитивною рисою застосування хмарних сервісів є вбудовані заходи безпеки, такі як шифрування даних, двофакторна аутентифікація та інші, що дозволяють на більш вищому рівні захистити конфіденційні дані від несанкціонованого доступу.

На етапі передачі облікової інформації користувачам значної зручності досягається на основі активного використання мобільних додатків (Mobile Applications). Все частіше програмні продукти автоматизації обліку доповнюються мобільними додатками. До переваг сюди варто віднести зручний доступ і можливість спільної роботи. Це дозволяє користувачам отримувати доступ до облікової інформації у будь-який момент часу і дає можливість спільної роботи над документами, що сприяє зручній комунікації між бухгалтерами і іншими учасниками бізнесу. Окрім того, мобільні додатки забезпечують реал-тайм звіти та аналітику бізнес-процесів, тобто надають змогу переглядати різні фінансові звіти, аналізувати оперативні дані та отримувати поточну інформацію в реальному часі. Такі можливості дозволяють приймати швидкі та обґрунтовані рішення, будучи в офісі чи у дорозі.

Система бухгалтерському обліку і звітності зазнають значних трансформаційних змін внаслідок розвитку технологій великих даних (Big data) та дата-аналітики (Data Analytics). Збільшення обсягів даних, які генеруються в сучасному бізнесі, створює великі можливості для розширення бухгалтерського спостереження та об'єктів обліку. Технології великих даних дозволяють збирати та аналізувати великі обсяги структурованих та неструктурованих даних з різних джерел, включаючи фінансові транзакції, інвентаризаційні дані, дані про клієнтів, надходження від них замовлення та багато іншого. Швидкий доступ до великих обсягів даних та їх аналіз дозволяють бухгалтерам швидше виявляти та реагувати на фінансові і податкові проблеми.

В умовах зростання великих даних у бізнесі широкої актуальності набувають цифрові технології, пов'язані з дата-аналітикою, які дозволяють виявляти і використовувати приховані взаємозв'язки між різними показниками діяльності бізнесу та факторами впливу. Відомі програмні продукти Microsoft Power BI, Tableau, SAS, Apache Spark та інші допомагають швидко обробляти великі масиви даних і забезпечити більшу точність планування та прогнозування бізнес-процесів. Все це сприяє розширенню можливостей бухгалтерського обліку, особливо в частині управлінської бухгалтерії. Погоджуємося з думкою Д. Аппельбаум (D. Appelbaum), на

основі обліково-аналітичної інформації, яка витягнута з внутрішніх та зовнішніх джерел даних, управлінські бухгалтери тепер можуть використовувати методи аналізу даних для відповіді на питання, такі як: що відбулося (описовий аналіз), що відбудеться (прогностичний аналіз) і яке оптимальне рішення (прескриптивний аналіз) [1].

Висновки. Активне використання цифрових технологій у процесі ведення бухгалтерського обліку і складання звітності, як бачимо, приносить значну користь для бухгалтерів, керівництва підприємств та для економіки в цілому. Однією з головних переваг є збереження часу і зниження витрат на обробку та збереження обліково-звітної інформації. Спостерігаємо, автоматизація процесів бухгалтерського обліку дозволяє зменшити ручну працю, що підвищує рівень точності та швидкості обробки даних. Крім того, застосування окремих цифрових інновацій забезпечує швидкий доступ до необхідної інформації, що допомагає бухгалтерам оперативно реагувати і керівникам своєчасно контролювати діяльність. Також варто зазначити, що цифровізація бухгалтерського обліку підвищує безпеку даних, оскільки електронні системи можуть бути надійно захищені від несанкціонованого доступу. Такий підхід сприятиме підтримці доброї репутації та довіри до підприємства серед важливих зацікавлених сторін [4].

Цифровізація системи бухгалтерського обліку і звітності позитивно сприймається на державному рівні, адже владні структури своєчасно реагують на труднощі та активно сприяють розвитку інформаційних інновацій шляхом розробки і прийняття важливих нормативно-правових документів. Це пояснюється заінтересованістю держави у забезпеченні більшої відкритості бізнесових структур, зростанні довіри суспільства до їх діяльності та прозорості роботи бізнесу з контролюючими державними органами.

Проведені дослідження засвідчують, активне впровадження цифрових інновацій у бізнесі значною мірою впливають на здійснення облікових робіт і процедур, що у підсумку призводять до трансформації системи бухгалтерського обліку і звітності як на теоретичному, так і практичному рівнях. З теоретичної точки зору цифрові технології у бухгалтерському обліку породжують впровадження нової термінології і процесів, розширюють межі облікового спостереження і збільшують перелік його потенційних об'єктів. За таких умов бухгалтерія має можливість перейти на новий рівень обліково-аналітичного забезпечення та підвищити якість інформаційного супроводу управління бізнесом. У практичній площині доказовою базою трансформації системи бухгалтерського обліку і звітності є вивільнення робочого часу бухгалтера від рутинних процедур, переведення його на зручний ненормований графік віддаленої роботи та зростання значущості фахівця бухгалтерії у розробці і прийнятті управлінських рішень. Це дає бухгалтеру можливість активно брати участь в інтерпретації облікових даних, здійснювати аналіз причинно-наслідкових зв'язків та проводити оптимізацію бізнес-процесів на підприємстві.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка і вдосконалення теоретико-методологічної основи системи бухгалтерського обліку і звітності в умовах подальшої цифровізації соціально-економічних відносин задля пошуку розширених можливостей обліково-аналітичного забезпечення та зміцнення його значущості у процесі управління бізнесом.

1. Appelbaum D., Kogan A., Vasarhelyi M., Yan Z. Impact of business analytics and enterprise systems on managerial accounting. *International journal of accounting information systems*. 2017. № 25. P. 29-44.
2. Grabski S., Leech S., Sangster A. *Management accounting in enterprise resource planning systems*. 2009. Butterworth-Heinemann.
3. Scapens R., Jazayeri M. ERP systems and management accounting change: opportunities or impacts? A research note. *Eur. Account. Rev.* 2003. № 12(1). P. 201-233.

4. Shkromyda V., Gnatiuk T., Shkromyda N. Evaluation of Indexes of Dynamism of Corporate Reputation in Conditions of Behavioral Economy. *Corporate Reputation Review*. 2022. № 25(2), P. 81-93. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41299-021-00113-9>.
5. Безручук С.Л., Грабчук І.Л. Основні концепції впливу цифровізації на якість бухгалтерського обліку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 4(98). С. 69-74. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2021-4\(98\)-69-74](https://doi.org/10.26642/ema-2021-4(98)-69-74)
6. Білоус О.С., Кундеус О.М. Трансформація бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 83(4). С. 56-61.
7. Бруханський Р., Спільник І. Цифровий облік: поняття, витоки та актуальний дискурс. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. № 3-4. С. 7-20.
8. Городиський М.П., Захаров Д.М., Орлов І.В. Вплив COVID-19 на трансформацію економіки та бухгалтерського обліку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2021. № 3(47). С. 14-22. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3\(47\)-14-22](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3(47)-14-22).
9. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 08.05.2024).
10. Канцедал Н.А. Бухгалтерський облік цифрової епохи: розширення термінологічних кордонів. *Облік і фінанси*. 2019. № 1(83). С. 28-34. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-28-34](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-28-34)
11. Кононенко Л.В., Назарова Г.Б., Куц В.І. Трансформація форм бухгалтерського обліку в умовах розвитку digital-технологій. *Економічний простір*. 2021. № 168. С. 132-137.
12. Легенчук С.Ф., Городиський М.П., Майстренко Н.М. Захист бухгалтерських даних в умовах використання Інтернету речей: проблеми і перспективи діджиталізації обліку. *Облік і фінанси*. 2021. № 1. С. 12-19.
13. Панасюк В., Бурденюк Т., Мужевич Н. Особливості цифрової трансформації обліку. *Галицький економічний вісник*. 2021. Том 68. № 1. С. 70-76.
14. Пілевич Д. Трансформація системи бухгалтерського обліку в умовах розвитку цифрових технологій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3(23). С.149-157.
15. Пуцентейло П., Довбуш А. Основні вектори розвитку бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3-4. С. 140-151.

References

1. Appelbaum, D., Kogan, A., Vasarhelyi, M., and Z. Yan. "Impact of business analytics and enterprise systems on managerial accounting." *International journal of accounting information systems*, 2017, no.25, pp. 29-44.
2. Grabski, S., Leech, S., and A. Sangster. *Management accounting in enterprise resource planning systems*. 2009. Butterworth-Heinemann.
3. Scapens, R., and M. Jazayeri. "ERP systems and management accounting change: opportunities or impacts? A research note." *Eur. Account. Rev.*, 2003, no.12(1), pp. 201-233.
4. Shkromyda, V., Gnatiuk, T., and N. Shkromyda. "Evaluation of Indexes of Dynamism of Corporate Reputation in Conditions of Behavioral Economy." *Corporate Reputation Review*, 2022, no.25 (2), pp. 81-93, <https://doi.org/10.1057/s41299-021-00113-9>.
5. Bezruchuk, S.L., and I.L. Grabchuk. "The main concepts of the influence of digitalization on the quality of accounting." *Economy, management and administration*, 2021, no.4(98), pp. 69-74, [https://doi.org/10.26642/ema-2021-4\(98\)-69-74](https://doi.org/10.26642/ema-2021-4(98)-69-74)
6. Bilous, O.S., and O.M. Kundeus. "Transformation of accounting in the digital economy." *Galician Economic Bulletin*, 2023, no.83(4), pp. 56-61.
7. Brukhanskyi, R., and I. Splinnyk. "Digital accounting: concepts, origins and current discourse." *Institute of accounting, control and analysis in the conditions of globalization*, 2020, no.3-4. pp. 7-20.
8. Horodyskyi, M.P., Zakharov, D.M., and I.V. Orlov. "The impact of COVID-19 on the transformation of the economy and accounting." *Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2021, no.3(47), pp. 14-22, [https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3\(47\)-14-22](https://doi.org/10.26642/pbo-2020-3(47)-14-22).
9. About accounting and financial reporting in Ukraine. Law of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text. Accessed 08 May 2024.
10. Kancedal, N.A. "Accounting in the digital age: expanding terminological boundaries." *Accounting and finance*, 2019, no.1(83), pp. 28-34, [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-28-34](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-28-34)
11. Kononenko, L.V., Nazarova, G.B., and V.I. Kuts. "Transformation of forms of accounting in the conditions of development of digital technologies." *Economic space*, 2021, no.168, pp. 132-137.
12. Legenchuk, S.F., Horodyskyi, M.P., and N.M.Maistrenko. "Protection of accounting data in the conditions of using the Internet of Things: problems and prospects of digitization of accounting." *Accounting and finance*, 2021, no.1, pp. 12-19.
13. Panasyuk, V., Burdenyuk, T., and Muzhevich N. "Peculiarities of the digital transformation of accounting." *Galician Economic Bulletin*, 2021, no.68(1), pp. 70-76.

14. Pilevich, D. "Transformation of the accounting system in the conditions of the development of digital technologies." *Problems and prospects of economics and management*, 2020, no.3(23), pp.149-157.
15. Pucenteilo, P., and A. Dovbush. "The main vectors of the development of accounting in the conditions of the digital economy." *Innovative economy*, 2021, no.3-4, pp. 140-151.

УДК 657.471.12:658

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.379-387>

Василюк М. М.,¹ Чернецька О. Б.²

ОПЛАТА ПРАЦІ У СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку і оподаткування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,

¹тел.: +380664653250
e-mail: mariya.vasyliuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7372-4382>

²тел.: + 380682100626
e-mail: olha.chernetska.19@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5442-4350>

Анотація. Стаття спрямована на вивчення питань формування обліково-аналітичної інформації в управлінні ефективністю використання фонду оплати праці на підприємстві. Охарактеризовано зміст поняття «заробітна плата». Визначено, що розмір заробітної плати визначається складністю та умовами виконуваної роботи, професійно-діловими якостями працівника, результатами праці та господарської діяльності організації. Розглянуто такі елементи фонду: фонд основної заробітної плати, фонд додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати, а також складові виплат працівникам: заробітна плата за окладами і тарифами, інші надбавки до заробітної плати; оплата невідпрацьованого часу (щорічна відпустка та інший оплачуваний невідпрацьований час); премії та інші заохочувальні виплати, які виплачуються працівникам протягом дванадцяти місяців після початку відповідного періоду роботи.

Визначено, що структура заробітної плати складається з основних частин заробітної плати, додаткових частин заробітної плати та інших компенсаційних і заохочувальних частин, які певним чином організовані та взаємопов'язані. Наведене розмежування заробітної плати є обмежене основними, додатковими, іншими винагородами та заохочувальними виплатами. Відзначено, що чітка ідентифікація складових структури заробітної плати, надійність й стабільність отримання виплат є пріоритетними, що уможливило у результаті належний рівень матеріального забезпечення учасників трудових відносин та сприяє економічному зростанню. Доведено, що оплата праці є однією із складових системи обліково-аналітичної інформації будь-якого суб'єкта господарювання, що відображає економічні взаємовідносини між роботодавцем і працівником та охоплює усі види заробітної плати, премій, надбавок і компенсацій, які отримують працівники за виконання трудових обов'язків. Водночас плата праці регламентується трудовим законодавством, що встановлює мінімальні гарантії щодо рівня заробітної плати, умови її виплати, а також норми робочого часу та відпочинку.

Уточнено, що облік оплати праці включає первинний облік: фіксацію відпрацьованого часу, виконаних робіт та нарахування заробітної плати; аналітичний облік: ведення карток обліку заробітної плати по кожному працівнику; синтетичний облік: узагальнення інформації про нарахування і виплати заробітної плати у системі бухгалтерських рахунків.

Узагальнено, що система обліково-аналітичної інформації суб'єктів господарювання повинна забезпечувати точний та своєчасний облік оплати праці, що сприятиме не лише належному виконанню законодавчих вимог, але й покращенню управління персоналом, підвищенню мотивації працівників та ефективності діяльності підприємств загалом.

Ключові слова: обліково-аналітичне забезпечення, заробітна плата, відрахування, облік, аналіз, основна заробітна плата, додаткова заробітна плата.

Vasylyuk M. M.,¹ Chernetska O. B.²

PAYMENT FOR WORK IN THE ACCOUNTING AND ANALYTICAL INFORMATION SYSTEM OF BUSINESS ENTITIES

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Accounting and Taxation,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine,

¹tel.: +380664653250
e-mail: mariya.vasyliuk@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7372-4382>

²tel.: + 380682100626
e-mail: olha.chernetska.19@pnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5442-4350>

Abstract. The article is aimed at studying the issues of formation of accounting and analytical information in the management of the efficiency of the use of the wage fund at the enterprise. The content of the concept of "salary" is characterized. It was determined that the amount of wages is determined by the complexity and conditions of the work performed, the professional and business qualities of the employee, the results of work and economic activity of the organization. The following elements of the fund were considered: basic salary fund, additional salary fund, other incentive and compensatory payments, as well as components of employee payments: wages according to salaries and tariffs, other salary allowances; payment of unworked time (annual leave and other paid unworked time); bonuses and other incentive payments paid to employees within twelve months after the start of the relevant period of employment.

It was determined that the salary structure consists of the main parts of the salary, additional parts of the salary and other compensatory and incentive parts, which are organized and related to each other in a certain way. This salary breakdown is limited to basic, additional, other remuneration and incentive payments. The clarity of the definition of the components of the salary structure, the reliability and stability of receiving all payments are extremely important today, which means that a high level of financial support for each employee should lead to success and contribute to economic growth. Payroll is one of the key components of the accounting and analytical information system of any business entity. It reflects the economic relationship between the employer and the employee and includes all types of wages, bonuses, allowances and compensations that employees receive for the performance of labor duties. Wages are regulated by labor legislation, which establishes minimum guarantees regarding the level of wages, conditions for its payment, as well as norms of working hours and rest. Payroll accounting includes primary accounting: recording of time worked, work performed and calculation of wages, analytical accounting: keeping wage accounting cards for each employee, synthetic accounting: summarizing information about the calculation and payment of wages in accounting accounts.

The system of accounting and analytical information of economic entities should ensure accurate and timely accounting of labor remuneration. This contributes not only to the fulfillment of legal requirements, but also to the improvement of personnel management, increasing the motivation of employees and the efficiency of the enterprise as a whole.

Keywords: accounting-analytical support, depreciation, depreciation policy, system, accounting, analysis.

Вступ. Проблема формування обліково-аналітичної інформації в управлінні ефективністю використання фонду оплати праці на підприємстві може мати кілька аспектів: брак систематичного та точного обліку оплати праці може ускладнювати аналіз ефективності використання фонду оплати праці. Недостатність інформації може бути результатом відсутності автоматизованих систем обліку, неповноцінного ведення облікової документації або недостатньої доступності даних для аналітичних цілей.

Недостатність стандартизованих підходів до оцінки ефективності використання фонду оплати праці може ускладнювати порівняння результатів в різних підрозділах або на різних підприємствах, а відсутність чітких методологій може призводити до суб'єктивності та недостовірності аналізу. Ефективність використання фонду оплати праці залежить від багатьох чинників, таких як рівень професійної кваліфікації працівників, продуктивність праці, структура оплати, рівень мотивації тощо. Недостатня увага до цих чинників у формуванні обліково-аналітичної інформації може зробити аналіз неповним або неефективним. Брак системи моніторингу та контролю за використанням фонду оплати праці може ускладнювати вчасне виявлення проблем та неефективності. Відсутність механізмів контролю може призводити до втрат коштів та низької продуктивності.

Оскільки обліково-аналітична інформація містить конфіденційні дані про працівників та фінансові показники підприємства, недостатня захищеність цих даних може стати загрозою для безпеки інформації.

Розв'язання цих проблем включає в себе впровадження сучасних систем обліку та аналітики, розробку стандартів та методологій оцінки ефективності, покращення контролю та моніторингу, а також забезпечення високого рівня інформаційної безпеки, що є особливо актуальним в сучасних умовах.

Дослідженням теоретичних основ формування обліково-аналітичної інформації в управлінні ефективністю використання фонду оплати праці на підприємстві приділялася значна увага у працях вітчизняних вчених. Так, М. В. Бардадим [3], В. Д. Бережняк [4], Н. Ю. Мардус, Н. І. Пластун [6], Л. А. Шульгінова [8], Л. М. Яременко [9] досліджували прикладні аспекти обліку та управління витратами на оплату праці на виробничому підприємстві, проблемні питання фонду оплати праці та його структури, бізнес-процес формування обліково-аналітичної інформації фонду оплати праці працівників зайнятих у цукровому виробництві, особливості обліку і аудиту праці і заробітної плати на підприємстві.

Проблематика дослідження теоретичних основ формування обліково-аналітичної інформації в управлінні ефективністю використання фонду оплати праці на підприємстві потребує подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних основ формування обліково-аналітичної інформації в управлінні ефективністю використання фонду оплати праці на підприємстві. Дослідження проводилося з використанням таких методів дослідження, як метод наукових абстракцій, метод порівняння та економічного аналізу і синтезу.

Результати. В умовах економіки ринкового типу перед вітчизняними підприємствами постає проблема підвищення ефективності управління грошовими

фондами, таке вирішення сприяє створенню умов для успішного здійснення виробничо-господарської діяльності. Одним із методів управління організацією є система бухгалтерського обліку, яка призначена для формування повної, надійної та достатньої інформаційної підтримки з аналітичною системою для затвердження, розробки, обґрунтування та реалізації потреб менеджменту.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про оплату праці», «Заробітна плата» – це винагорода, яка обчислюється, як правило, у грошовому виразі, яку виплачує роботодавець працівникові.

Розмір заробітної плати визначається складністю та умовами виконуваної роботи, професійно-діловими якостями працівника, результатами праці та господарської діяльності організації [2].

Шульгінова Л. А. визначає заробітну плату як економічну категорію – це розподіл новоствореної вартості, що відображає відносини між працівниками та роботодавцями. При цьому, якщо для працівників це основне джерело доходу, то для роботодавців це частина виробничих витрат, що впливає на конкурентоспроможність продукції, дохід компанії та прибуток власників. Для цілей планування та контролю витрат підприємства на оплату праці важливо вивчити, які виплати включаються до фонду праці [8].

Аналізуючи це питання в Законі про оплату праці, можна визначити такі елементи фонду: фонд основної заробітної плати, фонд додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати. Зокрема, фонд основної заробітної плати – це винагорода за виконану роботу за встановленими нормами праці (нормами часу, виробітку, обслуговування, обов'язків). Встановлюється тарифними ставками (окладами) і посадовими окладами робітників і службовців.

Фонд додаткової заробітної плати – це винагорода за працю, успіхи та винахідливість працівника, особливі умови праці поза встановленими правилами. Він включає доплати, надбавки, гарантії та компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством. Премії, пов'язані з виконанням виробничих обов'язків і функцій.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати. До них відносяться виплати у вигляді винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами та положеннями, виплати в рамках стипендій, компенсації та інші фінансові та матеріальні виплати, не передбачені чинним законом [4].

Яременко Л. М. розглядає складові виплат працівникам: заробітна плата за окладами і тарифами, інші надбавки до заробітної плати; плата невідпрацьованого часу (щорічна відпустка та інший оплачуваний невідпрацьований час); премії та інші заохочувальні виплати, які виплачуються працівникам протягом дванадцяти місяців після початку відповідного періоду роботи [9].

Структура заробітної плати складається з основних частин заробітної плати, додаткових частин заробітної плати та інших компенсаційних і заохочувальних частин, які певним чином організовані та пов'язані між собою. Ця розбивка заробітної плати обмежена основними, додатковими, іншими винагородами та заохочувальними виплатами. Чіткість визначення складових структури заробітної плати, надійність і стабільність отримання всіх виплат сьогодні є вкрай важливими, а значить, високий рівень матеріального забезпечення кожного працівника має вести до успіху та сприяти економічному зростанню.

Відмінність внутрішньої структури заробітної плати полягає в тому, що вона відображає всю реальну заробітну плату, яку працівник отримує в процесі роботи в цілому і, зокрема, виконання службових обов'язків. Формування фонду оплати праці здійснюється на кожному підприємстві з урахуванням кількості працівників, які

безпосередньо беруть участь у виробничому процесі, рівня їх компетентності, повноважень, рівня заробітної плати тощо.

Склад фонду оплати праці штатних працівників відображається в частині III «Склад фонду оплати праці штатних працівників» за кожний квартал звіту з праці окремо, де враховуються вимоги законодавства, суми виплати заробітної плати штатних працівників, мінімальна заробітна плата, відпустка, надурочна робота, робота в нічний час, святкові та неробочі дні, виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності тощо.

Фонд оплати праці на підприємстві знаходиться в прямій залежності від обсягу реалізованої продукції та рівня продуктивності праці працівників [9].

Принципи бухгалтерської методики встановлення оплати праці працівників та інформації про розкриття у фінансовій звітності визначаються П(С)БО 26 «Розрахунки з працівниками» [1].

Виплати працівникам поділяються на шість груп:

- поточні виплати;
- виплати при звільненні;
- інші виплати працівникам;
- виплати інструментами власного капіталу підприємства;
- інші довгострокові виплати.

До поточних виплат працівникам належать: заробітна плата за тарифами, інші виплати із заробітної плати працівників; виплата за невідпрацьований час (щорічна відпустка та інший оплачуваний невідпрацьований час); премії та інші заохочувальні виплати тощо виплачуються протягом дванадцяти місяців після закінчення періоду виконання відповідної роботи. Категорію заробітної плати розглядаємо, як винагороду в грошовому виразі, яку власник або уповноважена ним особа виплачує працівникові за виконану роботу.

Структура заробітної плати:

1. Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм (оплата часу, продукції, послуг, посади). Вона встановлюється тарифними ставками, відрядними розцінками робітників і посадовими окладами робітників.

2. Додаткова заробітна плата – це винагорода за досягнення та інтелект працівника та роботу понад вимоги особливих умов праці. До нього входять доплати, надбавки, гарантійні компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством.

3. Інші заохочувальні та компенсаційні виплати – виплати, які здійснюються у вигляді винагород за результатами роботи протягом року, премій за спеціальними системами і правилами, компенсацій та інших фінансових і матеріальних виплат, що не передбачені чинними правовими актами або є вчинені поза правилами, встановленими зазначеними актами.

Основою організації оплати праці в Україні є відповідна законодавча та нормативна база, яка базується на Кодексі законів про працю України із доповненнями та змінами Закон України «Про оплату праці».

Контроль за дотриманням законодавства про оплату праці на підприємствах здійснюють Міністерство соціальної політики України, фінансові органи, органи Державної фіскальної служби, профспілки та інші органи, які представляють інтереси працівників.

Організація оплати праці в організації визначається і контролюється за категоріями працівників, виходячи зі складності виконуваних робіт і результатів роботи окремого і групового персоналу, що забезпечує гарантований дохід для виконання нормативів працівників.

Усі рівні заробітної плати в межах організації встановлюються в колективному договорі. Зокрема, колективний договір визначає:

- системи та види оплати праці;
- норми праці та фінансові оцінки;
- тарифна сітка;
- графіки оплати праці;
- надбавки та доплати понад встановлені законодавством розміри, а також додаткові види надбавок і доплат;
- види та розміри премій і матеріальних заохочень, що входять до системи оплати праці;
- компенсаційні та гарантійні виплати.

Основним документом, що визначає застосування оплати праці в організації, є положення про оплату праці в організації, яке містить:

- загальні принципи, системи та види оплати праці, що застосовуються для різних категорій працівників організації;
- штатний розпис;
- побудова основної (тарифної) заробітної плати за роботами та професіями;
- тарифні ставки та ставки посадових окладів або порядок розрахунку виплат за загальними показниками діяльності працівника та організації;
- зазначення розміру доплат, надбавок і компенсацій,
- інші системи преміювання, які використовуються в організації [7].

На рис.1. нами наведена Модель процесу розрахунків з оплати праці на прикладі процесу розрахунків суб'єктів господарювання.

Далі розглянемо процес формування обліково-аналітичної інформації щодо використання фонду оплати праці на підприємстві, наприклад, начальники змін, майстри цехів, начальники цехів, інженери з контролю праці, диспетчери заповнюють:

- щоденно таблиць обліку використання робочого часу – по ланковій роботі (по бригаді) заповнюється на початку роботи, закривається по закінченню роботи і передається для нарахування заробітної плати;
- подорожній лист вантажного автомобіля ф.№2-ТН, подорожній лист вантажногоавтомо біля ф.№2-ТН, подорожній лист службового легкового автомобіля ф.№3, дорожній лист тракториста ф.№68 щоденно подається бухгалтеру для нарахування зарплати два рази на звітний місяць [5].

Табельний облік є формою контролю за використанням робочого часу та станом трудової дисципліни на підприємстві, установі, організації. Оперативний облік робочого часу ведеться в таблиці обліку використання робочого часу (форми № П-12, № П-13). Дані табельного обліку використовуються бухгалтерією під час нарахування заробітної плати робітникам.

Для обліку часу, який відпрацьовано надурочно, та оплати роботи в надурочний час використовується «Список осіб, які працювали в надурочний час» (ф.№ П-15). Облік часу простоїв здійснюється на підставі «Листка обліку простоїв» (ф. № П-16) [6].

Здійснюючи, організацію та впровадження управлінського обліку в організації, бухгалтер зосереджує увагу на першому рівні, класифікації витрат і створенні собівартості продукції чи послуг.

Витрати на оплату праці є однією з основних складових витрат, які виникають на різних організаційних рівнях і бізнес-процесах. Це потребує особливого підходу до віднесення цих витрат на собівартість готової продукції та розподілу їх за видами продукції. Традиційний облік витрат на оплату праці призначений для дотримання вимог законодавства в галузі праці для працівників організації щодо заробітної плати, надурочних і трудових фондів.

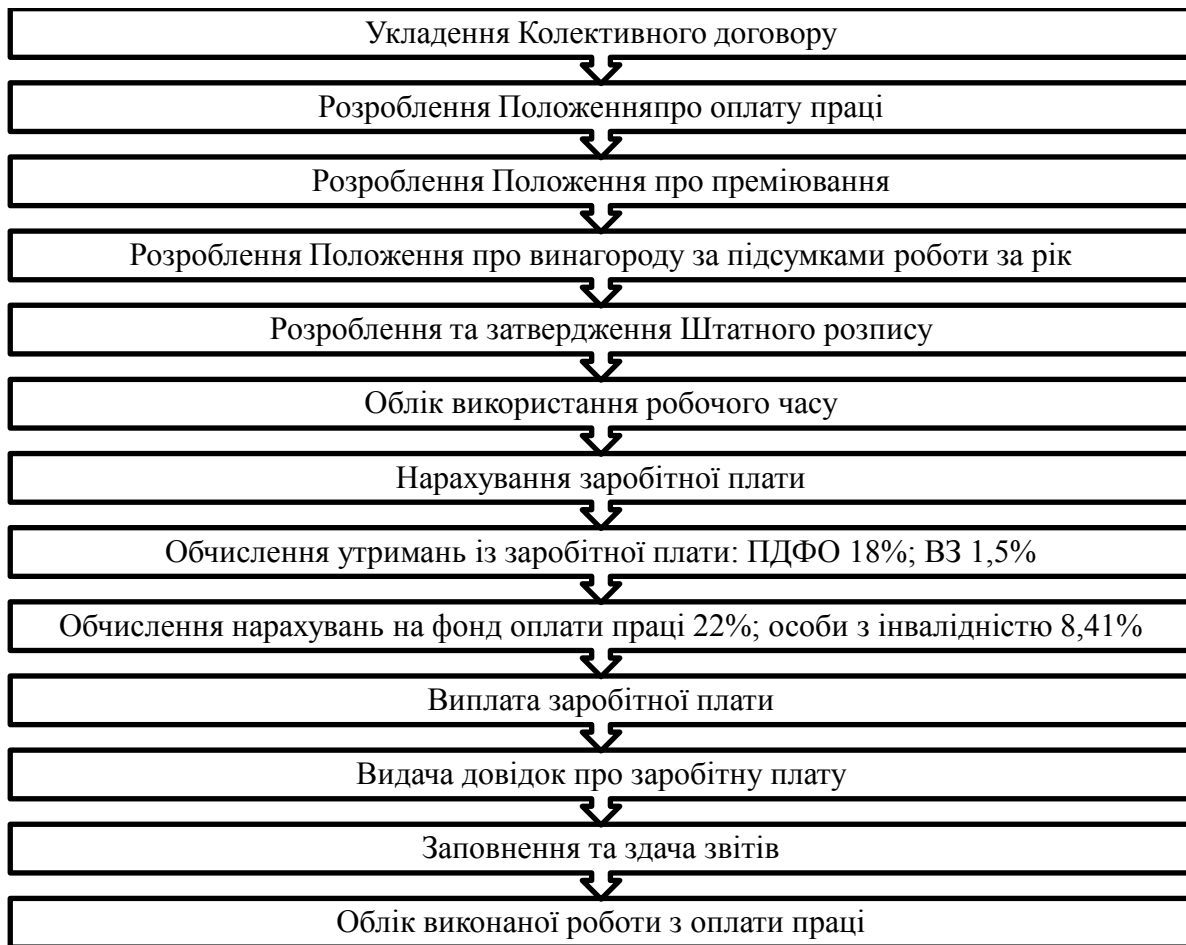

Рис. 1. Модель процесу розрахунків з оплати праці на підприємстві
Fig. 1. Model of the process of payment of labor at the enterprise

Керівники повинні побудувати систему управлінського обліку витрат на оплату праці таким чином, щоб на основі обліково-аналітичної інформації вирішувати ряд управлінських завдань.

Серед основних функцій побудови управлінського обліку у сфері управління та контролю витрат праці слід відзначити наступні:

1. Визначення величини витрат праці, безпосередньо пов'язаних з виробництвом одиниць продукції, що дозволяє правильно реалізувати методи ціноутворення на основі витратного підходу.

2. Визначення розміру заробітної плати, яка підвищується під час виробництва, але не може бути надана окремим виробничим підрозділам. Такі витрати вважаються великими витратами і по-різному розподіляються на різні види продукції.

3. Розподіл витрат праці на змінні та постійні, що дозволяє оцінити їх поведінку при збільшенні обсягів виробництва та реалізації продукції.

4. Визначення частини витрат на оплату праці, які повинні бути включені до собівартості готової продукції на складі, а також тих, які можуть бути списані на фінансові результати в період виникнення.

5. Визначити контрольовані та неконтрольовані витрати на оплату праці, а також визначити негативні відхилення, що допомагає менеджерам ефективно контролювати.

Перш за все, важливо розрізнити витрати на оплату праці виробничих працівників (включаються в собівартість реалізованої продукції) і витрати на оплату праці

невиробничих працівників (включаються в адміністративні витрати, витрати на збут та інші поточні витрати) [3].

Аналітична інформація про використання фонду оплати праці на підприємстві включає в себе різноманітні дані та аналізи, що дозволяють оцінити ефективність та ефективність витрат на оплату праці.

Ключові показники та аспекти, які можуть бути включені до такої аналітичної інформації:

1. Загальні витрати на оплату праці – цей показник вказує на загальний обсяг грошей, які витрачаються на оплату праці на підприємстві. Включає в себе заробітну плату, додаткові виплати, пенсійні внески, податки на оплату праці та інші витрати, пов'язані з оплатою праці.

2. Відношення витрат на оплату праці до валового доходу – цей показник відображає відношення між витратами на оплату праці та валовим доходом підприємства. Він допомагає визначити, яку частку валового доходу використовується на оплату праці.

3. Розподіл витрат на оплату праці за підрозділами або категоріями працівників – ця інформація вказує, які конкретні групи працівників або підрозділи споживають більше чи менше коштів на оплату праці. Вона може допомогти в ідентифікації ефективності витрат та виявленні можливих пунктів оптимізації.

4. Продуктивність праці – цей показник відображає відношення між витратами на оплату праці та виробничими результатами або обсягом виробництва. Він дозволяє визначити ефективність використання ресурсів у виробничому процесі.

5. Структура оплати праці – ця інформація вказує на розподіл оплати праці між основною зарплатою, додатковими виплатами, преміями, компенсаціями тощо. Вона може допомогти в оцінці ефективності системи оплати праці та виявленні можливих недоліків або переваг.

Перш ніж розпочати формування обліково-аналітичної інформації, необхідно чітко сформулювати цілі управління та показники ефективності оплати праці, які відобразатимуть ці цілі. Це може бути, наприклад, підвищення продуктивності праці, зниження витрат на оплату праці на одиницю продукції тощо. Після визначення цілей необхідно зібрати дані про витрати на оплату праці, кількість працівників, їхню продуктивність та інші відомості, які впливають на ефективність використання фонду оплати праці. Потім ці дані аналізуються для виявлення тенденцій, проблемних місць та можливих шляхів покращення. На основі зібраної та проаналізованої інформації формуються облікові записи та звіти, які допомагають керівництву приймати обґрунтовані рішення щодо оптимізації фонду оплати праці. Ці звіти можуть включати баланси витрат на оплату праці, звіти про зміни в оплаті праці, аналіз вартості працівників тощо. На основі отриманої інформації приймаються рішення щодо впровадження конкретних заходів з покращення ефективності використання фонду оплати праці. Це може включати реорганізацію системи оплати праці, навчання персоналу, заохочення продуктивності тощо. Ефективне використання такої інформації дозволяє підприємствам приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо оплати праці та використання ресурсів.

Висновки. Формування обліково-аналітичної інформації в управлінні ефективністю використання фонду оплати праці на підприємстві є ключовим аспектом для забезпечення успішності бізнесу.

Процес формування обліково-аналітичної інформації є постійним. Після впровадження заходів необхідно постійно моніторити їх ефективність та вносити коригування за необхідності.

Управління ефективністю використання фонду оплати праці на підприємстві є складним процесом, який вимагає комплексного підходу та систематичного аналізу. Формування обліково-аналітичної інформації грає важливу роль у цьому процесі, допомагаючи керівництву приймати обґрунтовані рішення для досягнення стратегічних цілей підприємства.

1. НП(С)БО 26 «Виплати працівникам» від 10.11.2003 р. № 1025/8346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03#Text> (дата звернення: 15.04.2024 р.).
2. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2024 р.).
3. Бардадим М. В. Прикладні аспекти обліку та управління витратами на оплату праці на виробничому підприємстві. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/9254> (дата звернення: 15.04.2024 р.).
4. Бережнюк В. Д. Проблемні питання фонду оплати праці та його структури. *The IV International Science Conference «Problems of practice, science and ways to solve them»*, October 11 – 13, Milan, Italy. 2021. С. 69–75.
5. Косяк А. П., Рябих І. В. Бізнес-процес формування обліково-аналітичної інформації фонду оплати праці працівників зайнятих у цукровому виробництві. URL: <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1937/1837> (дата звернення: 15.04.2024 р.).
6. Мардус Н.Ю. особливості обліку і аудиту праці і заробітної плати на підприємстві. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск №5. С. 431–436.
7. Пластун Н. І. Наочний посібник для студентів кооперативних коледжів. Спеціальність: 071 Облік і оподаткування. К.: НМЦ «Укоопосвіта». 2020. 122 с.
8. Шульгінова Л. А. Науково-теоретичні аспекти регулювання оплати праці. *Державне будівництво*. 2011. № 2. С. 34 – 47.
9. Яременко Л. М. Механізм формування фонду оплати праці та напрями його удосконалення. *Агросвіт*. 2020. № 2. С. 53–60.

References

1. National Standard of Accounting (NSA) 26 “ Payments to employees ” dated November 10, 1995, № 108/95-ВР. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00#Text. Accessed 15 April 2024.
2. Law of Ukraine «On payment of labor» dated March 25, 2003, № 1025/8346. Verkhovna Rada of Ukraine, zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text. Accessed 15 April 2024.
3. Bardadym, M. V. “Applied aspects of accounting and management of labor costs at a manufacturing enterprise.” *Efficient economy*, no. 6, 2023, dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/9254. Accessed 15 April 2024.
4. Berezhnyak, V. D. “Problematic issues of the wage fund and its structure.” *The IV International Science Conference «Problems of practice, science and ways to solve them»*, October 11 - 13, Milan, Italy, 2021, pp. 69–75.
5. Kosyak, A. P., and I. V. Ryabikh. “Business process of formation of accounting and analytical information of the wage fund of workers employed in sugar production.” ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1937/1837. Accessed 15 April 2024.
6. Mardus, N. Y. “Peculiarities of accounting and auditing of labor and wages at the enterprise.” *Economy and society*, no. 5, 2016, pp. 431–436.
7. Plastun, N. I. *Visual guide for students of cooperative colleges. Specialty: 071 Accounting and taxation*. Kyiv, NMC «Ukooposvita», 2020.
8. Shulginova, L. A. “Scientific and theoretical aspects of wage regulation.” *State construction*, no. 2, 2011, pp.34–47.
9. Yaremenko, L. M. “The mechanism of formation of the wage fund and directions for its improvement.” *Agroworld*, no. 2, 2020, pp.53–60.

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРКУ

18 лютого 2024 року відсвяткувала свій ювілей засновниця та редакторка журналу «Актуальні проблеми розвитку економіки регіону», Заслужена діячка науки і техніки України, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ткачук Ірина Григорівна – знаний фінансист, знавець регіональної економіки, вчена і вчитель із відчуттям нового і передового в науці та вихованні молодого покоління, чудова наставниця та колега.

Понад 50 років педагогічної діяльності Ткачук І.Г. присвятила розвитку вищої освіти на Прикарпатті, зокрема розбудові Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Під її керівництвом кафедра фінансів, зростаючи кількісно і якісно, розробляла нові програми з фінансів, банківської справи, змінювала підходи до їх викладання в умовах трансформації системи освіти в незалежній Україні, укладала угоди і співпрацювала з зарубіжними університетами. Ірина Григорівна вмilo гуртувала вчених України через проведення регіональних, всеукраїнських, міжнародних наукових конференцій, використовуючи доробки вчених, як у реформуванні економіки краю, так і в навчальному процесі.

Коло наукових інтересів Ірини Григорівни поширювалося на проблеми самоврядування, економічну самостійність регіонів України. Свого часу значний інтерес викликала монографія “Економічна самостійність регіону”, концепція якої передбачає насамперед докорінну зміну системи виробничих відносин та структури влади. Ірина Григорівна є тим науковцем, котра поєднує творчу, дослідницьку діяльність з практикою формування фінансово-економічної школи на Прикарпатті, як складової частини незалежної України. Упродовж багатьох років під її керівництвом проводилася дослідницька робота з проблем економіки краю, виведення підприємств з фінансової кризи.

Однією з головних заслуг Ірини Григорівни у творчій діяльності стало заснування нею Прикарпатського науково-аналітичного центру. Основними аспектами дослідження є глибинне проникнення на основі методологічних підходів базованих на відтворювальних фінансово-вартісних процесах як в Україні в цілому так і в регіонах. По друге, теоретико-прикладне дослідження з проблем незбалансованості виробничих і товарних ресурсів, з одного боку, і фінансових фондів, з іншого, що призводить до диспропорцій економічного розвитку. У цьому контексті всебічно досліджуються проблеми управління грошовими потоками як України так і на рівні регіону; визначаються завдання і напрями стратегії розвитку економічно самостійних регіонів. По-третє, розробка комплексних програм, проєктів в умовах економічної самостійності регіону пов'язаних з необхідністю врахування системного

підходу до засад формування вартісної структури суспільного продукту. Такий напрям є опрацювання проблем територіальних пропорцій та умов економічного відособлення.

Працюючи на посаді завідувачки кафедри, відкрила аспірантуру за спеціальністю 08.04.01 "Фінанси, грошовий обіг і кредит". Під її керівництвом формується і плекається значна кількість кандидатів і докторів наук. Нею створена наукова школа з проблем регіональної економіки та фінансів. Науковиця була постійним членом Спеціалізованої вченої ради по захисту докторських та кандидатських дисертацій, опонувала при захистах.

У 2004 році реалізувала ідею щодо заснування наукового журналу "Актуальні проблеми розвитку економіки регіону", який став одним із провідних наукових фахових економічних журналів у Прикарпатському національному університеті. У наукових працях Ткачук І.Г. відслідковується громадянська позиція щодо необхідності чіткого розмежування відносин між регіоном і державним рівнем у самостійності прийняття рішень, пов'язаних із розв'язанням проблем жителів територій, розвитком соціальної сфери, раціональним природокористуванням, розвитком виробничої інфраструктури та формуванням внутрішнього товарного ринку. Ткачук І.Г. відстоює модель територіального управління, в основі якої мають бути закладені ідеї наукомістких технологій, поєднання планового регулятора та ринкових відносин.

Ткачук І.Г. вклала багато праці в розвиток економічної науки на Прикарпатті. Важливе місце в її доробку посідає розроблена концепція економічної самостійності регіону (області), яка закладена в основу формування територіальних громад та самоврядування; регіональна програма розвитку машинобудування області; створена методика оцінки ефективності інноваційного проекту функціонування локального і централізованого теплопостачання, що сприяло проведенню реструктуризації теплоцентралі в м. Калуші; проведена операційна реструктуризація за моделлю "витрати - обсяг виробництва - прибуток" заводу "Пресмаш" в м. Івано-Франківську.

Ткачук І.Г. є автором проекту кластерної моделі художніх народних промислів "Сузір'я", реалізація якого, окрім виробництва, передбачає об'єднання високопрофесійних художників задля підтримки тісного зв'язку з історичними традиціями народного мистецтва, збереження його духовності, самобутності, досягнення високої якості продукції на національному ринку і за його межами.

Наступний проект – кластер "Дитяче молочне харчування" – є соціально спрямований на розвиток сільської виробничої інфраструктури, зміцнення державної інституції - самоврядування, формування здорової української нації. Івано-Франківською військовою адміністрацією було подане прохання до Міністерства розвитку громад, територій та

інфраструктури України щодо включення проекту кластеру "Дитяче молочне харчування" в оновлену Державну Стратегію на 2024-2027 рр.

Як науковець, Ірина Григорівна доклала багато зусиль для згуртування вчених через проведення регіональних, всеукраїнських, міжнародних конференцій задля використання їх доробків у реформуванні економіки краю та України в цілому. Вона є не тільки генератором нових наукових економічних ідей, але й уміло впроваджує їх в науково-дослідну і навчальну роботу. У науково-педагогічному доробку Ткачук І.Г. є монографії, підручники, навчальні посібники, статті.

Професор Ткачук І.Г. також є активною громадсько-політичною діячкою. У 2006-2011 рр. – депутат Івано-Франківської обласної ради, радник голови обласної державної адміністрації з економічних питань.

Ірина Григорівна нагороджена медаллю "За заслуги перед Прикарпаттям". У 2007 році визнана в номінації "Жінка політик" в Івано-Франківській області. Як патріотка свого краю, віддана справі незалежної України є активною учасницею громадсько-культурних заходів. Почесна членкиня "Просвіти", "Союзу українок", наукового товариства імені Тараса Шевченка Івано-Франківського осередку.

За плідну багаторічну наукову, педагогічну, громадсько-політичну діяльність та вагомий внесок у підготовку висококваліфікованих спеціалістів Ткачук І.Г. присвоєно почесне звання "Заслужений діяч науки і техніки України", нагороджена знаком "Відмінник освіти України", медаллю "За заслуги перед Прикарпаттям" та грамотою Міністерства освіти і науки України.

Колектив редакції, науково-педагогічний колектив університету та кафедри фінансів від усього серця вітає Вас, ювілярко, та бажає Вам міцного здоров'я, невичерпної життєвої енергії та творчої наснаги для підкорення нових професійних вершин. Хай життя наповнюється добрими людьми, а натхнення праця на освітянській ниві дає щедрі врожаї талановитих особистостей, які працюватимуть на благо нашої України. Бажаємо, щоб Ваш запал і бажання створити освічену націю вільної сильної України додавали натхнення на нові звершення. Хай людська шана буде подякою Вам за плідну працю, чуйність, уміння творити добро. Нехай Господь береже Вас і дарує многії та благії літа!

Мирного неба та Перемоги!

Дані про авторів

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Балджи Марина Дмитрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Міжнародний гуманітарний університет.

Бачинська Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів, ДУ"Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України".

Бетлей Аліна – PhD, assistant professor, Інститут соціологічних наук Католицького університету Івана Павла II; відділ економічної та цифрової соціології, Центр соціологічних досліджень економіки та Інтернету.

Белан Ольга Василівна – PhD in Economics, кафедра економіки та організації туризму, Університет економіки – Варна, Болгарія.

Білик Ірина Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка».

Бойко Ольга Станіславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет.

Бойчук Тетяна Романівна – студентка спеціальності «Облік і оподаткування», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Бондарчук Наталія Володимирівна – д.держ.упр., професор, завідувачка кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування ДДАЕУ.

Боришкевич Ірина Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту в інформаційних технологіях, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Бочко Олена Юрївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу і логістики, Національний університет «Львівська політехніка».

Булатова Олена Валеріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, перший проректор, Маріупольський державний університет.

Буртняк Іван Володимирович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Василюк Марія Михайлівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Вербицька Галина Любомирівна – кандидат економічних наук, доцент, Провідний фахівець центру рейтингування Львівського національного університету імені Івана Франка.

Волок Антон Русланович - аспірант спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", Національний університет "Чернігівська політехніка"

Гнатюк Тарас Михайлович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника.

Гой Наталія Василівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри управління та бізнес-адміністрування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Гонак Іванна Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту, економіки та туризму, Львівський інститут МАУП.

Гуменюк Володимир Володимирович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Данилюк Марія Миколаївна – кандидат економічних наук, старша викладачка кафедри управління та адміністрування Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Західноукраїнського національного університету.

Дерев'янчук Катерина Михайлівна – бакалавр кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дзюрах Юрій Миколайович – доктор філософії з публічного управління та адміністрування PhD, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку, Національний університет «Львівська політехніка».

Дмитришин Марта Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Західноукраїнського національного університету.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка».

Єрошенко Олександр Русланович – магістр кафедри організації авіаційних робіт та послуг, Національний авіаційний університет.

Жук Ольга Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри публічного управління та адміністрування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Журко Руслан Васильович – аспірант спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", Національний університет "Чернігівська політехніка".

Зарічна Олена Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту, Ужгородський національний університет.

Казюка Наталія Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації та регіонального розвитку, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Катрич Олена Дмитрівна – аспірант кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.

Кашевський Роман Михайлович – аспірант спеціальності 051 "Економіка", кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Квасній Зеновій Васильович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту організацій, економіки та підприємництва, Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Кльоп В'ячеслав Михайлович – аспірант кафедри бізнес-економіки та адміністрування, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка.

Колотило Леонід Леонідович – аспірант спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", Національний університет "Чернігівська політехніка".

Косар Наталія Степанівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та логістики, Національний університет «Львівська політехніка».

Костирко Діана Русланівна – аспірантка кафедри бізнес-економіки та адміністрування, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка.

Кохан Ірина Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кошман Дмитро Володимирович – магістр з екології, Маріупольський державний університет.

Крикавський Віктор Євгенович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права.

Криховецька Зоряна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кубрак Надія Романівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.

Кудирко Людмила Петрівна – кандидат економічних наук, професор кафедри світової економіки, Державний торговельно-економічний університет.

Кузьмін Тетяна Леонідівна – доктор філософії PhD, асистент кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Лабазевич Ілона Валеріївна – студентка спеціальності «Маркетинг», Національний університет «Львівська політехніка».

Лобко Олег Миколайович – аспірант спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", Національний університет "Чернігівська політехніка".

Лозовий Давід Олександрович – аспірант кафедри організації авіаційних робіт та послуг, Національний авіаційний університет.

Луцишин Зоряна Орестівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана; помічник проректора з науково-педагогічної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка; надзвичайний професор Вищої Школи Економіко-Гуманітарної (WSEH), Бяльско-Бяля, Польща.

Малик Любов Омелянівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу, Національний лісотехнічний університет України.

Маргіта Михайло Васильович – кандидат економічних наук, заступник міського голови м. Ужгород.

Мацків Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, Одеський національний економічний університет.

Мітюшкіна Христина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, Маріупольський державний університет.

Нагорняк Галина Степанівна – кандидат технічних наук; доцент кафедри управління інноваційною діяльністю та сферою послуг, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя.

Новальська Надія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри організації авіаційних робіт та послуг, Національний авіаційний університет.

Обозний Владислав Валерійович – здобувач вищої освіти освітнього ступеня «магістр» з міжнародної економіки, Державний торговельно економічний університет.

Петрина Марія Юріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Пецух Андрій Олегович – аспірант, ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Підлісна Тетяна Віталіївна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова.

Погиба Анна Андріївна – студентка спеціальності «Маркетинг», Національний університет «Львівська політехніка».

Попело Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка».

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка».

Сенишин Світлана Євгенівна – старший викладач, кафедра менеджменту організацій, економіки та підприємництва, Прикарпатський інститут імені Михайла Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Смушак Михайло Володимирович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Солоджук Тетяна Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Стельмайстер Максим-Василь Андрійович – бакалавр, спеціальність «Менеджмент», Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Судук Наталія Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Тарасівська Леся Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Тарасенко Артем Валерійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка».

Тахтарова Клавдія Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці, Маріупольський державний університет, м. Київ.

Ткачук Денис Юрійович – аспірант спеціальності 281 "Публічне управління та адміністрування", Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Трофанюк Роман Іванович – аспірант першого року навчання спеціальності «Економіка», Маріупольський державний університет.

Трохановський Володимир Дмитрович – аспірант спеціальності «Облік і оподаткування», Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Федишин Майя Пилипівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Чернецька Ольга Богданівна – магістр з обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Чернова Антоніна Миколаївна – магістр спеціальності 051 «Економіка» освітньої програми управління персоналом та економіки праці, Маріупольський державний університет, м. Київ.

Шкроміда Віталій Васильович – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Шкроміда Надія Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Щербан Ореста Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і аналізу, ІППТ НУ «Львівська політехніка».

Щур Роман Іванович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ярова Юлія Михайлівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Науковий журнал

Випуск 20

Том 2

*Схвалено Вченою радою Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
протокол № 6 від 04.06.2024*

Рецензенти:

Фролова Т.О. – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних фінансів Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана.

Булатова О. В. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, перший проректор Маріупольського державного університету.

В авторській редакції

Головний редактор Василь ГОЛОВЧАК
Комп'ютерна правка і верстка Олександр ГОЛІНЕЙ

Підп. до друку 08.06.2024 р. Формат 60x84/8. Папір офсет.
Гарнітура "Times New Roman". Друк - дуплікатор.
Ум. друк. арк. 47,66. Наклад 70 пр. Зам. № 021/06/24

Видавець

Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1
тел.: 71-56-22

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
від 26.05.2022 серія ДК 7616*

Виготовлювач

Підприємець Голіней О. М.
76000, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: (0342) 580 432, +38 066 481 66 01
+38 050 540 30 64
e-mail:gsm1502@ukr.net